TÖÖRAHVA RIIGI EEST

O. KUULI
A. LIEBMAN
H. SAARNIIT

II-2819

Tartu Ülikool
8202

A - 28452
II-2819

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

EKP KESKKOMITEE PARTEI AJALOO INSTITUUT
NLKP KESKKOMITEE MARKSISMI-LENINISMI INSTITUUDI FILIAAL

O. KUULI, A. LIEBMAN, H. SAARNIIT

TÖÖRAHVA RIIGI EEST

EESTI AMETIÜHINGUTE VÕITLUSEST AASTATEL 1918—1940

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT"
TALLINN 1967

Tartu Ülikool
8202

9 (E)
K 91

Kunstiliselt kujundanud *R. Pangsepp*

TARTU ÜLI[illegible]
RAAMATUKOGU

SISSEJUHATUS

Töölisklassi võitluse ajaloos kuulub eriline koht ametiühingutele. Oma teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» rõhutas V. I. Lenin, et «... proletariaadi arenemine ei toimunud kusagil maailmas ega saanudki toimuda teisiti kui ametiühingute kaudu, ametiühingute ja töölisklassi partei koostöö kaudu.»[1]

Bolševike partei oli Tsaari-Venemaal ametiühingute juhtijaks ja suunajaks juba nende tegevuse algusest peale, sest ametiühingud tekkisid siin (erinevalt Lääne-Euroopast) mõnevõrra hiljem kui töölispartei. Eestis asutati esimesed ametiühingud 1905. aasta lõpul. 1905.—1907. aasta revolutsiooni päevil said nad oma esimese poliitilise võitluse karastuse.

Eriti tähtsat osa etendasid ametiühingud bolševike partei abilistena Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel ja läbiviimisel. 1917. aastal hakkasid Eesti ametiühingud moodustama kohalikke liite ja keskusi (Tallinnas, Tartus, Pärnus). Kiiresti kasvas ametiühinguliikmete arv.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu võtsid ametiühingud aktiivselt osa esimestest sotsialistlikest ümberkorraldustest Eestis. 1918. aasta algul astusid tuhanded ametiühinguaktivistid võitlusse pealetungivate Saksa okupantide vastu. Kodusõja ja kodanliku diktatuuri aastail jätkasid ametiühingud Kommunistliku Partei juhtimisel võitlust töörahva riigi eest. Ametiühingud olid nendeks hoorihmadeks, mille kaudu partei mobiliseeris töörahva hulki

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 32.

otsustavaks väljaastumiseks 1940. aasta sotsialistliku revolutsiooni päevil.

Ametiühingutel kui töörahva kõige laiemate hulkade organisatsioonidel on olnud väga suur osa sotsialistlikus ülesehitustöös. Nad on partei lähemateks abilisteks ja kommunismi kooliks ka tänapäeval — kommunistliku ühiskonna rajamise ajastul.

Eesti ametiühingute ajaloo teaduslik läbitöötamine on meil aga jäänud suhteliselt tagaplaanile. Tõsi küll, üksikuid töid ametiühinguliikumise ajaloost kirjutasid juba 1930-ndail aastail Eestimaa Kommunistliku Partei juhtivad tegelased, eeskätt O. Rästas. Samuti on mitmed nõukogude uurijad hiljem kirjutanud üksikuid artikleid ametiühinguliikumise küsimustest. Lõpuks puudutatakse ametiühingute tegevust ka mitmes suuremas monograafias ja ülevaateteoses, kuid seda on tehtud n.-ö. riivamisi, seoses teiste probleemidega. Seni ei ole meil ilmunud ulatuslikumaid spetsiaalseid uurimusi Eesti ametiühingute ajaloost.

Käesolevas töös on esmakordselt püütud anda enamvähem süstemaatiline ülevaade Eesti ametiühingute tegevusest aastatel 1918—1940. Sellel ajajärgul võitlesid ametiühingud Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel nõukogude võimu taaskehtestamise, töörahva riigi loomise eest. Käesolev raamat ei pretendeeri täieliku ja igakülgse pildi andmisele ametiühingute ajaloost sellel perioodil. Autorid on püüdnud esitada ülevaate ainult ametiühingute tegevuse põhilistest probleemidest ja suundadest, kusjuures pearõhk on asetatud ametiühingute poliitilisele võitlusele.

Kogu kodanliku diktatuuri perioodil oli Eesti töölisliikumise sõlmprobleemiks töölisklassi ja kogu töörahva võitlusühtsuse saavutamine. Selle aluseks oli aga ametiühingute tegevusühtsus. Käesolevas töös püütaksegi just seda sõlmküsimust põhjalikumalt analüüsida ning uutest, seni kasutamata materjalidest lähtudes tuua esile probleemi uusi aspekte.

Eesti töörahva võitlusest 1920-ndate aastate esimesel poolel on kirjutatud võrdlemisi palju, kuid ka siin esineb veel «valgeid laike», mida ajaloolased seni on vähe puudutanud. Käesolevas raamatus esitatakse uudseid materjale just selliste, varem puudulikult käsitletud küsimuste kohta (maatöörahva kaasatõmbamine Töörahva Ühisesse Väe-

rinda, ametiühingute reorganiseerimine tootmisharu printsiibil, ametiühingute taastamine pärast 1924. aasta jaanuarikuu rüüstamisi jne.).

Napilt on viimase ajani uuritud ametiühingute tegevust 1920-ndate aastate keskel ja teisel poolel (s. o. pärast 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu). Esmakordselt on käesolevas uurimuses antud konkreetsem ja üksikasjalikum ülevaade ametiühingutest sellel komplitseeritud perioodil, kus ühelt poolt valge terrori toetusel ametiühingute etteotsa pääsenud sotsid püüdsid Eesti töölisklassi lõhestada ja viia reformismi teele, teiselt poolt aga revolutsioonilised töölised pidasid visa võitlust ametiühinguliikumise ühtsuse eest klassivõitluse platvormil.

1930-ndatel aastatel oli võitlus töölisklassi ühtsuse eest seotud võitlusega fašismi vastu. Järgnevatel lehekülgedel täpsustatakse mitmeid ametiühingute taktika küsimusi fašismivastases võitluses. Samuti on toodud uusi andmeid ametiühingute olukorrast 1940. aasta revolutsiooni eel ning nende osavõtu kohta sotsialistlikust revolutsioonist.

Käesolevas töös on mõnel juhul puudutatud ka teiste töölisorganisatsioonide (näiteks kultuuriühingute, töölisvanemate nõukogude jne.) tegevust. Seda on aga tehtud ainult seal, kus nende osatähtsus ametiühingute üldises võitluses oli suur ja seosed ametiühingutega väga tihedad (eriti 1930-ndatel aastatel).

Autorid ei seadnud eesmärgiks süstemaatiliselt käsitleda kõigi ametiühingute tegevust. Kuigi võimalust mööda on siin toodud lugeja ette fakte mitmete tähtsamate ametiühingute tööst, jääb üksikute ametiühingute ajaloo uurimine siiski tuleviku ülesandeks, mida meie ajaloolastel tuleb järk-järgult lahendada.

Eesti ametiühingute ajaloo kodanliku diktatuuri perioodi uurijatele valmistab tõsiseid raskusi allikmaterjalide lünklikkus. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikus Keskarhiivis (ENSV ORKA) on olemas rida ametiühingute fonde, mis sisaldavad ametiühingute kongresside ja üksikute ametiühingute juhatuste koosolekute protokolle ning muid materjale. Enamik dokumente käib Tallinna kohta, suhteliselt vähe aga on andmeid teistes linnades ja maal tegutsenud ametiühingutest. Suurelt osalt puuduvad pahempoolsete ametiühingute materjalid 1924. aasta detsembriülestõusule järgnenud aastatest. Peale selle on ametiühingud oma protokollides ja

kirjavahetuses tavaliselt püüdnud hoiduda poliitilise tegevuse kajastamisest, sest see oleks võinud kodanlike võimude käes kujuneda süüdistusmaterjaliks nende vastu.

Mitme ametiühingu kohta leidub materjale ka ENSV ORKA poliitilise politsei komissaride, sisekaitseülema, siseministeeriumi ning kohtute fondides. Kuid see materjal on sageli ühekülgne, tendentslik.

Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiivis (EKPA) leidub rida parteiorganite ettekandeid ja otsuseid ametiühingute tegevuse kohta. Samas arhiivis säilitatakse ka Eestist Nõukogude Liitu läinud töölisliikumise tegelaste kirjapanekuid ja mälestusi, mis samuti sisaldavad andmeid ametiühingute võitlusest. Kuid kõik uurijate poolt seni leitud materjalid ei võimalda siiski anda vähegi ülevaatlikku pilti paljude tähtsamate ametiühingute tegevusest.

Arhiivimaterjalides esinevaid lünki aitavad osaliselt täita tollel ajal ilmunud ametiühingute ajalehed, ajakirjad, albumid ja aastaraamatud. Seejuures on usaldusväärsemad pahempoolsete ametiühingute väljaanded. Reformistlike ametiühingute ajakirjad ja albumid annavad küll mõningat faktilist materjali ametiühingute tegevuse, eriti majandusliku võitluse kohta, kuid ametiühingute elu sündmusi on seal sageli tõlgitsetud moonutatult.

Mõningates küsimustes on saadud täiendavaid materjale ka tolleaegsest ametiühinguliikumisest osavõtnute mälestustest. Osa neist on avaldatud trükis, osa asub Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafondis. Samuti on autorite poolt käesoleva uurimuse ettevalmistamise käigus kogutud rida uusi mälestusi. Eriti väärtuslikud on olnud järgmiste revolutsioonilise ametiühinguliikumise veteranide ja Eestimaa Kommunistliku Partei tegelaste mälestused: A. Aben, H. Allik, E. Ellmann, J. Ellmann, L. Illisson, V. Jaanus, A. Kirikal, V. Korb, D. Kuzmin, G. Mollart, A. Resev, H. Ross, O. Sepre, A. Tammik, E. Tarkpea, N. Tihhanova-Veimer.

Raskusi valmistab uurijatele ka ametiühingute nimetuste korduv muutmine ning ühe ja sama nimetuse erinev kirjutamine samal ajajärgul. Segaduste vältimiseks on autorid püüdnud siin teatud ühtlust saavutada. Nii on kogu teoses läbi viidud nimetus «ametiühing» (või «ühing»). Teatavasti domineeris 1920-ndail aastail nimetus «ametiühisus» («ühisus»). 1930-ndail aastal hakati aga

järk-järgult üle minema uuele keelelisele vormile — «ametiühing» («ühing»), seejuures kasutati mõnikord paralleelselt ka veel vana vormi.

Käsikirja viimistlemisel osutasid oma märkuste ja nõuannetega tõhusat abi sm-d H. Allik, Õ. Elango, A. Lebbin, E. Mattisen, M. Pesti, K. Siilivask jt. Pildimaterjali muretsemisel olid tänuväärseks abiks EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi fototeek ja Eesti NSV Riikliku Ajaloomuuseumi kollektsioonid.

Teose I ja III peatüki on kirjutanud A. Liebman, II peatüki H. Saarniit, IV ja V peatüki O. Kuuli.

Autorid loodavad, et käesolev raamat aitab kaasa Eesti töölisliikumise kangelasliku ajaloo lähemale tundmaõppimisele.

ESIMENE PEATÜKK

KODUSÕJA TINGIMUSTES

(November 1918 — veebruar 1920)

1. Majandusliku ja poliitilise võitluse eesotsas

1918. aasta lõpul möllas Eestis kodusõda. Eesti Töörahva Kommuuni väeosad pidasid relvastatud võitlust eesti kodanluse vastu, kes Lääne imperialistide toetusel püüdis võimu enda kätte haarata. Sõjaliin jaotas Eesti kaheks vaenulikuks leeriks. Eesti tööline seisis oma vastasega rinnutsi ka valgete vägede tagalas. Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioonil polnud siin kerge oma ridu koondada. Valge terror röövis töölisklassilt palju aktiivseid võitlejaid. Kommunistlik Partei kuulutati lindpriiks, tema ridadesse kuulumise eest karistati sunnitöö või surmanuhtlusega. Peale selle püüdis kontrrevolutsioon, pugedes «kõige demokraatlikuma vabariigi» sildi taha, petta töölisi ja talurahvast suurte lubadustega, mis pidi täidetama sõja lõppemisel ja «iseseisvuse» kindlustumisel. Osa töörahvast hakkas kontrrevolutsiooni lubadusi uskuma, kusjuures siin tuli kodanlusele kasuks ka sotsiaaldemokraatliku partei ja tööerakonna tegevus. Viimased nimetasid end küll tööliste huvide kaitsjateks, kuid tegelikult kaitsesid nad kodanlikku korda ja suhtusid töörahva revolutsioonilisse võitlusse vaenulikult.

Niisugustes tingimustes kutsus Kommunistlik Partei proletaarlasi võitlema oma igapäevaste eluliste nõudmiste eest, seostades seda revolutsioonilise klassivõitluse lõppeesmärgi taotlemisega. Partei loosungid kajastasid tol ajal nii-

suguseid probleeme, nagu tööliste palkade kooskõlastamine elukallidusega, toitlusasjade korraldamine jne.

Saksa okupatsiooni ajal olid Eesti töörahvalt võetud algelisemadki poliitilised õigused, ta organisatsioonid olid suletud. Okupantide peremehetsemise tagajärjeks oli Eesti tööstuse kiire allakäik. Kõige rängemini kannatasid suurettevõtted ja eeskätt need tööstusharud, mille töölised olid seni töölisliikumises juhtivat ning otsustavat osa etendanud. Metallitööstuses langes tööliste arv 90,1%, puidutööstuses 71%, puuvillatööstuses 71%, paberitööstuses 64% võrra. Eriti vähenes tööliste arv Eesti suurimas tööstuskeskuses Tallinnas — 28 648-lt 5 180-le, s. o. ligi $^5/_6$ võrra. Virumaal (koos Narva linnaga) langes tööliste arv 13 552-lt 4 488-le, s. o. 67%. Väikelinnades ja maakondades, kus oli arenenud peamiselt kohaliku turu tarbeid rahuldav väike- ja kergetööstus, oli tööliste arvu langus väiksem — Tartus umbes 50%, Viljandimaal 45%, Järvamaal 34%.[1]

Kodanliku Eesti valitsuse Töö- ja Hoolekandeministeeriumi poolt 1919. aasta märtsis kogutud andmete järgi vähenes tööstustööliste arv eraettevõtetes Eestis võrreldes 1916/1917. aastaga 71,5% võrra — 51 739-lt 14 752-le.[2]

Tööstuse laostumine tekitas massilise tööpuuduse. 1918. aasta novembriks registreeriti ainuüksi Tallinna ja Tartu tööbörsi büroodes üle 10 000 töötatöölise.[3] Tegelikult oli töötatöölisi veelgi rohkem: paljud töötud ei registreerunud tööbörsil, sest tööd siit peaaegu ei saadud.

Tööstuse laostumine ja tööliste arvu vähenemine tõi kaasa töölisklassi kontsentratsiooni ja revolutsioonilise võitlusvõime languse, tema poliitilise mõju tunduva vähenemise. Kuid oma klassisuhtumist 11. novembril 1918 tegevust alustanud kodanlikku valitsusse avaldas Eesti töölisklass siiski kohe. Ta organiseeris juba 12. novembril Kommunistliku Partei juhtimisel Tallinnas võimsa demonstratsiooni Ajutise Valitsuse vastu. Kodanliku valitsuse kukutamiseks aga polnud töölistel küllaldaselt jõudu

[1] Vt. K. Siilivask, Eesti töölisklassi streigivõitlus 1918. aasta lõpul ja 1919. aastal. TRÜ Toimetised, vihik 114, Tartu 1961, lk. 131. (Edaspidi: K. Siilivask, Eesti töölisklassi streigivõitlus...)

[2] Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORKA), fond 2000, nimistu 1, säilitusühik 1005, leht 1. Andmed puuduvad Saaremaa ja Valga linna kohta, mis üldist pilti ei muuda.

[3] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 7.

ega relvi. Saksa väed astusid Ajutise Valitsuse kaitseks välja ning ajasid relvastamata tööliste demonstratsioonid laiali.

Eesti töölisklass, eriti Tallinna töölised, asusid juba novembris organiseerima vastukaaluks kodanlikule Ajutisele Valitsusele oma, töörahva võimu. Tallinnas viidi suuremates vabrikutes ja tehastes läbi valimised linna Tööliste Saadikute Nõukogusse. 19. novembril tuli nõukogu kokku ja võttis vastu otsuse, kus nõuti nõukogude võimu taaskehtestamist kogu Eesti territooriumil, kodanliku Ajutise Valitsuse likvideerimist, Saksa okupatsioonivägede lahkumist ning igasuguste interventsioonikatsete lõpetamist Eesti suhtes.

Kasutades okupatsioonivõimude nõrgenemist ja seda, et kodanliku Ajutise Valitsuse võim oli alles organiseerimisjärgus ning nõrk, asusid Eestimaa kommunistid tööliste laialipillatud ridade koondamisele ja ta massiorganisatsioonide, eelkõige ametiühingute taastamisele.

14. novembril 1918 tuli Tallinnas kokku grupp metalli-, puu-, rätsepa-, sadama-, nahatööliste jt. ametiühingute endisi juhtivaid tegelasi ja otsustas taastada Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu tegevuse. Moodustati viieliikmeline Kesknõukogu juhatus. Kesknõukogu esimeheks valiti vana metallitööline kommunist Joosep Rõõmus.[4] Seejärel algas ka kohalike ametiühinguorganisatsioonide taaselustamine.

17. novembril tulid kokku Puutööliste Ametiühingu aktivistid Johannes Mahoni juhtimisel ja otsustasid lähematel päevadel kokku kutsuda Tallinna Puutööliste Ametiühingu üldkoosoleku.[5] Samal päeval Balti Puuvillavabriku koolimajas toimunud koosolekul valiti Tallinna Kiutööliste Ametiühingu juhatusse Anna Karu, Helene Leiman ja Julie Lindeman.[6] 24. novembril alustasid tegevust Tallinna Metallitööliste Ametiühing ja Elektrimontööride Ametiühing.[7] Novembri lõpul alustasid tegevust ka maalritööliste, rätsepate, nahatööliste jt. ametiühingute organisatsioonid. 25. novembril toimus kommunist Martin

---

[4] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 1; «Sotsialdemokraat» nr. 5, 16. novembril 1918.

[5] ENSV ORKA, f. 1771, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

[6] ENSV ORKA, f. 1763, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1; H. Linnuse, Balti Manufaktuur, Tallinn 1965, lk. 71.

[7] «Sotsialdemokraat» nr. 8, 23. novembril 1918.

Schmidti korteris Eestimaa Ehitustööliste Liidu juhatuse esimene koosolek. Pärast 1. detsembril asetleidnud liidu üldkoosolekut kutsuti ellu osakonnad ka Haapsalus ja Loksal.[8] 8 detsembril oli tööliste karskusseltsi «Valvaja» ruumides Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu esimene peakoosolek, millest võttis osa ligemale 70 inimest. Kommunist Ado Pärtel andis seal ülevaate Kesknõukogu senisest tööst ja peatus pikemalt ametiühingute organiseerimise vajadusel. Valiti uus juhatus, kuhu kuulusid kommunistid Hans Lauristin (esimees), Johannes Augervald, Anna Leeto jt.[9]

Ametiühingud organiseeriti kutsealade järgi. Ühe ja sellesama vabriku või tehase töölised kuulusid sageli erinevatesse ametiühingutesse vastavalt oma ametile. Nii oli näiteks «Dvigateli» tehase tööliste hulgas metallistide, puutööliste, elektrimontööride ja rea teiste ametiühingute liikmeid.

Tegutsema hakanud ametiühingud saatsid oma esindajad Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogusse.[10] Kesknõukogu liikmete arv kasvas iga kuuga sedamööda, kuidas suurenes ametiühingute ja nende liikmete arv. Kui 1918. aasta detsembris kuulus Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogusse 28 esindajat, siis 1919. aasta jaanuaris juba 36 ja veebruaris 41.[11] 1919. aasta jaanuaris tegutses Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel üle 20 ametiühingu, mis koondasid metallitöölisi, puutöölisi, keemiatöölisi, paberitöölisi, sadamatöölisi, maalreid, kiutöölisi, toiduainetetööstuse töölisi, kino- ja teatritöötajaid, elektrimontööre, autojuhte, maja- ja äriteenijaid, juuksureid, kontori- ja kantseleitöötajaid, masiniste, orkestrante, ajalehemüüjaid.[12] Tegutsevates ametiühingutes oli kokku 6800 liiget.[13] Suuremaid ja aktiivsemaid organisatsioone oli Tallinna Metallitööliste Ametiühing, kuhu 1. märtsiks 1919

---

[8] «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 18.

[9] «Sotsialdemokraat» nr. 24, 12. detsembril 1918.

[10] Vastavalt Kesknõukogu poolt 4. detsembril 1918 vastuvõetud otsusele saatis ametiühing Kesknõukogusse kuni 250 liikme pealt 1 esindaja, 250—500 liikme pealt 2 esindajat, 500—1000 liikme pealt 4, 1000—2000 liikme pealt 6 esindajat, 2000—4000 liikme pealt 8 esindajat jne. Vt. «Sotsialdemokraat» nr. 23, 11. detsembril 1918.

[11] «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 15.

[12] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1175, l. 8.

[13] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 9.

kuulus 2755 liiget.[14] Kiutööliste ametiühingusse kuulus veebruari algul 707 liiget.[15] 13. veebruaril 1919 tunnustas Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu Üle-Eestimaalise Meremeeste Liidu, 2. märtsil Eestimaa Ehitustööliste Liidu ja 6. augustil ka Eestimaa Raudteelaste Liidu liikmeid.[16]

Organisatsioonilise töö tugevdamiseks töötati välja Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu põhikiri.[17] 12. märtsil toimunud kesknõukogu peakoosolekul võeti see vastu. Põhikirjas fikseeriti, et kesknõukogu «on täielik kõikide Eestimaal olevate ametiühisuste esitaja, nende majanduspoliitiliste huvide kaitsmise ja proletaarliste jõudude kogumise keskkohaks klassivõitluseks praeguses kapitalistlikus ilmakorras».[18] Selle järgi kuulusid Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu alla kõik need palgatööliste ametiühingud, kelle põhikiri oli kesknõukogu poolt heaks kiidetud ja kinnitatud.

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu tööruumid paiknesid esialgu Viru tänavas nr. 16 asuvas Tallinna Keskhaigekassa majas, kuna Tööliste Majast, kus Oktoobrirevolutsiooni perioodil tegutsesid kõik Eesti suuremad töölisorganisatsioonid, oli Saksa okupatsiooni ajal saanud «Soldatenheim». Pärast töölisorganisatsioonide korduvaid nõudmisi oli kodanlik valitsus sunnitud Tööliste Maja tagastama. 12. detsembril 1918 kolis kesknõukogu koos mitmete teiste töölisühingutega taas Suur-Karja tänavas nr. 18 asuvasse majja tagasi.

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu loodi kui ülemaaline ametiühinguorgan, kuid ta haaras esialgu ainult Tallinna ametiühinguid. Et täita ülemaalise organisatsiooni funktsioone, valis kesknõukogu 27. veebruaril 1919 kaks organisaatorit, kelle ülesandeks jäi Tartu, Pärnu, Valga ja teiste väljaspool pealinna tegutsevate ametiühingute abistamine.[19] 16. juunil saadeti kesknõukogu ülesandel Aserisse ja Kadrinasse kommunist Johannes Allik, et kohapeal aidata organiseerida ametiühinguid.[20] Kesknõu-

---

[14] «Töö Hääl», 1919, nr. 4, lk. 18.
[15] ENSV ORKA, f. 1763, nim. 1, s.-ü. 1, l. 4.
[16] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 50; «Töö Hääl», 1919, nr. 1, lk. 5; «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 9.
[17] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 22.
[18] «Töö Hääl», 1919, nr. 3, lk. 13.
[19] «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 15.
[20] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 41.

Johannes Allik.

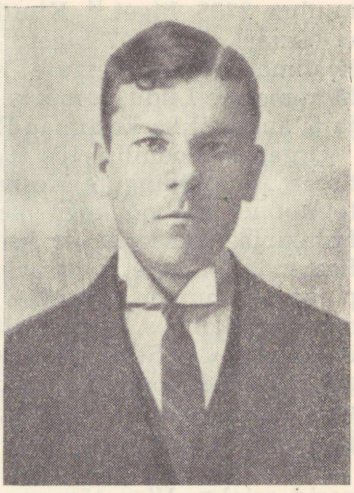

Johannes Mahoni.

Hans Lauristin.

August Laur.

kogu organisaatorite abil alustasidki oma tegevust paljud ametiühingud ka väljaspool Tallinna. Nii tegutsesid juba 1919. aasta kevadel Pärnus metallitööliste, kivitööliste, puutööliste, trükitööliste, maalritööliste, rätsepatööliste ametiühingud ja Üle-Eestimaalise Meremeeste Liidu osakonnad.[21]

Kuna ühingud olid liiga killustatud ja üksikult nõrgad, loodi suuremates keskustes, kus see võimalik oli, maakonna või linna kesknõukogud. Nii moodustati Pärnus Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu ja Saaremaal Kuressaare Ametiühingute Kesknõukogu. Viimased registreerisid oma põhikirja ja kuulusid Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu alla.[22] Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu oli algusest peale revolutsioonilistel positsioonidel ja ta ühendas augustis 7 ametiühingut ligemale 850 organiseeritud töölisega.[23] Kuressaare Ametiühingute Kesknõukogu alla kuulus umbes 300 töötajat; tema tegevusest võttis aktiivselt osa kommunist Aleksander Valtin.

Tartus tegutsema hakanud Tartu Ametiühingute Kesknõukogu võeti Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu liikmeks vastu 1. märtsil 1919.[24] 18. augustiks kasvas ametiühingutesse organiseerunud töötajate arv Tartus 1700-ni. Siin arendasid oma tegevust trükitööliste, rätsepatööliste, metallitööliste, puutööliste, värvitööliste, lihunikkude, korstnapühkijate, kaupluste ja tööstusasutuste teenijate, vaba kutse tööliste ametiühing.[25]

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogul oli oma häälekandja «Töö Hääl». Ajakiri ilmus üks kord nädalas, tema väljaandmise kulud kaeti tööliste hulgas korraldatud korjandustest saadud summadega. Ajakirja vastutava toimetaja kohused võttis esialgu enda peale Johannes Lass, hiljem tegutses sellel kohal August Laur. «Töö Hääl» pühendas rohkesti tähelepanu ametiühinguliikumise massilisemaks muutmisele. Ta kaitses julgelt töörahva majanduslikke ning poliitilisi huve, avaldas pidevalt võitleva iseloomuga teoreetilisi artikleid sotsiaal-majanduslikel teemadel. Ajakirja esimeses numbris kirjutati näiteks ame-

---

[21] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 29, 40; sealsamas, f. 1564, nim. 1, s.-ü. 11, l. 15.
[22] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 31, 34.
[23] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1172, l. 14.
[24] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 19.
[25] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1172, l. 30, 32.

tiühingute ülesandest koondada kõik töötajad ühte lööksalka, kasvatada tööliste ühistunnet ja õpetada lööma vastast ühiselt. Ajakiri rõhutas, et ametiühinguliikumine ei tohi jääda rippuma mõnekopikalise palgalisa nõudmise külge ega tööpäeva kärpimise juurde. Ametiühingud kui tööliste parteitud klassiorganisatsioonid pidid püüdma töölisklassi lõppeesmärgi — sotsialismi teostamise poole. Sotsialism, öeldi artiklis «Ametiühisused ja sotsialism», saab sündida üksnes revolutsioonilisel teel. «Vana korda peame oma jõuga purustama, iga sammu peame võitluses võitma.» Artiklis rõhutati, et majanduslikule võitlusele peavad ametiühingud vaatama kui oma tegevuse miinimumprogrammile; maksimumprogrammiks aga on võitlus sotsialismi eest. «Kõik sammud peavad ainult sellest lõppsihist juhitud olema. Läheb ametiühisuslik liikumine seda teed, siis täidab ta oma ülesande ja töörahva võit on kindlustatud.» [26]

«Töö Hääl» tunnistas Kommunistliku Partei juhtivat osa ametiühingutes ja kritiseeris sündikalistlikke väärteooriaid, mida sama ajakiri oli esialgu mõningates artiklites propageerinud.

«Töö Hääl» leidis suurt poolehoidu töötajate hulgas üle kogu maa. Ta aitas kaasa ametiühingute töö organiseerimisele ja uute ametiühingute tekkimisele. Oma revolutsioonilise tõesõna pärast kannatas «Töö Hääl» lakkamatute repressioonide all. Mitmel korral areteeriti toimetaja, korraldati läbiotsimisi ja rüüstati toimetust, mis asus «Tööliste Majas». Paljud tööliskollektiivid ja ametiühingud avaldasid energiliselt protesti «Töö Hääle» tagakiusamise vastu.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni juhtivad seltsimehed tegid «Töö Häälele» aktiivselt kaastööd, kirjutades ajakirjale varjunime all suundaandvaid artikleid. Nii rõhutas V. Kingissepp ajakirjas M. Ingveri nime all avaldatud artiklis «Ajajärgu iseärasused ja ametiühisuste ülesanded» järgmist: «Ametiühisused peavad tööliste hulkades kasvatama arusaamist sotsialistliku pöörde paratamatusest ja vajadusest. Nad peavad äratama iga proletaarlase rinnas tungi võimu juurde. Töörahvas on rahva enamus. Kui maaliitlased ennast tunnevad õigustatud olevat maa ja taeva üle valitseda, siis on kolm neljandikku rah-

[26] «Töö Hääl», 1919, nr. 1, lk. 4.

Kõigi maade töölised, ühinege!

Üksik Nr. 1 mark

Töö Mees

Eestimaa Ametiühisuste Keskнõukogu häälekandja.

Nr. 1.

Ilmub igal n

Tellimise hind:

Toimetus:

Ühendades on jõud!

Üksik nr. 75 penni

Töö Hääl

Eestimaa Ametiühisuste Keskнõukogu häälekandja.

Nr. 2. 6. märtsil 1919 a. Nr. 2.

Ilmub igal neljapäeval.

Tellimise hind: 3 marka kuus.

Toimetus ja talitus:
Suure Karja uul. nr. 18, Tõõliste majas.
Toimetaja kõnetunnid 12—1.

Sisukord:
M. Ingver. — Ajajärgu iseäralduse ja ametiühisuste ülesanded. — Töö lootus. — Ametnikkude ühinemisest. — Wastlejale. — Sõnad ja teod. — Õpetlane sündi. — Ametiühisuste organiseerimisest. H. K. — Saksa ohvitseride ja Eesti tõõlistega. — Westad. — Kõigile ametiühisuste Eestimaa piirdele. — A.K. — Ühesuline kõigile palgalistele põllutõõlistele. — Ametiühisuste tegevus. — Ühisuste teated.

Ajajärgu iseäralduse ja ametiühisuste ülesanded.

Eesti seisab äärmise majandusliku kitkumise täbe all. Majandusliku kitkumise (ärilise) on ju kapitalistlikus ühiskonnas „loodusliku" nähtuse ja — kui meil niinguite perioodiite kriitiliste-gemiit oleks, ins peleks asja ametiühisuste ülesanded eriliselt kõrge alla tõstma.

Käesolevo kitkus on ümaltõja päraudu, mis Saksa pikapathoeni mõjul tugevasti puitus. See kriis avaneb nüüd Eesti wabariigi iiudmisewalitsuse käsitses. Maksitud asjaolud eraldamata hiiesolema kriisi neist, mis meile kapitalismi arenemisest tuntud.

Majandusliku kotkustes haubawahetuste tõbemed erimoodi ja eriliikide mõjul ja andis terwele maailmale mõjusalt kuulda, et kapitalismi edenemine ja uhuhs majandusliikehs organismiks arvodamisel on

Seda tagemamist wõi Eesti majandusliikku organismi liikuma Eesti eraõmanise Wenemaal.

Ilt nüüd Eesti eraomanikuse ja Wenemaal käimise nii wahetuhetus, nii rahwagele eatsemaks ramiks ongeli rahuses ani tõbet liiste oaks leitud ja [illegible] Eesti riigiwaenu — kuni [illegible] — peaabil Peeter Suure aegsemast maadist, kõeis on, et Eesti kõbe saadusiga [illegible] Wenemaaga majandusliikult nõuge tõbemast [illegible] Saksa ohwitseride [illegible] Eesti tõõlistega [illegible] Eesti-iseäralduse [illegible] [illegible] [illegible]

vast ammugi õigustatud enese ja maaliitlaste üle valitsema. Ametiühisuste ülesanne on tööliste hulkasid selleks äratada.» [27]

Peaaegu kõikide tööstustööliste ametiühingute üldjuhtimine oli Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni käes. Seda pidid juba tollal tunnistama kodanluse liidrid. Tähelepanu väärib kas või näiteks järgnev kodanlikust allikast pärit konstateering: «Sotsiaaldemokraadid moodustasid Asutavas Kogus suurema rühma, kuid see ei tähendanud veel, et tööliste liikumise juhtimine nende kätte oleks läinud. Eestis on juba esimesest revolutsioonist 1905. a. peale või ka enne seda juhtivat osa tööliste keskel mänginud enamlased.» [28]

Sidemete tugevdamiseks ametiühingute ja veel organiseerimata tööliste vahel rakendas Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu tööle nn. usaldusmehed, kes tegutsesid peaaegu igas vabrikus, töökojas ja jaoskonnas. Kesknõukogu usaldusmeeste ülesandeks oli teha ametiühingu-alast selgitustööd, võita juurde uusi liikmeid, koguda liikmemakse, kanda hoolt selle eest, et kõik töölised oleksid alati informeeritud kesknõukogu otsustest, üritustest ja tulevikukavatsustest. Nii tegutsesid usaldusmeestena Tselluloosivabrikus Karl Volbrück ja Johannes Augervald, sadamatehastes Jaan Kamberg, ehitustööliste hulgas Martin Schmidt, Krulli tehases Martin Õun, Noblessneris Johannes Allik, Graudingi valukuuris (hiljem «Voltas») August Vollmann, Raudteetehastes Jaan Kreuks. Usaldusmehe isikus oli ühendatud organisaator ja agitaator. Nende juhtimisel arutati tööliste nõudmisi, valmistati ette võitlust nende nõudmiste läbiviimiseks ja juhiti seda võitlust. Selle liikumise käigus astusid paljud töölised ühingutesse, sest nad tundsid tarvidust oma organisatsiooni järele.

Tähtsaks ühendavaks lüliks vähemteadlike tööliste ja ametiühingute vahel olid ka töölisvanemate nõukogud. Võimule tulles oli kodanlik valitsus sunnitud 1919. aasta jaanuari määrusega need Oktoobrirevolutsioonis karastunud töölisklassi institutsioonid taastama. Igale ettevõttele ja vabrikule (ka riiklikule), kus töötas vähemalt 10 töölist, anti õigus valida üks töölisvanem, kes kuulus ühtlasi piir-

---

[27] «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 2.

[28] Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt, II kd., 1918—1920, Tallinn 1930, lk. 252.

konna töölisvanemate nõukogusse. Üldjuhtivaks organiks oli Üle-Eestimaaline Vabrikute ja Tehaste Töölisvanemate Nõukogu, kelle liikmed pidid valima endi keskelt täidesaatva organi — Keskkomitee. Töölisvanemate nõukogu ülesandeks oli tegelda mitmesuguste vahekordade lahendamisega tööliste endi, samuti tööliste ja ettevõtete juhatuste kui ka ühiskondlike asutuste ning organisatsioonide vahel. Tolleaegne valitsus, kuhu kuulus ka sotside partei esindajaid, lootis, et vabrikuvanemate nõukogudesse valitakse «omad mehed», mistõttu neid saab vastu seada kommunistlike tööliste mõju all olevatele ametiühingutele.

See oleks võinudki teostuda, kui Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ei oleks kiiresti revideerinud oma otsust, mille ta võttis vastu töölisvanemate nõukogude valimiste kohta 1919. aasta jaanuari lõpul.[29] Keskkomitee oli siis otsustanud töölisvanemate nõukogusid boikoteerida. Ta põhjendas oma seisukohta sellega, et vabrikuvanemate nõukogud jätkavad nüüd, s. o. 1919. aastal, oma tegevust sotside partei poolt väljatöötatud ja vabrikantide ning kodanliku valitsuse poolt heakskiidetud põhikirja alusel. Kuid paljud parteikollektiivid tehastes ja vabrikutes ei täitnud seda otsust, vaid võitlesid ebaõige otsuse ellurakendamise vastu ja võtsid nõukogude valimistest aktiivselt osa. Seepärast toimus vabrikuvanemate nõukogude valimiste boikoteerimine näiteks Tallinnas ainult osaliselt. Ka teistes tööstuskeskustes pooldasid kommunistid valimistest osavõttu.

Reas kohtades saavutasid Kommunistliku Partei kohalikud kollektiivid valimistel edu — töölisvanemate nõukogudesse pääses kommuniste või nende pooldajaid. Mitmete parteikollektiivide nõudmised ja kommunistide igapäevane konkreetne töö vabrikutes veenis partei keskkomiteed ja Tallinna komiteed juuli algul oma otsust muutma. 23. juulil avaldas partei Tallinna komitee üleskutse «Tallinna tööväele», kus öeldi: «Siiamaani oleme vanemate nõukogusi paiguti täiesti boikoteerinud, ehk jälle nende peale ükskõikselt vaadanud. Nüüd aga kutsub Kommunistlise Partei Tallinna Komitee proletaarlasi üles neid asutusi niisamasugusteks võitlusabinõudeks tegema,

---

[29] Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv (EKPA), f. 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 8. Vt. ka: M. Ingver, ««Tööliste partei» kink vabrikantidele» «Töö Hääl», 1919, nr. 3, lk. 1—2.

nagu seda on ametiühisused proletariaadi käes... Valige tööliste vanemate nõukogusse kommunistlisi — tõsiseid proletariaadi esitajaid.»[30] Parteiorganisatsioonid hakkasid nüüd juba Keskkomitee juhtimisel aktiivselt võitlema selle eest, et muuta töölisvanemate nõukogud kommunistlike tööliste mõju all olevateks töölisklassi võitlusorganisatsioonideks. Vastupidi sotside lootustele hakkasid töölisvanemad kaitsma tööliste huve, nõukogud aga töötama käsikäes ametiühingute juhatustega. Töölisvanemad ja nende nõukogud kujunesid selleks lüliks, mille kaudu valmistati töölisi ette ametiühingutesse astumiseks ja kes ametiühingute juhatuste ning kesknõukogu koosolekutel andsid edasi altpoolt tulevaid nõudmisi.

Et vabrikuvanemate osatähtsust tõsta ja äratada ametiühingutest veel eemale jäänud tööliste klassiteadvust, tegi Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu töölisvanemate nõukogudele ettepaneku saata oma esindajad kesknõukogusse. Paljud nõukogud reageerisid sellele ettepanekule soodsalt, ja nende esindajate arv kesknõukogus kasvas kuust kuusse. 1918. aasta detsembris võttis kesknõukogu tegevusest osa 3 vanematenõukogu esindajat, 1919. aasta jaanuaris juba 12 ja 1919. aasta veebruaris 29.[31]

Kommunistide mõjul arendasid ametiühingud järjest laiaulatuslikumat majanduslikku võitlust.

Rahakursi pideva languse ja elukalliduse tõusu tõttu oli tööliste majanduslik olukord tunduvalt halvenenud. 1919. aasta alguseks oli elukallidus ühe aastaga tõusnud 200—300% võrra.[32] Palganormideks olid aga kodanliku Ajutise Valitsuse poolt 1918. aasta detsembris uuesti kehtestatud Saksa okupatsiooni eelsed tariifid, mis ei võimaldanud minimaalsetki äraelamist. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu arutas tööliste palga küsimust juba 17. jaanuari koosolekul. Veebruari algul moodustati kõigi ametiühingute esindajatest komisjon uue palgatariifi väljatöötamiseks. 27. veebruaril 1919 kinnitas kesknõukogu komisjoni poolt esitatud uue palgatariifi ja kollektiivlepingu projekti.[33] Selles nõuti 8-tunnilist tööpäeva (ületunnitööde eest aga kaks korda suuremat tasu, millest 50% pidi

---

[30] ENSV ORKA, f. 949, nim. 3, s.-ü. 12, l. 13.
[31] «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 16.
[32] Vt. K. Siilivask, Eesti töölisklassi streigivõitlus..., lk. 141.
[33] «Töö Hääl», 1919, nr. 8, lk. 4—8.

minema töötute heaks), tasuta arstiabi ja tööriietust, pesemisvõimalusi töökohtades jne. Kollektiivleping tuli sõlmida palgatariifi alusel, mille kohaselt tööliste keskmine päevapalk moodustas 23—34 marka. Seega pidi palk tõusma ligemale 100% võrra. Palgatariifi väljatöötamisel võttis Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu aluseks viieliikmelise töölisperekonna, kelle minimaalne sissetulek pidi olema 868,96 marka kuus.[34] 14. aprillil esitati kollektiivlepingu ja uue palgatariifi projektid Eestimaa Vabrikantide Ühingule ja Ajutisele Valitsusele.

Selleks ajaks oli poliitiline olukord mõnevõrra muutunud. Äsja olid toimunud Asutava Kogu valimised. Valimiste perioodil nõrgenes avalik valge terror. Püüdes võita masside poolehoidu, tõotasid kodanlikud ja väikekodanlikud parteid terrori üldse lõpetada ja kehtestada Asutava Kogu kaudu tõeline «demokraatlik kord». Vähemteadlikud kihid olidki läinud selle demagoogia õnge ning andnud oma hääled sotsidele ja tööerakonnale. Uues situatsioonis oli kommunistide ülesandeks kodanliku võltspropaganda paljastamine, et näidata Asutava Kogu tõelist reaktsioonilist, kodanlikku nägu. Mai algul näemegi Tallinnas töölisklassi revolutsioonilise liikumise tõusu, mis oli vahetult seotud võitlusega uue palgatariifi eest. 29. aprillil Töö- ja Hoolekandeministeeriumis toimunud poolte esindajate nõupidamisel ei saavutatud vabrikantide ühingu vastuseisu tõttu kokkulepet. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu pöördus Töö- ja Hoolekandeministeeriumi kaudu valitsuse poole palvega, et viimane võtaks tekkinud olukorras seisukoha. Ühtlasi teatas kesknõukogu, et kui uut palgatariifi ei kehtestata, kuulutatakse välja üldstreik.[35]

Aprilli lõpul esitasid ka trükitöölised uue kollektiivlepingu projekti, nõudes samuti palga tõstmist. Kui trükikodade omanikud keeldusid neid nõudmisi täitmast, deklareeris ametiühing, et trükitöölised jätavad töö seisma ega alusta seda enne, kui nende nõudmised rahuldatakse.[36] 2. mail algaski Tallinna trükitööliste üldstreik. Jäi seisma ajalehtede, «Riigi Teataja» ja isegi raha trükkimine. Asutava Kogu tegevuse ajal toimunud streigil oli näilikult

---

[34] «Töö Hääl», 1919, nr. 8, lk. 7.
[35] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 978, l. 52, 54—58.
[36] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1038, l. 3.

majanduslikust iseloomust hoolimata poliitiline sisu. Kodanluse propagandaaparaat oli halvatud. «Põranda-alust» kirjandust aga ilmus ohtralt, samuti jätkus «Töö Hääle» väljaandmine.

Kodanluse olukorda komplitseeris veelgi ähvardav üldstreik: samal päeval, kui algas trükitööliste streik, teatas Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu kodanlikule valitsusele, et vabrikandid ei ole tööliste nõudmisi uue palgatariifi suhtes rahuldanud ja kui seda ei tee valitsus seaduslikus korras, siis algab Tallinnas 10. mail üldstreik. 5. mail toimunud Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ja valitsuse esindajate koosolekul heitsid viimased töölisesindajatele ette, et kesknõukogu poolt väljatöötatud palganormid ei olevat õiglased. 8. mail deklareeris kesknõukogu uuesti, et töölised jäävad oma tähtaja — 10. mai — juurde kindlaks. Ühtlasi algasid ka praktilised ettevalmistused streigiks: vabrikutes valiti streigikomiteesid, anti korraldus, et iga vabrik saadaks ühe oma esindaja kesknõukogusse.

Nii küpses 1919. aasta mai algul suur konflikt ühelt poolt kapitalistide ja kodanliku valitsuse ning teiselt poolt Tallinna tööliste vahel. Töölisklassi väljaastumist juhtis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu kaudu. Tööliste majanduslikke nõudmisi kasutas partei vahendina töölisklassi kõige laiemate hulkade mobiliseerimiseks võitlusse kodanliku diktatuuri ja interventsioonisõja vastu.[37]

Eesti kodanlus aga valmistus sellal koos Lääne imperialistidega ette Judenitši sõjakäiku Petrogradi vastu. Tuli saavutada, maksku mis maksab, «rahu ja kindel kord» tagalas, sest ähvardav üldstreik võis haarata ka raudteid ja üldse takistada sõjakäigu edu. Rahu tagalas oli tähtis ka välispoliitiliselt — «iseseisvuse» tunnustamise ja välislaenude hankimise huvides.

Lahendanud kiiresti valitsuskriisi, asus sotside ja tööerakonna valitsus sõjaväe abil repressioonide ja provokatsioonide teele, et vältida üldstreiki.

Sõjavägede ülemjuhataja eritelegrammiga keelati 9. mai õhtul streigid kõigis sõjaväevõimudele alluvates asutustes. Streikijaid ähvardati karistada sõjaseaduse alu-

[37] Vt. lähemalt: K. Siilivask, Eesti töölisklassi streigivõitlus..., lk. 141.

sel.[38] Samuti püüdis valitsus streiki ära hoida töölisliikumise juhtiva keskuse — Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu likvideerimisega. Ööl vastu 10. maid areteeriti rida kesknõukogu juhatuse liikmeid — Ado Pärtel, Joh. Lass, August Vollmann, Martin Õun, Aleksander Krais jt., kes pidid moodustama streigi keskkomitee. 10. mai hommikul piiras sõjavägi «Tööliste Maja» ümber; hulk seal viibinud kesknõukogu juhatuse liikmeid ja teisi aktiivseid revolutsioonilise liikumise tegelasi areteeriti.

See kõik aga ei heidutanud revolutsioonilisi võitlejaid. Vabrikutes ja tehastes jätkati endiselt streigi ettevalmistamist. Tallinnas levitati partei Eesti Keskkomitee ja Tallinna komitee ühist lendlehte, milles kutsuti töölisi üldstreigile oma õigustatud nõudmiste rahuldamise ja areteeritud seltsimeeste vabastamise nimel. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu liikmete vangistamist kasutas partei töölisklassi poliitiliseks mobiliseerimiseks. Revolutsioonilised töölised ametiühingutes kandsid Kommunistliku Partei hüüdsõnad massidesse, organiseerisid töölisi uuteks võitlusteks.

Oma tegevuse õigustamiseks ja kesknõukogu diskrediteerimiseks andis tööerakondlik peaminister O. Strandman Asutavas Kogus mõista, et areteeritud kesknõukogu liikmete juures olla «dokumente leitud», mis tõestavat suurte rahasummade saamist «ühelt vaenulikult riigilt». 11. mail avaldas kodanlik valitsus teadaande, milles öeldi, et riigikaitse huvides võtab ta tarvitusele kõik «seaduslikud» abinõud, et sõjapidamist kahjustavat streiki ära hoida. Avalduses märgiti, et just sellist streiki olevat organiseerinud kesknõukogu, kelle ühendus ja «rahaline abisaamine välisvaenlaselt on selgeks tehtud».[39] Püüdes varjata vangistamise tõelisi põhjusi, tuli valitsus välja provokatsioonilise väitega, nagu oleksid ametiühingud saanud Nõukogude Venemaalt 4 miljonit marka kihutustöö tegemiseks Eesti valitsuse vastu.

Samal päeval, kui sai teatavaks valitsuse provokatsiooniline avaldus, andis partei Eesti Keskkomitee välja lendlehe «Maha kelmide valitsus», milles näidati, et areteerimise tõeliseks põhjuseks oli taotlus vältida streiki ja õien-

---

[38] ENSV ORKA, f. 31, nim. 1, s.-ü. 158, l. 36.
[39] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 978, l. 84.

dada salajastel kohtuprotsessidel arveid ametiühingute revolutsiooniliste juhtidega.[40]

Valitsuse provokatsioonid ja ähvardused ei heidutanud töölisi — nad liitusid veelgi tihedamini Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ümber. 12. mail algas Tallinnas 3500 töölise üldstreik, millest võtsid osa Noblessneri, «Dvigateli», Vene-Balti, Bekkeri, Krulli, Balti Puuvilla, Tselluloosi jt. suuremad tehased. Streik, mis kestis 14. maini, suruti aga sõjaväe poolt toorelt maha. Majast majja käisid mereväe dessantsalga mehed, areteerides töölisi ning rüüstates ametiühingu- ja töölisorganisatsioone. Kuid streigi tulemusena saavutasid töölised ka mõningaid järeleandmisi (näit. hakati riigi tellimusi täitvatele töölistele maksma 25% palgalisa, seati sisse lisatoetus lasterikastele perekondadele jne.).

Eesti töölisklass andis väärika vastulöögi Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu vastu sepitsetud provokatsioonile. 15. mail tuli «Tööliste Majja» kokku Tallinna ametiühingute juhatuste ühine koosolek, tunnistas kogu kesknõukogu tegevuse ja taktika õigeks ning tema vastu tõstetud süüdistuse provokatsiooniks. Edasi otsustati «vangistatud seltsimeeste asemele mitte uusi valida ja tunnistada, et need sm-d türmis istudes oma ametikohust täidavad».[41] Samal koosolekul, millest võttis osa 126 ametiühingu esindajat, arutati ka «Sotsialdemokraadi» provokatsioonilist käitumist ja laimukampaaniat töölisorganisatsioonide aadressil. Koosolek otsustas boikoteerida ajalehte «Sotsialdemokraat». Lühikese ajaga langes selle ajalehe tiraaž 60% võrra.

Kõik Tallinna ametiühingud kutsusid kokku oma peakoosolekud. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu tegevus leidis neil koosolekutel täielikku heakskiitu. Ka Eestimaa Meremeeste Liit ja Eestimaa Raudteelaste Liit solidariseerusid kesknõukogu tegevusega. 23. mail ühines Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu 15. mai resolutsiooniga Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu. Mõni

---

[40] Et 4-miljoniline «toetus ühelt vaenulikult riigilt» oli alatu provokatsioon, tõendas muuseas ka see, et kesknõukogu liikmeid süüdistati hiljem hoopis tsaariaegse nuhtlusseaduse § 125 p. 4 põhjal, mis räägib osavõtmisest ühingust, mille ülesandeks on tööliste streigile agiteerimine.

[41] «Töö Hääl», 1919, nr. 8, lk. 1.

Mihkel Koolmeister.

August Tuuder.

Johannes Riismann.

Aleksander Pruul.

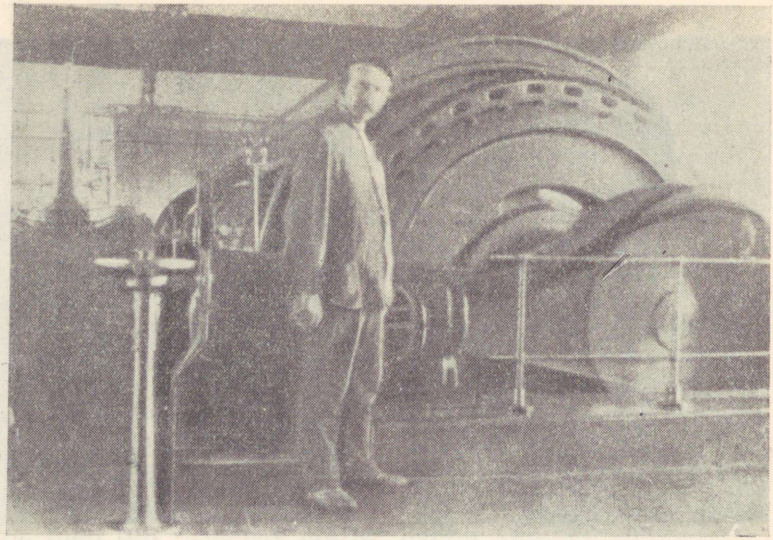

Julius Schüts.

päev hiljem tegid seda ka Kuressaare ja Tartu ametiühingute kesknõukogud.

Organiseeritud tööliste resoluutne väljaastumine oma kesknõukogu kaitseks sundis kodanlikku valitsust manööverdama. Vaikselt vabastati paari nädala jooksul üksteise järel kõik areteeritud Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu liikmed. Juba 6. juunil võis kesknõukogu oma vanas koosseisus tegevust jätkata. Koos ametiühingute juhatustega toimunud kesknõukogu koosolekul konstateeriti, et Eesti organiseeritud proletariaat on 15. mai otsuse täielikult heaks kiitnud. Samal ajal aga rõhutati, et Tallinna proletariaat ei ole rahul 25%-lise palgalisaga ja nõuab kesknõukogu palgatariifi kehtestamist. Koosolek otsustaski jätkata võitlust uue palgatariifi kehtestamise eest kõigi jõudude ja vahenditega, kaasa arvatud ka streik.[42] Seega jäi Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu poolt esitatud võitlusprogramm töölisklassi edasise võitluse aluseks.

[42] «Töö Hääl», 1919, nr. 9, lk. 14.

27.—28. juunil alustasid streiki uue palgatariifi kehtestamise eest 1500 Tallinna raudteesõlme töölist. Kui Raudteelaste Liidu juhatus jättis streikivad töölised saatuse hooleks, ilmus streigikomitee eesotsas kommunist August Tuuderiga terves koosseisus «Tööliste Majja» ja tegi kesknõukogule ettepaneku, et viimane streigi juhtimise enda peale võtaks.[43] Kesknõukogu võttis selle ettepaneku vastu. Valitsus asus uuesti rangete repressioonide abil streiki maha suruma: raudteetehased otsustati militariseerida ja siin töötavad töölised kuulutada mobiliseerituks. Sõjaväeosad võtsid Balti raudteejaama ja tehased oma kontrolli alla, töölisi ähvardati sõjaseadusega. Kui ka see ei mõjunud, käsutati kõik tööle mitteilmunud mobilisatsioonipunkti.

Kuna streik toimus Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu energilisel juhtimisel, suunas valitsus järjekordselt oma hoobid selle organi vastu. 30. juunil suleti «Töö Hääl», 4. juulil areteeriti kesknõukogu liikmed uuesti. Vangistamine toimus nii metsikult, et kesknõukogu juhatuse liige kommunist Aleksander Saarits eelistas teise korruse aknast välja hüpata, et mitte jääda piinajate kätte. Ta suri saadud vigastuste tagajärjel.[44]

Tallinna töölisklass vastas kesknõukogu uuele rüüstamisele protestistreigiga. Selle juhtimiseks loodi illegaalne streigikomitee, kes pöördus Tallinna töölisklassi poole üleskutsega alustada esmaspäeval, 7. juulil üldstreiki. Kindlaksmääratud päeval jäi Tallinna suuremates ettevõtetes («Dvigatel», Noblessner, Wiegand, Mayer, Tselluloos, Krull, Peetri laevatehased, Raudteetehased) töö seisma.[45] Streikivad töölised saatsid oma delegaadid valitsuselt aru pärima. Ka seekord ei julgenud valitsus anda otsest vastust, vaid teatas, et sõjaväevõimud on areteerimise toime pannud ilma prokuröri nõusolekuta. Ning 12-päevase vangistuse järel vabastati kesknõukogu liikmed, ilma et neile oleks esitatud süüdistust.

Areteerimised, terror ega provokatsioonid ei heidutanud kommunistide juhtimisel tegutsenud ametiühinguid. Endise järjekindluse ja visadusega jätkas Eestimaa Ametiühingute

---

[43] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 2.

[44] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, Tallinn 1953, lk. 140.

[45] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 22; s.-ü. 768, l. 12.

Kesknõukogu võitlust. Kui ametiühingute aktivistid olid vanglast vabastatud, saatsid Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ja Tallinna ametiühingute juhatused peaminister O. Strandmanile ning töö- ja hoolekandeministrile A. Palvadrele kutse tulla koosolekule töölisesindajate areteerimiste ja tagakiusamiste üle aru andma. Peaminister vastas ülbelt, et tema ei ole vastutav Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ees, vaid annab oma tegevusest aru ainult Asutavale Kogule. A. Palvadre aga lubas tulla. Kuid et kesknõukogu liikmete areteerimiseks puudusid igasugused faktilised süüdistused ja et sotsid polnud tööliste olukorra parandamiseks peale lubaduste andmise midagi teinud, ei julgenud ta siiski 24. juulil 1919 toimunud Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ja Tallinna ametiühingute juhatuste ühisele koosolekule ilmuda.

Kesknõukogu esimees kommunist Aleksander Hannus (Annus) andis koosolekul aru kesknõukogu tegevusest ja tema liikmete viimasest areteerimisest. Resoluutselt lükkas koosolek tagasi kodanluse provokatsioonilise vale 4 miljoni kohta ja võttis 102 häälega 3 erapooletuks jäädes vastu otsuse, milles avaldati põlgust kodanlikule valitsusele, kes ei julgenud kesknõukogu suhtes tarvituselevõetud vägivalla kohta vastust anda, vaid ennast sõjaväevõimude varju peitis. Kesknõukogu kogu senine tegevus aga kiideti heaks, kõigile Eesti töölisklassi huvide eest kannatada saanud kesknõukogu liikmetele avaldati sügavat tänu. Tunnistati õigeks kesknõukogu juhatuse seisukoht — jätkata kõigile tagakiusamistele vaatamata tegevust — ja soovitati veel, et kesknõukogu laiendaks oma organiseerimistööd ka maaproletariaadi hulgas.[46]

Samal koosolekul andsid Eesti organiseeritud tööliste esindajad vastulöögi sotside ninameeste — minister A. Palvadre jt. seletusele, et ka nemad tahtvat tööliste huvide eest seista ning võtvat kodanlikust valitsusest osa ainult eesmärgiga kasutada seda oma poliitika elluviimiseks töölisklassi huvides.

«Koosolek naelutab häbiposti kõige ilma proletariaadi ees Karl Ast ja Ko, ning tunnistab neid Eesti tööliste klassi äraandjateks ja kõige kurjemateks vaenlasteks, kes tööliste partei nime all kodanlusega käsikäes ühes töötades Eesti töörahva 30 hõbeseekli eest liitriikide imperialistidele

[46] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 17—18.

ära on müünud, saades niiviisi üleilmlise revolutsiooni sandarmiteks. Koosolek kutsub kõiki seltsimehi, kes veel pimedast peast nende sotsiaaläraandjate järele käivad, lahti lööma neist juudastest ja asuma võitleva proletariaadi ridadesse.»[47]

Ka see otsus võeti vastu ühel häälel. Organiseeritud Eesti proletariaati ei hirmutanud terror ega areteerimised. Proletariaadil jätkus ka kodusõja rasketes tingimustes julgust Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu kaudu oma klassi seisukohtade avaldamiseks ja kaitsmiseks.

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ja ametiühingute juhatused tegelesid aktiivselt ka töötatööliste organiseerimisega, kelle arv «Töö Hääle» andmeil ainuüksi Tallinnas ulatus veebruari lõpus 14 000-ni.[48] Kodanlik valitsus «võitles» tööpuuduse «likvideerimise» eest vaid mobilisatsioonide, töölisjuhtide mõrvamise, vangistamiste ja kooduslaagritesse paigutamise teel. Juba 1919. aasta jaanuari algul nõudis kesknõukogu valitsuselt ühiskondlike tööde organiseerimist töötutele, maksuta söögimajade korraldamist ja tasuta korterite andmist. 3. veebruaril Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu poolt korraldatud Tallinna töötatööliste koosolekul võeti vastu resolutsioon, milles kodanlikult valitsuselt nõuti energiliste sammude astumist tehaste töölerakendamiseks ja tööpuuduse likvideerimiseks, ületunnitööde kaotamist, töötutele ühiskondlike tööde organiseerimist ja riiklike abirahade sisseseadmist.[49] Kuu lõpul esines kesknõukogu nõudmisega asutada kesknõukogu juurde ajutiselt kuni tööliste riikliku kindlustusseaduse kehtestamiseni elatusmiinimumi suurune töötatööliste abistamise fond, millest $^1/_3$ tuleks riigilt, $^1/_3$ omavalitsuselt ja $^1/_3$ kapitalistidelt-ettevõtjatelt.[50]

15. aprillil toimus «Estonia» kontserdisaalis Tallinna töötatööliste järjekordne koosolek, millest võttis osa üle 1000 inimese. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu esindaja ettekandest selgus, et vaatamata energilistele nõudmistele pole valitsus töötute abistamiseks midagi teinud. Koosolek võttis vastu terava resolutsiooni, milles konsta-

---

[47] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 18.
[48] «Töö Hääl», 1919, nr. 1, lk. 8.
[49] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1175, l. 51—52.
[50] «Töö Hääl», 1919, nr. 1, lk. 7, 14.

teeriti, et oma «viiekuuse kestvuse vältel ei ole Eesti kodanlik valitsus töötatööliste äärmise häda kergendamiseks mitte midagi ära teinud», kuna töötatöölised on endiselt «herraste vabariigi vaesteks lasteks, niisama kui nad Seckendorffi valitsuse aegu olid». Edasi taotles koosolek, et valitsus rakendaks tööpuuduse leevendamiseks rea resoluutseid abinõusid — ületundide kaotamine, tööle võtmine ainult ametiühingute kaudu, tööliskontrolli kehtestamine eelkõige valitsuse abirahadega tegutsevates ettevõtetes, tööliste riiklik kindlustamine tööpuuduse vastu, uue palgatariifi kehtestamine kõigis tööstusharudes. «Ainult järjekindel klassivõitlus tööandja kodanluse vastu parandab tööliste klassi seisukorda ja hävitab ülekohtuse kodanlise korra,» öeldi resolutsioonis.[51]

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu tegevus aitas kaasa töötute poliitilisele kasvatamisele, ergutas neid aktiivsemale võitlusele kodanliku diktatuuri vastu.

Nagu juba märgitud, ei piirdunud kesknõukogu üksnes töötajate majandusliku võitluse organiseerimise ja juhtimisega. Kommunistide algatusel avaldasid ametiühingud julgelt protesti kodanliku terrori vastu. Selle kohta võiks tuua hulgaliselt näiteid. Kui 1918. aasta lõpul areteeriti kesknõukogu juhatuse liige Mihkel Koolmeister, hakkas Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu kohe energiliselt taotlema tema vabastamist. 15. veebruaril 1919 toimunud Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu ja ametiühingute juhatuste ühisel koosolekul, millest võttis osa 127 töölisesindajat, otsustati pöörduda M. Koolmeistri vabastamise asjas valitsuse poole.[52] Eestimaa Ehitustööliste Liidu peakoosolek 2. märtsil otsustas teha juhatusele ülesandeks pöörduda kesknõukogu poole protesti ja järelepärimisega, mida on tehtud M. Koolmeistri vabastamiseks.[53] Kui Ajutine Valitsus põikleva vastuse andis, otsustas Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu 6. märtsil asja kiirendamiseks valida erikomisjoni eesotsas kommunist Johannes Peskmanniga. Ja kodanlik valitsus oligi hiljem sunnitud M. Koolmeistri vabastama.

28. jaanuaril 1919 lasti välikohtu otsuse põhjal maha Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu aktivistid, «Dviga-

[51] «Töö Hääl», 1919, nr. 7, lk. 21—22.
[52] «Töö Hääl», 1919, nr. 1, lk. 15.
[53] «Töö Hääl», 1919, nr. 2, lk. 16.

teli» töölisvanemad kommunistid Johannes Kuppar ja Julius Schüts. Kesknõukogu otsustas määrata nende perekondadele ainelist toetust. 15. aprillil toimunud Tallinna töötute koosolekul tõsteti avalikult üles küsimus, kas on ametiühingutes küllalt mõeldud nende perekondade abistamisele, kelle toitjad olid saadetud «Rahumäe polku», s. o. kodanluse poolt tapetud.[54] Varsti moodustati kesknõukogu juurde abiandmise komisjon, kuhu kuulusid Aleksander Pruul, Villem Maasik jt.

Kui areteeriti kesknõukogu liikmeid ja vanglais hakati neid piinama, saatis Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu Ajutisele Valitsusele protestikirju. Nii läkitati 15. märtsil järjekordne protest, milles hoiatati kodanlikku valitsust, et kui viimane ei arvesta protestis esitatud nõudmisi, «siis jätavad tööliste organisatsioonid omale tegevusvabaduse».[55] Samal ajal otsustas kesknõukogu saata Vene tänava vanglas istuvaile seltsimeestele iga nädal 2—3 korda lõunasööki.

Ametiühingute poliitilisest aktiivsusest annab tunnistust ka fakt, et sõjatingimustest hoolimata otsustas Tallinna töölisklass kesknõukogu juhtimisel vääriliselt tähistada 1. maid. Kodanlik valitsus rakendas kõik abinõud selleks, et takistada töölisi tänavatele tulemast. Ta lubas pühitseda rahvusvahelist töölispüha «vaid puhkepäevana, rahvusliku pühana, ilma rongkäiguta». Ka sotside partei keskkomitee pöördus tööliste poole üleskutsega, milles kutsuti «eemale hoidma igasugustest rongikäikudest ja meeleavaldustest uulitsatel.»[56] Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu aga kutsusid töölisi korraldama 1. mai puhul Eesti proletariaadi revolutsiooniliste võitlusjõudude ülevaatuse demonstratsioone, rongkäike, kõnekoosolekuid jne. Tallinna vabrikutes levitati 1. maiks väljaantud partei illegaalseid lendlehti ja «Kommunisti» esimest numbrit. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääl» avaldas üleskutse «Eesti proletariaadile», milles kutsuti mitte tähele panema kodanliku valitsuse korraldusi, vaid tähistama 1. maid demonstratsioonidega. «Ärgu paukugu sel päeval ühegi alasi peal haamer, tardunult seisku seal masinate hoorat-

---

[54] «Töö Hääl», 1919, nr. 7, lk. 22.
[55] ENSV ORKA, f. 1910, nim. 1, s.-ü. 28, l. 11.
[56] «Sotsialdemokraat» nr. 95, 29. aprillil 1919.

tad, ühegi palgatöölise käsi ärgu liikugu kapitali orjuses!» öeldi üleskutses. «Töölisklass tõuseb sel päeval üles, et raputada nende ahelate kallal, mis teda needivad kuldvasika vankri külge. Värisegu valitsevad klassid võimsa töörahva revolutsiooni ees!» Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu kutsus proletaarlasi ilmuma rongkäigule loosungite all: «Elagu Eesti töörahva revolutsioon!», «Elagu sotsialism!», «Elagu III Internatsionaal!»[57]

Tallinna töörahvas järgis seda üleskutset. Vaatamata «kaitseliidu» ülema Alveri ähvardusele, et «kõik meeleavaldustest osavõtjad langevad... sõjaseisukorra puhul kõige valjema karistuse alla»,[58] ilmusid tuhanded töölised «Tööliste Maja» juurde, et võtta osa meeleavaldusest. Demonstrantide kohal lehvisid punased lipud ja revolutsioonilised loosungid. Välja olid tulnud töölised isegi Tallinna raudteetehastest, kus seni domineeris sotside mõju.

Kodanlus kartis, et sõdurid võivad demonstrantidega ühineda ja pani nad seepärast kasarmutesse luku taha. Rahuliku töölisdemonstratsiooni vastu käsutati «kaitseliidu», kooliõpilaste ja soomusronglaste salgad. Tänavale toodi kuulipildujad. Püssid, püssipärad ja nuudid lasti käiku. Tööliste käest rebiti ära lipud. Osa demonstrante areteeriti. «Tööliste Maja» uksed kisti lahti, ruumid puistati läbi, siitki «konfiskeeriti» kõik punased lipud.[59]

Ehkki kodanlus surus töölisdemonstratsiooni metsikult maha, osutus moraalseks võitjaks siiski töölisklass. Kodanlik valitsus paljastas end tööliste silmis vägivallavalitsusena. Nagu V. Kingissepp tabavalt ütles, sai 1. maist «... mitte nigel kroonupüha, mitte rahvuslik püha, vaid töölisklassi protestipäev ja «kõige demokraatlisema vabariigi» avalik vägivald töölisklassi kallal.»[60]

1919. aasta 1. mai demonstratsioon oli esimesi Tallinna töölisklassi suuremaid avalikke valitsusevastaseid väljaastumisi. Kodanlik vägivald demonstratsiooni mahasurumisel süvendas Eesti töölisklassis valitsusevastast meeleolu ja nii kujunes see päev nagu sissejuhatuseks järgnevale võimsale streigiliikumisele.

Nõnda tungis poliitika üha sügavamalt ametiühingulisse

---

[57] «Töö Hääl», 1919, nr. 7, lk. 2.
[58] «Sotsialdemokraat» nr. 96, 30. aprillil 1919.
[59] ENSV ORKA, f. 15, nim. 2, s.-ü. 8, l. 96.
[60] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, lk. 128.

võitlusse. Ametiühingud ja nende juhtiv keskus Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu olid kommunistide juhtimisel lühikese ajaga muutunud proletariaadi tõeliselt massiliseks klassiorganisatsiooniks, kelle autoriteet ja liikmete arv kasvas.

Ametiühingute juhtimise ja nende tööst osavõtmise küsimuses esines aga nendel kuudel Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitees erinevaid seisukohti.

Valge terrori tugevnemise kuudel — 1919. aasta algul astusid Keskkomitee liikmed Martin Likemets ja Jüri Rästas välja partei liikmete osavõtu vastu tööst ametiühingutes, töölisvanemate nõukogudes ja mõnedes teistes legaalsetes töölisorganisatsioonides. Sellega eitasid nad proletariaadi majandusliku ja poliitilise võitluse ühendamise vajadust, jätsid kasutamata osa vahendeid kommunistide ja töölishulkade vaheliste sidemete tihendamiseks, kodanlusevastase rinde laiendamiseks.

Eriti aktiivselt astusid need kommunistid välja ametiühingutest osavõtmise vastu, kui 1919. aasta märtsis-april-

Tööliste Maja (Suur Karja 18, Tallinnas).

lis areteeriti kesknõukogu esimees P. Varfolomejev[61], «Töö Hääle» toimetaja Joh. Lass jt. ning konfiskeeriti «Töö Hääle» maieelne number. Neil läks isegi korda läbi suruda vastav otsus. «Pahempoolsed» Eesti Keskkomitees põhjendasid oma seisukohta sellega, et kodanluse diktatuuri range terrori tingimustes ei saavat ametiühingud midagi positiivset ära teha. Nende olemasolu võivat aga isegi valitsusele kasulik olla, sest ta saab kogu Euroopale näidata — vaadake, et «meie ikkagi üks demokraatlik riik oleme, kus isegi niisugused moodsad asjad ei puudu kui ametiühisused».[62] Osa eesti kommuniste põdes seega «pahempoolsuse» haigust, mille süvenemine oleks viinud partei irdumisele parteitutest hulkadest, kiskunud teda eemale töölisklassist. Lõpuks oleks see tähendanud Eesti ametiühinguliikumise andmist sotside mõju alla.

Enamik kommuniste sai aga aru, kuhu niisugune suhtumine legaalsetesse töölisorganisatsioonidesse võib viia. Nad jäid endiselt ametiühingutesse, sealhulgas ka Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogusse, ja tegutsesid seal aktiivselt. 20. juunil moodustatud kesknõukogu juhatuse uues koosseisus oli enamik kommuniste: Aleksander Hannus (esimees), Johannes Peskmann (esimehe abi), Ado Pärtel (kassapidaja), Martin Schmidt (kassapidaja abi), Martin Õun (kirjatoimetaja abi), Aleksander Saarits (ametita liige) jt. Kesknõukogu juhatuse palgalise sekretärina hakkas tööle kommunist Edmund Hammer.[63]

V. Kingissepp pooldas algusest peale aktiivset osavõttu ametiühingute tööst. «Ka tsaari aegu ei saanud ametiühisused «midagi ära teha»,» kirjutas V. Kingissepp 23. juunil 1919 kirjas Tallinna komiteele. «Ka partei avalikud häälekandjad «Pravda», «Kiir» ei saanud «midagi ära teha». Aga nad võitlesid, neid pandi valitsuse poolt kinni, kuid nad ei pannud mitte ise ennast kinni ja sellega kasvatasid nad revolutsioonitungi proletariaadi ridades, kuna enesetapmine vastupidi ükskõiksust

---

[61] Oli esimeheks alates 10. jaanuarist 1919. Märtsi viimastel päevadel ta areteeriti ja peeti paar päeva kinni. Varfolomejev vabastati pärast seda, kui ta oli andnud prokurörile lubaduse hakata provokaatoriks ja välja andma töölisaktiviste. Ta paljastati aga kiiresti ja heideti töölisorganisatsioonidest välja. Hiljem muutus ta kaitsepolitsei palgaliseks agendiks.

[62] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 8.

[63] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 43—44.

Viktor Kingissepp.

oleks kasvatanud hulkades, sest enesetapmine oleks allaandmist tähendanud. See on ka käesoleva silmapilgu kohta õige.»[64] V. Kingissepp nõudis juhtivate parteiorganite ebaõige seisukoha revideerimist. Peatselt muutiski Eestimaa Keskkomitee «pahempoolsete» mõjul vastuvõetud otsuse[65], mida tegelikult ei olnudki ellu rakendatud. Eestimaa parteiorganisatsioon jätkas sidemete tugevdamist töölisorganisatsioonidega. Partei sai õigesti aru, et just ametiühinguliikumist püüab kodanlus oma agentide kaudu eriti laialt kasutada reformistlikel eesmärkidel. Majanduslikku võitlust üritab ta lahutada poliitilisest, kuulutades esimese teisest sõltumatuks. Eesti Keskkomitee mõistis, et kui kodanlus hoiab oma agentide kaudu ametiühinguid pihus, pole võimalik töötavaid hulki ette valmistada revolutsioonilise väljaastumiseks kodanliku diktatuuri vastu.

---

[64] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 11.
[65] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 13.

2. «Vaikigu tapariistad!»

Aidanud eesti kodanlusel võimu haarata, kasutasid Lääne imperialistid Eestit platsdarmina interventsioonisõjaks Nõukogude Venemaa vastu. Eesti oli üle ujutatud eesti, vene ja balti-saksa valgekaartlike vägedega ning soome, rootsi ja taani palgasõduritega. Kõik töörahva ja sõjaväe revolutsiooniliste elementide väljaastumiskatsed suruti veriselt maha. Järjest rüüstati töölisorganisatsioone. Klassiteadlikumaid töötajaid heideti vanglasse või lasti maha. Mobiliseeritud tööinimesed olid muudetud kahurilihaks rahvusvahelise kodanluse interventsioonisõjas Nõukogudemaa vastu.

Rahvusvahelise reaktsiooni ja revolutsioonijõudude niisuguse vahekorra juures polnud Eesti proletariaadil väljavaateid lähemal ajal kapitalistlikust orjusest vabaneda. Sõja jätkamine aga tähendas veel uute tuhandete töötajate vere valamist välisimperialistide huvides.

Eesti kommunistide ja kogu klassiteadliku proletariaadi ees seisis ülesanne mitte lubada Eesti territooriumi ja Eesti töötavat rahvast kasutada võitluseks Nõukogudemaa vastu. Nii eesti rahva enda kui ka rahvusvahelise proletariaadi ühised huvid nõudsid Eesti väljakiskumist interventsioonisõjast, rahu sõlmimist Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel.

Siit kasvaski välja Eesti kommunistide võitlusprogramm. Nad selgitasid töörahva hulkadele Nõukogude valitsuse rahupoliitikat, tutvustasid laialdaselt tema rahuettepanekuid, mida kodanlus rahva eest varjata püüdis, paljastasid interventide ja kodanluse mahhinatsioone.

Punaarmee edukate lahingute ajal Judenitši vastu avaldas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee 1919. aasta 19. juulil manifesti Eesti töörahvale, milles teda kutsuti üles alustama võitlust rahu eest Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel. «Et vabastada Eesti töörahva käsi otsustavaks võitluseks kodanluse vastu ja luua tingimusi, milles see võitlus lahedamalt areneda võiks, selleks on vaja lõpetada sõda punase Venemaa vastu. Sellepärast kutsume meie teid üles võitlusele, et tehtaks r a h u p u n a s e V e n e m a a g a.»[66] Manifestis toonitati, et kodanlik

[66] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn 1958, lk. 142.

valitsus, kes on rahvusvahelise kontrrevolutsiooni avalikuks käsilaseks ja sõltub täielikult imperialistlikest riikidest, ei tee rahu ilma oma peremehe loata. Seepärast pöördus Keskkomitee otseselt sõdurite-proletaarlaste poole üleskutsega sundida aktiivse võitlusega kodanlikku valitsust rahu sõlmima.

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee rahumanifest ning Nõukogude Venemaa samaaegsed ametlikud deklaratsioonid, et tema väed ei tungi Eestisse ja et Punaarmeele on antud sellekohased korraldused, põhjustasid juulikuus olulise pöörde klassisõjas. Kogu aeg olid kodanlus ja sotside liidrid seletanud, et bolševike rahusoovist ei ole juttugi, sellepärast on eesti rahvas sunnitud edasi sõdima. Nüüd pidid nad välja mõtlema uue põhjenduse, miks oli vaja edasi sõdida. Varises kokku nende vale «rahvuslikust vabadussõjast» ja hakkas üha selgemini paljastuma sõja klassiiseloom.

Rahumanifesti seisukohtadest lähtudes töötasid illegaalsed parteiorganisatsioonid välja konkreetse plaani poliitilise töö tegemiseks vabrikutes ja tehastes ning legaalsete organisatsioonide kaasatõmbamiseks sellesse võitlusse. Kommunistliku Partei võitlus rahu eest leidis proletariaadi hulgas täit toetust. Paljudes kohtades avaldasid töölised ja sõdurid oma eitavat suhtumist interventsioonisõjasse. Rahuvõitlus haaras järjest laiemaid rahvahulki [67].

Kasutades legaalse võitlusvormina oskuslikult ametiühinguid, organiseeris Eestimaa parteiorganisatsioon ka nende kaudu töötajate võitlust rahu sõlmimise eest kodanliku Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel. Haripunkti saavutas see võitlus Eesti ametiühingute esimesel kongressil, mis toimus 30.—31. augustil 1919 Tallinnas.

Kongressi ettevalmistamisele pööras Kommunistlik Partei suurt tähelepanu. Partei liikmed — kesknõukogu esimees Aleksander Hannus, äsja vanglast vabanenud kesknõukogu liige Mihkel Koolmeister ja Tallinna metallitööliste ametiühingu juhatuse liige Juhan Tippo juhtisid moodustatud komisjonis vahetult kongressi ettevalmistustööd. Eesti Keskkomitee määras kindlaks ka kongressi põhiülesanded ja eesmärgid. «Kommunisti» lendleht nr. 7 kut-

---

[67] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, Tallinn 1961, lk. 340—342.

sus partei liikmeid ja kõiki töölisi astuma ametiühingu liikmeks ning valima kongressi delegaatideks kommuniste ja neid parteituid töölisi, kes kiidavad heaks Kommunistliku Partei poliitilise joone rahu küsimuses.[68] Tallinna komitee 7. augusti üleskutses «Tallinna töölistele» märgiti eelseisva kongressi kaugeleulatuvat tähtsust, kutsuti töölisi üles astuma ametiühingutesse ning mitte andma ühtki häält sotsidele. Üleskutses väljendati veendumust, et just Tallinna ametiühingud kui kõige klassiteadlikumad Eestis muutuvad kongressi alustoeks. Vaatamata kõigile kodanluse poolt ettevõetud repressioonidele, öeldi Tallinna komitee üleskutses, on «tööliste ametiühingud käesolevaks silmapilguks saanud võimsaks klassivõitluse abinõuks eesti töölisklassi käes».[69]

30. augustil 1919 tuli Tallinnas Tööliste Majas kokku Eesti ametiühingute esimene ülemaaline kongress, kus oli esindatud 116 ametiühingut. Tallinnast olid oma saadikud saatnud 24 ametiühingut. Peale selle oli delegaate ka Pärnust, Tartust, Viljandist, Kohilast, Türilt, Kundast, Haapsalust ja Saaremaalt. Teistest paremini olid sel ajal organiseeritud raudteelased (8000 ametiühingu liiget), metallitöölised (4300), ehitajad (2300), kiutöölised (2300), puutöölised (2100), keemia- ja paberitööstuse töölised (1800). Kongressil olid esindatud peamiselt tööstustöölised ja teised linnaproletaarlased. 1919. aasta algusega võrreldes oli tööliste arv Eestis mõnevõrra suurenenud. Ametiühinguliikmete seas oli üsna palju ka töötuid. Kuid nende kõrval viibis siin ka maaproletariaadi saadikuid. Mandaatkomisjoni aruande järgi esindasid kongressile valitud delegaadid kokku 37 626 ametiühingu liiget.[70] Et Narvast, kus ametiühingud veel ei olnud organiseeritud, ilmusid kongressile vabrikutööliste vanemad, kellele anti nõuandev hääleõigus, siis oli kongressil esindatud kokku ligi 40 000 organiseeritud töölist ja teenistujat. Üldse võttis kongressist osa 417 saadikut, neist 379 olid kommunistid või nende pooldajad (nende hulgas ka mitu pahempoolset esseeri).

---

[68] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 12, l. 7.
[69] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 12, l. 7.
[70] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 103, l. 20; J(aan) A(nvelt), Sotsiaaldemokraadid ja ametiühisused Eestis. «Klassivõitlus» nr. 10, 1919, lk. 7.

Aleksander Hannus.

Kongressi saal dekoreeriti punaste lippudega, seinal oli Karl Marxi portree.

Tselluloosivabriku tööline, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu delegaat Johannes Augervald meenutas hiljem kongressi avamist järgmiselt: «30. augustil avas sm. Hannus «Töölistemaja» saalis esimese ülemaalise ametiühingute kongressi ja tegi muusika koorile «Internatsionaali» mängimise ettepaneku. Orkestri helid ja 417 kongressi saadiku laul sulasid ühte võimsaks töörahva hümniks. Näis, nagu naerataks Karl Marx saali seinalt üksmeelset revolutsioonilist tööliste esindajate hoogu nähes.»[71] Pärast «Internatsionaali» laulmist tegi A. Hannus ettepaneku mälestada võitluses langenud klassivendi püstitõusmisega. Orkester mängis leinamarssi.

Kongressi juhatajateks valiti kommunistid A. Hannus ning M. Koolmeister ja esseeride esindaja Asutavas Kogus E. Joonas.[72] Sekretariaati kuulusid Edmund Hammer, Paul Keerdo, Aleksander Kurvits ja Artur Taling. Mandaat-

[71] J. Augervald, Mälestused esimeselt üle-eestimaaliselt ametiühisuste kongressilt ja Irboska teelt. «Edasi» nr. 68, 6. septembril 1929.

[72] «Sotsialdemokraat» nr. 185, 31. augustil 1919.

komisjon moodustati kommunistide Martin Õuna, Johan Palmi ja August Lauri juhtimisel.

Siseminister A. Hellati korraldus,[73] mis keelas publiku viibimise kongressisaalis, kutsus delegaatide hulgas esile tugeva protesti. E. Hammer, J. Peskmann ja V. Maasik käisid kongressi volitusel siseministri juures ja saavutasid selle korralduse tühistamise.[74] Kui saali rõdul võtsid istet rohked pealtkuulajad, tervitasid neid delegaatide tormilised kiiduavaldused.

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu oli juba aegsasti ette valmistanud kongressi päevakorra, mis sisaldas Eesti töölisliikumise kõige aktuaalsemaid küsimusi.

Kesknõukogu esimees A. Hannus esitas kongressile ülevaate kesknõukogu tegevusest, selle moodustamisest peale 1918. aasta lõpul kuni kongressi kokkukutsumiseni. Ettekandes näidati, et kesknõukogu oli kogu aeg seisnud töölisklassi huvide kaitsel. Pärast aruande läbiarutamist võttis kongress ühel häälel vastu otsuse, milles tunnistas «Kesknõukogu tööd ja tegevuse õigeks, mõistab hukka tema kallal tarvitatud vägivallateod ja nurjatud valesüüdistused ning avaldab Eesti töölisklassi eest kannatada saanud seltsimeestele sügavat tänu». Ühtlasi nõuti resolutsioonis kodanlikult valitsuselt «Kesknõukogu seltsimeeste vastu tõstetud süüdistuste põhjendamist ja kui seda ei ole, nende süüdistuste otsekohest ära lõpetamist».[75]

Järgnevalt kuulati ära ja arutati läbi ettekanded «Ametiühingute ülesannetest praegusel poliitilisel ajajärgul» ning «Ametiühingute organiseerimise küsimus».

Kesknõukogu liige kommunist M. Koolmeister pööras ametiühingute ülesannetest rääkides erilist tähelepanu töötajate majandusliku ja poliitilise võitluse organiseerimise vajadusele. Ta rõhutas, et kapitalistlik maailmakord on surmale määratud ja et võit kuulub sotsialismile. Kuid töölisklass suudab oma elujärge parandada üksnes võitluse teel, ja selle edukuse huvides on tarvis ühineda.[76]

Kesknõukogu juhatuse liikme kommunist Johannes Alliku ettekandes organiseerimisküsimuse kohta oli peatähelepanu suunatud vajadusele igati tugevdada ja laiendada ametiühinguorganisatsioonide võrku üle kogu Eesti,

---

[73] ENSV ORKA, f. 41, nim. 1, s.-ü. 81, l. 41.
[74] «Sotsialdemokraat» nr. 186, 2. septembril 1919.
[75] «Kommunisti» lendleht nr. 9, 1919.
[76] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 29.

haarata neisse kõik töötajad nii linnades kui ka maal. Kõneleja kriipsutas alla organiseerimistöö parandamise ülesannet. Ehkki kodanlus oma võimuaparaadiga tegi üha rohkem ja rohkem mitmesuguseid takistusi, tuli maakondades luua tugevaid kesknõukogusid, kes oleksid keskuseks, mille ümber koonduvad kõik piirkonna töötajad. Julgelt ja kindlalt pidid ametiühingud väljendama töötajate klassisuhtumist kapitalistide, ettevõtjate suhtes, alati ja kõikjal astuma välja tööliste huvide kaitseks.[77]

Läbirääkimistel toonitasid kõik sõnavõtjad, et Eesti ametiühingud peavad muutuma tööliste revolutsioonilisteks massiorganisatsioonideks, kes veenaksid töörahvast sotsialistliku pöörde paratamatuses. Vastuvõetud resolutsioonis öeldi:

«Ametiühingud peavad oma otsekoheseks ülesandeks tegema töölishulkadele, keda ametiühingud ühendavad, ära näidata seda kahjulikkust, mis kodanlastega koostöötamine tööliste klassivõitlusele toob. Aeg on möödas, kus ametiühingud ainult majanduslikkudeks organisatsioonideks olid.

Ametiühingud peavad muutuma tööliste revolutsioonilisteks organisatsioonideks, kes peavad kasvatama tööliste hulgas arusaamist sotsialistliku pöörde paratamatusest.

Oma edaspidise poliitika aluseks võtavad ametiühingud Kolmanda Internatsionaali otsused. Ametiühingud teevad endale ülesandeks Eesti töölishulkadele selgeks teha, et ainult tööliste diktatuuri abil võib sotsialismi juurde üle minna.» [78]

Selles resolutsioonis, mis võeti vastu üksmeelselt, oli selgesti väljendatud Eesti ametiühingute seisukoht ja tal oli väga suur tähtsus kogu Eesti töölisklassi edasisele võitlusele kodanliku diktatuuri kukutamise eest.

Eesti ametiühingute esimene kongress asus kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse teele. Uude kesknõukogusse valiti Johannes Allik, Edmund Hammer, Aleksander Hannus, Mihkel Koolmeister, Jaan Kuus, Johannes Kutnik, Hans Lauristin, Johannes Riismann, Juhan Tippo, Martin Schmidt, August Vulfeldt, Martin Õun jt., kokku

---

[77] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 32.
[78] «Kommunisti» lendleht nr. 9, 1919.

66 [79] revolutsioonilise töölisliikumise aktivisti. Kesknõukogu koosseisu ei pääsenud ühtki sotside partei tegelast.

Eesti ametiühingute I kongress kujunes algusest peale sotsidevastaseks demonstratsiooniks. Juba siis, kui valge terrori ohvrite mälestust püstitõusmisega austati ja ka sotsid püsti tõusid, kostis rajuhoona üheksa kümnendiku kongressi delegaatide suust: «Timukad mälestavad oma süütuid ohvreid!», «Maha proletariaadi timukad!», «Sotsiaalreeturid välja!» [80] Kongressi esimene päev lõppes aga resolutsiooniga, milles sotsidele ust näidati:

«Kongress mõistab hukka ja naelutab häbiposti terve Eesti töölisklassi ja ülemaailmse proletariaadi palge ees sotsialistid — ülejooksikud — Eesti sotsiaaldemokraadid, kes on ära müünud töörahva paremad ideaalid ministrikohtade eest, saades niimoodi kodanluse käsikuteks ja töörahva äraandjateks. Eesti sotsiaaldemokraadid on ametiühingute kesknõukogu ja tema häälekandjat kõigiti vägistada aidanud, ei ole siis, kui Eesti töörahvast sunniti tsaariaegse surve all ägama, kunagi selle vastu protesteerinud. Veel enam, nad ise on rängemate ja valjumate surveabinõude tarvitusele võtmist nõudnud. Seepärast on nad ühisest töörahva väerinnast, mis ulatub nõgistest vabrikutest ja töökodadest higiga väetatud mõisapõldudele ja mis ühendab linna- ja maaproletariaati — v ä l j a h e i d e t u d.

K o n g r e s s ü t l e b n e n d e k o h t a o m a v i i m a s e s õ n a j a t u n n i s t a b n a d k o n t v õ õ r a s t e k s t ö ö r a h v a k o n g r e s s i l.»[81]

See ajalooline otsus näitab, kui õigesti hindasid revolutsioonilised töölised juba sel ajal sotside liidrite tegelikku olemust.

Kuulanud ära selle kohtuotsuse, lahkusid sotside esindajad kongressilt. 33-st sotside partei esindajast lahkus tegelikult 27. Lahkujate hulgas olid mõned delegaadid Eestimaa Raudteelaste Liidust, Tallinna kontori- ja kantseleiteenijate ühingust, Tallinna ja Tartu äriteenijate ühin-

---

[79] Üldse pidi Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu olema 70-liikmeline. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu (see oli veel moodustamata) jaoks jäeti kesknõukogus neli kohta vakantseks. Vt. «Sotsialdemokraat» nr. 186, 2. septembril 1919.

[80] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 43.

[81] «Kommunisti» lendleht nr. 9, 1919.

gust, Tartu Trükitööliste Ühingust ja Tartumaa maatameeste ühingust.[82]

Kongress ei jäänud poolele teele peatuma. Sotside väljaheitmine töörahva ühisrindest oli väga tähtis otsus, resolutsiooni vastuvõtmine selle kohta, et Eesti ametiühingud võtavad oma edasise poliitika aluseks Kommunistliku Internatsionaali seisukohad, kujunes murranguliseks teetähiseks kogu ametiühinguliikumises. Kuid see ei olnud veel kõik: Eesti töörahva esindus ei võinud minna mööda sõja küsimusest, ta pidi avaldama oma seisukoha Nõukogude Venemaa vastu peetava interventsioonisõja suhtes.

Just pisut aega enne kongressi tõmbas Punaarmee lõpliku kriipsu peale valgete «Petrogradi sõjakäigule» ja vabastas Jamburgi ning Pihkva. Samal ajal hakkas üha rohkem selguma, et kodanliku Eesti väed — osalt kommunistide laialdase selgitustöö tõttu — ei taha enam sõdida ja nõuavad rahu sõlmimist. Välisimperialistid, kelle platsdarm võitluseks Nõukogude Venemaa vastu ähvardas käest libiseda, olid tõsiselt erutatud. Valmistas Entente ju parajasti ette järjekordset sõjakäiku ja tema huvid nõudsid, et Eestis valitseks «vaikus». Inglise sõjaväeline esindus Eestis nõudis kodanlikult valitsuselt otsustavate sammude astumist ametiühingute suhtes, et «ohjad tõmmataks hästi pingule», mängides aga samal ajal nende suhtes provokatsioonilist mängu.[83] Kongressi eel kutsus Inglise saatkonna esindaja Eestis enda juurde läbirääkimistele kesknõukogu esimehe A. Hannuse, kes läks sinna koos paari seltsimehega. Toimunud jutuajamisest kandis A. Hannus kongressil ette järgmiselt:

«28. augustil kell 4 p. l. Inglise saadik ilmus Kesknõukogu ruumidesse, ilmugu Inglise diplomaatia korpusesse läbirääkimisele.

Ilmusin.

«30. skp. tuleb kokku asutus, kes tahab praegust valitsust kukutada ja võimu üle võtta.»

— «Kongressil seda ülesannet ei ole.»

---

[82] Vt. J. Anvelt, Sotsiaaldemokraadid ja ametiühisused Eestis. «Klassivõitlus», 1919, nr. 10, lk. 7.

[83] Nii teatas Briti komissari asetäitja Balti provintsides kolonelleitnant Pirie Gordon 29. augustil ametlikus kirjas kodanliku Eesti võimudele revolutsionääride-kommunistide nimed, et nendega arved õiendada, samuti ka illegaalsest trükikojast, mis tuli likvideerida. (Vt. lähemalt: P. Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses. Tallinn 1960, lk. 565—567.)

— «Töölised on valitsuse vastu rahutud ja tõstavad nõudmisi üles.»

— «Jah, kui majanduslikud nõudmised.»

— «Valitsuse poliitika süü. Võtke võim oma kätte, nimetage ministrid, meie ei sega. Kui korraga võimata on, pange alguses paar ministrit... Küsige järele ja tulge tagasi. Kui asi selge. Mõelge järele, andke teada töölistele ja vastake.»»[84]

«Kommunisti» lendleht nr. 9 võrdles Inglise diplomaatilist esindajat tabavalt tsaariaegse provokaatoriga, kes rahva hulgast annab politsei pihta paugu, et siis viimasele põhjust anda rahva tulistamiseks. Välisimperialistide esindaja arvestas, et töölised pole ülestõusuks ette valmistatud ja nende väljaastumine annaks kodanlusele ettekäände julmaks arveteõiendamiseks.[85]

Kongress paljastas selle alatu plaani. Delegaadid J. Allik, M. Koolmeister, V. Maasik ja teised naelutasid Inglise esindaja häbiposti. «Imperialistide eesmärk on proletariaadi kägistamine,» ütles M. Koolmeister. «Imperialistide eesmärk on ära kägistada kõiki, mis ei ole otsekohe reaktsiooniline. Kuid proletariaat seda ei luba. Peame nõudma sarnaste asjade avalikuks tegemist, sarnase pesa ära ajama Eestimaalt.» M. Koolmeistri sõnad võeti vastu tugeva aplausiga. Villem Maasik tegi omalt poolt veel lisaettepaneku informeerida sellest provokatsioonist laialdaselt kogu töörahvast.[86] Antud küsimuses võeti vastu eri otsus, milles kodanlikult valitsuselt nõuti provokaatorite väljasaatmist.

Kuigi sotsist siseminister A. Hellat oli kongressi pidamiseks luba andes nõudnud, et sõja ja rahu küsimust ei puudutataks,[87] võttis kongress selle julgelt päevakorda. Kommunistid Johannes Allik ja Edmund Hammer esinesid lühikeste, kuid tuliste kõnedega sõja vastu. E. Hammer tähendas, et sõda Nõukogude Venemaa vastu ei ole töörahva sõda, vaid sõda töörahva vastu, julmade tsarismijäänuste võimuleupitamiseks.[88]

Kui Eesti organiseeritud tööliste esindajad olid avali-

---

[84] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 22.
[85] «Kommunisti» lendleht nr. 9, 1919.
[86] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 23.
[87] ENSV ORKA, f. 41, nim. 1, s.-ü. 81, l. 41.
[88] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 104, l. 24.

kult öelnud oma sõna Nõukogude-vastase interventsiooni kohta, heitis kodanlik valitsus endalt demokraatia hilbud. 31. augustil kell 16.45 hüppas siseministri korraldusel saalis viibiv Tallinna linna komandant T. Rõuk püsti ja teatas, et tal on Hellati käsk kongress lõpetatuks lugeda.[89] Delegaadid protesteerisid kategooriliselt selle vastu ja püüdsid kongressi jätkata. Kui Tallinna komandant ähvardavas toonis uuesti nõudis saali kohest vabastamist, tõusis E. Joonas üles ja teatas, et Asutava Kogu liikmena on ta «kohustatud siin praegu veel kõnelema oma valijate ees».[90] E. Joonas pidas sütitava kõne rahutegemisest ja luges seejärel ette ning pani hääletamisele vastava resolutsiooni. Selles rõhutas kongress, et Eesti on muutunud imperialistlike riikide tööriistaks räpases sõjas nõukogude võimu kukutamiseks Venemaal. Eesti töölisklassi nimel teatas kongress avalikult ja kindlalt, et «ta saab kogu hingega selle eest võitlema, et Eesti sõjaväge ei tarvitataks Nõukogude Venemaa asjadesse vahele segamiseks». Eesti kodanlikult valitsuselt nõudis kongress «otsekohest läbirääkimiste alustamist Vene Nõukogude valitsusega ja rutulist rahu tegemist». «Vaikigu tapariistad! Saagu loovateks tööriistadeks, atradeks ja alasiteks hävitavad sõjariistad, mürtsuvad suurtükid! Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!»[91] — selle üleskutsega lõppes kongressi poolt palavalt toetatud ja ühel häälel vastuvõetud resolutsioon. Delegaadid tõusid püsti ning hakkas kõlama võimas «Internatsionaal». Kõik aknad lükati lahti ja saalis olevad punased lipud lasti akendest välja lehvida.

Veel kõlasid «Internatsionaali» helid, kui sõjaväevõimud maja ümber piirasid. Saali tungisid lahinguvarustuses sõdurid, iga uks, iga trepikäänak võeti valve alla. Alles nüüd oli kongress sunnitud töö lõpetama.

Linna komandant teatas seejärel, et külalised peavad rõdudelt lahkuma ja oma dokumendid ette näitama. Revolutsioonilise töölisliikumise mahasurumise alal tuntud salapolitseinik Palm juhatas kontrollimist. Kõik pealtkuulajad, kellel dokumente ei olnud, areteeriti ja saadeti kaitseliitlaste saatel politseijaoskonda. Siis hakati välja ajama

---

[89] «Sotsialdemokraat» nr. 186, 2. septembril 1919.

[90] «Sotsialdemokraat» nr. 186, 2. septembril 1919. E. Joonas muutus hiljem parempoolseks sotsiaaldemokraadiks.

[91] «Kommunisti» lendleht nr. 9, 1919.

kongressi saadikuid. Palmil oli käes saadikute nimekiri,[92] kuhu juba varem oli märgitud, keda areteerida ja keda välja lasta. 74 saadikut kuulutati areteerituks ja peeti kohapeal kinni.[93] Öösel kell üks hakkas täies varustuses, kuulipildujate, käsigranaatide ja püssidega relvastatud sõjaväeosa neid viiekaupa tänavale viima. Ka ratsapolitsei oli kohal. Tänaval seati areteeritud neljakaupa ritta, piirati sõduritega, ratsavägi seati kolonni ette ja taha, autod kuulipildujatega kõige lõppu, ning hakati liikuma vaksali poole. Balti vaksalis kutsuti kõik areteeritud kongressi saadikud ükshaaval välja ja käsutati loomavagunitesse. Samal ajal toodi sinna veel öösel linnast kinnivõetud 28 töölisaktivisti. Ühtekokku õnnestus võimudel vangistada 102 kardetavat «kurjategijat».

A. Hellat andis vaksalis veel viimaseid juhtnööre, kuidas areteeritud töölistega toimida. Ta käskis nendega ümber käia kui kõige kardetavamate sõjavangidega, mujal rongi mitte peatada kui ainult seal, kus võetakse puid ja vett. Vaguniuksed ja luugid suleti hoolikalt. Samal ajal käsutati patrull vaguniplatvormidele. Kell pool neli hakkas ešelon liikuma Pihkva suunas.

Algas üks jälgimatest lehekülgedest Eesti klassivõitluse ajaloos, kodanluse poolt sotside käe läbi ettevõetud veretöö proletariaadi eesrindlike esindajate kallal.

Plaan, mille kohaselt seda tehti, ei tekkinud üleöö. Ettevalmistused olid alanud juba kevadel, kui lasti lendu provokatsiooniline jutt, nagu oleksid ametiühingud end müünud Nõukogude Venemaale, s. o. saanud 4 miljonit marka kihutustöö tegemiseks kodanliku Eesti valitsuse vastu. Kodanlus ja sotsid ei leppinud ainult laimamise ja süüdistustega. Juba varem olid nad ähvardanud «rahutuid» ametiühingutegelasi üle piiri Nõukogude Venemaale saata. Üks sotside liidreid K. Ast ässitas «Sotsialdemokraadis» võimusid «agaramale tegevusele», sest tema arva-

---

[92] Juba enne kongressi algust oli siseminister nõudnud: «Kongressi korraldav toimkond peab kongressi ruumidesse sisselastavate saadikute priinimed, isa- ja ristinimed, aadressid ning nende juures olevate vastavate ametiühingute volituste numbrid iseäralise lehe peale täpipealselt üles tähendama, missugune leht otsekohe enne kongressi avamist korrapidaja ohvitseri kätte anda tuleb.» (ENSV ORKA, f. 41, nim. 1, s.-ü. 81, l. 41.)

[93] H(ans) P(öögelmann), Irboska. «Klassivõitlus», 1921, nr. 9/10, lk. 4.

tes «ei olevat küllalt hoogsalt kommunistide vastu välja astutud». Maaliidu liider K. Päts tunnistas hiljem — 28. novembril 1919 Asutavas Kogus, et just sotsiaaldemokraadid olevat valitsusele peale käinud ja revolutsioonilisemate tööliste vastu käredamaid abinõusid nõudnud.[94]

Nii valmistati pinda veretööks, mille täidesaatmiseks kodanlus kasutas formaalse ettekäändena kongressi resolutsiooni rahu kohta.

2. septembri hommikul kell 6 jõudsid vahistatud Irboskasse. Nimepidi kutsuti nende hulgast välja 26 seltsimeest ja viidi, nagu öeldi, ülekuulamisele. Ülejäänud, arvult 76, saadeti traataeda, mis oli sõjaväest ümber piiratud. Ligemale kolmetunnilise ootamise järel käsutati nad soomusrongi esimesele platvormile ning rong viidi lahingutegevuse piirkonda. Loodeti, et punaarmeelased areteerituid pealetungijateks peavad ning neile tule avavad. Sel juhul oleksid eesti kodanlus ja sotsid töölisesindajate tapmises süüdistanud Nõukogude Venemaad.

76 töölisesindaja hävitamine aga ei läinud korda. Punaarmee sihtis soomusrongi pihta ainult paar suurtükimürsku. Oodatud tulevahetust ei tulnud. Seepärast käsutati vangistatud platvormilt maha ning neid sunniti jätkama teekonda jalgsi. Sellega taheti Punaarmee väeosades tekitada arvamust, nagu saadaks soomusrong välja dessandi. Anti käsklus liikuda edasi, tagasi mitte vaadata. Soomusrongilt algas tulistamine. Punaarmeelased vastasid sellele. Hakati jooksma. Põõsaste vahel õnnestus ühel grupil kõnetada kaugele ette tunginud punaarmeelast. Pärast seda lõpetasid punaarmeelased tulistamise. Tänu punaarmeelaste äärmisele valvsusele ja ametiühingutegelaste leidlikkusele pääsesid need eesti töölised — rahu eest võitlejad vabale Nõukogude territooriumile. Nad võeti sõbralikult vastu ja saadeti edasi Pihkvasse.

Surmast pääsenud Eestimaa ametiühingute kongressi saadikud peatusid esialgu Pihkvas. Siin seati kokku erirong, mis ehiti vanikute ja punaste lippudega, ning sõideti Petrogradi. Suuremates jaamades olid vastas tervitajad. Luugas kostitati Eesti töölisesindajaid toiduga, Gatšinas võttis Eesti punane polk nad vastu lillede ja muusikaga. Kui Petrogradi jõuti ja vagunitest välja tuldi, tervitas

---

[94] Vt. Asutava Kogu II istungjärk. Protokollid, 1919, veerg 2566.

ametiühingute delegaate eestlaste laulukoor. Vastuvõtjate hulgas oli ka Jaan Anvelt.

Otto Rästas, kes tol ajal Petrogradis viibis ja oli samuti tulnud ametiühingutegelasi vastu võtma, kirjutab:

«Varssavi vaksali viivad tänavad olid töölisi külg külje kõrval täis. Iga grupp oli oma lipuga. Lõppu ei näinud tulevatki. Ikka uusi tööliste salku punaste lippudega ja ajakohaste pealkirjadega tuli juurde. Haruldast liikumist ööpimeduses punaste laternatega ja tõrvalontidega nägid Peterburi tänavad.

Kell 11 sõitis erirong sisse. Mürisev hurraa väljas ja vaksalis võttis vagunist tulijaid vastu. «Internatsionaali» helid, tervitussõnad Peterburi tööliste nõukogu esindaja poolt võtsid paljudel väljasaadetutel pisaraid silmi. Otsisin silmadega tuttavaid, kes juba kaasvõitlejatena tuntud, kuid paljud puudusid. Ei olnud mahti pikemalt küsida — rongkäik hakkas liikuma ja tulijate ärevus oli nõnda suur, et nad vaevalt midagi vastata suutsid. Nii liikusime kuni «Dvorets Truda», kuhu väljasaadetud paigutati. «Dvorets Truda» suures saalis ootasid neid organisatsioonide esitajad, kes tervituskõned ütlesid ja head puhkust soovisid, sest aeg oli juba hiline.

Seal astub väljasaadetute hulgast üles üks sm., kelle nime ei mäleta, tänab Peterburi proletariaati vennaliku vastuvõtmise eest ja hüüab seltsimeestele ja ühtlasi ka Eesti töölistele, kelledele ta palub oma kõnet edasi anda: «Seltsimehed, p e a d p ü s t i, k a k õ i g e r a s k e m a k a o t u s e j u u r e s o l g e j u l g e d, s e s t k a m e i l o n, k e s m e i d v a s t u v õ t a v a d, k e s m e i l e v e n n a l i k u l t k ä e s i r u t a v a d! J u l g e l t — j a v õ i t o n m e i e!»

Kui vaimustus võiks müüre murda, siis oleks see vaimustuse hoog, mis nende sõnade järele lahti pääses, mäed võinud paigast liigutada.» [95]

Et Irboskasse jäetud 26 aktiivsema töölis- ja ametiühingutegelasega samasugune lugu ei korduks, otsustati nad kohapeal maha lasta.

Kui Nõukogude Venemaal saadi teada eesti kodanluse ja tema käsilaste — sotside mõrvarlikust kavatsusest, saadeti kodanliku Eesti valitsuse juhile järgnev Petrogradi Nõu-

[95] O. R ä s t a s, Kuidas Venemaal väljasaadetuid vastu võeti. «Kommunist» nr. 14 (37), 29. augustil 1921.

kogu esimehe allkirjaga radiogramm: «Alles nüüd saime teada, kuidas eesti kodanlus, tegutsedes inglise imperialistide käsu järgi, õiendas arveid Üle-Eestimaalise Ametiühingute Kongressiga... Teie valitsuse agendid saatsid 76 väljasaadetud saadikut Irboska juures läbi tuleliini, toimetades ettekavatsetult nii, et väljasaadetavad satuksid meie vägede hävitava tule alla, kes ei võinud teada, mis sünnib. Ainult õnneliku juhuse tõttu ei läinud see põrgulik kavatsus korda; kuid vähe sellest: Teie valitsus, härra esimees, pidas peale selle juba Irboskas kinni 26 Eestimaa Ametiühingute Kongressi liiget ja kavatseb neid arvatavasti maha lasta. Rahvakomissaride Nõukogu pöördus välisasjade rahvakomissari G. V. Tšitšerini kaudu 31. aug. 1919. a. Teie poole rahuettepanekuga; Teie välisminister hr. Poska vastas, et Tšitšerini noot on üle antud... ministrite nõukogule arutamiseks. Me oleme kindlad, et need läbirääkimised aset leiavad. Samal ajal ma pean tarvilikuks Teile teatada järgmist:

1) VSFNV valitsus loeb endale suureks auks vastu võtta oma territooriumil Eesti töölisklassi esindajaid, keda eesti kodanlus ajab välja oma kodumaa piiridest. Petrogradi töölised võtavad Eesti tööliste delegaadid vastu kui oma vennad ja korraldavad neile täna piduliku vastuvõtu, millest kogu Petrogradi tööliskond osa võtab.

VSFNV osutab rõõmuga külalislahkust kõigile neile, kes võitlevad kapitali vastu, kõigile, keda kodanlus jälitab, kõigile neile, kes revolutsioonilise proletariaadi ridades seisavad.

2) Mis puutub Teie poolt kinnipeetud 26 pantvangisse Eesti töölisklassi paremate esindajate hulgast, siis on VSFNV valitsus valmis nende vastu andma niisama palju areteeritud eesti kodanlasi ja menševikke Petrogradist ja Petrogradi kubermangust. Meie väejuhatusele Eesti piiril on antud volitused seda vahetust viivitamata toimetada, kui Teie ei ole selle vastu.» [96]

Kuid Eesti kodanlik valitsus ei reageerinud Petrogradi Nõukogu radiogrammile. Lääne imperialistid, eesti kodanluse tõelised peremehed, kiirustasid. Nende huvid nõudsid, et Eesti ei sõlmiks rahu Nõukogudemaaga, vaid võtaks osa Ententе'i eelseisvast «14 riigi sõjakäigust» ja jätkaks kahuriliha andmist võitluseks proletaarse Venemaa vastu.

[96] «Петроградская Правда» № 198, 4 сентября 1919.

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Kodanlus ja sotside liidrid nägid aga 26 kinnipeetavas oma kardetavamaid vaenlasi.

3. septembril 1919 tapeti Irboska lähedal ilma kohtuotsuseta salaja Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu esimees Aleksander Hannus, kesknõukogu sekretär Edmund Hammer, kesknõukogu juhatuse liige Johannes Allik, kongressi presiidiumi liige tuntud revolutsionäär Mihkel Koolmeister, kesknõukogu liikmed Pauline Gutmann, Johannes Kutnik, Johannes Mahoni, Johannes Peskmann, Aleksander Pruul, Juhan Rätsepp, Johannes Veismann, «Dvigateli» esindaja 1907. a. Tallinna bolševistlikus komitees Juhan Tippo, «Volta» tööline, aktiivne Punakaardi organiseerija August Vollmann, Tselluloosivabriku paremaid töölisorganisaatoreid Karl Volbrück, «Krulli» tööliste esindaja Martin Õun, raudteelaste esindaja August Tuuder, metallitööliste esindaja Johannes Riismann, maalritööliste esindaja Harald Vennikas, ehitustööliste esindaja Martin Schmidt, «Kreenholmi» tööliste esindaja Aleksander Jääger, Kohila Paberivabriku esindaja Juhannes Kummer, töölisnäitlejad abielupaar Marta ja Alfred Umberg, Tallinna haigekassa arst Jüri Rebane, linnanõunik, Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu juriskonsult Villem Maasik, kes kongressile oli saadetud sotside poolt, kuid jäi pärast sotside kongressilt väljaheitmist kohale. Kahekümne kuues ohver, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu delegaat Ado Pärtel pääses imekombel eluga.

Kogu Eestis, eriti aga Tallinnas tekitas 102 töölisliikumise tegelase areteerimine ja edasine saatus, mille kohta ei tulnud mingit teadet, arusaadavat ärevust. Juba 2. septembril esitas sotsialistide-revolutsionääride fraktsioon Asutavas Kogus siseministrile sellekohase arupärimise. Punastamata vastas A. Hellat: «Teated on tulnud, et nad (s. o. väljasaadetud. — Autorid.) Eesti piirist eemal hästi üle on saanud. Mis kommuunas nendega juhtunud, see on Eesti valitsusele teadmata.»[97] A. Hellati parteikaaslane K. Ast esitas kiiresti selle küsimuse kohta järgmise resolutsiooni: «Valitsuse seletust ära kuulates leiab Asutav Kogu, et valitsus erakordsete olude tõttu sunnitud oli ametiühingute kongressi lõpetama ja teatud arvu riigile kahjulikke isikuid maalt välja saatma, ning läheb päeva-

[97] Asutava Kogu II istungjärk. Protokollid, 1919, veerg 1241.

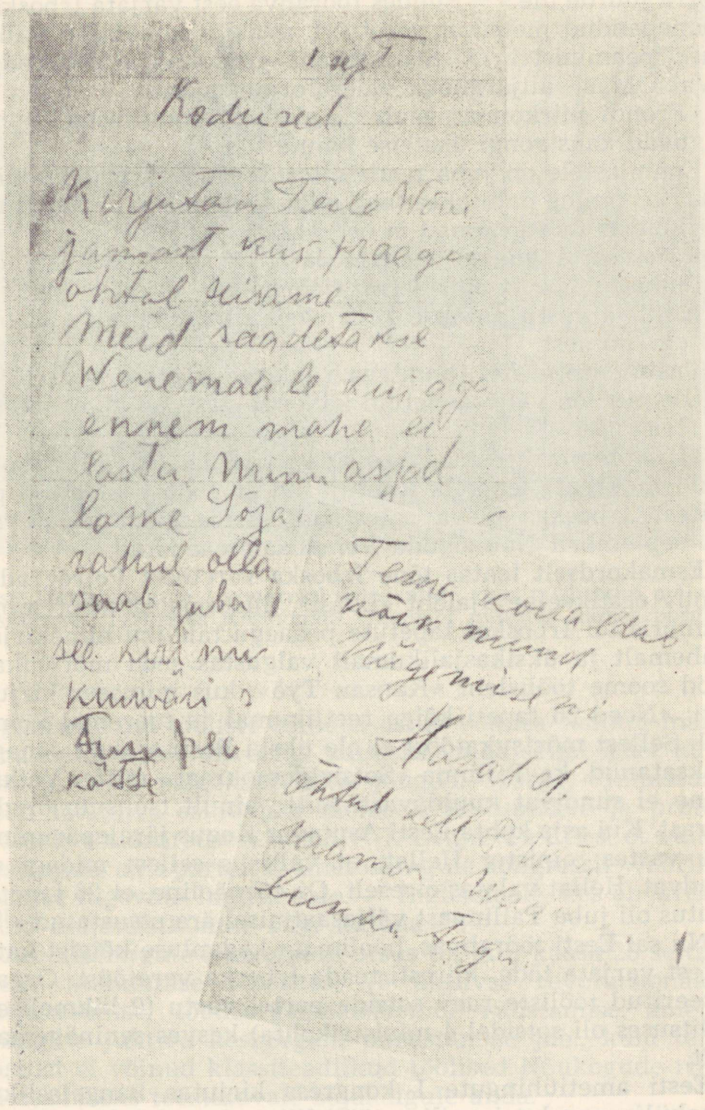

Irboskas mõrvatud Harald Vennikase kiri.

Tartu Ülikool
Ajaloo Seminar

korra juurde üle.» [98] Püüdes töörahva eest varjata Irboskas toimepandud metsikut veretööd, avaldas kodanliku valitsuse peaministri O. Strandmani erakonna häälekandja «Vaba Maa» alljärgneva valeinformatsiooni:

«Frondi piirkonnas asub rongi ette soomusrong ja nii liiguvad kaks rongi üksteise kannul.

Enamlastele on juba teade ettesaadetud, et neil külalisi oodata on ning palutakse saatkonda teele saata, kes lahingu piirkonnas mõttevennad ja õed vastu võtaks.

Päeva ajal viiakse vangid läbi väerinna. Nõukogude väejuhatuse poolt on vastuvõtjad kohal.

Allkirja vastu antakse kõik üksikult ära. Puudu ei ole ühtegi inimest.

Vastuvõtmise kviitungitega sõidavad saatjad tagasi.

Üle piiri on väljasaadetuid kahes salgas viidud, esimeses 74, teises 26.» [99]

11. septembril teatas ka sotside partei häälekandja «Sotsialdemokraat», et kõik kuulujutud 26 töölisesindaja tapmisest Irboskas olevat alusetud — vangistatud olevat 10. septembril Nõukogude Venemaale saadetud.

Esmakordselt teatas tõde Irboska veretööst Petrogradis ilmuv eestikeelne ajaleht «Edasi», mis oma 18. septembri numbris tõi Irboskas tapetute peaaegu täieliku nimekirja. Lähemalt ja üksikasjalikumalt valgustas seda mõrtsukatööd soome töölisleht «Kansan Työ», kus muuseas kirjutati: «Need 26 tapeti kõige reetlikumal ja tooremal kombel. Sellest mõrtsukatööst ei ole ükski Eesti ajaleht sõnagi piiksatanud, ka Tallinna «Sotsialdemokraat» mitte. Vaikimine ei sündivat kuuldavasti mitte ainult tsensuuriolude pärast. Kui asja kohta Eesti Asutavas Kogus järelepärimine oli, vastas minister Hellat, et valitsus sellest midagi ei teadvat. Hellat valetas otseselt. On tõenäoline, et 26 tapetu saatus oli juba Tallinnast väljasaatmisel ära otsustatud.» [100]

Nii sai Eesti töörahvas, hoolimata kodanluse kõigist katsetest varjata tõde, kiiresti teada Irboska veretööst. Organiseeritud tööliste raev sotside partei vastu (9-liikmelises valitsuses oli sotsidel 4 ministrikohta) kasvas seninägematult.

Eesti ametiühingute I kongress kirjutas kangelasliku leheküle revolutsioonilise töölisliikumise ajalukku. Eesti

[98] Asutava Kogu II istungjärk. Protokollid, 1919, veerg 1281.
[99] «Vaba Maa» nr. 191, 5. septembril 1919.
[100] «Kansan Työ» nr. 249, 30. oktoobril 1919.

Eesti ametiühingute I kongressi delegaatide auks püstitatud mälestussammas Tallinnas Kosmonaut Gagarini puiestee äärses pargis.

organiseeritud tööliste esindus astus võimsa sammu maailma esimese töörahvariigi kaitseks, mida sellal igast küljest piirasid valgekaartlaste jõugud. Kõrge tunnustuse Eesti töörahva esindajate mehisele käitumisele ja proletaarsele solidaarsusele andis V. I. Lenin. Ta ütles, et väike Eesti andis oma parteitul ametiühingute kongressil «väärika vastuse tugevale Inglismaale, — Inglismaale, kes ähvardas meid neljateistkümne riigi liiduga.»[101]

Ametiühingute I kongressi otsus tõi küll kaasa 25 seltsimehe hukkumise Irboskas, 76 aktiivse revolutsionääri väljasaatmise, töölisorganisatsioonide rüüstamise, ametiühingute juhtiva keskorgani purustamise jne., kuid teist vastust ei võinud klassiteadlikud töölised Nõukogude riigi hävitamiseks teostatavale sõjakäigule anda.

Interventidel ja eesti kodanlusel ei õnnestunud murda töörahva revolutsioonilist võitlusvaimu. 2. oktoobril 1919

[101] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 7.

toimunud Tallinna ametiühingute juhatuste üldkoosolek kiitis üksmeelselt heaks kõik Eestimaa ametiühingute I kongressi resolutsioonid ja otsustas oma edaspidises tegevuses neist juhinduda.[102]

Eesti töölisklass ja tema võitlusavangard ei unustanud hetkekski oma langenud klassivendi. 1920. a. kirjutas V. Kingissepp:

«Teie võite rahus puhata, Isborski väljadel langenud seltsimehed! Kümnekordselt on elu kinnitanud need otsused, mis teie ametiühingute kongressile ette panite. Töölisklass täidab teie testamendi!»[103]

Kommunistlik Partei avaldas oma lendlehes kõik ametiühingute kongressi poolt vastuvõetud resolutsioonid ja need said kogu rahvale teatavaks. Protestiks kongressi laialiajamise ja delegaatide ning Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu uue koosseisu areteerimise vastu toimus reas Tallinna tehastes streik. 1. septembril alustasid streiki Krulli, Wiegandi, «Dvigateli» ja Peetri laevatehase töölised. 2. septembril lisandusid neile Balti Puuvillavabriku ja paari väiksema ettevõtte töölised. Streikijate üldarv tõusis 2200-ni ja streik kestis 3 päeva.[104] Juba 1. septembri varahommikul valisid Peetri laevatehase töölised kolmeliikmelise delegatsiooni, et kodanlikult valitsuselt aru pärida, mis on saanud areteeritud delegaatidest.[105] 2. septembril nõudsid sama tehase 541 töölist väljasaadetute kohest tagasitoomist.[106] Samasuguseid nõudmisi esitasid teisedki streikijad.

Ehkki see poliitiline protestistreik ei suutnud vältida ametiühingu kongressi delegaatide väljasaatmist ega Irboska veretööd, oli tal suur tähtsus. Streigi tulemuseks oli sõjavastase meeleolu järsk tõus kodanlikus armees ja töörahva laiades hulkades. See raskendas tunduvalt uue sõjakäigu organiseerimist Petrogradi vastu. Partei Keskkomitee poolt väljaantud lendlehtedes kutsuti kodanlikus armees teenivaid sõdureid keelduma sõjakäigust Petrogradi vastu ning Tallinna proletariaati protesteerima kodanliku vägivalla vastu, veelgi energilisemalt võitlema rahu eest Nõukogude Venemaaga. Kommunistid hoogusta-

[102] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 52.
[103] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, lk. 152.
[104] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1119, l. 6 ja 7.
[105] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1119, l. 6.
[106] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1120, l. 58.

sid tööd sõjaväes. Tallinnas puhkes äge streigiliikumine, mis novembri keskpaiku muutus kõiki eelmisi ulatuselt ületavaks üldstreigiks. Ametlike andmete kohaselt tõusis streikijate üldarv Tallinnas 5487-ni[107] ja sellest võtsid osa nii raudteelased kui ka sadamatöölised, Noblessneri ja Vene-Balti laevatehaste töölised, «Dvigateli», Wiegandi ning Krulli metallistid, Tselluloosivabriku töölised jt.[108] Oma teravikuga oli streik suunatud kodanliku valitsuse vastu, raskendades sellel interventsioonisõja pidamist. Ja kui Punaarmee läks üle pealetungile Judenitši armee vastu, ei suutnud kauem vastu panna ka Eesti valgekaartlikud väeosad. 15. novembril oli kodanlik valitsus sunnitud töölishulkade survel tegema otsuse relvade äravõtmise kohta purustatud Judenitši armeelt, kes taganes Eestisse Punaarmee löökide all. Kuigi Entente'i sõjanõukogu seisis endiselt rahulepingu sõlmimise vastu, oli eesti kodanlik ladvik 19. novembril 1919 sunnitud astuma rahuläbirääkimistesse Nõukogude Venemaaga. Tallinna töölisklassi aktiivne streigivõitlus ja käärimised armees sundisid eesti kodanlust sõlmima rahu Nõukogude Venemaaga.

---

[107] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1119, l. 40, 59; s.-ü. 1120, l. 42—43, 50—51.

[108] Novembristreigi kohta vt. lähemalt: K. Siilivask, Eesti töölisklassi streigivõitlus..., lk. 155—156.

TEINE PEATÜKK

REVOLUTSIOONILISE KRIISI AASTAD
(1920—1924)

1. EKP mõju tugevnemine ametiühingutes

Eestimaa ametiühingute I kongressi laialiajamine, selle saadikute mõrvamine Irboskas ning maalt väljasaatmine andsid raske hoobi ametiühingute revolutsioonilisele võitlusele. Kodanluse ja sotside poolt ettevõetud rüüstamise tagajärjel vähenes ametiühingute liikmete arv. Kui näiteks Tallinna Metallitööliste Ametiühingus oli I ametiühingute kongressi ajal 3400 liiget, siis 1920. a. aprillis oli neid ainult 1700.[1] Samal ajavahemikul vähenes liikmete arv teistes Tallinna ametiühingutes näiteks järgmiselt: Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingus 1700-lt 626-le, Puutööliste Ametiühingus 1700-lt 460-le, Kiutööliste Ametiühingus 1400-lt 500-le, Nõelatööliste Ametiühingus 1200-lt 500-le, Nahatööliste Ametiühingus 469-lt 160-le jne.[2] Kokku vähenes Tallinna ametiühinguliikmete arv rohkem kui 30 000-lt 1919. aasta augustis 16 000-le 1920. aasta aprillis.[3]

Kuid repressioonidest hoolimata oli Tallinna ametiühingutes säilinud üsna rohkesti revolutsioonilist kaadrit. Sealjuures tuleb eelkõige mainida metallitööliste ametiühingut, kus töötas palju kommuniste, nagu Johannes Allikso,

[1] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 249.
[2] Sealsamas.
[3] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 45.

Eduard Ambos, Karl Ellis, Jüri Liivas, Aleksander Prass, Johannes Samra, Eduard Sandström, Jaan Santa, Johannes Soans, Johan Tanshindrek, Jüri Tõldsepp, Aleksander Vegner jt. Nendest kuulus J. Soans Tallinna Metallitööliste Ametiühingusse selle asutamisest peale (1906. a.).[4] Seega olid tal eriti rikkalikud võitluskogemused. Enamik Tallinna ametiühingutest asus revolutsioonilistel positsioonidel.

Ka Pärnus, Tartus jm. oli ametiühingute liikmete arv vähenenud. Veebruaris 1920 tegutses Pärnus 7 (metallitööliste, elektritööliste, kivitööliste, maalritööliste, nahatööliste, palgatööliste ja trükitööliste) ametiühingut.[5] Nende tegevust juhtis ja suunas Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu.

Tuleb märkida ka seda, et sotsid olid toimunud repressioone kasutanud oma mõju tugevdamiseks ametiühingutes. Nii olid sotside ja Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei (rahva keeles isesotside) liidrid juhtivatel kohtadel Tartu Ametiühingute Kesknõukogu juhatuses. Samuti oli nende mõju tugev reas Tartu jt. linnade kohalikes ametiühingutes. Isesotsidele ja sotsidele kuulus samuti enamus Eestimaa Raudteelaste Liidu juhatuses, mille esimeheks oli isesots B. Eilman. Raudteelaste Liit ühendas ülemaaliselt nii raudteetehaste, depoode, raudteejaamade ja raudtee liinitöölisi (nagu näiteks teeremontijad, valvurid, vedurijuhid ja nende abid, kütjad jne.) kui ka raudteeametnikke. Kuna riiklikes raudteetehastes ja depoodes töötasid enamuses õppinud ning suhteliselt kõrge kvalifikatsiooniga töölised, siis olid nende palgad kõrgemad kui teistes vabrikutes ja tehastes. Kõik see võimaldaski oportunistlikel sotsidel Eestimaa Raudteelaste Liidu etteotsa pugeda.

Eesti kommunistide ette kerkis pärast Tartu rahu seesama ülesanne, mille V. I. Lenin esitas 1920. aastal oma geniaalses teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» kõigile kapitalistlike maade kommunistlikele parteidele: osata tuua laiad hulgad partei võitluspositsioonidele, revolutsiooni lävele, «. . . osata juhtida mitte ainult oma parteid, vaid ka neid hulki uuele positsioonile lähenemise, uuele positsioonile asumise kestel».[6] Kuid selle

[4] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1342, l. 15.
[5] «Sotsialdemokraat» nr. 38, 15. veebruaril 1920.
[6] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 72.

ülesande täitmine polnud kerge. Hoolimata 1920. aasta põhiseaduses fikseeritud ühingute, koosolekute, mõtte-, sõna- ja teistest demokraatlikest vabadustest oli kodanlikus Eestis Kommunistliku Partei tegevus keelatud. Seetõttu tuli parteil oskuslikult ühendada illegaalset tööd legaalsega.

Kommunistliku Partei Keskkomitee suunas ametiühingutesse tööle kommuniste, kes kaitsesid partei seisukohti, juhtisid võitlust nii palga tõstmise, töötingimuste parandamise jt. majanduslike nõudmiste kui ka tööliste poliitiliste õiguste eest. Tänu kommunistide tegevusele hakkasid ametiühingud, eriti Tallinnas, arendama aktiivset võitlust tööliste majandusliku olukorra parandamise, sõjaseisukorra kaotamise ning töörahvale sõna-, trüki- jt. poliitiliste õiguste kindlustamise eest. Kommunistide ja kommunistlikult meelestatud tööliste energilise tegevuse tagajärjel kukkus 1920. aasta algul läbi sotside plaan reorganiseerida Eesti ametiühingud Lääne-Euroopa reformistlike ametiühingute mustri järgi.[7]

28. veebruaril 1920 avati «Internatsionaali» helide saatel Tallinnas Eestimaa Raudteelaste Liidu I kongress, millest võttis osa 137 delegaati.[8] Pärast kongressi avamist mängis puhkpilliorkester revolutsioonilises võitluses langenute mälestuseks «Leinamarssi».

Kongressi organiseerimiskomiteesse kuulunud oportunistid püüdsid igati vältida teravate poliitiliste küsimuste ülestõstmist ja arutamist. Täielikult see neil siiski ei õnnestunud. Nii tegi grupp revolutsiooniliselt meelestatud delegaate ettepaneku esitada kodanlikule valitsusele arupärimine ametiühingute ja nende tegelaste tagakiusamise kohta. Ettepanek võeti vastu 58 häälega. 28 delegaati hääletasid selle vastu ning ülejäänud 51 delegaati ei võtnud hääletamisest üldse osa, jäädes seega erapooletuks. Ettepaneku vastuvõtmine näitas, et kongressil, kus olid ülekaalus oportunistlikult meelestatud delegaadid, esines siiski ka juba küllaltki tugev revolutsiooniline vastasrind. See oli raudteetehastes, depoodes jm. raudteel töötavate kommunistide aktiivse selgitustöö tulemuseks. Nii töötasid

---

[7] Selle kohta vt. lähemalt: A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920 — aprill 1922), Tallinn 1960, lk. 71—74.

[8] «Sotsialdemokraat» nr. 49, 29. veebruaril 1920.

Tallinna Raudteetehaste parteikollektiivis aktiivselt Rudolf Eindorf, Aleksander Sarnet jt. kommunistid.[9]

Raudteelaste kongressi delegaadid arutasid liidu juhtivate organite aruandeid, vaatasid läbi selle põhikirja ning töötasid välja elukallidusele vastava palgatariifi alused raudteelaste kõigi kategooriate jaoks. Seda tuleb lugeda kongressi üheks põhiliseks saavutuseks.

Eestimaa Raudteelaste Liidu juhatuse valimisel läks aga oportunistidel korda saavutada enamus.

Kommunistide juhtimisel võitlesid Tallinna ametiühingud aktiivselt juhtiva keskuse — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu taasloomise eest. Tallinna ametiühingute juhatuste koosolekul 19. märtsil 1920 otsustatigi uuesti moodustada ja kokku kutsuda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. Koosolekul määrati kindlaks ka esindusnorm: iga 150 ametiühinguliikme kohta tuli kesknõukogusse saata üks esindaja. Samal koosolekul otsustati panna Tööliste Majale, kus asusid Tallinna ametiühingute juhatused, uuesti ja alatiseks välja punane lipp loosungitega: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» ja «Elagu III Internatsionaal!»[10]

22. aprillil 1920 tuli kokku uuesti moodustatud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu,[11] mille 61 liikme hulgas oli ainult 3 sotsi.[12] Juba oma esimesel koosolekul asus uus Kesknõukogu III Internatsionaali platvormile. Ta tunnistas kehtivaks kõik Eestimaa ametiühingute I kongressi otsused ning võttis need oma tegevuse aluseks. Kesknõukogu protesteeris kodanliku Asutava Kogu otsuse vastu kodanliku Eesti astumise kohta Rahvasteliitu ning teatas, et «proletariaat seab Rahvasteliidule vastu III Internatsionaali». Koosolek otsustas ühineda kõigi maade proletaarlastega ning nõudis kodanlikult valitsuselt sõjaseisukorra kaotamist ning täielikku amnestiat poliitvangidele.[13]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatusse valiti kommunistid ja kommunistlikult meelestatud töölised, nagu Johannes Allikso, Karl Valdek, Aleksander Vegner,

[9] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), Tallinn 1963, lk. 22.

[10] «Sotsialdemokraat» nr. 66, 20. märtsil 1920.

[11] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, lk. 45.

[12] «Töö ja Võitlus», 1920, nr. 2, lk. 24.

[13] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, lk. 45—46.

Aleksander Vegner.

August Vulfeldt.

August Vulfeldt jt. Kesknõukogu esimeheks valiti kommunist A. Vegner ja sekretäriks Tallinna Metallitööliste Ametiühingu esimees, kommunist J. Allikso.[14]

Kuna peaaegu kõik Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu liikmed olid välja saadetud või mõrvatud, kujunes Tallinna Ametiühingute Kesknõukogust ülemaaline keskus. Küllaltki sageli käisid kesknõukogu liikmed teistes linnades ja ka maal ametiühingute revolutsioonilist võitlust organiseerimas. Samuti pöördusid nii kohalikud ametiühingud kui ka nende juhtivad keskused (nagu näiteks Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu jt.[15]) üsna tihti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu poole nõu ja abi saamiseks. Viimase juhtimisel lülitusid ametiühingud varsti aktiivsesse revolutsioonilisse võitlusse.

24. aprillil 1920 toimunud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse koosolekul töötati välja ning kinnitati 1. mai demonstratsiooni kava.[16]

---

[14] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 57.
[15] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 60.
[16] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 57.

Johannes Allikso.

Selleks et anda revolutsioonilisele liikumisele hoopi ning takistada rahvusvahelise töölispüha tähistamist, areteeris kaitsepolitsei 27. aprillil rea revolutsioonilisi tegelasi, nende hulgas ka Kommunistliku Partei Tallinna Komitee liikmed Vladimir Bogdanovi ja Georg Kreuksi ning Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimehe A. Vegneri, juhatuse liikme K. Valdeku jt. Juba järgmisel päeval toimusid kesknõukogu juhtimisel suuremates Tallinna tehastes tööliste koosolekud, kus nõuti areteeritute vabastamist.[17]

Repressioonidest hoolimata organiseeris Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu 1. mail 1920 võimsa töölisdemonstratsiooni, millest võttis osa üle 10 000 töötaja. Kõnedega esinenud kesknõukogu juhatuse liikmed A. Vulfeldt ja teised nõudsid sõjaseisukorra kaotamist ja üldist amnestiat poliitilistele vangidele. Eriti rõhutasid nad Nõukogude Venemaa suurt tähtsust rahvusvahelisele töölisliikumisele.[18]

---

[17] A. L i e b m a n, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 105.

[18] «Töö ja Võitlus», 1920, nr. 2, lk. 31.

Võimsa maidemonstratsiooni organiseerimine oli vastloodud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimeseks poliitiliseks aktiks.

5. mail 1920 nõudis kesknõukogu juhatus kodanlikult valitsuselt poliitilistel põhjustel areteeritud seltsimeeste vabastamist.[19] Vastuseks sellele hakkas kaitsepolitsei avalikult oma nuhke kesknõukogu koosolekutele saatma. Pärast koosolekuid kutsuti ametiühingute juhatuse liikmeid sageli kaitsepolitseisse ülekuulamisele. 20. mail 1920 võttis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu üldkoosolek vastu resolutsiooni, milles meenutati kodanlikule valitsusele, et töölisesindajad on valitud tööliste huvide kaitseks, mitte aga kaitsepolitsei nuuskuritele jooksutamiseks, ning nõuti nende rahulejätmist.[20] Tervel real kesknõukogu ja ametiühingute koosolekutel nõuti areteeritud revolutsioonilise tegelaste vabastamist ning töölisklassile demokraatlike vabaduste kindlustamist.

Tallinna tööliste võimas maidemonstratsioon ning ametiühingute aktiivne revolutsiooniline võitlus äratas töölisklassi streigivõitlusele kogu maal. Mais toimusid streigid Räpinas, Sindis, Tartus jm. Nendest suurim oli mai viimasel dekaadil Tartus alanud 15 suurema ettevõtte streik, millest võttis osa 420 töölist. Streigiga püüti sundida vabrikante vastu võtma Tartu Ametiühingute Kesknõukogu poolt kommunistide ja nende poolehoidjate mõjutusel väljatöötatud kollektiivlepingut. Lepingus nõuti palgaminimumi kindlaksmääramist, naistele meestöölistega võrdset palka, vabrikute seismisel palga edasimaksmist töölistele, töölisesindajate osavõttu tööliste kategooriatesse määramisest jne.[21] Kuid oportunistide ülekaaluka mõju tõttu Tartu Kesknõukogu juhatuses ei astunud viimane vajalikke samme selleks, et muuta streik kõigi linna tööstusettevõtete üldstreigiks. Samuti ei võidelnud ta aktiivselt streigimurdjate ja vabrikantide demagoogia ning ähvarduste vastu. Seetõttu läks vabrikantidel juuni algul korda ettevõtteid väikeste järeleandmistega üksteise järel streigist välja lülitada. Streiki jätkati aga 7 metallitööstu-

---

[19] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 59.
[20] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 126, l. 5.
[21] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1123, l. 9—10.

ses eesotsas telefonivabrikuga. Metallitööliste üksmeelse streigi lämmatamiseks kuulutasid vabrikandid välja lokaudi. Kommunistide nõudel, keda toetasid töölised, tuli Tartu Ametiühingute Kesknõukogul esitada Töö- ja Hoolekandeministeeriumile protest, kus nõuti suletud ettevõtete sekvestreerimist ning nende töölerakendamist valitsuse poolt.[22] Töö- ja Hoolekandeministeerium oligi sunnitud Tartu metallitööstureile survet avaldama suletud ettevõtete töölerakendamiseks. Seejuures tuli vabrikantidel tööliste palku tõsta 10—15% võrra ning suur osa streikijaid tööle tagasi võtta. Tartu metallitööliste streik lõppes seega juuni keskpaiku nende osalise võiduga.

Et anda töötajate majanduslikele nõudmistele organiseeritud iseloomu ja ühendada üksikute vabrikute tööliste nõudmised üheks võimsaks kodanlusevastaseks väljaastumiseks, selleks töötati Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel välja tööliste palga alammäär — 153 marka päevas ehk 3843 marka kuus. 27. mail 1920 esitasid ametiühingute esindajad kodanlikule valitsusele, töö- ja hoolekandeministrile, teedeministrile ning kaubandus- ja tööstusministrile märgukirja, milles nõuti väljatöötatud palgamiinimumi kehtestamist, kusjuures vastasel korral lubati alustada streiki.[23] Kodanlik valitsus aga vastas sellele massiliste areteerimistega Tallinna metallitööliste, kiutööliste jt. ametiühingute juhtivate tegelaste hulgas. Ent areteerimistele vaatamata asus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ette valmistama üldstreiki, mida jätkuvate repressioonide, sideme puudumise tõttu Tallinna ja Tartu Ametiühingute Kesknõukogu vahel jt. põhjuste tõttu siiski ei suudetud läbi viia.[24]

Julmaks arveteõiendamiseks areteeritud ametiühingutegelastega organiseeriti juuni lõpul sotsist siseministri A. Hellati käsul ja otsesel juhtimisel «35 protsess» — esimene suur poliitiline protsess kodanlikus Eestis. Protsessil langetati surmaotsus V. Bogdanovile ja G. Kreuksile. Töölisliikumise tegelaste kaitseks organiseerisid Kommunistliku Partei Keskkomitee, Tallinna Komitee ja Tallinna

---

[22] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1123, l. 15.

[23] «Töö ja Võitlus», 1920, nr. 6, lk. 89.

[24] Üldstreigi ettevalmistamisest ja selle nurjumise põhjustest vt. lähemalt: A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 108—110.

Ametiühingute Kesknõukogu võimsa protestistreigi.[25] 15. juulil 1920 toimus Tallinna ametiühingute juhatuste ja tehaste töölisvanemate nõukogude esindajate ühine koosolek, millest võttis osa 15 ametiühingut 37 esindajaga ja 13 töölisvanemat. Koosolek saatis Asutavale Kogule protestikirja, milles nõuti V. Bogdanovile ja G. Kreuksile langetatud surmaotsuse tühistamist, sõjaseisukorra kaotamist ning kaitsepolitsei ülema abi A. Purri vastutusele võtmist valetunnistuse eest kohtuprotsessil.[26] Tallinna tööliste protestistreigi ning ametiühingute protestikirjade ja -resolutsioonide tõttu ei julgenudki kodanlus täide saata surmaotsust, vaid asendas selle 10-aastase sunnitööga.

6.—9. juunil 1920 toimus Tallinnas Tööliste Majas esimene trükitööliste kongress, millest võttis osa 31 saadikut. Nendest 27 delegaati esindasid 644 ametiühingutesse koondunud trükitöölist ja 4 saadikut 78 organiseerimata trükitöölist. Kongressil vaadati läbi ja võeti pärast pikki vaidlusi vastu trükitööliste ametiühingute keskorgani — Eesti Trükitööliste Liidu põhikiri ning valiti selle juhatus ja revisjonikomisjon. Juhatusse valiti nii revolutsioonilisi trükitöölisi kui ka oportuniste, kusjuures viimased saavutasid ülekaalu.

Poliitilise momendi kohta vastuvõetud resolutsioonis rõhutati, et ametiühingute ülesandeks on «... mitte ainult majanduslik võitlus, vaid ka poliitiline klassivõitlus. Ses võitluses tuleb ajada iseseisvat klassipoliitikat, mis vaba olgu kokkulepetest ja sobimistest kodanlusega, eriti riigivõimu jagamisel.» Resolutsioonis mõisteti teravalt hukka ametiühingute I kongressi laialiajamine ning protesteeriti ametiühingute tagakiusamise vastu. Ühtlasi nõuti resolutsioonis sõjaseisukorra «... ärakaotamist ning täielist amnestiat kõigile töölistele, kes on kannatanud poliitiliste asjade või meelsuse pärast».[27]

Demonstreerides oma solidaarsust kogu maailma revolutsiooniliste töölistega, otsustasid Tallinna Ametiühingute

---

[25] «35 protsessi» ja selle puhul organiseeritud protestistreigi kohta vt. lähemalt: Aleksander Resev, Poliitilistest protsessidest kodanlikus Eestis. «Trellide taga». Mälestusi ja dokumente Eesti kommunistide võitlusest kodanlikus vanglas, Tallinn 1962, lk. 29—30.

[26] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 78—79.

[27] «Töö ja Võitlus», 1920, nr. 7, lk. 108—109.

Kesknõukogu ja vabrikute töölisvanemate nõukogu 8. juulil 1920 saata oma esindajad Kominterni II kongressile.[28] Kuna aga kodanlikult valitsuselt ei saadud saadikuiks valitud isikutele (J. Leist jt.) välispasse, siis saadeti volitus Nõukogude Venemaal elavale eesti silmapaistvale revolutsionäärile Hans Pöögelmannile.[29]

Partei Keskkomitee ideelisel suunamisel hakkas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtima ametiühinguliikumist Kominterni II kongressi vastavatest otsustest lähtudes. Selle tulemusena karastusid ametiühingud ideeliselt ning nad muutusid järjest revolutsioonilisemateks klassivõitluse organisatsioonideks, nende liikmete arv ja autoriteet tööliste hulgas kasvas. Kommunistide ja kommunistlikult meelestatud tööliste juhtimisel asutati mitu uut revolutsioonilist ametiühingut. Nii rajati augustis 1920 Kohtla-Järve põlevkivikaevanduse tööliste ametiühing, mille esimeheks valiti varsti kommunist Kristjan Remmelgas.[30]

Partei Keskkomitee poolt ametiühingutesse suunatud kommunistide aktiivse poliitilise kasvatustöö tulemusena täienesid partei read 1920. aastal märgatavalt ametiühingutegelastega. 1920. aasta juulis võeti EKP liikmeks Tallinna Sadamatööliste Ametiühingu sekretär ja raamatupidaja Arnold Sommerling, kellest kujunes varsti üks juhtivaid ametiühingutegelasi. Septembris 1920 võeti EKP liikmeks Tallinna Trükitööliste Ametiühingu liige, trükitööline Aleksander Reinson.[31] Ka A. Reinsonist sai varsti üks silmapaistvamaid ametiühingutegelasi Eestis.

Kommunistide selgitustöö tulemusel hakkasid Tallinna raudteetehaste töölised 1920. a. suvel üha valjemalt nõudma Eestimaa Raudteelaste Liidu oportunistlikult juhtkonnalt revolutsioonilistele seisukohtadele asumist. Märkimisväärselt kasvas revolutsiooniline aktiivsus ja partei mõju Eesti Trükitööliste Liitu kuuluvas Tallinna Trükitööliste Ametiühingus. Samuti tugevnesid revolutsioonilised meeleolud ning partei mõju Pärnu, Narva, Tartu jt. ametiühingutes.

---

[28] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, lk. 46.

[29] «Коммунистический интернационал», 1920, № 14, стр. 2840.

[30] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1378, l. 8—9.

[31] EKPA, f. 1, nim. 1a, s.-ü. 2103, l. 1 ja 3.

Eestimaa parteiorganisatsiooni poolt maal teostatud agitatsiooni- ja organiseerimistöö tulemusena läks 1920. aastal terve hulk maatööliste ametiühinguid (Aidu, Puiatu, Suure-Kõpu jt.) kommunistide juhtimisele. Kui 1919. aastal olid maatööliste ametiühingud peaaegu täielikult sotside mõju all, siis 1920. aastal hakkas nende mõju organiseeritud maatööliste hulgas kiiresti vähenema. See tuli selgesti ilmsiks juba 8.—10. mail 1920 Tallinnas toimunud I üleriiklikul maatööliste ametiühingute kongressil, kus oli esindatud 88 ametiühingut 141 saadikuga. Nende hulgas oli sotsidel ainult 30—32 delegaati.[32] Maatööliste ametiühingute üldarv oli kongressi ajal 119, neisse kuulus umbes 8000 liiget. Kuigi Kommunistliku Partei liikmeid oli kongressil kõigest kümmekond (Gustav Tuberg, August Vulfeldt jt.),[33] oli nende mõju kongressi käigule siiski suur. Nii võeti kommunistide ja nende poolehoidjate initsiatiivil kongressil vastu resolutsioon, milles tunnistati vajalikuks linna- ja maatööliste ühise võitluse organiseerimine. Kõige suuremat mõju avaldasid kongressi tööle isesotsid, keda esindasid 45 delegaati peaaegu kogu partei juhtkonna näol. Kõigis tähtsamates küsimustes võeti vastu isesotside resolutsioonid. Kongressil moodustati maatööliste ametiühingute üleriiklik juhtiv organ — Maatööliste Ametiühingute Üleriiklik Liit (nimetati tavaliselt Üleriiklikuks Maatööliste Liiduks), mille juhatuses said ülekaalu isesotsid. Saanud juhatuses enamuse, ei võtnud isesotside liidrid praktiliselt peaaegu midagi ette maatööliste ametiühingute revolutsioonilise töö intensiivistamiseks.

Maatööliste ametiühingutes töötavad kommunistid (Peeter Lindau, Peeter Puis, Gustav Tuberg jt.) ja teised revolutsioonilised töölised hoogustasid pärast kongressi poliitilist selgitus- ja organiseerimistööd maatöörahva hulgas. Kommunistide juhtimisel asusid ametiühingud aktiivselt võitlema maatööliste majanduslike ja poliitiliste huvide eest. Viljandimaa Tuhalaane jt. valdades tegi maatööliste hulgas energiliselt selgitus- ja organiseerimistööd Ella Karu (Teng), kes võeti 1920. aasta juunis vastu EKP liikmeks.[34] Aidu vallas (Viljandimaal) organiseeris maatöölisi

---

[32] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 55, l. 5.

[33] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 60, l. 1; ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 60;f. 927, nim. 1, s.-ü. 57, l. 128.

[34] EKPA, f. 1, nim. 1a, s.-ü. 2666, l. 3 ja 6.

ja tegi nende hulgas poliitilist selgitustööd Jaan Tomp, kes võeti 1920. a. detsembris vastu EKP ridadesse.[35] Temast kujunes peatselt väljapaistev ametiühingutegelane.

Kuigi 1920. aastal tugevnes Kommunistliku Partei mõju maatööliste ametiühingutes, jäi maatöörahva enamik siiski väikekodanlike parteide ja kodanluse mõju alla. Kodanliku maareformiga seotud maasaamise ootus hoidis ära suure osa maaproletariaadi ja väiketalupoegade aktiivse revolutsioonilise väljaastumise. Pealegi takistasid partei agitatsiooni- ja organiseerimistööd maatöörahva hulgas mõningad ekslikud seisukohad agraarküsimuses.[36]

Kuid kommunistide juhtimisel olevate Aidu, Puiatu, Suure-Kõpu, Tuhalaane jt. ametiühingute aktiivsel nõudmisel tuli Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatusel augustis 1920 välja töötada põllutööliste palga, tööaja ning töötingimuste määrused, mille kehtestamist hakati kodanlikult valitsuselt nõudma. Olulise tõuke andis selleks ka Tallinna tööliste aktiivne võitlus palga alammäära kehtestamise eest.

Tänu tööstustööliste revolutsioonilise võitluse aktiviseerumisele ning kommunistide mõju pidevale suurenemisele paljudes maatööliste ametiühingutes hakkas Üleriiklikus Maatööliste Liidus, eriti selle nõukogus, 1920. a. sügisel üha kasvama revolutsiooniliselt meelestatud liikmete arv. Nende initsiatiivil ja survel asus Maatööliste Liidu juhatus tasahilju organiseerima maatööliste revolutsioonilist võitlust.

1920. a. suve teisel poolel jätkasid töölised, eriti Tallinnas, endise visadusega võitlust palkade alammäära kehtestamise eest. Sealjuures töötati elukalliduse pidevat tõusu arvesse võttes välja uus alammäär — 296 marka päevas. Tallinna ametiühingute juhatuste ja töölisvanemate ühisel koosolekul 29. juulil otsustati tehastes ja vabrikutes streigi küsimuses toimepandud hääletamise tulemustele (umbes 70% hääletamisest osavõtnud töölistest oli streigi poolt) toetudes teatada kodanlikule valitsusele, et kui 2. augustiks kella 12-ks pole saadud töötasu alammäära

---

[35] EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 2640, l. 1; A. Sunila, Jaan Tomp (1894—1924), Revolutsiooni lipukandjad. Lühikesi ülevaateid Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionääride elust ja tegevusest. Tallinn 1962, lk. 174—175.

[36] Vt. lähemalt: A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 129—133, 158—159.

küsimuses rahuldavat vastust, algab 3. augustil üldstreik.[37] Ühtlasi otsustati koosolekul moodustada 2. augustiks kella 12-ks kesk-streigikomitee, kuhu iga vabrik saatis 50 töölise kohta 1 esindaja. Juhtivat osa etendasid komitees kommunistid.

Et valitsus tööliste õigustatud nõudmisi ei rahuldanud, siis algaski 3. augustil streik — algul sadamatehastes ja seejärel ka teistes Tallinna suuremates ettevõtetes. Algul ei ühinenud streigiga raudteetehaste ja veduridepoo töölised, kuigi paljud lihttöölised algusest peale streiki pooldasid. Eemalejäämise põhjuseks oli asjaolu, et Raudteelaste Liidu oportunistlik juhatus püüdis üldstreiki igati nurja ajada. Kuid vastuseks kesk-streigikomitee üleskutsele ühinesid ka raudteelased 7. augustil streigiga. Raudteel kestis streik 10 päeva, tema juhtimisest võtsid osa illegaalsed kommunistid Jaan Kreuks, Martin Likemets ja Otto Rästas. Raudteelaste ühinemine augustikuu streigiga oli Kommunistliku Partei pingelise töö tulemuseks. Üldse võttis streigist osa üle kuue tuhande töölise ning oma ulatuse ja visaduse poolest oli see 1920. a. streigiliikumise haripunktiks.

Kuid ka seekord suutis valitsus repressioonidega ära hoida tööliste väljaastumise ülekasvamise massiliseks üldstreigiks. Otsekohe pärast streigi puhkemist asus kodanlik valitsus seda sõjaväe abil maha suruma. Võeti ette massilisi areteerimisi, rüüstati ametiühinguid, kusjuures raudteelaste ja trükitööliste liit suleti. Juba enne streigi lõplikku mahasurumist saadeti 61 ametiühinguaktivisti (J. Leist, J. Vakker, A. Vulfeldt jt.), keda süüdistati «riigikorra kukutamise katses», Eestist välja Nõukogude Venemaale. Massiliste areteerimiste tagajärjel katkes ka Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevus.

Miks ei muutunud augustistreik ülemaaliseks? Üheks oluliseks põhjuseks oli siin asjaolu, et töölised polnud üldstreigiks küllalt hästi organiseeritud ega ette valmistatud. Raudteelased ja trükitöölised lõpetasid streigi just siis, kui tööliste väljaastumine vabrikutes oli jõudnud kõrgpunkti. Alatult käitusid sotside liidrid, kes hoiatasid valitsust ette streigi puhkemisest. Sügaval põranda all töötavad parteiorganisatsioonid, samuti ametiühingud polnud teistes linnades ja maakondades veel küllalt tugevad,

[37] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 80—81.

et asuda Tallinna seltsimeeste eeskujul streigi organiseerimisele ja juhtimisele. Kui mõnes linnas (nagu Pärnus[38] jm.) toimusidki tööliste väljaastumised, siis jäi vajaka koordineeritusest.

Pärast augustikuu streiki jätkus ametiühingutegelaste tagakiusamine, nende areteerimine, peksmine ja piinamine. Ööl vastu 3. septembrit 1920 haavasid politseinikud mitme lasuga «Dvigateli» töölist, Tallinna Metallitööliste Ametiühingu abiesimeest, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse ja kesk-streigikomitee liiget J. Soansit, kusjuures nad peksid ta poolsurnuks.[39] Kuus kuulihaava kehas, mõlemad käeluud murtud, visati J. Soans verise tombuna autosse ja sõidutati kaitsepolitseisse. Kuid süütõendite puudumisel oldi sunnitud ta vabastama juba järgmisel päeval. J. Soans tuli viia haiglasse. 5. septembril 1920 avaldas Tallinna Metallitööliste Ametiühingu erakorraline üldkoosolek ägedat protesti kodanluse vägivalla vastu.[40]

Kohe pärast Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevuse katkemist alustasid kommunistid Johannes Allikso, Eduard Ambos, Eduard Kägu, Arnold Sommerling, Johannes Vanja jt. aktiivset tööd selle taastamiseks. Moodustati korraldav komisjon, kelle väsimatu töö tulemusena võis kesknõukogu juba 9. septembril 1920 oma tegevust jätkata.[41] Uue kesknõukogu juhatuse koosolekul 14. septembril 1920 valiti esimeheks J. Vanja, sekretäriks A. Sommerling ja abiks J. Allikso.[42] Kesknõukogu esimesel koosolekul vastuvõetud resolutsioonis rõhutati, et kodanluse poliitilisele vägivallale tuleb töölisklassil vastata aktiivse poliitilise võitlusega. Ametiühingud peavad ära kasutama kõik poliitilise võitluse abinõud, «olgu see trükisõna või olgu see riigikogu valimised».[43]

Riigikogu valimiskampaaniast osavõtt kujuneski taastatud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu lähemaks võitlusülesandeks.

Lähtudes V. I. Lenini juhendist, et «... kodanliku demokraatia vormide ärakasutamine on meile kohustuslik

---

[38] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 129, l. 24.
[39] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 76.
[40] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 76.
[41] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 77.
[42] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 63.
[43] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 77.

Arnold Sommerling.

Johannes Vanja.

niikaua, kui töölisklassi võitlus kogu võimu eest ei ole päevakorral»,[44] otsustas Kommunistliku Partei Keskkomitee kohe pärast I Riigikogu valimiste väljakuulutamist neist osa võtta. Kuid illegaalsuse tõttu ei saanud partei Riigikogu valimistel esineda oma kandidaatide nimekirjaga. Seetõttu otsustas Kommunistliku Partei Keskkomitee valimistest osa võtta Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu, kes juhindus oma töös täielikult Kominterni põhimõtetest. 22. septembril 1920. a. toimunud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse koosolekul otsustatigi eelseisvatest Riigikogu valimistest osa võtta iseseisva nimekirjaga. Seejuures rõhutati, et kesknõukogu ei blokeeru isesotside ega teiste «töölisparteide» nimekirjaga.[45] Kesknõukogu asus juhtima valimiskampaaniat kogu maal. Ta trükkis 20 000 eksemplari üleskutseid[46] ning organiseeris rohkesti tööliskoosolekuid, kus selgitati Riigikogu valimistest osavõtu vajalikkust ja eesmärke. Eriti rohkesti

---

[44] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 385.
[45] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1. l. 64.
[46] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 68.

töölisi võttis osa 12. novembril 1920 Tallinna Tööliste Maja suures saalis korraldatud koosolekust. Sellele koosolekule kanti «Internatsionaali» helide saatel ka kodanluse terrori ohver J. Soans.[47] Kõnedega esinesid ametiühingutegelased J. Allikso, J. Soans, A. Sommerling ja J. Vanja. Koosolek võttis ühel häälel vastu otsuse toetada Riigikogu valimistel Tallinna ametiühingute nimekirja.[48]

Tihedas kontaktis ametiühingute kesk- ja kohalike organitega koostas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu partei Keskkomitee suunamisel saadikukandidaatide nimekirjad, kuhu võeti hulk juhtivaid ametiühingutegelasi. Nii kandideerisid Tallinna valimisringkonnas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees Johannes Vanja, abiesimees Jüri Rooberg, sekretär Arnold Sommerling, asjaajaja Johannes Allikso, kassapidaja Johannes Samra, liikmed Jaan Santa, Eduard Kägu, Paula Järv jt., metallitööliste ametiühingu abiesimees J. Soans jt. (kokku 28 isikut); Viljandimaa valimisringkonnas Viljandimaa Maatööliste Liidu juhatuse liige Peeter Puis jt.

Rea oluliste põhjuste tõttu ei suutnud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu oma nimekirju esitada vaid kahes — Saaremaa ja Võru-Valga-Petserimaa valimisringkonnas. Kuid Virumaa (kus asus põlevkivi- ja tsementitööstuse rajoon) ja Läänemaa valimisringkonnas tühistas kodanlus kesknõukogu nimekirjad vormilistel ettekäänetel. Seetõttu jäid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjad kandideerima ainult kuues (Tallinna, Harju-, Järva-, Pärnu-, Viljandi- ja Tartumaa) valimisringkonnas.

Töölisklassi üha tihedam koondumine Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ümber võimaldas tal valimiskampaania käigus hakata välja andma oma häälekandjat, ajakirja «Rõhutute Hääl», mille esimene number ilmus 11. novembril 1920. Selle vastutavaks toimetajaks määrati kommunist J. Liivas.[49] Ideeliselt suunasid toimetuse tööd EKP Keskkomitee liikmed V. Kingissepp, O. Rästas jt. Nende sulest ilmus «Rõhutute Hääles» sageli artikleid ja ülevaateid päevakohastel poliitilistel teemadel.

---

[47] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 3, lk. 59.

[48] A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 172.

[49] L. Randmets, Töörahva ühise väerinde eest. Eesliinil. 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi, Tallinn 1962, lk. 168.

Töö

Kõigi maade töölised, ühinege!

Toimetus ja talitus: Tallinnas, Gogoli puiestee nr. 4, Tööliste Kodus

Üksik nummer 5 mk.

ilmub ajakirjana 3 korda kuus

1921.

Nr. 2 Teisip

Sisukord: Ametiühisuste kongress kogu. — Päeva maakonna-maatööliste / alla saada. — Ajutise tsaduse erileng ja revolutsioonid. — Tööline

Tallinna Ametiühisuste Kesk

Ametiühisuste ko

Kui siseminister tänavu 1 ühisuste kongressi pidami annud, siis võisid ametiühi ringkonnad — selts/imehed nõukogust ja maatööliste ! tuseet ette ülemaalist ame nõukogu luua ilma kong kalse selles sihis oli — Pärnu Keskнõukogude, t liidu Juhatuse ja Narwa tajate nõupidamist kokk toda ja otsustada, kuid pidamise luba jäi wa tulemata. See oli sis sel kongressil wõitud kogu likwideerimist laborski mõrtsukatõe dise teise kongressi demärk, et Eesti ei taha oma pinna tust nagu — Üle maatööliste amet Kuid siski saadet hiiri rahukogule hiiri tuli kuu a dustikut termin Põhjust asutasi kud, aga mitte

Kõigi maade töölised, ühinege!

Meil on kaotada ainult ahelaid, wõita aga — terwe maailm!

Rõhutute Hääl

Tallinna Ametiühisuste Keskнõukogu Häälekandja.

Tellimise hind: 20 marka kuus Üksik nr. 2 m.

Ilmub igal neljapäewal.

Toimet. ja talitus: Tööliste majas, 3. Karja 19a. III.

Nr. 3. 25. nowembril 1920. Nr. 3.

Sisukord: [illegible] — Proletaarlased, minge hääletama! [jne.] — Tööline [illegible] — [illegible] — [illegible] —

Legaalse töölisajakirja ilmumine otse Riigikogu valimiste eel võimaldas tunduvalt tõhustada valimiseelset agitatsiooni. Kõigis kolmes valimiste eel ilmunud numbris selgitati 1920. a. suvel Moskvas toimunud Kominterni II kongressi otsusest «Kommunistlikud parteid ja parlamentarism»[50] lähtudes töölisklassi ülesandeid. «Töörahva kõige laiemate hulkade äratamine klassivõitlusele kapitalistlise korra ja kodanlise valitsuse vastu — see on meie ülesanne riigikogus kui ka riigikogu valimistel,» kirjutati näiteks «Rõhutute Hääle» esimeses numbris avaldatud artiklis «Mis me riigikogus tegema hakkame?»[51]

Suurt tähelepanu pühendati Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandjas sotside liidrite töörahvavastaste tegude, nende oportunismi ning Asutavas Kogus kodanlusega teostatud kokkuleppepoliitika paljastamisele. Ka isesotside partei liidrite kõikuv poliitika, nende oportunism ja tegelikust revolutsioonilisest võitlusest ning töörahvahulkadest eemalehoidmine leidis ajakirjas «Rõhutute Hääl» konkreetset paljastamist.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja tema häälekandja laiaulatuslik ja mitmekülgne selgitustöö andis häid tulemusi, nagu kinnitavad 27.—29. novembril 1920 toimunud I Riigikogu valimiste tulemused. Hoolimata julmast valgest terrorist saavutas Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri Tallinnas esikoha, saades 48 571 antud häälest 14 278 ehk umbes 29%.[52] Sotsidele, kes 1919. a. kevadel said Asutava Kogu valimistel Tallinnas 13 984 häält, anti nüüd ainult 2755 häält ja isesotsidele 2341 häält Asutava Kogu valimistel saadud 4833 hääle vastu.[53] «Meie kogusime Tallinnas terve töölisteklassi oma võitluslipu alla,» märgiti «Rõhutute Hääles» täie õigusega. Sealjuures rõhutati ajakirjas, et kesknõukogu nimekirja võit Tallinnas «... on kaugeleulatuva tähtsusega sündmus. See on kõrgele tõstetud tõrvalont, mis teed näitab kogu Eesti proletariaadile. Tehke, nagu Tallinna töölised tegid! — hüüame meie kogu Eesti töörahvale. Pöörake selg sotsiaaldemokraatlistele juudastele ja «iseseisvatele» kõhklejatele!

---

[50] Vt. lähemalt: Коммунистический Интернационал в документах 1919—1932, Москва 1933, стр. 113—119.

[51] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 1, lk. 7.

[52] II Riigikogu valimised 5.—7. mail 1923, Tallinn 1923, lk. 70.

[53] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 4, lk. 66.

Ainult siis jõuate teele, mis teid palgatööorjuse ikke alt vabastab ja võimu juurde viib!»[54]

Kokku anti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjadele kuues valimisringkonnas 24 849 häält ehk 5,3% häälte üldarvust[55] ning ta sai Riigikogu 100-st kohast viis. Riigikogusse valiti Tallinna valimisringkonnast J. Allikso, J. Santa, J. Soans ja J. Vanja ning Harjumaa valimisringkonnast J. Reinberg — pops ja ametiühingutegelane Raplast.

31. detsembril 1920 toimus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjade alusel Riigikogusse valitud töölissaadikute esimene koosolek, kus otsustati end avalikult nimetada Riigikogu kommunistlikuks tööliste rühmaks ning saata tervitustelegramm Kominternile.[56] Selle otsus tehti 4. jaanuaril 1921 kokkuastunud Riigikogule teatavaks rühma vastavasisulise kirja ettelugemise näol Riigikogu sekretäri poolt.[57]

Oma töös lähtus Riigikogu kommunistlik fraktsioon täielikult V. I. Lenini juhenditest kodanlike parlamentide proletariaadi huvides ärakasutamise kohta ja Kominterni II kongressi otsusest kommunistide tööst kodanlikes parlamentides. Fraktsiooni tegevuse eesmärgiks oli võidelda rahvahulkade majandusliku olukorra parandamise ja demokraatlike vabaduste kättevõitmise eest, tõsta töörahva poliitilist teadlikkust ning valmistada ette otsustavaks lahinguks nõukogude võimu taaskehtestamise eest.

Kokkutulnud Riigikogus alustas kommunistlik fraktsioon kohe aktiivset võitlust sõjaseisukorra kaotamise, poliitiliste vangide amnesteerimise ning teiste töörahva eluliste nõudmiste rahuldamise eest.

Valimiskampaania kujunes ametiühingutele esimeseks suureks poliitilise võitluse kooliks. Saavutati mitte üksnes kommunistliku fraktsiooni loomine Riigikogus, vaid ka ametiühingute poliitiline ja organisatsiooniline tugevnemine, nende liikmete klassiteadlikkuse ja revolutsioonilise aktiivsuse tõus. Seejuures etendas valimiskampaania eriti märkimisväärset osa maatööliste ametiühingute klassiteadlikkuse tõstmisel, nende revolutsioneerimisel. Olulise tõuke

[54] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 4, lk. 66.
[55] II Riigikogu valimised 5.—7. mail 1923, lk. 70.
[56] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 9, lk. 151—152.
[57] I Riigikogu 1. istungjärgu protokoll nr. 2, v. 18.

andis maatööliste revolutsioonilise aktiivsuse tõusule «Rõhutute Hääl» oma kirgliku sõnarelvaga. Ajakirja veergudel valgustati pidevalt maatööliste rasket elu ning nende ametiühingute võitlusülesandeid ja eesmärke. Lähemaks päevaülesandeks seati maatööliste ametiühingute vabastamine isesotside ja sotside mõju alt ning nende kindel suunamine klassivõitluse teele. Maatööliste ametiühingud pidid koos töölisklassiga aktiivselt võitlema maatööliste majandusliku olukorra parandamise ning neile poliitiliste õiguste kindlustamise eest. Seoses sellega seati tööstusproletariaadi ette ülesanne: «Linnast maale! — linnatööliste klassiteadlikud hulgad peavad klassiteadvuse valgust ja võitluse vaimustust maaproletariaadi hulkadesse viima.»[58]

Püstitatud ülesandeid asuti kommunistide juhtimisel ellu rakendama.

Ilmekalt kinnitab seda kommunistide P. Puisi, E. Karu, J. Reeseni jt. initsiatiivil 14. jaanuaril 1921 kokkukutsutud Viljandimaa Maatööliste Liidu erakorraline laiendatud koosolek, millest võttis osa 39 esindajat 17 ametiühingust.[59] Külalistena võtsid koosolekust osa Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees J. Vanja ja liige J. Santa, kes andsid ühtlasi aru kommunistliku fraktsiooni tegevusest Riigikogus. Kohalikud isesotsid ja sotsid olid aga endale toeks kohale kutsunud Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse liikme, tuntud sotsi J. Vainu. Kuid sellest hoolimata valitses koosolekul, mille juhatajateks valiti J. Reesen ja P. Puis, täielikult kommunistide mõju ning kõigis küsimustes võeti vastu revolutsioonilised otsused. Koosolek kiitis heaks Üleriikliku Maatööliste Liidu poolt väljatöötatud määrused põllutööliste palga, tööaja ja töötingimuste kohta ning nõudis põllutöölistele 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist, töökaitsekomissaride määramist Üleriikliku Maatööliste Liidu nõukogu ettepanekul ning segakomisjonides $^2/_3$ saadikukohtadest töölisesindajaile andmist. Poliitilise olukorra kohta vastuvõetud resolutsioonis nõuti sõjaseisukorra kaotamist ning «... täielist amnestiat kõigile proletaarlastele, kes poliitilistel põhjustel türmides kõdunevad».[60] Koosolek kohustas kõiki maatööliste ametiühinguid

---

[58] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 5, lk. 83.
[59] ENSV ORKA, f. 1764, nim. 1, s.-ü. 1, l. 9.
[60] ENSV ORKA, f. 1764, nim. 1, s.-ü. 1, l. 14.

Peeter Puis.

Ella Karu.

lähtuma oma töös Kominterni otsustest ja põhimõtetest ning sõlmima tiheda kontakti Riigikogu kommunistliku fraktsiooniga. Kommunist Ivan Tengi (Volini) ettepanekul võttis koosolek vastu otsuse puhastada ametiühingute juhatused «igasugustest töölisklassi äraandjatest ja kõhklejatest sotsialistidest».[61] Koosolek tunnistas «Rõhutute Hääle» ka Viljandimaa Maatööliste Liidu häälekandjaks ning kutsus kõiki maatöölisi üles toetama ajakirja aineliselt ja moraalselt.

Viljandimaa Maatööliste Liidu esimeheks valiti P. Puis ja sekretäriks E. Karu. Liidu aktiivse tegevuse tulemusena hakati Viljandimaa maatööliste ühingutes üha sagedamini otsustama küsimusi kommunistide ettepanekute kohaselt. Terve rea ametiühingute juhatustesse valiti kommuniste ja nende poolehoidjaid ning nad hakkasid aktiivselt osa võtma töölisklassi majanduslikust ja poliitilisest võitlusest. Samuti asutati kommunistide ja kommunistlikult meeles-

---

[61] ENSV ORKA, f. 1764, nim. 1, s.-ü. 1, l. 13.

tatud tööliste juhtimisel mitu uut ametiühingut (Loodis jm.), mis võtsid omaks Kominterni otsused ning asusid kindlalt klassivõitluse teele.

1921. aastal aktiviseerus tunduvalt tööstustööliste ametiühingute abi maaproletariaadile. Nii otsustas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus 19. jaanuaril 1921 saata Rapla valla töölisühingu üldkoosolekule 23. jaanuaril 1921 maatööliste võitlusülesannetest kõnelema kesknõukogu liikme ja töölisvanema Karl Kuuse.[62] Kuusalu Maatööliste Ametiühingule kinkis aga kesknõukogu punase lipu loosungiga «Elagu III Internatsionaal!»[63] 20. veebruaril 1921 tuli Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooni organiseerimisel ja juhtimisel Tallinna Tööliste Majas kokku Harjumaa maatööliste ametiühingute konverents. Selle juhatajaks valiti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees J. Vanja ja sekretäriks Riigikogu kommunistliku fraktsiooni sekretär P. Raudsepp.[64] Konverentsil võeti kõigi arutatud küsimuste (palgavõitlus, maatööliste organiseerimine, poliitiline olukord jt.) kohta vastu revolutsioonilised otsused.[65] Nendes nõuti sõjaseisukorra kaotamist, amnestiat poliitilistele vangidele, ametiühingutele ruumide andmist, töölisorganisatsioonide ja töölisliikumise tegelaste tagakiusamise lõpetamist, tööliste häälekandjale ilmumisvabaduse kindlustamist jne. Konverents tunnistas õigeks Eestimaa ametiühingute I kongressi revolutsioonilised otsused ning otsustas nendest lähtudes intensiivistada ja laiendada klassivõitlust rõhujate vastu. Sealjuures kohustati Harjumaa Maatööliste Liitu tihedas koostöös Tallinna Ametiühingute Kesknõukoguga ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooniga looma ühist võitlusrinnet kodanluse diktatuuri vastu.[66]

1921. aastal lülitusidki paljud Harju, Viljandi, Pärnu jt. maakondade maatööliste ametiühingud, kus kommunistide mõju oli märksa tugevnenud, koos linnatöölistega aktiiv-

---

[62] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 76.

[63] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 76.

[64] Kommunist P. Raudsepp valiti I Riigikogu kommunistliku fraktsiooni sekretäriks väljastpoolt fraktsiooni selle esimesel koosolekul 31. detsembril 1920 («Rõhutute Hääl», 1921, nr. 9, lk. 152).

[65] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 111—115.

[66] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 114.

selt majanduslikku ja poliitilisse võitlusse. Esimeseks linna- ja maatööliste ametiühingute ühiseks suuremaks poliitiliseks väljaastumiseks kodanluse vägivalla vastu oli nende võitlus Tööliste Maja pärast.[67]

18. jaanuaril 1921 teatas Töö- ja Hoolekandeministeerium Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule, et vastavalt ministri otsusele tuleb tal Suur-Karja tänavas nr. 18 asuv maja tagasi anda tema endisele omanikule a/s Eesti Laenupangale. Otsus kutsus Tallinna tööliste hulgas esile enneolematu pahameeletormi. 27. jaanuaril 1921 toimus Tööliste Majas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel Tallinna ametiühingute juhatuste ning vabrikute ja tehaste töölisvanemate esindajate protestikoosolek, kus otsustati kodanlikult valitsuselt nõuda maja töölisorganisatsioonidele allesjätmist. Sealjuures kohustas koosolek Riigikogu kommunistlikku fraktsiooni ja isesotside riigikogurühma esitama Riigikogule seaduseelnõu Tööliste Maja võõrandamiseks Laenupangalt töölisorganisatsioonidele. Protestikoosolek avaldas üleskutse «Eesti töölistele, kõigile tööliste ühisustele!», milles kutsuti töölisi ja ametiühinguid kogu maal toetama Tallinna ametiühingute ja tööliste võitlust Tööliste Maja eest.[68] Koosoleku dokumentidele olid alla kirjutanud 18 Tallinna ametiühingu, Üle-Eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu, Tallinna Ametiühingute Tarbijateühisuse Kooperatiivi, Üleriikliku Maatööliste Liidu, Harjumaa Maatööliste Liidu juhatuse ning 10 tehase ja vabriku töölisvanemate esindajad.[69] Kogu maal ühines tallinlaste seisukohtadega rohkem kui 50 linna- ja maatööliste ametiühingut, sealhulgas Pärnu Metallitööliste Ametiühing, Tartu Puutööliste Ametiühing jt. Linna- ja maatööliste ametiühingute poolt vastuvõetud otsustest lähtudes ning neile toetudes esitaski kommunistlik fraktsioon koos isesotside riigikogurühmaga seaduseelnõu Suur-Karja tän. 18 asuva maja rekvireerimiseks.[70]

---

[67] Selle võitluse kohta vt. lähemalt: A. Sunila, Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Eesti proletariaadi võitlusest töölismaja eest, Tallinn 1961, lk. 20—31.

[68] Koosoleku ning seal vastuvõetud otsuse ja üleskutse kohta vt. lähemalt: Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962, lk. 31—33.

[69] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 15, lk. 251—252.

[70] ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 916, l. 1.

Selle järgi tuli a/s Eesti Laenupangalt võõrandatud maja anda igavesele rendile Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule või Tallinna ametiühingute poolt valitud majakomiteele. Et seaduseelnõu toetasid laialdased linna- ja maaproletariaadi hulgad, siis oli isegi osa sotside riigikogurühmast sunnitud hääletama selle poolt. Kuid kodanlike rühmade häältega lükkas Riigikogu 15. märtsil 1921 seaduseelnõu tagasi ning kodanlikud võimud tõstsid ametiühingud 18. märtsil 1921 Tööliste Majast välja. Riigikogu kommunistliku fraktsiooni üleskutsel vastasid Tallinna suuremate tehaste töölised sellele vägivallaaktile protestistreigiga.[71]

Pärast ametiühingute korduvaid nõudmisi «leidis» linnavalitsus neile lõpuks ruumid linnaraamatukogu[72] keldrikorrusel. See nn. «Tööliste Kelder» kujunes aastail 1921—1924 revolutsioonilise liikumise legaalseks staabiks Tallinnas.

Suureks poliitilise võitluse kooliks kujunes ametiühingutele osavõtt linnavolikogude ja maakonnanõukogude valimistest 1921. aasta veebruaris. Seoses omavalitsusorganite valimistega töötas EKP Keskkomitee välja ja võttis vastu «Põhilaused klassiteadlike töölisasemike tegevuse kohta omavalitsustes».[73] Nendes käsitleti konkreetselt partei- ja töölisorganisatsioonide võitlusülesandeid valimiskampaania ajal ning töölissaadikute tegevuse eesmärke omavalitsustes. Kommunistide initsiatiivil arutati põhilaused läbi mitmete Tallinna ametiühingute koosolekutel ning võeti valimiskampaania ajal tegevuse aluseks. Samuti võttis need põhilaused üksmeelselt omaks Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu,[74] kuhu 1921. aasta jaanuaris kuulus 8 linnatööliste ametiühingut 502 liikmega.[75] Talle järgnesid ametiühingud Narvas, Viljandis jm. Kohalike partei-

---

[71] Üleskutse ja protestistreigi kohta vt. lähemalt: Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962, lk. 66—67 ja 415 (märkus 24).

[72] Praegune M. Gorki nimeline Tallinna Keskraamatukogu.

[73] Põhilausete kohta vt. lähemalt: Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962, lk. 61—64.

[74] A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 187.

[75] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 4, l. 88.

organisatsioonide abiga õnnestus ametiühingutel mitmes linnas ja maakonnas koostada ning registreerida revolutsiooniliste tööliste nimekirjad. Enne registreerimist arutati koostatud nimekirjad läbi ning kinnitati lõplikult tööliste koosolekutel. Nii koostas Riigikogu kommunistlik fraktsioon EKP Tallinna Komitee juhendamisel Tallinna linnavolikogu valimisteks põhiliselt ametiühingutegelastest ja aktiivsetest liikmetest koosneva kommunistlike tööliste nimekirja, mis kiideti heaks Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse koosolekul 10. veebruaril 1921.[76] Seejärel kinnitati nimekiri lõplikult kesknõukogu poolt 13. veebruaril 1921 «Grand Marinasse» kokkukutsutud ülelinnalisel koosolekul, millest võttis osa paar tuhat töölist. Viljandi maakonnanõukogu valimisteks koostas töölissaadikukandidaatide nimekirja Viljandimaa Maatööliste Liidu juhatus maakonna parteiorganisatsiooni juhtimisel. Nimekiri arutati läbi maatööliste ametiühingute koosolekutel ning kinnitati seejärel liidu üldkoosolekul.[77] Nimekirjas olid aktiivsed ametiühingutegelased P. Puis, E. Karu, J. Tomp, I. Teng jt., kokku 22 isikut.

Laialdaselt selgitas töötajaile omavalitsuste valimistega seotud küsimusi ajakiri «Rõhutute Hääl». Samuti avaldati seal ametiühingute saadikukandidaatide nimekirjad Harju ja Viljandi maakonnanõukogu ja Pärnu linnavolikogu valimisteks.[78] Ent 12. veebruaril 1921, kui valimiskampaania oli täies hoos, sulges siseminister ajakirja «Rõhutute Hääl». Protestiks selle vastu streikisid EKP Keskkomitee üleskutsel Lutheri, Balti Puuvillavabriku, Fr. Krulli jt. vabrikute töölised.[79] Ka Pärnus, Narvas ja Tartus toimusid sel puhul protestimiitingud. Kuid protestidest hoolimata ei tühistanud siseminister «Rõhutute Hääle» sulgemise otsust. Samuti ei andnud ta ilmumisluba Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu uuele häälekandjale «Kurnatute Hääl», mille esimene number oli juba laotud.[80]

---

[76] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 78.

[77] ENSV ORKA, f. 1764, nim. 1, s.-ü. 1, l. 15—17.

[78] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 15, lk. 259; nr. 18, lk. 305—306.

[79] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, lk. 50—51 ja 415 (märkus 20); «Tallinna Teataja» nr. 37, 15. veebruaril 1921.

[80] ENSV ORKA, f. 927, 1922. a., s.-ü. 51, l. 19.

Kodanlus lootis ajakirja sulgemisega takistada ametiühingute osavõttu valimiskampaaniast, kuid see arvestus osutus lühinägelikuks. Seda kinnitavad ilmekalt 26. ja 27. veebruaril 1921 toimunud Tallinna linnavolikogu valimiste tulemused. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri saavutas antud häälte poolest taas esikoha, saades linnavolikogu 101-st kohast 28 kohta.[81] Linnavolikogusse valiti Eduard Ambos, Sergei Andrejev, Karl Kuusk, Jüri Liivas, Paul Raudsepp, Johannes Samra, Arnold Sommerling, Johannes Vanja jt. Narva linnavolikogu valimistel saavutas ametiühingute nimekiri teise koha, saades 45-st kohast 6.[82] Kolmandale kohale tulid ametiühingute nimekirjad Pärnus ja Viljandis.[83] Pärnu linnavolikogusse valiti ametiühingutegelased kommunistid Kristjan Looper, Juhan Virkus, Juhan Põlenik jt., kokku 7 esindajat. Valimiste tulemusel suudeti ametiühingute esindajad viia ka Valga linnavolikogusse ning Harju, Viljandi ja Pärnu maakonnanõukogusse.

Nagu I Riigikogus, nii pidasid töölissaadikud ka omavalitsustes ägedat võitlust töötajate huvide kaitsmiseks. Tallinna linnavolikogu esimesel koosolekul 16. märtsil 1921 teatasid 28 töölissaadikut, et nad moodustavad volikogus kommunistliku fraktsiooni.[84]

Kohe pärast omavalitsusorganite valimist asusid ametiühingud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel ette valmistama ametiühingute II kongressi, et seal taastada ülemaaline keskorgan — Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu. 2. märtsil 1921 valis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus kongressi kokkukutsumise komisjoni koosseisus J. Vanja, A. Sommerling ja E. Ambos.[85] 6. märtsil teatasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus kõikidele ametiühingutele oma otsusest kutsuda 16.—18. aprillil 1921 Tallinnas kokku Eestimaa ametiühingute II kongress. Kodanlik valitsus püüdis tsaariaegsetele seadustele toetudes ning provokatsiooni rakendades kongressi kokkutulekut nurja

---

[81] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 683, l. 1.
[82] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 683, l. 12.
[83] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 683, l. 21 ja 27.
[84] Eesti NSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv (edaspidi TLA), f. 82, nim. 2, s.-ü. 3, l. 51—52.
[85] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 79.

ajada. Kui see ei aidanud, otsustas valitsus kongressi vägivallaga nurja ajada. 9.—28. aprillini 1921 areteeriti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu aktiivsemad liikmed, tema tegevus keelati ning kogu asjaajamine konfiskeeriti. Kesknõukogu aktiivsematest liikmetest pääses areteerimisest ainult esimees J. Vanja kui Riigikogu liige. 28-st Tallinna linnavolikogu kommunistliku fraktsiooni liikmest areteeriti 26.[86] Ka teistes linnades areteeriti ametiühingutegelasi ja omavalitsuste töölissaadikuid, nende hulgas E. Karu, P. Puis, I. Teng, J. Tomp jpt. Lühikese ajaga kasvas vangistatute arv üle 160.[87]

Parteiorganisatsioonide ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooni juhtimisel asusid ametiühingud andma kodanluse vägivallaaktidele vastulööke. Takistustest hoolimata korraldati Tallinnas võimas maidemonstratsioon, millest võttis osa üle 10 000 inimese.[88]

Maidemonstratsioon innustas Tallinna töölisklassi ja ametiühinguid üha aktiivsemale võitlusele kesknõukogu tegevuse taastamise, ametiühingutegelaste ja töölissaadikute vabastamise ning töörahvale poliitiliste õiguste kindlustamise eest.

16. juunil 1921 alustaski Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu uuesti tegevust. Kuna suur osa nõukogu liikmeid istus vanglas või pidi end areteerimise kartusel varjama, viisid Tallinna ametiühingud läbi kesknõukogu täiendavad valimised. Kesknõukogusse valiti rida kommuniste ja kommunistlikult meelestatud seltsimehi, nagu Artur Jaakson, Albert Kaev, Leena Kokla, Aleksander Mahlberg, Peeter Pedrae (Petree) ja Jakob Tüürmann.[89] Seoses sellega valiti 20. juunil ka kesknõukogu juhatus ümber. Esimeheks valiti endiselt J. Vanja, abiks A. Kaev, sekretäriks A. Jaakson, abiks A. Mahlberg, kassapidajaks J. Tüürmann ja abiks L. Kokla.[90] Juba esimesel koosolekul otsustas kesknõukogu protesteerida siseministri ees ametiühingute ja nende esindajate kallal tarvitatud vägivalla vastu ning teatada, et uus kesknõukogu jätkab Eesti töörahva majandusliku ja poliitilise võitluse organiseerimist.[91] Pöördudes eriüleskut-

[86] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 6, l. 7.
[87] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 15.
[88] ENSV ORKA, f. 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 15.
[89] «Tööliste Leht» nr. 4, 29. juunil 1921.
[90] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 82.
[91] «Tööliste Leht» nr. 4, 29. juunil 1921.

sega kogu Eesti töörahva poole, teatas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, et «ta saab energiliselt töölisi koguma ametiühingute punaste lippude alla, milledel loosung «Elagu Kolmas Internatsionaal!» Meie oleme valmis endid selle hüüdsõna eest, mille eest Eesti ja kõige ilma proletariaat võitleb, töölisklassi huvides ohverdama.» Üleskutse lõpul rõhutati, et kesknõukogu eesmärgiks on endiselt «... palgaorjade vabastamine kapitali ikke alt».[92]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevuse taastamine hoogustas ja innustas ametiühingute revolutsioonilist võitlust kogu maal. Kommunistide juhtimisel võtsid paljud maatööliste ametiühingud 1921. a. suvel osa vallanõukogude valimistest. Kuigi neil nimekirjadel ei olnud üldiselt nii suurt edu nagu kommunistlike tööliste nimekirjadel linnavolikogude valimistel, hääletas reas kohtades siiski enamik valijaid revolutsiooniliste maatööliste nimekirjade poolt.[93]

Ametiühingute revolutsioonilise võitluse hoogustumisele vastas kodanlus repressioonidega ning ajujahiga töölisklassi aktiivsetele tegelastele. Nii ei andnud kodanlik valitsus väljasõiduluba A. Kaevule, kelle Eesti ametiühingud olid valinud oma saadikuks 3.—19. juulini 1921 Moskvas toimuvale I rahvusvahelisele ameti- ja tootmisühingute (Profinterni) kongressile, vaid koguni areteeris tema. 7. juulil 1921 protesteeris Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaitsepolitsei omavoli vastu, nõudes A. Kaevu viivitamatut vabastamist ja talle loa andmist sõiduks Nõukogude Venemaale.[94] Kodanlik valitsus jäi aga sellele nõudmisele kurdiks. Kuid sellest hoolimata olid Eesti ametiühingud mainitud kongressil siiski esindatud. Illegaalselt läksid Nõukogudemaale kongressile kommunistid J. Reesen ja V. Tuberik (Nadson).[95] Eestis aga jätkus kodanlik terror: vangistati kommunistlike töölisfraktsioonide liikmeid, tagakiusamise alla sattusid paljud aktiivsed ametiühingutegelased. Aprillist juulini vangistati umbes 250

---

[92] «Tööliste Leht» nr. 4, 29. juunil 1921.

[93] Vt. lähemalt: «Tööliste Leht» nr. 6, 2. juulil 1921; nr. 7, 6. juulil 1921; ENSV ORKA, f. 2424, nim. 1, s.-ü. 743, l. 580—581.

[94] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 195.

[95] A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 220.

töölist.[96] Poliitvangide piinamine, näljutamine ja mõnitamine kutsus esile kogu töölisklassi meelepaha. Tööliskoosolekutel nõuti vangide piinamise lõpetamist ning poliitvangide vabastamist.[97]

Töörahva esindajate areteerimine ja muud surveabinõud halvasid teataval määral ametiühingute poliitilist ja organiseerimistööd hulkades. Teiselt poolt aga andis kodanluse terror uue tõuke töölisklassi poliitilisele võitlusele. Nii nõudsid ametiühingud energiliselt areteeritud aktivistide vabastamist ja poliitvangide amnesteerimist ning põhiseaduses deklareeritud poliitiliste õiguste ja vabaduste kindlustamist töörahvale. Selle võitluse käigus sai ametiühingutele selgeks, et kodanluse poliitilise ja majandusliku pealetungi tagasilöömiseks on hädavajalik organisatsiooniliselt ühendada linna- ja maatööliste võitlusread. 29. juulil 1921 kiitis Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu juhatus heaks linna- ja maatööliste ühise kongressi kokkukutsumise selleks, et moodustada linna- ja maatööliste võitluse organiseerimiseks ühine ülemaakondlik juhtiv keskus.[98]

2. Töörahva Ühise Väerinde loomine

Kominterni III ning EKP II kongressi otsuste[99] alusel asusid ametiühingud kommunistide juhtimisel 1921. aasta sügisel ette valmistama kõigi töötajate ühisrinde taktika ellurakendamist võitluses kodanluse vastu. Partei poolt kindlaksmääratud taktika kohaselt tuli ametiühingutel pidada võitlust töötajate igapäevaste eluliste nõudmiste eest ning selle võitluse käigus viia proletariaat koos kogu töörahvaga võitlusse lõppeesmärgi — nõukogude võimu eest.

9. oktoobril 1921 tuli Pärnus kokku Pärnumaa ametiühingute kongress, millest võttis osa 31 linna- ja maatöö-

---

[96] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 51.

[97] «Tööliste Leht» nr. 19, 17. augustil 1921.

[98] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 17, l. 119.

[99] EKP II kongressi ja selle otsuste kohta vt. lähemalt: Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, lk. 241—279.

liste ametiühingute delegaati.[100] Kongressi ettevalmistamine toimus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vahetul juhtimisel ja kaasabil. Ka kongressil etendas J. Vanja juhtivat osa. Kesksel kohal oli kongressil linna- ja maatööliste ühise võitluse organiseerimine. Selle huvides otsustas kongress luua linna- ja maatööliste ametiühingute ühise kesknõukogu.[101]

2. novembril 1921 avaldas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ning vabrikute ja tehaste töölisvanemate nõukogude üldkoosolek üleskutse Eesti tööstustöölistele palgatariifide alandamise vastu, mida valmistas ette Tallinna Vabrikantide Ühing. Veenvate faktide abil selgitati töötajaile, et on hädavajalik alustada üksmeelset võitlust palgatariifide alandamise vastu ja nõuda palkade tõstmist, sest kehtivad palganormid ei võimalda inimväärset äraelamist. «Ei miskit palkade kärpimist! See olgu kõikide tööliste ühine hüüdsõna terves Eestis!» öeldi üleskutses.[102]

13. detsembril 1921 puhkes Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juhtimisel, vastuseks Krulli masinatehase juhatuse otsusele kärpida palku, treialite ja valajate streik, mis lõppes 20. detsembril tööliste võiduga: nende endine palk taastati.[103]

Tallinna tööliste aktiivse võitluse tõttu ei julgenudki Vabrikantide Ühing palgatariife alandada.

Selleks et edukalt mobiliseerida töörahvast võitlusse oma eluliste nõudmiste eest, oli ametiühingutele hädavajalik oma legaalne häälekandja. Novembri algul 1921 õnnestuski Tallinna Ametiühingute Kesknõukogul kodanlikult valitsuselt saada luba uue häälekandja väljaandmiseks. Ajakirja «Töö» esimene number ilmus juba 5. novembril. Selle juhtkirjas öeldi: «Meie ajakiri tahab klassivõitluse alusel seisvate — punaste, niihästi linna-, kui maatööliste ametiühingute häälekandja olla.»[104] Juhtkirjas esitatud tegevuskavast nähtub, et ajakiri seadis oma lähemaks ülesandeks võidelda töötajate nõudmiste eest, mis kiideti heaks EKP II kongressil: 8-tunnilise tööpäeva kaits-

[100] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 6, l. 1.
[101] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 6, l. 6.
[102] «Töö», 1921, nr. 2, lk. 24—25.
[103] ENSV ORKA, f. 1766, nim. 1, s.-ü. 2, l. 45—46.
[104] «Töö», 1921, nr. 1, lk. 3.

mine ja kehtestamine kõigis tööstusharudes; palga tõstmine tasemele, mis kindlustaks töötajaile inimväärse ülalpidamise, trahvide tabeli ärakaotamine;[105] tööliste riiklik kindlustamine vabrikantide kulul tööpuuduse, õnnetusjuhtumite, vanaduse ja haiguste puhuks ning riikliku abi andmine töötatöölistele; töörahva korteriolude parandamine; ülemaalise Ametiühingute Kesknõukogu loomine ning maatööliste võitluse ühendamine linnatööliste võitlusega nii organisatsiooniliselt kui ka taktikaliselt; ametiühingute reorganiseerimine tööstusharude järgi [106] jne.

Esimesest numbrist peale aitas «Töö» ametiühingutel mobiliseerida töötajaid aktiivsele võitlusele, valmistades sellega praktiliselt ette Eesti Töörahva Ühise Väerinna loomist. Ajakirja veergudel selgitati töörahvale, et rasket majanduslikku olukorda saab parandada ainult aktiivse ja üksmeelse võitlusega. 24. novembril 1921 avaldati ajakirjas artikkel «Tööpäeva pikendamine ja palgatariifide kärpimine».[107] Selles tutvustati Punaste Ametiühingute Internatsionaali poolt septembri lõpul 1921 kõigi maade töölistele avaldatud üleskutset palgavõitluseks ning näidati konkreetsete faktide najal, et kodanlus on alustanud kõikjal, sealhulgas ka Eestis, üldist pealetungi töölisklassile ka majanduslikul rindel. Töötajaid kutsuti üles vastama kodanluse pealetungile aktiivse võitlusega. «Astuge ametiühisustesse tervete vabrikute ja töökodade kaupa ja astuge organiseeritult võitlusse kapitalistide pealetungimise vastu!» öeldi artikli lõpus.

Töörahva võitlus sundis Riigikogu 1921. aasta novembri lõpul tühistama kurikuulsa «Trahvide tabeli sisekorra rikkumise kohta Eestimaa vabrikutes».[108] See oli ametiühingutele oluliseks võiduks.

Suurt tähelepanu pühendas «Töö» maatööliste revolutsioonilise võitluse organiseerimisele. Ajakirjas analüüsiti

---

[105] 1921. a. aprillis Töö- ja Hoolekandeministeeriumi poolt kinnitatud «Trahvide tabeliga sisekorra rikkumise kohta Eestimaa vabrikutes» taheti anda vabrikantidele politsei ja isegi kohtuniku õigused.

[106] Juba 1921. a. märtsis tõstis EKP Keskkomitee Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu päevakorda ametiühingute reorganiseerimise tootmisharude järgi. Kuid laiaulatuslike repressioonide tõttu 1921. a. kevadel ja suvel ei saanud ametiühingud asuda selle elluviimisele.

[107] «Töö», 1921, nr. 3, lk. 33—35.

[108] «Töö», 1921, nr. 4, lk. 49.

põhjusi, miks suur osa maatööliste ametiühingutest ei võtnud aktiivselt osa majanduslikust ja poliitilisest võitlusest, ning anti korduvalt juhtnööre nende muutmiseks tõelisteks klassivõitluse kantsideks. Teravalt kritiseeriti seejuures isesotside liidreid. Isesotsid «istuvad juba ligi kaks aastat maatööliste liidu juhatuses, aga mis on nad ühisuste tegevuse elustamiseks ära teinud?», küsiti täie õigusega ajakirja veergudel 3. detsembril 1921. «Kas teavad ühisused, et neil on niisugune «juhtiv asutus» — välja arvatud korrad, kus on tarvis iseseisvaid toetada valimistel?» [109]

Passiivsete ametiühingute mobiliseerimiseks võitlusse maatööliste eluliste nõudmiste eest tutvustas «Töö» oma veergudel eesrindlike ametiühingute tegevust. Nii näiteks seati teistele eeskujuks Koigi mõisatööliste ametiühingut Järvamaal, kes oli töölistele kätte võidelnud paremad töötingimused kui seda oli ümbruskonna mõisates ja taludes. Samuti remonditi ametiühingu aktiivsel nõudmisel tööliste kortereid, mis ei vastanud tervishoiunõuetele. «Selge näitus, et töölised oma ühisuse kaudu võivad nõudmisi läbi viia,» rõhutati sõnumis, «kui neid ühine arusaamine juhib ja ühisus asja käsile võtab.» [110]

Ajakiri selgitas maatöölistele, et asjatu oleks oodata oma raske olukorra parandamist kodanlikult valitsuselt, samuti ei saavutata seda isesotside ja sotside abiga, sest nood võitlevad töörahva huvide eest üksnes sõnades. Edu võidakse saavutada ainult maatööliste üksmeelse ja kindla võitlusega eeldusel, et põllutöölised koonduvad tugevatesse ametiühingutesse, kes sõlmivad tiheda liidu tööstustööliste ametiühingutega.

EKP Keskkomitee juhtimisel korraldati Eestis 11.—18. detsembrini 1921 punaste ametiühingute nädal. Seoses sellega analüüsiti ajakirja «Töö» juhtkirjas 10. detsembril 1921 nädala eesmärke. «Punaste ametiühisuste nädal Eestis ei pea mitte ainult seda kätte püüdma, et ametiühisuste liigete arvu tõsta, vaid et ka neid ühisusi ja liitusi koguda Punase Ametiühisuste Internatsionaali lipu alla,» öeldi juhtkirjas. «Töölisteklassi ühine väerind kapitalistide klassi ja Pätsi valitsuse ühise pealetungimise vastu! See olgu punaste ametiühisuste nädala peahüüdsõna.» [111]

---

[109] «Töö», 1921, nr. 4, lk. 51.
[110] «Töö», 1921, nr. 6, lk. 93.
[111] «Töö», 1921, nr. 5, lk. 66—67.

Nädala läbiviimise tulemuseks oligi ametiühingute liikmete arvu tunduv kasv ning nende revolutsioonilise aktiivsuse tõus.[112] See kõik näitas, et Eestis olid valminud vajalikud tingimused töörahva ühisrinde loomiseks.

4. ja 5. jaanuaril 1922 toimunud vastutavate parteitöötajate illegaalsel nõupidamisel töötati «12 nõudmise» näol välja konkreetne programm Eesti Töörahva Ühise Väerinde loomiseks.[113] See programm lähtus Kominterni Täitevkomitee poolt 1921. a. detsembris väljatöötatud ühisrinde teesidest [114] ning Eestis valitsevast konkreetsest olukorrast.

Majanduse ja sotsiaalpoliitika alal nõuti töötasu alammäära garanteerimist sellises ulatuses, mis kindlustaks töörahvale inimväärse ülalpidamise; tööliste riiklikku kindlustamist töötaoleku, vanaduse, tööjõuetuse ja haiguste vastu; tööliste ja kehvtalurahva elutingimuste parandamist; tööpäeva lühendamist kõigis tööstusharudes 8 tunnini; maarendi kaotamist, maksude õiglast jaotamist, töörahva lastele hariduse saamise võimaldamist jne.

Poliitilisel alal pandi neis nõudmistes ette luua kindel rahu üldse, eriti aga Nõukogude Venemaaga; likvideerida kaitsepolitsei ja senine sõjavägi ning anda ka töörahvale relvad; kaotada sõjaseisukord, kindlustada töörahvale sõna-, trüki- ning ühinemisvabadus ja kuulutada välja poliitiline amnestia.[115]

Võitluses töörahva ühisrinde eest otsustas EKP Keskkomitee toetuda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule kui klassivõitluse legaalsele organisatsioonile, kelle autoriteet ja liikmeskond pidevalt kasvas.

12. jaanuaril 1922 pöördus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kõigi Eesti töölisorganisatsioonide poole ringkirjaga, milles tegi ettepaneku «12 nõudmist» üldkoosolekutel

---

[112] «Töö», 1922, nr. 1 (7), lk. 111.

[113] Vt. lähemalt: A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 263—265; A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), Tallinn 1961, lk. 70—77.

[114] Vt. lähemalt: NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956, lk. 578—586.

[115] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, lk. 354—355.

läbi arutada ja määrata kindlaks oma suhtumine nendesse.[116]

Terve rida ametiühinguid (Valga ja Viljandi töölisühing jt.) organiseeriski tööliskoosolekud, kus «12 nõudmist» pärast läbiarutamist omaks võeti. Ühisrinde nõudmised kiideti samuti heaks ametiühingute maakondlike keskuste poolt. Nii võttis Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu koosolek 20. jaanuaril 1922 «12 nõudmist» üksmeelselt vastu.[117]

Ühisrinde taktika elluviimine eeldas spetsiaalse legaalse häälekandja asutamist. Ja juba 20. jaanuaril võiski Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu saata lugeja kätte Eesti Töörahva Ühise Väerinna häälekandja «Tallinna Tööline» proovinumbri.[118] Selles avaldati nelja töölisorganisatsiooni ja kahe tööliste üldkoosoleku allkirjadega «Üleskutse kogu Eesti töörahva ühise väerinna loomiseks» koos «12 nõudmisega».

Kuna avaldatud nõudmised väljendasid Eesti töörahva elulisi huve, siis ühinesid töölisorganisatsioonid üksteise järel Töörahva Ühise Väerinde platvormiga. Juba 1922. a. märtsi keskel oli 46 töölisorganisatsiooni koondunud ühisrinde lipu alla.[119]

Kommunistliku Internatsionaali III kongressil 1. juulil 1921 Kominterni taktika kaitseks peetud kõnes rõhutas V. I. Lenin täie teravusega, et «... võiduks, võimu säilitamiseks on tarvis mitte ainult töölisklassi enamust... vaid ka ekspluateeritava ja töötava maaelanikkonna enamust... Sellepärast peame me tõmbama enda poole mitte ainult töölisklassi enamuse, vaid ka töötava ja ekspluateeritava maaelanikkonna enamuse.»[120] Neist V. I. Lenini juhendeist lähtuski Eestimaa Kommunistlik Partei. Seda kinnitab asjaolu, et ühisrinde «12 nõudmisest» kajastasid mitmed spetsiaalselt maaproletariaadi ja töötava talurahva elulisi huve. Nii näiteks esitati ühisrinde platvormi 3. punktis terve rida maaproletariaadi ja töötava

---

[116] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 62.

[117] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 4, l. 81.

[118] Ajalehe kohta vt. lähemalt: L. Randmets, Töörahva ühise väerinna eest (1920—1924), «Eesliinil. 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi», lk. 173—189.

[119] A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), lk. 87.

[120] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 451.

talurahva aktuaalseid nõudmisi: «... Sulastele ja majateenijatele vähemalt omaette tuba. Väikemaapidajatele hoonete ehitamiseks ja parandamiseks materjalid tasuta. Mõisatest väljatõstetud töölistele eluase. Saunikutele, popsnikkudele ja rentnikkudele õigus edasi asuda talu, mõisa või riigi maa peal.» [121] Ühisrinde 6. punkt — «Maa harimiseks ja veed ning nende rannad kalapüüdmiseks tasuta. Mitte mingit renti töörahvalt ei riigile ega eraomanikule. Mitte mingit tasu mõisnikkudele äravõõrandatud maa ja inventari eest» [122] — kajastas aga rentnike, töötava talurahva hulka kuuluvate asunike ning kalurite pakilisi nõudmisi. Peale ülaltoodu oli maatöörahvas eluliselt huvitatud ka kõikidest teistest ühisrinde nõudmistest. Seetõttu hakkas ka maatöörahvas ühisrinde platvormiga kiiresti ühinema. Esimesena võttis «12 nõudmist» vastu Viimsi maatööliste ametiühingu koosolek 15. jaanuaril 1922.[123] 29.—30. jaanuaril 1922 tuli Tallinnas «Tööliste Keldris» kokku Harjumaa maatööliste konverents, kus oli esindatud 11 ametiühingut. Konverents võttis ühisrinde 12 nõudmist ühel häälel vastu.[124]

Kuigi paljud maatööliste ametiühingud ja koosolekud ühisrinde 5. nõudmise («mõisate tükeldamine seisma») vastu võtsid, ei leidnud see töötava talurahva hulkades siiski vajalikku toetust ja poolehoidu. Suur osa maata ja vähese maaga talurahvast unistas siiski «oma maalapist» ning hellitas lootust seda veel jagamata mõisate arvel saada. Seda asjaolu arvestades ühines Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, kelle rõhuva enamiku moodustasid EISTP liidrid, 19. jaanuaril 1922 ühisrinde platvormiga tingimusel, et mõisate tükeldamise seismapaneku loosung asendataks nõudmisega: «Mõisad töörahva kätte.» [125] Seejuures lootsid nad seda teostada kodanliku diktatuuri tingimustes. Samuti jäeti lahtiseks küsimus, kuidas võõrandatud mõisaid töörahvale anda, kas ühismajapidamisena või siis kruntideks tükeldatuna.

Maatöörahva ühisrindesse koondamisega seotud probleemide arutamiseks otsustati Üleriikliku Maatööliste

[121] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, lk. 354.
[122] Sealsamas, lk. 355.
[123] «Tallinna Töölise» proovinumber, jaanuar 1922.
[124] «Töö», 1922, nr. 3 (9), lk. 139—140.
[125] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 32—33.

Liidu juhatuse ja nõukogu ühisel koosolekul 5. veebruaril 1922 sama aasta märtsikuus kokku kutsuda II üleriiklik maatööliste kongress. 8. veebruaril kinnitati liidu juhatuse koosolekul kongressi päevakord.[126] Seejärel algas aktiivne ettevalmistus kongressiks. 18. veebruaril avaldati ühisrinde häälekandjas «Tallinna Tööline» Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse üleskutse kõigile maatööliste ühingutele koos kongressi päevakorraga.[127] Maal korraldati rohkearvuliselt koosolekuid, kus maatöörahvale selgitati kongressi eesmärke. Kongressieelses agitatsiooni- ja organiseerimistöös osutasid Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatusele suurt abi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Riigikogu kommunistlik fraktsioon. Nad organiseerisid kohtadel hulgaliselt kõnekoosolekuid, kus selgitati töötava talurahva võitlusülesandeid. 19. veebruaril 1922 toimus Haapsalus maatööliste esindajate nõupidamine, kus võeti ühel häälel vastu ühisrinde 12 nõudmist ning konkreetsed otsused maatööliste ametiühingute tegevuse elustamiseks.[128]

Kongressi ettevalmistamisel pöörati tõsist tähelepanu maatööliste palgavõitluse aktiviseerimisele. 30.—31. jaanuaril ja 1. veebruaril 1922 Tallinnas kokkutulnud üleriiklikus segakomisjonis ei võtnud peremeeste esindajad vastu töölissaadikute poolt esitatud palga- ja töötingimusi.[129] Seejärel otsustas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus 8. veebruaril 1922 teha Riigikogu kommunistlikule fraktsioonile ja EISTP riigikogurühmale ettepaneku, et nad esitaksid ülalmärgitud palga- ja töötingimuste alusel Riigikogule vastava seaduseelnõu. Nii sündiski seaduseelnõu põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise kohta. 10. märtsil 1922 toimunud Riigikogu koosolekul otsustati see edasi anda töökaitsekomisjoni, kusjuures aga jäeti kindlaks määramata tähtaeg, millal komisjon peab seaduseelnõu koos oma arvamusega Riigikogule esitama.[130] Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus kutsus maatööliste ametiühinguid üles aktiivselt võitlema selle eest, et Riigikogule esitatud projekt kehtestataks seadusena. Kuigi II üleriiklikul maatööliste kongressil ja ka paljudel töölis-

[126] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 33.
[127] «Tallinna Tööline» nr. 5, 18. veebruaril 1922.
[128] «Tallinna Tööline» nr. 6, 22. veebruaril 1922.
[129] «Tallinna Tööline» nr. 2, 8. veebruaril 1922.
[130] I Riigikogu 5. istungjärgu protokollid, 1922, v. 81—82.

koosolekutel nõuti Riigikogult põllutööliste tööaja- ja palgaolude seaduse vastuvõtmist, lükkas viimane selle pärast küllaltki teravaid vaidlusi 28. märtsil 1922 tagasi.[131]

II üleriiklik maatööliste ametiühingute kongress toimus 20.—22. märtsil 1922 Tallinnas «Tööliste Keldris». Kongressil ilmnes, et aktiivne selgitus- ja organiseerimistöö oli märgatavalt suurendanud EKP mõju ja tõstnud tema autoriteeti maal. Kongressil oli esindatud 63 maatööliste ametiühingut 5600 liikmega.[132] 87-st delegaadist esindas sotse ja isesotside oportunistlikku suunda kokku ainult 7—9 delegaati.[133] Rõhuva enamuse moodustasid kongressil revolutsiooniliselt meelestatud delegaadid, kes pooldasid EKP seisukohti. Paljud neist, nagu G. Abels, J. Jürna, E. Kägu, J. Lauristin, E. Silm (Alas), J. Vanja, J. Velt jt., olid EKP liikmed.

Kesksel kohal oli kongressi päevakorras «Töörahva ühise väerinna platvorm», mille kohta esitas ettekande Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooni esimees J. Vanja. Järgnes üsna elav mõttevahetus ühisrinde platvormi ja eriti selle 5. punkti («Mõisate tükeldamine seisma») üle. Esimesena sõna võtnud sotside liider Jaan Vain esitas Taali (Pärnumaal) maatööliste ühingu resolutsiooni maaküsimuses. Selles lubati mõisate jagamist ainult sel juhul, kui on kindel, et mõisatöölised maad saavad.[134] Seejärel võttis sõna üks EISTP revolutsioonilise tiiva juhtidest, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse sekretär August Hansen.[135] Ta rõhutas, et kuigi «maatöölistel on instinktiivne soov maad saada», tuleb igal juhul olla Eestis käimasoleva mõisate tükeldamise vastu, kus valdav osa parematest maadest aktiivsetele valgekaartlastele ja jõukatele kihtidele jagatakse ning enamik endistest mõisatöölistest ja kehvtalurahvast maast ilma jäetakse. Pärast läbirääkimisi ühines kongress «12 nõudmisega» ja kutsus vastuvõetud resolutsioonis «... kogu Eestimaa töörahvast üles ühisesse väerinda astuma nende nõudmiste elluviimise eest võit-

---

[131] I Riigikogu 5. istungjärgu protokollid, 1922, v. 680.

[132] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 63.

[133] A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), lk. 271.

[134] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 11.

[135] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 11.

lemiseks». Kongress tunnistas «mõisate tükeldamise seismapaneku» nõudmise antud olukorras õigeks ja igati põhjendatuks. Kuid resolutsioonis rõhutati, et riiklik maatagavara jääb suurpõllupidamisena alles niikauaks, kuni moodustatakse maatameeste, väikemaapidajate ja kehvasunike esindajaist maakomiteed, kes määravad kindlaks riikliku toetuse ja ehitusmaterjali tarvitajad. Kongress kohustas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatust välja töötama seaduseelnõu maakomiteede loomise ning maaseaduse vastava muutmise kohta. Seaduseelnõu tuli tutvustada maatöörahva laiadele hulkadele ning seejärel esitada ühist väerinnet toetavate riigikogurühmade kaudu vastuvõtmiseks Riigikogule.[136] II üleriiklik maatööliste ametiühingute kongress nõudis seega maaküsimuse lahendamise andmist töötava talurahva enda kätte.

Kongress võttis vastu üksikasjalikud otsused ja tegevuskavad nii Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse kui ka kohalike ametiühingute revolutsioonilise tegevuse aktiviseerimiseks.[137]

Rahvusvaheliste sidemete loomise küsimuse arutamisel otsustas kongress ühel häälel ühineda Punaste Ametiühingute Internatsionaaliga.[138] Sellest nähtub, et maatööliste II kongress võttis omaks Kominterni põhimõtted ja asus revolutsioonilise klassivõitluse seisukohale.

Pärast P. Keerdo analüüsivat ettekannet maatööliste palgavõitluse kohta võttis kongress vastu tema poolt esitatud resolutsiooni antud küsimuses. Resolutsioonis kiideti heaks tööliste esindajate poolt üleriiklikus segakomisjonis peremeestele esitatud palga- ja töötingimused 1922/23. põllumajandusaastaks ning kutsuti põllutöölisi üles oma ametiühingu kaudu organiseeritult ja aktiivselt võitlema nende ellurakendamise eest. Edasi nõuti Riigikogult mainitud palga- ja töötingimuste maksmapanekut. Kõiki neid riigikogurühmi, kes end nimetasid töörahva huvide kaitsjaiks, kohustati aga kõigi abinõudega toetama tööliste esindajate poolt väljatöötatud palga- ja töötingimuste

---

[136] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, lk. 371—372.

[137] Selle kohta vt. lähemalt: A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), lk. 87—88.

[138] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 14.

vastuvõtmist Riigikogus.[139] Kongress võttis P. Keerdo ettepanekul samuti vastu üleskutse «Palgavõitlusele, maatöölised!», kus maaproletariaati kutsuti üles ühisrinde võitluslipu all aktiivselt võitlema nii oma palga- ja töötingimuste kui ka korteriolude parandamise eest.[140]

A. Hanseni ettepanekul vastuvõetud üleskutses kutsuti maatöörahvast üles aktiivselt võitlema poliitvangide täieliku amnesteerimise ning töörahvale demokraatlike vabaduste ja õiguste kindlustamise eest.[141]

Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatusse valiti tuntud töölisliikumise organisaatorid A. Hansen, P. Keerdo, A. Kõrgema, J. Lauristin ja J. Vanja.[142] Uue juhatuse koosolekul 1. aprillil 1922 valiti juhatuse esimeheks A. Hansen, aseesimeheks P. Keerdo ja sekretäriks J. Lauristin.[143]

II üleriikliku maatööliste ametiühingute kongressi otsustega rajati kindel alus maatöörahva koondamiseks töörahva ühisesse väerindesse. Kongressi otsuseid oli vaja maatöörahva hulkadele tutvustada ning kutsuda neid püstitatud eesmärkide eest aktiivselt võitlema. Selleks anti ühisrinde häälekandjas «Tallinna Tööline» ning linna- ja maatööliste ametiühingute häälekandjas «Töö» üksikasjalik ülevaade kongressi tööst ning avaldati selle revolutsioonilised otsused.[144]

Kohe pärast kongressi asus Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus kongressi otsuste alusel suunama kohalike ühingute ning nende maakondlike liitude agitatsiooni- ja organiseerimistööd maarahva hulgas, et teda ühisrindesse koondada. Selle ülesande edukaks täitmiseks otsustas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus 1. aprillil 1922 ametisse palgata kaks organisaatorit.[145] Nii töötas aastail 1922—1923 liidu organisaatorina Järva- ja Virumaal kommunist E. Silm (Alas).[146] Võru-, Valga- ja Petserimaal töötas aastail 1922—1923 Üleriikliku Maatööliste Liidu organi-

---

[139] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 16.
[140] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 15.
[141] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 22.
[142] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 23.
[143] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 37.
[144] «Tallinna Tööline» nr. 14, 22. märtsil 1922 ja nr. 15, 25. märtsil 1922; «Töö», 1922, nr. 5 (11), lk. 163—175, ja nr. 6 (12), lk. 185—188.
[145] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 37.
[146] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 56, l. 44; ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 120, l. 25.

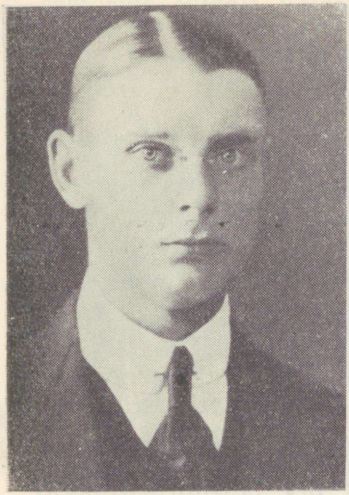

August Hansen.

Paul Keerdo.

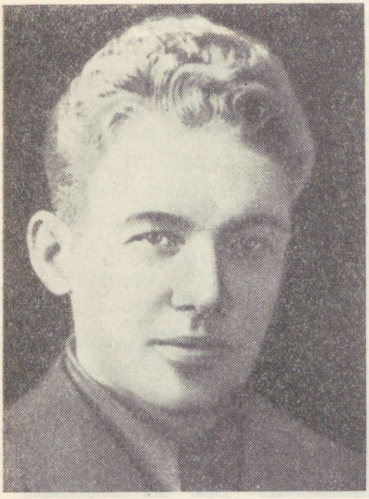

Johannes Lauristin.

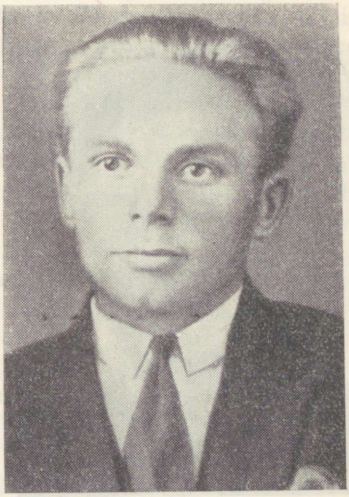

Aleksander Kõrgema.

Vladimir Kangur.

Aleksander Janson.

Rudolf Veiram.

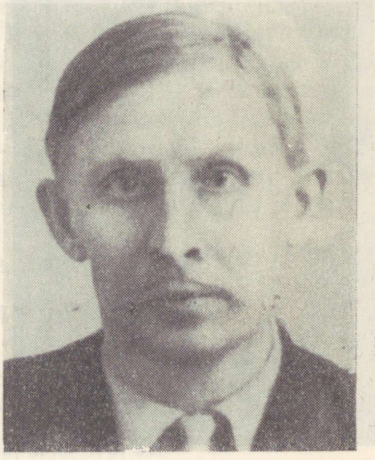

Eduard Silm (Alas).

saatorina Rudolf Veiram. Organisaatori ülesanded moodustasid ka Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse asjaajaja töö peamise sisu. Alates 1922. aasta juunist oli sellel ametikohal aktiivne töölisliikumise organisaator V. Kangur, kes pidi aga 1923. aasta algul lahkuma seoses kodanlikku sõjaväkke sundaega teenima minekuga.[147] Tema asemikuks määras liidu juhatus alates 1. veebruarist 1923 töölisliikumise aktivisti A. Jansoni.[148]

Üleriikliku liidu kõrval määrasid organisaatoreid ametisse ka mitme maakondliku (nagu Harju- ja Tartumaa) liidu juhatused. Harjumaal tegutses palgalise organisaatorina J. Suuster.[149] 6. juulil 1922 otsustati Tartumaa Maatööliste Liidu juhatuse koosolekul määrata alates 15. juulist kaheks kuuks Põhja-Tartumaale instruktoriks tuntud töölisliikumise tegelane H. Heidemann.[150] Organisaatorid liikusid maal pidevalt ringi, andes kohalikele ametiühingutele konkreetseid näpunäiteid nii poliitilise selgitus- ja organiseerimistöö kui ka palgavõitluse korraldamiseks. Nad aitasid ametiühingutel organiseerida põllutööliste, kehvasunike ja muu maatöörahva koosolekuid, esinedes seal päevakohaste ettekannete ja kõnedega. Konkreetsete faktide najal paljastasid nad sotse ja metssotse[151] kui maatöörahva reetjaid, aidates seega vabastada paljusid maatööliste ametiühinguid nende mõju alt ning suunata nad kindlalt klassivõitluse teele. Organisaatorite aktiivse töö tulemusena täienesid olemasolevate ametiühingute read paljude uute liikmetega ja asutati rida uusi ühinguid, eeskätt Järva- ja Virumaal (Vihulas, Väike-Maarjas jm.).

Sisukat selgitus- ja organiseerimistööd tegid maatöörahva hulgas ka Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse liikmed. Sealjuures pöörasid nad peamise tähelepanu maa-

---

[147] Vladimir (Mart) Kangur, Noorusaastail võitlustules. Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn 1958, lk. 260 ja 265; EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 658, l. 1 ja 5.

[148] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 49.

[149] ENSV ORKA, f. 1722, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

[150] ENSV ORKA, f. 1772, nim. 1, s.-ü. 2, l. 12—13.

[151] Metssotsideks kutsus rahvas Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei liikmeid. Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei (ISTP) loodi 1922. aasta juulis oportunistide poolt, kes heideti välja revolutsioonilisele teele asunud Eesti Iseseisvast Sotsialistlikust Parteist põhjusel, et nad ei allunud aprillis 1922 toimunud EISTP III kongressi otsustele.

kondadele, kus väikekodanlike «töölisparteide» mõju oli suur ning kus ei olnud veel loodud maakondlikke liite, kes kohalike maatööliste ametiühingute tegevust oleksid juhtinud ning koordineerinud. Üheks selliseks oli Saaremaa. Seetõttu tegi Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse esimees A. Hansen 1922. aasta hilissuvel Saaremaal mitu päeva agitatsiooni- ja organiseerimistööd. Ta korraldas mitmes vallas kokku 9 kõnekoosolekut, kus selgitas maatöölistele nende võitlusülesandeid. Peale selle andis ta praktilisi juhtnööre kohalikele ametiühingutele. A. Hanseni energilise tegevuse tulemusena asutati Maasi vallas maatööliste ametiühing 24 liikmega ning aktiviseeriti märgatavalt Kogula ja Uuemõisa ühingut.[152] Kõigi nende abinõude viljaks oli see, et 1922. a. sügisel töötas Eestis juba 80 maatööliste ühingut 7000 liikmega.[153]

Lähtudes EKP II kongressi juhtnöörist — tingimata tõmmata töölisklassi ühisrindesse kaasa ka naistöölised ja töölisnoored — võttis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus 20. veebruaril 1922 vastu otsuse nais- ja noortekomisjonide asutamise kohta ametiühingute juures.[154]

Esimene noortekomisjon loodi 5. märtsil 1922 Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juurde. Sinna kuulusid Johannes Lauristin, Osvald Piir, Voldemar Raekson, Eduard Reva ja Julius Tõnisson.[155] Maal rajati esimene noortekomisjon Pornuse (Pärnumaal) maatööliste ametiühingu juures.

Varsti tegutsesid noortekomisjonid[156] paljude linna- ja maatööliste ametiühingute juures. Neid suunas ja abistas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu noortekomisjon, kuhu esialgu kuulusid V. Klementi, J. Lauristin, O. Piir, E. Rõngelepp ja A. Vaarman.

Noortekomisjonid koondasid töölisnoori ametiühingutesse ning töörahva ühisrinde võitluslipu alla. Nad asutasid terve hulga ringe (poliit-, lugemis-, näite-, spordiringid jms.), mis raskustest hoolimata töötasid küllaltki edukalt.

---

[152] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 41.
[153] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7.
[154] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 97.
[155] «Noor Tööline», 1922, nr. 3, lk. 81.
[156] Noortekomisjonide asutamise ja tegevuse kohta vt. lähemalt: Aleksander Resev, Revolutsioonilisel teel. Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, lk. 194—214.

Juba 1922. aasta novembris tegutses noortekomisjonide juhtimisel kogu maal umbes 5000 noortöölist.[157]

Aktiivselt võideldes ühisrinde 12 nõudmise elluviimise eest, taotlesid noortekomisjonid poliitvangide amnesteerimist, demokraatlike vabaduste ja õiguste kindlustamist ning töölisnoorte majandusliku olukorra parandamist. Töötati välja töölisnoorte erinõudmised palga, tööaja, töötingimuste, töökaitse jne. alal ning asuti innukasse võitlusse nende kehtestamise eest.

Suurt tähelepanu pühendasid noortekomisjonid noorsoo vabastamisele religiooni mõju alt. Selleks korraldasid nad EKNÜ Keskkomitee ideelisel juhtimisel ateistlikke meeleavaldusi, noorte usuvastaseid päevi jms. 1922. a. hilissuvel võeti kasutusele uus töövorm — nn. «ilmalik leer». Usuvastase selgitustöö kõrval tegeldi sellises «leeris» revolutsiooniliste traditsioonide ja marksistlike ideede propageerimisega. «Leeris» omandati põhiteadmisi marksistlikust filosoofiast, eeskätt ajaloolisest materialismist. Tavaliselt kaks kuud kestva «ilmaliku leeri» tegid läbi paljud Tallinna, Pärnu ja Tartu töölisnoored ning kooliõpilased.

1922. a. kevadel hakati ametiühingute juurde hulgaliselt asutama ka naistööliste komisjone. Need pidid koondama naistöölisi ja -teenistujaid ametiühingute ümber ning mobiliseerima neid võitlusse ühisrinde nõudmiste elluviimise eest. Samal ajal hakkasid naiskomisjonid juhtima ka võitlust kodanluse ning sotside poolt organiseeritud naisliikumise vastu, mis püüdis natsionalismiga mürgitada naisproletaarlaste klassiteadvust ning halvata nende revolutsioonilist aktiivsust.

1922. a. novembri lõpul töötas Tallinnas 9, Tartus 7, Narvas 2, Pärnus 2 ja maal 15 tugevat naiskomisjoni. Ainuüksi Tallinnas oli naiskomisjonide juhtimisele koondatud 2500 naistöölist.[158] Kõikide naiskomisjonide tegevust suunavaks organiks oli 1922. aasta aprillis asutatud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu naiskomisjon.[159] Selle koosseisu kuulusid O. Künnapuu (Lauristin), E. Morgenson, A. Vaarman, R. Veltson jt.

Naistööliste klassiteadlikkuse, revolutsioonilise aktiivsuse ning haridustaseme tõstmiseks korraldasid naisko-

[157] «Tööline» nr. 19, 1. detsembril 1922.
[158] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 6.
[159] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 14.

Esimene «ilmalik leer» Tartus.

misjonid pidevalt referaadi- ja diskussiooniõhtuid mitmesugustel teemadel. Samal eesmärgil asutati samuti mitmesuguseid ringe ning korraldati kursusi. Järjekindlalt taotlesid ametiühingute naiskomisjonid naiste majandusliku olukorra parandamist ning kaitsesid nende poliitilisi õigusi. Nii näiteks kutsus Pärnumaa Ametiühingute Keskнõukogu naiskomisjon, kuhu kuulusid J. Andresen, L. Ausman jt., 22. oktoobril 1922 kokku ülelinnalise naistööliste koosoleku.[160] Vastuvõetud resolutsioonis nõuti naistele meestega võrdset palka, naiste öötöö keelamist, palga- ja korteriolude ning töötingimuste parandamist, 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist kõigile naistöölistele (ka maja- ja taluteenijaile, pesunaistele, kojanaistele jt.), kõigi naistööliste riiklikku kindlustamist töötaoleku, vanaduse, vigastuste, haiguste ja emakssaamise puhuks, naisproletaarlastele demokraatlike poliitiliste õiguste ja vabaduste tagamist.

Olulist osa töörahva ühisrinde loomisel etendasid mit-

[160] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 15, l. 3.

Olga Künnapuu (Lauristin).

Elfriede Morgenson.

Alma Vaarman.

Rosalie Veltson.

Johanna Andresen.

Ludmilla Ausman.

med teisedki Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu sammud. Pidanud eelnevalt nõu kohalike ametiühingute juhatustega ning pärast seda, kui vastav kavatsus oli kiidetud heaks II üleriiklikul maatööliste kongressil,[161] otsustas kesknõukogu näiteks 23. märtsil 1922 nõuda rahvahääletust rea 1920. a. põhiseaduse paragrahvide muutmiseks ja täiendamiseks.[162] Sellega taotleti ühisrinde põhinõudmiste (balti parunitelt võõrandatud mõisate eest tasu mittemaksmine, inimväärset ülalpidamist kindlustava töötasu alammäär, töötavate talupoegade rendimaksust vabastamine) fikseerimist põhiseaduses. Seda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tähtsat otsust toetas üleriiklik vabrikute ja tehaste töölisvanemate kongress.[163] 29. märtsil 1922 esitas kommunistlik fraktsioon Riigikogule seaduseelnõu põhiseaduse muutmiseks ja täiendamiseks.[164] Kuigi seaduseel-

[161] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 106, l. 11.

[162] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, lk. 375—378.

[163] «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 157.

[164] ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 938, l. 1—2.

nõu toetasid töörahva laiad hulgad, lükkasid kodanluse esindajad sotside toetusel selle tagasi ja rahvahääletust ei toimunud.

Ühisrinde 12 nõudmise elluviimise nimel peetava võitluse käigus selgitati töötajaile, et neid nõudmisi saab täielikult teostada ainult töörahva valitsus, kes koosneb töölisklassi, väikemaapidajate, väikeasunike jt. töörahvakihtide esindajaist.

Et sotside ja tööerakonna liidritel, kes kuulutasid end demagoogiliselt töörahva huvide kaitsjaks, oli organiseerimata töötajate hulgas veel küllaltki suur mõju, tegi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu neile korduvalt ettepanekuid osavõtuks ühisrinde organiseerimisest. Kuid koostöö asemel asusid sotside ja tööerakonna juhid tegelikult lõhkuma ühisrinde organiseerimist. Nad laimasid alatult «12 nõudmist». Samal ajal alustas tööerakonna häälekandja «Vaba Maa» demagoogilist kära «pahempoolse valitsuse» moodustamisest. Ta kurtis, et tööerakond olevat sunnitud osa võtma kodanlikust valitsusest seetõttu, et Riigikogu pahempoolsed rühmad ei tahtvat luua pahempoolset valitsust. Niisuguse demagoogia eesmärgiks oli veenda töörahvast selles, nagu ei kaitseks Riigikogu kommunistlik fraktsioon, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu jt. töölisorganisatsioonid töötajate huve tegudes, vaid ainult sõnades, s. o. üksnes nõudmiste formuleerimise ja esitamisega. Vastuseks sellele avaldas «Tallinna Tööline» 29. märtsil 1922 Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu avaliku kirja tööerakonnale ja sotsidele töörahva valitsuse moodustamiseks, kes lähtuks oma tegevuses ühisrinde nõudmistest.[165] Seejuures nõuti avalikus kirjas niisuguse valitsuse moodustamist, kes kaitseks tööstustööliste, sulaste ja teiste maatööliste, riigi- ja omavalitsustöötajate, äri-, maja- ning palgateenijate, sõdurite, kehvikkalurite, popsnike, kehvasunike, väikerentnike ning oma tööjõust elavate käsitööliste — seega kogu töörahva huvisid. Lisaks üleskutsele ilmus samas ajalehenumbris veel juhtkiri «Nõudke tööerakonnalt ilusate sõnade asemel tegusid töörahva kasuks!», kus öeldi: «Aga las tööerakond ja sotsid vastavad Tallinna tööliste ettepaneku peale. Las nad näitavad tegudega, kas nad tõesti tahavad pahempoolset valitsust luua.»

---

[165] «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. märtsil 1922.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu avalik kiri leidis heakskiitu teiste ametiühingute poolt, kusjuures avaldati ka arvamust, et tööerakond ja sotsid ei võta vastu ettepanekut töörahva valitsuse moodustamiseks. «Pärnumaa Maatööliste Liidu nõukogu koosolek ei usu, et tööerakond ja sotsid oleksid valmis töörahva valitsust moodustama, kui nad aga seda siiski saaks tegema 12 nõudmise alusel, siis saavad Pärnumaa organiseeritud töölised kõigiti seda valitsust toetama,» märgiti ühes avaliku kirja kohta vastuvõetud otsuses.[166]

Sotsid ja tööerakond ei võtnud tõepoolest töörahva valitsuse moodustamise ettepanekut vastu. 4. aprillil 1922 saatsid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus, Riigikogu kommunistlik fraktsioon, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, EISTP riigikogurühm ja Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee tööerakonnale ja sotsidele järjekordse avaliku kirja töörahva valitsuse moodustamiseks. Kiri avaldati «Tallinna Töölises» 6. aprillil 1922. Siin oli ühisrinde 12 nõudmise 5. punkt «Mõisate tükeldamine seisma» formuleeritud juba järgmiselt: «Mõisate tükeldamine seisma seni, kuni pole asutatud riigimaade ja teiste väikerentnikkude ning muu maatarahva poolt valitud maakomiteed, kes ära määraksid riigi maatagavara kasutamise viisi ja tükeldamise korral maasaajad.»[167] Avalikus kirjas konkretiseeriti ka ühisrinde 3. punkti nõudmist «Mõisatest väljatõstetud töölistele eluase» järgmiselt: «Mõisatest väljatõstetud töölistele, kes endile pole korralikku eluaset leidnud, määravad maakomiteed eluasemeks kuni 3 riia vakamaad õue- ja aiamaad ning tarviliku karja- ja heinamaa.»[168] Kuid tööerakond ja sotsid ei võtnud vastu ka neid ettepanekuid.

Nii veendus töörahvas üha enam selles, et sotside ja tööerakonna liidrid on ainult sõnades töötavate hulkade huvide kaitsjad, tegudes aga kodanluse ustavad teenrid. Seetõttu vähenes veelgi nende mõju töörahva hulgas.

Paralleelselt töörahva ühise väerinde loomisega asuti EKP II kongressi vastavast otsusest[169] lähtudes ka ameti-

---

[166] ENSV ORKA, f. 1760, nim. 1, s.-ü. 3, l. 67a.

[167] «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. aprillil 1922.

[168] «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. aprillil 1922.

[169] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962, lk. 272.

ühingute reorganiseerimisele tootmisharude järgi. Eesti vabrikutööliste ametiühingute senine struktuur, mille aluseks oli tööliste elukutse, killustas töölisklassi võitlusjõude. Nii näiteks olid vaguniehitustehase «Dvigatel» töölised elukutsete järgi laiali paisatud metallitööliste, puutööliste, maalritööliste jt. ametiühingutesse. Killustatuse likvideerimiseks ning töörahva võitlusjõu tõstmiseks oligi tarvis ametiühingud ümber korraldada tootmisharude järgi. Ametiühingute reorganiseerimise eesmärkide selgitamise ning Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu poolt väljatöötatud reorganiseerimiskava propageerimisega aitas ajakiri «Töö» ametiühinguaktivistidel töölisklassi praktiliselt ette valmistada ametiühingute reorganiseerimiseks.

Väljatöötatud kava nägi ette ühtse Eestimaa ametiühinguorganisatsiooni loomist, mille «algüksuseks on töölisteühisus, kuhu kuuluvad kõik teatud valmistusharu või tegevusala töölised.»[170] Kava järgi tuli luua 21 ametiühingut, nagu ehitustööliste, haridustööliste jne.[171] Nende kõrgema organina oli ette nähtud ülemaalisel töölisühingute kongressil valitud üleriiklik kesknõukogu eesotsas juhatusega. Kõik maakondades asuvad töölisühingud või nende osakonnad tuli koondada maakonna konverentsil valitud ühtse maakondliku kesknõukogu alla eesotsas juhatusega.

Selle kava realiseerimiseks valiti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koosolekul 12. jaanuaril 1922 J. Vanja ettepanekul 15-liikmeline komisjon, kuhu kuulusid A. Jaakson, E. Kägu, J. Linzman, A. Mahlberg, A. Reinson, J. Tüürmann, E. Vei, R. Veiram jt.[172] Komisjon suunas ja abistas nii ametiühinguid kui ka nende keskorganeid reorganiseerimise läbiviimisel. Esimesena lahendas selle ülesande Tallinna Metallitööliste Ametiühing, kus reorganiseerimist alustati 5. veebruaril 1922. Kõik metallitööstuse ettevõtete töölised koondati nüüd metallitööliste ametiühingusse. Samal ajal lahkusid siit kõik teistes tööstusharudes (nagu paberivabrikutes jm.) töötavad metallitöölised. Rööbiti reorganiseerimisega korraldati alates 5. veebruarist ühtlasi vabrikute kaupa tööliste ametiühingusse organiseerimise nädalad.[173] Need andsid reas ettevõtetes

---

[170] «Töö», 1921, nr. 3, lk. 41.
[171] Vt. lähemalt: «Töö», 1921, nr. 3, lk. 42—43.
[172] «Töö», 1922, nr. 2 (8), lk. 126—127.
[173] «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 160.

silmapaistvalt häid tulemusi. Nii näiteks astusid a/s «Ilmarine» masinatehases ametiühingusse kõik töölised, a/s «Franz Krulli» masinatehases 80% töölistest, jne.[174] «Tallinna metallistide ühisus võib kahekordselt eeskujuks olla Eesti töölisteklassile,» kirjutati ajakirjas «Töö» 12. aprillil 1922. «Esimesena organiseerisid Tallinna metallistid oma ühisuse ümber uutel alustel, muutes ta kutseühisusest kogu metallitööstuse tööliste ühisuseks; ja ühtlasi lõid Tallinna metallistid peale Isborski-rüüstamist — esimestena uuesti hulgalise töölisteühisuse, mille liikmete arv üle 3 ja poole tuhande ulatub.»[175] Võrdluseks olgu märgitud, et 1921. aastal kuulus Tallinna Metallitööliste Ametiühingusse ainult 1835 liiget.[176]

Metallitööliste ühingule järgnes varsti teiste Tallinna ametiühingute reorganiseerimine koos vastavate organiseerimisnädalate korraldamisega. Selle tulemusena koondati töölisühingutesse[177] suurel hulgal seni organiseerimata töölisi, eriti kesk- ja väikeettevõtetest. Nii näiteks kasvas liikmete arv Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ühingus üle 4,5 korra, tõustes 152-lt 716-le.[178] Kohilas, Türil jm. loodi Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ühingu kohalikud osakonnad.

Tartu Ametiühingute Kesknõukogu ja ametiühingute juhatuste ühisel koosolekul 9. märtsil 1922 otsustati luua vastavalt linna tootmis- ja tegevusaladele 16 töölisühingut (metallitööliste, puutööliste, trükitööliste, nahatööliste jt. ühingud).[179] Tartus toimus ametiühingute reorganiseerimine teravas võitluses sotside ja metssotsidega, kes püüdsid seda igati takistada. Kuid sellest hoolimata viidi kommunistide juhtimisel ka siin läbi ametiühingute ümberkorraldamine ning värvati neisse rohkesti uusi liikmeid. Töölisühingute liikmete arv tõusis Tartus 1922. aasta lõpuks 75% võrra,[180] kusjuures peaaegu kõigi ühingute juhtkonnast kihutati minema sotsid ja metssotsid. Tartu töölised valisid oma esindajateks kesknõukogusse kommu-

---

[174] ENSV ORKA, f. 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 35.
[175] «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 158.
[176] «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 160.
[177] Nii hakati ametiühinguid nimetama pärast nende reorganiseerimist tööstusharude järgi.
[178] ENSV ORKA, f. 1756, nim. 1, s.-ü. 1, l. 96.
[179] ENSV ORKA, f. 1768, nim. 1, s.-ü. 2, l. 58.
[180] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7 ja 34.

nistid, ja 1922. a. lõpul ning 1923. a. jooksul läks Tartu Töölisühingute Kesknõukogu juhtimine täielikult kommunistide kätte.[181] Kesknõukogu esimeheks valiti kommunist Hans Heidemann ja sekretäriks kommunist Rudolf Pälson.

1922. a. suvel asuti ametiühingute reorganiseerimisele tootmisharude järgi ka Narvas, Pärnus, Viljandis jm., kusjuures see viidi põhiliselt lõpule sama aasta jooksul.

Ametiühingute reorganiseerimisega ning organiseerimisnädalate korraldamisega astuti suur samm edasi nende tugevdamisel ja võitlusvõime tõstmisel, seda eeskätt provintsilinnades ja maaproletariaadi seas. Nii suurenes Pärnus töölisühingute liikmete arv 1922. a. lõpuks 100% võrra, ulatudes 1100-le.[182] Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel töötas 1922. aasta oktoobris 13 ametiühingut, kuhu kuulus kokku 9912 inimest.[183] Üldse oli 1922. aastal Eestis ametiühingutesse koondunud 22 504 töölist.[184] Ametiühingud olid tugevnenud mitte üksi reorganiseeritud ametiühingute liikmete arvu kasvu tõttu, vaid ka terve rea uute ühingute asutamise teel. Ainuüksi Pärnus asutati 1922. aastal vastavalt tootmis- ja tegevusaladele neli uut ühingut (toidu- ja maitseainetööliste, kiutööliste jt.).[185]

Ametiühingute ümberkorraldamise üheks oluliseks tulemuseks oli kitsa eriala järgi loodud ametiühingute (sageli kääbusühingute) liitmine suuremateks, kogu tootmisharu töölisi ühendavateks massilisteks organisatsioonideks. Nii koondati parketitööliste, pottseppade, maalrite jt. kitsa eriala järgi asutatud ametiühingute liikmed Eestimaa Ehitustööliste Liitu, mis kujunes kõiki ehitustöölisi ja ehitusmaterjalide tootjaid ühendavaks ülemaaliseks organisatsiooniks. Eestimaa Ehitustööliste Liit asutas oma osakonnad Pärnus, Tartus, Narvas, Kundas, Loksal jm. Viljandis ühinesid organiseerimata metallitöölised Tallinna Metallitööliste Ühingu osakonnaks, sest tööliste vähese arvu tõttu ei olnud otstarbekohane luua iseseisvat ühingut. Tartu Metallitööliste Ühinguga ei ühinetud aga seetõttu, et osakonna asutamise momendil oli seal oportu-

---

[181] Koguteos «Tartu», Tartu 1927, lk. 607.
[182] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7.
[183] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 123.
[184] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 28.
[185] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 25, l. 47.

nistide mõju veel tugev. 1923. aasta sügisel töötati Tallinnas Metallitööliste Ühingu algatusel välja metallitööliste ühingute ülemaalise keskorgani — Metallitööliste Ühingute Liidu põhikiri. Loodavasse liitu pidid eeskätt astuma Tallinna, Pärnu ja Tartu Metallitööliste Ühing. Jaanuaris 1924 toimunud töölisorganisatsioonide rüüstamine katkestas aga selle kavatsuse realiseerimise.

Ametiühingute liikmete arvu kiire kasv tõi omakorda kaasa nende sissetulekute suurenemise. Majanduslik tugevnemine võimaldas aga ametiühingutel senisest ulatuslikumalt toetada nii streigivõitlust ning vanglasse heidetud töölisliikumise tegelasi ja nende perekondi kui ka majanduslikult väljakannatamatus olukorras olevaid liikmeid. Samuti võimaldas majandusliku baasi tugevnemine osutada märksa suuremat tähelepanu töörahva poliitilise silmaringi laiendamisele ja haridustaseme tõstmisele ning tema kultuurilisele teenindamisele. Paljude ametiühingute juurde asutati raamatukogusid, lugemislaudu, näiteringe, laulukoore jms. Töörahva haridusliku taseme tõstmise ja tema poliitilise silmaringi laiendamise kõrval aitas see märgatavalt kaasa ka uute töötajate koondamisel töölisühingutesse. Olgu lisatud, et sellesuunalist tegevust arendati mitte üksnes linnades: ka maatööliste ühingute maakondlike liitude juurde asutati Tartumaal jm. rändraamatukogusid, mis suurelt osalt koosnesid materialistlikke vaateid ja marksismi propageerivaist raamatuist ning perioodikast ja demokraatlike kirjanike teostest.[186]

Selleks et demonstreerida töörahva laiaulatuslikku koondumist Töörahva Ühise Väerinde lipu alla ning sundida kodanlust täitma ühisrinde nõudmisi, hakkasid ametiühingud ette valmistama maidemonstratsioone kogu maal. Esmakordselt võtsid sellest osa maatööliste maakondlikud liidud ja kohalikud ühingud. Nii arutati 23. aprillil 1922 Järvamaa Maatööliste Liidu ajutise juhatuse koosolekul rahvusvahelise töölispüha — 1. mai pühitsemist ning otsustati, et peale päevakohaste kõnekoosolekute ja miitingute kohtadel võtavad maatöölised osa ka maidemonstratsioonist Paides.[187]

1. mail toimusidki kogu Eestis ühisrinde loosungite all võimsad demonstratsioonid — kuigi kodanlus terve rea

[186] Vt. näiteks: ENSV ORKA, f. 1772, nim. 1, s.-ü. 2, l. 19—21 ja 33—36.

[187] ENSV ORKA, f. 1745, nim. 1, s.-ü. 2, l. 3—4.

vägivallaaktidega («Tallinna Töölise» sulgemine, loosungite ning lippude rüüstamine «Tööliste Keldris» 28. aprillil, jne.) püüdis ära hoida töötajate revolutsioonilisi väljaastumisi sel päeval. Tallinnas võttis maidemonstratsioonist osa üle 20 000 töötaja ligi 100 lipu ja loosungiga.[188] Tallinna tööliste maidemonstratsioonist võtsid osa ka Viimsi maatöölised. Võimsad maidemonstratsioonid leidsid samuti aset Narvas, Pärnus, Tartus, Valgas jt. keskustes. Paides võttis maidemonstratsioonist osa ka suur hulk maatöölisi Koigist, Säreverest ja Väätsalt.[189] Maatöörahva hästiorganiseeritud maidemonstratsioon toimus Saaremaal Uuemõisa vallas.

Ööl vastu 3. maid läks kodanlusel reetmise tõttu korda areteerida ja pärast metsikut piinamist tappa Eesti töörahva armastatud juht V. Kingissepp. Tema surmaga kaotas Eesti töörahvas vankumatu leninlikku tüüpi juhi, kes oli pühendanud kogu oma elu ennastsalgavale revolutsioonilisele võitlusele töörahva huvide eest.

Pealinna töölised vastasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel kodanluse timukateole 6. mail 1922 protestistreikidega.[190] Pärnus, Tartus, Valgas jm. toimusid protestikoosolekud.[191]

Nõukogude Venemaal, kus rahvas ühines Eesti töörahva leinaga, toimusid leina- ja protestimiitingud. Vene linn Jamburg nimetati Eesti töörahva ustava poja mälestuseks ümber Kingissepaks.

19.—27. maini 1922 lavastas kodanlus Tallinnas sõjaringkonnakohtus «115 protsessi». Kohtualusteks olid 1921. a. kevadel ja suvel areteeritud Riigikogu kommunistliku töölisrühma ja omavalitsuste töölisfraktsioonide saadikud ja nende kandidaadid, ametiühingute ning suletud Üle-Eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu juhtivad tegelased. Kuigi töölisaktivistidele esitatud süüdistust ei suudetud tõestada, õiendas kohus kaebealustega siiski karmilt arveid. Ta mõistis 10 aastaks sunnitööle Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu sekretäri ja Noorproletaarlaste Ühingu esimehe A. Sommerlingi. Kaheksaks aastaks

---

[188] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 99, l. 15.

[189] «Punane Täht» nr. 1, 5. mail 1922.

[190] ENSV ORKA, f. 1357, nim. 3, s.-ü. 258, l. 37; f. 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 39.

[191] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 73.

Jaan Anvelt.

mõisteti sunnitööle Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooni esimees J. Vanja, kesknõukogu asjaajaja S. Andrejev, kesknõukogu, Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juhatuse ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liige E. Kägu jt. Kuueks aastaks mõisteti sunnitööle Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu aseesimees E. Ambos, Viljandimaa Maatööliste Liidu sekretär E. Karu (Teng) jt. Neljaks aastaks mõisteti sunnitööle Tallinna Keemia-Paberitööliste Ametiühingu asjaajaja Heinrich Augervalt.[192]

Kodanlus lootis, et V. Kingissepa mõrvamise, illegaalse trükikoja ja konspiratiivkorterite likvideerimise ning «115 protsessi» lavastamise abil on tal läinud korda hävitada revolutsiooniline töölisliikumine ja selle juht — Eestimaa Kommunistlik Partei. Ent kodanlus eksis ka seekord.

Jaan Anveldi, Otto Rästa, Jaan Kreuksi jt. juhtimisel taastati varsti parteisidemed, muretseti uued konspiratiivkorterid ning mobiliseeriti töörahvast märatsevale reaktsioonile vastulöögi andmiseks. Juba 3. mail 1922 toimus J. Anveldi, O. Rästa ja J. Kreuksi juhtimisel nõupidamine

[192] ENSV ORKA, f. 927, 1922—1940, s.-ü. 51, l. 367—368.

legaalsetes töölisorganisatsioonides töötavate seltsimeestega.[193]

Kohe pärast «115 protsessi», 1. juunil 1922 otsustas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus pöörduda kõigi töölisorganisatsioonide poole üleskutsega nõuda Riigikogult: 1) kõigi nende seaduste tühistamist, mis töörahva huvide eest võitlemist kui kuritegu karistavad, 2) kõigile töölissaadikuile nende saadikukohustuste täitmise võimaldamist igal tingimusel kuni volitusaja lõpuni ning 3) sõjaringkonnakohtu poolt «115 protsessil» tehtud otsuse tühistamist.[194] Üleskutsega ühinesid paljud töölisühingud ja koosolekud. 18. juunil 1922 kiideti üleskutses esitatud nõudmised heaks Narva Kiutööliste Ühingu poolt korraldatud kõnekoosolekul, millest võttis osa umbes 500 töölist.[195] 20. juunil ühines Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu otsusega Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, kes omakorda pöördus vastavasisulise üleskutsega kõigi maatööliste ühingute poole.[196] Mitmed kohalikud maatööliste ametiühingud, nagu Luunja (Tartumaal), Puiatu (Viljandimaal), Triigi (Harjumaal), Väätsa (Järvamaal) jt., ühinesidki üleskutsega.[197] 2. juulil 1922 liitus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nõudmistega Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu.[198] Ametiühingute võitlus «115 protsessi» otsuse tühistamise eest kandiski mõningat vilja. Nii vähendas kassatsioonikohus 1922. aasta oktoobris S. Andrejevile määratud karistust 8-lt aastalt 6-le aastale ja E. Käole 8-lt aastalt 4-le aastale.[199] J. Tombile mõistetud vanglakaristus aga tühistati hoopis.[200]

1922. aastal hoogustus ametiühingute juhtimisel ka tööliste streigivõitlus. Eriti laialdaseks muutus see suvel. Ainuüksi juulis toimus viis streiki. Hästi organiseeritud

---

[193] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 6.

[194] «Töö», 1922, nr. 6 (12), lk. 191.

[195] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 111, l. 2.

[196] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 39; f. 949, nim. 2, s.-ü. 101, l. 8.

[197] Vt. näiteks ENSV ORKA, f. 1727, nim. 1, s.-ü. 2, l. 43; f. 1716, nim. 1, s.-ü. 1, l. 54—55.

[198] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 4, l. 113—114.

[199] 6. detsembril 1922 heideti S. Andrejev ja E. Kägu Riigikogust juhatuse otsusega välja. (ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 466, l. 183.) Sunnitööst pääsemiseks põgenesid S. Andrejev ja E. Kägu 1922. a. lõpul illegaalselt Nõukogude Liitu.

[200] Vt. lähemalt: ENSV ORKA, f. 927, 1922—1940, s.-ü. 51, l. 529—535.

streik Meleski klaasivabrikus, mida toetasid teiste klaasivabrikute töölised, lõppes streikijate võiduga: töötasu alammäära kindlaksmääramise nõue rahuldati.[201]

11. juulil Tartus alanud aktsiaseltsi «Tegur» põllutööriistade ja masinatehase tööliste üldstreik[202] kasvas varsti linna metallitehaste üldstreigiks, kusjuures peanõudeiks oli töötasu tõstmine ning selle alammäära kindlaksmääramine, töölistele 2-nädalase tasulise puhkuse kindlustamine ning ametiühinguga kollektiivlepingu sõlmimine. Streik, mis kestis 40 päeva, suruti maha julma vägivalla abil. Kuid vabrikandid olid siiski sunnitud tööliste palku 10% võrra tõstma. Ka 17. juulil Tallinnas Balti Puuvillavabrikus alanud streik palkade tõstmiseks 25% võrra suruti augusti keskel maha politseivägivallaga. Seda streiki toetasid teiste Tallinna suurettevõtete töölised ning Narva Kiutööliste Ametiühing.[203] Mitu edukat streiki toimus hilissuvel ja sügisel Viljandis, Pärnus jm. Nii näiteks lõppes Pärnu Trükitööliste Ühingu poolt juhitud trükitööliste palgastreik 2. oktoobril 1922 täieliku võiduga.[204]

Koos töörahva ühisrinde 12 nõudmise elluviimise taotlemisega kerkis 1922. a. suvel üha enam tulipunkti võitlus ametiühingute II kongressi kokkukutsumise ning ametiühinguliikumise ülemaalise keskuse loomise eest. Seejuures on eriti märkimisväärne, et sellesse kampaaniasse lülitusid aktiivselt ka maatööliste ühingud. 6. juulil 1922 saatis Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus kõigile maatööliste ühingutele ringkirja, milles neid kutsuti üles võitlema II ülemaalise töölisühingute kongressi kokkukutsumise eest.[205] Kohe pärast ringkirja saamist hakatigi kohtadel vastavaid koosolekuid korraldama. Nii näiteks organiseeris Kogula Maatööliste Ühing Saaremaal juba 16. juulil 1922 maatöörahva koosoleku, kus nõuti kodanluselt, et ta «garanteeriks töölistele samasuguse ühinemise vabaduse kui on peremeestelgi.»[206]

Kujunenud olukorras ei söandanud kodanlus enam takistada ametiühingute keskorgani loomist ja kongressi kok-

---

[201] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1132, l. 19.
[202] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1132, l. 35.
[203] «Meie Hääl», nr. 11, 8. augustil 1922; ENSV ORKA, f. 1761, nim. 1, s.-ü. 1, l. 6—7.
[204] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 12, l. 19 ja 35.
[205] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 101, l. 6.
[206] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 5, l. 145.

kukutsumist. 15. augustil 1922 loodi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel kevadel asutatud kongressi korraldava komisjoni baasil Ajutine Üle-eestimaaline Töölisühingute Kesknõukogu,[207] kuhu kuulusid Tallinna, Tartu ja Pärnumaa töölisühingute kesknõukogu, Üleriikliku Maatööliste Liidu jt. töölisorganisatsioonide esindajad. Kesknõukogu koosolekul 14. septembril 1922 valiti juhatusse S. Andrejev, A. Hansen, V. Kangur, P. Keerdo, E. Kägu, J. Lauristin ja A. Mahlberg.[208] Juhatus valis esimeheks E. Käo ja sekretäriks P. Keerdo. Samal koosolekul ühel häälel vastuvõetud üleskutses kogu Eesti töörahvale, kus ajutine kesknõukogu formuleeris oma tegevuse põhimõttelised alused, märgiti, et kesknõukogu ei tee vahet poliitilise ja majandusliku võitluse vahel, sest «klassivõitlus on üks ja lahutamatu».[209] Üleskutses rõhutati, et Eestimaa töörahva olukorda ei saa parandada üksikute nõudmistega, vaid et selleks on tarvis ellu viia ühisrinde 12 nõudmist — viimast aga on suuteline teostama üksnes töörahva valitsus. Seetõttu seati Eestimaa palgatööliste lähemaks ülesandeks võitlus töörahva valitsuse eest. Samal koosolekul võeti vastu otsus kutsuda kokku ametiühingute II kongress novembri lõpul, määrati kindlaks esialgne päevakord ja delegaatide esindusnorm.

19. oktoobril 1922 avaldati töölisajalehes «Uus Meie Hääl» Ajutise Töölisühingute Kesknõukogu juhatuse, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, oportunistidest puhastatud EISTP Keskkomitee ja Riigikogu kommunistliku fraktsiooni üleskutse Eestimaa töörahvale, milles kutsuti kõiki töötajaid ühinema võitluseks töörahva valitsuse eest. Selles üleskutses sõnastati mõisate tükeldamise seismapaneku loosung jällegi ümber järgnevas redaktsioonis: «Mõisate tükeldamine seisma seni, kuni pole loodud maatööliste, kehvade asunikkude ja muu maatöörahva esitajate maakomiteed, kes seaksid kokku maa, rahalise toetuse ning hoonete ehitus- ja parandusmaterjali saajate nimekirjad, kontrol-

---

[207] «Töö», 1922, nr. 7 (13), lk. 204—205.
[208] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 2, l. 3.
[209] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1.

leerides kogu maareformi elluviimist.»[210] See nõudmine jäi nüüdsest peale päevakorda ainsana ja aitas tunduvalt kaasa maatöörahva koondamisele ühisrinde võitluslipu alla. Töötava talurahva kahtlusi ja kõhklusi EKP agraarpoliitika suhtes ta lõplikult siiski ei hajutanud. Selleks oleks Eestimaa Kommunistlikul Parteil tulnud konkreetselt ja selgelt öelda, et kõigile maatöölistele ja kehvikutele annab nõukogude võim maad. Maaküsimuse täiendatud loosungites seda siiski ei tehtud.

Ajutise Kesknõukogu juhtimisel töötati välja ka töölisühingute üleriikliku keskorgani — Eestimaa Töölisühingute Üldliidu põhikiri, mille kodanlikud võimud registreerisid 13. oktoobril 1922.[211]

Kongressi ettevalmistamise perioodil tegid linna- ja maatööliste ühingud ulatuslikku agitatsiooni- ja organiseerimistööd. Seejuures pühendati erilist tähelepanu popsnike, kehvasunike ja väikerentnike ühisrindesse koondamisele ning poliitilisele selgitustööle sotside ja metssotside mõju all olevates ametiühingutes. Tänu sellele läks näiteks Pärnumaal korda kutsuda 19. novembril 1922 kokku II maakondlik ametiühingute kongress. Sellest võttis osa 22 linna- ja maatööliste ühingut 38 saadikuga, kes esindasid 2000 liiget.[212] Kongressil arutati maatööliste palgavõitluse, linna- ja maatööliste ühise võitluse organiseerimise jt. aktuaalseid küsimusi.

Pärast V. Kanguri põhjalikku ettekannet maatööliste palgavõitluse kohta võeti vastu tema poolt esitatud resolutsioon, milles maatöölisi kutsuti üles võitlema elatusminimumile vastava töötasu alammäära, 8-tunnise tööpäeva kehtestamise, korteriolude parandamise jt. nõudmiste eest. Maatööliste ühingute juhatusi kohustati aktiivselt välja astuma nii liikmete kui ka väljaspool ühinguid seisvate maatööliste huvide eest, toetama kehvasunike, väikerentnike jt. maatöörahva kihtide nõudmisi, et neid koondada ühisrinde lipu alla.

Linna- ja maaproletariaadi ühise võitluse organiseerimiseks kohustas kongress nii linna- kui ka maatööliste ühinguid võtma tarvitusele kõik abinõud selleks, «et töörahvas

---

[210] «Uus Meie Hääl» nr. 23, 19. oktoobril 1922.
[211] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3.
[212] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 18, l. 4.

Pärnumaa ametiühingute kongressist osavõtjaid.

kõigi oma tähtsamate nõudmiste kaitseks välja astuks ühises väerinnas, kusjuures ühel kihil tuleb teist toetada nii, nagu oleks teiste nõudmine ta oma asi.» [213]

Linna- ja maatööliste ühingute lähemaks ülesandeks seati kõigi ekspluateeritavate kihtide koondamine Töörahva Ühise Väerinde võitluslipu alla. Kõiki palgatöölisi kutsuti koonduma töölisühingutesse, et sel teel luua ühist väerinnet kurnajate ühisrinde vastu võitluseks sotsialistliku ühiskonna eest. Sealjuures juhiti kõigi tööliste tähelepanu sellele, et nad alati valiksid oma esindajaiks ainult klassiteadlikke töölisi, hoidudes töölishuvide mahasahkerdajate ja kõhklejate eest.

Pärnu linna ja maakonna töölised valisidki oma saadikuiks ülemaalisele töölisühingute II kongressile kommunistid (H. Allik, A. Murro, J. Rea, A. Reinson jt.) ja teised klassiteadlikud seltsimehed.

II üleriiklik töölisühingute kongress toimus 27.—29. novembril 1922 Tallinnas tööliste karskusseltsi «Valvaja» ruumes. Kongressil oli esindatud 121 ametiühingut 19 863

[213] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 18, l. 8.

liikmega.[214] Rõhuv enamik delegaate kuulus sellel ajal juba revolutsioonilise võitluse teele asunud EISTP liikmete ja parteitute hulka. 228 delegaadi hulgas oli metssotse ja sotse ainult 26, kusjuures viimased kohe pärast kongressi juhtivate organite valimist lahkusid. Delegaatideks oli valitud palju EKP liikmeid — Hendrik Allik, August Hansen, Johannes Jürna, Jaan Kamberg, Paul Keerdo, Olga Künnapuu, Johannes Lauristin, Peeter Lindau, Elfriede Morgenson, Andrei Murro, Osvald Piir, Aleksander Reinson, Joosep Saat, Eduard Silm, Jaan Tomp, Alma Vaarman, Jaan Velt jt.

Ajutise Üleriikliku Kesknõukogu nimel avas kongressi A. Hansen, kelle ettepanekul austati leinaseisakuga Irboskas metsikult mõrvatud ametiühingute I kongressi delegaate, Eesti töölisliikumise juhti V. Kingisseppa ja kõiki teisi töölisklassi vabadusvõitluses langenud seltsimehi.

Oma avakõnes rõhutas A. Hansen, et visa võitluse tulemusena on töölisühingud suutnud võita endile kodanlikus Eestis eluõiguse. «Töölisühisused on asunud kindla klassivõitluse alusele, ära tundes, et end võib vabastada ainult revolutsioonilise võitluse teel. Isegi metsanurgad on need seisukohad juba omaks võtnud.» Oma avasõna lõpetades rõhutas A. Hansen, et «II kongress tahab jätkata esimese takistatud tööd».[215]

Pärast rohkearvuliste tervituste ärakuulamist valiti kongressi juhatajateks kommunistid A. Hansen, J. Lauristin, A. Reinson ja J. Tomp. Enne päevakorra juurde asumist tegi J. Tomp ettepaneku saata tervitustelegramm Punasele Ametiühingute Internatsionaalile, mis ka ühel häälel vastu võeti.

Keskseks küsimuseks oli kongressil ühisrinde laiendamine ja kindlustamine. Ettekande Töörahva Ühisest Väerindest tegi J. Lauristin. Tema ettepanekul vastuvõetud resolutsioonis tunnistas kongress õigeks ning kiitis heaks ühisrinde 12 nõudmist ja kohustas kõiki töölisorganisatsioone jätkama ning laiendama agitatsiooni ja revolutsioonilist võitlust nende elluviimise eest, tegema kõige energilisemalt selgitustööd töörahva valitsuse kasuks. Kongress kutsus oma resolutsioonis «kõiki Eestimaa vabrikuja maatöölisi ning teisi proletaarlasi nii eraettevõtetes kui

[214] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7.
[215] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 3.

ka riigi- ja omavalitsusasutustes ühinema võitluseks oma parema seisukorra eest, kaasa tõmmates suuremateks väljaastumisteks poolproletaarlisi kihte».[216]

Pärast A. Hanseni üksikasjaliku ettekande «Töölisühisuste majanduslikud ja poliitilised ülesanded» arutamist otsustas kongress nõuda kodanlikult valitsuselt tsaariseaduste tühistamist, töörahvale koosolekute-, sõna-, trükijt. vabaduste kindlustamist, jne. Kongress kutsus töötajaid astuma välja inimväärse töötasu eest ja 8-tunnilise tööpäeva kaitseks ning selle rakendamiseks ka nendes tööharudes, kus seni veel kehtis pikem tööaeg. Seejuures rõhutati resolutsioonis, et juhtivad töölisorganisatsioonid «on kohustatud töötasu kõrgendamise ja 8-tunnilise tööpäeva eest kõiki töölisklassi võimuses olevaid abinõusid tarvitama, muuseas mitte tagasi põrgates üldstreigi eest».[217]

Kuulanud ära J. Tombi esinemise rahvusvahelise ühinemise küsimuses, võttis kongress vastu tema esitatud resolutsiooni, milles otsustati ühineda Punase Ametiühingute Internatsionaaliga.[218]

Viimase päevakorrapunkti «Kongressil tekkinud küsimused» all arutati mitmesuguseid delegaatide poolt ülestõstetud aktuaalseid küsimusi ja võeti vastu vastavad resolutsioonid.

Nii tunnistas kongress ajakirja «Töö» Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu häälekandjaks. Peeti vajalikuks teha ulatuslikku selgitustööd «Töölise», «Noore Töölise» ja «Töö» lugejate, tellijate, kirjasaatjate, tellimuste vastuvõtjate ja levitajate arvu suurendamiseks, koondada ametiühingute jõud töölisajakirjanduse aineliseks toetamiseks. Maatööliste jaoks otsustati asutada spetsiaalne häälekandja. Ühtlasi protesteeris kongress töölisväljaannete pideva sulgemise vastu.

V. Raeksoni ettepanekul vastuvõetud resolutsioonis tehti töölisühingutele ülesandeks kutsuda kohtadel ellu töölisspordiseltse ja neid aineliselt toetada.

A. Jansoni algatatud resolutsioonis nõuti usuõpetuse viivitamatut kõrvaldamist koolide õppekavast, poliitilise meelsuse pärast vallandatud õpetajate ja väljaheidetud õpilaste tagasivõtmist.

---

[216] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 14.
[217] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 18.
[218] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 4, l. 20.

II üle-eestimaalise ametiühingute kongressi delegaadid.

Kongress kiitis samuti heaks resolutsiooni, milles nõuti metssotside kui töölisklassi äraandjate lahkumist Riigikogust.

Kongress kujundas lõplikult välja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu, mida juhtisid Kesknõukogu ja selle juhatus. Kesknõukogusse valiti 50 liiget ja 25 kandidaati ning selle juhatusse 9 liiget (A. Hansen, P. Keerdo, J. Lauristin, J. Leiman, J. Linzmann, A. Mahlberg, O. Piir, A. Reinson ja J. Tomp) ning 5 kandidaati (H. Allik, S. Andrejev, V. Kangur, A. Kõvameęs ja J. Tüürmann). Kesknõukogu juhatuse vastutavatele kohtadele valiti kommunistid: esimeheks J. Tomp, esimehe abideks J. Lauristin ja A. Hansen, sekretäriks P. Keerdo.

Kongressi suur tähtsus seisab eelkõige selles, et siin taastati 1919. a. augustis purustatud ülemaaline ametiühinguliikumise keskus Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu näol, kes EKP Keskkomitee juhtimisel hakkas nüüd koordineerima ja suunama töölisühingute võitlust kodanluse vastu. EKP III kongressi (toimus septembri lõpul 1922) otsustest lähtudes püstitas kongress tähtsaimaks võitlusülesandeks Töörahva Ühise Väerinde kindlustamise ja tema sotsiaalse baasi laiendamise kõigi ekspluateeritavate kihtide kaasatõmbamise teel. Ühtlasi andis kongress selleks ka vajalikud juhtnöörid.

Kiites heaks kongressi otsused, asusid töölisühingud neid ellu rakendama. Nii toimus 3. detsembril 1922 Paides Järvamaa maatööliste konverents. Konverentsil, mille juhatajateks valiti A. Mangmann ja E. Silm (Alas), viibis Üleriikliku Maatööliste Liidu esindaja J. Suuster. Ta andis aru liidu tegevusest ning esines ettekandega Töörahva Ühisest Väerindest.[219] Pärast küllaltki teravaid vaidlusi oportunistlike saadikutega võttis konverents rõhuva häälteenamusega vastu ülemaalise töölisühingute II kongressi resolutsioonid.

Konverents kohustas Järvamaa Maatööliste Liidu juhatust maakonna maatööliste liitu ümber organiseerima maa- ja linnaproletariaadi ühiseks ametiühinguks — Paide rajooni liiduks.

Järvamaa Maatööliste Liidu juhatusse valiti A. Mangmann, J. Muld, E. Silm jt.[220] 10. detsembril 1922 toimunud

---

[219] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 120, l. 25—26.
[220] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 120, l. 27.

juhatuse koosolekul valiti esimeheks kommunist E. Silm ja sekretäriks kommunist A. Mangmann.

Niisugune asjakäik ei olnud loomulikult meeltmööda sotsidele ja metssotsidele. Töölisliikumise ühtsuse lõhkumise eesmärgil korraldasid nad nüüd nn. kutseorganisatsioonide korraldava kongressi.[221] Seal töötati välja «Eesti töölisteklassi kümme käsku», millega püüti pidurdada sotside mõju katastroofilist langust töörahva hulgas. Arvestades tõsiasja, et need «käsud» sisaldasid nõudmisi, mis osaliselt või isegi täiesti ühtisid Eesti Töörahva Ühise Väerinde nõudmistega, tegi Eestimaa Töölisühingute Üldliit sotside parteile ettepaneku alustada ühist võitlust vähemalt nendegi nõudmiste elluviimiseks. Sellega oleks loodud alus tegevusühtsusele sotside partei lihtliikmetega. Kuid ka seekord ei võtnud sotsid üldliidu ettepanekut vastu, näidates sellega, et oma «käskudega» tegid nad jälle ainult demagoogiat. See poliitiline trikk diskrediteeris sotse töörahva silmis aga veelgi enam. Viimsedki nende mõju all olnud töölisühingud hakkasid nüüd oma juhatusse sotside asemel valima kommuniste ja nende poolehoidjaid. Nii linna- kui ka maatööliste revolutsioonilise võitluse juhtimine läks niiviisi 1922. aastal täielikult Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisele. Seda oli sunnitud hiljem avalikult tunnistama isegi tolleaegsete metssotside üks tähtsamaid liidreid E. Joonas, kes 1939. aastal kirjutas: «1922. a. lõpuks oli kogu ametiühingulises liikumises pandud maksma kommunistliku partei täielik hegemoonia.» [222]

3. Võitlus ühisrinde kindlustamise ja laiendamise eest

A. Töölisühingute edusammud 1923. aastal.

Töölisühingute II kongressi otsuste alusel rakendasid linna- ja maatööliste ühingud 1923. aastal kogu oma jõu ühisrinde kindlustamisele ja laiendamisele. Suunavateks teetähisteks olid neile seejuures EKP III kongressi ning 1922. aasta novembris-detsembris toimunud Kommunistliku Internatsionaali IV kongressi otsused.

---

[221] Selle kohta vt. lähemalt: A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), lk. 135—137.

[222] E. Joonas, Ametiühingulise liikumise üldajalugu, Tallinnas 1939, lk. 302—303.

Seoses alanud majanduskriisiga suurenes 1923. aastal elanikkonna, eeskätt ekspluateeritavate ja väikekodanlike kihtide rahulolematus valitseva korraga. See lõi reaalsed võimalused töörahva edasiseks koondamiseks ühisrinde loosungite alla, tema revolutsioonilise aktiivsuse tõstmiseks.

Suurt revolutsioneerivat mõju avaldas Eesti töörahvale nõukogude võimu kindlustumine Venemaal. Leninlikku poliitikat järjekindlat ellu viies tugevdas VK(b)P sel ajal Nõukogudemaa tööliste ja talupoegade liitu ning proletariaadi diktatuuri. Viimased välismaised intervendid olid Nõukogude Venemaalt välja kihutatud. VK(b)P leninliku rahvuspoliitika tulemusena ühinesid Nõukogude vabariigid detsembris 1922 ühtseks paljurahvuseliseks liitriigiks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks.

EKP III ja töölisühingute II kongressi otsustest lähtudes asusid linna- ja maatööliste ühingud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhtimisel kõigi ekspluateeritavate kihtide hulgas tegema intensiivset agitatsioonija organiseerimistööd nende koondamiseks ühisrindesse. Linnatööliste ühingud keskendasid seejuures tähelepanu eelkõige veel organiseerimata töölistele ja väikeametnikele. See andis ka tulemusi. Ainuüksi Tartu Maja- ja Puhastustööliste Ühingus näiteks kasvas liikmete arv 1923. aasta 14. jaanuarist 15. juunini 319-lt 461-le[223] ehk umbes 45% võrra. Elav organiseerimistegevus toidu- ja maitseainetetööstuse väikeettevõtetes võimaldas 1923. a. suvel Narvas asutada toidu- ja maitseainetetööliste ühingu.[224] Kuigi kodanlikud võimud registreerimiseks esitatud põhikirja tagasi lükkasid,[225] jätkas ühing hoogsalt tegevust. Ka suvel asutatud Narva Nahatööliste Ühing jätkas tööd hoolimata sellest, et Rakvere-Paide rahukogu ei registreerinud põhikirja.[226]

Väikeettevõtete tööliste, ehitustööliste, majateenijate jt. koondamisel ühisrinde võitluslipu alla etendasid olulist osa organiseerimiskuud ja -nädalad. Eestimaa Ehitustööliste Liidu juhtimisel viidi 1923. aasta 15. veebruarist 15. märtsini läbi üleriiklik ehitustööliste organiseerimiskuu. Selle

---

[223] ENSV ORKA, f. 1768, nim. 1, s.-ü. 1, l. 18.
[224] ENSV ORKA, f. 1712, nim. 1, s.-ü. 1, l. 7.
[225] ENSV ORKA, f. 1712, nim. 1, s.-ü. 1, l. 17.
[226] ENSV ORKA, f. 1712, nim. 1, s.-ü. 1, l. 13.

aja jooksul korraldati kogu maal rohkesti vastavaid selgituskoosolekuid, mis tõid ametiühingu ridadesse rohkesti uusi liikmeid. Tekstiilitööstuses toimunud organiseerimisnädalate tulemusena kasvas ainuüksi Narva Kiutööliste Ühingu liikmete arv 117 inimese võrra.[227] Eestimaa Raudteelaste Liidu ametmeeste ja tööliste sektsiooni esindajate koosolekul 4. märtsil 1923, kus juba teravalt kritiseeriti liidu oportunistlikku juhtkonda, otsustati 10. märtsist 10. aprillini läbi viia raudteelaste organiseerimiskuu.[228] Koosolekul asuti seisukohale, et II Riigikogu valimistel ühinevad raudteelased ühisrinde nimekirjadega.

Maal pöörati põllutööliste kõrval suurt tähelepanu ka poolproletaarlaste (popsnike, käsitööliste jt.) organiseerimisele. Seetõttu kasvas maatööliste ühingutes 1923. aastal tunduvalt poolproletaarsete kihtide erikaal ning tugevnes kogu maatöörahva ühine võitlus kurnajate vastu.

Suurt abi osutasid kohalikele töölisühingutele Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu instruktor-organisaatorid. Nii näiteks töötas kommunist A. Murro 1923. aasta augustist alates instruktorina Virumaal ja Narvas, kus ta pidevalt abistas töölisühinguid revolutsioonilise võitluse organiseerimisel.[229] Maatööliste ühinguid abistasid kohtadel veel Üleriikliku Maatööliste Liidu maakonnaorganisaatorid. Valga-, Võru- ja Petserimaal tegutses Üleriikliku Maatööliste Liidu organisaatorina kommunist Rudolf Veiram. Selgitus- ja organiseerimistöös etendasid tähtsat osa ka töölisühingute maakondlike ja üleriiklike keskorganite asjaajajad, kelledeks 1923. aastal valiti eranditult kommunistid. Nii valiti Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juhatuse koosolekul 17. aprillil 1923 ühingu asjaajajaks aktiivne töölisliikumise organisaator, noor kommunist Aleksander Resev.[230] Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu uueks asjaajajaks valiti kommunist Vladimir Rea, kes varem töötas algkooliõpetajana. Revolutsioonilisest liikumisest aktiivse osavõtu pärast vallandasid kohalikud võimud V. Rea 1921. aastal Tõstamaa algkooli ja 1922. aastal Narva-Jõesuu kõrgema algkooli õpetaja kohalt. Kuigi V. Rea õiendas vastavatel kursustel kõik vajalikud

---

[227] ENSV ORKA, f. 1761, nim. 1, s.-ü. 1, l. 62.
[228] «Tööline» nr. 54 (97), 9. märtsil 1923.
[229] EKPA, f. 1, nim. 1a, s.-ü. 1485, l. 1 ja 9.
[230] ENSV ORKA, f. 1766, nim. 1, s.-ü. 2, l. 103.

Andres Murro.

Vladimir Rea poliitvangina.

eksamid, ei antud talle kui poliitiliselt kahtlasele isikule siiski õpetaja kutsetunnistust. Seetõttu oli ta sunnitud loobuma õpetajaametist.[231] 1. juulil 1923 valiti Eesti Trükitööliste Liidu asjaajajaks kommunist Aleksander Reinson.[232]

Linna- ja maatööliste ühisrinde tugevdamiseks korraldas Töölisühingute Kesknõukogu linnade töölisorganisatsioonide šeflust maatöörahva suhtes.[233] Kesknõukogu ettepanekul valis iga töölisühing endale nn. vennasvalla, kelle töörahvaga ta lõi tihedad sidemed. Seejuures valiti eelkõige selline vald, kus oli rohkesti põllutöölisi, saunikuid ja väikemaapidajaid, kuid revolutsiooniline võitlus polnud veel tugevat hoogu võtnud. Hakati korraldama väljasõite vennasvalda ehk nn. vennaskülaskäike. Neil väljasõitudel selgitati maatöörahvale ühisrinde nõudmisi, levitati revo-

---

[231] EKPA, f. 1, nim. 1a, s.-ü. 2073, l. 9.
[232] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 1, l. 38.
[233] Selle kohta vt. lähemalt: O. Rästas, Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest, Moskva-Leningrad 1934, lk. 145—147.

Boris Kumm.

lutsioonilist kirjandust, abistati maatöölisi organiseerumisel, koosolekute, pidude jt. ürituste korraldamisel ning õhutati neid astuma võitlusse töörahva kurnajate vastu.

Maatöörahva koondamiseks ühisrinde lipu alla aitasid suuresti kaasa 1923. a. enamikus maakondades läbiviidud linna- ja maatööliste ühised konverentsid. Nii moodustati 1. aprillil Valgamaa töölisühingute konverentsil linna- ja maatööliste revolutsioonilise võitluse organiseerimiseks ühine Valgamaa Töölisühingute Kesknõukogu.

EKP III kongressil partei lähemate taktikaliste ülesannete kohta vastuvõetud põhilausetes rõhutati, et «üks tähtsamatest EKP päevaülesannetest on riigimaade rentnikkude (asunikkude) liidus revolutsioonilisemat ollust (kehvemaid kihte) mõjule ja juhtivale kohale aidata, et liitu tõmmata võitlusse ühises väerinnas töölisklassiga».[234] Sellest lähtudes hakkasid partei- ja töölisorganisatsioonid 1923. aastal eriti suurt tähelepanu pöörama selgitustööle Asunike Liidu kohalikesse osakondadesse koondunud kehvasunike hulgas, et muuta seni härrasasunike juhtimisel tegutsenud osakonnad töötavate asunike revolutsioonilise

[234] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 104, l. 15.

võitluse kantsiks. Mitu Asunike Liidu kohalikku osakonda (Kaarma, Nõmmküla, Vana-Kariste, Raja jt.) ühineski töörahva ühisrinde platvormiga. Peale selle hakkasid maatööliste ametiühingute aktiivsed tegelased looma Asunike Liidu uusi osakondi, mis koosnesid juba kehvasunikest. Üks säärane osakond rajati näiteks 1923. aasta algul Virumaal Vaos.[235] Osakond hakkas EKP juhtimisel aktiivselt võitlema kehvasunike eluliste nõudmiste eest. Nii tegi Vao saadik Virumaa asunike maakondlikul konverentsil 24. veebruaril 1923 ettepaneku vastu võtta otsus, et balti parunitelt võõrandatud maade ja inventari eest neile tasu ei maksta. Kuna härrasasunikud olid mandaatide võltsimise teel[236] saavutanud konverentsil ülekaalu, siis lükati see ettepanek tagasi, kuigi vaid väikese enamusega.[237] Ometi näitas see juhtum, kui tugev oli konverentsil juba ühisrinde platvormi toetavate kehvasunike mõju.

Et maatööliste ühingud kaitsesid järjekindlalt kehvasunike huve, siis hakkasid viimased valima oma saadikuteks konverentsidele ja muudele kokkutulekutele juhtivaid ametiühingutegelasi. Nii saatsid kehvasunikud Harjumaa asunike maakondlikule konverentsile 3. ja 4. märtsil 1923 üheks oma saadikuks Üleriikliku Maatööliste Liidu ja Harjumaa Maatööliste Liidu juhatusliikme J. Suusteri.[238] Tema ettepanekul nõudsid kehvasunikud, et maasaamise õiguse määraksid kindlaks maatöörahvast moodustatud maakomiteed. Ettepanek lükati aga härrasasunike häältega tagasi. Ka kehvasunike nõudmine, et maa tuleb anda asunikele ja riigirentnikele tasuta kasutamiseks, lükati tagasi.[239]

Tallinnas 17.—19. märtsil 1923 kokkutulnud üleriikliku asunike ja riigirentnike II kongressi päevakorra kinnitamisel nõudis Vao osakonna saadik kehvasunike nimel, et päevakorda võetaks täiendavalt veel parunitele tasu mittemaksmise ja asunike töörahva ühise väerinde platvormiga

---

[235] «Töö Täht» nr. 23 (30), 21. märtsil 1923.

[236] Virumaa asunike maakondliku konverentsi mandaatkomisjoni esimeheks valitud Vao kehvasunike saadik tegi kontrollimisel kindlaks, et 56 mandaadist olid 19 delegaadi omad võltsitud ja ebaseaduslikud. Seetõttu nõudis ta konverentsi lõpetamist. Ent vastuseks sellele kõrvaldasid härrasasunikud ta vägivaldselt konverentsilt (vt. lähemalt: «Töö Täht» nr. 17 (24), 28. veebruaril 1923).

[237] «Töö Täht» nr. 17 (24), 28. veebruaril 1923.

[238] «Töö Täht» nr. 19 (26), 7. märtsil 1923; «Tööline» nr. 71 (114), 29. märtsil 1923.

[239] «Töö Täht» nr. 19 (26), 7. märtsil 1923.

ühinemise küsimus. Kehvasunike nõudmise lükkas aga kongressi parempoolne enamus tagasi ning ettepaneku tegija sunniti kongressilt lahkuma.[240] Kehvasunikud ei nõustunud kongressil vastuvõetud otsustega ja kogunesid pärast kongressi «Tööliste Keldrisse», kus otsustasid ühineda töörahva ühise väerindega. «Kui meie tahame oma õigusi kaitsta, peame ühinema linna- ja maatöölistega, kehvade käsitöölistega, vaeste kalameestega ja kogu muu töörahvaga, et ühises väerinnas oma nõudmisi läbi suruda,» öeldi «kehvasunikest tekkinud revolutsioonilise vastasrinna» 19. märtsi üleskutses asunikele ja riigimaade rentnikele. «Eesti töörahva ühise väerinna nõudmiste hulgas on ka asunikkude ja riigimaade rentnikkude elulised majanduslised nõudmised. Seal nõutakse rendimaksu ärakaotamist, tasuta hooneehitus- ja parandusmaterjali andmist, maksude määramist jõukate peale.»[241] Kehvasunikke ja riigimaade rentnikke kutsuti üles koonduma ühisrinde võitluslipu alla ning hääletama II Riigikogu valimistel ühisrinde saadikukandidaatide poolt.

Lõhenemine asunike ja riigirentnike hulgas tähendas tööerakonna mõju tunduvat vähenemist maatöörahva hulgas. Kehvasunike koondamisel ühisrindesse etendas suurt osa maatöörahva spetsiaalne häälekandja «Töö Täht», mis asutati töölisühingute II kongressi otsuse täitmiseks. Ajalehe esimene number ilmus 6. detsembril 1922.

Seoses 17.—19. veebruariks 1923 määratud rahvahääletusega usuõpetuse koolidesse viimise küsimuses asus Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatus kohe aasta algul organiseerima laialdast usuõpetusevastast rinnet.[242] Juba 10. jaanuaril 1923 toimunud Üldliidu juhatuse koosolekul otsustati usuõpetuse-vastase võitluse juhtimiseks luua ülemaaline tegevuskomitee,[243] kuhu kutsuti ka sotside, metssotside, tööerakonna, Eesti Õpetajate Liidu, Asunikkude Liidu jt. ülemaaliste kutseorganisatsioonide esindajaid. Kuid poliitilistest parteidest ja kutse-

---

[240] «Töö Täht» nr. 23 (30), 21. märtsil 1923.

[241] «Töö Täht» nr. 24 (31), 24. märtsil 1923.

[242] Rahvahääletusest ja töölisorganisatsioonide usuõpetusevastasest võitlusest vt. lähemalt: A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), lk. 141—149.

[243] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 2.

ühingutest nõustusid tegevuskomiteest osa võtma ainult metssotsid. Juhtivat osa etendasid tegevuskomitees Töölisühingute Üldliidu esindajad H. Allik, J. Lauristin ja J. Tomp. [244]

Võitlus usuõpetuse vastu aitas suuresti kaasa töörahva ühisrinde tugevdamiseks, uute rahvakihtide koondamiseks ühisrinde platvormile.

Kuid rahvahääletuse tulemusena viidi usuõpetus õpilastele vabatahtliku ja koolidele sundusliku õppeainena siiski koolidesse. Kuna I Riigikogus lükati 1922. a. detsembris kristliku rahvaerakonna vastav seaduseelnõu tagasi, siis tähendasid rahvahääletuse tulemused ühtlasi Riigikogule umbusalduse avaldamist. Nii tuli I Riigikogul 1923. a. märtsi algul ennetähtaegselt laiali minna. Ka II Riigikogu valimistel, mis määrati 5.—7. maile 1923, ei saanud EKP esineda vahetult oma nimekirjadega, vaid võttis neist osa Töörahva Ühisesse Väerindesse koondunud töölisorganisatsioonide kaudu. Valimiskampaania kujunes kõige ägedadamaks lahinguks töörahva ühisrinde laiendamise ja kindlustamise eest peetavas võitluses.

3. märtsil 1923 avaldati ühisrinde häälekandjas «Tööline» Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse esimehe J. Tombi allkirjaga üleskutse kõigile töölisühingutele. Selles rõhutati, et vastavalt töölisühingute II kongressi otsusele tuleb valimistele minna ühisrinde nimekirjadega, mida kõik revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvad töölisorganisatsioonid toetavad. Töölisühingute ülesandeks seati koondada valimiskampaania ajal kõik proletaarsed ja poolproletaarsed kihid võitlusse töörahva valitsuse eest. Valimiskampaania juhtimiseks ja suunamiseks kutsuti töölisühinguid üles looma ülemaalist ning kohalikke valimiskomiteesid.[245]

Üleskutses püstitatud ülesandeid asuti kohe ellu rakendama.

Juba 5. märtsil 1923 toimus Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse koosolek, kus otsustati Üldliidu, Üleriikliku Maatööliste Liidu, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, Eestimaa Raudteelaste Liidu Tallinna ametimeeste ja tööliste sektsiooni, EKP juhtimisel tegutseva Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Keskkomitee ja

---

[244] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 3.
[245] «Tööline» nr. 49 (92), 3. märtsil 1923.

Aleksander Reinson
poliitvangina.

Jaan Tomp.

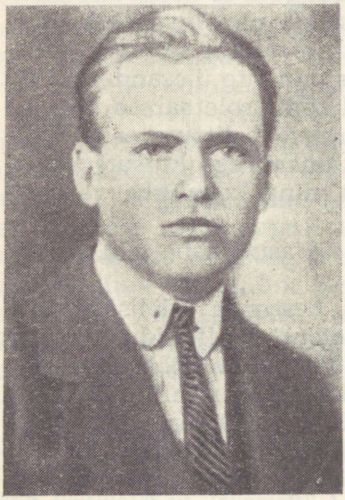

Hendrik Allik.

Sergei Andrejev.

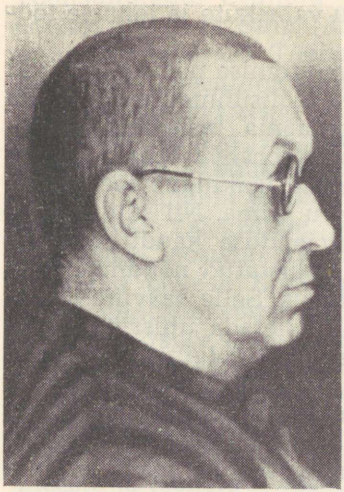

Johannes Leiman poliitvangina.

Aleksander Mahlberg.

I Riigikogu kommunistliku fraktsiooni esindajaist moodustada Töörahva Ühise Väerinde valimiskomitee.[246] Töölisühingute Üldliidu juhatuse esindajaks komiteesse valiti J. Tomp, kellele tehti ühtlasi ülesandeks komitee tööle rakendada.

7. märtsil 1923, kui kuulutati välja II Riigikogu valimised, otsustas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus saata oma esindajaks Töörahva Ühise Väerinde Ülemaalisse Valimiskomiteesse J. Lauristini.[247] Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee valis oma esindajaks A. Reinsoni, EISTP Keskkomitee ja riigikogurühm A. Mahlbergi ja P. Keerdo, I Riigikogu kommunistlik fraktsioon J. Reeseni[248] jne. Ülemaalise valimiskomitee esimeheks sai J. Tomp ja sekretäriks P. Keerdo.

Tartu Töölisühingute Kesknõukogu koosolekul 7. märtsil 1923 otsustati moodustada Tartumaa valimisringkonna ühisrinde valimiskomitee, kuhu kesknõukogu valis 3, Tar-

[246] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 4.
[247] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 49.
[248] «Tööline» nr. 64 (107), 21. märtsil 1923.

tumaa Maatööliste Liit 2 ja Tartu vabrikute ja tehaste töölisvanemad 1 esindaja.[249]

II Riigikogu valimiste väljakuulutamise päeval püstitati ühisrinde häälekandjas «Tööline» töölisühingute ette kolm tähtsamat ülesannet valimiskampaania teostamisel: töörahva valitsuse eest agiteerimine, töörahva edasine organiseerimine ning töölisajakirjanduse igakülgne toetamine. Neid ülesandeid asuti ka kohe ellu viima. Nii suulise agitatsiooni abil kui ka töölisajakirjanduse kaudu selgitati töötavatele hulkadele, et nende õigustatud nõudmisi suudab teostada ainult töörahva valitsus. Selle saavutamiseks tuleb kogu töörahval valimistel hääletada ühisrinde kandidaatide poolt. Paljud valimiseelsed selgituskoosolekud kujunesid ühtlasi töötajate organiseerimiskoosolekuiks, mille tulemuseks oli töölisühingute liikmete arvu kasv. Samuti levitati valimiseelsetel koosolekutel töölisajakirjandust, võeti vastu tellimusi ning koguti ajakirjanduse toetuseks raha.

Ühisrinde valimiskomiteede juhtimisel koostati saadikukandidaatide nimekirjad. Nendesse kanti vaid tõelised töörahva huvide eest võitlejad — revolutsionäärid. Tähtsal kohal olid ühisrinde nimekirjades ametiühinguliikumise juhtivad tegelased. Nii näiteks kanti Harjumaa valimisringkonnas ühisrinde kandidaatide nimekirja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu abiesimees, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu sekretär J. Lauristin, Eestimaa Töölisühingute Üldliidu kassahoidja, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu abiesimees ja Tallinna Trükitööliste Ühingu juhatuse liige A. Mahlberg jt.; Tartumaa valimisringkonnas Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse sekretär, Üleriikliku Maatööliste Liidu ja Tallinna Nahatööliste Ühingu abiesimees P. Keerdo, Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ja Tartumaa Maatööliste Liidu esimees ning Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu Nõukogu liige H. Heidemann, Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatuse liige ja noortekomisjoni sekretär H. Allik, Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ja Tartumaa Maatööliste Liidu sekretär ning kesknõukogu kultuuriosakonna esimees R. Pälson jt.; Järvamaa valimisringkonnas Järvamaa Maatööliste Liidu esimees, Eestimaa

[249] «Tööline» nr. 54 (97), 9. märtsil 1923.

Töölisühingute Üldliidu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu nõukogu liige E. Silm (Alas), Järvamaa Maatööliste Liidu sekretär, Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu ja Väätsa töölisühingu juhatuse liige A. Mangmann jt.

Töölisühingud tegid valimiste eel laiaulatuslikku poliitilist selgitustööd. Eriti tähtsat osa etendas siin ühisrinde häälekandja «Tööline», mille veergudel selgitati töötajate võitlusülesandeid eelseisvatel valimistel. Ajaleht agiteeris töörahvast valimistele minema töörahva valitsuse eest võitlemise loosungi all. Sealjuures rõhutati, et ühisrinde saadikud peavad Riigikogus võitlema «12 nõudmise» kui miinimumprogrammi elluviimise eest ning taotlema töörahva valitsuse loomist. 24. märtsil 1923 avaldati ajalehes «Tööline» Eestimaa Töölisühingute Üldliidu, Üleriikliku Maatööliste Liidu, Tallinna, Tartu, Narva ja Pärnumaa Töölisühingute Kesknõukogu, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, Eestimaa Raudteelaste Liidu ametmeeste ja tööliste sektsiooni Tallinna ning Tartu osakonna, Tallinna Töölisühingute Tarvitajateühingu, I Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu kommunistliku töölisrühma, EISTP Keskkomitee, Tallinna Komitee ja Riigikogu ning Tallinna linnavolikogu rühma, Tallinna haigekassade, Ülemaalise Asunikkude ja Riigirentnikkude Liidu II kongressi pahempoolse vastasrinna, Tallinna korteriüürnikkude seltsi, ülemaalise töölisspordiseltsi «Herkules» jt. töölisorganisatsioonide ühine üleskutse Eestimaa töörahvale,[250] kus veelgi konkretiseeriti ühisrinde valimisplatvormi. Lisaks «12 nõudmise» ellurakendamisele seati töörahva valitsuse ülesandeks veel tööliskontrolli sisseseadmine vabrikutes, mõisates ja suurkauplustes; töörahva esindajate kontrolli kehtestamine väliskaubanduse üle ja kodanliku Eesti ning Nõukogude Liidu majandussidemete igakülgne laiendamine. Tööliskontrolli nõude esitamine tähendas ühisrinde senise võitlusplatvormi olulist ning põhimõttelist täiendamist.

Töörahva edu halvamiseks valimisvõitluses sulges kodanlus töölishäälekandjad «Tööline», «Töö Täht» ja «Noor Tööline». 28. märtsil 1923 laskis kaitsepolitsei agent selja tagant maha EKP Keskkomitee liikme, ühisrinde saadikukandidaadi J. Kreuksi. Areteeriti «Töölise» toimetuse liige, Tallinna ning Harju- ja Järvamaa töörahva

[250] «Tööline» nr. 67 (110), 24. märtsil 1923.

saadikukandidaat J. Lauristin, naistööliste revolutsioonilise liikumise organisaator, Tallinna tööliste saadikukandidaat A. Vaarman jt. Tähtsamates tööstuskeskustes — Tallinnas ja Virumaal, kus töölissaadikud võisid saada kõige rohkem hääli, tühistas kodanlus ühisrinde saadikukandidaatide nimekirjad.

Ühisrinde ülemaalise valimiskomitee juhtimisel organiseerisid töölisühingud kõikjal protestikoosolekuid kodanluse vägivalla vastu. Neil koosolekuil nõuti areteeritud saadikukandidaatide vabastamist, J. Kreuksi mõrvari karmi karistamist, kodanluse poolt tühistatud ühisrinde nimekirjade allesjätmist ning töölisajakirjandusele ilmumisvabaduse kindlustamist. Nii kutsus Töölisühingute Üldliidu juhatus 9. aprillil 1923 Tallinnas «Tööliste Keldris» kokku ülemaalise töölisühingute juhatuste koosoleku,[251] millest võtsid samuti osa tehaste töölisvanemate, haigekassade, tööliskarskusseltsi «Valvaja», töölisspordiseltsi «Herkules» ning töölisühingute noorte- ja naiskomisjonide esindajad. Enne päevakorra juurde asumist austati püstitõusmisega ja leinamarsiga J. Kreuksi. Koosolek protesteeris ägedalt kodanluse vägivallaaktide vastu ning nõudis vastuvõetud resolutsioonis ühisrinde nimekirja allesjätmist ning ilmumisvabadust töölisajakirjandusele. Ühtlasi valiti kolmeliikmeline delegatsioon, kes pidi siseministrilt «töölisajakirjanduse ilmumise vabaduse kohta seletust nõudma». 10. aprillil 1923 toimus Saaremaal Uuemõisa vallas töötava talurahva valimiseelne miiting, millest võttis osa 230 inimest. Vastuvõetud resolutsioonis avaldati ägedat protesti kodanluse vägivalla vastu ning nõuti, et klassiteadlikule töörahvale garanteeritaks täielik sõna-, koosolekute- ja trükivabadus.[252]

Kodanluse järjest kasvavast terrorist hoolimata saavutas Töörahva Ühine Väerinne valimistel silmapaistvat edu. Ühisrinde nimekirjadele anti kokku 43 711 häält, mis on ligi 80% rohkem kui I Riigikogu valimistel. Kasutades illegaalselt valmistatud valimissedeleid, hääletas Tallinnas 10 102 töölist ühisrinde nimekirja poolt, mis saavutas esikoha.[253] Ka Virumaal hääletas 2000 valijat niisuguste valimissedelitega ühisrinde kandidaatide poolt. See oli

---

[251] «Töö», 1923, nr. 1 (14), lk. 3—6.
[252] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 842, l. 191.
[253] «Töörahva Hääl» nr. 2, 17. mail 1923.

Eesti töölisklassi kõrge poliitilise teadlikkuse ja tema monoliitsuse eredaks näiteks. Koos nende häältega, mis anti tühistatud nimekirjade poolt, sai ühisrinne 122% rohkem hääli, kui anti ametiühingute nimekirjade poolt I Riigikogu valimistel.

Esikohale tulid ühisrinde nimekirjad antud häälte poolest Pärnu, Viljandi ja Valga linnas ning Nõmme, Kärdla, Kilingi-Nõmme, Mõisaküla, Sindi, Otepää ja Tõrva alevis.[254] Kui I Riigikogu valimistel anti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjadele maal (valdades, alevites ja alevikes) kokku 10 571 häält, siis II Riigikogu valimistel said ühisrinde nimekirjad maal kokku 31 897 häält[255] ehk 3 korda rohkem. See näitab, et ühisrinde taktika abil oli EKP oma võitluslipu alla koondanud üsna laiad maaproletariaadi ja töötava talurahva hulgad. I Riigikogu valimistega võrreldes oli töölisklassi ja töötava talurahva võitlusliit märksa tugevnenud. Siiski peab märkima, et kuigi EKP mõju maal oli suuresti kasvanud, jäi tema positsioon mitmes maakonnas (eriti Saare-, Lääne- ja Võrumaal) veel suhteliselt nõrgaks.

Sotsid kaotasid üldkokkuvõttes 20% neile I Riigikogu valimistel antud häältest. Ometi jäi nende mõju ja positsioon mitmes maakonnas, eelkõige Saare-, Valga- ja Võrumaal veel küllaltki tugevaks. Eriti suure kaotuse osaliseks sai tööerakond, kellele anti 48% vähem hääli kui I Riigikogu valimistel. Sealjuures kujunes tööerakonna lüüasaamine mitmes maakonnas (Viru-, Saare- ja Tartumaal) lausa katastroofiliseks. Ent suurest kaotusest hoolimata jäi tööerakonna positsioon tugevaks Läänemaal. Samuti suutis ta küllaltki kaaluka osa oma mõjust säilitada Petseri-, Pärnu- ja Viljandimaal. Seega jäi ka pärast II Riigikogu valimisi töölisühingute üheks tähtsamaks võitlusülesandeks poliitilise selgitus- ja organiseerimistöö tõhustamine maal, et koondada kogu maatöörahvas ühisrindesse ning luua töölisklassi ja töötava talurahva kindel võitlusliit.

II Riigikogus sai Töörahva Ühise Väerinde nimekiri 100-st kohast 10. Ühisrinde nimekirjade alusel valiti Riigikogu liikmeks kommunistid H. Allik, H. Heidemann,

---

[254] Vt. lähemalt: II Riigikogu valimised 5.—7. mail 1923, Tallinn 1923, lk. 16, 53, 55, 57, 63 ja 65.

[255] II Riigikogu valimised 5.—7. mail 1923, Tallinn 1923, lk. 14 ja 70—71.

P. Keerdo, R. Pälson, J. Rea, J. Reesen, J. Tomp jt. Oma töös lähtusid kommunistlikud saadikud EKP III kongressi ja ametiühingute II kongressi ning Kominterni vastavatest otsustest. Nad võitlesid nii Riigikogus kui ka väljaspool seda Töörahva Ühise Väerinde edasise kindlustamise ja laiendamise eest, ühisrinde 12 nõudmise elluviimise eest. Kartmatult paljastasid kommunistid Riigikogus kodanluse rahvavastast tegevust ning sotside ja metssotside lõhestuspoliitikat töölisliikumises.

Ulatuslik ja mitmekülgne selgitustöö Riigikogu valimiskampaania ajal mõjus soodsalt ka töölisühingute enda tegevusele. Näiteks etendas ta olulist osa Eesti Trükitööliste Liidu suunamisel revolutsioonilistele seisukohtadele. Ilmekalt kinnitas seda 3. ja 4. juunil 1923 Tallinnas toimunud trükitööliste III kongress, millest võttis osa 32 (nendest kaks ainult nõuandva häälega) saadikut, kes esindasid 782 trükitöölist Tallinnast, Tartust ja teistest keskustest.[256]

Kongressil kritiseerisid kommunistid A. Mahlberg ja A. Reinson teravalt liidu oportunistlikku juhatust, kes ignoreeris töölisklassi huvisid. A. Mahlbergi ettepanekul tunnistas kongress liidu juhatuse tegevuse trükitööliste huvidele mittevastavaks ning kohustas «uut valitavat juhatust oma tegevuses silmas pidama revolutsiooniliste tööliste klassivõitluse taktikat».[257] Liidu juhatuse poolt oli kutsutud kongressile organiseerimisküsimuses esinema sotside liider L. Johanson. Kuid kongressi revolutsioonilist meeleolu arvestades võttis ta oma projekti pärast A. Mahlbergi poolt esitatud resolutsiooni organiseerimistöö kohta tagasi, tunnistades seejuures avalikult, et viimase «oma on rohkem üksikasjalikum».[258] Kongress võttiski ühel häälel vastu A. Mahlbergi poolt esitatud resolutsiooni, milles kõiki trükitöölisi kutsuti koonduma oma võitlusorganisatsioonidesse. Liidu uut juhatust kohustati asutama trükitööliste ühinguid või nende osakondi ka neis linnades, kus trükitöölised olid veel organiseerimata. Juhatusele tehti samuti ülesandeks aktiivselt juhtida trükitööliste võitlust oma majandusliku olukorra parandamise ning poliitiliste õiguste eest, asetada eriline rõhk liikmete

---

[256] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 6, l. 1—2.
[257] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 6, l. 5.
[258] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 6, l. 8.

klassiteadlikkuse ja revolutsioonilise aktiivsuse tõstmisele. Trükitööliste ühingute juurde tuli asutada noorte- ja naiskomisjonid.

Kongress nõudis töösturite kulul ning haridusministeeriumi toetusel spetsiaalse trükitehnilise oskuskooli avamist, kus õpilased võiksid kutse omandada ning õppinud töölised oma erialast kvalifikatsiooni tõsta. Kool pidi töötama liidu kontrolli all ning tema poolt väljatöötatud õppekavade alusel.[259] Kõigi kongressil arutatud küsimuste kohta võeti vastu revolutsioonilised otsused. A. Mahlberg tõstis üles trükitööliste Eestimaa Töölisühingute Üldliidu liikmeks astumise küsimuse. Et kohtadel ei olnud trükitöölised seda arutanud, siis ei saadud kongressil asja otsustada. Seetõttu kohustati trükitööliste ühinguid, et nad oma üldkoosolekutel Töölisühingute Üldliidu liikmeks astumise varsti pärast kongressi ära otsustaksid.[260]

Kongressil valitud Eesti Trükitööliste Liidu juhatuse tööd hakkas esimehena juhtima kommunist A. Reinson. Juhatusse kuulusid veel O. Miger (abiesimees), J. Rebane, J. Rossi jt.

Kongressi otsuseid ellu viies asutati varsti Kuressaare Trükitööliste Ühing, kuhu augustis 1923 kuulus 25 liiget.[261] Samuti otsustati trükitööliste üldkoosolekutel Tallinnas, Narvas, Tartus jm. astuda Eestimaa Töölisühingute Üldliidu liikmeks.[262] Trükitööliste liitumine kogu töölisklassi ühisrindega oli revolutsioonilise liikumise oluliseks võiduks.

Hoogsalt arenes 1923. aastal naistööliste revolutsioonine liikumine, mida juhtis 5. märtsil 1923 Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Keskнõukogu juurde loodud naiskomisjon, koosseisus A. Alton, O. Künnapuu (Lauristin), E. Morgenson, A. Vaarman ja R. Veltson.[263] Käsikäes aktiivse selgitus- ja organiseerimistööga naistööliste hulgas ning võitlusega nende majanduslike ja poliitiliste huvide eest hakkasid naiskomisjonid koos noortekomisjonidega 1923. aastal pöörama erilist tähelepanu töölislaste revolutsioonilisele organiseerimisele. Nad lõid rea uusi

---

[259] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 6, l. 10.
[260] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 6, l. 11.
[261] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 1, l. 39.
[262] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 1, l. 40.
[263] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 4.

proletaarseid lastegruppe[264] ning andsid välja lasteajakirja «Meie Lapsed»,[265] mida ilmus 3 numbrit.

Naiskomisjonide tegevusest kokkuvõtete tegemiseks ning eesseisvate ülesannete läbiarutamiseks otsustas Töölisühingute Üldliidu juhatus 1. juulil 1923 Tallinnas kokku kutsuda esimese ülemaalise naiskomisjonide konverentsi.[266] Konverentsi eel korraldati kogu maal naistööliste ja -teenistujate koosolekuid, kus valiti delegaate ning mobiliseeriti rohkesti uusi liikmeid töölisühingute naiskomisjonidesse. Viimaste üldarv tõusis konverentsi kokkutuleku ajaks 40-le.[267]

Konverentsi tööd juhtisid kommunistid O. Künnapuu, E. Morgenson, R. Veltson jt. Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse nimel avas konverentsi P. Keerdo. Seejärel esines Töölisühingute Üldliidu juhatuse liige H. Allik analüüsiva ettekandega ülemaailmsest naistööliste revolutsioonilisest liikumisest. Ettekandele järgnes aruannete ärakuulamine ja läbiarutamine.[268]

Naistööliste revolutsioonilise organiseerimise eesmärke ja võitlusülesandeid analüüsis oma ettekandes O. Künnapuu.[269] Konverents seadis eesmärgiks asutada kõigi töölisorganisatsioonide juurde naiskomisjonid, kes koondaksid veel organiseerimata naistöölised, eriti maal, ühinguisse ning suunaksid nad aktiivsesse revolutsioonilisse võitlusse.

Proletaarse lasteliikumise kohta esines konverentsil Helene Veidenbaun (Paju). Ta peatus nendel võtetel ja meetoditel, mida kodanlus kasutab selleks, et töölislapsi töölisklassist eemaldada. Selle teenistusse on rakendatud kool, kirik, kirjandus, lasteorganisatsioonid, sõjaväeline õppus jne. Seejuures kõige mõjuvama abinõuna nimetas kõneleja kooli, kus «... õpetus on läbi põimitud

---

[264] Esimesed proletaarsed lastegrupid Eestis loodi 1922. aasta sügisel. Proletaarse lasteliikumise organiseerimise kohta vt. lähemalt: B. Nedzvetski, Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1965, lk. 94—111.

[265] Ajakirja kohta vt. lähemalt: J. Kalits, Noorsugu, ühine! Legaalne proletaarne noorsooajakirjandus kodanlikus Eestis, «Eesliinil», 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi, lk. 256.

[266] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 7.

[267] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 14.

[268] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 14—16.

[269] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 16—17.

1. juulil 1923 toimunud naiskomisjonide konverentsi delegaadid.

vaimuga, millest avalikult ehk salaja välja imbub kodanlise korra ülistamine ja klassivõitluse eitamine».[270]

Edasi andis ettekandja ülevaate uuest — proletaarsest lasteliikumisest, mille arendamisele ja organiseerimisele on asunud töölisklass. Ta tõi huvitavaid näiteid kommunistlikust lasteliikumisest teistes kapitalistlikes maades. Seejärel analüüsis H. Veidenbaum kommunistliku lasteliikumise olukorda ja selle organiseerimise ülesandeid kodanlikus Eestis.

Konverentsi resolutsioonis kohustati naiskomisjone proletaarset «lasteliikumist kõige jõuga toetama, asutades igalpool lastegruppisid, korraldades lastekoosolekuid ja pidusid, kaasa aidates lasteajakirja väljaandmises ja organiseerides vanemate nõukogusid koolides».[271]

Töölisajakirjanduse küsimuses, mille kohta esines ettekandega O. Künnapuu, kohustati naiskomisjone pidevalt

[270] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 17.
[271] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 18.

toetama töörahva häälekandjat tellimiste, korjanduse ja annetustega, eriti aga kaastööga naisteleheküljele.[272]

R. Veltsoni ettepanekul võttis konverents vastu resolutsiooni, milles nõuti poliitvangide vabastamist. [273]

Konverentsil valiti Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu 9-liikmeline naiskomisjon, kuhu kuulusid Johanna Andresen, Olga Künnapuu, Efriede Morgenson, Eliise Priks, Helene Veidenbaum, Rosalie Veltson jt.

Naiskomisjonid asusid konverentsil kavandatut kohe teoks muutma. Töölislaste organiseerimiseks korraldasid nad koos noortekomisjonidega 29. juulist 5. augustini 1923 ülemaalise lastenädala, mille jooksul kasvas proletaarsete lastegruppide arv neljakordseks.[274] Maal asutati rida tugevaid naiskomisjone, näiteks Pärnumaal Vana-Karistes ja Pornuses.[275]

Kõnesoleval perioodil hoogustus märksa ka revolutsioonile töö noorte hulgas. Töölisühingute noortekomisjone suunas 24. jaanuaril 1923 moodustatud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu noortekomisjon, koosseisus: Hendrik Allik, Aliide Alton, Aleksander Kõvamees, Johannes Reesen ja Julius Tõnisson.[276] Komisjoni esimeheks oli J. Reesen ja sekretäriks H. Allik.

Töölisühingute Kesknõukogu noortekomisjoni aktiivne tegevus võimaldas 5.—6. augustil 1923 Tallinnas «Tööliste Keldris» läbi viia esimese üleriikliku töölisnoorte konverentsi. Sellest võttis osa 36 noorteorganisatsiooni 2122 liikmega, keda esindasid 54 delegaati; peale selle oli kohal veel tööliskarskusseltsi esindaja.[277]

Enam kui pooled organiseeritud töölisnoortest aga olid konverentsil esindamata. Eriti kehtis see maanoorte kohta: kulakud lihtsalt keeldusid neile paari vaba päeva and-

---

[272] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 18.

[273] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 246, l. 18.

[274] A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924, Tallinn 1961, lk. 48.

[275] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 14, l. 20.

[276] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 3. Olgu lisatud, et 1923. a. märtsi lõpul areteeriti A. Alton ja A. Kõvamees, kelle asemele määrati noortekomisjoni koosseisu Rudolf Pälson ja Aleksander Resev. (Aleksander Resev, Revolutsioonilisel teel, «Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest», lk. 204.)

[277] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 147, l. 2.

mast. Ka maatööliste ühingute majanduslik kitsikus takistas paljudel delegaatidel konverentsile sõitmist.

Konverentsil, mille juhatajateks valiti H. Allik, K. Pauk (Paas) ja J. Reesen, arutati töölisnoorsoo majandusliku ja poliitilise võitluse, organiseerimistöö, poliitharidustöö korraldamise, proletaarse lasteliikumise, sporditöö ning töölisajakirjanduse küsimusi. Konverents kiitis üksmeelselt heaks Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist. Töölisnoorsoo majandusliku ja poliitilise võitluse kohta vastuvõetud resolutsioonis nõuti aktiivset ja passiivset valimisõigust alates 18. eluaastast ning konverentsil kinnitatud töölisnoorsoo erinõudmiste kehtestamist töökaitse, töötingimuste, palga jne. alal. Noortekomisjonide tähtsaimaks võitlusülesandeks seati laiade noorsoohulkade mobiliseerimine aktiivseks võitluseks töörahva valitsuse eest. Töölisnoorsoo organisatsioonidel tuli klassivõitluse teele kaasa tõmmata kõiki noori, kes olid kodanliku ühiskonnaga opositsioonis, kuid ei olnud veel jõudnud revolutsioonilistele seisukohtadele.

Poliitharidustöö kohta vastuvõetud resolutsiooni läbib punase joonena mõte, et üheks tähtsamaks ülesandeks on töölisnoorsoo klassiteadvuse kasvatamine marksistliku maailmavaate propageerimise teel. Noorteorganisatsioone kohustati korraldama teaduslikke kursusi, loenguid ja referaate ning eriti hoolega tegema poliitharidustööd oma illegaalses ja legaalses ajakirjanduses. Edasi kohustati proletaarse noorsoo organisatsioone mobiliseerima poliitharidustööst osavõtuks ka «... poolproletaarset, radikaalset väikekodanlist ning õppivat noorsugu, korraldades seks referaate, vaidlusõhtuid, kontsertmiitinguid jne.»[278]

Konverents saatis tervitustelegrammi Kommunistliku Noorsoo Internatsionaalile ning valis Töölisühingute Keskнõukogu 9-liikmelise noortekomisjoni, kuhu kuulusid H. Allik, A. Murro, K. Pauk (Paas), R. Pälson, A. Resev, O. Tuul jt.

Konverentsi dokumendid said heaks aluseks noortekomisjonide edasisele tegevusele. Korraldati ülemaaline noortööliste organiseerimise kuu, kus peamõhk asetati maanoortele. See võimaldas 1923. a. lõpul kokku kutsuda maakondlikud töölisnoorsoo konverentsid. Nii toimus Tallinnas 15.—16. detsembril 1923 Harjumaa ning 29.—30.

[278] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 147, l. 5.

Aleksander Resev.

Johannes Reesen.

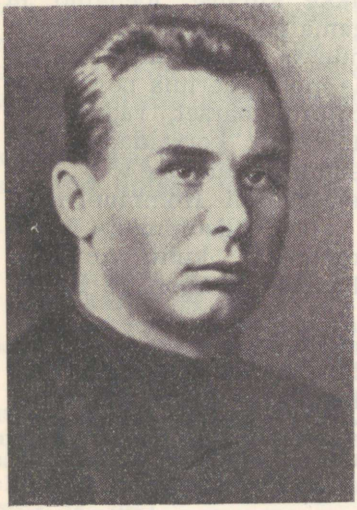

Eduard Rõnglepp.

Vilhelmine Klementi.

detsembrini Narvas Virumaa töölisnoorsoo konverents.[279] Võib veendunult öelda, et vaadeldaval perioodil astus proletaarse noorsoo revolutsiooniline liikumine nii linnas kui ka maal suure sammu edasi.

Ametiühinguliikumise jõudsast edenemisest kõneleb ka fakt, et ühingute liikmete arv kasvas 1923. aastal 26 800-le.[280] Ühtlasi astuti suur samm edasi linna- ja maatööliste võitluse organisatsioonilisel ühendamisel. 7. märtsil 1923 toimunud Tartu Töölisühingute Kesknõukogu koosolekul võeti vastu uus põhikiri.[281] Selle järgi reorganiseeriti kesknõukogu nii Tartu linna kui ka maakonna töölisühinguid ühendavaks ja juhtivaks organiks. Mitmes maakonnas loodi linna- ja maatööliste ühinguid ühendav rajooni liit. Nii asutati 1923. a. hilissuvel Narva ja Virumaa töölisühingute ühtne keskorgan — Narva Rajooni Töölisühingute Liit. 3. septembril 1923 toimunud liidu juhatuse koosolekul valiti esimeheks K. Kuusk ja sekretäriks K. Pauk.[282]

Märgatavalt tihenesid Eesti töölisühingute sidemed teiste kapitalistlike maade ametiühingutega. Nii võttis Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu sekretär ning Üleriikliku Maatööliste Liidu abiesimees P. Keerdo 1923. aasta suvel Eesti tööliste esindajana osa rahvusvahelisest ehitustööliste konverentsist Saksamaal Chemnitzis (praegune Karl-Marx-Stadt).[283] 6. juunil 1923 valis Eesti Trükitööliste Liidu juhatus oma esindaja Soome trükitööliste kongressile.[284]

Aktiivselt astusid Eesti töölisühingud välja Nõukogude Liidu kaitseks, Lääne-Euroopa imperialistlike riikide sõjasepitsuste ja provokatsioonide vastu. Teatavasti esitas Inglise välisminister Curzon mais 1923 Nõukogude valitsusele jultunud ultimaatumi, mis sisaldas otsest sõjaähvardust. Sellega seoses võttis 18. mail 1923 ülemaaline töölisorganisatsioonide juhatuste ja Tallinna vabrikuvanemate ühine koosolek ühel häälel vastu resolutsiooni, milles dek-

---

[279] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 5, lk. 21; ENSV ORKA, f. 1761, nim. 1, s.-ü. 10, l. 20—22.

[280] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 801, l. 2—3.

[281] «Tööline» nr. 54 (97), 9. märtsil 1923.

[282] ENSV ORKA, f. 1712, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1.

[283] «Revolutsiooni lipukandjad», Lühikesi ülevaateid Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionääride elust ja tegevusest I, lk. 64.

[284] ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 1, l. 34.

lareeriti valmisolekut astuda välja maailma esimese töörahvariigi kaitseks ja mõisteti teravalt hukka imperialistide sepitsused. «Meie ei luba rahvusvahelise proletariaadi isamaa — Nõukogude Vabariikide kallale tungimist! Käed Nõukogude Venemaa küljest!» öeldi resolutsioonis.[285]

Töörahva laialdane koondumine ühisrinde loosungite alla ja tema poliitilise teadlikkuse kasv võimaldasid töölisühingutel tunduvalt tugevdada oma mõju streigiliikumise käigule ja suurendada selle osatähtsust poliitilises võitluses.

1923. a. streigivõitlus algas 1. veebruaril aktsiaseltsi «Franz Krull» vabriku katelsepaosakonna tööliste streigiga, mis kestis umbes pool aastat. Streigi ajendiks sai asjaolu, et 31. jaanuaril 1923 oli palgaraamatuisse tükitöötasu sisse kantud lubatust palju väiksemana.[286] Töölised jätsid töö seisma ning läksid direktori juurde, nõudes õige tasu väljamaksmist. Direktor aga keeldus ja ähvardas töölisi värava taha visata, kui nad poole tunni jooksul tööle ei hakka. Ent ähvardused töölisi ei kohutanud. Nad koguni nõudsid, et vallandataks töölisi julmalt kohtlev ning nende palku allasuruv meister. Viimane oli alles hiljuti Saksamaalt tööle palgatud ja kiitles avalikult, et vabrikuvalitsus võttis ta tööle eelkõige palkade allasurumise eesmärgil.[287]

Seejärel kutsusid töölised kohale töökaitsekomissari, kellelt nõudsid õiguse jaluleseadmist. Komissar aga ei teinud tööliste kaitseks midagi. Katelsepad otsustasid 1. veebruarist streiki alustada ning võidelda seni, kui nende nõudmised täielikult rahuldatakse.

Streigil oli algusest peale poliitiline iseloom. Valiti 3-liikmeline streigikomitee, keda 12. veebruaril «Tööliste Keldris» toimunud koosolekul täiendati veel kahe inimese võrra.[288] Tallinna Metallitööliste Ühisus, kes streikijate nõudmised õigeks tunnistas, asus neid aineliselt toetama. Peale selle toetasid streikijaid aineliselt teiste Tallinna vabrikute töölised ning töölisorganisatsioonid üle kogu maa. Nii oli juba 8. maiks 1923 streikijate abistamiseks kogutud 204 419,50 marka.[289] Streikijatele osutatud aineli-

[285] «Töörahva Hääl» nr. 3, 19. mail 1923.
[286] «Tööline» nr. 27, 3. veebruaril 1923.
[287] «Tööline» nr. 56, 11. märtsil 1923.
[288] «Tööline» nr. 35, 13. veebruaril 1923.
[289] ENSV ORKA, f. 1766, nim. 1, s.-ü. 2, l. 105.

ses ja moraalses abis väljendus eredalt tööstusproletariaadi solidaarsus ja kõrge klassiteadlikkus. Nii loobusid kõigi Tallinna metallitehaste töölised «Franz Krulli» tehase katelsepatöö tegemisest, mida vabrikuvalitsus tahtis anda teistele käitistele streigi lämmatamise eesmärgil. Seejärel kavatses vabrikuvalitsus pakkuda vastavat tellimust Valga metallitehastele, kuid Töölisühingute Üldliidu juhatuse üleskutsel lükkasid valgalased selle samuti tagasi.[290] Pool aastat kestnud visa streik murti 17. juulil 1923 lokaudiga. Kuid revolutsioonilise liikumise survel oli vabrikuvalitsus siiski sunnitud vallandama tööliste poolt vihatud meistri ning tööle tagasi võtma osa vallandatud töölisi.

12.—17. märtsini 1923 Tartus toimunud 28 õmblustöökoja rätsepate üldstreik, millest võttis osa 152 inimest, lõppes Tartu Rätsepatööliste Ametiühingu juhtimisel täieliku võiduga.[291] Ettevõtjad olid sunnitud kehtestama ametiühingu poolt väljatöötatud uue palgatariifi, mille järgi palku tõsteti 40% võrra.

Streigiliikumise tõusuks andsid suuresti hoogu kogu maal 1. mail ühisrinde loosungite all toimunud demonstratsioonid ja miitingud. Kui 1. maini oli toimunud 5 streiki, siis ainuüksi mais-juunis leidis neid aset 13. Seejuures kandus streigivõitlus isegi ametnike hulka. 2. mail 1923 algas «Dvigateli» vagunitehases ametnike streik. 83 ametnikust streikis 81, sealhulgas kõik meistrid ja osakonnajuhatajad.[292] Nõuti palkade tõstmist 45% võrra. Kui tehase direktsioonil ei läinud korda ametnike streiki murda, vallandas ta 9. mail päevapealt 500 töölist ilma kahe nädala palka välja maksmata, nagu nõudis seda töökaitseseadus.[293] Direktsioon lootis, et teenistuse kaotanud töölised avaldavad ametnikele streigi lõpetamiseks survet. Kuid ta eksis rängalt. Vallandatud töölised asusid ametnike streiki toetama, nõudes nende nõudmiste täielikku rahuldamist ning endi kahe nädala palga väljamaksmist.[294] Tööliste võitluse survel olid töökaitsekomissar ning töö- ja hoolekandeministeeriumi vastutavad ametnikud sunnitud korduvalt nõudma tehase direktsioonilt töölistele kahe nädala palga väljamaksmist. Kuid tehase juhtkond jäi kurdiks.

---

290 ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 2, l. 10.
291 ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1135, l. 4—6.
292 ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1135, l. 19.
293 ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1135, l. 30, 32—33.
294 «Töörahva Hääl» nr. 2, 17. mail ja nr. 30, 24. juulil 1923.

Ametnike ja tööliste ühisrindele lõpliku hoobi andmiseks teatas tehase juhatus mai lõpul, et tal puudub vajalik krediit nii nende nõudmiste rahuldamiseks kui ka tehase uuesti töölerakendamiseks. Ent ka selle manöövriga ei suudetud streiki murda. Hoopis vastupidi: nüüdsest peale, kus streikijad püstitasid tööliste toetusel tehase sekvestreerimise nõude,[295] omandas streik kindlalt poliitilise iseloomu. Kuid üha kasvava tööpuuduse olukorras lõppes «Dvigateli» ametnike streik 1923. a. juulis siiski kaotusega. Suuresti tingis selle asjaolu, et vabrikantide ühisrindele ei suudetud vastu organiseerida teiste vabrikute ametnike ja tööliste ühisrinnet.

1923. a. suvel asetleidnud streikidest oli suurim 7.—11. augustini Kohtla-Järve põlevkivikaevanduses toimunud streik, kus 1165 töölisest streikis 850.[296] Streik lõppes osalise võiduga.

Siseministri otsusega 15. augustist 1923 kuulutati välja järjekordsed omavalitsuste valimised Eestis. Sealjuures määrati vallanõukogude valimiste tähtajaks 4. ja 5. november, maakonnanõukogude valimised aga määrati 9. ja 10. detsembrile. Ülejäänud volikogude valimiste kindlaksmääramine jäeti kohalike omavalitsuste ülesandeks.[297]

Kohe pärast selle otsuse teatavakssaamist asusid Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus ette valmistama töölisühingute aktiivset osavõttu valimiskampaaniast.

Juba 20. augustil 1923 otsustas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus ühisrinde valimisplatvormi ja -taktika kindlaksmääramiseks 16. septembril Tallinnas «Tööliste Keldris» kokku kutsuda maatöörahva organisatsioonide konverentsi.[298] Peale Üleriikliku Maatööliste Liidu nõukogu liikmete (kelle hulka kuulus ka üks esindaja iga maatööliste maakondliku liidu poolt) ning Eestimaa Töörahva Partei (ETP)[299] ja II Riigikogu kommunistliku fraktsiooni kutsuti

---

[295] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1135, l. 33.

[296] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1135, l. 58.

[297] «Riigi Teataja», 1923, nr. 109/110, lk. 803.

[298] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 51.

[299] Eestimaa Töörahva Partei (ETP) võeti uueks nimeks oportunistlikest liidreist puhastatud ning täielikult revolutsioonilise klassivõitluse platvormile asunud EISTP-le selle IV kongressil (ETP I kongressil) 16.—18. juunil 1923. ETP, mille keskkomiteesse kuulusid A. Hansen, H. Heidemann, A. Janson, V. Kangur, P. Keerdo, R. Pälson, A. Reinson jt., töötas täielikult EKP juhti-

konverentsist osa võtma ka Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei ja Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei ning asunike, kalurite, kooliõpetajate ja vallasekretäride üleriiklikud liidud, igaüks 2 saadikuga. Seega näeme, et Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel püüti omavalitsuste valimistel luua ühisrinnet kõigi nende parteide ja organisatsioonidega, kuhu maatöörahvas ühel või teisel määral oli koondunud. Sealjuures kehtestati võrdne esindusnorm kõigile parteidele ja organisatsioonidele, vaatamata sellele, kas ta oli varem ühinenud ühisrinde platvormiga või mitte.

Mõne päeva jooksul pärast 20. augusti koosolekut töötas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus Eestimaa Töörahva Partei Keskkomitee aktiivsel kaasabil välja maatöörahva valimisplatvormi omavalitsusorganite valimisteks. See kinnitati liidu juhatuse koosolekul 24. augustil 1923.[300]

16. septembril 1923 tuligi kokku maatöörahva organisatsioonide konverents, millest võttis osa 48 saadikut.[301] Juhatajateks valiti Hans Heidemann ja Vladimir Kangur. Kuigi metssotsid olid saatnud konverentsile oma tähtsamad tuusad Erich Joonase ja Jaan Piiskari ning sotsid Karl Asti, ei suutnud need oma demagoogiliste sõnavõttude ja ettepanekutega avaldada mingit mõju. Vastupidi, nad tõestasid veel kord, et sotsid ja metssotsid on tegelikult töörahva huvide reetjad.

Ettekannetega ühisrinde valimisplatvormist, selle taktikast omavalitsuste valimistel ning ühisrinde valimiskomiteedest esinesid konverentsil töölisühingute juhid Paul Keerdo, Hendrik Allik ja Vladimir Kangur.

Kommunist Jaan Veldi ettepanekul võttis konverents vastu resolutsiooni rahvusvahelise töötava talurahva konverentsi kokkukutsumise kohta. Samuti võeti konverentsil vastu spetsiaalne resolutsioon maatööliste ja popside olukorra kohta. Selles nõuti elatusmiinimumile vastava töötasu alammäära seaduslikku kehtestamist, põllutöölistele 8-tunnise tööpäeva ning eluaseme-seaduse kehtestamist. Konverents kohustas kõiki neid Riigikogu rühmi, kes nimetavad end töölisrühmadeks, võitlema nende nõudmiste

---

mise all ja kujunes töörahva kommunistliku organiseerimise legaalseks keskuseks.

[300] ENSV ORKA, f. 1765, nim. 1, s.-ü. 1, l. 52.

[301] «Töö Lipp» nr. 7, 18. septembril 1923.

eest. Samuti võttis konverents vastu H. Alliku poolt esitatud üleskutse «Töölistele ja teenijatele saunahurtsikutes, popsihüttides, taludes, mõisates — kogu töörahvale valdades ja alevites!», kus töörahvast kutsuti üles ühisrinde lipu all valimistest osa võtma. Üleskutse koos ühisrinde valimisplatvormiga avaldati ajalehes «Töö Lipp».[302]

21. oktoobril 1923 korraldati «Tööliste Keldris» Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu juhtimisel linnadevaheline töölisühingute nõupidamine linnavolikogude valimiste asjus.[303] Siin vastuvõetud ühisrinde valimisplatvormis nõuti maksude asetamist linnaelanikkonna jõukatele kihtidele, töölistele ja teenistujaile elatusmiinimumile vastava töötasu kehtestamist ja töötatööliste toetamist, töörahva lastele hariduse võimaldamist linnavalitsuste kulul, töötajaile tasuta arstiabi ja korraliku sotsiaalhoolekande kindlustamist, töölisorganisatsioonide toetamist, linnavalitsuse ametnikeks töörahva klassivõitluse pooldajate võtmist jne. Samuti võttis nõupidamine vastu üleskutse Eesti töölisklassile, kus töötajaid kutsuti üles ühisrinde lipu all aktiivselt linnavolikogude valimistest osa võtma ning hääletama ainult ühisrinde nimekirjade poolt.

Pärast maatöörahva organisatsioonide konverentsi ning linnade töölisorganisatsioonide nõupidamist algas kogu maal valimiskomiteede loomine ja ühisrinde saadikukandidaatide nimekirjade koostamine. Maatööliste ühingud tegid seda tihedas koostöös ETP kohalike osakondadega. Sealjuures püüti luua ühist võitlusrinnet ka Asunike Liidu kohalike osakondadega ja kõigi nende organisatsioonidega, kuhu maatöörahvas ühel või teisel määral oli koondunud. Nii näiteks kutsuti Rapla töölisühingu ja ETP Rapla osakonna ühisest koosolekust 23. septembril 1923, kus Rapla vallanõukogu valimisteks seati kokku ühisrinde saadikukandidaatide nimekiri, osa võtma ka asunike ja kooliõpetajate liidu Rapla osakonnad.[304] Asunike kohalik osakond, mille eesotsas seisid härrasasunikud, vastas ühisrinde ettepanekule eitavalt ja otsustas vallanõukogu valimistel esineda iseseisva nimekirjaga. Sellega ei nõustunud aga kehvasunikud, kes juhtkonna eitavale seisukohale vaata-

---

[302] «Töö Lipp» nr. 8, 20. septembril 1923.

[303] ENSV ORKA, f. 80, nim. 2, s.-ü. 257, l. 15—17 ja f. 1749, nim. 1, s.-ü. 1, l. 39.

[304] «Töö Lipp» nr. 11, 27. septembril 1923.

mata ilmusid töölisühingu ja ETP osakonna ühisele koosolekule ja ühinesid ühisrinde nimekirjaga. Kooliõpetajate Liidu Rapla osakond ei vastanud ühisrinde ettepanekule üldse.

Särgvere valla töörahva koosolekul 30. septembril 1923 moodustati valimiskomitee kohaliku maatööliste ühingu ning ETP ja asunike osakonna esindajaist.[305] Samal koosolekul seadis maatöörahvas kokku ühisrinde saadikukandidaatide nimekirja. 30. septembril 1923 Vao vallamajas toimunud koosolekust võtsid osa kehvasunike, maatameeste, ETP Väike-Maarja osakonna ja käsitööliste esindajad. Koosolijad otsustasid vallanõukogu valimistest osa võtta ühisrinde nimekirjaga, kuhu kanti maatööliste, kehvasunike ja väikemaapidajate hulgast 15 kandidaati.[306] Vana-Vändra maatööliste ühingu ja ETP Vändra osakonna poolt vallanõukogu valimisteks kokku seatud ühisrinde nimekirja kanti 34 saadikut.[307] Nende hulgas oli 9 põllutöölist, 6 vabrikutöölist, 8 käsitöölist, 6 popsi ja saunikut, 2 riigimaade rentnikku, 1 pooleteramees ja 3 väikekohapidajat. Niisiis olid töölisühingud suutnud juba kõikidest ekspluateeritavatest ja töötavatest maaelanikkonna kihtidest kasvatada kindlaid klassivõitlejaid, keda võidi esitada töörahva saadikuiks kodanlikesse omavalitsustesse.

Üheks töölisühingute ülesandeks valimiskampaania ajal kujunes Saksamaa revolutsiooni toetamine. Nimelt toimusid Saksamaal 1923. a. sügisel ulatuslikud revolutsioonilised väljaastumised. Sellega seoses arendas Eestimaa Kommunistlik Partei töörahva hulgas ulatuslikku agitatsioonitööd Saksamaa proletariaadi toetuseks, selgitades töörahvale, milline hädaoht ähvardaks Eestit ja Nõukogude Liitu Saksamaa poolt, kui seal võidaks kontrrevolutsioon. Kogu maal toimunud koosolekutel astutigi otsustavalt välja Saksamaa revolutsiooni toetuseks, rahvusvahelise kontrrevolutsiooni vastu. Nii võeti Särgvere maatöörahva koosolekul 30. septembril 1923 ühel häälel vastu resolutsioon, milles nõuti, «et Eesti kodanlus oma käed puhtad hoiaks Saksamaa proletariaadi kägistamisest» ning kutsuti «kogu töörahvast toetama võitlevat Saksamaa proletariaati».[308] Väätsa töörahva koosolekul samuti ühel häälel vastuvõe-

[305] «Töö Lipp» nr. 14, 4. oktoobril 1923.
[306] «Töö Lipp» nr. 14, 4. oktoobril 1923.
[307] ENSV ORKA, f. 1755, nim. 1, s.-ü. 25, l. 23.
[308] «Töö Lipp» nr. 14, 4. oktoobril 1923.

tud resolutsioonis rõhutati, et «Eestimaa töörahvas seab oma ühise väerinna ühes kõigi maade töölistega vastu parunitele ja fašistidele, toetab kõigi abinõudega Saksa revolutsioonilist töölisklassi».[309] Ka Tallinna Metallitööliste Ühingu juhtimisel organiseeritud «Ilmarise» masinatehase tööliste üldkoosolekul 12. oktoobril 1923 vastuvõetud resolutsioonis avaldati «solidaarsust võitlevale Saksamaa revolutsioonilisele proletariaadile».[310]

Majanduskriisi süvenemise tõttu kasvas 1923. aasta sügisel kiiresti tööpuudus nii linnas kui ka maal. Seetõttu hakkasid töölisühingud korraldama valimiskampaania ajal töötatööliste koosolekuid, kus arutati nende võitluse ja majandusliku olukorra parandamise küsimusi. 7. oktoobril 1923 toimus Tallinnas Pritsimajas töötute metallitööliste ülelinnaline koosolek, kus teravalt kritiseeriti kodanluse rahvavastast majanduspoliitikat. Vastuvõetud resolutsioonis nõuti kodanlikult valitsuselt seismajäänud metallitehaste töölerakendamiseks tihedat majanduslikku läbikäimist Nõukogude Liiduga ja riiklikku toetust töötatöölistele ja nende perekondadele.[311] Edasi otsustati kokku kutsuda kõigi Tallinna töötatööliste koosolek, et leida abinõusid tööpuuduse vastu võitlemiseks, ja valiti 5-liikmeline delegatsioon, kellele tehti ülesandeks valitsuselt aru pärida tööpuuduse vastu võitlemise kohta. Ka aktsiaseltsi «Ilmarine» masinatehase tööliste üldkoosolekul 12. oktoobril 1923 oli kesksel kohal tööpuuduse vastu võitlemine. Resolutsioonis nõuti majandusliku liidu loomist Nõukogudemaaga, nende isikute vastutuselevõtmist, kes kasutasid riigilt tööstuse arendamiseks saadud laene muuks otstarbeks, ning töölistele ja töötatöölistele põhiseaduses lubatud inimväärset ülalpidamist.[312]

Töölisühingud asusid aktiivselt võitlema töötatööliste riikliku toetamise eest. Samal ajal hakkasid nad oma töötuid liikmeid materiaalselt abistama.

Tartu Töölisühingute Kesknõukogu koosolekul 25. oktoobril 1923 andis juhatuse esimees H. Heidemann üksikasjaliku ülevaate Tallinnas toimunud linnade töölisorganisatsioonide ülemaalisest valimiseelsest nõupidamisest ning

---

309 «Töö Lipp» nr. 14, 4. oktoobril 1923.
310 ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 783, l. 58.
311 «Töö Lipp» nr. 16, 9. oktoobril 1923.
312 ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 783, l. 58.

Rudolf Pälson.

Hans Heidemann.

Voldemar Sassi.

Eliise Priks.

luges ette seal vastuvõetud valimisplatvormi ja üleskutse, mille koosolek heaks kiitis.[313]

Pärast koosolekut selgitati töötajaile ühisrinde valimisplatvormi ning seati kokku saadikukandidaatide nimekiri, kus oli kokku 57 partei ja töölisliikumise aktiivset tegelast — Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ja Tartumaa Maatööliste Liidu juhatuse esimees ning Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu Nõukogu liige H. Heidemann, Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ja Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakonna sekretär V. Sassi, Tartumaa Maatööliste Liidu juhatuse sekretär ja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse liige R. Pälson, Tartu Töölisühingute Kesknõukogu kultuuriosakonna esimees Peeter Michelson, Tartu Puutööliste Ühingu esimees ja Tartu Töölisühingute Kesknõukogu kassapidaja Eduard Tiiman jt.[314]

27. oktoobril 1923 kutsus Paide Töölisühingu juhatus kokku töölisorganisatsioonide esindajate koosoleku linnavolikogu valimiste asjus.[315] Sellest võtsid veel osa ETP Paide osakonna komitee, Paide Ühishaigekassa ja Üürnikkude Seltsi esindajad. Koosolekul võeti pärast läbiarutamist vastu ühisrinde valimisplatvorm ning otsustati linnavolikogu valimistest osa võtta ühisrinde nimekirjaga. Selle otsusega ei ühinenud ainult üürnikkude esindajad. Mitmel pool mujal aga suudeti ka üürnike seltsid, kuhu oli koondunud rohkesti töötajaid, ühisrindesse kaasa tõmmata.

Tänu valimiste eel arenenud selgitus- ja organiseerimistööle võidi 28. oktoobril 1923 Paides korraldada Järvamaa linna- ja maatööliste ühine konverents. Sellest võttis osa 13 saadikut, kes esindasid 8 ühingut 385 liikmega.[316] Delegaadid arutasid organiseerimistöö, majandusliku ja poliitilise võitluse, kultuurharidustöö ning omavalitsuste valimistega seotud küsimusi. Senist kolmeliikmelist valimiskomiteed täiendati veel kahe liikme võrra ning kinnitati ühisrinde saadikukandidaatide nimekiri.

Linna- ja maatööliste ühingute organisatsiooniliseks ühendamiseks valis konverents 5-liikmelise Paide (Järvamaa) Rajooni Töölisühingute Liidu ajutise juhatuse, koosseisus O. Malmberg, A. Mangmann, E. Silm jt. Ajutise

[313] ENSV ORKA, f. 1749, nim. 1, s.-ü. 1, l. 42.
[314] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 25, l. 3.
[315] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 120, l. 17.
[316] ENSV ORKA, f. 1745, nim. 1, s.-ü. 3, l. 7.

juhatuse valimine oli tingitud asjaolust, et kodanlikud võimud ei olnud veel registreerinud rajooniliidu põhikirja. Selle registreerimisel pidi aga ajutine juhatus muutuma kohe täievoliliseks, nagu märgiti konverentsi otsuses.[317]

Linna- ja maatööliste ühingud intensiivistasid valimiskampaania ajal tunduvalt võitlust töörahva igapäevaste nõudmiste eest. See aitas koondada üha uusi hulki ühisrinde lipu alla. Samal ajal oli kodanlik valitsus sunnitud tegema mõningaid järeleandmisi. Nii alandati asunikele antud inventarilaenu protsenti (7,5-lt 6-le) ja pikendati laenu tähtaega viielt aastalt kuuele.

Erilist tähelepanu pühendati agitatsioonitööle maal. Rohkearvulistel kõnekoosolekutel selgitati nii valla- ja maakonnanõukogude valimistest osavõtu vajadust kui ka sellega seotud võitlusülesandeid. Seejuures paljastati konkreetsete faktide abil tööerakonna, sotside ja metssotside liidrite töörahvavastast tegevust eelmistes omavalitsustes ning nende poolt valimiste eel jagatavate lubaduste demagoogilist iseloomu. Kõik see vähendas veelgi nende parteide mõju maatöörahva hulkades. Oma olukorra päästmiseks otsustasid sotside ja metssotside liidrid omavalitsuste valimistel esineda ühiste nimekirjadega.

Juba 1923. aasta novembri algul toimunud vallanõukogude valimised näitasid, et kohalike valimiskomiteede ja maatööliste ühingute ühised üritused kandsid head vilja. Eriti palju hääli said töörahva ühisrinde nimekirjad Pärnumaal: Vana-Karistes (52,6%), Uue-Karistes (46,6%), Voltvetis (43,7%), Abjas (34,7%), Taalis (35%), Selis (33,3%), Audrus (31,5%) ja Tartumaal: Otepääl (43,7%), Luunjas (37%) jne.[318] Siin tulid ühisrinde nimekirjad antud häälte poolest esikohale. Ka terves reas Harjumaa (Alavere, Jõelähtme, Kohila), Viljandimaa (Holstre, Kõpu, Puiatu), Virumaa (Kunda-Malla, Pada, Palmse, Püssi) ja Võrumaa (Vana-Antsla, Aleksandri) valdades saavutasid ühisrinde nimekirjad esikoha.[319]

Vallanõukogude valimiste esimesel päeval, 4. novembril 1923 toimus Tallinnas Pritsimajas Tööliste Maja osaühingu[320] avamise peakoosolek. Tegevuskomitee aruandega

---

[317] ENSV ORKA, f. 1745, nim. 1, s.-ü. 3, l. 11.

[318] «Kaja» nr. 100, 18. aprillil 1925.

[319] «Tööliste Lipp» nr. 2, 8. detsembril 1923.

[320] Töölisorganisatsioonidele oma maja soetamiseks asutatud osaühingu «Tööliste Maja» kohta vt. lähemalt: A. S u n i l a, Kodan-

esines A. Hansen, kes märkis, et seni on osatähtede müügist saadud umbes 2,3 miljonit marka. Peakoosolek otsustas osaühingu põhikapitali suurendada veel 2,5 miljoni marga võrra, lastes selleks täiendavalt välja 10 000 osatähte. A. Hansen informeeris samuti majade ostmise tingimustest. Osaühingu «Tööliste Maja» asutajad olid sõlminud 13. oktoobril 1923 eellepingu puukaupmees Andeveiga tema Vaksali puiesteel nr. 8 ja 8a (praegune Kosmonaut Gagarini pst. 24) asuvate majade ostmiseks 14,5 miljoni marga eest.[321] Ostusumma tuli tasuda osade kaupa umbes ühe aasta jooksul. Osaühingu peakoosolek kiitis heaks asutajate tegevuse ning otsustas mainitud majad ära osta.

Seega kroonis Eesti töölisorganisatsioonide rasket võitlust oma maja eest 1923. aasta sügisel edu.

7. novembril 1923 korraldas Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu Tallinna Pritsimajas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kuuendale aastapäevale pühendatud kontsertmiitingu. Kuigi suur saal, kõik kõrvalruumid, esik ja trepid olid rahvast täis, pidid paljud ruumipuudusel siiski eemale jääma. Sütitavate kõnedega, milles kinnitati eesti töölisklassi internatsionaalset solidaarsust Nõukogude Liidu töörahvaga, esinesid ametiühinguliikumise juhtivad tegelased H. Allik, O. Künnapuu, A. Resev jt.[322]

2. ja 3. detsembril 1923 tuli Tallinnas kokku II ülemaaline raudteelaste kongress, millest võttis osa 28 saadikut, kes esindasid Raudteelaste Liidu 14 osakonda 1500 liikmega.[323] Enamik delegaate olid EKP seisukohti pooldavad revolutsioonilised töölised. Seetõttu asus kongress organiseerimise, palgavõitluse jt. arutatud küsimustes revolutsioonilisele seisukohale. Oportunistide B. Eilmani jt. vastuseisust hoolimata otsustas kongress ühineda Eestimaa Töölisühingute Üldliiduga. Raudteelaste Liidu astumine kogu töölisklassi ühisrindesse oli töölisliikumise märkimisväärne võit. Kongress kõrvaldas liidu juhtkonnast oportunistid ning valis uue juhatuse ainult klassiteadlikkudest töölistest. «2. raudteelaste kongress jõudis kindlale seisukohale, et raudteelaste olukorda saab parandada ainult väsimatu klassivõitluse teel käsikäes teiste töölisorgani-

---

liku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Eesti proletariaadi võitlusest töölismaja eest, lk. 57—68.

[321] «Töö», 1923, nr. 4 (17), lk. 50.

[322] «Töö», 1923, nr. 5 (18), lk. 70—71.

[323] «Tööliste Lipp» nr. 2, 8. detsembril 1923.

satsioonidega,» öeldi ühisrinde häälekandjas «Tööliste Lipp» kongressi tulemusi analüüsides.[324]

Nagu alati valimiste eel, nii ka seekord sulges ja rüüstas kodanlus töölisajakirjandust. Juba 13. oktoobril 1923 sulges siseminister töölisajalehe «Töö Lipp» ning 15. oktoobril selle järglase «Töörahva Lipp», mida sai ilmuda vaid üks number. 16. novembril 1923 suleti Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu häälekandja «Töö». Ent oma eesmärki — lämmatada legaalset töölisajakirjandust — kodanlus siiski ei saavutanud.

Suuri raskusi ületades õnnestus töölisorganisatsioonidel hakata uut ühisrinde häälekandjat välja andma Haapsalus. 2. detsembril 1923 ilmus siin töölisajalehe «Tööliste Lipp» esimene number.

8. detsembril 1923 avaldati ajalehes Töörahva Ühise Väerinde Ülemaalise Valimiskomitee üleskutse töörahvale, milles kutsuti linna- ja maakonnavalitsusi ära kiskuma hallparunite, tööerakonna härrade ja sotside ühise kamba käest ja võtma need oma valitsemise alla. «Iga rakuskätemehe ja -naise kohus on ise hääletada töörahva ühise väerinna kandidaatide eest ja samuti tegema kutsuda oma tööseltsimehi ja teisi rakuskäsi,» öeldi üleskutses.[325]

Eesti töörahva laiad hulgad järgnesidki üleskutsele. Tallinnas tuli töörahva ühise väerinna nimekiri esikohale, saades 50 395-st antud häälest 16 736.[326] Veebruaris 1921 toimunud linnavolikogu valimistega võrreldes kasvas ühisrindele antud häälte arv rohkem kui 30%. Töörahva ühisrinne sai Tallinna linnavolikogu 101 kohast 36 kohta. Linnavolinikeks valiti Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatuse esimees J. Tomp, sekretär P. Keerdo, liikmed H. Allik, A. Hansen, J. Leiman ja A. Reinson, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees J. Kuppar jt. aktiivsed ametiühingutegelased. Ka teistes suurematesse linnades — Narvas, Pärnus, Tartus ja Viljandis ning 9 alevis saavutasid ühisrinde nimekirjad antud häälte arvu poolest esikoha. 1923. a. mais toimunud II Riigikogu valimistega võrreldes vähenes neis linnades sotsidele ja metsotsidele antud häälte arv 63% võrra.[327] Eriti suur oli ühis-

---

[324] «Tööliste Lipp» nr. 2, 8. detsembril 1923.
[325] «Tööliste Lipp» nr. 2, 8. detsembril 1923.
[326] «Päevaleht» nr. 339, 18. detsembril 1923.
[327] «Klassivõitlus», 1934, nr. 11, lk. 10.

rinde võit Tartus, kus tema nimekiri sai 27,3% häältest ning linnavolikogu 60-st kohast 15 kohta. Kui kevadel toimunud II Riigikogu valimistel tuli rahvaerakond 6960 häälega veel esikohale, siis linnavolikogu valimistel anti talle ainult 3962 häält. Sellise kaotuse tõttu tuli rahvaerakonnal nüüd loovutada esikoht töörahva ühisrindele.

Maakonnanõukogude valimised 9. ja 10. detsembril 1923 näitasid, et II Riigikogu valimistega võrreldes tugevnes ühisrinne eriti märgatavalt Tartu-, Viljandi- ja Valgamaal. Kui II Riigikogu valimistel sai ühisrinne Tartumaal 10,8% häältest, siis maakonnanõukogude valimistel oli see protsent juba 16,3%. Viljandimaal tõusis ühisrindele antud häälte arv 8 protsendilt 11,4-le ja Valgamaal 10 protsendilt 12,1-le.[328] Samuti kasvas ühisrindele antud häälte arv Saare- ja Järvamaal. Valimiste tulemusena läksid ühisrinde saadikud kõikidesse maakonnanõukogudesse, välja arvatud Lääne- ja Petserimaa. Nii näiteks kujunes Tartu maakonnanõukogus 4-liikmeline,[329] Harjumaal 3-liikmeline, Pärnumaal 3-liikmeline, Valgamaal 2-liikmeline ühisrinde rühm.[330] Võrdluseks olgu mainitud, et 1921. aasta veebruaris toimunud omavalitsuste valimiste tulemusena viidi töölissaadikud ainult Harju-, Pärnu- ja Viljandi maakonnanõukogusse.

Omavalitsuste valimised kinnitasid, et ametiühingutel oli Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel ja tänu ühisrinde taktika oskuslikule ellurakendamisele läinud korda isoleerida suuremates linnades ja teistes töölisasulates väikekodanlikud «töölisparteid» töölisklassist, võita kindlalt enda poole töölisklassi enamik ning vähendada tunduvalt oportunistlike parteide mõju teiste töötavate kihtide hulgas. Kodanluse survest ja terrorist hoolimata tegid töölisühingud 1923. aastal suuri edusamme ühisrinde kindlustamisel ja laiendamisel kõigi ekspluateeritavate kihtide kaasatõmbamise näol.

---

[328] «Klassivõitlus», 1934, nr. 11, lk. 11.

[329] «Kaja» nr. 336, 15. detsembril 1923.

[330] «Riigi Teataja», 1924, nr. 14/15, lk. 195; nr. 16/17, lk. 212 ja nr. 18/19, lk. 228.

B. Töölisühingute rüüstamine ja nende võitlus 1924. aastal

1924. aasta algas töölisühingutele lootusrikkalt. 2. jaanuaril kirjutati notari juures lõplikult alla lepingule, mille kohaselt Vaksali puiesteel nr. 8 ja 8a asuvad majad läksid seaduslikult «Tööliste Maja» osaühingu valdusse.[331] Juba 5. jaanuaril kolisid «Tööliste Keldrist» oma majja Vaksali puiesteele Eestimaa Töölisühingute Üldliit, Üleriiklik Maatööliste Liit, Eestimaa Ehitustööliste Liit, Eesti Trükitööliste Liit ja mitu kohalikku ametiühingut.[332] 14. jaanuaril avas Tööliste Majas uksed ka Tallinna Ametiühingute Tarvitajateühisuse kauplus.

Vajalike ruumide saamine võimaldas ametiühingutel otsustavalt laiendada tööd rahvahulkade revolutsioonilise organiseerimise alal. Varsti kujunes Tööliste Maja Tallinna töölistele n.-ö. teiseks koduks. Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse eestvõttel toimunud hoogsa organiseerimistöö tulemusena kasvas ametiühingute liikmete arv 1924. a. jaanuaris 30 000-le.[333]

Kuna suur osa Tööliste Maja ostusummast lepingu järgi esialgu lühikeseks ajaks võlgu jäi, kujunes ka 1924. aastal ametiühingute üheks tähtsamaks ürituseks mitmete kanalite kaudu raha kogumine ostulaenu tasumiseks.

Majanduskriisi edasise süvenemisega seoses hakkasid ametiühingud pühendama eriti suurt tähelepanu töötatööliste revolutsioonilisele organiseerimisele. Samuti intensiivistati töötatööliste materiaalset abistamist ning võitlust nende väljakannatamatu majandusliku olukorra parandamiseks. Nii otsustati Narva Rajooni Töölisühingute Liidu juhatuse koosolekul 2. jaanuaril 1924 korraldada 10. jaanuaril Narvas suur töötatööliste koosolek.[334] Hästi ettevalmistatud koosolekust võttis osa rohkesti töötuid. Koosoleku resolutsioonis nõuti kõigi töötatööliste registreerimist ja arvelevõtmist, töötuile ühiskondlike tööde korraldamist ning neile töötatöölistele, kellele ei ole võimalik tööd muretseda, rahalise toetuse andmist. Edasi nõuti

---

[331] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 2, l. 27; «Tööliste Lipp» nr. 1, 5. jaanuaril 1924.

[332] «Tööliste Lipp» nr. 2, 12. jaanuaril 1924.

[333] «Teadete Leht» nr. 3, 12. aprillil 1924.

[334] ENSV ORKA, f. 1712, nim. 1, s.-ü. 2, l. 13.

esmajärguliste tarbeainete vabastamist tollimaksust, toiduainete väljaveo piiramist, luksuskaupade sisseveo lõpetamist ning kaubanduslepingu sõlmimist Nõukogude Liiduga «... kui ainsa suure naabrimaaga, kus majandusline elu järk-järgult areneb, mis oma tervendavat mõju ei jäta avaldamata ka Eesti täitsa laokil oleva majanduse peale».[335] Koosolekust osavõtjad rõhutasid, et tööliskassil tuleb jätkata võitlust sise- ja väliskaubanduse, tööstuse ning pankade võtmiseks töörahva kontrolli alla.

Narva töötatööliste koosolekuga, mille eeskujul toimusid varsti analoogilised koosolekud ka Tallinnas, Tartus jm., rajati kindel alus töötatööliste revolutsioonilisele võitlusele 1924. aastal. Kõik see sundis Riigikogu juba märtsis 1924 vastu võtma seaduse 25 miljoni marga määramise kohta töötute ja nende perekondade toetamiseks.[336]

Selleks et teha kokkuvõtet töörahva ühisrinde kindlustumisest ning sellega seoses püstitada ametiühingute ette uusi võitlusülesandeid, tegi Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus 16. jaanuaril 1924 otsuse kutsuda 8. ja 9. märtsil Tallinnas kokku III ülemaaline töölisühingute kongress.[337] Ühtlasi kinnitati kongressi päevakord. Kohe seejärel asusid töölisühingud valmistuma kongressiks.

Töörahva ühisrinde suur edu omavalitsuste valimistel 1923. aasta sügisel, töötatööliste aktiivne organiseerimine ning ametiühingute III kongressi kokkukutsumise otsus tekitasid kodanlusele suurt hirmu homse päeva pärast. Seetõttu otsustas kodanlus järjekordselt käiku lasta terrorimasina. 21. jaanuaril 1924 võttis kaitsepolitsei üle maa üheaegselt ette töölisliikumise tegelaste laiaulatusliku areteerimise ning töölisorganisatsioonide rüüstamise. Vangistati paljud ametiühingute juhtivad tegelased ning töörahva ühisrinde saadikud Riigikogus ja omavalitsusorganites, kokku ligi 200 inimest.[338] Ainuüksi Tallinnas areteeriti 21. jaanuari õhtul ja ööl 63 isikut,[339] nende hulgas 13 naist.[340] Areteeritute hulgas olid Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatuse esimees J. Tomp,

---

[335] «Tööliste Lipp» nr. 3, 19. jaanuaril 1924.
[336] II Riigikogu 3. istungjärgu protokollid, 1924, v. 874—875.
[337] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 18.
[338] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 98.
[339] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1020, l. 33.
[340] «Päevaleht» nr. 21, 23. jaanuaril 1924.

sekretär P. Keerdo, liikmed H. Allik, A. Hansen, J. Leiman ja A. Reinson, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees J. Kuppar, sekretär ja asjaajaja J. Tõnisson, Tallinna Metallitööliste Ametiühingu asjaajaja ja noortekomisjonide juhtiv tegelane A. Resev, naiskomisjonide juhid O. Künnapuu, E. Morgenson, R. Veltson jpt. Narvas vangistati rajooni töölisühingute liidu juhatuse esimees K. Kuusk ja sekretär K. Pauk, Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu Virumaa ja Narva instruktor-organisaator A. Murro jt. Tartus areteeriti Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ja Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakonna sekretär V. Sassi, kesknõukogu kassapidaja ja Puutööliste Ametiühingu esimees E. Tiiman, kesknõukogu kultuuriosakonna esimees P. Michelson, naiskomisjoni liige ja Tartu Naistööliste Ühingu esimees E. Priks jt. Pärnus heideti vanglasse Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu esimees A. Leerima, kesknõukogu sekretär B. Kumm, naiskomisjoni juhid J. Andresen, L. Ausman jt. Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu asjaajaja V. Rea, kellel õnnestus 21.—22. jaanuari ülemaalisest areteerimisest pääseda ning elada paar nädalat illegaalselt, vangistati 6. veebruaril 1924.[341]

Siseministri määrusega 20. märtsil 1924 suleti Eestimaa Töölisühingute Üldliit ja Üleriiklik Maatööliste Liit koos nendesse kuuluvate töölisühingutega, Eestimaa Töörahva Partei oma 106 osakonnaga ning töölisspordiselts «Spartakus» kõigi osakondadega.[342]

Sulgemisest pääsesid vaid üksikud ametiühingud peamiselt seetõttu, et nende puhul ei saadud must valgel kindlaks teha täielikku ühinemist ühisrinde platvormiga. Nii päästis Tartu Rätsepatööliste Ametiühingu sulgemisest asjaolu, et ta võttis ühisrinde «12 nõudmist» vastu omapoolsete parandustega.[343]

Kodanlikud võimud ei sulgenud samuti Eestimaa Raudteelaste ja Eestimaa Trükitööliste Liitu, kus aastate vältel olid etendanud juhtivat osa sotsid. Nii trükitööliste kui ka raudteelaste liidu juhtkond puhastati oportunistidest täielikult alles 1923. aastal, viimane koguni aasta lõpul. Seetõttu leppis kodanlus Eesti Trükitööliste Liidu esimehe,

[341] EKPA, f. 1, nim. 1a, s.-ü. 2073, l. 9.
[342] ENSV ORKA, f. 950, nim. 1, s.-ü. 18, l. 9—12.
[343] Tartu Rätsepatööliste Ametiühisus 1907—1937, Tartus 1937, lk. 113—114.

kommunist Aleksander Reinsoni jt. mainitud liitude revolutsiooniliste tegelaste areteerimisega. Raudteelaste liidus taastasidki sotsid 1924. aastal oma endise mõju. Ka Eesti Trükitööliste Liitu kuuluv Tallinna Trükitööliste Ühing läks sotside mõju alla.

Kuid kõigist vägivallaaktidest hoolimata jätkus töörahva revolutsiooniline võitlus EKP Keskkomitee juhtimisel täie hooga. Riigis valitseva valge terrori kiuste ühines Eesti töörahvas kogu maailma töötajate suure leinaga V. I. Lenini surma puhul. 23. jaanuaril 1924[342] avaldasid EKP ja EKNÜ Keskkomitee V. I. Lenini surma puhul ühise üleskutse «Kogu Eesti töörahvale», mille oli kirjutanud Jaan Anvelt.[343] Üleskutse deklareeris Eesti kommunistide ustavust marksismi-leninismi õpetusele ja kutsus töötavaid hulki veelgi energilisemalt jätkama võitlust kodanliku korra kukutamiseks ja nõukogude võimu taastamiseks. V. I. Lenini matuse päeval korraldasid Eesti töölised mitmel pool viieminutilise leinaseisaku.

Areteerimisest pääsenud töölisliikumise tegelaste juhtimisel arenes võitlus areteeritute vabastamise ning rüüstatud ja suletud töölisühingute tegevusvabaduse eest. Nii nõuti 3. veebruaril 1924 Tallinnas Pritsimajas toimunud töötatööliste koosolekul poliitiliste vangide vabastamist.[344] 10. veebruaril toimus Tartus Töölisühingute Kesknõukogu, rüüstatud töölisühingute juhatuste ning vabrikuvanemate ühine koosolek, millest võttis osa 72 isikut.[345] Koosolek protesteeris ägedalt kodanluse jõhkrate repressioonide vastu ning nõudis areteeritute viivitamatut vabastamist, töölisorganisatsioonidele ja nende tegelastele rüüstamisel tehtud kahjude tasumist, kohtu- ja siseministri ning kaitsepolitseinike vastutuselevõtmist, töörahva tagakiusamise lõpetamist ja töölisorganisatsioonidele tegevusvabaduse kindlustamist.[346]

Laialdane protestikampaania ei jäänud tulemusteta. Juba 13. veebruaril 1924 vabastati aresti alt Tööliste Maja ruumid peale ühe toa, kuhu paigutati mõned kinnipitseeri-

[342] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 100.

[343] A. Stein, Selline oli Jaan Anvelt. Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist, Tallinn 1965, lk. 186.

[344] A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. aastal, lk. 56.

[345] ENSV ORKA, f. 1749, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1.

[346] ENSV ORKA, l. 4—6; «Teadete Leht» nr. 1, 6. aprillil 1924.

tud kapid.[347] Kuna kõik osaühingu «Tööliste Maja» juhatuse liikmed peale metssotsi J. Piiskari olid areteeritud, siis püüdsid sotsid ja metssotsid Tööliste Maja oma võimusesse haarata. Ent kõik nende katsed nurjusid täielikult. Märtsis toimunud osaühingu peakoosolekul ei valitud uude juhatusesse enam ühtki sotsi.[348] Aresti alt vabastatud Tööliste Maja hakkas etendama tähtsat osa töölisklassi revolutsioonilise võitluse edasisel organiseerimisel.

Esimesena suutis pärast rüüstamist oma tegevuse taastada Tallinna Toidu- ja Maitseainete Valmistajate Tööliste Ühing. 9. märtsil 1924 toimunud erakorralisel peakoosolekul valiti komisjon, kellele tehti ülesandeks astuda kodanlike võimude ees samme ühingu ruumide ja varanduse aresti alt vabastamiseks. Taastatud ametiühingu juurde loodi noortekomisjon, kuhu kuulusid B. Poobus, J. Pais, J. Siimovart, L. Piispea, J. Jurkmann jt.[349]

Aprilli alguseks taastati Tallinnas veel seitsme ametiühingu (kiutööliste, majateenijate, nahatööliste, puutööliste, transporditööliste jt.) tegevus koos noorte- ja naiskomisjonidega.[350] Eriti tugev noortekomisjon töötas kiutööliste ametiühingu juures. Selle koosseisu valiti A. Alton, N. Kozlova, A. Kuusk, A. Lepp, H. Minter, H. September ja E. Suuster.[351] Kiutööliste ametiühingu noortekomisjoni juhtimisel töötas juba 1924. aasta mais 105 noortöölist.[352] 10. aprillil 1924 toimus «Tööliste Keldris» taastatud ametiühingute juhatuste ning noorte- ja naiskomisjonide ühine koosolek, kus otsustati hakata jälle korraldama tööliste organiseerimisnädalaid ja -kuid.[353] Nende käigus kasvasid kiiresti ametiühinguliikmete read.

Ametiühingute juhtimisel toimus 11. aprillil 1924 Tallinna tööliste koosolek rohkem kui 1600 osavõtjaga.[354] Koosolekul võeti üksmeelselt vastu Aleksander Kõvamehe

---

[347] A. Sunila, Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Eesti proletariaadi võitlusest töölismaja eest, lk. 74.

[348] Sealsamas, lk. 75.

[349] Feliks Kaur, Võitlusaastad. Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, lk. 102.

[350] «Teadete Leht» nr. 1, 6. aprillil 1924.

[351] Feliks Kaur, Võitlusaastad. Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, lk. 102.

[352] «Sõna» nr. 12, 31. mail 1924.

[353] «Teadete Leht» nr. 3, 12. aprillil 1924.

[354] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1940), lk. 100.

poolt esitatud resolutsioon, milles rõhutati, et kujunenud ummikust võib töörahvas pääseda ainult siis, kui ta taastab Eestis nõukogude võimu ja ühendab Nõukogude Eesti Nõukogude Liiduga.[355] Tallinna tööliste seisukohaga ühinesid Tallinna töötatööliste koosolek 13. aprillil ja Tartu töötute koosolek 29. aprillil 1924.[356] Seega püstitati 1924. aasta kevadel tööliskoosolekutel avalikult kodanliku valitsuse kukutamise, töörahva valitsuse kehtestamise ja Eesti Nõukogude Liiduga ühinemise nõue.

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel taastasid töölised ametiühingud ka teistes linnades. Juba 31. märtsil 1924 tuli kodanlikel võimudel vabastada aresti alt Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ruumid.[357] Seejärel algas ka siin ametiühingute taastamine.

Revolutsiooniliste ametiühingute taasloomine toimus teravas võitluses sotsidega, kes püüdsid jaanuaris revolutsioonilistele töölisorganisatsioonidele antud rasket hoopi ära kasutada oma mõju kas või osalisekski tagasivõitmiseks. Kuigi sotside katsed «kollaste» ametiühingute loomiseks üldiselt nurjusid, läks neil Tartus ja mõnel pool mujal siiski korda saavutada mõningat edu. Nii tekkis Tartu Rätsepatööliste Ametiühingul, kus sotside mõju oli küllaltki tugev, terav kokkupõrge Tartu Töölisühingute Kesknõukogu juhatusega põhjusel, et viimane ei olnud tellinud kesknõukogu lugemislauale sotside häälekandjat «Ühendus». Kesknõukogu juhatus põhjendas mittetellimist tööliste poolt «Ühendusele» pandud boikotiga. Vastuseks sellele otsustas rätsepatööliste ametiühingu juhatus kõigist majanduslikest kohustustest kesknõukogu vastu loobuda, kui tema nõuet ei täideta. Konflikti lahendamiseks tellitigi kesknõukogu lugemislauda ka «Ühendus».[358]

Kuid sotside mõjust hoolimata jätkas Tartu Rätsepatööliste Ametiühing küllaltki aktiivset tegevust töörahva huvide kaitsmisel. Ametiühing eraldas raha raskesse olukorda sattunud poliitvangide perekondade toetamiseks.[359] Ta korraldas tööliste organiseerimiskoosolekuid ning otsustas oma lipuga osa võtta Tartu tööliste maidemonstrat-

---

[355] «Teadete Leht» nr. 4, 16. aprillil 1924.

[356] Nende koosolekute kohta vt. lähemalt: «Teadete Leht» nr. 4, 16. aprillil 1924, ja «Sõna» nr. 10, 27. mail 1924.

[357] ENSV ORKA, f. 1749, nim. 1, s.-ü. 2, l. 12.

[358] Tartu Rätsepatööliste Ametiühisus 1907—1937, lk. 126.

[359] Tartu Rätsepatööliste Ametiühisus 1907—1937, lk. 124.

sioonist. 2. novembril 1924 toimunud üldkoosolekul arutati rätsepatööliste majandusliku olukorra parandamist ja kasvava tööpuuduse vastu võitlemist. Sealjuures konstateeriti, et olulisel määral suurendas rätsepate tööpuudust valmisriiete ulatuslik sissevedu. Seetõttu otsustati registreerida kõik tööta rätsepatöölised ning esitada kodanlikule valitsusele märgukiri valmisriiete sisseveo piiramiseks. Kuna selle otsusega ühinesid ka teised rätsepatööliste ametiühingud, siis oligi valitsus sunnitud piirama valmisriiete sissevedu. Ühtlasi tõsteti samal koosolekul üles ülemaalise rätsepatööliste keskorgani loomise küsimus ning juhatus asus selleks ka mõningaid ettevalmistusi tegema.[360]

Pärnus kutsuti pärast kohaliku ametiühingute kesknõukogu ruumide vabastamist suhteliselt kiiresti taas ellu revolutsioonilised töölisühingud. Aprilli lõpul tegutsesid siin peale Eestimaa Ehitustööliste Liidu osakonna juba keemia- ja paberitööliste, kiutööliste, metallitööliste, maja- ja puhastustööliste, nõelatööliste, palgatööliste, puutööliste ning toidu- ja maitseainete tööliste ametiühingud.

Käsikäes kohalike ametiühingute taastamisega võitlesid töölised ühtlasi Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu asemele uue üleriikliku keskorgani loomise eest. Pärast põhikirja registreerimist ning üksikasjalikke ettevalmistusi tuligi 23. mail 1924 «Tööliste Keldris» kokku Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu asutamiskoosolek. Koosolek otsustas asutada ühingu 14 sektsiooni vastavalt tegevus- ja tootmisharudele.[361] Kõigile töölisühingutele Eestis tehti ettepanek astuda Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu sektsiooniks, oma senist põhikirja säilitades. Valiti ühingu 7-liikmeline juhatus koosseisus: Artur Jaakson, Johannes Jürna, Feliks Kaur, Johannes Paulmann, Johannes Sepp, Johan Toban ja Rudolf Veimer. Üldist Tööliste ja Teenijate Ühingut hakkas esimehena juhtima kommunist J. Jürna. 5-liikmelisse noortekomisjoni valiti Aliide Alton, Aleksander Arbon, Ferdinand Ilves, Feliks Kaur ja Eduard Tuulik ning naiskomisjoni Elisabeth Betlem, Anette Kuusk, Helene Limberg, Ida Potter ja Amanda Sipelgin.

Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu juhatuse algatusel

---

[360] Tartu Rätsepatööliste Ametiühisus 1907—1937, lk. 125.
[361] «Sõna» nr. 10, 27. mail 1924.

Johannes Jürna.

Artur Jaakson.

Feliks Kaur.

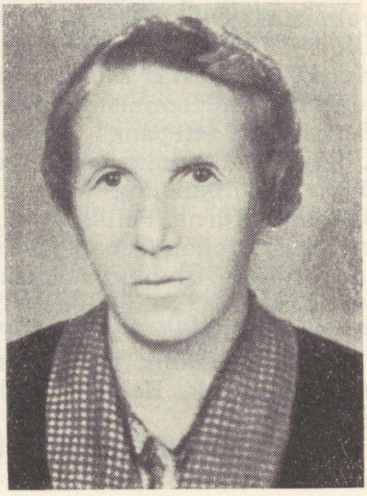

Ida Potter.

hakati energiliselt asutama sektsioone eelkõige nendes tööstusharudes, kus seni ei olnud ametiühinguid veel taastada suudetud. Nii toimus 4. juunil 1924 Tallinnas metallitööliste sektsiooni asutamiskoosolek, kus valiti 7-liikmeline juhatus ja noortekomisjon.[362] Seejärel asutati keemia- ja paberitööliste sektsioon jt.[363] Varem taastatud ametiühingud ühinesid aga Üldise Tööliste ja Teenijate Ühinguga selle sektsioonidena, kusjuures esimeseks ühinejaks oli kiutööliste ühing.[364]

31. mail 1924 asutati Viljandis Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu kohalik osakond, mille juhatusse valiti Helene Hiion, Karl Linnas, Tõnis Rosenberg jt. Juhatuse koosolekul valiti esimeheks T. Rosenberg ja kirjatoimetajaks H. Hiion.[365] 22. juulil 1924 loodi aga iseseisev Viljandi Linna ja Maakonna Tööliste ja Teenijate Ühing, mille juhatusse valiti K. Linnas, T. Rosenberg, August Rosenthal, Mihkel Tamm jt. Valiti ka ühingu revisjoni- ja noortekomisjon.[366] Juhatuse koosolekul 24. juulil valiti esimeheks T. Rosenberg, abiks M. Tamm ja kirjatoimetajaks A. Rosenthal.[367] 30. juulil otsustas ühingu juhatus: 1) nõuda linnavalitsuselt ühingule ruumide andmist, 2) esineda linnavolikogu ühisrinde rühma kaudu linnavalitsusele arupärimisega, mida mõtleb viimane teha töötute olukorra parandamiseks talvel ja 3) esineda Viljandi töökaitsekomissari ees protestiga linna kapitalistide poolt töölistele mittekorrapärase palgamaksmise pärast.[368] Viljandi Linna ja Maakonna Tööliste ja Teenijate Ühingul oli osakondi ka valdades. Samuti tegutses ühingu juures naiskomisjon, kuhu kuulusid Helene Hiion, Eva Mitt, Marie Tilla jt., kokku 5 inimest.[369]

24. juunil toimus Pärnus Ametiühingute Kesknõukogu, töölisühingute juhatuste ning ühisrinde linnavolikogurühma ühine koosolek. Pärast kommunist E. Tarkpea ettekande ärakuulamist töölisliikumise olukorra ning lähemate võitlusülesannete kohta, otsustati ühel häälel asutada

---

362 «Säde» nr. 1, 7. juunil 1924.
363 «Meie Leht» nr. 6, 22. juulil 1924.
364 «Sõna» nr. 14, 5. juunil 1924.
365 ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1.
366 ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1—2.
367 ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 3.
368 ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 4.
369 A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924, lk. 178.

Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu Pärnu osakond vastavate sektsioonidega (milleks jäid kohalikud töölisühingud).[370] Ühingu Pärnu osakonna juurde loodi ka naiskomisjon, mille esimene koosolek toimus 6. juulil 1924.[371]

Niiviisi suudeti juba augustikuuks koondada Üldisse Tööliste ja Teenijate Ühingusse 90% endiste ametiühingute liikmetest.[372] Tähtsat osa linna- ja maatöörahva koondamises ametiühingutesse etendas legaalne töölisajakirjandus. Visa võitluse tulemusena läks töölisühingutel 1924. a. aprilli algul korda hakata uuesti välja andma revolutsioonilist ajalehte. 6. aprillil ilmus «Teadete Lehe» esimene number. Kuigi jaanuarist novembrini sulgesid kodanlikud võimud töölisajalehe 12 korda, hakkas see töölishulkade toetusel ikka uuesti ilmuma, vahetades pidevalt nimetust («Teadete Leht», «Sõna», «Meie Sõna», «Säde», «Meie Leht», «Tõde», «Meie Jõud», «Kindel Tõde» jne.).

1924. aasta suvel hakkasid linnatööliste ametiühingud taas korraldama maal šeflustöö korras ulatuslikku poliitilist agitatsiooni. Esimesena korraldas Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu noortekomisjon 13. juulil 1924 vennaskülaskäigu Kohilasse.[373] «Vennastuskäigust võtsid osa noorte komisjonide liikmed, peale selle tööliste karskusseltsi «Valvaja» liikmeid ja sportlasi,» kirjutab Kohila sõidu kohta oma mälestustes F. Kaur. «Meid sai mitu vagunitäit. Võtsime külakostiks kaasa töölis- ja töölisnoorsoo kirjandust, töölisajalehti, brošüüre revolutsiooniliste laulude kohta, rahvusvahelise töölisklassi revolutsiooniliste tegelaste piltpostkaarte, väikseid rinnamärke V. I. Lenini ja N. K. Krupskaja piltidega, punasest emailist viisnurkseid rinnamärke, tööliste esperanto seltsi rinnamärke ning muud, mis maanoortele kingiti. Sajad maatöölised kogunesid vallamaja lähedale metsa alla. Avarale platsile püstitati ametiühingu punalipp ning avati miiting. Miitingul peeti kõnesid, selgitati ametiühingu tähtsust ja töörahva ühise väerinna nõudmisi, siis esinesid ka deklamaatorid ja lauljad ning kehakultuurlased spordinumbritega.»[374]

Järgnesid samasugused külaskäigud Juuru, Jõelähtme,

[370] «Meie Sõna» nr. 4, 8. juulil 1924.

[371] «Meie Leht» nr. 6, 22. juulil 1924.

[372] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (1920—1940), lk. 101.

[373] «Meie Leht» nr. 1, 10. juulil 1924 ja nr. 5, 19. juulil 1924.

[374] Feliks Kaur, Võitlusaastad. Karastumine, Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, lk. 103—104.

Rapla, Viimsi jt. valdadesse. «Juuru rahvamaja oli rahvast tulvil täis,» märgib oma mälestustes Aliide Lepp. «Meie laulukoor esines revolutsiooniliste lauludega. Kanti ette ka lühinäidend ja esineti sportlike ettekannetega. Kogu peokava oli kui kutse võitlusele kodanliku korra vastu.»[375] F. Kaur kirjutab aga külaskäigust Juuru järgmist: «Mäletan, kuidas Juuru rahvamaja oli maatöölistest ja külakehvikutest tulvil. Kõnedega esinesid töölis- ja noorsooliikumise aktiivsed tegelased J. Jürna, A. Lepp ja K. Umbleja.»[376] Linnatööliste ametiühingute poliitiline selgitustöö maal aitas tublisti kaasa töölisklassi ja töötava talurahva võitlusliidu kindlustamisele.

Taasloodud ametiühingud etendasid suurt osa 1. detsembri relvastatud ülestõusu ideoloogilisel ja organisatsioonilisel ettevalmistamisel. Arvukatel koosolekutel ja miitingutel selgitati töötajaile, et ainus pääsetee Eesti töötava rahva päästmiseks majanduslikust ummikust ja viletsusest on töörahva võimu kehtestamine ja Eesti ühinemine Nõukogude Liiduga.

3. augustil 1924 organiseeris Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu juhatus EKP Keskkomitee näpunäiteil Tallinnas suure sõjavastase demonstratsiooni,[377] mis kujunes tegelikult kodanliku korra vastaseks väljaastumiseks. Kuigi demonstratsioon oli keelatud, kogunes 3000—4000 töötajat Tööliste Maja juurde demonstratsiooniks loosungite all «Maha kodanlik valitsus!», «Kodanliku korra ja sõdade vastu!», «Elagu tööliste ja talurahva valitsus!» Demonstrandid, kelle kallale politsei tungis nii jalgsi kui ka ratsa, avaldasid visa vastupanu, pildudes politseinikke kivide ja muude kättejuhtuvate esemetega. Alles pärast ägedat heitlust suudeti demonstrandid laiali ajada.

Pärast sõjavastast demonstratsiooni sulges kodanlus augusti keskel Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu koos osakondade ja sektsioonidega.[378] Endiselt võisid tegevust jätkata ainult Eesti Trükitööliste ja Eestimaa Raudteelaste Liit ning üksikud kohalikud ametiühingud (nagu Viljandi

[375] Aliide Lepa mälestused EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi (edaspidi PAI) käsikirjafondis.

[376] Feliks Kaur, Võitlusaastad. Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, lk. 104.

[377] Sõjavastase demonstratsiooni ja sellele järgnenud areteerimiste kohta vt. lähemalt: A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. aastal, lk. 125—130.

[378] «Päevaleht» nr. 225, 22. augustil 1924.

Linna ja Maakonna Tööliste ja Teenijate Ühing ning Tartu Rätsepatööliste Ametiühing).

22.—24. augustil 1924 tuli Tallinnas kokku Eesti trükitööliste IV kongress, millest võttis osa 28 saadikut.[379] Nende hulgas olid ülekaalus sotslikud delegaadid. Pärast mandaatkomisjoni aruande kinnitamist anti hääleõigus veel Kuressaare ja Pärnu trükitööliste saadikuile, kellel ei olnud kaasas üldkoosoleku otsust valimise kohta.

Kongressi juhatusse valitud G. Semjonov tegi ettepaneku saata poliitvangidele järgnev tervitustelegramm: «IV Eesti trükitööliste kongress tervitab sms. Reinsoni kui Eesti Trükitööliste Liidu esimeest ja asjaajajat, niisama kui kõiki seltsimehi, kes töörahva kasude kaitsmise pärast trellide taga praegu viibivad.»[380] Ettepanek otsustati arutusele võtta pärast mandaatkomisjoni aruande ärakuulamist. Kuid ajakirjanduses avaldatud kongressi protokollist nähtub, et tervitustelegrammi saatmist enam arutusele ei võetud ning telegramm jäigi saatmata.

Trükitööliste kongressil arutati organiseerimise, liidu põhikirja ja kodukorra muutmise, trükitööliste erialase kvalifikatsiooni ja üldharidusliku taseme tõstmise jt. küsimusi.

Pärast kongressi pööras liidu juhatus peamise tähelepanu trükitööliste palkade tõstmise taotlemisele. Samuti otsustati 28. septembril 1924 pöörduda töötatööliste abistamise asjas töö- ja hoolekandeministeeriumi poole.[381] Trükitööliste võitlust palkade eest krooniski novembris 1924 osaline võit: Tallinna trükikojad olid sunnitud tõstma palku 15% võrra.[382]

Hoogsalt jätkas pärast augustikuu rüüstamist tegevust Viljandi Linna ja Maakonna Tööliste ja Teenijate Ühing. 24. augustil 1924 otsustas ühingu juhatus korraldada vastuvõtu vanglast vabaneva töölisliikumise tegelase Peeter Puisi[383] auks.[384] Ühing organiseeris rahvusvahelise revolutsioonilise töölisnoorsoo päeva puhul 7. septembril 1924

---

379 Vt. «Trükitööline», 1924, nr. 3, lk. 34—37.

380 «Trükitööline», 1924, nr. 3, lk. 34.

381 ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 1, l. 52.

382 ENSV ORKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 1, l. 54.

383 P. Puis areteeriti 1921. a. kevadel ning mõisteti «115 protsessil» 1922. aasta mais kolmeks aastaks parandusmajja, kusjuures võeti arvesse 10 kuud eelvangistust. Ta vabanes vanglast 27. augustil 1924.

384 ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 6.

Viljandi lossimägedes rahvakoosoleku, millest võttis osa üle 2000 inimese. Töölised läksid rongkäigus koosolekule loosungite all: «Edasi Lenini jälgedes!», «Elagu leninism!», «Meie isad ja emad, õed ja vennad türmidest välja!»[385] Ühisrinde linnavolikogurühma kaudu nõudis ühing linnavalitsuselt, et 1925. a. eelarvesse võetaks töötatööliste toetamiseks 10 miljonit marka.[386] Samuti nõudis ühing endale linnavalitsuselt tasuta ruume ja rahalist toetust ning büroo avamist abielu ilmalikuks registreerimiseks.[387] Ühingu juhatus määras «Tööliste Maja» osaühingu toetuseks 2000 marka.[388] 28. septembril 1924 toimunud üldkoosolekul esines juhatuse esimees M. Tamm ühingu ja Nikolai Kirschbaum Viljandi linnavolikogu ühisrinderühma tegevusest aruandega.[389] Koosolekul otsustati korraldada tööliste organiseerimise nädal, mille läbiviimine tehti ülesandeks juhatusele. Vastuseks sellele sulgesid võimud oktoobris ühingu. Kuid ta jätkas tegevust illegaalselt, valmistades ette relvastatud ülestõusu Viljandis.[390]

Pärast 3. augusti sõjavastast demonstratsiooni suunas EKP Keskkomitee kogu tähelepanu ülestõusu praktilisele ettevalmistamisele — võitlussalkade moodustamise lõpuleviimisele ja nende relvastamisele. Selles etendasid samuti tähtsat osa ametiühingute juhtivad tegelased ja aktivistid. Nii toimus Tartus ja Tartumaal võitlussalkade organiseerimine ja nende relvastamine Tartu Töölisühingute Kesknõukogu esimehe H. Heidemanni üldjuhtimisel. 18. septembril 1924 läks politseil reetmise tõttu korda areteerida H. Heidemann koos paljude võitlussalga liikmetega. Kuid sellest raskest löögist hoolimata jätkus Tartus ja Tartumaal ülestõusu ettevalmistamine. Tallinnas ja Harjumaal organiseerisid relvastatud võitlussalku suletud Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu esimees J. Jürna jt. ametiühingutegelased.

1. detsembri varahommikul võitlesid paljud juhtivad ametiühingutegelased, relv käes, kodanluse kukutamiseks.

---

[385] A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus. 1 detsembril 1924. aastal, lk. 178—180.

[386] ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 6; s.-ü. 1, l. 3.

[387] ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 7 ja 9.

[388] ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 2, l. 11.

[389] ENSV ORKA, f. 1750, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3—6.

[390] Ülestõusu ettevalmistamise kohta Viljandis vt. lähemalt: A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. aastal, lk. 176—180; Vabaduse koidikul, Tallinn 1964, lk. 143.

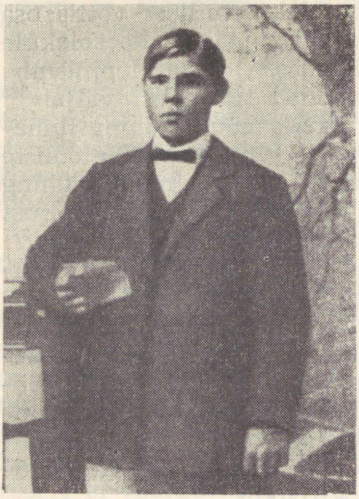

Karl Linnas.

Osvald Piir.

Eduard Ambos.

Nii juhtis kodanliku sõjaministeeriumi vallutamise operatsiooni Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu endine sekretär ja EKNÜ Keskkomitee liige A. Sommerling, kes jätkas lahingut ka haavatuna. Alles siis, kui laskemoon otsa lõppes ja võitlussalk vastasolevast kaitsepolitsei majast ning sõjaministeeriumi õuest ägeda kuulipildujatule alla võeti, oldi sunnitud taanduma. Mehiselt võitlesid Tondil asuvate Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste vallutamiseks määratud rühmas Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu esimees J. Jürna, noortekomisjoni liige A. Arbon, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu endine abiesimees E. Ambos jt. Ratsapolitsei reservi ründamisel tegutsesid ennastsalgavalt endine Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees ja Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juhatuse liige E. Kägu jt.

Töörahva vabaduse eest võideldes langesid 1. detsembril 1924 kangelastena E. Ambos, O. Piir, R. Pälson, A. Sommerling jt. ametiühinguliikumise juhtivad tegelased.

Juba enne ülestõusu, 14. novembril 1924 mõisteti «149 protsessil» surma ja lasti maha Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu esimees Jaan Tomp.

Ülestõusule järgnenud metsiku terrori ohvriks langesid A. Arbon, E. Kägu, K. Linnas ja paljud teised.

Pärast 1. detsembri relvastatud ülestõusu verist mahasurumist võisid tegevust jätkata ainult need ametiühingud, mille eesotsas seisid sotsid.

KOLMAS PEATÜKK

VÕITLUSES REFORMISMI VASTU

(1925—1929)

1. Sotsid ametiühingute eesotsas

1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu verine mahasurumine tõi kaasa reaktsiooni suureneva surve ka ametiühingutele, keda süüdistati koostöös kommunistidega. 12. veebruaril 1925 võttis Riigikogu vastu nn. riigikorra kaitse seaduse, mille teravik oli suunatud veel tegutsevate töölisorganisatsioonide ja demokraatliku liikumise vastu. Selle seadusega anti siseministrile õigus sulgeda kohe need töölisühingud, mille kohta oli andmeid, et nad asuvad Kominterni või Profinterni platvormil. Nii kuulutati 7. mail suletuks Eestimaa Töölisühingute Üldliit ja Üleriiklik Maatööliste Liit ja kõik neile alluvad ametiühingud. Olgu lisatud, et enamik neist oli tegelikult rüüstatud juba 1924. aasta 21. jaanuaril. «Vaevalt on küll kuskil mujal maakera pinnal tööliste ametiühisused sarnast jõhkrust tunnud kui demokraatlikus Eestis,» [1] meenutas 1927. aastal neid sündmusi ajaleht «Kiir». «Meie vanad ja tugevad töölisorganisatsioonid on maha lõhutud, töölisliikumise tegelased on liikumisest sõjakohtu läbi kõrvaldatud, ühisuste varandused on laiali paisatud ja hävitatud,» lisas vähe hiljem juurde «Tööliste Kiir» [2].

Koos ametiühinguorganisatsioonide likvideerimisega püüdis kodanlik valitsus võtta töölisklassilt ka kooskäi-

[1] «Kiir» nr. 8, 5. märtsil 1927.
[2] «Tööliste Kiir» nr. 4, 30. juulil 1927.

mise ja edaspidise organiseerumise võimalust, keelates selleks vajalike ruumide kasutamise. «Tööliste Keldri» kasutamise õigus oli Tallinna linnavalitsuse poolt juba varem tühistatud. 12. veebruaril 1925 sekvestreeriti siseministri määrusega Vaksali puiesteel asuv Tööliste Maja põhjendusega, et osaühingu «Tööliste Maja» juhatus olevat lubanud oma ruumides tegutseda riigivastastel organisatsioonidel ja et selles majas olevat «3. augustil 1924 politseile jõuga vastu hakatud, ning 1. detsembril võitlussalku koondatud, kes maksva korra vastu relvaga välja astunud».[3] Kui töölised siiski kuskil koosolekut tahtsid pidada, tuli neil sellest iga kord politseile kirjalikult teatada. Viimasel oli õigus koosolekuid oma äranägemise järgi keelata või laiali ajada.

1. detsembri relvastatud ülestõusu verine mahasurumine ja sellele järgnenud valge terror andsid Eestimaa Kommunistlikule Parteile ränga hoobi. Paljud EKP aktivistid mõrvati, paljud istusid vanglais, osa aga oli sunnitud Eestist lahkuma. Areteerimisest pääsenud parteiliikmed läksid sügavale põranda alla. Enamik parteiorganisatsioone purustati, teistel aga katkesid sidemed EKP Keskkomiteega. Kogu 1925. aasta vältel toimusid massilised läbiotsimised ja areteerimised. Iga areteerimislaine järel lavastati kärarikkalt järjekordne kohtuprotsess. Mittetäielikel andmeil leidis 1925. aastal aset 78 poliitilist protsessi 273 kaebealusega (siin ei ole arvestatud protsesse sõjaväljakohtutes).[4]

Terrori abil läks kodanlusel korda töölisklassi võitlust Eestis ajutiselt nõrgendada. Seda näitab streigiliikumise tunduv langus. Kui 1921. aastal oli Eestis ametlikel andmeil 53 streiki, millest võttis osa 5156 inimest, siis 1925. aastal oli ainult 17 streiki 1621 osavõtjaga, 1926. aastal 14 streiki 660 osavõtjaga ja 1927. aastal 5 streiki 218 osavõtjaga.[5] Kuigi 1925. ja 1926. aasta streigid olid oma iseloomult majanduslikud, kasutas kodanlus nende likvideerimiseks sageli politsei ja «Kaitseliidu» abi.

Töölisliikumise mahasurumisest ja töölisorganisatsioonide purustamisest võtsid aktiivselt osa Eesti Sotsiaalde-

---

[3] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1040, l. 12; TLA, f. 82, nim. 1, s.-ü. 750, l. 18—19.

[4] Revolutsioonilise liikumise veterani Aleksander Resevi trükis avaldamata uurimuse andmeil.

[5] Eesti 1920—1930, Tallinn 1931, lk. 322.

mokraatliku Tööliste Partei juhtivad tegelased. Nad lõid kodanlusega ühise kontrrevolutsioonilise rinde töölisliikumise vastu. Sotside liidrite abiga moodustas kodanlus pärast 1. detsembrit nn. «seinast seina» valitsuse, kuhu kuulusid kõigi kodanlike parteide kõrval ka Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei esindajad. K. Astile anti portfellita ministri koht. Tema poolt välismaal levitatud andmed Eestis valitseva olukorra kohta olid moonutatud. M. Martna kirjutas välismaa kodanlikus ja sotsiaaldemokraatlikus ajakirjanduses artikleid eesti kodanluse huvides, milles ta häbematult võltsis 1924. a. 1. detsembri ülestõusu ja sellele järgnenud sündmuste käiku ning laimas revolutsioonilisi tegelasi.

Piiramatu tegevusvabaduse olukorras suutsid sotsid aastail 1925—1929 osava sotsiaalse demagoogia abil tõsta oma partei osatähtsust ja kaalu riigi poliitilises elus ning külvata illusioone, nagu oleks võimalik töörahva olukorda ka kapitalismi tingimustes tunduvalt parandada. Pärast kommunistide mõju all tegutsenud ametiühingute sulgemist ootas kodanlus sotsidelt uute, oportunistlike töölis- ja ametiühingute asutamist, keda pidi hoitama kodanluse sõiduvees. Ja sotsid hakkasid ametiühingulise liikumise alal ilmutama erakordset aktiivsust.

1925. aasta algul toimus Tallinnas Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei kinnine koosolek, kuhu olid kutsutud ainult rangelt kontrollitud ja usaldatavad isikud. Põhiettekandega partei lähematest ülesannetest esines K. Ast. Andes ülevaadet 1. detsembri sündmustest suhtus ta eriti vaenulikult klassiteadlikesse töölistesse. Tema arvates oli nüüd saabunud soodne moment, et «kommunistidele lõplik hoop anda» ja «uut seemet võiks külvata, mis vilja kannaks». Ast märkis, et uus riigikorra kaitse seadus annab Eesti Sotsiaaldemokraatlikule Tööliste Parteile suuri võimalusi tegutsemiseks. Siit tulenes järeldus — oli tarvis hakata kohe laiendama oma parteid ja asuma ka ametiühingute organiseerimisele.[6]

Et sotside partei liikmete arv oli sellal veel väike ja tema mõju töölisliikumisele nõrk, võttis partei juhtkond olukorra parandamiseks ette rea kardinaalseid abinõusid. Üheks selliseks osutus 1925. aasta aprillis toimunud ühinemine väikesearvulise liikmeskonnaga Iseseisva Sotsialist-

[6] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 668, l. 1.

liku Töölisparteiga (ISTP), kellega tegelikult töötati koos juba 1923. aasta teisest poolest alates. Selle partei liidritel K. Freibergil, E. Joonasel, J. Piiskaril ja teistel oli minevikus, tänu oma revolutsioonilistele fraasidele, olnud mõningane poolehoid töörahva vähemteadlikes kihtides. Ühinenud partei nimetas ennast nüüd Eesti Sotsialistlikuks Tööliste Parteiks (ESTP).

«Ametiühisusline Kuukiri», mis ilmus 1923. aastast alates Alma Ostra-Oinase toimetusel, allutati täielikult eesmärgile haarata töölisliikumine sotside mõju alla. Siin avaldati rida kirjutisi, milles anti konkreetseid juhtnööre ametiühingute organiseerimiseks. Juba 1925. aasta jaanuarinumbri juhtkiri «Kust uuesti alata?» rõhutas, et ESDTP peab enda peale võtma uute ametiühingute organiseerimise algatuse.[7] Erilise agarusega püüdis «Ametiühisusline Kuukiri» laimata kommunistide tegevust Eesti ametiühinguliikumises. Ta moonutas pahatahtlikult fakte, püüdes näidata, nagu poleks EKP kunagi olnud huvitatud töölisklassi materiaalse olukorra parandamisest. Nii kirjutati artiklis «Palgad ja elukallidus»: «Kommunistid... loodavad näljaste mässu abil sotsiaalset revolutsiooni lähendada ja läbi viia. Nende arvates on see kõige suurem õnnetus sotsiaalsele revolutsioonile, kui töölised inimväärilselt elada võivad ja korralikku palka saavad.» Artikkel püüab lugejaid veenda järgmises: alles siis, kui Eesti tööliste enamik jõuab arusaamisele, et ametiühinguliikumise usaldamine kommunistidele on olnud suurim eksitus ja kui ametiühingute etteotsa asuvad sotsid, «siis alles võime loota, et tööliste elujärg ja palgatingimused paranevad. Siis paistab, et võib olla kaugeltki igatsetud päike, mida praegu matnud mustad mure-pilved».[8]

Repressioonidest jäid puutumata ja jätkasid 1925. aastal tegevust ainult need ühingud, mille eesotsas seisid sotsid. Tallinnas oli selliseid neli.[9] Tegutsema jäi Tallinna nõelatööliste ühingu asemele juba 1924. aastal asutatud rätsepatööliste ametiühing, mille juhatuses pärast 1. detsembrit haarasid võimu sotslikult meelestatud tegelased, tööliste pilkelises kõnepruugis «väike pambumeeste» kamp. Nad lubasid näidata, «kuidas ühing tegutsema peab». Tulemuseks oli see, et liikmete arv kiiresti langes, 1926. aasta

[7] Vt. «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 1, lk. 1—2.
[8] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 2, lk. 2.
[9] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 179, l. 3.

alguseks paarisajalt liikmelt 30-le. Ühingu peamiseks eluavalduseks oli peoõhtute korraldamine. Samasuguseks «perekondlikuks asutuseks», kus käidi koos aega viitmas või tantsu löömas, muutus pärast 1924. aasta 21. jaanuari rüüstamist sotside mõju alla läinud trükitööliste ühing. Endiselt jäid tegutsema veel Tallinna kelnerite ning äri-, kontori-, kantselei- ja kooperatiivitöötajate ühingud, mille juhtimine oli juba algusest peale sotside käes [10].

Tartus, kus tööstusproletariaadi osa töötajate hulgas oli suhteliselt väike, tegutses 1925. aastal seitse sotside mõju all olevat töölis- ning ametiühingut: äri- ja kontoriteenijate, aiatööliste, majateenijate, trükitööliste, ülikooli teenijate, maalritööliste ja rätsepatööliste ühing.[11]

Peale nende ei suletud veel Riigi- ja Omavalitsusteenijate Keskliitu, Üle-eestimaalist Meremeeste Liitu ja Eestimaa Raudteelaste Liitu, kus samuti etendasid juhtivat osa sotsid. Nimetatud ühingute keskus paiknes Tallinnas, osakondi loodi ka teistes linnades.

1925. aastal alustasid sotsid organiseerimistööd esmajoones maal. Üksikud maatööliste ühingud tegutsesid sotside juhtimisel juba varem. 1925. aasta mais tehti algust üleriikliku maatööliste organisatsiooni loomisega ja sama aasta juulis registreeriti «Üleriikliku Maatöörahva Ühisuse» põhikiri Tallinna-Haapsalu rahukogus.[12] Ühingu etteotsa asusid sotside partei tuusad. Et ühingul oli õigus luua osakondi üle kogu vabariigi, tehti nii ESTP kohalikele osakondadele kui ka partei üksikliikmetele ülesandeks lülituda energiliselt maatöörahva ühingu kohalike osakondade asutamisse. K. Ast püüdis nende moodustamisel ära kasutada ka riigi- ja omavalitsuse kanaleid. Ühe aasta jooksul loodi üle maa 15 kohalikku osakonda. Reas kohtades, nagu Kudinas, Vaivaras, Laiksaare-Urissaarel, Arul, Ahjas, Imaveres ja Alatskivil, olid need aga väikesearvulised ja nende osa maatöörahva elus vaevalt märgatav.

1925. aasta jooksul tegid sotsid korduvalt katset organiseerida uusi ametiühinguid ka Tallinnas, kuid alati lõppesid need viljatult. Näiteks kui nad Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus üritasid asutada Tallinna puutööliste ame-

---

[10] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 688, l. 27.
[11] «Ametiühisusline Kuukiri», 1926, nr. 1/2 (34/35), lk. 2.
[12] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 11, lk. 6.

tiühingut, siis ei ilmunud ükski tööline koosolekule ja sotsist kõnemees pidi koosoleku ära jätma.[13]

Aktiivselt tegutsesid sotsid aga Tartus. Siin asutasid rätsepatööliste, maalritööliste ja aiatööliste ühingud Tartu Töölisühingute Liidu (hiljem Tartu Töölisühingute Keskliit). 14. juunil 1925 toimunud asutamiskoosolekul võeti vastu ja saadeti registreerimisele ka liidu põhikiri. Viimases nähti ette, et Tartu Töölisühingute Liidu liikmeks võivad olla kõik Tartu linna ja maakonna töölisühingud ning sellega võivad ühineda ka vabrikuvanemad. Põhikirjas nähti ette liitumine rahvusvaheliste ametiühinguorganisatsioonidega.[14] Sotsid tegid Tartus katset organiseerida uuesti 1924. aastal suletud puutööliste ametiühing. Lõpuks õnnestuski neil 10. juunil 1925 kokku kutsuda linna puutööliste koosolek. Siin võeti sotside juhtimisel vastu otsus pöörduda siseministri poole järjekordse palvega saada luba ühingu tegevuse alustamiseks. Otsuses tõotati tulevikus mitte anda põhjust ühingu sulgemiseks.[15] Mõne aja pärast lubaski siseminister Tartu Puutööliste Ühingul jätkata tegevust.[16] Ühingu esimene peakoosolek ja juhatuse valimine toimus aga alles 1926. aasta algul.[17] Esimesel tegutsemisaastal oli ühingul ligemale 60 liiget,[18] hiljem see arv langes aga 30-le.[19]

Palju vaeva nägid sotsid ka töölisühingu asutamisega Narvas. 1925. aasta juunis saadi niikaugele, et siseminister kinnitas Narva Tööliste Ühingu põhikirja.[20] 9. augustil toimunud üldkoosolekul valiti juhatus ja määrati kindlaks liikmemaksu suurus.[21] Põhikirja järgi võisid ametiühingusse kuuluda töötajad kõikidelt ametialadelt. Enamiku moodustasid siin kiutöölised. Kuna koosoleku kokkukutsumine ja ühingu organiseerimine toimus sotside poolt, siis ei võtnud enamik Narva töölistest sellest osa. Rohkem kui kahest tuhandest Kreenholmi ja Kalevivabriku töölistest tuli koosolekule ainult 30 inimest,[22] kusjuures nendegi

[13] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 668, l. 27.
[14] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 9, lk. 7.
[15] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 9, lk. 7.
[16] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 13, lk. 9.
[17] «Ametiühisusline Kuukiri», 1926, nr. 3/4, lk. 30.
[18] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 179, l. 14.
[19] «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55), lk. 28.
[20] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 10, lk. 7.
[21] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 12, lk. 7.
[22] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 668, l. 27.

hulgas oli osa niisuguseid, kes juba algusest peale suhtusid eitavalt sotside plaanidesse (Arnold Grimpel, Leonhard Käär, Dimitri Kuzmin, Marie Koljal jt.). Seetõttu valiti Narva Tööliste Ühingu juhatusse ka mittesotslikke töölisesindajaid.[23] 1926. aasta juunis oli ühingu liikmete arv 64.[24]

Alma Ostra-Oinase ja Emma Assoni algatusel kutsuti 1926. aasta veebruari lõpul Tallinnas ellu majateenijate ametiühing. Aasta jooksul tõusis selle liikmete arv 130-ni. Kõrvuti sotsidega kuulus ühingu juhatusse ka klassiteadlikumaid, kommunistide seisukohti jagavaid töötajaid.[25]

Juba 1925. aasta suvest peale tegid sotsid B. Eilman ja A. Sirro energiliselt eeltööd Tallinna Metallitööliste Ametiühingu taastamiseks. Kui varem kuulus sellesse ametiühingusse Eesti proletariaadi klassiteadlikum osa, siis pärast tegevuse taastamist hakkasid tähtsat osa etendama sotsid. 12. detsembril 1925 registreeriti Tallinna Metallitööliste Ametiühingu põhikiri Tallinna-Haapsalu Rahukogus.[26] Esimese peakoosoleku ajaks, mis peeti 8. juunil 1926, oli liikmeks registreerunud 141 töölist. Peakoosolekul valitud juhatuses oli sotside partei tegelaste kõrval ka vabrikutöölisi (Aleksander Luik, August Sprenk jt.). Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juhatuse ruumideks hangiti Alma Ostra-Oinase ettepanekul üks nurgake linnavalitsuse hoolekandeosakonnas.[27] Uuesti elluäratatud ametiühingul ei olnud aga tööliste hulgas populaarsust. Kui aastail 1922—1924 kuulus sellesse ühingusse umbes 3500 metallisti, siis 1927. aasta aprillis oli vastav arv vaid 75.[28] Samaaegselt Tallinna Metallitööliste Ametiühingu tegevuse alustamisega astuti samme metallitööliste organiseerimiseks ka Tartus.

1925. aasta teisel poolel alustati eeltöid kiutööliste ja nahatööliste ametiühingu taastamiseks Tallinnas. Aasta lõpul saadeti põhikirjad registreerimiseks. Samal ajal kutsuti ellu Tallinna Puutööliste Ametiühing, kuhu kõige rohkem liikmeid tuli Lutheri vineeri- ja mööblivabrikust. Ajutisse juhatusse valiti enamikus sotsid.

---

[23] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 164, l. 126.
[24] ENSV ORKA, f. 947, nim. 1, s.-ü. 86, l. 75.
[25] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 179, l. 14.
[26] «Ametiühisusline Kuukiri», 1926, nr. 3/4 (36/37), lk. 27—28.
[27] Alates 1. augustist 1927 koliti üle «Tööliste Kodusse».
[28] «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55), lk. 28.

7. novembril 1926 asutati ka Pärnu Tööliste Ühing.

Sotside poolt asutatud ametiühingud tegutsesid loiult. Nad ei pidanud võitlust töörahva poliitilise ja majandusliku olukorra parandamise eest. Nende tegevusele mõjus takistavalt ka see, et alates 1925. aastast organiseeriti ametiühinguid jällegi kitsaste kutseühingutena, mitte aga tootmisharu printsiibi järgi. Kasutades osavalt ära 1. detsembri relvastatud ülestõusu lüüasaamisele järgnenud repressioone, värbasid ESTP liidrid oma ametiühingutesse rohkesti väheteadlikke töölisi. Sotside eesmärk seisnes eelkõige selles, et haarata ametiühingute juhtimine enda kätte ja siis suunata nad taotlema reforme kodanlikus ühiskonnas.

Ametiühingute elustamiseks otsustasid ESTP liidrid muretseda Tööliste Maja asemele uue kooskäimiskoha. Kavatseti ellu kutsuda osaühisus «Tööliste Kodu», mille põhikirja Tallinna-Haapsalu rahukogu 16. mail 1925 registreeriski. Osaühisus oli ülemaaline organisatsioon, tema liikmeks võisid astuda kogu Eesti töölisühingud. Põhikirja järgi pidi «Tööliste Kodu» muuhulgas hoolitsema ka selle eest, et töölisühingud omaksid tegutsemiseks tarvisminevaid ruume.[29]

Eesti töölisühingud kuulusid seni veel ametlikult Punasesse Ametiühingute Internatsionaali (Profintern). Uute ametiühingute loomise kõrval oli sotside üheks tähtsamaks eesmärgiks lülitada Eesti ametiühingud oportunistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu (nn. Amsterdami Internatsionaali) koosseisu.[30] Viimasega pidasid sotsid pidevalt

[29] «Ametiühisusline Kuukiri», 1925, nr. 9, lk. 7.

[30] Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni tekkisid paljudes kapitalistlikes riikides kommunistlikud parteid. Kujunesid soodsad tingimused töölisklassi revolutsiooniliste jõudude ühendamiseks rahvusvahelises ulatuses. Kominterni loomine (märts 1919) aitas tugevasti kaasa progressiivsete jõudude võitluses ühtsuse eest.

Printsipiaalsele ja järjekindlate võitlejatena rahvusvahelise töölisklassi ridade ühtsuse eest astusid kohe algusest peale välja Nõukogudemaa ametiühingud. Juba Ülevenemaalisel Ametiühingute I kongressil (jaanuar 1918) võeti vastu otsus kutsuda 15. veebruaril 1918 Petrogradis kokku rahvusvaheline ametiühingute kongress. Ehkki Nõukogude ametiühingute ettepanek vastas organiseeritud tööliste huvidele kogu maailmas, lükati see Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriikide ja teiste maade reformistlike ametiühingute liidrite poolt tagasi. Tegutsenud Esimese maailmasõja aastail kodanluse abilistena, suhtusid viimased äärmiselt vaenulikult Oktoobrirevolutsioonisse ja noorde Nõukogude riigisse. Reformist-

sidet. Nad said temalt nii nõu kui ka materiaalset abi ametiühingute organiseerimiseks. Ka «Ametiühisusline Kuukiri» ilmus Amsterdamist saadud rahadega. 1926. aasta suvel sooritas Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu peasekretär Jan Oudegeest misjonisõidu Skandinaavia maa-

likud ametiühinguliidrid ei tahtnud mingisugust koostööd Nõukogude ametiühingutega ja püüdsid neid isoleerida rahvusvahelisest ametiühinguliikumisest.

Töölisliikumise tõus kapitalistlikes maades ja rahvusliku vabastusliikumise hoogustumine koloniaalmaades sundis kapitalistlike maade reformistlikke ametiühinguliidreid kiirustama sellise rahvusvahelise ametiühingukoondise loomisega, mis pidurdaks revolutsioonilise liikumise edasist kasvu ja proletariaadi rahvusvahelist koostööd.

Pärast mitmeid nõupidamisi ja konverentse kutsuti 1919. aasta juulis Amsterdamis kokku rahvusvaheline ametiühingute kongress. Siin olid esindatud reformistlikud ametiühingud Austriast, Belgiast, Taanist, Hispaaniast, Hollandist, Inglismaalt, Luksemburgist, Norrast, Prantsusmaalt, Rootsist, Saksamaalt, Šveitsist, Tšehhoslovakkiast. Kongressil viibisid ka Ameerika Tööföderatsiooni liidrid. Kongressi 91 delegaati esindas ligemale poolt (17 740 000) ametiühingutesse organiseeritud töölistest ja teenistujatest kogu maailmas. Kongressil loodi Rahvusvaheline Ametiühingute Liit (RAL), mida hakati nimetama Amsterdami Internatsionaaliks. Selle juhid olid Oktoobrirevolutsiooni ja Nõukogude ametiühingute vihased vaenlased; nad võtsid agaralt osa kõigist imperialistide Nõukogudevastastest intriigidest ja kampaaniatest.

Nõukogude Venemaa ja ka mitmete teiste riikide (Prantsusmaa, Tšehhoslovakkia jt.) progressiivseid ametiühinguid Amsterdami Internatsionaali ei võetud. Ka ei kuulunud siia koloniaal- ja sõltuvate maade ametiühingud. Seega ei olnud reformistlik Rahvusvaheline Ametiühingute Liit kunagi tõeliselt ülemaailmne organisatsioon.

Kõige teravamates klassilahingutes astusid Amsterdami Internatsionaali liidrid välja kodanluse poolel. Oma tegevuse peamiseks suunaks pidas RAL ametiühinguliikumise ja sotsiaalseadusandluse kohta käivate materjalide kogumist, mitmesuguste statistiliste andmete koostamist, ajakirjade ja informatsiooniliste bülletäänide väljaandmist, mis aitaksid kaasa kapitalistide ja tööliste vahel tekkinud konfliktide lahendamiseks vahekohtu teel. Rahvusvahelises ametiühinguliikumises viisid Amsterdami Internatsionaali liidrid alati ellu töölisklassi lõhestamise poliitikat.

Oma ridade ühendamiseks olid sunnitud samme astuma ka progressiivsed ametiühingud, kellelt oli võetud võimalus kuuluda Amsterdami Internatsionaali. 1920. aasta algul toimus Moskvas rida konverentse, millest võtsid peale Nõukogudemaa ametiühingute esindajate osa ka Bulgaaria, Eesti, Hispaania, Inglismaa, Itaalia, Prantsusmaa jt. maade progressiivsed ametiühingud. 1921. aasta 3.—19. juulini toimus asutav kongress, millel viibis 380 delegaati, kes esindasid umbes 17 miljonit organiseeritud töötajat kogu maailmast. Kongressil moodustati Punane Ametiühingute Internatsionaal — Profintern.

des, Soomes ja Balti riikides. Selle reisi eesmärgiks oli tõmmata nimetatud maade ametiühingud Amsterdami Internatsionaali.

J. Oudegeest saabus Eestisse augusti lõpul, tutvus siinsete ametiühingute tegevusega, vestles ESTP liidritega ning andis neile nõu edasiseks tegutsemiseks. Oudegeesti arvates olid Eesti ametiühingud 1926. aastal umbes samal tasemel kui Hollandi ametiühingud XIX sajandi lõpul.[31] Oma aruandes Rahvusvahelisele Ametiühingute Liidule kirjutas Oudegeest, et Eesti ametiühinguliikumises on veel väga palju teha, enne kui võib kõnelda hästi organiseeritud liikumisest.[32]

Eestis olles külastas Jan Oudegeest ka sise- ja teedeministrit, juhtides tähelepanu vajadusele kindlustada ametiühinguliikumise «vabadust». Vestluses ESTP Keskkomitee liikmetega arvustas ta Eesti «demokraatiat», öeldes, et töölistel on Eestis tõesti vilets elada. Ta oli väga imestunud metsiku surve üle. Kuid see ei takistanud teda külastamast ka tolleaegset riigivanemat J. Teemantit. Vestluses viimasega püüdis Oudegeest riigivanemale selgeks teha, et Amsterdami Internatsionaal peaks olema Eesti «demokraatiale» vastuvõetav, niisama nagu kodanlusele on vastuvõetav Eesti sotside tegevus, ja et seepärast oleks mõt-

---

Peale Nõukogudemaa ametiühingute ühendas Profintern hulga rahvuslikke keskusi Belgias, Eestis, Hollandis, Hiinas, Indohiinas, Kanadas, Kolumbias, Tšehhoslovakkias, Tšiilis jm. Punasesse Ametiühingute Internatsionaali kuulusid ka mitmete kapitalistlike maade progressiivsed ametiühingugrupid (näit. «Vähemuse liikumine Inglismaal», Ametiühingupropaganda Liiga Ameerika Ühendriikides jt.). Selle ametiühingute internatsionaali programmi tunnistasid ja pidasid temaga kindlat sidet mitme teisegi maa (näit. Bulgaaria, Egiptuse, Jaapani, Rumeenia, Soome, Türgi jt.) töölisorganisatsioonid, kuid nendes riikides kujunenud poliitilise olukorra tõttu ei kuulunud need ametiühingud formaalselt Punasesse Ametiühingute Internatsionaali. Profinterni tegevuse peamiseks eesmärgiks oli areneva töölis- ja ametiühinguliikumise igakülgne abistamine ning võitlus töölisliikumise ühtsuse eest.

Seoses uue olukorra tekkimisega rahvusvahelises töölisliikumises lõpetas Profintern oma tegevuse 1938. aastal. Amsterdami Internatsionaal lagunes Teise maailmasõja ajal (Vt.: Уильям З. Фостер, Очерки мирового профсоюзного движения, Профиздат 1956, стр. 321—342; История профсоюзного движения за рубежом, Профиздат 1962, стр. 568—585.)

[31] O. R(ästas), Skandinaavia ja Baltimaade ametiühisuste konverents. «Klassivõitlus», 1927, nr. 79, lk. 7.

[32] Ametiühingulise liikumise üldajalugu, koostanud E. Joonas, Tallinn, 1939, lk. 304—305.

tetu ametiühingute tegevust keelata. Valitsus peaks Eesti ametiühingute ühinemist sotside poolt juhitud Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga kõigiti soodustama. Jutuajamise lõpul olevat Teemant lubanud lasta EST Parteil tegutseda ametiühingute organiseerimisel ja andnud nõusoleku Eesti ametiühingute ühinemiseks Amsterdami Internatsionaaliga. Seda tingimusel, kui ESTP ei luba revolutsioonilisi, kommunistlikke töölisi ametiühingute etteotsa.[33]

Enne lahkumist Eestist andis Oudegeest eesti sotsidele nõu luua juba asutatud ametiühingute baasil ülemaaline juhtiv keskorgan, kes võiks astuda Rahvusvahelisse Ametiühingute Liitu. Säärasel korral, arvas Oudegeest, võiks Amsterdam Eesti ametiühinguliikumist nii rahaliselt kui ka muul viisil abistada.

Et sillutada teed Põhja-Euroopa ja Baltimaade ametiühingute lülitamiseks Rahvusvahelisse Ametiühingute Liitu, kutsuti Oudegeesti ja Rootsi ametiühingute keskjuhatuse initsiatiivil 6.—7. detsembril 1926 Stokholmis kokku Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingute konverents. Peale Oudegeesti võttis konverentsist osa 43 delegaati (Rootsist 8, Norrast 15, Taanist 10, Soomest 4 ja igast Balti riigist 2 esindajat).

Kutse Eesti ametiühingute esindajate saatmiseks Stokholmi adresseeriti kodanlike võimude poolt suletud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogule. Kuid sotsid otsustasid saata konverentsile oma delegaadid. Esialgu pidid sõitma K. Ast ja M. Martna, kuid hiljem asendati nad Alma Ostra-Oinase ning Hans Martinsoniga, kes oli Eesti Tööliste Partei [34] parempoolse tiiva liidreid ja toetas täielikku koostööd sotsidega. (Hiljem, 1929. aastal astus ta sotside parteisse, kus tegutses aktiivselt.) Et 1926. aastal moodustatud Eesti Tööliste Parteil oli tööliste hulgas suurem poolehoid kui sotsidel, loodeti selle partei parempoolsete liidrite abiga ette valmistada Eesti ametiühingute lülitamist Amsterdami Internatsionaali.

Stokholmi konverentsil olid esindatud peamiselt II Internatsionaali tegelased ja Amsterdamiga ühinemise pooldajad. Võis arvata, et revolutsioonilist opositsiooni siin ei esine. Kuid tegelikult polnud see siiski nii. Soome delegaat Pekkala, Norra delegaat Volan jt. avaldasid arvamust,

[33] O. R(ä s t a s), Skandinaavia ja Baltimaade ametiühisuste konverents, «Klassivõitlus» 1927, nr. 79, lk. 7.

[34] Eesti Tööliste Partei asutamise kohta vt. lk. 184.

et konverentsile tuleks kutsuda ka Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu esindajaid Moskvast. Samuti heitsid nad enne päevakorra juurde asumist konverentsi kokkukutsujaile ette, et Eestit, Lätit ja Leedut esindavad ainult «ühe poliitilise ilmega ametiühingud, kuna enamlise kalduvusega ametiühingud kutsumata jäänud». Selle peale valetasid A. Ostra-Oinas ja H. Martinson, et Eestist saabunud delegaadid valiti üksmeelselt Tallinnas tegutsevate ametiühingute juhatuste poolt ja et need ametiühingud asuvad klassivõitluse positsioonidel. Et Tallinnas veel «mingisuguseid kommunistlikke ametiühinguid» eksisteeriks, ei olevat konverentsi korraldaval toimkonnal teada. A. Ostra-Oinast ja H. Martinsoni kaitses Oudegeest. Ta ütles, et Soome esindajad, eriti aga Pekkala ei tundvat olukorda Baltimaades.[35]

Soome delegatsiooni ettepanek võtta päevakorda võitlus valge terrori vastu Baltimaadel, samuti võitlus fašistlike organisatsioonide vastu ja ametiühingute ühtsuse probleem nii rahvuslikus kui ka rahvusvahelises ulatuses, lükati «kollase» enamuse poolt tagasi. Need küsimused lubati arutamisele võtta alles siis, kui konverentsil selleks aega jätkub. Aega aga muidugi «ei jätkunud».[36]

Stokholmi konverents otsustas igati toetada Baltimaadel toimuvat ametiühingulist liikumist. Eestis soovitati kohalikud ametiühingud koondada ülemaalisse liitu. Lätis ja Leedus juba tegutsesid reformistlikud ametiühingukeskused, mille kaudu Rahvusvaheline Ametiühingute Liit võis nende maade töölisühingute tegevust suunata. Tehti ettepanek luua Baltimail Amsterdami Internatsionaali astumise ettevalmistamiseks Balti komitee. Skandinaavia ametiühingute keskjuhatustel soovitati toetada ametiühinguid Baltimaades nii rahaliselt kui ka muul viisil, võimaldada nende juhtivatel tegelastel tutvuda Skandinaavia töölisühingute praktikaga ja korraldada neile lühiajalisi kursusi. Sealjuures seati ametiühingute abistamine tingimata sõltuvusse Amsterdami Internatsionaali kuulumisest.

Soome delegaatide ettepanek konstateerida, et rahvusvaheline ametiühinguliikumine on lõhestatud — eriti Baltimail, ja et siin oleks eriti vajalik võidelda ametiühinguliikumise ühtsuse eest, lükati tagasi.

[35] «Ametiühisusline Kuukiri», 1926, nr. 17/18 (50/51), lk. 19.

[36] С. Гальсен, Скандинавско-Балтийская конференция. «Красный Интернационал профсоюзов», 1927, № 1, стр. 62.

Kodanlike võimude poolt keelatud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu ja Tööliste ning Teenijate Ühingu juhatuse esimees Johannes Jürna saatis Stokholmi konverentsile pikema deklaratsiooni, kus teatati, et Eesti organiseeritud töölisklass ei tunnista konverentsile saabunud Eesti delegaate oma esindajaiks. Nad pole ametiühingute poolt valitud, vaid määratud sotside poolt. J. Jürna pani ette saata Eestisse rahvusvahelise proletariaadi esindus, kes tutvuks selle metsiku survega, millega siin töölisliikumist kägistatakse. Samuti palus J. Jürna rahvusvaheliselt töölisliikumiselt abi, et tehtaks lõpp terrorile Eestis. Revolutsiooniliste tööliste nimel teatati deklaratsioonis, et «kõigi katsete vastu Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingulist liikumist pettuse teel kokkuleppe mädasoole viia, saaksime me Eesti klassiteadlikkude tööliste nimel kõige ägedamat protesti avaldama.» [37]

Soome esindajad toetasid deklaratsioonis tehtud ettepanekut rahvusvahelise komisjoni saatmiseks Eestisse. Kuid «Eesti tööliste esindajad» koos konverentsi enamusega olid kategooriliselt selle vastu. A. Ostra-Oinas eitas kodanluse surve ja terrori olemasolu Eesti töölisliikumises.

Pärast Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingute konverentsi kasvas sotside aktiivsus ametiühingutöös veelgi. Nad püüdsid luua uusi töölisühinguid ja suurendada juba tegutsevate liikmete arvu.

Sotside organiseerimistöö ei leidnud Eesti tööliste hulgas erilist poolehoidu. Osa töölisi hoidus ametiühingutest üldse eemale. Nad kartsid, et võivad sattuda «kahtlaste» isikute nimekirja ja edasi juba vanglasse. Teine osa töölisi oli seisukohal, et sotslikesse ametiühingutesse ei tohi astuda, sest sellistest töölisühingutest on kasu ainult kodanlusele. Kolmandad arvasid, et ametiühinguid ärgu parem olgugi, las tööliste olukord läheb veelgi raskemaks, ehk tuleb siis kõigil aru pähe. Niisugused meeleolud valitsesid tööliste hulgas pärast 1. detsembri ülestõusu verist mahasurumist.

Eestimaa Kommunistlik Partei suhtus ametiühingulii-kumisse kui võimalusse luua ühtsust kogu töölisliikumises ja kui tähtsasse abilisse «poliitilisele agitatsioonile ja revolutsioonilisele organisatsioonile».[38] Seepärast ei pool-

[37] «Skandinaavia ametiühisuste-konverentsile». «Klassivõitlus», 1927, nr. 79, lk. 11—12.

[38] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 412.

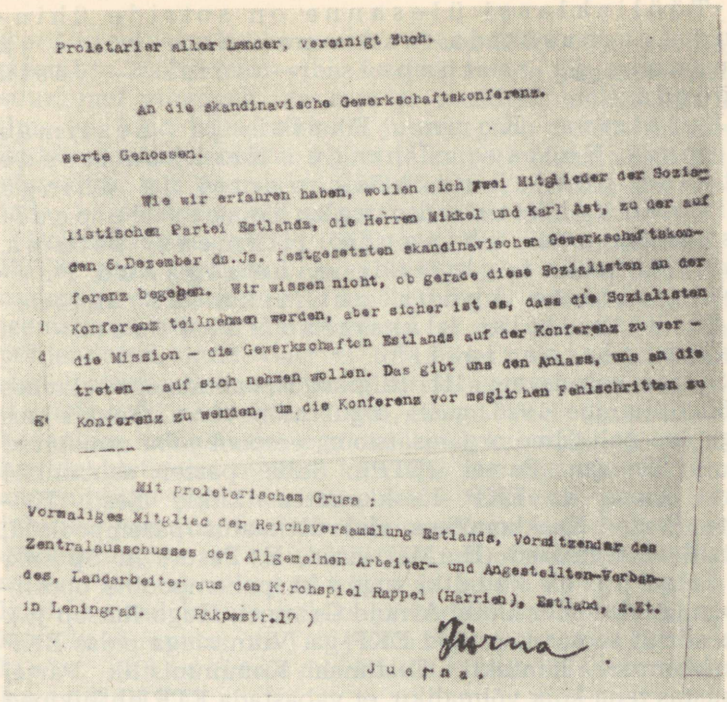

Proletarier aller Länder, vereinigt Euch.

An die skandinavische Gewerkschaftskonferenz.

werte Genossen.

Wie wir erfahren haben, wollen sich zwei Mitglieder der Sozialistischen Partei Estlands, die Herren Mikkel und Karl Ast, zu der auf den 6.Dezember ds.Js. festgesetzten skandinavischen Gewerkschaftskonferenz begeben. Wir wissen nicht, ob gerade diese Sozialisten an der Konferenz teilnehmen werden, aber sicher ist es, dass die Sozialisten die Mission – die Gewerkschaften Estlands auf der Konferenz zu vertreten – auf sich nehmen wollen. Das gibt uns den Anlass, uns an die Konferenz zu wenden, um die Konferenz vor möglichen Fehlschritten zu

Mit proletarischem Gruss :
Vormaliges Mitglied der Reichsversammlung Estlands, Vorsitzender des Zentralausschusses des Allgemeinen Arbeiter- und Angestellten-Verbandes, Landarbeiter aus dem Kirchspiel Rappel (Harrien), Estland, z.Zt. in Leningrad. (Rakowstr.17)

Jürna.

Eestimaa Töölisühingute Üldliidu ja Tööliste ning Teenijate Ühingu juhatuse esimehe Johannes Jürna deklaratsioon Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingute kongressile (detsember 1926).

danud ta tööliste eemalehoidmist ametiühingutest ka siis, kui need olid sotslikud.

Juba 1925. aasta suvel õhutas EKP töölisi astuma töölis- ja ametiühingutesse. Sotside poolt juhitavate ametiühingute suhtes oli parteil seisukoht, et need tuli muuta proletariaadi revolutsioonilise klassivõitluse organiteks, vabastades nad sotside mõju alt. 1925. aasta augustis ilmunud üleskutses «Kõigile Eestimaa Kommunistliku Partei ja Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu liikmetele!», kirjutas EKP Keskkomitee:

«Tööliskласsi ülesanne on sotside ühingud ära kasutada, nad oma kätte võtta ja kurnaja ja ta toapoisi — sotsi — vastu pöörda.

Eestimaa Komm. Partei ja Eestimaa Komm. Noorsoo Ühingu Keskkomiteede otsuse põhjal on kõik partei ja ühingu liikmed kohustatud otsekohe sotside poolt asutatavate ühingute liikmeks astuma, kus liikmete registreerimine alganud. Partei liikmete kohus on liikmeks agiteerida kõiki teisi klassiteadlikke mees- ja naisproletaarlasi.»[39]

Seoses eelseisvate III Riigikogu valimistega elavnes töölisliikumine 1926. aasta algul mõnevõrra. Tekkis uus legaalne poliitiline organisatsioon, eespool juba nimetatud Eesti Tööliste Partei (ETP). Selle partei asutamisel aitas kaasa ka EKP Keskkomitee. Ehkki Eesti Tööliste Partei Keskkomitees olid ülekaalus parempoolsed, sotslikud tegelased (H. Martinson, E. Pesur, A. Sprenk, E. Selge jt.), oli küllaltki tugev ka pahempoolne opositsioon (Aleksander Luik, Arnold Grimpel, Hugo Rätsep jt.), kes siiralt soovis koostööd EKP-ga. Viimastega pidas EKP Keskkomitee kontakti. Eestimaa Kommunistlik Partei otsustas teha kõik võimaliku, et vabastada ETP lihtliikmed parempoolsete liidrite mõju alt ja muuta see partei legaalseks revolutsiooniliseks organisatsiooniks. ETP hakkas innukalt osa võtma ametiühingute organiseerimisest.

1926. aasta algul muutus elavamaks ka EKP põrandaalune töö. Parteitöö kohapealsed juhtijad August Riismann ja Helene Paju (Veidenbaum) astusid samme põrandaaluse organisatsiooni tugevdamiseks. Suurenes EKP liikmete arv, keda Keskkomitee sai rakendada partei poliitika läbiviimiseks legaalsetes organisatsioonides. Aktiivselt tehti kommunistlikku propagandat tööliskласsi hulgas, valmistati üleskutseid ja lendlehti ning korraldati nende levitamist. 1926. aasta veebruaris levitati Eestis laialdaselt šapirograafil paljundatud lendlehte «Seletuskiri ametiühisuste asutamise asjus», kus analüüsiti tööliste hulgas valitsevaid suhtumisi ametiühingutesse. Siin mõisteti veel kord hukka tööliste eemalehoidmine sotside poolt organi-

[39] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 120, l. 40.

seeritavatest ametiühingutest. «Loomulikult on revolutsioonilise töölisklassi viha sotside, nende juudaste vastu suur, nad vihkavad iga asja ja avaldust, millel sotsline ilme on, kuid tulise südame juures peab revolutsionääril ka külm mõistus olema. Külm ja kaine mõistus käsib kõiki võimalusi, mis olemas on, töölisteklassi huvides ära kasutada, ka sotside poolt asutatavad ametiühingud».[40]

Polemiseerides nende töölistega, kes olid seisukohal, et ESTP poolt asutatud ametiühingud ei anna töölistele midagi ja et sotsid viivad ametiühingud kodanluse huvide teenistusse, ütlesid kommunistid, et see võib olla muidugi põhjendatud, kuid «last ei tohi ühes pesuveega vannist rentsli visata. See asjaolu, et sotsid ametiühisusi asutavad (teistel pole seda võimalust) ei vii veel ametiühingut kodanluse teenistusse, ega tee neid kasutuks töölisklassi huvide kaitsmise mõttes, küll aga see asjaolu, kui sotsid ametiühingu juhtimise oma kätte võtavad, ja see võib juhtuda just siis, kui revolutsioonilisem osa töölisklassist ametiühingusse ei astu. Mis järgneb sellest? Eks järgne sellest see, et ametiühingusse vaja minna, kuid et need kasuta poleks ja kodanluse huvide mängukanniks ei muutu, vaja juhatus revolutsioonilise, klassiteadlikkude tööliste kätte koondada.»[41]

Rohkesti pöörati ametiühingutele tähelepanu Eestimaa Kommunistliku Partei 1926. aasta novembrikonverentsil.[42] Viljandi esindaja Peeter Lindau, Kohtla esindaja Arnold Maurer-Prei, Saaremaa esindaja Aleksander Orlov-Saar ja Harjumaa esindaja Johannes Jürna rääkisid konkreetsest vajadusest minna ka sotside poolt juhitud ametiühingutesse ning võidelda nende revolutsioniseerimise eest. Konverents mõistis hukka kommunistide eemalehoidmise sotside poolt organiseeritud ametiühingutest. Oma sõnavõtus märkis J. Anvelt, et «sellele voolule, mis sotside ühingutest eemale hoidmist pooldab, tuleb kõige jõuga vastu võidelda. Tuleb minna sotside ühingutesse ja need üle võtta, et need tõsisteks tööliste klassivõitluse organisatsioonideks saaks».[43] Konverents seadis kommunistide ette ülesande aidata töölistel muuta ametiühingud tõepoolest

[40] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 809, l. 3.
[41] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 809, l. 5.
[42] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 171, l. 38—41.
[43] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 171, l. 39.

oma klassiorganisatsioonideks ning tõrjuda kõrvale sotslikud juhid.

Pidevalt valgustas revolutsiooniliste ametiühingute ülesandeid EKP ideelisel juhtimisel ilmuv ajaleht «Kiir». Kõige kokkuvõtlikumalt esitati need ülesanded artiklis «Töölisteklassi tuleviku nimel». Siin seati peaülesandeks tööliste laialdane koondamine ametiühingute ümber, sest «koondatud tööliste hulkadel on võimalus sarnast hiiglajõudu luua, mille ees nende klassi vaenlased taganema peavad». Tähtsuselt teise ülesandena rõhutati klassitunde kasvatamise vajadust ja laialdase poliitharidustöö läbiviimist, et kaasa aidata «kindla ilmavaate arendamiseks». Kokkuvõttes pidid ametiühingud «kogu oma tegevuse juhtima töölisklassi lõppsihi — sotsialismi teostamise poole».[44] Vastandina sotsidele, kes püüdsid iga hinna eest ühendada kõik ametiühingud ainult majanduslikuks võitluseks, rõhutas «Kiir», et «ametiühingulise liikumise tegelikult massiliseks ja võitlusvõimeliseks muutmiseks peab olema ka oma poliitika. See poliitika peab olema tõeline töölisklassi poliitika — revolutsioonilise klassivõitluse poliitika».[45]

Proletariaadi massiorganisatsioonide enda poole võitmine ja parempoolsete sotsiaaldemokraatlike liidrite väljatõrjumine oli tol ajajärgul kommunistliku liikumise põhiliseks taktikaliseks loosungiks mitte ainult Eestis, vaid kogu kapitalistlikus Euroopas.[46] Ka Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli veel palju selgitustööd teha, et veenda töölisi niisuguse tegevuse vajalikkuses. Eriti teravalt kerkis see küsimus päevakorda pärast Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingute konverentsi. EKP häälekandja «Kommunist» andis 27. veebruaril 1927 sellele konverentsile hinnangu artiklis «Kes neid volitas, kelle nimel nad kõnelesid?». «Kommunist» rõhutas: klassiteadlikud töölised ei tohi lubada, et sotsid kümmekonnast ametiühingust, kus igaühes mõnikümmend liiget, «kollase» keskuse loovad ja Eesti organiseeritud tööliste nimel kõnelevad. «Iga klassiteadliku töölise kohus on ametiühingusse astuda,» öeldi artiklis, «ja neid tõsisteks töölisklassi organisatsioonideks muuta. Kui sotsid tahavad ametiühingutesse poliitilist sal-

---

[44] «Kiir» nr. 6, 19. veebruaril 1927.

[45] «Kiir» nr. 14, 16. aprillil 1927.

[46] Vt.: Пятнадцатый съезд ВКП(б), декабрь 1927 года. Стенографический отчет, Москва 1961, стр. 653—658.

limatust kanda, kui nad tahavad ametiühingutest Amsterdami Internatsionaali palvekodasid teha, kuhu teiseusulisi sisse ei võeta, siis eksivad sotsid. Seda ei luba töölised, selleks pole sotsidele keegi voli annud, ja meie usume, et sotsialistlised töölised, kes veel oma juhtidesse usuvad, seda ka ei luba. Eesti ametiühingud olid ja jäävad ka edaspidi klassivõitluse organisatsioonideks ja saavad töölisklassi äraandjate vastu välja astuma.»[47]

Ergutatud Oudegeesti külaskäigust Eestisse ja tema nõuandeist, hakkasid ESTP liidrid juba 1926. aasta septembris tegema eeltööd ülemaalise ametiühingukeskuse moodustamiseks. Organiseerimistöö algatajaks oli Tallinna Äri- ja Kontoriteenijate Ühing. 9. septembril toimus trükitööliste ühingu ruumides Tallinna ametiühingute juhatuste koosolek. Sellest võtsid peale äri- ja kontoriteenijate ühingu juhatuse esindajate osa veel posti-, telegraafi- ja telefoniteenijate kutseühingu, Tallinna rätsepatööliste ametiühingu, Eesti Trükitööliste Liidu, Tallinna Trükitööliste Ühingu, Tallinna Metallitööliste Ametiühingu, Raudteelaste Keskühisuse, Eesti Õpetajate Liidu jt. esindajad. Koosolekule kutsuti ka Tallinna vabrikute ning tehaste töölisvanemate poolt valitud palgakomisjoni esindajad.

Koosolekul tunnistati vajalikuks ülemaalise ametiühingute liidu asutamine ja otsustati alustada ülemaalise ametiühingukonverentsi ettevalmistamist. Moodustati konverentsi korraldav komitee, kuhu iga ühing saatis kaks esindajat.[48] Komitee esimeheks valiti trükitööliste esindaja Harri Reinson. Hiljem saatsid komiteesse oma esindajad veel Tallinna töölisvanemate nõukogu, Üleriiklik Majateenijate Ametiühing, Tallinna Maalritööliste Ametiühing, Tallinna Puutööliste Ametiühing, Eesti Kiutööliste Ametiühing, Üleriiklik Maatöörahva Ühing, Tartu Töölisühingute Keskliit, Narva Tööliste Ühing ja Üle-eestimaaline Meremeeste Liit[49], keda 9. septembri koosolekul ei olnud. Seevastu mõned organisatsioonid, nagu posti-, telegraafi- ja telefoniteenijate kutseühing, Raudteelaste Keskühisus ja Eesti Õpetajate Liit, kes olid 9. septembri koosolekust osa võtnud, ei saatnud hiljem oma esindajaid komitee

---

[47] «Kommunist» nr. 1 (66), 27. veebruaril 1927.

[48] «Ametiühisusline Kuukiri», 1926, nr. 13/14 (46/47), lk. 104—105.

[49] Ametiühingulise liikumise üldajalugu, koostanud E. Joonas, Tallinn 1939, lk. 305.

koosseisu ja jäid konverentsi ettevalmistamisest üldse eemale.

Komitee koostas loodava «Eestimaa Kutseühingute Keskliidu põhikirja», milles määrati kindlaks ka ametiühingute tegutsemise eesmärk.

See pidi seisnema järgnevas:

a) organiseerida kõiki töölisi ja teenistujaid vastavaisse kutseühinguisse. Ühendada ja juhtida kõiki olemasolevaid ja asutatavaid kutseühinguid nende eesmärkide taotlemiseks;

b) võidelda oma liikmete majandusliku, poliitilis-õigusliku ja kultuurilise olukorra parandamise eest;

c) arendada liikmete klassiteadvust ning igakülgselt kaitsta nende huvisid ja õigusi. Keskliidu liikmeks võisid olla kõik ameti- ja töölisühingud, tegevuspiirkonnaks oli kogu Eesti.[50]

Põhikirja projekt saadeti töölisorganisatsioonidele läbiarutamiseks ja seisukoha võtmiseks.

Seoses konverentsi ettevalmistamisega elavnes 1927. aasta algul töölisühingute tegevus märgatavalt. Kasvas ametiühinguliikmete arv, tõusis töörahva teadlikkus ja aktiivsus. Eesti Trükitööliste Liidus, Tallinna Puutööliste Ametiühingus, Narva ja Pärnu töölisühingutes, Tallinna ja Tartu rätsepate ühingutes, kus jäme ots oli seni sotside käes, tekkis sotsidevastane opositsioon, mis tugevnes järjest. Sotslikud liidrid mõistsid väga hästi, et nende mõju ametiühingutes on saavutatud tänu riigis valitsevale terrorile ja on seepärast üürike. Nad ruttasid ülemaalise töölisühingute konverentsi kokkukutsumisega, et moodustada ametiühingute keskorgan ja võtta vastu neile soodne põhikiri. Pahempoolsed töölised püüdsid konverentsi kokkukutsumist edasi lükata, et võita aega sotside paljastamiseks ja organiseerimistöö läbiviimiseks. «Praegune silmapilk nõuab igalt tööliselt ja palgateenijalt,» öeldi «Kommunisti» artiklis «Eesti ametiühisuste konverentsi kokkukutsumise eel», «et ta oma klassivõitluse organisatsioonide ümber koonduks. Enam ei või viivitada, praegu ei tohi ükski palgatöö ori ükskõikseks ega hoolimatuks pealtvaatajaks jääda.»[51] EKP kutsus mitmekordistama organiseerimistööd, koondama kõiki töölisi ametiühingu-

[50] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 689, l. 5.
[51] «Kommunist» nr. 2 (67), 26. märtsil 1927.

tesse vaatamata sellele, keda need praegu toetavad — kas sotse, kommuniste või mõne teise partei seisukohti.

12. märtsil 1927 arutati töölisühingute konverentsiga seotud küsimusi EKP Keskkomitee laiendatud koosolekul. Otsustati teha Keskkomitee illegaalsetele organisaatoritele ülesandeks pöörata peatähelepanu uute liikmete astumisele töölisühingutesse ja sellele, et konverentsile saadetaks rohkem revolutsioonilise meelsusega delegaate. Peeti vajalikuks teha ettepanek võtta konverentsi päevakorda ka «Valge terror ja fašismivastane võitlus Eestis».[52]

Ametiühingute internatsionaali kuulumise küsimustes juhindus Eestimaa Kommunistlik Partei V. I. Lenini poolt 1920. aastal väljatöötatud Kommunistlikku Internatsionaali vastuvõtmise tingimuste printsiipidest. Neis nõuti parteilt, kes Kominterni kuulub, «visa võitlust kollaste ametiühingute Amsterdami «internatsionaali» vastu.» Samal ajal pidi partei «ametiühinguliselt organiseeritud tööliste hulgas visalt propageerima kollasest Amsterdami internatsionaalist lahkulöömise vajadust» ja «igati toetama Kommunistliku Internatsionaali poole hoidvate punaste ametiühingute tekkimasolevat rahvusvahelist koondist».[53]

Tolle perioodi konkreetsest olukorrast tingitult propageeris EKP eriti seda seisukohta, et Eesti ametiühingud hoiduksid igati ühinemast Amsterdami Internatsionaaliga. Taktikalistel kaalutlustel soovitati esialgu ka mitte Punase Ametiühingute Internatsionaaliga ühineda, vaid võtta alles pärast tugeva, ühtse ametiühinguliikumise loomist kogu Eestis päevakorda rahvusvahelise keskusega ühinemise küsimuse otsustamine. Legaalne töölisajaleht «Oktoobri Kiir» kutsus linna- ja maatöölisi esialgu loobuma «igasugusest rahvusvahelisest ühinemisest ja kasvatama tugevaks ja teguvõimeliseks oma ametiühingud ja töölisliikumise».[54] Selle taktikalise sammuga tahtis EKP võita aega selgitustööks töörahva hulgas ja revolutsiooniliste ametiühingute tugevdamiseks.

Keskliidu põhikirja projekti arutamisel soovitati nõuda kutseühingute nimetamist ametiühinguteks.[55]

Sotsid püüdsid konverentsi ette valmistada selliselt, et

---

[52] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 176, l. 3.
[53] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 180.
[54] «Oktoobri Kiir» nr. 1 (40), 10. detsembril 1927.
[55] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 176, l. 3—4.

ohjad nende kätte jääksid. Konverentsi avapäevaks määrati järjekordse ESTP kongressi aeg, mille ettevalmistamise käigus paljud partei osakonnad maal muudeti maatöörahva ühinguteks. See võimaldas parteikongressile sõitvatele saadikutele anda ka töölisühingute konverentsist osavõtmise mandaadid.[56] Konverentsi koosseisu püüti ette määrata ka esindusnormidega. Need tehti sellised, et väiksemad ühingud (näit. maatööliste ühingud) olid märksa soodsamates tingimustes.

Üleriiklik töölisühingute konverents toimus Tallinnas 17.—18. aprillini 1927. Konverentsist võttis osa 66 saadikut 21 ametiühinguorganisatsioonist, kuhu kuulus kokku 3615 liiget.[57] Peale selle oli konverentsil nõuandva häälega veel 15 töölisvanemat, kes esindasid kuut (Tallinna vabrikute ja tehaste, Tartu tööliste, Sindi kalevivabriku jt.) töölisvanemate nõukogu, ning üks esindaja Eesti Raudtee Kontoriametnikkude Kutseühingu poolt.

Kuidas üksikud ametiühingud konverentsil esindatud olid, näeme 191. leheküljel toodud tabelist.[58]

Konverentsilt puudus rida ametiühinguid, kes olid juba alustanud tegevust, kuid ei saanud mitmesugustel põhjustel oma esindajaid kohale saata.

Tööstustööliste esindajate arv oli väike — 66 delegaadist ainult 26. Nad esindasid 1454 töölist kümnest ametiühingust. Enamik Eesti tööstustöölistest oli ametiühingutesse organiseerimata: statistiliste andmete järgi tegutses nimelt Eestis 1927. aastal 2716 tööstusettevõtet kokku 44 398 töötajaga.[59]

Nagu nähtub EKP Keskkomitee informatsioonist Profinternile, moodustasid seitsme tööstustööliste ametiühingu delegaadid (Eesti Kiutööliste Ametiühing, Eesti Trükitööliste Liit, Tallinna ja Tartu rätsepate ametiühing, Narva ja Pärnu tööliste ühing ning Tallinna Puutööliste Ametiühing) konverentsil pahempoolse tiiva. Neil oli konverentsil 21 saadikut, kelle seljataga seisis kokku 1557 organiseeritud töölist. ESTP liikmeid oli kongressil 38. (Mitu sotside liidrit oli end lasknud valida Üleriikliku Maatöö-

---

[56] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 470, l. 55.

[57] «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55), lk. 28—29.

[58] Tabel on koostatud ajakirjas «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55) toodud andmete alusel.

[59] «Tööliste Hääl», 1930, nr. 12, lk. 185.

	Saadikute arv	Ühingu liikmete üldarv
Üleriikliku Maatöörahva Ühingu 21 osakonda	23	803
Eesti Trükitööliste Liit	5	780
Üle-eestimaaline Meremeeste Liit	2	200
Üleriiklik Majateenijate Ametiühing	3	130
Eesti Kiutööliste Ametiühing	4	163
Tallinna Puutööliste Ametiühing	3	149
Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing	3	140
Tallinna Metallitööliste Ametiühing	2	75
Tallinna Restoranide, Kohvikute ja Söögimajade Teenijate Üldühing	4	250
Tallinna Kelnerite Ametiühing	1	200
Tallinna Äri- ja Kontoriteenijate Ühing	3	130
Tartu Töölisühingute Keskliit	1	—
Tartu Rätsepatööliste Ametiühing	3	140
Tartu Puutööliste Ametiühing	1	32
Tartu Maalritööliste Ametiühing	1	20
Tartu Metallitööliste Ametiühing	1	50
Tartu Majateenijate Ametiühing	1	68
Tartu Aiatööliste Ametiühing	1	100
Narva Tööliste Ühing	3	128
Pärnu Tööliste Ühing	1	57
Kokku	66	3615

rahva Ühingu kohalike osakondade poolt). Ülejäänud 7 delegaati kõikusid, ühinemata kummagi tiivaga.[60]

Konverentsi päevakorras olid järgmised küsimused: töölisliikumine Eestis ja välismaal, töökaitse küsimus ja tööstuskohtud, palgaküsimus, tööpuudus Eestis ja välismaal, Eestimaa Töölisühingute Keskliidu loomine, liidu põhikirja vastuvõtmine, Keskliidu juhatuse valimine jt.

Vähemteadlike maatööliste, kelnerite, majateenijate ja teiste kollaste ametiühingute ning väiketöökodade tööliste esindajate toetusel läks konverentsi juhtimine sotside kätte. Juhatuse valimisel lükati tagasi Tallinna, Narva ja Tartu suuremate töölisühingute esindajate Harri Reinsoni, Meinhard Netse jt. kandidatuur. Sotsid esitasid oma kandidaadid — J. Piiskari, E. Pikkandi, jt. Mitmed tööstustööliste organisatsioonide esindajad võtsid sõna ja protesteerisid sotside partei huvide eesõigustamise vastu, rõhutades, et ametiühingutöös peab lähtuma töölisliikumise huvidest. ESTP esindajad andsid mõista, et neil on

[60] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 463, l. 31.

võimalus võimu enda käes hoida ja et nad ei kavatsegi sellest loobuda.[61] Samasugune lugu kordus mandaatkomisjoni valimisel. Ka sinna läksid peaaegu eranditult sotsid. Nii õnnestus neil paljusid maatööliste ühingute poolt väljaantud ja kahtlastena tunduvaid mandaate kehtivaks tunnistada.

A. Ostra-Oinase pealekäimisel kriipsutati konverentsi korraldava komitee poolt soovitatud päevakorrast häälteenamusega maha valge terrori ja fašismivastase võitluse küsimus kui «poliitiline küsimus», mis ei puudutavat ametiühinguid.[62]

Konverentsi algul juhtus intsident, kus sotside liidreid siiski ei arvestatud. Nimelt tegi kiutööliste ametiühingu esindaja ettepaneku mälestada töölisklassi huvide eest langenuid seltsimehi, ka siseministri sots A. Hellati korraldusel Irboskas tapetuid, leinamarsiga. Juhatus eesotsas J. Piiskariga tahtis seda ettepanekut panna hääletamisele. Sel ajal, kui sotsid küsimuse üle vaidlesid, hakkasid aga kõlama leinamarsi helid ja delegaadid tõusid püsti.

Tähtsamates päevakorraküsimustes esinesid ettekannetega peaaegu eranditult ESTP tuntud tegelased. Näiteks rääkis palgaküsimusest selle partei Keskkomitee liige L. Johanson. Oma referaadis ei tõstnud ta üles ühtki nõudmist, mille üle tööliste esindajad oleksid võinud mõtteid vahetada. Ettepandud resolutsioonis konstateeriti ainult, et tööliste palgaolud on viletsad, mis toob kaasa tüdimuse ja haigused, ning et palgavõitlust tuleks jätkata.

Ettekande «Tööpuudus Eestis ja välismaal» esitas A. Ostra-Oinas. Ka tema üksnes konstateeris tööpuuduse olemasolu Eestis, ilma et oleks püüdnud avada selle sotsiaalseid juuri ja kavandada võitlust selle vastu.[63]

Peaküsimuseks kujunes konverentsil oportunistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinemine. Ettekandega esines E. Joonas.[64] Referent moonutas 1. detsembri relvastatud ülestõusu eel toimunud ametiühinguliikumist Eestis ja rõhutas, et «kutseühingulises võitluses peaksime

---

[61] «Kiir» nr. 15, 23. aprillil 1927.

[62] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 801, l. 18—19; O. R(ästas), Ametiühisuste konverents Eestis. «Klassivõitlus», 1927, nr. 84/85, lk. 46; «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55), lk. 27.

[63] «Kiir» nr. 15, 23. aprillil 1927.

[64] Seda küsimust arutati päevakorrapunkti «Tööliste liikumine Eestis ja välismail ning organiseerimise küsimus» all.

teistsuguseid meetodeid tarvitama kui senini».[65] Eriti laimas E. Joonas Profinterni ja tööliste organiseerimist Nõukogude Liidus. Ta väitis, et töölisi ei vii võidule otsustav ja aktiivne pealetung kodanlusele ning kapitalile, vaid tagasihoidlik ja leplik tegevus. Seni polevat töölised Eestis seda küllalt hinnanud. E. Joonas pani ette võtta eeskuju Läänest ja astuda ühendusse välismaa kutseühingutega, kellelt võime saada nii moraalset kui ka materiaalset abi. Ainult siis, kui Eesti töölised Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu liikmeks astuvad, arvas E. Joonas, võivad nad saada osa Lääne klassivendade «õnnest ja rõõmust».[66]

E. Joonase ettekanne ja ettepanek Eesti ametiühingute astumiseks Amsterdami Internatsionaali kutsus esile ägedaid sõnavõtte. Tallinna, Narva ja Pärnu revolutsiooniliste tööliste esindajad A. Grimpel, H. Reinson, M. Netse, Paula Järv jt. astusid teravalt välja sotside ettepaneku vastu. Nad kinnitasid, et E. Joonase kõne pole muud kui tööliste meelitamine rahvusvahelise kodanluse lõa otsa ja et E. Joonasele on sotside partei poolt «ülesandeks tehtud maksku, mis maksab, Eesti töölisi kollasesse mädasoosse vedada, et siis kurnajatega ühes juubeldada».[67]

Nähes, et konverentsi enamus hakkab kalduma revolutsiooniliste töölisesindajate poole, tegi A. Ostra-Oinas kiiresti ettepaneku tunnistada Eesti ametiühingute ühinemine Amsterdami Internatsionaaliga vajalikuks. Konverentsi juhataja J. Piiskar teatas, et annab, nagu tavaliselt kord ette näeb, enne ettepaneku hääletamist veel sõna kahele delegaadile, kes soovivad kõnelda poolt, ja kahele, kes vastu. Amsterdami Internatsionaaliga ühinemise poolt ei soovinud enam rääkida keegi, vastu aga küll. Kui trükitööliste ametiühingu esindaja teatas, et ka nemad hääletavad sotside ettepaneku vastu, võttis A. Ostra-Oinas selle tagasi. Sotside uus ettepanek oli segase formuleeringuga ja kõneles «tööle asumisest Amsterdami Internatsionaali poolt näidatud suunas». See ettepanek võetigi häälteenamusega vastu.

Seega kukkus konverentsil läbi sotside peamine eesmärk: viia Eesti ametiühingud Amsterdami Internatsionaali. Konverentsi enamus ei pidanud ka võimalikuks Skandi-

---

[65] «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55), lk. 29.
[66] «Kiir» nr. 15, 23. aprillil 1927.
[67] «Kiir» nr. 15, 23. aprillil 1927.

naavia ja Baltimaade ametiühingute konverentsil soovitatud komitee loomist Amsterdami Internatsionaali astumise ettevalmistamiseks. Sotsid suutsid konverentsil läbi suruda ainult resolutsiooni, mille järgi Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinemise küsimus pidi võetama edaspidi kokkukutsutava Eesti ametiühingute kongressi päevakorda.[68]

Konverentsil rajati Eestimaa Töölisühingute Keskliit ja võeti vastu selle põhikiri. Keskliidu juhatuse valimisel õnnestus sotsidel oma plaanid realiseerida. Algul lasksid nad arutada, mitmeliikmeline peaks juhatus olema ja missugused organisatsioonid peaksid olema seal esindatud. Tööstustööliste ametiühingute esindajad avaldasid arvamust, et peaks valitama delegaadid kõikidest suurematest töölisorganisatsioonidest. Siis esitasid sotsid korraga kõigi juhatuse kandidaatide nimekirja. Seal figureeris 11 kandidaati, kes kõik olid ESTP liikmed. Teised delegaadid hakkasid nüüd ka oma kandidaate esitama. Iga suurem ametiühing esitas üheainsa kandidaadi arvamuses, et ta Keskliidu juhatuses siiski koha saab.

Valimiste tulemused aga näitasid, et peale trükitööliste esindaja (H. Reinson) kukutati kõik täiendavalt ülesseatud kandidaadid läbi. Keskliidu juhatus läks sotside kätte, siia valiti A. Sirro, J. Piiskar, B. Eilman, A. Ostra-Oinas, A. Tulp, K. Tulp jt. Enamik neist esindas väikesi ametiühinguid — Üleriikliku Maatöörahva Ühingu Tallinna, Antsla ja Vaivara osakonda, Tallinna äri- ja kontoriteenijate ühingut jne.

Mitmed delegaadid protesteerisid juhatuse niisuguse moodustamise vastu. Trükitööliste Liidu esindaja H. Reinson keeldus juhatuse koosseisu kuulumast. Ta ütles, et «ametiühinguline liikumine on vägivaldselt aetud ühe poliitilise kildkonna käpa alla, kellega temal raske ja otse võimatu on erapooletult töölisliikumisega olla Keskliidu juhatuses».[69] Ühe maatööliste ühingu esindaja ütles, et ka tema ei rõõmusta valitud juhatuse üle, sest sealt jäid kahjuks välja töölisliikumise kandvama osa — tööstustööliste esindajad.[70] Üksteise järele teatasid nüüd peaaegu kõigi suuremate tööstustööliste ühingute esindajad Tallinnast,

---

[68] «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 3/4 (54/55), lk. 32.
[69] «Kiir» nr. 15, 23. aprillil 1927.
[70] «Kiir» nr. 15, 23. aprillil 1927.

Narvast ja Pärnust, kokku 21 saadikut, et nad ei ole nõus sellise juhatusega koos töötama, ja lahkusid konverentsilt. Hiljem avaldati ajalehes «Meie Kiir» pikem artikkel, milles nende delegaatide lahkumist põhjendati järgmiselt: «Töölisühingute Keskliidu moodustamise konverentsil tuli ilmsiks, et teatud kildkond..., mis koosnes sotside partei liikmetest, ignoreerib täielikult tööstustööliste õiglasi nõudmisi ning eemaldasid töölisklassi kandvama osa — linna proletariaadi — keskliidu tegevusest täielikult, moodustades keskliidu juhatuse sotside partei rakukeseks töölisühisuste sildi all.»[71] Töölisorganisatsioonide koosolekutel, kus konverentsi tulemusi arutati, leidis sotside tegevus hukkamõistmist.[72]

Kuid pahempoolsete ametiühingute esindajate demonstratiivne lahkumine konverentsilt ja keeldumine Keskliiduga koos töötamast oli ilmselt pahempoolne viga. Nende delegaatide käitumist mõjutasid teatud määral A. Grimpel ja tema ümber grupeerunud pahempoolsed töölistegelased, kes vastupidi EKP seisukohale propageerisid omaette, sotsidest vabade ametiühingute asutamist. Legaalne töölisajaleht «Kiir», kus revolutsiooniliste ametiühingute esindajate lahkumine konverentsilt samuti igati õigeks tunnistati, aitas tegelikult seda viga süvendada.

Pahempoolsete töölisühingute esindajate eemalejäämisega Keskliidust jäeti osa töölisi reaktsiooniliste ja reformistlike juhtide mõju alla, millise vea eest V. I. Lenin oli hoiatanud noori kommunistlikke parteisid juba 1920. aastal.

Pahempoolsete delegaatide käitumine aitas niisiis tegelikult kaasa sotside mõju tugevnemisele Keskliidus ja viimase kaudu mõningal määral ka töölisorganisatsioonides ning raskendas võitlust ühisrinde eest. See, et paljud tööstustöölised ei tahtnud astuda sotside poolt juhitud ametiühingutesse, ja et nende esindus konverentsilt lahkus, näitas sotslike ametiühingute suhtes valitseva boikotimeeleolu jätkumist.

Eesti töölisühingute konverents tõestas taas, kui suur tähtsus on ametiühingutel töölisklassi organiseerimises. Ja veel teravamalt kerkisid päevakorda ametiühinguliikumise juhtimise küsimused. 6. mail 1927 analüüsis EKP

---

[71] «Meie Kiir» nr. 2, 28. mail 1927.
[72] «Tööliste Kiir» nr. 5, 6. augustil 1927.

Keskkomitee ametiühingute alal tehtud tööd ja tegi kokkuvõtte Eesti ametiühingute konverentsi tulemustest. Otsuses «EKP põhiülesanded töös ametiühingutes» nähti muuseas ette: suunata kõik jõud tööstustööliste ametiühingute muutmiseks massilisteks organisatsioonideks, jätkata agitatsiooni Amsterdami Internatsionaaliga ühinemise vastu, jättes Profinterniga ühinemise küsimuse praegu päevakorrast välja, kindlustada EKP mõju pahempoolsetes ametiühingutes, tugevdada tööd Tartu ametiühingute pahempoolses tiivas, alustada kohalike ametiühingute liitude organiseerimist ja tugevdada tööd maatööliste organiseerimisel.[73]

Pärast konverentsi loodi rida uusi ühinguid — ehitustööliste, keemia- ja paberitööliste, kivi- ja krohvitööliste, nahatööliste, transporditööliste, toidu- ja maitseainetetööliste ametiühing, mis algusest peale kujunesid pahempoolseteks.[74] Nende ametiühingute tugevdamisele pööras palju tähelepanu legaalne töölisajakirjandus. «Iga klassiteadliku töölise kohus on oma lähemas ümbruses, kus ta töötab, elab, käib, liigub ja üldse igalpool kus ta kokku puutub töölismassidega, vähemteadlikkudele seltsimeestele selgeks teha ametiühingute tähtsuse ja vajaduse üle,» nõudis «Tööliste Kiir» artiklis «Ainult organiseeritult suudame omi õigusi maksma panna!»[75]

Juulis registreeriti Eesti Raudteelaste Ühingu põhikiri ning Tallinnas alustas tegevust uus pahempoolne ametiühing.

Esimese raudteelaste organisatsioonide keskkoondise — Eestimaa Raudteelaste Liidu tegevus keelati 1920. aastal Tallinna tööliste augustikuu streigist osavõtmise pärast. Kuni 1923. aasta lõpuni tegutsesid mitmed raudteelaste kutseühingud, ilma juhtiva keskuseta. 1924. aasta märtsi lõpul toimunud I üleriiklikul kongressil loodi uus ühendav organ — Eesti Raudteelaste Keskühing. 1927. aastal oli raudteelaste kutseühingutel ligemale 3000 liiget. Siia kuulusid nii direktorid, osakonnajuhatajad ja peavalitsuste ülemad kui ka madalapalgalised töölised. Keskühingu ja osa kutseühingute juhatused olid täielikult kodanluse ja sotside mõju all ning nende tegevuses ei saanud olla jut-

[73] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 179, l. 18.

[74] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 470, l. 74; «Tööliste Kiir» nr. 5, 6. augustil 1927.

[75] «Tööliste Kiir» nr. 5, 6. augustil 1927.

tugi mingisugusest töötajate huvide kaitsmisest. Eesti Raudteelaste Kesküning jäi ametiühinguliikumisest eemale ja raudteelaste kutseühingud kuulusid Riigi- ja Omavalitsusteenijate Keskliitu. Eesmärgiga ühendada kõik raudteetöölised ühte ühingusse ning organiseerida nende majanduslikku ja poliitilist võitlust, loodigi Tallinnas revolutsiooniliste raudteetööliste poolt Eesti Raudteelaste Ühing.

Uutes pahempoolsetes ametiühingutes oli liikmete arv suhteliselt suur. Nii oli Tallinna Nahatööliste Ametiühingus kohe tema tekkimisel 78 liiget,[76] Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingus üle 50 liikme.[77] Eesti Raudteelaste Ühingu Tallinna osakonna liikmete arv oli oktoobris 205, 1928. a. veebruaris juba 239 ja mais 276.[78] Tegevust alustasid ühingu osakonnad ka Valgas, Mõisakülas, Narvas, Sondas, Tapal ja Keilas. Kokku kuulus Eesti Raudteelaste Ühingusse 1928. aasta mais 530 inimest.[79] Kasvas ka juba varem tegutsenud pahempoolsete ametiühingute liikmeskond. Nii oli Tallinna Rätsepatööliste Ametiühingus 1927. aasta aprillis 149 liiget, sama aasta lõpul aga juba 235.[80]

Pahempoolsete, revolutsiooniliste ametiühingute osatähtsus Eesti töölisliikumises kasvas pidevalt. Vaatamata sellele, et igasugused meeleavaldused olid rangelt keelatud, hakkas Eestimaa Kommunistlik Partei nende ühingute kaudu ette valmistama tööliste poliitilisi väljaastumisi.

1927. aastal kujunes töölisklassi ühtsuse demonstratsiooniks 1. mai pühitsemine Tallinnas. Juba 9. aprillil toimunud töölisorganisatsioonide esindajate koosolekul arutati läbi eelolevate pidustuste kava. Kolonnide järjestuse üle rongkäigus tekkisid teravad vaidlused sotsidega. Töötute ja pahempoolsete ametiühingute esindajad leidsid, et kolonni eesotsas peavad olema ametiühingud, mitte aga poliitilised parteid. Teravatest vaidlustest hoolimata leidis koosoleku enamus, et «lahkhelid tuleb kõrvale jätta ja vähemalt sellel suurel päeval üksmeel alal hoida.»[81]

---

[76] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 1, l. 307.
[77] «Tööliste Kiir» nr. 2, 16. juulil 1927.
[78] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 4, l. 2; sealsamas, s.-ü. 19, l. 5—8, 18.
[79] «Tööliste Hääl», 1928, nr. 5/6, lk. 30.
[80] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 1, l. 307.
[81] «Kiir» nr. 14, 16. aprillil 1927.

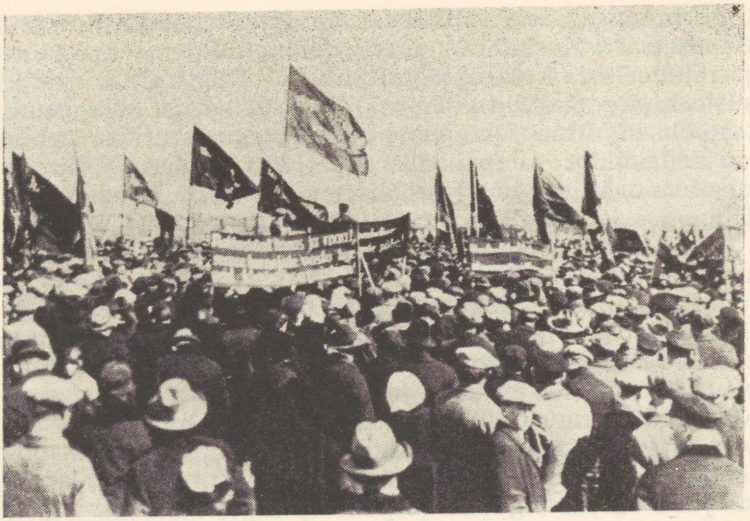

1927. aasta 1. mai demonstrandid miitingul Stroomi rannas Tallinnas.

Kodanlus püüdis muidugi igati takistada tööliste võitluspüha tähistamist. Rongkäiguks andis politsei loa alles töölisorganisatsioonide korduval nõudmisel. Töölisajalehe «Kiir» 30. aprilli number üleskutsega «Proletaarlased, kõik meeleavaldustele» konfiskeeriti ja korjati müügilt ära. Ajalehe vastutav toimetaja vangistati.

Kuid raskustele ja takistustele vaatamata tuli 1. mai hommikul kogunemiskohta — «Estonia» teatri ette — mitu tuhat inimest. Demonstratsioonist võtsid osa kõik Tallinna töölisorganisatsioonid. Kõige ees sammusid suuremad revolutsioonilised ametiühingud — trüki-, kiu-, puu-, rätsepa-, ehitustööliste jt. kolonnid. Seejärel tulid Eesti Tööliste Partei, Tallinna tööliste linnavolikogurühm, karskusselts «Valvaja», Lutheri, Tselluloosi-, Balti Puuvilla- jt. vabrikute töölised. Punaste lippude ja loosungite all liikus rongkäik muusika ja laulu saatel mööda Toompuiesteed Paldiski maanteele ja sealt hipodroomi juurde heinamaale. Lühikestes sütitavates kõnedes selgitasid töölisorganisatsioonide esindajad olukorda ja Eesti töölisklassi organiseerimise vajadust, et ühiselt võidelda kodanluse vastu. Sõna-

võtte kuulati suure huviga. Sotside partei esindajate sõnavõtte aga katkestasid töölised vile ja vahelehüüetega.[82]

Maipidustused Tallinnas kujunesid paariaastase vaikuse järel esimeseks töörahva demonstratsiooniks. «Kiire» järelkajas märgiti, et eesti kodanlus pidi sel päeval hirmuga veenduma — töölised pole unustanud oma püha. «Eesti tööliste soontes voolab ikka veel veri, mis kisendab õigluse ja vabaduse järele,» kirjutas ajaleht. «See päev kõneleb selget keelt ühistest huvidest, ühistest kannatustest ja võitlustest.

Eesti tööline näitas, et temal tuksub rinnus osa sellest suurest südamest, maailmaproletaarlaste südamest, mis tuksub ainult oma klassi vastu, mis täis lõpmatut armastust oma klassivendade vastu kogu ilmas.»[83]

Seoses töölisliikumise elavnemisega ja uute ametiühingute asutamisega muutus väga aktuaalseks töölisorganisatsioonide ruumide küsimus. Peakoosolekute, peoõhtute ja mitmesuguste muude ürituste läbiviimiseks puudusid vastavad ruumid. Sotside poolt lahkesti pakutud «Tööliste Kodu» ei olnud paljudele töölistele vastuvõetav. Revolutsioonilised töölised nõudsid 1924. aastal sekvestreeritud Tööliste Maja tagastamist töölisorganisatsioonidele. Seda nõudmist toetas igati ka Eestimaa Kommunistlik Partei. Nõukogude Liidu ametiühingud sirutasid samuti oma abistava käe: Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu andis Tööliste Maja võla tasumiseks 33 000 rubla ehk 6 miljonit senti protsendita laenu. Ameerika Ühendriikides elavad eesti töölised saatsid Tööliste Maja heaks 1,2 miljonit senti. 1927. aasta veebruaris saadigi Tööliste Maja tagasi.[84] Siia said ruumid mitmed revolutsioonilised töölis- ja ametiühingud. 1927. aasta augustis tegutses Tööliste Majas juba ligemale 15 töölisorganisatsiooni: Eesti Kiutööliste Ametiühing, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Eesti Raudteelaste Ühingu Tallinna osakond, Tallinna Toidu- ja Maitseainete Tööliste Ametiühing, Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing, Tallinna Nahatööliste Ametiühing, Eesti Kivi- ja Krohvitööliste Ametiühing, Tallinna Transporttööliste Ametiühing, tööliste karskusseltsi «Valvaja» spordiosakond, Tööliste Espe-

[82] «Kiir» nr. 17, 7. mail 1927.

[83] «Kiir» nr. 17, 7. mail 1927.

[84] Pikemalt selle probleemi kohta vt.: A. Sunila, Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Tallinn 1961, lk. 87—91.

Tööliste Maja (Kosmonaut Gagarini puiestee nr. 24, end. Vaksali puiestee nr. 8).

ranto Selts, Eesti Tööliste Partei, töölisajalehe «Tööliste Kiir» toimetus jt.[85] Tööliste Maja muutus Tallinnas legaalselt tegutsevate pahempoolsete töölisorganisatsioonide keskuseks. Siin toimusid pidevalt töölisorganisatsioonide koosolekud, tegutsesid mitmed ringid, organiseeriti loenguid ja kursusi.

Tõnismäel (Pärnu maanteel) asuvasse «Tööliste Kodusse» jäid reformistlikud, sotside mõju all olevad töölisorganisatsioonid.

Võitluses töölisklassi ühtsuse eest panid revolutsioonilised töölisaktivistid Tööliste Majale suuri lootusi. «Kui kõik töölised ilmuvad oma organisatsioonide kodusse, tutvunevad üksteisega: kahtlemata on selle tagajärg, et Eesti ametiühisusline liikumine sammub ühtsuse poole,» kirjutas ajaleht «Tööliste Kiir», «kaovad omavahelised arusaamatused ning aset leiab ühtlane ja tugev töölisliikumine, millega kodanlusel kui jõuga tuleb arvestada.»[86]

[85] «Tööliste Kiir» nr. 6, 13. augustil 1927.
[86] «Tööliste Kiir» nr. 7, 20. augustil 1927.

2. Lõhenemine

Uute ametiühingute tekkimine Tallinnas nõudis üha enam ka juhtiva keskuse loomist. Eesti Kiutööliste Ametiühingu algatusel moodustati 1927. aasta suvel selle ettevalmistamiseks korraldav komisjon. Komisjoni ellukutsumine toimus nii pahempoolsete kui ka parempoolsete ametiühingute osavõtul ja oli kooskõlas Eestimaa Töölisühingute Keskliidu põhikirja sätetega. Tema asukohaks sai Tööliste Maja.

Peagi töötas komisjon välja loodava organi — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu põhikirja projekti, kus määrati kindlaks kesknõukogu tegevuse eesmärgid, funktsioonid ja organisatsioonilised alused. Samuti fikseeriti kesknõukogu moodustamise kord. Põhikirja järgi pidi kesknõukogu organiseerima ametiühingutesse kõiki palgatöölisi ja teenistujaid vaatamata nende poliitilisele veendumusele või soole. Ta pidi Tallinna ja Harjumaa ametiühinguid koondama ühise keskuse ümber võitluses oma liikmete majandusliku, õigusliku ja kultuurilise olukorra parandamise eest, olema töötajate klassiteadlikkuse kasvatamise kohaks. Kõik tähtsamad küsimused pidi otsustama kesknõukogu peakoosolek, kes valis oma otsuste elluviimiseks ja jooksva töö tegemiseks täidesaatva organi, juhatuse. Põhikirja 23. paragrahvis öeldi, et juhatus ajab kesknõukogu asju põhikirja, kodukorra ja kesknõukogu peakoosolekute poolt antud juhtnööride järgi, annab oma tegevusest aru kesknõukogu peakoosolekule ja on vastutav tema ees.[87] Põhikiri arutati läbi ja võeti ühel häälel vastu Tööliste Majas 11. augustil 1927 toimunud kümne ametiühinguorganisatsiooni esindajate koosolekul. Samal koosolekul määrati samuti kindlaks, missuguste ametiühingute esindajad annavad Siseministeeriumile esitatavale põhikirjale ja registreerimisavaldusele oma allkirja, s. o. missugused ametiühingud võtavad kesknõukogu asutamise ametlikult enda peale. Neiks osutusid viis suuremat ametiühingut: kolm pahempoolset — Eesti Kiutööliste Ametiühing, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing ja Tallinna Puutööliste Ametiühing, ja kaks reformistlikku — Tallinna Metallitööliste Ametiühing ning Tallinna äri-, kontori-, kantselei- ja kooperatiiviteenijate kutseühing.[88]

[87] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 1, l. 5.
[88] «Tööliste Kiir» nr. 6, 13. augustil 1927.

Augusti- ja septembrikuu jooksul valis igaüks neist oma üldkoosolekul ühe vastavate volitustega esindaja.

Juhtus aga nii, et määratud ajaks ei andnud põhikirjale oma allkirja Tallinna Puutööliste Ametiühingu esindaja, ja dokument saadeti Siseministeeriumile registreerimiseks nelja asutaja-ametiühingu poolt: metallitööliste ametiühingu nimel kirjutas alla B. Eilman, äriteenijate kutseühingu poolt V. Luik, kiutööliste ametiühingu poolt Anna Mosel ning keemia- ja paberitööliste ametiühingu nimel Konstantin Veiss.[89] Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu põhikiri kinnitati siseministri otsusega 4. novembril 1927. Formaalselt said seega selle asutajateks kaks reformistlikku ja kaks pahempoolset ametiühingut.

Kuni peakoosoleku kokkukutsumiseni jäi kesknõukogu liikmete vastuvõtmine nelja registreerijaliikme ülesandeks. Ajutine juhatus hakkas oma koosolekuid pidama «Tööliste Kodus», ehkki pahempoolseid ametiühinguid oli Tallinnas rohkem kui parempoolseid. Lähtudes soovist saavutada ametiühinguliikumise ühtsust, ei protesteerinud Tööliste Maja ümber koondunud ametiühingud selle vastu. Ka nõustuti B. Eilmani asumisega ajutise juhatuse esimehe kohale. Tema abina tegutses A. Mosel.

Kesknõukogu liikmeks astumise ümber puhkes peagi äge võitlus, mis seoses ametiühingute III kongressi ettevalmistamisega üha teravnes. B. Eilman ja V. Luik püüdsid kesknõukogu liikmeks vastuvõtmisel läbi suruda tingimust tunnistada Amsterdami Internatsionaali platvormi. Neid, kes seda ei oleks teinud (nii üksikud liikmed kui ka terved organisatsioonid), ei oleks vastu võetud. A. Mosel ja K. Veiss ei nõustunud säärase seisukohaga.

12. detsembril 1927 toimus ajutise juhatuse koosolek, kus arutati kesknõukogu liikmeks vastuvõtmiseks esitatud avaldusi ja muid materjale. Siin tuli B. Eilman välja provokatsioonilise ettepanekuga keelduda rahuldamast isegi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ühe asutaja-organisatsiooni — Eesti Kiutööliste Ametiühingu soovi.[90] Vaidlus kestis hilisööni, kuid et hääled langesid pooleks, jäi küsimus otsustamata.

Nähes, et nad ei suuda juhatusele peale suruda sotslikku

---

[89] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 1, l. 7; «Oktoobri Kiir» nr. 3 (42), 24. detsembril 1927.

[90] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1.

poliitikat, otsustasid B. Eilman ja V. Luik taktikat muuta. Nad hakkasid juhatuse tegevust saboteerima. Kaks korda — 15. ja 16. detsembril — püüdis abiesimees A. Mosel juhatuse koosolekut kokku kutsuda, sest mitme ametiühingu avaldused seisid lahendamata. Kuid mõlemal korral tuli koosolekule peale A. Moseli ainult K. Veiss.

Kui B. Eilman ja V. Luik ka 18. detsembriks väljakuulutatud koosolekule ei ilmunud, otsustas A. Mosel kesknõukogu põhikirja § 25 alusel[91] tegutsedes koosoleku siiski ära pidada. Seekord võeti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu liikmeks vastu kõik kümme ametiühingut (Eesti Ehitustööliste Liit, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Eesti Kivi- ja Krohvitööliste Ametiühing, Tallinna Transporditööliste Ametiühing, Eesti Kiutööliste Ametiühing jt.), kes olid selleks soovi avaldanud.[92]

Samale päevale oli määratud ka kesknõukogu peakoosolek. Sellest võtsid osa kaheteistkümne ametiühingu esindajad. Parempoolsete ametiühingute esindajad otsustasid siin saavutada ülekaalu kodanlike võimude abiga. Tegutsedes Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ajutise juhatuse esimehena, kutsus B. Eilman peakoosolekule politseinikud, kes sundisid saalist lahkuma koosoleku juhatuse ja samal päeval vastuvõetud kümne ametiühingu esindajad, kokku 31 inimest. Kohalejäänud 9 saadikut, kes esindasid ainult kahte ametiühingut (metallitööliste ametiühingut ning äri-, kontori-, kantselei- ja kooperatiiviteenijate kutseühingut), jätkasid koosolekut,[93] mida nüüd ei võikski enam peakoosolekuks nimetada. Ignoreerides põhikirja 8. paragrahvi, ei arvestanud nad ajutise juhatuse otsust, mille järgi kümme ametiühingut oli juba kesknõukogu liikmeks vastu võetud. End Tallinna ametiühingute kõrgeimaks juhtivaks võimuks pidades otsustasid koosolekul viibijad nende kümne ametiühingu avaldused rahuldamata jätta. Seejärel võeti väikeste muudatustega

---

[91] § 25: «Juhatuse koosolekud peetakse tarviduse järele. Koosolekud on otsusevõimsed, kui neist vähemalt pooled juhatuse liikmed osa võtavad, nende seas esimees ehk tema abi. Otsused tehakse lihthäälteenamusega ja kantakse protokolli, millele kõik juhatuse liikmed, kes koos olid, alla kirjutavad.» (ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 1, l. 6.)

[92] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7 ja 11.

[93] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 2; «Oktoobri Kiir» nr. 3 (42), 24. detsembril 1927.

Anna Mosel.

vastu kesknõukogu põhikiri. Samuti võeti vastu põhimõtteline otsus selle kohta, et Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu võtab omaks Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu platvormi.[94]

Tallinna ametiühingute revolutsiooniline enamik protesteeris selliste otsuste vastu. Mitu ametiühingut hakkas nõudma uue peakoosoleku kokkukutsumist ja parempoolsete otsuse tühistamist. A. Moseli juhtimisel peetigi 23. detsembril ajutise juhatuse koosolek, kus arutati kesknõukogu «peakoosolekul» vastuvõetud otsust ja tunnistati see ebaseaduslikuks järgmistel põhjustel: «1) et asutajad liikmed peakoosolekult politseiga sai kõrvaldatud, 2) jäeti tähele panemata kahe ajutise juhatuse liikme poolt Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse kaks protokolli — nr. 6 ja nr. 7 —, mis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu põhikirja § 25 põhjal otsusevõimelised on, 3) Siseministeeriumi registreerimise osakonna juhataja seletus, et asutajaid liikmeid üldse vastu võtta ajutise juhatuse poolt ega Peakoosolekult kõrvaldada ei saa.»[95] Ajutine juhatus otsustas kutsuda kokku 5. jaanuaril 1928 Tööliste

[94] «Rahva Sõna» nr. 246, 20. detsembril 1927.
[95] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 4, l. 12.

Majja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu uue peakoosoleku 18. detsembri peakoosoleku päevakorraga.

Nüüd alustasid ESTP liidrid uut laimukampaaniat pahempoolsete tööliste vastu. Oma häälekandjas «Rahva Sõna» süüdistasid nad kõiki, kes ei soovinud sotside kilda minna, töölisklassi ühtsuse lõhkumises. Ühtlasi siunati pahempoolseid ametiühinguid, et need võitlevat «iseseisva Eesti vastu». Juba augustikuus avaldas «Rahva Sõna» K. Asti äärmiselt mustasajalise artikli, milles ta kõige alatumalt laimas kommuniste, keda tulevat armutult välja heita kõigist töölisorganisatsioonidest. Igasugune kompromiss kommunistidega olevat surmapatt töölisklassi suhtes, ja sellest lähtudes andiski sotsiaalreetur järgmise retsepti: töölisliikumise arendamise esimene eeldus olevat «kommunistid ja nendega sõbrustajad töölisliikumisest kõrvale».[96] Analoogilisi kirjutisi hakkas sotside häälekandja serveerima pidevalt. Sellise alatu provokatsiooni eesmärgiks oli luua «avalikku arvamust», et õigustada ja kutsuda esile järjekordset terrorilainet revolutsiooniliste tööliste vastu. Teiselt poolt taheti sel teel kindlustada endale enamust eelseisval ametiühingute kongressil. «Kui tahetakse, et loodud töölisorganisatsioonid, eestkätt töölisühingute keskliit püsima jääks ning edukalt tegutseda võiks, siis peab hoolt kandma, et kommunistlikud elemendid mitte ühegi sousti ning näo all sinna sisse ei pääseks. Koostöötamisest ja kompromissist ei või juttugi olla,» kirjutas K. A(st) artiklis «Töölisliikumine Eestis on astunud uude ajajärku». «Sotsialistid on kahtlemata sellega suure vea teinud, et omal ajal katsuti kommunistidega võimalikult pehmelt ümber käia.» [97]

Enamik organiseeritud Tallinna töölistest ei lasknud end heidutada. 5. jaanuariks 1928 Tööliste Majja kokkukutsutud kesknõukogu peakoosolekule jäid ilmumata ainult sotside mõju all olevate metallitööliste ametiühingu, majateenijate ametiühingu ning äri-, kontori-, kantselei- ja kooperatiiviteenijate kutseühingu esindajad. Kohale olid tulnud kümne Tallinnas tegutseva ametiühingu delegaadid Alma Didvi, Arnold Grimpel, Leonhard Klaaser, Mihkel Ligi, Hans Martinson, Gustav Mollart, Anna Mosel, Eduard Pesur, Hugo Rätsep, Konstantin Veiss jt. — kokku

[96] «Rahva Sõna» nr. 135, 12. augustil 1927.
[97] «Rahva Hääl» nr. 251, 28. detsembril 1927.

29 inimest, kes esindasid ligemale 2000 organiseeritud töölist.[98]

Pärast seda, kui koosolek oli ära kuulanud aruande ajutise juhatuse tegevusest, otsustati tühistada kesknõukogu 18. detsembri peakoosoleku otsused kui ametiühinguliikumisele vaenulikud ja teatada sellest kodanliku valitsuse asutustele. Seejärel tutvuti kesknõukogu põhikirjaga, kinnitati kesknõukogu kodukord ja uute liikmete vastuvõtmise tingimused. Lahendati ka suhete küsimus Eestimaa Töölisühingute Keskliiduga. Peakoosolek otsustas «niikaua Keskliidu liige olla, kuni E. T. Keskliit pole astunud Amsterdami liidu liikmeks». Samuti otsustati osa võtta Eestimaa töölisühingute eelseisvast kongressist.[99] Lõpuks valiti seitsmeliikmeline kesknõukogu juhatus, kuhu kuulusid H. Rätsep, M. Ligi, Vassili Väli jt. Juhatuse esimehe kohuseid hakkas täitma M. Ligi ja kirjatoimetajaks sai H. Rätsep.

Nii viis sotside liidrite töörahvavastane poliitika esmakordselt Eestis ametiühinguliikumise lõhenemiseni. Tallinnas tekkis kaks juhtivat ametiühingukeskust: reformistlik ja pahempoolne. Töölisühingu kuulumine ühe või teise keskuse alla olenes sellest, kas ta tunnistas reformistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu poliitikat või mitte. Et ametiühinguliikumise raskuspunkt asus Tallinnas, mõjutas lõhenemine töölisorganisatsioonide tegevust kogu Eestis. Narvas ja Tartus küll kahte keskust ei tekkinud, kuid ka siin suurenes revolutsioonilistel positsioonidel seisvate liikmete arv, kes toetasid Tallinna pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu poliitikat. 1928. aasta esimesel poolel jagasid Tartu Töölisühingute Keskliitu kuulunud 14 ametiühingust vaid 7—9 Eestimaa Töölisühingute Keskliidu seisukohti, ülejäänud aga asusid kindlalt pahempoolsetel positsioonidel. Veelgi suurem oli pahempoolsete, revolutsiooniliste liikmete arv Narva Tööliste Ühingus. Tallinna pahempoolse Ametiühingute Kesknõukogu seisukohtade pooldajate arv kasvas ka Pärnu Töölisühingus.

5. jaanuaril Tallinnas moodustatud kesknõukogu juhatuse asukohaks määrati Tööliste Maja. Selle ümber

---

[98] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 3, l. 2; ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 2—4. EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 99, l. 40; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 189, l. 30.

[99] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 2—4.

Mihkel Ligi.

koondunuid kutsuti sageli Vaksali puiestee ametiühinguteks, et eraldada neid reformistlikest, kes asusid Tõnismäel «Tööliste Kodus». Viimaseid oli esialgu ainult kolm (metallitöölised, majateenijad ning äri- ja kontoriteenijad). Ka hiljem ei kasvanud nende arv üle 6—7, kusjuures liikmeskond jäi edaspidigi väikeseks.[100] Parempoolse kesknõukogu eesotsas seisis B. Eilman.

6.—8. jaanuarini 1928 toimus Tallinnas Eestimaa Töölisühingute Keskliidu esimene (Eesti ametiühingute III) kongress. Kongressist võttis osa 106 hääleõigusega saadikut 26 ametiühinguorganisatsioonist. Kokku oli Eestimaa Töölisühingute Keskliidu esimesel kongressil esindatud 4266 liiget, s. o. ligemale viis korda vähem kui 1922. aasta lõpul toimunud Eestimaa töölisühingute teisel kongressil.

Osavõtjate arvu ametiühingute järgi näitab järgnev tabel.[101]

---

[100] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 99, l. 40; EKPA, s.-ü. 189, l. 30; ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü.19, l. 76. O. Rästas, Klassivõitluse väerinnalt. Leningrad 1931, lk. 86—89.

[101] Tabel on koostatud kongressile valitud saadikute mandaatide, kohalike ametiühingute üldkoosolekute protokollide ja kong-

Organisatsiooni nimetus	Saadikute arv	Kongressil esindatud liikmete arv
Üleriikliku Maatöörahva Ühingu 28 osakonda[102]	35	1072[103]
Eesti Raudteelaste Ühingu 5 (Tallinna, Valga, Narva, Mõisaküla ja Keila) osakonda	9	416
Üle-eestimaaline Meremeeste Liit	3	300
Üleriiklik Majateenijate Ametiühing[104]	3	150
Tallinna Trükitööliste Ühing	11	516
Tallinna Metallitööliste Ametiühing	6	290[105]
Tallinna Puutööliste Ametiühing	3	130
Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing	3	132
Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing	5	235
Tallinna Nahatööliste Ametiühing	2	78
Tallinna Keskkütte ja Veevärgimontööride Ametiühing	1	44
Tallinna Äri-, Kontori-, Kantselei- ja Kooperatiiviteenijate Kutseühing	3	129
Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu (reformistlik)	1	—
Tartu Majateenijate Ühing	2	87
Tartu Aiatööliste Ametiühing	2	64
Tartu Rätsepatööliste Ametiühing	3	122
Tartu Metallitööliste Ametiühing	1	50
Tartu Nahatööliste Ühing	1	19
Tartu Ajalehemüüjate Ühing	1	17
Tartu Puutööliste Ametiühing	1	30
Tartu Maalritööliste Ühing	1	15
Tartu Töölisühingute Keskliit	1	—
Pärnu Tööliste Ühing	5	277
Viljandi Tööliste Ühing	1	38
Sindi Tööliste Ühing	1	29
Narva Tööliste Ühing	1	26
	106	4266

ressi mandaatkomisjoni materjalide alusel (ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 10—12; sealsamas, s.-ü. 5, l. 1—98; «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928).

[102] Kongressile saabunud delegaatide ja nende mandaatide järgi. Mandaatkomisjoni aruandes on aga 25.

[103] Mandaatkomisjoni aruandes 1123 (vt. ENSV ORKA, f. 994, s.-ü. 4, l. 11).

[104] Tegelikult T a l l i n n a Majateenijate Ametiühing.

[105] Üldkoosolekust, kus valiti 6 esindajat, võttis osa kõigest 67 liiget.

Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I kongress, jaanuar 1928.

Kasutades oma ülekaalu Keskliidus, ei lasknud sotsid kongressile mitme suurema pahempoolse ametiühingu esindajaid, isegi mitte kõiki Eestimaa Töölisühingute Keskliidu asutajaid. Kongressist eemalejäänute hulgas olid Eesti Kiutööliste Ametiühing koos Narva osakonnaga, Eestimaa Ehitustööliste Liit, Tallinna Transporditööliste Ametiühing, Tallinna Toidu- ja Maitseainetetööliste Ametiühing ja Eesti Kivi- ja Krohvitööliste Ametiühing, kust delegaadid olid juba valitud. «Töörahva Kiire» andmeil ei lastud kongressile 24 saadikut, kes esindasid üle 1100 organiseeritud töölise.[106]

Seega jäi sotsidest ametiühinguliidrite lõhestamispoliitika tagajärjel kongressi tööst eemale vähemalt veerand tol ajal ametiühingutesse organiseeritud töötajaist.

Delegaatide koosseisu püüdsid sotsid ette kindlaks määrata ka muude mahhinatsioonidega. Nagu juba varem märgitud, loodi maal peaaegu iga sotside partei osakonna juurde ka maatöörahva ühingu osakond. Töölisajaleht «Kiir» kirjutab, kuidas ESTP osakondadele saadetud ring-

[106] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1929.

kirjas nõuti, et Eestimaa Töölisühingute Keskliidu kongressile tuleb saadikuks valida tingimata «oma mees». Kui aga maatöörahva ühingu kohalik osakond ei saa «majanduslikel põhjustel» kohapealt oma saadikut valida, tuleb saata Üleriikliku Maatöörahva Ühingu juhatusse täitmata mandaat.[107] Paljudes osakondades tehtigi nii. Ühingu juhatuses, mille esimees J. Vain oli sotside partei liidreid, kirjutati blankomandaatidele juba soovitud nimed peale. Nii tulid Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I kongressile ESTP tegelased E. Joonas ja J. Voiman Saare, A. Tulp Laiksaare-Urissaare, J. Piiskar Tallinna maatöörahva osakonna esindajatena. Kongressil tegi mandaatkomisjoni liige, trükitööliste esindaja ettepaneku tühistada selliste mandaadiomanike volitused, kuid see õigustatud nõudmine lükati häälteenamusega tagasi.[108] 106 kongressi saadikust olid ligemale 80 sotside partei liikmed.[109]

Need pahempoolsed ametiühingud, kelle esindajad siiski kongressile pääsesid (Tallinna keemia- ja paberitööliste, Tallinna puutööliste, samuti mõned delegaadid trükitööliste, raudteelaste, Tartu ajalehemüüjate, majateenijate jt. ametiühingutest) moodustasid siin opositsiooni. Hääletuste järgi mõningate tähtsamate küsimuste otsustamisel võib öelda, et revolutsiooniliste töölisesindajate arv oli kongressil vähemalt 27—30.

Kongressi avamisel leidis aset Eesti töölisliikumise ajaloos enneolematu sündmus: töölisesindajate kongressile tulid tervitussõnu ütlema kodanliku valitsuse ametlikud esindajad. Väljaspool järjekorda anti sõna Töö- ja Hoolekandeministeeriumi esindajale Soninile, kes valitsuse nimel soovis kongressile edu. Tallinna linnavalitsuse poolt tõi tervitusi kodanliku valitsuse endine minister K. Virma. Näis, et kodanlus oli sotside ametiühingupoliitika tulemustega kõigiti rahul. Kongressi juhatusse ja sekretariaati valiti peamiselt ESTP esindajad.

Aruandega Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuse tegevusest esines kongressil J. Piiskar, Keskliidu kassa tegevusest A. Ostra-Oinas.

J. Piiskar oli sunnitud konstateerima, et Eestimaa Töölisühingute Keskliit ei ole suutnud midagi suuremat korda saata. Nagu nähtub «Töörahva Kiire» artiklist, koostas ta

[107] «Töörahva Kiir» nr. 2 (46), 21. jaanuaril 1928.
[108] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 8.
[109] «Töörahva Kiir» nr. 2 (46), 21. jaanuaril 1928.

ainult kodukorra, võttis osa Rahvasteliidu Tööbüroo koosolekutest, tutvustas selle sekretärile Albert Thomasele Eestit ning kauples vabrikantidega töölisklassi majandusliku olukorra parandamise pärast.[110]

Sõnavõttudes süüdistasid keemia- ja paberitööliste esindaja Johannes Küttmann, Tartu majateenijate esindaja Voldemar Kütt ja Narva raudteelane Rudolf Liivoja Keskliidu juhatust selles, et viimane on kodanlikule valitsusele ainult palvekirju saatnud, midagi saavutamata. Mitmed sõnavõtjad märkisid, et tööliste hulgas pole püütud teha mingisugust organiseerimistööd, mistõttu rida ametiühinguid jäi Keskliidust eemale. Ka ametiühinguliidrite-sotside lõhestamistegevusest räägiti kongressil. Tartu ajalehemüüjate ametiühingu esindaja Arnold Kriisemann ütles, et Keskliit on kitsarinnaliselt «teisiti mõtlejad endast eemale tõrjunud. Ka ei ole ta õigesti toiminud, kui luges ametiühinguorganisatsioone Keskliidust lahkunuks nende suuliste avalduste alusel.» [111]

Ägedate vaidluste järel võeti lõpuks häälteenamusega vastu resolutsioon, milles Keskliidu juhatuse tegevuse aruanne heaks kiideti.

Ka päevakorra teistes tähtsamates küsimustes (tööliste palgavõitlus, kollektiivlepingud, kultuuritöö) võttis Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I kongress vastu sotslikud otsused.

Elav diskussioon puhkes Eesti ametiühingute Amsterdami Internatsionaaliga ühinemise küsimuses.

Juba kongressi ettevalmistamise käigus olid Keskliidu tegelased juhendanud töölisorganisatsioone, et nad annaksid delegaatidele kaasa ka üldkoosoleku soovituse hääletada kongressil Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinemise poolt. Iga hinna eest püüti seda ka saavutada.

Enamasti kujunes kohalikes organisatsioonides nii, et selle asja otsustas umbes $^1/_{10}$ ühingu liikmeist, ülejäänud jäeti igasugustel ettekäänetel lihtsalt koosolekule kutsumata. Nii näiteks viibis Pärnu Tööliste Ühingu üldkoosolekul 27. detsembril 277 registreeritud liikmest vaid 25 ja ühinemine Amsterdami Internatsionaaliga otsustati siin 19 poolt häälega ($^1/_{15}$ ühingu liikmete arvust).[112] Narva

[110] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928.

[111] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 4.

[112] «Oktoobri Kiir» nr. 4 (43), 31. detsembril 1927; «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928.

ühingus, kus pahempoolsetel oli tugev enamus, mängisid sotsid välja järgmise vembu. Oma pooldajatele andsid nad korralduse tasuda liikmemaksud. Ja kui 21. detsembril tuli kokku peakoosolek, et valida delegaadid ametiühingute kongressile ja võtta seisukoht Amsterdami Internatsionaali suhtumise küsimuses, teatas sots J. Metstalu, et vastavalt ühingu põhikirjale võivad koosolekust hääleõigusega osa võtta vaid need, kellel kõik liikmemaksud tasutud. Ainult paarikümnel liikmel olid aga liikmemaksud tasutud, kuna ülejäänud 180 arvati töölisühingust väljalangenuks. Niiviisi saavutasidki sotsid, et Narva töölisühingust saadeti ametiühingute kongressile delegaadiks kohaliku ESTP ühingu juhatuse esimees J. Metstalu, kellele tehti kohuseks «hääletada Amsterdami internatsionaali astumise poolt».[113]

Tartu töölisliikumise tegelane M. Meister rääkis kongressil, et Tartu Nahatööliste Ametiühingus ei kutsutud saadiku valimiseks üldkoosolekut üldse kokku. Küsimuse, kes kongressile läheb, olevat ühingu 19 liikme asemel otsustanud mõned üksikud. Koosolekust ei teatatud isegi kõigile juhatuse liikmeile. Tartu nahatööliste juhatuse liikmel, kongressi saadikul sots A. Pankil ei jäänud üle muud kui tunnistada, et asi oli tõesti nii, kuna nad «ainelistel põhjustel polla saanud kutseid koosoleku kohta kõigile saata».[114]

Pärast niisuguste riugaste appivõtmist olid Eestimaa Töölisühingute Keskliidu sotslikud juhid oma võidus nii kindlad, et lubasid Rahvusvahelisele Ametiühingute Liidu juhatusele juba ette, et eelseisval kongressil ühinevad Eesti ametiühingud Amsterdami Internatsionaaliga.

Ühinemise vajadusest tegi põhiettekande E. Joonas (nagu 1927. aasta konverentsilgi). Ta kõne kubises Kominternile, Profinternile ja NSV Liidule vaenulikest väljamõeldistest. Oma osa sai ka 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõus. Juhul, kui Eesti ametiühingud ühinevad Profinterniga, ähvardas E. Joonas, «peame kommunistlike näpunäidete järgi talitama ja ei ole millegagi garanteeritud, et jällegi ei kordu 1. detsember ja sellega oleks meil ametiühisused täiesti likvideeritud».[115]

---

[113] «Oktoobri Kiir» nr. 4 (43), 31. detsembril 1927; «Rahva Sõna» nr. 250, 24. detsembril 1927; EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 137, l. 7.

[114] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928.

[115] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 13.

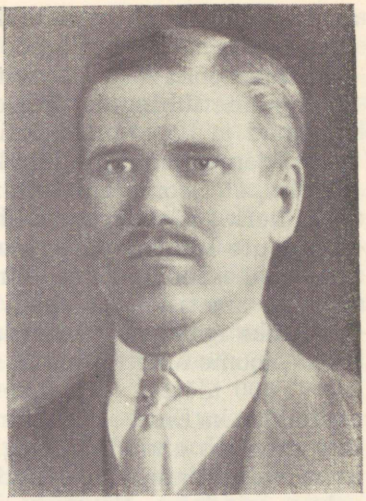

Rudolf Liivoja.

Kongressi koosseisu järgi võis arvata, et E. Joonase kõne võetakse delegaatide poolt heatahtlikult vastu ja et asutakse kohe varem ettevalmistatud resolutsiooni hääletamisele. Kuid algas väga elav mõttevahetus, mis kestis ligi viis tundi. Sõna võttis 30 delegaati.

A. Kriisemann, M. Ligi, H. Reinson ja mitmed teised rääkisid, et Eesti ametiühingud on veel liialt nõrgad, et rahvusvahelises ulatuses ühinemine võiks kõne alla tulla. Pealegi ei ole kongressil esindatud kõik praegu tegutsevad ametiühingud, ning kui otsustatakse ühineda Amsterdami Internatsionaaliga, jääks palju ametiühinguid Eestimaa Töölisühingute Keskliidust üldse eemale.[116] Trükitööliste esindaja Herman Lehtmets toetas kõigiti neid seisukohti. «Meie hüüdsõnaks on «Kõigi maade töölised ühinege!» Kuid täna ei toimi meie kahjuks selle hüüdsõna järgi . . . Trükitöölised on Amsterdamiga ühinemise vastu,» ütles ta.[117] Ka Narva raudteelaste delegaat R. Liivoja ei soovitanud kongressil veel «seda kardetavat sammu

---

[116] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 19—21.
[117] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 23.

astuda». Tallinna nahatööliste esindaja isegi arvas, et «puule mis põeb, ei aita pookimine Amsterdamis».[118]

Mitmed sõnavõtjad soovitasid eeskujuks võtta Norra ja Soome ametiühinguid, kes on Eesti töölisühingutest palju vanemad ja tugevamad, kuid pole ühinenud ühegi keskusega. Soome ametiühingute keskbüroo aseesimees E. Jokela kõneles, et Soome ametiühingutel oli 1924. aasta raske — neilgi kerkis päevakorrale ühinemine Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga. «See oleks aga paratamatult esile kutsunud lõhe Soome ametiühinguliikumises,» ütles E. Jokela. «Soome ametiühingud aga leidsid õige tee, nad jäid erapooletuks igasuguste internatsionaalide suhtes ja seetõttu on ka Soome ametiühingud suutnud koondada enda ümber üle 71 000 töötaja.» Ta lõpetas oma tervituse üleskutsega, et «leidku ka Eesti ametiühingud omale ühise keele».[119] Selline soovitus andis mõnelegi saadikule julgust oma seisukoha väljaütlemiseks. Nüüd võttis sõna ka mitu maatöörahva esindajat. Särevere ühingu delegaat G. Sammler ütles, et maatöörahvas ei hääleta kummagi ettepaneku poolt. Õisu maatöörahva ühingu liige Must tähendas, et antud olukorras ei saa pidada loomulikuks Amsterdami Internatsionaaliga ühinemist, sest see süvendaks ametiühinguliikumises esinevat lõhet.[120]

Läti parempoolsete ametiühingute esindaja Wezkaln püüdis takistada pahempoolse opositsiooni elavnemist ja hakkas oma sõnavõtus Profinterni laimama.[121] Tartu ametiühingute esindaja A. Kriisemann, kes esines pärast Wezkalni, kritiseeris omakorda Amsterdami Internatsionaali ja esitas konkreetseid andmeid selle organisatsiooni töörahvavaenulikust olemusest.[122] Trükitööline H. Reinson tegi ettepaneku hoiduda ühinemast Amsterdami Internatsionaaliga, ehkki üldkoosolek oli teda volitanud jääma erapooletuks.[123] Tallinna rätsepatööline M. Ligi arvas koguni, et Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinemise otsusest võib saada Keskliidu surmaotsus, sest enamik organiseeritud töölistest ei soovi seda.[124] Puutööliste esindajate

[118] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 18.
[119] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928.
[120] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 16—17, 21.
[121] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 20.
[122] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 21.
[123] «Rahva Sõna» nr. 246, 20. detsembril 1927; ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 21.
[124] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 21.

ettepanek — jätta «rahvusvahelise liitumise küsimus praegu lahtiseks ... ja kõik jõud selle peale panna, et meie ametiühisused eeskätt massiliseks, elujõuliseks ja teadlikuks saaks. Kui see saavutatud, siis alles uuesti rahvusvahelise liitumise küsimust üles võtta» — lükati kinnisel hääletamisel tagasi (73 vastu, 29 poolt ja 1 erapooletu).[125]

Oma lõppsõnas rääkis E. Joonas «Moskva hädaohust», mis ähvardavat Eesti töölisliikumist, ja et sellest võib päästa ainult kohene ühinemine Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga. Kas kartusest revolutsioonilise suuna tugevnemise pärast töölisühingutes või soovist mõjutada kõhklejaid, ütles Joonas järgmised sõnad: «Kui meie praegult ei ühine Amsterdamiga, siis ühinete teie järgmisel kongressil Profinterniga.» [126]

Hoolimata oma absoluutsest enamusest ei julgenud sotside liidrid kongressile esitada selgelt Amsterdami vaimus väljendatud resolutsiooni. Veelgi enam. Arvestades Amsterdami-vastaseid meeleolusid hulkades, olid nad sunnitud oma resolutsiooniprojekti sisse võtma tehtud täienduse, et uue Keskliidu liikmeks võivad olla ka need ühingud, «kes mingisugustel põhjustel praegu ei pea tarvilikuks toetada Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinemist.» «Ettevaatuse mõttes» tegid nad seejärel kiiresti veel omalt poolt ühe lisatäienduse: need ühingud, kes ei toeta Amsterdami suunda, ei tohi aga hakata «töötama vastu Keskliidu tegevuse aluseks võetud Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu põhimõtetele: vastasel juhtumisel loetakse nad Keskliidust välja langenuks.» [127]

E. Joonas nõudis, et resolutsiooniprojekt koos parandustega pandaks nimelisele hääletamisele. Sotside liidrid kartsid nähtavasti, et salajasel hääletamisel võivad mitmed maatööliste esindajad nende ettepanekut mitte toetada. Lahtise (nimelise) hääletamise tulemused osutusidki neile väga soodsateks: 77 kongressi saadikut andsid oma hääled oportunistliku rahvusvahelise keskusega ühinemise poolt, kuna 27 hääletas sotside poolt ettepandud resolutsiooni vastu.[128]

---

[125] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 22, 24.
[126] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928.
[127] «Красный Интернационал Профсоюзов», 1928, № 2, стр. 225—226.
[128] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 24.

Keskliidu 15-liikmelisse juhatusse valiti enamasti sotslike ametiühingute tegelased, nagu J. Piiskar, B. Eilman, J. Norman, A. Tulp, A. Sirro, A. Oinas, K. Must, O. Gustavson jt. Pahempoolsete ametiühingute esindajatest pääses juhatusse vaid kolm: M. Ligi (Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing), E. Pesur (Tallinna Puutööliste Ametiühing) ja H. Martinson (Tallinna Nahatööliste Ametiühing).[129] Et aga viimased kaks — ehkki nad kuulusid ETP-sse — hakkasid peatselt väga tihedalt koos töötama sotsidega, jäi Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatusse pahempoolsete, revolutsiooniliste ametiühingute esindajaks vaid Mihkel Ligi.

Kõik Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I (Eesti ametiühingute III) kongressi otsused olid reformistlikud, seda esmakordselt Eesti ametiühingute kongresside ajaloos. Ülemaaline keskvõim jäi sotside kätte. Selle võidu saavutasid nad ka seetõttu, et Eesti tööliste eesrindlikuma osa füüsilise hävitamise või areteerimiste tõttu oli muutunud töölisorganisatsioonide aktiiv.

Kongress näitas ühtlasi, et pahempoolsed meeleolud ametiühingutes olid märgatavalt kasvanud võrreldes eelmise kahe aastaga. Isegi seni täiesti oportunistlikes ametiühingutes ilmnes rahulolematust sotslike liidrite tegevusega. Ilmekalt tõendab seda suhtumine Amsterdami Internatsionaaliga ühinemisse.

«Töörahva Kiire» andmeil olid ühinemise vastu järgmised Eesti organiseeritud töölised: kiutöölised, trükitöölised (kelle ametiühing oli tol ajal kõige suurem ja tugevam töölisühing Eestis), ehitustöölised, kivi- ja krohvitöölised, Eesti Raudteelaste Ühingu Tallinna ja Narva osakonna liikmed, Tallinna rätsepatöölised, transporditöölised, keemia- ja paberitöölised, toidu- ja maitseainetetöölised, naha- ja puutöölised, 150 metallitöölist Tallinnast ja niisama palju töölisi Tartust. Ühinemist pooldasid maatöörahva ühingud, Meremeeste Liit, Majateenijate Ametiühing, Tallinna äri-, kontori-, kantselei- ja kooperatiivi töötajate kutseühing, Tallinna Metallitööliste Ametiühing, osa Tartu, Pärnu ja Sindi töölisorganisatsioone ning mõned Eesti Raudteelaste Ühingu osakonnad.[130]

---

[129] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 4, l. 24, 26.

[130] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaanuaril 1928; vt. Õ. E l a n g o, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), Tallinn 1958, lk. 140—141.

Enam-vähem täpsete andmete järgi võib öelda, et need 77 delegaati, kes kongressil hääletasid Amsterdami Internatsionaaliga ühinemise poolt, esindasid kokku umbes 2650 ametiühinguliiget. Nagu eelpool nägime, oli kongressil üldse esindatud 4266 töölisühingu liiget. Seega hääletas üle 1600 kongressil esindatud töölise ühinemise vastu. Kui neile lisada need 1100 organiseeritud töölist, kelle esindajaid kongressile ei lastud, siis saame umbes 2700 ametiühinguliiget, kes olid Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinemise vastu. See moodustas ametiühinguliikmete üldarvust umbes poole.

Ka pärast kongressi protesteeriti Amsterdami Internatsionaaliga ühinemise vastu. 9. veebruaril 1928 toimus «Tööliste Kodus» reformistliku kesknõukogu poolt organiseeritud koosolek, millest võtsid osa ka töölisvanemad. Kesknõukogu tegevusest andis aru B. Eilman. Koosolekul avaldati rahulolematust sotside poliitika üle. Mitu sõnavõtjat kritiseeris teravalt B. Eilmanit tema lõhestava tegevuse pärast.[131]

Eestimaa Töölisühingute Keskliidu vastuvõtmine Amsterdami Internatsionaali liikmeks otsustati Berliinis toimunud Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu nõukogu istungil 18.—20. jaanuaril 1928.[132]

Peale ideoloogilist ja poliitilist laadi juhtnööride hakkas Keskliit nüüd Amsterdamist saama ka rahalist toetust propaganda ja muuks otstarbeks. Selle kõrval said reformistlikud ametiühingud toetust veel kodanlikelt asutustelt. Üleriiklikule Majateenijate Ametiühingule andsid pidevalt raha Tallinna linnavalitsus ning Töö- ja Hoolekandeministeerium. 1928. aastal oli Töö- ja Hoolekandeministeeriumi eelarves nimetatud ametiühingu toetamiseks ette nähtud 100 000 senti. «Et kunagi üks ametiühing kodanliselt riigilt toetust saanud sarnased suured summad,» kirjutas «Edasi», «see on juba midagi ennekuulmatut töölisliikumise ajaloos. Seni oleme ju harilikult kuulnud ja näinud ainult ametiühingute sulgemisi ja nende liikmete tagakiusamisi... sotsid ja nende organisatsioonid on kodanlusele ja selle riigile kasulikud... sama kasulikud nagu sõjavägi ja kaitseliit.» [133]

---

[131] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 4, l. 13.
[132] «Tööliste Hääl», 1928, nr. 1/2, lk. 11.
[133] «Edasi» nr. 6, 6. oktoobril 1928.

Hugo Rätsep.

Pärast Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I kongressi jätkas endiselt oma tegevust ka pahempoolne Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu.

1. veebruaril 1928 toimus Tööliste Majas kesknõukogu peakoosolek, kus põhiküsimusena arutati ametiühingute III kongressil vastuvõetud otsuseid. Kesknõukogu juhatus ei esitanud siin mingit kindlat platvormi, vaid jättis otsustamise peakoosoleku hoolde. Ülevaatega kongressist esines H. Rätsep, kes range asjalikkusega näitas, missuguseid raskusi pahempoolsete ametiühingute ette veeretati. H. Rätsep avaldas siiski arvamust, et kesknõukogusse kuuluvad revolutsioonilised ametiühingud ei peaks esialgu ruttama Eestimaa Töölisühingute Keskliidust väljaastumisega.

A. Grimpel, kes esines peakoosolekul pikema kõnega, aga leidis, et Keskliidust tuleks kohe välja astuda. Tema resolutsiooniprojekt võetigi häälteenamusega vastu. Selles öeldi, et Eestimaa Töölisühingute Keskliidu kongressil «on läbi surutud lubamatul viisil ühe poliitilise voolu tahtmine... missugune asjaolu ametiühingu liikumist killustab ja nõrgendab, ning seda ka tulevikus paratamatult tehakse seni kui Keskliit kuulub rahvusvahelisse ametiühingute liitu, missuguse liidu tegevus seisab puhtsots-

likul alusel. Sellepärast leiab Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koosolek, et ametiühingutel pole mingit kasu astuda Keskliidu liikmeks, kus tehakse tööd sotslise partei kasuks, kuna ametiühingud peavad kõrgemal seisma igasugustest omavahelistest poliitilistest võitlustest, ning otsustab jääda Keskliidust eemale.» [134]

Sellest otsusest teatati kohe ametiühingutele ja tehti ettepanek võtta antud küsimuses üldkoosolekutel oma seisukoht. Ajalehes «Töörahva Kiir» avaldati artikleid, mis propageerisid Eestimaa Töölisühingute Keskliidust eemalejäämist ja toetasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu poolt 1. veebruaril vastuvõetud otsust.

Eestimaa Kommunistliku Partei ajakirjandus mõistis aga Keskliidust eemalejäämise kui ilmselt «pahempoolse» sammu algusest peale hukka. «Kommunistlikud ja teised klassiteadlikud töölised ei lähe Grimpeli poolt soovitatud teed mööda,» kirjutas «Kommunisti» lendleht nr. 1 (46). «Ehk Grimpel oma sõpradega muudab oma taktika, või kõik kommunistlised ja teised klassiteadlikud töölised meie parteiga eesotsas algavad halastamata võitlust selle «pahempoolsuse» vastu.» Eriti teravalt kritiseeris ajaleht «Kommunist» A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste väärseisukohti ametiühingute ühtsuse küsimuses. Ajaleht näitas, et A. Grimpeli jt. «pahempoolsus» ametiühingute küsimuses ei ole «juhuslik käremeelsus sotside häbemata lõhkumistöö vastu, vaid see joon — ultra pahempoolsus, sotsidega ühes ametiühingu organisatsioonis olemise eitamine jne. — on kõikide maade ja aegade rühmadele omane, kes kodanluse surve keerus juhusliselt revolutsioonilisse võitlusse kisti. Neil rühmadel ei ole Marxi ja Lenini õpetusele põhjenevat revolutsioonilist taktikat, vaid selle asemel on neil oma tõekspidamine, meeleolu, kodukasvanud arusaamine revolutsioonilisest taktikast.» [135] «Kommunist» kutsus revolutsioonilisi töölisi üles oma ametiühingute tegelasi julgelt arvustama. «Praegune silmapilk nõuab meilt leninlikult järelekaalutud taktikat,» kirjutas ajaleht, «haritlase käremeelsus ei ole veel revolutsiooniline taktika. Kes selles küsimuses teistsuguses arvamises, sellest

---

[134] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 5.
[135] «Kommunist» nr. 1 (70), 24. veebruaril 1928. a.

läheb liikumine mööda ja viskab ta teinepoole barrikaadi.» [136]

Peab aga konstateerima, et A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste kritiseerimisel kaldus EKP Keskkomitee mõnikord ka äärmusse ja tegi sisuliselt «pahempoolse» vea, mille eest V. I. Lenin oli korduvalt kritiseerinud mitmeid kommunistlikke parteisid. Olid ju A. Grimpel, H. Rätsep jt. revolutsioonilisse liikumisse astunud alles hiljuti. Neil puudusid praktilised võitluskogemused. Seetõttu avaldusid A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste tegevuses mõnikord väikekodanlikud tendentsid, kuigi nad — peale üksikute erandite — olid ausad ja proletariaadi üritusele ustavad võitlejad.[137] Selle asemel, et järjekindla selgitustöö ja seltsimeheliku kriitika abil aidata neil lahti saada oma väärадest seisukohtadest, süüdistati A. Grimpelit jt. töörahva huvide vastases tegevuses.

Partei oli endiselt seisukohal, et eraldi, paralleelseid ametiühinguorganisatsioone ei tule luua, vaid tuleb püüda olemasolevates luua revolutsioonilisi gruppe. Revolutsioonilistel töölistel tuli ametiühingute juhatuste ümbervalimistel valida sotside asemele klassiteadlikke töölisi. Kõik ametiühingud pidid kuuluma Eestimaa Töölisühingute Keskliitu, kuigi selle eesotsas olid ajutiselt sotsid. Iga ühing pidi võitlema selle eest, et Keskliitu võetaks vastu kõik ametiühingud. «Pole tarvis salata, n i i s u g u n e taktika nõuab palju rohkem vaeva ja energiat,» kirjutati «Kommunisti» lendlehes, «kui see mida «Töörahva Kiir» soovitab. Kergem on «oma» ametiühingud luua, kus pole vastaseid ja seal siis «rahus» elada. Aga meil pole vaja niisugust «rahu» ja «segamatut tööd», meil on vaja k o g u t ö ö l i s k l a s s i ü h t s u s t. See võib sündida ainult siis, kui ametiühingud killustamata on.» [138]

---

[136] «Kommunist» nr. 1 (70), 24. veebruaril 1928. a.

[137] Kui A. Grimpel areteerimisest pääsemiseks jõudis illegaalselt NSV Liitu, saatsid Eestimaa Kiutööliste Ametiühingu juhatuse liikmed 14. juulil 1928 Kominterni Eesti Sektsioonile kollektiivse kirja, milles öeldi: «A. Grimpel ei ole süüdi selles, milles teda süüdistatakse..., mis puutub kahe kesknõukogu asutamisse, siis ei ole seal jällegi Grimpel süüdi. Sageli kaebas ta kiutööliste juhatusele, et ta ilma juhtnöörideta peab töötama, oma pead, kuid sagedasti pole see hea ja saab noomida. Ja kui ta eksisammusid on teinud, siis tuleb see tema vilumatuse arvele kirjutada.» (EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 481, l. 8).

[138] «Kommunisti» lendleht nr. 1 (46), 1. veebruaril 1928.

Ametiühingute «pahempoolseid» vigu analüüsis üksikasjalikult J. Anvelt artiklis «Eesti klassiteadlikud töölised ei tohi endid lasta eksiteele viia,» mis ilmus VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee häälekandjas «Edasi».[139] «Tallinnas on iselaadiline seisukord tekkinud ... ühe ja sama põhikirja põhjal on sotsid ühe ja klassiteadlikkude tööliste ühingud teise Kesknõukogu avanud. Kummagi pool on paar ühisust, kes Kesknõukogu asutajateks olid.» J. Anvelt kutsus üles likvideerima säärast olukorda, «tarvis on nõuda, et kõik ühisused Keskliitu vastu võetakse.» Samuti pidas ta vajalikuks järjekindlalt töötada selles suunas, «et laialised tööliste ja teenijate hulgad sotside juhatuse alusel olevatesse ühingutesse astuksid.» Samas hoiatas J. Anvelt Eesti töölisi ka teistsuguse vea eest. Nimelt kutsus töölisajakirjandus ametiühingutesse astuma klassiteadlikke töölisi. «Kuhu jäävad siis need, kes veel mitteklassiteadlikud pole? Kuhu lähevad need, keda meie alles ametiühingutes suudame klassiteadlikuks kasvatada?» küsib J. Anvelt. «Nad lähevad sotside juurde ... Just seda tahavadki sotsid.» Kokkuvõttes märkis J. Anvelt, et klassivõitluse alusel seisvad ametiühingud on eksiteele sattunud, mida seni Eesti revolutsiooniline töölisliikumine ei tunne. «Kommunistlikud töölised Eestis peavad liikumise õigetele seisukohtadele juhtima. Kominterni ja Profinterni taktika alusel tuleb ametiühingud muuta tugevateks.»

EKP Keskkomitee pühendas ametiühingute tegevusele Eestis ja ametiühinguliikumises tekkinud olukorrale suurt tähelepanu. Üksikasjalikult arutati ametiühingutöö küsimusi EKP Keskkomitee pleenumil 1928. aasta jaanuaris. Pikema ülevaatega esines siin O. Rästas. Pleenum asus seisukohale, et tööliste hulgas tuleb mitmekordistada selgitustööd ametiühingutesse — sealhulgas ka sotside juhtimise all olevatesse — astumise kohta; reformistlikes ametiühingutes tuli jätkata revolutsioonilist võitlust kuni sotside eemaldamiseni juhatustest. Pleenumil kritiseeriti neid «pahempoolseid» ametiühingutegelasi, kes liiga kergesti loobusid võitlusest sotside vastu ja jäid eemale Eestimaa Töölisühingute Keskliidust, mis tuli kasuks sotsidele, soodustas nende lõhestuspoliitikat.

Kuid jaanuaripleenumil vastuvõetud resolutsioonis esines ka ebaõige seisukoht, mis mõjus desorienteerivalt

---

[139] «Edasi» (Leningrad) nr. 15 (2776), 21. veebruaril 1928.

revolutsiooniliste tööliste võitlusele ametiühinguliikumise ühtsuse eest. Kui korduvatest katsetest hoolimata «sotsid revolutsioonilisi ametiühisusi oma poolt organiseeritud ühendustesse ei lase», öeldi pleenumi otsuses, on lubatud «revolutsiooniliste ühisuste jaoks oma kohalikud ühendused ja edaspidi ka keskühendus luua.» [140] Ehkki järgmises lõigus oli öeldud, et samal ajal tuli otsida võimalusi ühtse ametiühinguorganisatsiooni loomiseks, aktsepteeris EKP Keskkomitee sellise formuleeringuga tegelikult A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste taktikat, mida ta ise oli seni teravalt arvustanud. Teatavasti kritiseeris V. I. Lenin 1920. aastal «pahempoolseid» kommuniste nende loobumise eest revolutsioonilisest tööst reaktsioonilistes ametiühingutes ja kavatsuse eest luua parteitute tööliste uusi organisatsioone, kuhu võeti ainult proletariaadi diktatuuri pooldajaid.[141]

Kuigi 1928. aasta jaanuaripleenumi otsuses esines ka «pahempoolne» viga, pidas EKP Keskkomitee töölisklassi põhiülesandeks tol ajal ikkagi võitlust ametiühingute ühtsuse eest, nendes töötamist ja siit sotsliku juhtkonna eemaldamist. Järgnevatel kuudel arutas EKP Keskkomitee korduvalt ametiühinguliikumise küsimusi.[142] 7. aprillil võttis EKP Keskkomitee vastu otsuse «Põhiülesanded ametiühingu töös». Pärast seda anti välja brošüür «10 käsku ametiühisuse tegelasele ja liikmele», mida levitati illegaalselt. Brošüüris refereeriti EKP otsust ametiühinguliikumise ülesannete kohta ja põhjendati sotslikesse ametiühingutesse astumise vajadust. Siin puudus juba 1928. aasta jaanuaripleenumi resolutsioonis esinenud vale seisukoht. Endiselt mõisteti brošüüris teravalt hukka A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste «segast, töölistele arusaamata ametiühingu tööd ... sotslikesse ühisustesse minemise vastu»; ja peeti ilmtingimata vajalikuks Tallinnas tegutseva kahe ametiühingukeskuse likvideerimist. Brošüüris «10 käsku ametiühisuse tegelasele ja liikmele» rõhutati korduvalt, et Eesti ametiühingute tähtsaimaks ülesandeks on võitlus «ühtsuse ja laialiste töölishulkade ühingutesse organiseerimise eest».

Mitu korda arutati olukorda Eesti ametiühingutes ka

---

[140] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 17.
[141] Vt. V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 28—37.
[142] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 199, l. 35, 45—46, 138.

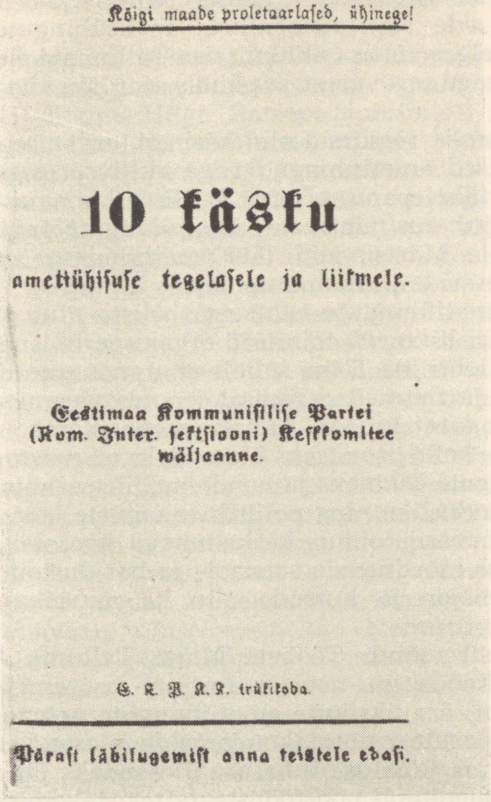
Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

10 käsku

ametiühisuse tegelasele ja liikmele.

Eestimaa Kommunistliise Partei
(Kom. Inter. sektsiooni) Keskkomitee
väljaanne.

E. K. P. K. K. trükikoda.

Väärt läbilugemist anna teistele edasi.

Ametiühingute ülesannete kohta 1928. aastal avaldatud brošüüri tiitelleht.

Kominterni juures tegutseva Poola ja Baltimaade sekretariaadi istungitel, kus vastuvõetud otsustes üldjoontes aktsepteeriti EKP senist taktikat antud küsimuses.[143]

EKP illegaalse organisatsiooni kohapealsel juhil EKP Keskkomitee liikmel Aleksander Orlov-Saarel oli pidev kontakt pahempoolsete ametiühingutegelastega. Kui 1928.

[143] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 199, l. 89; Läti Kommunistliku Partei Arhiiv (LKPA), f. 240, nim. 2, s.-ü. 239, l. 132.

aasta kevadel moodustati uus EKP Tallinna Komitee, kuhu kuulusid ka Aleksander Kulka ja Kristjan Remmelgas, tugevnes side revolutsiooniliste töölisühingutega veelgi. K. Remmelgas võttis isiklikult osa Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevusest ja püüdis seal läbi viia EKP poliitikat.

Kuigi nende ressursid olid kasinad, organiseerisid revolutsioonilised ametiühingud väga aktiivset tegevust.

Erilist tähelepanu pööras Tööliste Majas asuva Kesknõukogu juhatus juhtivate ametiühingutöötajate ettevalmistamisele. Märtsis viidi läbi ametiühingute organisaatorite, sekretäride ja raamatupidajate kursused.[144] Et propageerida ametiühingute tähtsust tööliste elus ja tõmmata juurde uusi liikmeid, toimusid organiseerimisnädalad, anti välja lendlehti jne. Tänu sellele suurenes ametiühinguliikmete arv ja mitmed organisatsioonid tugevnesid märksa. Ametiühingute juurde hakati moodustama naistööliste komisjone, kelle peamiseks ülesandeks oli naiste värbamine töölisühingute liikmeks ja nende mobiliseerimine võitlusse oma majanduslike ning poliitiliste õiguste eest.

23. veebruaril toimus kesknõukogu koosolek, kus võeti vastu otsus moodustada sotsiaal- ja haridustoimkond ning noortekomisjon ja kutsuda ellu ka muusika- ja näiteringe.[145]

7. märtsil toimus Tööliste Majas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu noortekomisjoni asutamiskoosolek.[146] Siin kuulati ära üksikute ametiühingute noorte esindajate aruanded, arutati noortekomisjonide ülesandeid ja valiti 11-liikmeline juhatus. Juhatuse ülesandeks jäi ametiühingutesse koondunud noortööliste ja noortekomisjonide ülemaaline juhtimine. Komisjoni esimehe EKNÜ liikme Erich Treibergi juhtimisel koostati tegutsemiskava ning hakati noortöölistele korraldama mitmesuguseid üritusi. Mais 1928 olid noortekomisjonid loodud juba 8 ametiühingu juures. Nad taotlesid kõigi töölisnoorte koondamist ametiühingutesse, noorte aktivistide gruppide loomist, kes aitavad pahempoolseid ametiühinguid mitmesuguste ürituste (valimiskampaania, tööliste demonstratsioonid, peod) läbiviimisel.[147] Noortekomisjonid, kelle koosseisus oli küllalt suur

[144] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 3, l. 6—8.
[145] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 6.
[146] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 15, l. 69—70.
[147] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 1, l. 11.

arv EKNÜ liikmeid, muretsesid ja levitasid kirjandust NSV Liidu kohta ja pidasid kirjavahetust Nõukogudemaa noortega.

Aktiivset tegevust arendas ka kesknõukogu juures töötle asunud sotsiaal- ja haridustoimkond. Toimkonna organisaatori EKP liikme Hugo Rätsepa juhtimisel korraldati loenguid ajaloolistel ja revolutsioonilistel teemadel, anti välja seinaleht ja organiseeriti retoorika kursused. Tööliste Maja ruumides hakkas tööle mitu õpiringi. Liikmeid tutvustati marksistlik-leninliku klassivõitluse ja proletaarse revolutsiooni teooriaga. EKNÜ liikmete initsiatiivil töötasid noored välja ja võtsid vastu «Kohustused Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu Sotsiaal-Hariduse toimkonna õpperingide liikmetele».[148] Selles määrati üksikasjalikult kindlaks õpiringide eesmärk: «... seltsimeheliku elava kollektiivse töötamisega ja õppimisega sotsiaalharidusliste küsimuste kallal revolutsioonilise klassivõitluse alusel kasvatada ja arendada aktiivseid klassiteadvaid ametiühinguliikumise tegelasi.» Iga ringi liige pidi olema teadlik, et ametiühinguliikumine on lahutamatu osa klassivõitlusest. Just sellepärast tuli põhjalikult tundma õppida klassivõitluse ja proletaarse revolutsiooni teooriat. «Marksism-leninism on klassiteadvuse arenemises ja klassivõitluses proletaarse ilmavaate aluseks,» öeldi «Kohustustes». Kõik õpiringide liikmed pidid õppetöös omandatud teoreetilisi teadmisi rakendama praktikas, võttes aktiivselt osa oma ametiühingu igapäevasest tegevusest.

Pahempoolsed ametiühingud asusid ka töölislaste organiseerimisele. Esialgu piirduti episoodiliste üritustega. Eriti populaarseks kujunesid laste nääriõhtud «Tööliste Majas». 1927. aastal võttis «kuusepõletamise õhtust» osa üle 100 töölislapse. Järgmisel aastal oli see arv juba 246. Soovijaid oli aga veelgi rohkem, ruumipuudusel pidid paljud koju jääma. Neil õhtutel peeti alati silmas laste poliitilist kasvatamist. 1929. aastal organiseeriti «Tööliste Maja» juurde juba alaliselt tegutsevad lastegrupid.[149]

Artiklis «Töölisliikumise vormidest» kirjutas V. I. Lenin juba 1914. aastal, et ametiühingud, tõmmates üha suuremat hulka proletaarlasi organiseeritud võitlusest osa

[148] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 2, l. 26.

[149] Vt. B. Nedzvedski, Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1965, lk. 185—189.

võtma, «teevad tööliste vastupanu võimalikult plaanipärasemaks ja süstemaatilisemaks».[150] See, et ametiühinguliikumine oli lõhenenud, et Tallinnas eksisteeris kaks keskust, mõjus negatiivselt streigiliikumise tulemustele neil aastail.

1928. aastal algas Eestis streigiliikumise uus tõus. Kui 1927. aastal toimus viis streiki 218 osavõtjaga, siis järgmisel aastal puhkes neid ametliku statistika andmeil seitse (enamikus majanduslikud), millest võttis osa vähemalt 1700 töölist. Streikide tõttu kaotsiläinud tööpäevade arvu poolest ületas 1928. aasta kõik eelmised (ka 1921. aasta). 1927. aastal kaotasid ettevõtjad 3067 tööpäeva, 1928. aasta viie streigiga (siin ei ole arvestatud Tallinna trammikonduktorite ja rätsepatööliste streiki) aga 49 336 tööpäeva (1921. aastal 42 162 tööpäeva).[151] Kuid peaaegu kõik 1928. a. streigid lõppesid kaotusega, sest töölised ei suutnud kapitalistide ühisrindele vastu seada oma ühisrinnet. Kõige veenvam näide sellest on aasta suurima, ülemaalise trükitööliste streigi nurjumine.

Trükitööliste streik puhkes 21. märtsil. Töölised jätsid töö seisma pärast seda, kui ettevõtjad olid tööliste nõudmise tõsta palka 30 protsenti, tagasi lükanud. Streikijate arv kasvas kiiresti. 25. märtsil streikis Tallinnas, Tartus, Rakveres, Viljandis jm. kokku juba 837 trükitöölist.[152] Palkade tõstmise kõrval nõudsid töölised kõigis ettevõtteis ka kollektiivlepingute sõlmimist.

Streikivad trükitöölised ajasid asju töösturitega, kelle seljataga seisid vabrikantide ühisus, Kaubandus-Tööstuskoda ja kodanlik valitsus. Nähes trükitööliste streigis kogu Eesti tööliste palgavõitluse ähvardavat algust, maksis vabrikantide ühisus trükitöösturite kahjud kinni. Et ära hoida üksikute ettevõtete väljalangemist töösturite ühisrindest, võttis vabrikantide ühisus järeleandmisele kalduvate kapitalistide suhtes kasutusele ka surveabinõusid, ähvardades katkestada neile paberi ja krediidi andmise.[153]

Trükitööliste võitlust toetav tööliste ühisrinne jäi aga loomata. Teiste tööstusharude tööliste kaasatõmbamiseks ei tehtud midagi. Streigikomiteesse kuuluvad sotsid pida-

---

[150] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 186.

[151] «Eesti Statistika», 1928, nr. 88, lk. 163.

[152] EKPA, mikrofilmide fond. Ametlik kodanlik statistika näitab ainult 664 töölist («Eesti Statistika», 1929, nr. 88, lk. 165).

[153] «Tööliste Hääl», 1928, nr. 7/8, lk. 55.

sid seda «poliitika tegemiseks», mille eest kodanlus oleks neid süüdistanud «riigi õõnestamises». Eestimaa Töölisühingute Keskliit ei astunud samme streikijate abistamiseks, pahempoolsetel ametiühingutel üksi ei olnud selleks aga kuigi palju ressursse. Ja streik, mis kestis tervelt 99 päeva, lõppes nurjumisega.

«Trükitöölised peavad tõsiselt oma kaotuse põhjuste üle järele mõtlema ja sellest kaotusest vastavad järeldused tegema,» kirjutas «Kommunist». «Sotside äraandmise ja sahkerdamise taktika on alati töölised kaotamisele viinud, viis sinna ka nüüd. Järeldus on ainult üks: härrassotsid vaja töölisühingute eestotsast minema peksta . . .» [154] Streigi ebaõnnestumise tagajärjel vähenes trükitööliste ametiühingu liikmete arv umbes 200 võrra.[155]

Seal, kus streigiliikumise eesotsas seisid revolutsioonilised ametiühingud, saavutasid töölised ka edu. Nii oli see pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu juhtimisel 16. aprillil alanud Tallinna rätsepatööliste streigi puhul, millest võttis osa umbes 600 inimest.[156] Ligi kuu aega kestnud võitluse järel olid ettevõtjad sunnitud tõstma töötasu ja sõlmima kollektiivlepingu. See suurendas ametiühingu autoriteeti; lühikese ajaga kasvas Tallinna rätsepatööliste ametiühingu liikmete arv 250-lt 500-le,[157] mõningate andmete järgi isegi 600-le.[158]

Lühiajalisi ja väiksema ulatusega streike leidis samal aastal aset veel Balti Puuvillavabrikus, riidevabrikus «Tekstiil», saapavabrikus «Union» ja Johansoni paberivabrikus, kus tööliste nõudmised jäid rahuldamata. Et Eestimaa Kommunistliku Partei osa tööliste organiseerimisel oli neil aastail siin väike ja et jämedat otsa hoidis oportunistlik Eestimaa Töölisühingute Keskliit oma käes, ei muutunud majanduslike nõudmistega alustatud streigid ulatuslikeks poliitilisteks väljaastumisteks.

Ebanormaalne lõhestatus ametiühinguliikumises nõrgestas töölisklassi ja soodustas kodanluse võimu kindlustamist. Organiseeritud tööliste, eriti kommunistide hulgas hakkas varsti pärast kahe keskuse tekkimist üha valjemini kostma

---

[154] «Kommunist» nr. 2 (71), 20. septembril 1928.
[155] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 3, l. 125.
[156] «Eesti Statistika», 1929, nr. 88, lk. 164.
[157] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 11; «Tööliste Hääl», 1928, nr. 3/4, lk. 22.
[158] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 3, l. 125.

Aleksander Kirikal.

hääli, mis nõudsid killustatuse likvideerimist. Mitu töölisorganisatsiooni, nagu transporditööliste ning keemia- ja paberitööliste ametiühing, võttis oma koosolekutel vastu otsused, milles nõuti kahe Tallinna kesknõukogu ühendamist. 1928. aasta veebruari lõpul Tallinnas tegutsema hakanud uus organisatsioon — kullassepatööliste ametiühing — valis oma asukohaks küll Tööliste Maja, kuid ei astunud kummagi kesknõukogu liikmeks. Sotside poolt ellukutsutud Tallinna maalritööliste ametiühingu asukoht oli «Tööliste Kodus», kuid kesknõukogu liikmeks otsustati astuda siis, kui need kaks ühinevad. 2. septembril toimunud maalritööliste üldkoosolek saatis samas majas asuvale parempoolsele kesknõukogule isegi protestiresolutsiooni, milles viimast süüdistati ühinemise takistamises.[159]

Pahempoolne kesknõukogu oli ühtsuse taastamise poolt. 17. mail võttis selle juhatus vastu otsuse «Seisukoha võtmine Kesknõukogu asjus». «Kesknõukogud sarnaselt edasi tegutseda ei saa,» öeldi siin. «Tuleb katsuda leida võimalus ellu kutsuda üks keskorgan. Kui ühineda mingi tingimi-

---

[159] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 13, l. 5; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 205, l. 7; «Edasi» nr. 4, 22. septembril 1928.

sega ei ole võimalik, siis tuleb ametiühingute Kesknõukogudel oma õigused maha panna ja ajutisele juhatusele õigus anda uus algatus-koosolek kokku kutsuda. Ajutine juhatus on kohustatud kõiki Tallinnas asuvaid ametiühinguid Kesknõukogu liikmeks vastu võtma, kes soovi avaldanud.» [160] See seisukoht saadeti parempoolsele kesknõukogule.

Kahe ametiühingukeskuse ühinemist taotles energiliselt ka Eesti Tööliste Partei Keskkomitee. Palju selle partei liikmeid oli juhtivatel kohtadel pahempoolsetes ametiühingutes. Valter Kaaver, Aleksander Kirikal, Herman Lehtmets ja teised ETP juhtivad tegelased võtsid sageli osa pahempoolse kesknõukogu koosolekutest ja esinesid seal oma ettepanekutega. 11. juulil toimunud üldkoosolekul tegi A. Kirikal ettekande taktika küsimustest ametiühinguliikumises.[161] 3. augustil saatis ETP Keskkomitee pahempoolsele kesknõukogule pikema kirja ühinemise kohta. 11. augustil kiitis kesknõukogu üldkoosolek kirjas avaldatud seisukohad heaks ja võttis need omaks. Siin tehtud ettepanekud said tegelikult tegutsemisprogrammiks revolutsioonilistele töölistele.[162] Selles olid fikseeritud järgmised põhimõtted:

1) Töölisliikumise huvid nõuavad ametiühingute tegevusühtsust. Sellepärast ei tohi luua ühe kutseala tööliste hulgas eraldi pahem- ja parempoolset töölisühingut, samuti keskorganeid.

2) Ametiühingud peavad hakkama aktiivselt tegutsema ja agiteerima liikmeks töölisklassi enamiku.

3) Kõik Tööliste Majas asuvad ametiühingud peavad astuma Eestimaa Töölisühingute Keskliidu liikmeks.

4) Pahempoolsed ametiühingud peavad nii juhatuses kui ka üldkoosolekutel arutama läbi kolm eespoolmärgitud põhimõtet ja nende täitmiseks võtma vastu konkreetsed otsused.

5) Tuleks organiseerida kursusi ametiühingutöö tundmaõppimiseks.

6) Side Eesti Tööliste Partei ja ametiühingute vahel peab muutuma senisest tihedamaks. Selle eesmärgi saavutamiseks peaksid töölisühingute juhtivad tegelased astuma

---

[160] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 13, l. 7.
[161] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 13.
[162] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 14.

ETP liikmeiks ja ametiühingute noortekomisjonid olema kontaktis partei noortesektsioonidega.[163]

Kartes kaotada oma pooldajaid, reageeris Eestimaa Töölisühingute Keskliit lõpuks pahempoolsete ametiühingute järjekindlale nõudmisele taastada Tallinnas ühtne juhtiv keskus. Ta moodustas läbirääkimiste pidamiseks vastava toimkonna.

Juulis ja augustis toimusid nõupidamised. Ühinemise peamise tingimusena esitasid sotsid aga ultimatiivse nõudmise, et kõik pahempoolsed töölisühingud peavad sel juhul obligatoorselt tunnistama Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu programmi. Pahempoolsed selle tingimusega ei nõustunud. Reformistliku kesknõukogu nõudmine oli vastuolus isegi Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I kongressi resolutsiooniga Amsterdami Internatsionaali astumise kohta.

Eesti tööliskassi huvidest lähtudes oli Tööliste Majas asuv kesknõukogu valmis minema kompromissile ja ühinema Keskliidu I kongressi otsuses ettenähtud tingimustel, jättes Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu tunnustamise küsimuse lahtiseks. Kuid sotsid jäid oma endise nõudmise juurde.[164]

Pahempoolne kesknõukogu tegi veel ühe katse kokkuleppe sõlmimiseks. Keskliidu esindajad kutsuti pahempoolse kesknõukogu laiendatud koosolekule 3. septembril, kus arutati ühinemise küsimust. Siia ilmus ka B. Eilman ise. Kesknõukogude ühinemist pooldasid kõik kohalolijad. Mitme ametiühingu (Eesti Kiutööliste, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste, Eestimaa Ehitustööliste Liit, Eesti Raudteelaste Ühing) juhatuste esindajad ütlesid, et nende organisatsioonid on tunnistanud ühinemise vajalikuks, kuid ei ole nõus rahvusvahelises ulatuses ühinemise sunduslikuks tegemisega. Sõnavõtjad rõhutasid veel kord, et ühinemist takistab kategooriliselt esitatud tingimus, mis nõuab igalt ametiühingult enne kesknõukogusse astumist Amsterdami-Internatsionaaliga ühinemist.[165] Koosolijad nõudsid Keskliidult selgitust selle kohta. B. Eilman ei olnud küll ühinemise vastu, kuid kordas jonnakalt, et «ainuke võimalus

---

[163] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 5, l. 2.

[164] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 205, l. 23—24; ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 12—18; «Edasi» nr. 1, 1. septembril 1928.

[165] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 16.

töölisliikumist tervendada on ühinemine Amsterdami Internatsionaaliga».[166] See kutsus esile terava protesti.

Lõpuks võeti Elmar Habenichti ettepanekul ühel häälel vastu resolutsioon, milles öeldi:

1) T. Am. Üh. Kesknõukogu laiendatud koosolek leiab tarvilikuks kahe kesknõukogu ühendamist.

2) T. Am. Üh. Kesknõukogu nõuab, et Tõnismäe Kesknõukogu loeks endale kohustuslikuks Ametiühingute ülemaalise kongressi otsuse, mis lubab Keskliitu vastu võtta ka neid ühinguid, kes Amsterdami kuuluda ei soovi.» [167]

Järgmisel päeval toimus kahe kesknõukogu ühendamise küsimuses nõupidamine, kus ometi läks korda saavutada kokkulepe. Selle alusel tuli ellu kutsuda uus ühtne kesknõukogu. Esimese sammuna pidi Tõnismäel asuv kesknõukogu võtma liikmeks eranditult iga ametiühingu, keda soovitavad Keskliit ja pahempoolne kesknõukogu. Pärast seda oleksid vastuvõetud töölisühingud üldkoosolekutel valinud oma esindajad uude kesknõukogusse ja kaks senist oleksid lõpetanud oma tegevuse.[168]

Võis arvata, et Eesti ametiühinguliikumises on algamas uus etapp ja võitluses töölisklassi ühisrinde eest on saavutatud tähtis võit. Kuid kahjuks ei olnud see nii.

Nõustunud Amsterdami Internatsionaali astumise küsimuse lahtiseks jätmisega, ei raatsinud Eestimaa Töölisühingute Keskliit ja seejärel ka Tõnismäel asuv kesknõukogu loobuda võimalusest teha ka edaspidi ühinemisele takistusi ja keeldusid saavutatud kokkulepet realiseerimast. Ühinemise tingimusena nõudsid nad endiselt Amsterdami Internatsionaali tunnustamist. ESTP häälekandjas «Rahva Sõna» avaldati artikleid, milles räägiti, nagu takistaksid kahe kesknõukogu ühinemist kommunistid, ning kus ametiühinguliikumise lõhestamise süü veeretati revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide kaela!

Eesti töölisühingute ühendamiseks tehti siiski veel üks katse. EKP Keskkomitee algatusel organiseeriti ametiühingute-vaheline tegevuskomitee, kelle eesmärgiks oli toetada altpoolt tulevaid ühinemistaotlusi. Seepärast mindi selle moodustamisel mööda mõlemast Tallinnas tegutsevast

---

[166] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 17.
[167] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 17.
[168] «Edasi» nr. 2, 8. septembril 1928.

Ametiühingute liikmekaarte.

kesknõukogust. Tegevuskomiteesse kuulus ka mitu kommunisti.[169]

Tegevuskomitee kutsus enda ümber koonduma kõiki ametiühinguid, vaatamata nende poliitilisele meelsusele. Komitee kutsus töölisi (mitte sotsidest ametiühinguliidreid) liituma ja tegutsema tema poolt väljatöötatud programmi järgi, mis oleks saanud kõikidele ametiühingutele ühinemise platvormiks. Selle järgi oleks Eesti töölisühingute tegevus esimeses järjekorras suunatud võitlusele 8-tunnise tööpäeva eest, reaalpalga tõstmise eest vastavalt elukallidusele, kaubalepingu sõlmimise eest Nõukogude Liiduga, kollektiivlepingute sõlmimise, korteriolude parandamise ja teiste majanduslike nõudmiste, samuti streigivabaduse eest.[170]

Tegevuskomitee esimestes programmilistes dokumentides oli kõrvuti revolutsiooniliste nõudmistega ka üksikuid reformistlikke seisukohti. Nii kuulutas vastasutatud komitee, et ta «ei taha ühtegi poliitilist voolu selleks maha teha, et teist ülistada ja tema asemele seada».[171] Klassiteadlikud töölised avaldasid oma rahulolematust tegevuskomitee sellise seisukohaga.[172] Teravalt kritiseerisid töölised tegevuskomitee loosungit, milles nõuti «partei poliitika» kõrvaldamist ametiühingutest. «... Ametiühingute tegevus võib ainult siis olla klassiteadlik ja tööliskassi huvidele vastav, kui ametiühingute otsesest juhtimisest võtab osa proletariaadi klassivõitluse partei. Nii ei saa juttu olla, et ametiühingutest välja partei poliitika üldse, vaid ametiühingutest välja sotside partei kodanlusega koostöötamise ja tööliste huvide äraandmise poliitika.» [173]

Neist reformistlikest seisukohtadest vabanes tegevuskomitee õige peatselt ja Eestimaa Töölisühingute Keskliidu II kongressi ettevalmistamise käigus esitas ta revolutsiooniliste ametiühingute kongressi eelse programmi, mis oli juba vaba endistest vigadest.[174]

Ametiühingute-vahelise tegevuskomitee tööst hakkasid osa võtma Tallinna Kullassepatööliste Ametiühingu, Tallinna Maalritööliste Ametiühingu, Tallinna Toidu- ja Mait-

---

[169] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1162, l. 13.
[170] ENSV ORKA, f. 949, nim. 3, s.-ü. 15, l. 76—77.
[171] «Edasi» nr. 15, 8. detsembril 1928.
[172] «Uus Edasi» nr. 2, 2. veebruaril 1929.
[173] «Uus Edasi» nr. 1, 26. jaanuaril 1929.
[174] Vt. «Uus Edasi» nr. 10, 28. märtsil 1929.

seainete Tööliste Ametiühingu, Eesti Ehitustööliste Liidu Keskjuhatuse ja Tallinna osakonna, Eesti Kiutööliste Ametiühingu, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu, Tallinna Transporditööliste Ametiühingu jt. töölisorganisatsioonide esindajad.[175] Eestimaa Töölisühingute Keskliit oma esindajaid tegevuskomiteesse ei saatnud. Et tegevuskomiteed toetasid mõned töölisühingud, kes kuulusid ka Keskliitu, alustasid sotsid ägedat rünnakut komitee vastu, ähvardades teda pooldavaid ametiühinguid Eestimaa Töölisühingute Keskliidust välja heita.[176] Kui tegevuskomitee pöördus tööliste poole üleskutsega teha ametiühingutööd ühiselt, avaldati Keskliidu häälekandjas «Tööliste Hääl» pikem artikkel «Ametiühingulased, olge valvel! Hädaoht suureneb», milles väga teravalt mõisteti hukka neid töölisühingute liikmeid, kes pooldasid tegevuskomitee poolt alustatud üritust.[177]

Oli selge, et kõik ühinemiskatsed jooksevad karile Eestimaa Töölisühingute Keskliidu ja Tõnismäel asuva kesknõukogu vastuseisu tõttu. See kutsus revolutsiooniliste tööliste hulgas esile nördimuse.

27. novembril arutas pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu juhatus tekkinud olukorda ja esitas peakoosolekule otsustamiseks ettepaneku taotleda pahempoolsele kesknõukogule juriidilise isiku õigusi.[178] 2. detsembril kesknõukogu peakoosolekul esinenud Kristjan Remmelgas, Anna Mosel ja Voldemar Rootsi teatasid, et pahempoolsete ametiühingute juhatused pooldavad seda seisukohta ja tegid ettepaneku töötada välja kesknõukogu uus põhikiri ning esitada see Siseministeeriumile kinnitamiseks.

Seda tegidki peakoosolekul valitud A. Mosel, K. Veiss ja teised.[179]

26. jaanuaril 1929 ilmus ajalehes «Uus Edasi» nr. 1 järgneva sisuga teadaanne:

«Käesolevaga teatame kõigile ametiühingutele, et ametiühingute rõhuva enamuse soovil on Vaksali puiesteel 8-a asuva Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu algatusel, mis tegutses senini Tõnismäel asuva Kesknõukoguga ühe põhi-

[175] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 4, lk. 21.
[176] «Edasi» nr. 1, 5. jaanuaril 1929.
[177] «Tööliste Hääl», 1928, nr. 15, lk. 123—124.
[178] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 47.
[179] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 18.

kirja järgi, registreeritud uus iseseisev Kesknõukogu nimega «Ametiühisuste Kesknõukogu», mis tegutseb klassivõitluse alusel ja koondab peale seniste liikmete, poliitilise ilmavaate peale vaatamata, kõiki ametiühinguid majandusliseks võitluseks oma kurnajate vastu.

Kesknõukogu põhikirja registr. komisjon palub Teid juba esimesel üldkoosolekul ühinemise küsimust harutusele võtta, ühinemise otsust ühes sooviavaldusega meile saata (Tall. Ametiühisuste Kesknõukogu liikmete kohta on maksvad endised otsused). Liikmete nimekirjad, ärakirjad saadikute valimiste protokollist ja üks eksemplar ühingu põhikirjast palume esitada hiljemalt 5-ndaks veebruariks k. a.

Peale ülaltähendatud materjalide kättesaamist peetakse ära kiiremas korras «Amet. Üh. Kesknõukogu» üldkoosolek, kus muuseas ka uue juhatuse valimist toimetatakse.

Am. Üh. Kesknõukogu
registr. komisjon.»

3. märtsil toimus Ametiühingute Kesknõukogu esimene üldkoosolek. K. Veiss andis siin ülevaate seni tegutsenud pahempoolse Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevusest ja rääkis uue Kesknõukogu töö korraldamisest. Üldkoosoleku lõpul valiti seitsmeliikmeline juhatus. Siia kuulusid: Eesti Kiutööliste Ametiühingust Johannes Mägi (esimees), Tallinna Transporditööliste Ametiühingust Anete Tammik (kirjatoimetaja), Eesti Ehitustööliste Liidust Villem Lunt (kassapidaja) jt.[180] Pärast esimest üldkoosolekut lõpetas oma tegevuse ka tegevuskomitee ja andis 19. märtsil oma asjaajamise Kesknõukogu juhatusele üle.[181]

Esialgu ühinesid Ametiühingute Kesknõukoguga kuus Tallinna töölisühingut: kiutööliste, keemia- ja paberitööliste, raudteelaste, transporditööliste, toidu- ja maitseainetetööliste ametiühing ning Ehitustööliste Liit. Aprillis tulid juurde veel kivi- ja krohvitöölised, puu- ning nahatöölised. Aja jooksul kasvas Ametiühingute Kesknõukoguga ühinenud töölisühingute arv veelgi. Juulis kuulus Ametiühingute Kesknõukogusse 11 pahempoolset töölisühingut.[182] Ka mitmed ametiühinguorganisatsioonid väl-

[180] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 20, 49.
[181] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 49.
[182] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 878, l. 14.

Konstantin Veiss.

Johannes Mägi.

jaspool Tallinna (näit. Narva Kiutööliste Ametiühing, Viljandi Töölisühing jt.) võtsid omaks Ametiühingute Kesknõukogu poliitika. Kahjuks ei ole õnnestunud täpselt kindlaks teha, kui palju töölisühinguid Kesknõukoguga ühines ja kui suur oli nende liikmete arv. Kesknõukogu asukohaks jäi Tööliste Maja ja temast sai kõigi revolutsioonilistesse ametiühingutesse organiseeritud tööliste peamine keskus. Juhatuse otsuse kohaselt hakkas alates 7. juunist 1929 Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse esimeheks Konstantin Veiss, kuna J. Mägi jäi esimehe abiks.[182]

Nii jäigi püsima olukord, et faktiliselt eksisteeris Tallinnas kaks ametiühingukeskust — reformistlik Eestimaa Töölisühingute Keskliit ja revolutsiooniline Ametiühingute Kesknõukogu. Sealjuures kuulus osa pahempoolseid ametiühinguid, nagu Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing ning Tallinna Nahatööliste Ametiühing, mõlema keskorgani alla. Keskliidus moodustasid nad pahempoolse opositsiooni.

---

[183] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 53.

3. Ametiühingute delegatsioonid Nõukogude Liidus

Revolutsioonilised, pahempoolsed ametiühingud tegid palju töötajate klassiteadlikkuse kasvatamiseks, Nõukogude Liidu kui maailma esimese tööliste ja talupoegade riigi saavutuste propageerimiseks ning imperialistide Nõukogude-vastaste sepitsuste paljastamiseks.

Kodanliku diktatuuri algusest peale jäi revolutsioonilisem osa Eesti töölisklassist truuks kommunismiideedele ja võitles Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel nõukogude võimu taastamise eest. Nagu märkis EKP illegaalne häälekandja «Kommunist» nr. 3 (68) 1927. aasta detsembris, ei ole klassiteadlikud Eesti töölised selles kunagi kahelnud, et Venemaa proletariaat 1917. aasta oktoobris võimu võttes õigesti talitas, ning et Nõukogude Liidu töörahvas «sotsialistlikku ehitustööd teeb ja et see ehitustöö üheks suuremaks võidukindlustuseks on rahvusvahelisele proletariaadile. Meie töölised olid Oktoobrirevolutsiooni kaasvõitlejad suurtel Oktoobripäevadel, meie teame sellepärast paremini, kui keegi teine, mis proletaarne revolutsioon töölisklassile andis.»

Et vähendada sotsialismi ehitava Nõukogudemaa suurte võitude mõju Eesti töörahvale, arendasid kodanlikud natsionalistid ägedat Nõukogude- ja venevastast laimukampaaniat. Sellega tegeles nii või teisiti palju kodanlikke ja väikekodanlikke organisatsioone alates riigiasutustest ning «Kaitseliidust» ja lõpetades kiriku ning sotside parteiga. Et imperialistlikud riigid püüdsid kodanlikku Eestit kasutada Nõukogude-vastase agressiooni provotseerimise tööriistana, oli siin neil aastail akuutne ka võitlus sõjaohu vastu.

Töölisliikumise kogenud juhtide süstemaatilise hävitamise tagajärjel kerkis 1920-ndate aastate teisel poolel Eesti töölis- ja ametiühinguliikumises esile hulk inimesi, kes polnud eelnevalt saanud küllaldaselt poliitilist ettevalmistust ja revolutsioonilise võitluse kooli. Eesti töölisklassi vanem põlvkond, kirjutas «Kommunist» 1927. aastal, tegi kaasa Oktoobrirevolutsiooni, Eesti «töölisnoorsugu, kes neist otsestest võitlustest osa ei võtnud ei tunne Oktoobri võitusid. Kodanluse ja sotside vale, provokatsioonilised teated töörahva üle... tumestasid ja tumestavad arusaamist sellest suurest pöördest, mida praegu N. Liidus tehakse.»[184]

[184] «Kommunist» nr. 3 (68), 27. detsembril 1927.

EKP propaganda- ja agitatsioonitöös kuulus tähtis koht Nõukogudemaa töötajate elu ja saavutuste tutvustamisele. Partei illegaalsetes väljaannetes trükiti artikleid VK(b)P kongressidest ja konverentsidest, räägiti Nõukogudemaa töötajate poliitilistest vabadustest ja õigustest, valgustati Nõukogudemaa rahuarmastavat poliitikat ja paljastati rahvusvahelise imperialismi ning Eesti kodanluse agressiivseid taotlusi. EKP Keskkomitee 1927. aasta jaanuaripleenumil võeti vastu põhilaused sõjaohu vastu võitlemise küsimuses. Pleenum tunnistas vajalikuks teha intensiivsemat sõjavastast propagandat ja kohustas kohalikke parteiorganisatsioone organiseerima Eesti töörahvast võitlusse tihedate sidemete loomiseks NSV Liiduga.[185]

Ka pahempoolsed ametiühingud pidasid vastukaaluks kodanluse ja sotside laimule üheks oma tähtsamaks ülesandeks selgitada Eesti töötajatele tõelist olukorda Nõukogude Liidus, jutustada sotsialismimaa rahuarmastavast välispoliitikast ja nõukogude rahva elust. Tööliste Majas korraldatud «elava ajalehe» õhtutel ilmus alati rubriik «Teated tööliste ja talupoegade riigist», sageli korraldati temaatilisi fotovitriine, milles näidati nõukogude inimeste tööd uue elu ehitamisel.

Suurt tööd tegi Nõukogude Liidu edusammude propageerimisel ajaleht «Kiir». Korduvalt avaldati siin statistilisi andmeid NSV Liidu rahvamajanduse arengu kohta, trükiti ära tõlkematerjali «Pravdast», refereeriti mitmeid ÜK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse otsuseid Nõukogudemaa majanduse ja kultuuri arendamise kohta. Tööliste Majas korraldatud koosolekutel ja miitingutel rääkisid oraatorid nõukogude inimeste saavutustest sotsialismi ehitamisel ja paljastasid Nõukogude-vastaseid sõjasepitsusi. Nii tehti 20. märtsil 1927 toimunud kontsertmiitingul kokkutulnutele teatavaks, et Inglismaa juhtimisel luuakse agressiivset blokki Nõukogudemaa vastu ja et sellesse blokki tahetakse tõmmata ka Eesti. Miitingu resolutsioonis nõuti lõpu tegemist Nõukogude-vastastele sõjaettevalmistustele ja NSV Liiduga sõbralike suhete loomist.[186]

Kõik need abinõud revolutsioneerisid Eesti töötajaid ja

---

[185] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963, lk. 169—170.

[186] «Kiir» nr. 11, 26. märtsil 1927.

aitasid mõningal määral hajutada kodanluse ja sotside Nõukogude-vastast laimu.

Selleks aga, et Eesti töölised oma silmaga näeksid, kuidas elavad ja töötavad klassivennad «sealpool traataeda», ning hiljem sellest ka teistele jutustaksid, algatas EKP Keskkomitee mõtte korraldada Eesti töölisdelegatsioonide külaskäike NSV Liitu. Pahempoolsed ametiühingud ja legaalne töölisleht «Kiir» võtsid selle ürituse oma südameasjaks. Peaaegu igas «Kiire» numbris avaldati kirjutisi nii Nõukogudemaa tööstuse, põllumajanduse, transpordi kui ka töötajate materiaalse ja kultuurilise arengu kohta. Toodi ära ülevaatlikke artikleid välismaa töölisdelegatsioonide külaskäikudest NSV Liitu ja soovitati Eesti töölistel matkida seda eeskuju. Avaldanud informatsiooni esimese Soome töölisdelegatsiooni sõidu kohta NSV Liitu, kirjutas «Kiir»: «K a E e s t i o r g a n i s e e r i t u d t ö ö l i s e d p e a k s i d S o o m e s e l t s i m e e s t e e e s k u j u l e j ä r g n e m a.»[187]

Konkreetseid samme selles suunas astus EKP mõju all olev Eesti Kiutööliste Ametiühing. 1927. aasta juunikuus pöördus ta kõigi teiste ametiühingute juhatuste poole ettepanekuga moodustada ülemaaline korraldav komisjon, mis saigi teoks. Koosolekutel, kus valiti esindajaid sellesse komisjoni, püüdsid sotsid (B. Eilman, A. Sirro jt.) teha vastupropagandat. Enamik töölisi aga leidis, et niisuguseid ekskursioone on teiste riikide töölised korraldanud juba mitu korda ja et need on soodsalt mõjutanud töölisliikumist. 14. juulil otsustas korraldav komisjon «saata eesti tööliste ekskursioon NSV Liitu eesmärgiga kasutada võimalust, et oma silmaga näha seda olukorda, millest sotsid ja kodanlased palju hirmulugusid on ette luisanud.»[188]

Sotsialismimaale sõitmise mõte kutsus tööliste hulgas esile suure elevuse. Paljud tahtsid kaasa sõita. Kuid korraldav komisjon teatas 13. augustil: «Nõukogude Liitu ei lähe mitte harilik ekskursioon, millest võib osa võtta iga soovija, vaid a m e t i ü h i n g u t e s a a d i k u t e d e l e g a t s i o o n, millest võivad osa võtta ainult ametiühingute poolt valitud saadikud. Tagajärjeta jäävad igasugused osavõtu sooviavaldused kõrvaliste isikute poolt.»[189]

[187] «Meie Kiir» nr. 3, 4. juulil 1927.
[188] «Tööliste Kiir» nr. 2, 16. juulil 1927.
[189] «Tööliste Kiir» nr. 6, 13. augustil 1927.

Nii hakkasid töölised oma koosolekutel valima esindajaid delegatsiooni koosseisu. Ka nendel koosolekutel vaidlesid sotsid sõidu vastu. Nad ütlesid, et Eesti töölisdelegatsiooni saatmisel Nõukogudemaale ei olevat «olulist tähtsust», see tekitavat ainult suuri rahalisi kulutusi ning Eesti tööliste esindajaid võidavat Nõukogude Liidus isegi areteerida. Nende partei häälekandjas «Rahva Sõna» avaldati lühikese aja jooksul suurte pealkirjade all mitmeid Nõukogude-vastaseid artikleid. Ka kodanlikud ajalehed andsid töölistele nõu oma esindajaid NSV Liitu mitte saata, sest selle plaani teostamine olevat seotud suurte raskuste ja riisikoga. Vabrikuomanikud ähvardasid, et need töölised, keda valitakse Nõukogude Liitu sõitva delegatsiooni koosseisu, vallandatakse töölt ja pannakse «musta nimekirja».

Kodanluse ja sotside vastuagitatsioonist hoolimata viisid pahempoolsed ametiühingud asja siiski niikaugele, et 1927. aasta 27. augustil saadeti teele esimene eesti töölisdelegatsioon. Sinna kuulusid kiutööliste, transporditööliste, ehitustööliste ja metallitööliste ametiühingu, Tööliste Maja, Tööliste Esperanto Seltsi, karskusseltsi «Valvaja» ja Kohila vabriku tööliste esindajad,[190] töölisliikumise tuntud aktivistid Arnold Grimpel, Aleksander Kulka, Voldemar Rootsi, Marie Neiardi jt., kokku 9 inimest. Tegelikult kavatseti delegatsioon valida 16-liikmeline. Paljud ametiühingu- ja töölisorganisatsioonid avaldasid soovi saata oma esindajad kaasa, kuid raske majanduslik olukord ja mitmete aktivistide areteerimine tõmbas sellele kriipsu peale. Osa ühinguid leppis omavahel kokku, et saadavad ühe esindaja mitme peale.

Valimiste ajal anti delegatsiooni liikmele ka ülesanne, missuguste konkreetsete küsimustega tuli tutvuda (riiklik korraldus, töötingimused, sotsiaalkindlustus, haridus, tervishoid jne.). Delegatsiooni väljasõidu eel teatasid ametiühingud, et need esindajad, kes võtavad ekskursioonist osa, on kõik organisatsioonide poolt valitud ja vastavate volitustega varustatud, et nende «selja taga seisev kaugelt suurem hulk Eestimaa organiseeritud töölistest tunnistavad ekskursiooni Eesti töölisorganisatsioonide ametlikuks esituseks» ning «kuna see on esimene eesti töölisdelegatsioon NSV Liitu, siis seda suurem töö langeb

[190] «Tööliste Kiir» nr. 8, 27. augustil 1927.

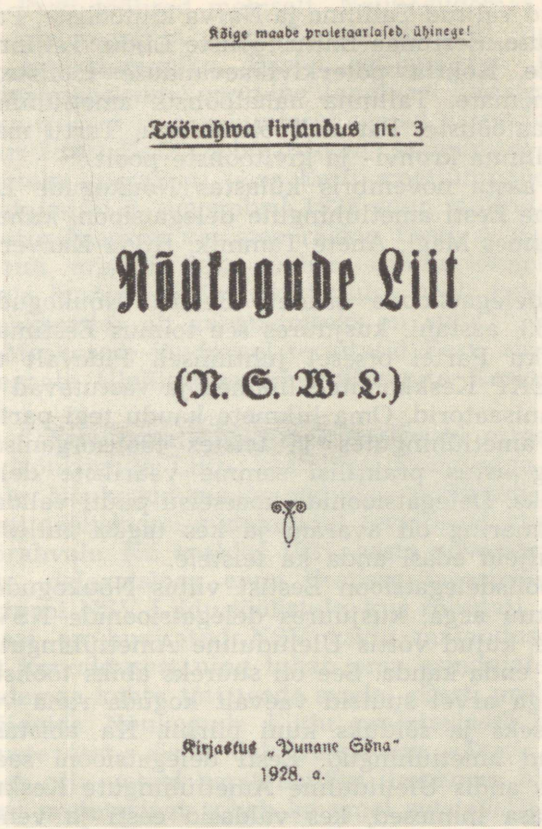
Kõige maade proletaarlased, ühinege!

Töörahwa kirjandus nr. 3

Nõukogude Liit

(N. S. W. L.)

Kirjastus „Punane Sõna"
1928. a.

Esimese Eesti tööliste delegatsiooni Nõukogude Liidus viibimise kohta avaldatud brošüüri tiitelleht.

osavõtjate peale, kes peavad tagasi tulles ümber lükkama kodanlike lehtede hirmujutud Venemaast.»[191]

Teine eesti ametiühingute delegatsioon (22-liikmeline) sõitis sama aasta novembris Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva pidustustele. Siia kuulusid Hugo Rätsep, Aleksander Kirikal, Meinhard Netse, Erich Treiberg, Marie Koljal, Harri Reinson, Voldemar Kütt jt.

[191] «Tööliste Kiir» nr. 8, 27. augustil 1927.

Need olid valitud Tallinna ja Narva kiutööliste, Paide töölisühingute, Eestimaa Ehitustööliste Liidu, Tallinna rätsepatööliste, Kohtla põlevkivikaevanduse tööliste, Narva töölisvanemate, Tallinna nahatööliste ametiühingu, Mäo valla maatööliste, Pärnu Töölisühingu, Tartu majateenijate, Tallinna krohvi- ja kivitööliste poolt.[192]

1929. aasta novembris külastas Nõukogude Liitu 13-liikmeline Eesti ametiühingute delegatsioon, kuhu kuulusid Johannes Mägi, Anete Tammik, Hilda Kaaver (Verro) jt.[193]

Töölisdelegatsioone saadeti Eestist Nõukogude Liitu kuni 1933. aastani, kusjuures see toimus Eestimaa Kommunistliku Partei otsesel juhtimisel. Pidevalt tegelesid sellega EKP Keskkomitee liikmed ja vastutavad illegaalsed organisaatorid. Oma liikmete kaudu tegi partei selgitustööd ametiühingutes ja teistes töölisorganisatsioonides ning astus praktilisi samme väärilise delegaatide saatmiseks. Delegatsioonide koosseisu püüti valida töölisi, kelle silmaring oli avaram ja kes tagasi tulles võiksid oma muljeid edasi anda ka teistele.

Iga töölisdelegatsioon Eestist viibis Nõukogude Liidus umbes kuu aega, kusjuures delegatsioonide NSV Liidus viibimise kulud võttis Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu enda kanda. See oli suureks abiks töölistele, kes oma palga arvel suutsid vaevalt koguda raha välispassi hankimiseks ja sõiduks kuni piirini. Ka abistasid neid kohalikud ametiühingud. Eesti delegatsiooni saatjatekstõlkideks andis Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu alati kaasa inimesed, kes valdasid eesti ja vene keelt, tavaliselt Nõukogude Liidus elavad eestlased.

Eesti ametiühingudelegatsioonid võeti NSV Liidus väga soojalt vastu. Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva pidustustele sõitvat delegatsiooni tulid Kingissepa jaamast läbisõidul tervitama rajooni ametiühingu ja nõukogude juhtivad töötajad koos kohalike töölisesindajatega. Jaamas toimus miiting. Pioneerid panid delegatsiooni juhile H. Rätsepale kaela punase pioneerirätiku ning kinnitasid teistele delegatsiooni liikmetele rinda ametiühingu märgid. Oma tervituskõnes ütlesid Kingissepa rajooni ametiühingu esindajad, et kõikidele katsumustele vaatamata

---

[192] Leningradi oblasti ORKA, f. 6276, nim. 12, s.-ü. 316, l. 3.
[193] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 219, l. 99.

võitlevad Eesti töölised mehiselt. Nõukogudemaa hindab nende revolutsioonilist vaimu, mida igavesti tunnistab Eestimaa Kommunistliku Partei väljapaistva tegelase Viktor Kingissepa nime andmine Jamburgi linnale.

Kõige suuremad ja osavõtjaterohkemad vastuvõtud toimusid harilikult Eesti delegatsiooni saabumisel Leningradi. Näiteks korraldati teise Eesti ametiühingudelegatsiooni saabumisel 2. novembril 1927 suur miiting. Soojadele tervitussõnadele vastates rääkis Eesti delegatsiooni juht, et tuli, mis lõi Eesti tööliste rinnus lõkkele 1917. aastal, pole kustunud. Tahe kodanluse poolt pealesunnitud «demokraatia» alt vabanemiseks on suur.[194] Delegatsioonide Moskvasse jõudmisel tervitasid Eesti ametiühingute delegaate Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu esindajad.

Esimesed Eesti ametiühingudelegatsioonid esinesid harilikult Nõukogude Liitu saabudes avaldusega, milles toodi esile Nõukogudemaale sõitmise põhjused ja anti edasi Eesti töölisklassi südamlikud tervitused kogu NSV Liidu töörahvale. Nii avaldas 1927. aasta novembris ametiühingute delegatsioon enne Eestisse tagasipöördumist deklaratsiooni NSV Liidu töölistele, kus rõhutati, et Eesti proletariaat on huvitatud NSV Liidu majanduselust ja riiklikust korraldusest ning tahab oma esindajate kaudu Nõukogudemaa kohta tõtt teada saada. «Eesti proletariaat tahab võidelda Nõukogude Liidu proletariaadi eeskujul oma õiguste eest,» öeldi deklaratsioonis. «Eesti proletariaat tahab olla valvel kapitalistliku ilmakorra hävitamiseks. Eesti proletariaat tahab ka omal sotsialistlist korda maksma panna.» [195]

Eesti töölisi huvitas eelkõige NSV Liidu tööstus ja see, kuidas elavad töölised. Vastuseid kõigile neid huvitavatele küsimustele andsid tehaste juhtivad töötajad ja ametiühinguaktivistid. Töölistega vesteldes said delegaadid andmeid palkade, töönormide, tööpäeva pikkuse ja puhkuste, töökaitse, tööliste õiguste, edasiõppimisvõimaluste, töölisnoorte ja vabrikukoolide, naistööliste töötingimuste, lasteaedade jt. küsimuste kohta. Sel kombel võisid delegatsioonide liikmed üksikuid andmeid kontrollida ja neil kujunes teatav ülevaade olukorrast sotsialismi ehitava

---

[194] Vt.: ENSV ORKA, f. 927, aasta 1928, s.-ü. 123, l. 293—294.
[195] «Edasi» nr. 90, 15. novembril 1927.

maa tööstuses. Nähtu ja kuuldu Leningradi, Moskva, Stalingradi (Volgogradi), Harkovi, Dnepropetrovski, Novorossiiski, Bakuu ja teistes vabrikutes, mida delegatsioonid külastasid, üllatas külalisi väga. Proletaarse solidaarsuse ja uhkustundega vaatlesid Eesti ametiühingute esindajad Rostovi põllutöömasinate tehast, Dnepri hüdroelektrijaama, Moskva autotehast, Harkovi traktoritehast ja teisi esimese viisaastaku uusehitusi. Nad nägid, kuidas ehitati uusi ja laiendati vanu kaevandusi, jõujaamu, veduritehaseid, metallurgia-, mootori-, tööpingi- ja paljusid teisi tehaseid.

Suure huviga tutvusid Eesti delegatsioonide liikmed sotsialistliku võistlusega vabrikutes ja ehitustöödel. Nad tutvusid mitmesuguste kutsealade töölistega, kes ületasid süstemaatiliselt norme ja saavutasid märkimisväärselt kõrge tööviljakuse. «Ülesehitav töö keeb seal vahetpidamata maapeal ja maa all,» kirjutas juba esimene Eesti töölisdelegatsioon oma muljetest Donbassi külastamise kohta. «Töötavad hulgad loovad ja ehitavad oma vabariiki, ning on sellejuures õnnelikud. Igaüks töötab suurema energiaga, kui ta teab, et oma tööjõu ohverdab enda olukorra parandamiseks ja vabaduse kindlustamiseks, mitte aga teistele lõbutsemiseks, nagu see sünnib kapitalistlikes riikides.» [196]

Eesti töölisdelegatsiooni liikmed külastasid ka mitmeid sovhoose ning kolhoose. Siin tutvusid nad sotsialistliku suurmaapidamise organiseerimise ja majandusliku olukorraga, vestlesid sovhoositöötajate ja kolhoosnikutega.

Väga sügava mulje jätsid Eesti töölisdelegatsioonidele Nõukogude raviasutused, Krimmis ja Kaukaasias asuvad sanatooriumid ja puhkekodud. Tasuta arstiabi, eeskujulikult sisustatud polikliinikud, haiglad, tervishoiuasutuste käsutusse antud endised mõisnike ja tsaariperekonna luksusvillad — kõik see näis Eesti töölistele muinasjutuna võrreldes olukorraga kodanlikus Eestis, kus kuurordid ja pansionid olid üksnes nende jaoks, kellel oli kõhukas rahakott. NSV Liidus kuulusid sanatooriumid ja puhkekodud aga töölistele ja kolhoosnikutele ja olid tööinimeste tervise tugevdamise ning taastamise teenistuses.

Delegatsioonide liikmed tutvusid ka Nõukogude Liidu kultuurieluga, käisid Moskvas, Leningradis ja Harkovis

---

[196] «Nõukogude Liit». Reisimuljed, Tallinn 1928, lk. 13.

Teine Eesti tööliste delegatsioon Nõukogude Liidus 1927. aasta novembris.

teatrietendustel, Ermitaažis ja teistes muuseumides.[197] Siin veendusid Eesti töölised veelkordselt, kui paikapidamatu oli kodanlik propaganda, nagu ei hoolitsevat nõukogude võim kultuuri ja kunsti arendamise eest. Nad nägid ka, et töötajate huvi teatri, muusika ja ka teiste kunstialade vastu oli suur.

Taga-Kaukaasia nõukogude vabariike, Ukrainat ja Dagestani külastades tutvusid Eesti töölisdelegatsioonid siin elavate rahvuste seisundiga.

Endastmõistetavalt tundsid Eesti tööliste esindajad erilist huvi selle vastu, kuidas elavad ja töötavad NSV Liidus eestlased. Leningradis, kus eestlasi elas kõige rohkem, külastati V. Kingissepa nimelist Eesti Tööliste Haridusmaja, Eesti Pedagoogilist Tehnikumi, Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Eesti sektorit, Lenini-nime-

[197] PAI käsikirjafond, kaust «Eesti töölisdelegatsioonid NSV Liidus», l. 29, 48, 53.

list eesti algkooli ja teisi eesti asutusi. Külalised kohtusid oma endiste töökaaslaste, sugulaste ja tuttavatega, kes olid olnud sunnitud revolutsioonilise tegevuse pärast oma sünnimaalt lahkuma. Ühed jutustasid oma elust ja võitlusest kodanlikus Eestis, teised rääkisid oma uuest elust sotsialismimaal. Kui esimene Eesti töölisdelegatsioon käis Moskvas, külastas ta sealset Eesti Klubi, kus J. Anvelt ja R. Vakmann esinesid kõnega, samuti vestlesid delegatsiooni liikmed O. Rästaga. Leningradis esines H. Pöögelmann Eesti ametiühingute delegatsiooni liikmetele loenguga töölisliikumise ajaloost Eestis.[198]

Nõukogudemaad külastas tol perioodil paljude maade töölis- ja ametiühingudelegatsioone, kelle koosseisus oli mitmesuguste kutsealade esindajaid. Et iga välismaa delegatsiooni liige saaks üksikasjalikult tutvuda tootmisprotsesside ja töötingimustega vastavalt oma erialale, organiseeris Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu välismaaga sidemete pidamise komisjon ka mitme delegatsiooni liikmete — ühe ja sellesama kutseala töötajate ühiseid ekskursioone. Nii käis 1927. aastal neli Eesti delegatsiooni liiget — tekstiilitöölist koos 6 Prantsuse, 2 Ameerika, 3 Austria, 7 Saksa, 4 Inglismaa ja 1 Iiri tekstiilitöölisega tutvumas Moskva, Ivanovo-Voznessenski, Tveri (Kalinini), Jartsovo ja Leningradi tekstiilivabrikutega ning sealsete tööliste elu-oluga. Samuti käisid metallitöölised, mööbelsepad ja ehitustöölised, kes kuulusid Eesti delegatsioonidesse, ekskursioonidel oma kutseala järgi. Nad vestlesid sama eriala töötajatega ja said neilt kuulda palju uut ning väärtuslikku.[199]

Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva puhul NSV Liitu külastanud Eesti tööliste esindajad käisid koos Prantsusmaa ja Saksamaa delegaatidega Kostroma linnas ning võtsid siin osa aastapäevapidustustest. Kostroma linnanõukogu ja parteikomitee pidulikul pleenumil sõnavõtuga esinedes ütles Harri Reinson muuhulgas: «Ma olen kindel, et ka meie väikesel kodumaal lähemas tulevikus toimub proletaarne revolutsioon.»[200] Punaarmee kohaliku klubi avamisel tuletas Eesti esindaja oma tervituses meelde neid

[198] PAI käsikirjafond, kaust «Eesti töölisdelegatsioonid NSV Liidus», l. 50, 81, 83.

[199] PAI käsikirjafond, kaust «Eesti töölisdelegatsioonid NSV Liidus», l. 73, 75, 87, 89.

[200] «Северная Правда» № 256, 4 ноября 1927 г.

aegu, kui eesti töölised õlg õla kõrval vene töölistega võitlesid kapitalistide ja tsaarivõimu vastu. Kostroma töötajad kinkisid Eesti töölistele punase lipu, mis hiljem ehtis Tallinna Tööliste Maja ametiühingute tuba.[201]

Kõigile Eesti töölisdelegatsioonide liikmetele jättis väga sügava mulje V. I. Lenini mausoleumi külastamine.

Välismaa, sealhulgas ka Eesti töölisdelegatsioonide külaskäigud sotsialismi ehitavasse töörahvavabariiki väljendasid kapitalistlike maade töölisklassi, kogu maailma revolutsiooniliste elementide palavat huvi Nõukogude Liidu vastu. Oli ju esimese töörahvariigi näol tekkinud maailma revolutsioonilise liikumise võimas ja avalik baas ning sotsialistlikule ülesehitustööle asumise elav eeskuju erutas kõigi maade töötajate südameid. Juba 1920. a. nägi V. I. Lenin ette, et kommunistlik majanduslik ülesehitustöö Nõukogude Venemaal kujuneb «eeskujuks tulevasele sotsialistlikule Euroopale ja Aasiale».[202]

Delegatsioonide liikmed muutusid Nõukogude riigi innukateks propagandistideks, tema ideede veendunud pooldajateks. Nad õppisid tundma sotsialismi ehitamise kogemusi, ent andsid ka omalt poolt nõu ja tegid kriitilisi märkusi.

ÜK(b)P XIV kongressil esitatud Keskkomitee poliitilises aruandes mainiti, et välismaa töölisdelegatsioonide massilised külaskäigud Nõukogudemaale kõnelevad sellest, kuidas Euroopa töölisklass, vähemalt Euroopa töölisklassi revolutsioonilisem osa peab Nõukogude riiki oma lihaseks lapseks, et töölisklass ei saada Nõukogudemaale oma delegatsioone mitte uudishimust, vaid selleks, et vaadata, kuidas ja mida tehakse Nõukogude Liidus, sest nähtavasti peavad nad end moraalselt vastutavaks kõige eest, mida NSV Liidus ehitatakse. Aruandes kriipsutati alla, et Euroopa proletariaadi revolutsiooniline osa on valmis Nõukogude riiki kaitsma ja vajaduse korral tema eest võitlema.[203]

Ilmekalt avaldus kapitalistlike maade tööliste solidaarsus Nõukogude töörahvaga 1927. aastal Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeval, kui Moskvasse sõitis maailma kõigist paigust kümneid töölisdelegatsioone. Välismaa tööliste

---

[201] PAI käsikirjafond, A. Kirikali mälestused.

[202] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 479.

[203] XIV съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет, Москва—Ленинград 1926, стр. 20.

algatusel toimus siin NSV Liidu sõprade ülemaailmne kongress, millest võtsid osa 43 riigi esindajad, kokku umbes 1000 inimest,[204] nende hulgas ka 22 Eesti ametiühingudelegatsiooni liiget. Kongressi põhiideeks oli Nõukogude Liidu kaitsmine imperialistlike agressorite vastu. Ühel häälel võtsid kongressist osavõtjad vastu tervituse NSV Liidu töörahvale, milles nad kohustusid kõigi vahenditega kaitsma esimest tööliste vabariiki, võitlema sõjaohu vastu, mis ähvardas NSV Liitu kapitalistliku maailma poolt, paljastama rahvusvahelise diplomaatia intriige.[205]

Välismaa töölisdelegatsioonid olid Nõukogude Liidus muidugi oodatud külalised. Nende kaudu levitati tõde ja paljastati laimu NSV Liidu kohta, nad aitasid kaasa imperialistide poolt organiseeritava Nõukogude-vastase ühisrinde nurjaajamisele. Välismaa töölisdelegatsioonid etendasid teatavat osa uue Nõukogude-vastase sõja ärahoidmisel. Nende külaskäigud innustasid ja mobiliseerisid nõukogude inimesi uutele võitudele majanduslikus ning poliitilises elus. Välismaa töölisdelegatsioonide külaskäikude tõttu kasvas ja tugevnes NSV Liidu rahvusvaheline autoriteet ja mõju. Tugevnesid sidemed NSV Liidu ja kapitalistlike maade töötajate vahel.

Sellepärast olid Nõukogude Liidu töölisklass, ühiskondlikud organisatsioonid ja riigiorganid huvitatud sellest, et iga kapitalistliku maa töölisdelegatsioon võimalikult rohkem käiks ja oma külaskäigust rohkem muljeid saaks. Kujunes välja tava, et NSV Liidu ühiskondlike organisatsioonide ja ka riigivõimuorganite esindajad andsid välismaa töölisdelegatsioonidele nagu aru oma tööst. Nii võeti Eesti delegatsiooni liikmeid koos teiste maade esindajatega korduvalt vastu NSV Liidu valitsuse ja Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu juhtivate töötajate poolt. Nendel vastuvõttudel esitasid delegatsioonide liikmed rea küsimusi ning said neile ammendavad vastused.[206]

Kui Eesti ametiühingute esimene delegatsioon külastas

---

[204] Дело трудящихся всего мира. Факты, документы, очерки о братской помощи и солидарности трудящихся зарубежных стран с народами Советского Союза. Госполитиздат, М. 1957, стр. 244.

[205] «Красный Интернационал Профсоюзов», 1927, № 11, стр. 445—446.

[206] PAI käsikirjafond, kaust «Eesti töölisdelegatsioonid NSV Liidus», l. 31—34.

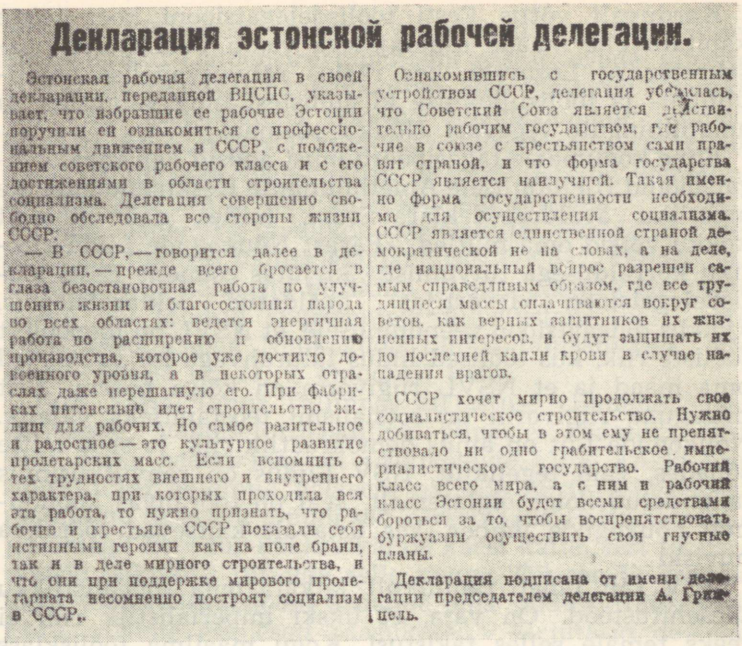

Декларация эстонской рабочей делегации.

Эстонская рабочая делегация в своей декларации, переданной ВЦСПС, указывает, что избравшие ее рабочие Эстонии поручили ей ознакомиться с профессиональным движением в СССР, с положением советского рабочего класса и с его достижениями в области строительства социализма. Делегация совершенно свободно обследовала все стороны жизни СССР.

— В СССР, — говорится далее в декларации, — прежде всего бросается в глаза безостановочная работа по улучшению жизни и благосостояния народа во всех областях: ведется энергичная работа по расширению и обновлению производства, которое уже достигло довоенного уровня, а в некоторых отраслях даже перешагнуло его. При фабриках интенсивно идет строительство жилищ для рабочих. Но самое разительное и радостное — это культурное развитие пролетарских масс. Если вспомнить о тех трудностях внешнего и внутреннего характера, при которых проходила вся эта работа, то нужно признать, что рабочие и крестьяне СССР показали себя истинными героями как на поле брани, так и в деле мирного строительства, и что они при поддержке мирового пролетариата несомненно построят социализм в СССР.

Ознакомившись с государственным устройством СССР, делегация убедилась, что Советский Союз является действительно рабочим государством, где рабочие в союзе с крестьянством сами правят страной, и что форма государства СССР является наилучшей. Такая именно форма государственности необходима для осуществления социализма. СССР является единственной страной демократической не на словах, а на деле, где национальный вопрос разрешен самым справедливым образом, где все трудящиеся массы сплачиваются вокруг советов, как верных защитников их жизненных интересов, и будут защищать их до последней капли крови в случае нападения врагов.

СССР хочет мирно продолжать свое социалистическое строительство. Нужно добиваться, чтобы в этом ему не препятствовало ни одно грабительское империалистическое государство. Рабочий класс всего мира, а с ним и рабочий класс Эстонии будет всеми средствами бороться за то, чтобы воспрепятствовать буржуазии осуществить свои гнусные планы.

Декларация подписана от имени делегации председателем делегации А. Грингель.

Esimese Eesti töölisdelegatsiooni «Izvestijas» (№ 216, 21. septembril 1927) avaldatud deklaratsioon.

Nõukogude Liitu, võttis ta 2. septembril 1927 vastu ka Üleliidulise Kesktäitevkomitee esimees M. I. Kalinin, kes vestles delegaatidega südamlikult mitu tundi.[207]

5. novembril 1927 toimus välismaa töölisdelegatsioonide jutuajamine J. V. Staliniga, millest võttis osa ka Eesti delegatsioon.[208]

Paar korda viibisid Eesti töölisdelegatsiooni liikmed koos teiste maade esindajatega vastuvõtul NSV Liidu Kõrgema Rahvamajandusnõukogu esimehe V. V. Kuibõševi juures. Viimane tutvustas koosolijaid nõukogude tööstuse struktuuriga, rääkis tööstuse edusammudest ja ülesannetest.

---

[207] NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv (NLKP Keskkomitee MLI PAI), f. 78, nim. 1, s.-ü. 252, l. 261—299.

[208] Vt. J. V. Stalin, Teosed, 10. kd., lk. 230.

Korduvalt võttis Eesti töölisdelegatsiooni koos teiste kapitalistlike maade esindajatega vastu Profinterni peasekretär A. Lozovski, kes rääkis rahvusvahelise ametiühingu- ja töölisliikumise küsimustest ning valgustas ka ametiühingute tegevust Nõukogudemaal.[209]

Enne kodumaale tagasipöördumist andsid välismaa delegatsioonid Üleliidulisele Ametiühingute Kesknõukogule üle ametliku avalduse-deklaratsiooni, milles nad lühidalt kokku võtsid oma muljed. «Pärast Nõukogude Liidu riikliku korraldusega tutvumist,» kirjutas esimene Eesti töölisdelegatsioon «Izvestijas» avaldatud deklaratsioonis, «jõudis delegatsioon veendumusele, et NSVL on tõepoolest tööliste riik, kus töölised liidus talurahvaga ise valitsevad oma maad ja et NSVL riigivorm on kõige parem. Just niisugune riigivorm on sotsialismi teostamiseks vajalik. Nõukogude Liit on ainus demokraatlik riik, ja seda mitte sõnades, vaid tegelikult. NSV Liidus on rahvusküsimus lahendatud kõige õiglasemalt, seal on töörahvas koondunud nõukogude ümber, kes ustavalt kaitsevad töörahva huvisid...

NSV Liit tahab rahulikult jätkata oma sotsialistlikku ülesehitustööd. On vaja, et ükski imperialistlik riik ei teeks temale selles takistusi. Kogu maailma töölisklass ja koos temaga ka Eesti töölisklass võitleb kõigi vahenditega selle eest, et kodanlus ei saaks teostada oma nurjatuid plaane.»[210]

Täis värsket energiat ja usku töölisklassi jõusse, pöördusid Eesti tööliste esindajad koju tagasi, et võimalikult kõike edasi anda, mida nad NSV Liidus nägid, ja õhutada võitlust töörahva vabaduse ning õiguste eest.

Delegatsioonide liikmed andsid oma sõitudest tavaliselt aru tööliskoosolekutel. Niisuguseid aruandekoosolekuid organiseerisid ametiühingud Tallinnas, Narvas, Pärnus, Valgas, Viljandis, Türil, Rakveres ja mujal — linnades, alevites ja maakohtades, ja nad olid alati väga rahvarohked. Töölised ja töötavad talupojad tulid huviga kuulama, kuidas elavad inimesed Nõukogudemaal. Aruandjad jutustasid rahvamajanduse taastamise ja ümberkorraldamise edusammudest Nõukogude Liidus, plaanimajandusest, töötajate materiaalsest ja kultuurilisest elutasemest, üks-

[209] PAI käsikirjafond, kaust «Eesti töölisdelegatsioonid NSV Liidus», l. 42—47.

[210] «Известия» № 216, 21 сентября 1927.

meelsest töötahtest ja usust sotsialismi võidusse. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäevade tähistamiseks korraldasid pahempoolsed ametiühingud koosolekuid, kus kõnelejatena esinesid delegatsioonide liikmed. Need koosolekud ja seal kuuldud konkreetsed faktid tugevdasid tööinimeste veendumust, et töölisklass on võimeline ise riiki juhtima ja uut õnnelikku elu ehitama.

Peale esinemiste avalikel koosolekutel avaldasid delegatsiooni liikmed töölisajakirjanduses («Kiir», «Edasi» jt.) kirjutisi, mis hõlmasid üksikuid Nõukogudemaa elu probleeme või jõudsid suurematagi üldistusteni (näit. «Mis andis revolutsioon Nõukogude Liidus talurahvale», ajalehes «Edasi» nr. 11, 6. oktoobril 1928).

1928. aastal ilmus Tallinnas kirjastuse «Punane Sõna» väljaandel väikeseformaadiline punaste kaantega brošüür, mille pealkirjaks oli «Nõukogude Liit». Ehkki brošüüri tiraaž ei olnud väiksem paljude teiste tolleaegsete raamatute tiraažist, müüdi see kiiresti läbi. Palju soovijaid jäi ilmagi. Brošüür hakkas käima käest kätte, sest töölised tahtsid isiklikult tutvuda selle sisuga. Oli see ju esimese Eesti töölisdelegatsiooni aruanne oma sõidust Nõukogude Liitu. «Olime esimesed pääsukesed,» kirjutasid delegatsiooni liikmed oma aruandes, «kes lendasid otsima õlipuu lehti, märgiks õnne- ja vabadusemaa leidmisest. Ja me lendasime tagasi mitte ainult õlipuu lehega, vaid meil oli käes terve õlipuu oks, et veenduma panna uskmatuid ja neis lootust istutada tulevikku... Usume, et esimene pääsuke ei jää mitte viimaseks. Tihe side töörahva riigiga ja tema saavutustega viib meid arusaamisele suurest tõest, kasvatab meis energiat ja võitlustahet...»[211]

Nõukogude Liidus nägid Eesti töölisdelegatsioonide liikmed vabrikutes ja tehastes, külades ja linnades töölisklubisid. See oli neile uudne. Nad tutvusid klubide tööga, vestlesid ringide juhatajatega. Tulnud tagasi Eestisse, rääkisid nad nähtust ametiühingute juhatustele. Otsustati hakata organiseerima selliseid asutusi ka Eestis.

Pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu initsiatiivil asutatigi Tallinnas 1929. aasta algul «Tööliste Klubi».[212] Kõik endised Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu toimkonnad likvideeriti ja anti üle klubile.[213] «Töö-

[211] «Nõukogude Liit». Reisimuljed, Tallinn 1928, lk. 34—35.
[212] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, s.-ü. 14, l. 24.
[213] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 20.

Anete Tammik.

liste Klubi» juhatusse kuulusid revolutsioonilised töölised, kellest enamik oli ise käinud töölisdelegatsiooni koosseisus NSV Liidus, nagu K. Veiss (klubi esimees), A. Didvi, A. Mosel ja A. Tammik. Ka rida noortesektsiooni aktiivsemaid tegelasi, nagu kommunistlikud noored Erich Ellmann, Hilda Lepp jt., kuulusid «Tööliste Klubi» juhatusse. Klubi tegevusest võtsid energiliselt osa veel EKNÜ liikmed Hilda Järvepera, Liidia Raekson, Richard Ehrlich, Ralf Pikka, Elfriede Ellmann jt.[214]

Tallinna «Tööliste Klubi» juhtkonnal oli vahetu side EKP Keskkomitee Illegaalse Bürooga. Klubi juurde organiseeriti kirjandus-, näite-, muusika-, käsitöö-, laulu- jt. ringid. Seal tehti poliitilist selgitustööd, peeti loenguid, tutvustati revolutsioonilist kirjandust, kuulati raadiosaateid. Eriti suure tähtsusega oli Nõukogude Liidu raadiosaadete kollektiivne kuulamine, sest Nõukogude Liidu ajakirjade tellimine ja müük oli kodanlikus Eestis seotud suurte raskustega. «Tööliste Klubi» muretses endale raadiovastuvõtja Nõukogude seltsimeeste kaasabil.[215] Klubi

[214] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 673, l. 8; sealsamas, nim. 2, s.-ü. 1974, l. 1.

[215] A. Sunila, Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all, lk. 101.

juures organiseeriti raamatukogu ning lugemislaud vastava kirjandusega. Raamatukogust võisid töölised saada ka Leningradis «Külvaja» kirjastuse väljaandel ilmunud raamatuid, nagu J. Anveldi «Parempoolne kallak Üleliidulises Kommunistlikus (enamlaste) Parteis», «Leninismi aabitsa» I ja II osa, «Balti riigid ja nõukogudevastase sõja ettevalmistus» jne.[216] Aktiivse tegevuse viljana kasvas klubi liikmete arv. Kui 1929. aasta mais oli neid 210, siis sama aasta lõpuks oli see arv kasvanud 500-ni.[217]

«Tööliste Klubi» võttis oma hoole alla ka töölislapsi — klubi lasteringi kaudu organiseeriti töölislapsi, kasvatati neid proletariaadi ideoloogia vaimus ja lülitati ühiskondlik-poliitilisse ellu.

Väljaspool Tallinna püüdis kommunistlik noor Robert Reinstein organiseerida Tööliste Klubi ka Kiltsis.[218] Pärnus ja Viljandis arendasid kohalikud ametiühingud samuti analoogilist tegevust.

Nõukogude Liidus käinud tööliste jutustused, artiklid ning kirjutised seal toimuvast, samuti ka «Tööliste Klubi» tegevus aitas hajutada kodanluse ja sotside Nõukogudevastast laimu, tõstis EKP mõju ja osatähtsust töölisliikumises ning innustas töörahvast revolutsioonilisele võitlusele.

Kodanlikud võimuorganid tegid kõik selleks, et eesti töörahvas ei kuuleks tõde Nõukogudemaa kohta. Töölisajalehtede ilmumisele tehti suuri takistusi, ilmunud numbreid konfiskeeriti. «Tööliste Klubi» peeti range kontrolli all. Koosolekutelt, kus delegaadid rääkisid oma külaskäikudest NSV Liitu, tegid politseinuhid ülemustele kirjalikke ettekandeid; kõnelejaid kutsuti poliitilisse politseisse ülekuulamisele, ähvardati areteerimise ja elukohast väljasaatmisega. Hiljem keelati delegaatide esinemine vabrikutes, kusjuures koosolekute korraldajaid ähvardati karistusega.

Kodanliku Eesti võimumeestele oli ohtlik tõde Nõukogudemaa kohta ning nad said aru, et ühenduses sotsialismi ülesehitamise uute edusammudega saab see veel hädaohtlikumaks. Seepärast tuli delegatsiooni liikmete suud sulgeda, vähemalt teha neil võimatuks anda töörahvale aru oma sõidust.

---

[216] ENSV ORKA, f. 1357, nim. 3, s.-ü. 326, l. 116.

[217] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 233, l. 4; «Uus Edasi» nr. 21, 19. mail 1929.

[218] ENSV ORKA, f. 927, aastad 1930—1938, s.-ü. 89, I l. 8.

Delegatsiooni liikmete tagakiusamine algas kohe pärast uuesti kodumaale jõudmist. Tavaliselt otsiti nad juba Narvas läbi ja neilt võeti ära kõik poliitiliselt vähegi kahtlasena näivad asjad. Raamatutest konfiskeeriti isegi niisuguseid, nagu «Mesilaste pidamine», «Kartulikasvatus», «Seakasvatus», «Põllumajandus ja talurahvas», «Lugemistuba», «Lauluringi töö», rääkimata puht poliitilisest kirjandusest, nagu «Sõda meie ei ihalda, aga vastupanuks oleme valmis», «Ei ole rõhutud rahvaid NSV Liidus», ning ajalehtedest ja ajakirjadest «Edasi», «Säde», «Klassivõitlus», «Oras» jt.[219]

Esimene koht, kuhu delegatsiooni liikmed pärast saabumist harilikult pidid minema, oli poliitiline politsei, kus nad üle kuulati. Nõukogude Liidus käinuid areteeriti mitmesuguste ettekäänete all ja saadeti alatisest elukohast välja. Vabrikuomanikud ei lubanud mitmeid NSV Liidus käinud töölisi oma ettevõttes edasi töötada ja nad kanti «musta» nimekirja. Tavaliselt ei võetud neid tööle ka mujale. Nende üle seati sisse salajane politseivalve.

Koos kodanlusega püüdsid ka sotside tuusad takistada tõe levikut Nõukogudemaa kohta. Nemadki püüdsid takistada Nõukogude Liidust tagasisaabunud töölistel esineda ja aruandekoosolekute pidamiseks ruume saada. Näiteks ei tahtnud sotsid lasta esineda A. Grimpelil ja H. Rätsepal Valgas 14. jaanuaril 1928. a. Koosoleku pidamiseks ei lubatud linna suuremat saali «Sädeme» teatris. Lõpuks saadi ruumid Läti Seltsilt. Saal oli kuulajaid täis, kuigi kohalikud sotside liidrid rebisid koosoleku kuulutusi kuulutustahvlitelt maha. Ehkki Valga oli tol ajal üheks sotside kantsiks — linnavalitsus oli peaaegu täielikult nende käes —, ei lasknud kuulajad sotsist «linnahärral» kõnelema hakatagi. A. Grimpeli ja H. Rätsepa esinemine võeti vastu kestvate poolehoiuavaldustega.[220]

Kui ametiühingu- ja töölisdelegatsioon sõitis Eestist Nõukogude Liitu Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva pidustustele, otsustas sotside partei keskkomitee liige ja Eestimaa Raudteelaste Liidu sekretär J. Rukki samuti kaasa sõita. Sotside tuusad olid arvamusel, et see sõit etendab nende edasises propagandatöös tähtsat osa: kui ikka oma mees kõike ise näeb, võib ta sellest «hirmsast olukorrast ja kaosest», mis tööliste riigis valitseb, laialt juttu puhuda.

---

[219] Vt. Eesti NSV ORKA, f. 949, aasta 1928, s.-ü. 123, l. 226—227.
[220] «Töörahva Kiir» nr. 2 (46), 21. jaanuaril 1928.

Kodanluse häälekandjad rõõmustasid juba ette. «Raske on grimpellastel seedida, et Eesti raudteelaste esindajana Nõukogude juubelipidustustele sõidab Rukki, kes üks mõistlikumatest tegelastest raudteelaste keskel,» kirjutas «Postimees».[221]

J. Rukki sõitis Tallinnast välja üksi, delegatsioonist lahus. Kuid sellele vaatamata andis Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu talle Kingissepast alates tasuta sõidupileti ja kattis kõik muud sõiduga seotud kulud Nõukogude Liidus. J. Rukkil võimaldati minna igale poole, kuhu ta vaid soovis. Osa marsruudist tegi ta kaasa koos Eesti töölisdelegatsiooniga. Ühes teiste eestlastega jälgis ta 7. novembril Punasel väljakul töötajate demonstratsiooni. Eraldi külastas ta Üleliidulise Raudteelaste Ametiühingu keskorganeid. Ta esines sõnavõtuga Põhja-Raudtee töötajate ees. Kui J. Rukki pöördus Moskvas raudteelaste ametiühingu juhtiva organi poole avaldusega võimaldada tal tutvuda kohtadel raudteelaste elu- ja töötingimustega, samuti ametiühingu kohalike organisatsioonide tegevusega, siis lubati talle seda lahkesti.

Pärast Eestisse tagasijõudmist esines J. Rukki paaril koosolekul kõnega oma muljetest. Nii rääkis ta 19. detsembril 1927 kino «Grand-Marina» saalis Oktoobripidustustest Moskvas. «Rahva Sõnas» hakkas tema sulest juba alates 23. novembrist ilmuma «Mis ma nägin ja kuulsin Venes».[222] Kuid see, millest rääkis ja kirjutas J. Rukki, üllatas sotside liidreid ning kodanlust; ta rääkis suurest ülesehitushoost tööliste vabariigis, nõukogude inimeste elust ja tööst, sellest, kui hästi teda vastu võeti ja koheldi. 29. novembril toimunud Eesti Raudteelaste Ühingu juhatuse koosolekul andis ta aru oma sõidust Nõukogude Liitu. J. Rukki ütles, et raudteelaste elu on seal Eesti omaga võrreldes kadestamisväärne.[223] ESTP Keskkomitees tõusis torm, «Rahva Sõnas» katkestati poole pealt tema reisimuljete avaldamine. NSV Liidu kohta objektiivsete andmete esitamise pärast tekkis J. Rukkil ESTP Keskkomiteega äge tüli, teda ähvardas parteist väljaheitmine. Arhiivis säilinud

[221] «Postimees» nr. 284, 18. oktoobril 1927.

[222] «Rahva Sõna» nr. 223, 23. novembril, nr. 224, 24. novembril, nr. 225, 25. novembril, nr. 226, 26. novembril, nr. 228, 29. novembril, nr. 230, 1. detsembril, nr. 234, 6. detsembril ja nr. 235, 7. detsembril 1927.

[223] Vt. «Oktoobri Kiir» nr. 21 (41), 17. detsembril 1927.

tolleaegse ESTP Keskkomitee ja Riigikogu-rühma nimekirjades on tema nimele kriips peale tõmmatud.[224]

Juhtum J. Rukkiga oli Eesti revolutsiooniliste tööliste suureks poliitiliseks edusammuks, mida oleks tulnud agitatsioonitöös laialdaselt ära kasutada. Teatavasti ütles S. M. Kirov 1926. aasta 19. jaanuaril Leningradis peetud kõnes, et see, mida töölisdelegatsioonid oma silmaga näevad Nõukogude Liidus, võib kutsuda esile poliitiliste vaadete muutuse mitte ainult parteitute hulgas, vaid ka kollase internatsionaali esindajate peades.[225] Pahempoolsed ametiühingud ei kasutanud aga «casus Rukki» kaugeltki ära, vaid suhtusid sellesse üsna ükskõikselt. Töölisajaleht «Oktoobri Kiir» piirdus vaid pilkava märkusega, et see oli «töölisajaloos esimene juhtumine, kus sots õigesti rääkis».[226]

Pahempoolsete ametiühingute tegevus Nõukogudemaa saavutuste propageerimisel ning võitlus tihedate sidemete loomiseks NSV Liiduga, töölisühingute esindajate jutustused sellest, mida nad esimeses töörahvavabariigis nägid, aitasid hajutada kodanluse ja sotside Nõukogude-vastast laimu, tõstsid EKP mõju ja osatähtsust töölisliikumises ning innustasid Eesti töörahvast võitluses nõukogude võimu eest.

Pätsi-Laidoneri fašistliku diktatuuri perioodil olid NSV Liidus käinud töölised tagakiusamise ja põlu all, kuid rõhuv enamik neist jäi truuks oma veendumustele. Ja kui 1940. aastal tuli vabanemise tund, olid just nemad esimeste aktivistide hulgas, kes hakkasid uut elu ehitama.

4. Lõhe süveneb

Ametiühingute lõhenemine rahvusvahelises ulatuses oli toimunud juba kahekümnendate aastate algul. Kapitalismi suhtelise stabiliseerumise perioodil see protsess jätkus kogu Euroopas, kusjuures pahempoolsete ametiühingute eraldumine reformistlikest hoogustus üha enam.

Proletariaadi massiorganisatsioonide — ametiühingute ühtsuse loomine oli seetõttu tol ajajärgul mitte ainult Eesti revolutsiooniliste tööliste, vaid kogu maailma revo-

[224] EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 79, l. 4—5.

[225] С. М. Киров, Избранные статьи и речи 1912—1934, Москва 1954, стр. 217.

[226] «Oktoobri Kiir» nr. 2 (41), 17. detsembril 1927.

lutsioonilise töölisliikumise üheks peamiseks eesmärgiks. Kominterni Täitevkomitee ÜK(b)P delegatsiooni aruandes ÜK(b)P XV kongressile märgiti, et ametiühingud «on meie liikumise üks teravamaid, kõige piinavamaid, kõige raskemaid probleeme.» [227]

Punane Ametiühingute Internatsionaal pidas juba oma rajamisest peale järjekindlalt võitlust ametiühinguliikumise ühtsuse eest. Ajavahemikul 1921—1927 tegi ta Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu (Amsterdami Internatsionaali) Keskjuhatusele kakskümmend korda ettepaneku koondada kogu maailma ametiühingud ühtse juhtimise alla.[228] Profinterni III kongressil (8.—21. VII 1924) formuleeritud loosung — ametiühinguliikumise ühtsus nii rahvuslikus kui ka rahvusvahelises ulatuses[229] — oli kuni 1928. aastani kogu Profinterni Täitevbüroo tegevuse teljeks. Koos Kominterni Täitevkomiteega avaldati manifest kõigile maailma töölistele, milles analüüsiti ebanormaalset olukorda rahvusvahelises töölisliikumises ja anti ametiühingute tegevusühtsuse saavutamiseks konkreetseid juhtnööre. Eelkõige tuli nendes maades, kus töölisliikumine oli lõhestatud ja eksisteeris kaks ametiühingukeskust, luua ühine keskus. Manifestis esitati idee kutsuda kõiki ametiühinguid hõlmava internatsionaali asutamiseks kokku rahvusvaheline kongress.[230] Neid ettepanekuid toetasid paljud töölisühingud Tšehhoslovakkias, Prantsusmaal, Saksamaal, Inglismaal jm. Kuid Amsterdami Internatsionaali parempoolsed liidrid lükkasid need kategooriliselt tagasi. Seetõttu jäi rahvusvaheline ametiühinguliikumine veel kahekümnendate aastate lõpulgi killustatuks.

Umbes 17 miljonit organiseeritud töötajat Argentiinas, Belgias, Hispaanias, Kanadas, NSV Liidus, Prantsusmaal, Tšehhoslovakkias ja mujal kuulusid Punase Ametiühingute Internatsionaali koosseisu või seisid viimase mõju sfääris.[231] Reformistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu liikmeks oli 1928. aastaks astunud töölisorganisat-

---

[227] Пятнадцатый съезд ВКП(б), декабрь 1927. Стенографический отчет, I, Москва 1961, стр. 654.

[228] Краткая энциклопедия международного профсоюзного движения (перевод с чешского), Профиздат, М. 1963, стр. 98.

[229] Международное профдвижение, 1924—1927, Профиздат, М. 1928, стр. 44.

[230] Sealsamas, lk. 45.

[231] Sealsamas, lk. 361.

sioone 28 riigist kokku 13 525 263 liikmega.[232] Mitmes säärases organisatsioonis (Austrias, Belgias, Saksamaal, Eestis, Inglismaal, Leedus, Ungaris) moodustasid aga tuhanded ametiühinguliikmed kohalikes reformistlikes keskorganeis revolutsioonilise opositsiooni.

Ehkki ametiühinguliikumise ühtsust ei saavutatud, kõigutas selle eest peetav võitlus siiski reformistide autoriteeti. Ka nendes maades, kus seni valitses Amsterdami Internatsionaali suund, kaldusid töölised üha rohkem pahemale poole. See peab teataval määral paika ka Eesti reformistlike ametiühingute kohta.

1928. aasta lõpul, eriti aga 1929. aastal hakkasid Eesti majanduses järk-järgult ilmnema kriisi tunnused. Abinõud, mida kodanlik valitsus rakendas vastuolude leevendamiseks töö ja kapitali vahel, tulemusi ei andnud.[233] 1928. aasta novembris tekkis järjekordne valitsuskriis. Riigikogu esimees tegi ESTP liidrile A. Reile ettepaneku moodustada uus valitsus. Moodustatud valitsusse kuulusid peale sotside veel tööerakondlased, asunikud ja kristlased. Kodanlik ajakirjandus jäi Rei valitsuse deklaratsiooniga rahule, leides, et uue valitsuse poliitika ei ohusta mingil määral kodanluse huve.

Valitsuse koosseisu kuuludes ei püüdnudki sotside liidrid saavutatud positsioone kasutada võitluseks kapitalismi vastu. Vastupidi, nad astusid kodanliku valitsuse etteotsa selleks, et päästa kapitalismi Eestis![234]

Oma tegude «teoreetilise põhialuse» leidsid ESTP parempoolsed liidrid Euroopas Esimese maailmasõja järgsel perioodil laialt levinud reformistlikus õpetuses, mille järgi kaasaegse kapitalismi tingimustes on poliitiliste asutuste demokratiseerimise abil võimalik demokratiseerida ka majandust, kaotada tootmise anarhia ja kapitalism võib pikkamööda areneda sotsialismiks. Sisuliselt tähendas see revolutsioonilisest võitlusest loobumist, kapitalismi «parandamist» ametiühingute jt. töölisorganisatsioonide tegevuse abil. Vastavalt antud maa iseärasustele omandas see klassikoostöö poliitika mitmeid erivorme. Saksamaal, Austrias ja reas teistes Euroopa riikides propageeriti nn. «majandusdemokraatia» loosungit.

---

[232] «Tööliste Hääl», 1929, nr. 11, lk. 164.

[233] Õ. Elango, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), lk. 76—79.

[234] Vt. «Edasi» nr. 1 (18), 5. jaanuaril 1929.

Ajalehes «Rahva Sõna» (toimetaja E. Joonas), Eestimaa Töölisühingute Keskliidu häälekandjas «Tööliste Hääl» (toimetaja J. Piiskar) ja Eestimaa Haigekassade Liidu ajakirjas «Töö ja Tervis» (toimetaja L. Johanson) avaldati kirjutisi, milles käsitleti klassikoostöö põhiseisukohti. Praktilise järeldusena nähti neis artiklites ette, et tööliste esindajad võtaksid osa kapitalistliku ettevõtte juhatamisest, olles vahendajaks ettevõtjate ja töölisklassi vahel.

ESTP liidrid võtsid omaks ja püüdsid propageerida peamiselt K. Kautsky ja R. Hilferdingi poolt levitatud «majandusdemokraatia» teoreetilisi seisukohti. Selle «teooria» suuremaks propageerijaks oli E. Joonas. Oma raamatus «Ametiühingud, nende ülesanded ja võitlusvahendid» väitis E. Joonas, et võttes osa ettevõtte, aga samuti kodanliku riigimajanduse organite juhtimisest kas ametiühingu esindajatena või mõnel muul viisil, muutuvat töölised järk-järgult nii oma ettevõtte kui ka riigi peremeesteks. Sellise tööstuse «demokratiseerimise» abil olevat võimalik kehtestada majanduslik üheõiguslus. Selle saavutamiseks võivad töölised nõuda, et «igast turuvõnkumisest ei püütaks nende nahal üle saada, vaid et esimeses järjes sündigu see ettevõtja kasude arvel.»[235] E. Joonas väitis, et «majandusdemokraatia» kõrvaldavat monopolide mõjuvõimu ja loovat eeldused plaanimajanduseks. Selleks tulevat ettevõtjalt lihtsalt nõuda, et «ta arendaks oma tööstust teatava plaani järgi, arvestades varem kindlaks tehtud tarviduse hulgaga — ka siis, kui see peaks olema vastuolus ta kasudega.»[236] Kuidas aga ettevõtjat selle nõudmise rahuldamisele sundida, seda E. Joonas ei näidanud. Vastupidi — ta kinnitas pidevalt, et tema poolt soovitatud abinõud ei loo pinda plahvatuseks. «Plahvatuse» vältimine iga hinna eest oligi ESTP liidrite eesmärk. Nende ideaalil — «majandusdemokraatial» ja kapitalistlikul «plaanimajandusel» — ei olnud midagi tegemist sotsialismiga. ESTP liidrid ei nõudnud tootmisvahendite eraomandi kaotamist, vaid ainult mõningat tööliste kontrolli kapitalistlikuks jääva tööstuse üle.[237]

Ka mitmed teised sotside liidrid propageerisid klassi-

---

[235] E. Joonas, Ametiühingud, nende ülesanded ja võitlusvahendid. Tallinn 1927, lk. 74.

[236] Sealsamas, lk. 72.

[237] Vt. lähemalt: I. Soidra, V. Krinal, Reformistlike majan-

koostööd. Nii deklareeris rahandus-, kaubandus- ja tööstusminister sots A. Oinas ESTP IV kongressil (dets. 1928): «Sotsialismi ei saa meie mitte kätte sel teel, et meie kaasa aitame kapitalismi lagunemisele. Vastuoksa — peavad sotsialistid kaasa aitama kapitalismi arenemisele, sest ainult arenenud rahvamajanduse puhul on võimalik sotsialismi maksma panna. Selleks meie peame Eesti rahvamajanduse arengule kõigiti kaasa aitama. Sotsialistid võitlevad kapitalismiga selleks, et kapitalismi küpset vilja kasutada.[238] K. Asti suhtumist klassivõitlusse iseloomustavad tema sõnad: «Laiad hulgad on proletariaadi diktatuurist aru saanud nii, et proletariaat haarab võimu oma kätte ja hakkab teostama sotsialismi. Tegelik elu on näidanud, et see mitte korda ei läinud... Sotsialistlik revolutsioon ei sünni üle öö, vaid areneb reeglipäraselt.» See oli üleskutseks töölistele mitte «enne võimu võtta, kui sotsialism juba on valmis kasvanud».[239] J. Jans väitis ESTP IV kongressil, et kapitalismi edendamise nimel ei tohi tööline Eestis üldse klassivõitlust pidada. «Meie riigi rahvastiku sotsiaalse koosseisu juures ei saa klassivõitlust tavalises mõttes pidada,» ütles ta, «meie maa elanik proletariseerub ja kelle vastu meie siis hakkame klassivõitlust pidama.»[240]

Tegelikult tähendas see, et Eesti sotside parempoolsed liidrid olid sotsialismi ideedest täielikult eemaldunud ja lähenenud oma veendumustes kodanlikele parteidele.

Klassikoostööd reklaamides võltsis sotsiaaldemokraatia mitte ainult Eestis, vaid peaaegu kõigis maades järjest rohkem ka sotsialismiideed ennast. Sotsialismiks nimetati riiklik-monopolistlikku kapitalismi, mida vürtsitati «majandusdemokraatiaga». Seda «sotsialismi» kavatseti saavutada töö ja kapitali partnerluse kaudu, «organiseeritud kapitalismi» juhtimise järk-järgulise üleandmisega ühiskonna kätte. Ei tule imestada, et sotsiaaldemokraatia pidas silmas ainult parlamentlikke võitlusvorme. Mõte massilisele töölisliikumisele toetumisest muutus talle järjest võõramaks. Mitte üksi parempoolsed sotsialistid, vaid isegi need, keda mitmel pool peeti pahempoolseteks sot-

---

dusteooriate reaktsiooniline olemus kodanlikus Eestis, kogumikus «Vabariikliku majandusteadusliku konverentsi materjalid.» Tallinn 1962, lk. 119—129.

[238] EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 118, l. 44.

[239] EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 118, l. 25.

[240] EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 118, l. 25.

sialistideks, kujutasid teed sotsialismile idülliliselt kui ühe ühiskonna valutut ümberkasvamist teiseks ühiskonnaks.[241]

See, et Eesti kodanlus laskis sotsid ajutiselt riigitüürile, oli poliitiline manööver, mille peamiseks eesmärgiks oli töölisklassi vaoshoidmine ja petmine. Ehkki kodanlik ajakirjandus püüdis demagoogilistel eesmärkidel kujutada sotse kodanluse vaenlastena, rääkis ta mõnikord avameelsusehoos ka neile pandud poliitilistest ülesannetest. Näiteks kirjutas põllumeestekogude häälekandja «Kaja», et ESTP-l ei «puudu riiklikud ülesanded isegi vastasrinnas olles». Sellel parteil tuli nimelt «kindlustada töölistes Eesti riikluse tunnet» ja «hoida ära kehvemate kihtide sattumist kommunismi võrku». Kui ESTP ei võitleks kommunistlike ideede vastu, ei vääriks ta seda piiramata tegevusvabadust, mis talle kodanlikus Eestis on antud, kirjutas ajaleht.[242] Juba 1923. aastal kirjutas kodanluse suurim häälekandja «Päevaleht»: «Meie teame ainult seda, et sotsialistid valitsuses olles omavahel päris kodanlist juttu ajavad ja kõigi «kodanliste abinõude» poolt valitsemise alal on, suure publikumi ees aga hoopis teise näoga esinevad... Meil ei ole ideelisi sotsialiste nii palju, kui just sotsiaalkarjäriste, puht kodanlise mõtteviisiga sotsialiste, kelle suus sotsialistlised hüüdsõnad ja loosungid isegi nende kellukeste sarnased ei ole, mis kumiseks.» [243]

Eesti sotside liidrid tõestasid, et nad täielikult väärivad kodanluse usaldust. A. Rei tegevus riigivanemana näitas, et kodanliku riigi huvid seisid tal kõige tähtsamal kohal. Tema juhtimisel laskis valitsus välisimperialistide huvides ehitada sõjalise tähtsusega raudteid, pikendas sõjaseaduse kehtivust, jagas «Kaitseliidule» suuri toetusi, võitles poliitiliste vangide amnesteerimise vastu ja arendas Nõukogude-vastast laimukampaaniat. Töölisklassisse suhtus ta endiselt vaenulikult. Rei valitsuse esimestel võimupäevadel areteeriti hulk töölisaktiviste, nende hulgas ka pahempoolsete ametiühingute tegelasi, ja suleti töölisajaleht «Edasi».

ESTP liidrite osatähtsuse kasv riigiaparaadis avaldas mõju ka Eesti Tööliste Partei endiste parempoolsete juhtide tegevusele. Veendunud, et on kaotanud autoriteedi

---

[241] Vt. lähemalt: Б. М. Лейбсон, К. К. Шириня, Поворот в политике Коминтерна, Москва 1965, стр. 29.

[242] «Kaja» nr. 191, 20. augustil 1927.

[243] «Päevaleht» nr. 80, 26. märtsil 1923.

parteis, avaldasid nad 1928. aasta lõpul ESTP Keskkomiteele soovi pöörduda tagasi sotside parteisse,[244] kust nad 1926. aastal välja heideti. Pidades sotsidega salajasi läbirääkimisi, haudusid H. Martinson ja tema mõttekaaslased samal ajal ka plaani oma võimu kindlustamiseks ETP-s ja sealt revolutsioonilise elemendi kõrvaldamiseks. Poliitiliste karjeristidena ihkasid H. Martinson, E. Pesur ja teised parempoolsed Eesti Tööliste Parteist «riigipirukale» lähemale. ETP III kongressil (12.—14. jaanuaril 1929) aga paljastati nende mahhinatsioonid ja nad heideti parteist välja.[245] Nüüd võeti nad uuesti Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei liikmeiks. Teatud määral mõjus see negatiivselt nende revolutsiooniliste ametiühingute tegevusele, kuhu H. Martinson, E. Pesur, T. Maurer jt. seni kuulusid.

See, et sotside juhid hakkasid kodanlust avalikult toetama, olles enamasti ühtlasi parempoolsete, reformistlike töölisühingute eesotsas, tegi nüüd võitluse ametiühingute ühtsuse eest mitu korda raskemaks.

Ajal, millal revolutsioonilised töölised ja pahempoolsed ametiühingud astusid kõikjal välja ametiühingute osavõtu eest ka tööliste poliitilisest võitlusest, jutlustasid sotsid ametiühingute kõrvalehoidmist poliitikast. E. Joonas õpetas, et ametiühing «peab võtma oma ülesandeks ainult tööliste majanduslikkude elamistingimuste parandamise.» [246] Mitu korda püüdsid sotsidest ametiühinguliidrid demonstreerida seda ka praktikas, kuid alati lõppes see nurjumisega. Nagu teatas «Uus Edasi», korraldasid Eestimaa Töölisühingute Keskliidu esimees J. Piiskar ning töö- ja hoolekandeminister L. Johanson 1929. aasta jaanuaris vabrikantidega nõupidamise, kus ESTP liidrid püüdsid ettevõtjatele selgeks teha vajadust tõsta tööliste palku 15 protsendi võrra. Kapitalistid vastasid sellele muidugi eitavalt.[247]

Juba 1908. aastal kirjutas V. I. Lenin, et «kodanluse klassihuvid sünnitavad paratamatult taotlusi piirata ametiühinguid pisiasjalise ja kitsa tegevusega kehtiva korra pinnal, eemaldada neid igasugusest seosest sotsialis-

---

[244] EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 520, l. 132—135.
[245] EKPA, f. 7387, nim. 1, s.-ü. 3, l. 99.
[246] «Töö ja Tervis», 1928, nr. 9, lk. 195.
[247] «Uus Edasi» nr. 5, 23. veebruaril 1929.

miga».[248] Oma poliitikaga, mis taotles koostööd kodanlusega, tahtsid sotsid töölistelt tegelikult relvad ära võtta. See oli peamiseks põhjuseks, mis süvendas töölisklassi lõhenemist ja laiendas kuristikku revolutsiooniliste tööliste ja klassikoostöö pooldajate vahel.

Klassiteadlikud töölised, pahempoolsete ametiühingute juhid V. Kaaver, A. Kirikal, K. Remmelgas, K. Veiss jt., samuti revolutsiooniline legaalne töölisajakirjandus, kritiseerisid pidevalt reformistlikku majandusdemokraatia teooriat.

Põhjalik artikkel «Majandusdemokraatia ersatspoliitika» ilmus ajalehes «Edasi». «Unistuseks jääb sotside vananaiste jutt, et töölised võiksid tänu «majandusdemokraatiale» võtta osa ... ettevõtete juhtimisest. Unistus on juba mõte ise, et töölised ühes ettevõtjatega ühiselt võiksid valitseda tööstust sel ajal, kui kõigi tähtsamate kapitalistlikkude maade rasketööstus kas otse või ehk kaudselt valmistub produtseerimisele sõjalisteks otstarveteks ja juhib poliitiliselt sõjalisi ettevalmistusi ... «Majandusdemokraatia» tähendab kas klassihuvide äraandmist või paljast unistust, ent pigemini on ta mõlemaid,»[249] rõhutas ajaleht.

Artiklis «Ametiühingud ja poliitiline võitlus» selgitas «Uus Edasi»: «Ametiühingute erapooletuse ehk poliitikast eemale hoidmise jutlustamisel on pikk iga seljataga. Aastakümned on sotsialistid seda ideed töölistesse pumbanud Inglise, Saksa, Prantsuse, Ameerika jne. ühingulises liikumises ... Tõepoolest ei ole aga ametiühingud kunagi erapooletud olnud ... erapooletus ei ole mitte ainult töölistele kahjulik, vaid seda «erapooletust» ei ole võimalik pidada. Missuguses võitluses töö ja kapitali vahel saab ametiühing jääda ... erapooletuks?»[250] Stabilisatsiooniaastate majandusliku võitluse konkreetsete näidete varal tõestas revolutsiooniline töölisajakirjandus, et «ei saa olla väljaspool poliitikat ja erapooletult tegutsevaid ametiühinguid ... ametiühingute majanduslik võitlus paratamatult muutub poliitiliseks võitluseks. Sellest järeldub, et ametiühingute kui proletariaadi klassivõitluse organisatsioonide juhtimisest peab osa võtma vastav poliitiline

---

[248] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 416.
[249] «Edasi» nr. 9, 27. oktoobril 1928.
[250] «Uus Edasi» nr. 6, 2. märtsil 1929.

Otto Rästas.

partei, milliseks võib olla ainult proletariaadi revolutsiooniline klassivõitluse partei.»[251]

Olukorda Eesti töölisliikumises, eriti aga ametiühingutes arutati 1929. aasta jaanuari esimestel päevadel Eestimaa Kommunistliku Partei konverentsil.[252] Antud küsimuses esines ettekandega O. Rästas. Ettekandes ja sõnavõttudes räägiti peamiselt kahest üksteisele vastandlikust (parempoolsest ja «pahempoolsest») tendentsist revolutsiooniliste ametiühingute juhatuste tegevuses. Need olid: e s i t e k s, sotside vastu peetava ideoloogilise võitluse nõrgenemine, mis tekkis püüdest luua ühisrinnet ükskõik millise hinnaga; t e i s e k s, keeldumine astumast sotside poolt juhitavatesse ametiühingutesse. Selle kaasnähtusena kujunesid Tallinnas veel nn. metsikud ametiühingud, kes ei liitunud kummagi suunaga ega astunud kummagi kesknõukogu liikmeks.

EKP jaanuarikonverents võttis ühel häälel vastu «Põhilaused töötamise kohta ametiühingutes».[253]

Lähtudes revolutsioonilise proletariaadi huvidest, tuli kommunistidel Eestis endiselt jätkata võitlust ametiühin-

[251] «Uus Edasi» nr. 1, 26. jaanuaril 1929.
[252] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 520, l. 129—166.
[253] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 520, l. 247—251.

guliikumise ühtsuse eest. Pahempoolsed ametiühingud pidid avalikult deklareerima, et nad ühinevad ainult niisugustel tingimustel, mis vastavad revolutsioonilise töölisklassi huvidele. Töölisühingutel tuli välja töötada tööliste konkreetsed nõudmised (reaalpalga tõstmine, ühinemisõiguse kindlustamine, valge terrori ning sõjapoliitika lõpetamine, NSV Liiduga tihedate kaubandussidemete sõlmimine jne.), mis oleksid kujunenud kõikide ametiühingute platvormiks. EKP liikmeid kohustati agiteerima töölisi, et nad astuksid ametiühingutesse ja organiseeriksid need tootmisharude järgi.

Eriline koht oli põhilausetes organiseerimistööl põlluja metsatööliste hulgas ning nende sidemete tugevdamisel tööstustöölistega.

Ametiühingu liikmete poliitilise ja kultuuritaseme tõstmiseks soovitati põhilausetes organiseerida vastavaid kursusi, pidada regulaarselt loenguid ning anda välja rohkem erialast kirjandust.

EKP jaanuarikonverentsil formuleeriti ka erinevused reformistlike ja revolutsiooniliste ametiühingute vahel. «... Esimesed seavad oma peaülesandeks tõusikkodanluse riigi taastamise,» öeldi põhilausetes, «kusjuures nende töövormiks on koostöö kodanlusega, sünnitades töölisklassis pettelootusi, nagu paraneks sel teel proletariaadi seisukord, kuna teised — revolutsioonilised ametiühingud — ühel ajal tööliste olukorra parandamise eest võideldes järjekindla revolutsioonilise klassivõitluse alusel oma põhiülesannet näevad võitluses kapitalistliku kurnamise vastu, s. o. võitluses kapitalistliku süsteemi asendamise eest nõukogude korraga, proletariaadi diktatuuri maksmapanemise teel.»[254]

Põhilausetes väljendatud seisukohti propageeriti pärast EKP jaanuarikonverentsi partei illegaalses ja legaalses ajakirjanduses ning lendlehtedes. Pahempoolsetes ametiühingutes töötavad kommunistid püüdsid neist oma igapäevases töös juhinduda. Kuigi Ametiühingute Kesknõukogu esimees K. Veiss ei olnud Eestimaa Kommunistliku Partei liige, kaitses ta Kesknõukogus revolutsioonilisi seisukohti ja arvestas EKP ettepanekuid. Tugevamaid revolutsioonilisi ametiühinguid juhtisid Eestimaa Kommunistlikule Parteile lähedased isikud, nagu Anna

[254] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 520, l. 247.

Mosel ja Priidik Kroos, kellega illegaalne büroo vahetult sidet pidas.[255] Enamasti olid need seltsimehed, kes omandasid ametiühingutöö kogemusi alles nüüd, 1. detsembri järgse töölisliikumise keerukais tingimustes.

Kesknõukogu palvel — selleks et tema tegevus areneks marksistlik-leninlikel alustel — sõnastas EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretär J. Paulman 1929. aasta suvel «Põhilausete» seisukohtadele tuginedes revolutsiooniliste ametiühingute taktika kodanluse diktatuuri ajal. Siin öeldi: «Rõhutades, et töölisklassi ja kogu töörahva tõeline olukorra parandamine saab tõsiasjaks ainult proletaarse revolutsiooni teostamise teel, kasutab Ametiühisuste Kesknõukogu ometi igat võimalust ka kodanliku diktatuuri ajal, et töötavate hulkade olukorda kergendada. Seepärast ei loobu ta osalistest hüüdsõnadest ja nõudmistest, vaid organiseerib nende eest tõsist ja visa võitlust.»[256] Sm. Paulman lisas ka jaanuarikonverentsil vastuvõetud EKP programmist töörahva majanduslikud ja poliitilised nõudmised. 18. juulil esitas legaalselt tegutsev kommunist K. Remmelgas kesknõukogu juhatuse üldkoosolekul, millest võtsid osa ka ametiühingute juhatuste liikmed, need seisukohad, mis mõne väikese täiendusega ühel häälel vastu võeti.[257]

Nii O. Rästa ettekandes EKP jaanuarikonverentsil kui ka konverentsil esinenud seltsimeeste sõnavõttudes peeti kõige ohtlikumaks tendentsiks illegaalse parteiorganisatsiooni tegevuses parempoolset kallakut ametiühingu juhtimises. Seda seisukohta toetas ka Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsus «Eestimaa Kommunistliku Partei ülesannetest ametiühinguliikumises» (1929. aasta juunis).[258] Seisukoht, et kohalike parteiorganisatsioonide üheks peaprobleemiks nende töös legaalsete töölisorganisatsioonide juhtimisel on võitlus parempoolse kallaku vastu, polnud aga õige. Osalt oli see tingitud illegaalse EKP organisatsiooni tegeliku olukorra puudulikust tundmisest ja väärast informatsioonist. Mis puutub aga EKP suhtumisse pahempoolsetesse ametiühingutesse, siis kujut-

---

[255] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 233, l. 4.
[256] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 212, l. 56.
[257] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 27; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 233, l. 3.
[258] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 212, l. 1—4.

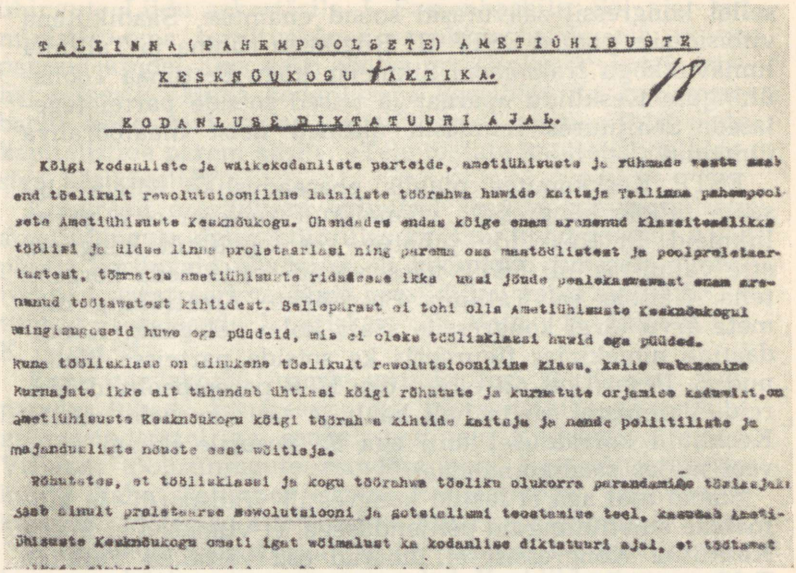

TALLINNA (PAHEMPOOLSETE) AMETIÜHISUSTE

KESKNÕUKOGU TAKTIKA.

KODANLUSE DIKTATUURI AJAL.

Kõigi kodanliste ja wäikekodanliste parteide, ametiühisuste ja rühmade vastu saab end tõelikult rewolutsiooniline laialiste töörahwa huwide kaitsja Tallinna pahempoolsete Ametiühisuste Kesknõukogu. Ühendades endas kõige enam arenenud klassiteadlikke töölisi ja üldse linna proletaarlasi ning parema osa maatöölistest ja poolproletaarlastest, tõmmates ametiühisuste ridadesse ikka uusi jõude pealekaswawast enam arenenud töötawatest kihtidest. Sellepärast ei tohi olla Ametiühisuste Kesknõukogul mingisugoseid huwe ega püüdeid, mis ei oleks tööliskl[illegible]si huwid ega püüded. Kuna tööliskl[illegible]se on ainukene tõelikult rewolutsiooniline klass, kelle wabanemine kurnajate ikke alt tähendab ühtlasi kõigi rõhutute ja kurnatute orjamise kaduwist, on ametiühisuste Kesknõukogu kõigi töörahwa kihtide kaitsja ja nende poliitiliste ja majandusliste nõuete eest wõitleja.

Rõhutates, et tööliskl[illegible]si ja kogu töörahwa tõeliku olukorra parandamise tõsiasjaks saab ainult proletaarse rewolutsiooni ja sotsialismi teostamise teel, kasutab Ametiühisuste Kesknõukogu ometi igat wõimalust ka kodanlise diktatuuri ajal, et töötawat

Teesid revolutsiooniliste ametiühingute taktika kohta kodanliku diktatuuri ajal.

letava parempoolsuse vastu võideldes tehti siin tegelikult terve rida «pahempoolseid» vigu.

EKP jaanuarikonverentsil valitsenud seisukoht ja Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsus 1929. aasta juunist olid aga järgnevatel aastatel aluseks EKP Keskkomitee otsustele ja juhistele, mis puudutasid tööd ametiühingutes.[259]

28.—29. märtsini 1929 toimus Tallinnas Eestimaa Töölisühingute Keskliidu teine (Eesti ametiühingute IV) kongress. Kongressil viibis 122 delegaati, esindades 27 ühingut (kokku 5454 liiget).[260] Ka

[259] Vt. lähemalt: O. Kuuli, Ühise võitluslipu alla, Tallinn 1961, lk. 110—111, 155—161.

[260] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 6, l. 2. Üldse kuulus selleks ajaks Keskliitu 28 ühingut 5562 liikmega. (Vt. «Tööliste Hääl», 1929, nr. 5, lk. 67.) Endiselt suur oli maatöörahva ühingute liikmete osatähtsus. 1928. aastal oli üle maa juba 47 osakonda ja neisse kuulus üle 1500 liikme (vt. «Tööliste Hääl» nr. 1, mai 1928, lk. 15); O. Rästas, Klassivõitluse väerinnalt. Leningrad 1931, lk. 89—90.

sellel kongressil saavutasid sotsid enamuse. Saadikutena viibisid siin pooled ESTP III Riigikogu rühma ja Tallinna linnavolikogu fraktsiooni liikmeist, kogu Eestimaa Töölisühingute Keskliidu aparaat ja teised sotside partei tegelased. Sealjuures esindasid mitmed neist maatöörahva ühinguid.

ESTP Keskkomitee püüdis ebaseaduslike võtete abil saata sellele kongressile võimalikult rohkem oma partei liikmeid. Et Keskliidu juhatus, kes tegelikult kongressi ette valmistas, oli ESTP käes, võisid sotsid seda kergesti teha. Näiteks sai Tallinna Puutööliste Ametiühing liikmete arvu järgi kongressile saata kolm delegaati. Kandidaatide nimekirjas figureeris ka sotside parteisse üleläinud E. Pesur, kes oli olnud üks ETP parempoolseid liidreid. Valimistel sai ta neli häält ja jäi viimasele kohale. Keskliidu korraldusel anti aga E. Pesurile ikkagi välja veel neljas saadikumandaat.[261]

Samal ajal aga ei lastud kongressile transpordi- ja kiutööliste ametiühinguid põhjendusega, et viimased ei kuulu Keskliitu. Kongressist ei lubatud osa võtta ka Tallinna Toidu- ja Maitseainetetööliste Ametiühingu delegaate, ehkki Keskliidu liikmemaks oli tasutud.[262]

Paĥempoolsetel ametiühingutel (Eestimaa Ehitustööliste Liit, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing jt.) oli kongressil saadikuid ligemale 30, nende hulgas ka mitu kommunisti, nagu V. Kaaver, L. Käär, K. Remmelgas.

Eestimaa Töölisühingute Keskliidu II kongressi avamisel ei pidanud Keskliidu juhatuse esimees J. Piiskar kinni tavast, mille kohaselt ütlesid kongressile tervitusi eelkõige töölisorganisatsioonide esindajad. Ta andis esimesena sõna töö-, hoolekande- ja haridusministrile, oma parteikaaslasele L. Johansonile[263] ja seejärel Rahvusvahelise Ameti-

---

[261] «Uus Edasi» nr. 12, 13 aprillil 1929; vt. Õ. Elango, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), lk. 146.

[262] Мировое революционное профдвижение от IV до V конгресса Профинтерна (1928—1930), материалы и отчеты Исполбюро V конгрессу Профинтерна. III выпуск, Москва 1930, стр. 159—160.

[263] Nagu Keskliidu juhatus hiljem teatas, sai ta riigivanema erisummadest Keskliidu I ja II kongressi kulude katteks kummalgi korral 500 krooni ja peale selle veel teatava summa kongressi saadikute sõidukulude tasumiseks. Tallinna linnavalitsus eraldas

ühingute Liidu sekretärile J. Sassenbachile. Sel ajal kui minister oma tervituskõnes «avaldas headmeelt, et on pandud kindel alus eesti töölisliikumisele»,[264] kostis saalist selgesti: «Maha kodanlusega koostöö!» Ka J. Sassenbachi kõne ajal sadas vahehüüdeid, nagu «Teie olete kapitalistide parem käsi!», «Teie töötate kapitalistide klassiga käsikäes!»[265]

Kongressi presiidiumi valimisel seadsid pahempoolsete ametiühingute delegaadid üles ka oma kandidaadid. Alles pärast korduvaid nõudmisi oli koosoleku juhataja sunnitud nad registreerima. Kuid presiidiumi valiti ainult ESTP tuntud tegelased J. Piiskar, J. Vain, B. Eilman ja K. Must.[266]

Enne päevakorra juurde asumist tegi V. Kaaver ettepaneku lubada kongressist osa võtta kõikide töölisühingute esindajatel, ka nendel, kes pole Keskliidu liikmed. Viljandi töölisühingute esindaja pani ette võtta päevakorda kahe Tallinnas asuva kesknõukogu ühendamise küsimus. Mõlemad ettepanekud lükati hääletamisel tagasi.

Kinnitatud päevakorda jäi 14 peamiselt praktilise iseloomuga küsimust, nagu aruanded Keskliidu tegevusest, Keskliidu põhikirja muutmine, palgaküsimus, ametiühingute liikmemaksu ühtlustamine, 1924. aastal suletud ametiühingute sekvestreeritud varanduste tagasinõudmine, oma kutsealale vastava rahvusvahelise sekretariaadi liikmeks astumine.

J. Piiskari poolt esitatud Keskliidu juhatuse aruanne, milles ülistati Keskliidu tegevust ja suitsutati viirukit sotslikule valitsusele, kutsus esile elavaid vaidlusi. V. Kaaver, L. Käär ja mitmed teised kõnelesid Keskliidu tegelikust töölispoliitikast. Nad rääkisid Keskliidu vaenulikust suhtumisest klassivõitlust tunnistavatesse ametiühingutesse ja tema osast ametiühinguliikumise killustamises, rõhutades Tallinnas eksisteerivate kesknõukogude ühendamise vajadust. Sellest, et sotsid tegelikult kaitsesid kodanluse huve, tõi näiteid ka Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu delegaat K. Remmelgas.

Suurt elevust tekitas kongressil V. Kaaveri sõnavõtt,

---

samuti Keskliidule kongressikulude katteks 200 krooni. (vt. «Tööliste Hääl», 1929, nr. 5, lk. 67.)

[264] «Rahva Sõna» nr. 73, 3. märtsil 1929.

[265] «Uus Edasi» nr. 11, 6. aprillil 1929.

[266] «Rahva Sõna» nr. 73, 30. märtsil 1929.

Valter Kaaver.

kes kritiseeris teravalt Keskliidu tegevust. «Senine tegevus on näidanud ja näitab seda ka aruanne,» ütles V. Kaaver, «et siin on tegemist kõige jämedama klassivõitluse põhimõtete mahasahkerdamisega!» Rääkides Keskliidu poliitikast ametiühinguliikumise organiseerimise ja juhtimise alal, näitas kõneleja, et see on kõike muud kui töölisklassi huve taotlev poliitika. Kui V. Kaaver tahtis selle tõestamiseks esitada tsitaati K. Marxi raamatust «Filosoofia viletsusest», hakkasid saalis läbisegi kostma hüüded: «Mis on Keskliidul Marxiga tegemist!». «Need vahelehüüded,» jätkas V. Kaaver rahulikult, «ütlevad meile selgesti, et siin pole enam tegemist töölispoliitikaga, vaid avaliku häbematu oportunismiga. See on täieline ideoloogiline idiootsus!»[267]

Viimased sõnad ajasid sotside liidrid marru. Mitmed neist tormasid kõnepuldi juurde. Saalis tõusis üldine kära, kostsid hüüded: «Tahate Irboskat korraldada!», «Kas hakkate «tupitsat» tegema?». Nähes, et on liiga kaugele mindud, püüdis J. Vain, kes juhtis istungit, puldi juurde rutanud ESTP Keskkomitee liikmeid rahustada sõnadega:

---

[267] «Uus Edasi» nr. 11, 6. aprillil 1929.

«Kõneleja V. Kaaver pole ju öelnud «idioodid», vaid ainult «idiootsus».[268]

Pahempoolsed delegaadid kritiseerisid ka kongressile esitatud Keskliidu 1929. aasta tegevuskava. K. Veiss, V. Kaaver, R. Liivoja ja K. Remmelgas rõhutasid oma sõnavõttudes, et Keskliidu tegevuses peab olema esikohal laialdaste töörahvahulkade organiseerimine klassivõitluse printsiipidest lähtudes ning et igasugusest koostööst kodanlusega tuleb kindlalt loobuda.[269]

Nii analüüsisid pahempoolsete ametiühingute delegaadid iga päevakorrapunkti arutamisel sotside liidrite lõhestustööd ametiühingutes ning nende tegevust kodanluse liitlasena. Iga päevakorrapunkti arutamisel esitasid nad ka oma ettepanekud, mis aga sotside arvulise ülekaalu tõttu peaaegu kõik tagasi lükati. Et takistada pahempoolse opositsiooni süvenemist, vähendati isegi revolutsiooniliselt meelestatud delegaatide esinemisaega viiele minutile või ei lastud neil rääkida «teemast kõrvalekaldumise» pärast.

Sotsid viisid kongressil läbi Keskliidu põhikirja muutmise.[270] Uue põhikirja kohaselt kutsuti töölisühingute kongress kokku iga kahe aasta järel senise aasta asemel. Sellega tahtsid sotslikud ametiühingu-bürokraadid kindlustada oma võimu Keskliidus vähemalt kaheks aastaks, sõltumata sellest, kas organisatsioonid kohapeal jäävad nende platvormile püsima või mitte.

Uue organina loodi Keskliidu Nõukogu, kellele kuulus kõrgeim võim kongresside vahelisel ajal ja kes käis koos vähemalt kord aastas. Pahempoolsete ettepanekul muudeti uue põhikirja projekti 23-ndat paragrahvi. Kongress otsustas anda nõukogusse esindajate saatmise õiguse ka neile ametiühinguorganisatsioonidele, mille liikmete arv oli alla 50. Ka ametiühingu liikmemaksu suuruse kindlaksmääramise küsimuses saavutasid revolutsiooniliste tööliste esindajad võidu. Rõhuva häälteenamusega lükati tagasi Keskliidu juhatuse ettepanek liikmemaksu tõstmise kohta.

---

[268] «Uus Edasi» nr. 11, 6. aprillil 1929.

[269] «Rahva Sõna» nr. 73, 30. märtsil 1929.

[270] Vastavalt põhikirja § 19-le võidi põhikirja muuta, kui selle poolt hääletab $^2/_3$ delegaatide arvust. Kongressil oli 122 delegaati, seega oleks põhikirja muutmiseks vaja olnud vähemalt 82 delegaadi nõusolekut. Küsimuse otsustamise ajal viibis kongressi ruumides 78 delegaati, põhikirja muutmise poolt hääletas 54, seega tegelikult vähem kui pool saadikutest. (Vt. «Uus Edasi» nr. 11, 6. aprillil 1929).

Oma kutseala rahvusvahelise sekretariaadi liikmeks astumise arutamine kongressil tekitas ägedaid vaidlusi. Tol ajal tegutses üldse 28 rahvusvahelist kutseala sekretariaati,[271] kes ühendasid Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga ühinenud ametiühinguid. Eestis oli seni oma kutseala rahvusvahelise sekretariaadi liikmeks astunud vaid trükitöölised ja meremehed.[272] Veebruaris toimunud Eesti Rätsepatööliste Liidu I kongressil lükati kutseala sekretariaadiga ühinemise ettepanek tagasi.[273]

Eestimaa Töölisühingute Keskliidu II kongressil avaldasid mitmed delegaadid arvamust, et rahvusvahelise sekretariaadiga ühinemine võib ametiühingutes esile kutsuda teravaid vastuolusid, seda enam, et sekretariaadid pole alati ajanud õiget klassipoliitikat ning on mõnikord tegutsenud streigimurdjatena. Kongress võttis siiski vastu Keskliidu ettepaneku soovitada tungivalt ametiühingutel luua tihedad sidemed oma kutseala sekretariaadiga.

Varem toimunud ametiühingukongressidel viidi valimised läbi siis, kui kõik teised päevakorraküsimused olid läbi arutatud. Sellel kongressil toimusid aga valimised peaaegu kongressi algul — päevakorras seisid nad neljanda küsimusena. Nähtavasti kartsid sotsid, et nende arvel tehtav kriitika võib hääletamist mõjutada.

Keskliidu uude juhatusse valiti tagasi peaaegu kõik endised oportunistlikud tegelased, nagu J. Piiskar ja B. Eilman, samuti sotside parteisse üleläinud H. Martinson ja E. Pesur.

1929. aasta mais toimusid IV Riigikogu ja sama aasta lõpul ning 1930. aasta algul linnavolikogude valimised. Pahempoolsed ametiühingud võtsid valimiskampaaniast aktiivselt osa. Seoses tööpuuduse probleemiga tõsteti tööliskoosolekutel teravamalt kui varem üles Nõukogude Liiduga kaubalepingu sõlmimise küsimus. Pahempoolsete töölisühingute juhatused ja Ametiühingute Kesknõukogu toetasid tööliste nõudmisi. Koosolekutel vastuvõetud resolutsioonid Nõukogude Liiduga kaubalepingu sõlmimiseks avaldati töölisajalehtedes. Võttes arvesse ka valimiste lähenemist, oli sotside valitsus sunnitud alustama NSV Liidu valitsusega läbirääkimisi. Ja mais 1929 saavutatigi

---

[271] Уильям З. Фостер, Очерки мирового профсоюзного движения, Профиздат 1956, стр. 348.

[272] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 3, l. 123.

[273] «Tööliste Hääl», 1929, nr. 3, lk. 44—45.

kokkulepe, mis võimaldas elustada NSV Liidu ja Eesti majandussuhteid ning leevendada algava majanduskriisi raskusi Eestis.

Nii IV Riigikogu kui ka linnavolikogude valimistele läksid pahempoolsed ametiühingud koos Eesti Tööliste Parteiga. Riigikogu kandidaadid esitati Eesti Tööliste Partei, linna ja maa töörahva, popside, asunikkude, rentnikkude ja kõigi kehvikute ühise nimekirjana. Pahempoolsed ametiühingud kutsusid hääletama selle nimekirja poolt. Suurem osa esitatud kandidaatidest olid revolutsioonilistes ametiühingutes juhtivatel kohtadel. (A. Didvi, V. Kaaver, A. Kirikal, Johannes Liiderman, J. Küttmann, Heinrich Tulp, K. Veiss, V. Väli jt.). Eriti Tallinnas ja Narvas sai see nimekiri, mida propageeriti Eesti Tööliste Partei nimekirjana, rohkesti hääli.

Üldse anti pahempoolsete ametiühingute poolt toetatud kandidaatidele 31 094 häält. IV Riigikogusse valiti kuus saadikut, nende hulgas neli EKP liiget. Siin tegutsesid nad Eesti Tööliste Partei Riigikogu-rühma nime all. Rühm pidas tihedat kontakti Ametiühingute Kesknõukoguga. Sageli viibisid ETP Riigikogu-rühma liikmed Kesknõukogu koosolekutel ja andsid siin aru oma tegevusest. 1929. aasta 19. juunil toimunud Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse koosolekul, millest võttis osa ka ETP Riigikogu-rühm, esines kesknõukogu esimees K. Veiss lühikese ülevaatega pahempoolsete ametiühingute peamistest tegevussuundadest.[274] Juulis moodustasid Ametiühingute Kesknõukogu ja ETP Riigikogu-rühm komisjoni, kes pidi üksikasjalikult uurima töölisliikumise aktuaalseid küsimusi ja tegema ettepanekud nende arutuselevõtmiseks ning otsustamiseks. Kesknõukogu juhatuse poolt saadeti komisjoni V. Lunt, J. Mägi, K. Remmelgas ja K. Veiss.[275]

Seoses linnavolikogude valimistega toimus 6. novembril Ametiühingute Kesknõukogu initsiatiivil suurem nõupidamine, millest ka töölisühingute juhatuste liikmed ja töölisvanemad osa võtsid.[276] Nõupidamisel otsustati esitada saadikukandidaatide nimekiri Eesti Tööliste Partei, töötatööliste ja iseseisvate töölisühingute nimel. Tallinna linnavolikogu kandidaatide nimekiri koostati detsembri

---

[274] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 58.
[275] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 60, 62.
[276] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 3, l. 2.

algul, sinna kanti ametiühingute ja ETP juhtivad tegelased, mitu töölisvanemat ning töötatööliste esindajad (V. Kaaver, A. Kirikal, V. Lunt, P. Kroos, J. Küttmann, M. Ligi, K. Veiss jt.).[277] Revolutsiooniliste tööliste nimekirju koostati ka teistes linnades.

Ka linnavolikogude valimistel saavutasid pahempoolsed ametiühingud koos Eesti Tööliste Parteiga kõige paremaid tulemusi suuremates tööstuskeskustes. Tallinnas saadi 87 kohast 14, Narvas 40-st 6, Tartus 3 ja Pärnus üks koht.

Kõigi Tallinna revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ja pahempoolsete ametiühingute asukohaks oli 1929. aastal endiselt Tööliste Maja. Siin organiseeriti peoõhtuid ja vaidluskoosolekuid, töötasid ringid. Ametiühingute juhatused teostasid sageli väljasõite maale. Nende ürituste eesmärgiks oli oma liikmete poliitilise silmaringi laiendamise kõrval ka maatöörahva kaasatõmbamine kodanlusevastasesse võitlusse ja sotside poliitika paljastamine. Väljasõitudel selgitati ametiühingute tegevusprogrammi, anti edasi oma kogemusi ja abistati sulaseid ning väikemaapidajaid nende võitluses. Näiteks toimus 4. augustil 1929 Ametiühingute Kesknõukogu järjekordne väljasõit Kohilasse. Siin esineti kohaliku maatöörahva ees kõnedega, jagati töölisajakirjandust ja tehti näitemängu. Peoõhtust saadud sissetulek anti, vastavalt kohapealsete tööliste ja ka vallavalitsuse soovile, sealse algkooli kehvemate õpilaste toetamiseks.[278]

Seoses majanduskriisi tunnuste ilmnemisega elavnesid märksa tööliste väljaastumised.

Suureks kodanlusevastaseks poliitiliseks demonstratsiooniks kujunesid piinamiste ja raske haiguse tagajärjel Tallinna Keskvanglas surnud EKNÜ aktiivse tegelase Vilhelmine Klementi matused, mis toimusid pahempoolsete ametiühingute korraldusel 24. veebruaril. Hoolimata käredast pakasest võttis matuserongkäigust osa 5000—6000 töölist, kes kandsid punaseid lippe ja laulsid revolutsioonilisi laule. Punase kangaga kaetud puusärk kanti õlgadel Tööliste Majast läbi linna Rahumäe kalmistule.[279]

Arvestades sotside valitsuse töörahvavastast poliitikat nõudsid pahempoolsete ametiühingute juhatused ESTP

[277] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 72; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 212, l. 59—60.

[278] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 63.

[279] «Kommunist» nr. 1 (24), 25. aprillil 1929.

Grupp kiutööliste ametiühingute liikmeid väljasõidul Pirital 23. juunil 1929.

täielikku isoleerimist 1929. aasta 1. mai rongkäigus. Märtsi- ja aprillikuus toimunud tööliskoosolekutel otsustati kõikjal demonstratsioon läbi viia sotsidest lahus.

28. aprillil mõistis «Lutheri» tööliste üldkoosolek Eestimaa Töölisühingute Keskliidu tegevuse hukka ja otsustas suurel töölispühal mitte koos minna nendega, kes on klassivõitluse jalgade alla tallanud.[280] Veelgi enam, ühist rongkäiku 1928. aastal peeti suureks veaks. Pahempoolsete ametiühingute ja Eesti Tööliste Partei organiseerimisel toimunud maidemonstratsioonist, mis liikus Tööliste Majast Paldiski maantee kaudu Stroomi metsa, võttis osa 2300 töölist, seda saatev rahvahulk ulatus aga 10 000-ni. Miitingul esinesid kõnedega V. Kaaver ja K. Remmelgas.[281] «Vaatamata, et juba 40 aastat töörahvas

[280] «Uus Edasi» nr. 17, 1. mail 1929.

[281] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 217, l. 29; «Uus Edasi» nr. 18, 5. mail 1929.

oma võitluspüha 1. maid pühitseb,» ütles oma kõnes V. Kaaver, «pole rahvusvahelisel proletariaadil korda läinud kuigi palju teostada nendest eesmärkidest, mida on üles seadnud Marx ja Engels. Ainult ühe osal — Nõukogude Liidu proletariaadil on see võimalik olnud.» Ning ta sõnad: «Täna, 1. mail saadab see võidukas proletariaat eesti töölisklassile oma vennalikud ja soojad tervitused!», võeti demonstratsioonist osavõtjate poolt vastu kauakestvate kiiduavaldustega.[282] Narvas kogunes 1. mai kontsertmiitingule umbes 2000 inimest.[283] Ka Tartus toimus 1. mail töötajate demonstratsioon.

Eesti töörahva revolutsioonilise aktiivsuse tõusu näitas eriti Irboska veretöö kümnenda aastapäeva tähistamine 7. ja 8. septembril.[284] Tallinnas ja Narvas kavatseti korraldada töörahva miitingud, mis aga politsei poolt ära keelati. Keelust hoolimata kogunes koosolekutele palju rahvast.

Tallinnas pidi koosolek toimuma «Grand-Marina» saalis. Kuid politsei hõivas selle ruumi juba enne koosoleku algust. Siit läks rahvahulk mängu- ja lauluseltsi «Pandoriin» saalis toimuvale sotside koosolekule, kus korraldati sotside vastu suunatud tormiline protestiavaldus; kõneldi nende süüst Irboska veresaunas. Sotside palvel ajas politsei publiku koosolekusaalist välja. Nüüd toimus miiting tänaval, kus kõneles V. Kaaver. Politseil läks suurte raskustega korda rahvahulk laiali ajada.

Narvas kinoteatris «Rekord» korraldatud koosolekul mälestas paarituhandeline rahvahulk Irboska veretöö ohvreid püstitõusmisega ja «Internatsionaali» laulmisega. Koosolekuruumis viibivad politseinikud tormasid orkestrantide juurde ja hakkasid kiskuma neilt pille käest. Politsei nõudmisele kontsertmiiting kohe lõpetada, vastas aga Riigikogu liige L. Käär, kes koosolekut juhatas: «Mina enne koosolekut ei lõpeta, kui koosolijad pole säärast soovi avaldanud, ning ei tunnista teist ülemust peale minu valijaskonna.» Ning üldise vaimustuse ja poliitilise aktiivsuse tähe all jätkati tööd. Kiiduavaldustega võeti vastu Läti töölisesindajate sm-te Jankuse ja Jeržovi sõna-

---

[282] «Uus Edasi» nr. 18, 5. mail 1929.
[283] «Uus Edasi» nr. 19, 8. mail 1929.
[284] «Töölised Edasi» nr. 1, 21. septembril 1929; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 233, l. 6—7.

võtud... Korraga hakkas igast uksest sisse voolama lahinguvormis politseinikke; eelkõige tungiti lavale ja areteeriti presiidiumis istujad. Järjest rohkem tuli saali relvastatud politseinikke, kes hakkasid koosolijaid püssipäradega peksma. Alles pärast pooletunnilist löömingut saadi ruum tühjaks. Saalist väljaaetud töölised ühinesid rahvahulgaga tänaval, kus nüüd ligi kolm tuhat inimest püüdis koosolekut jätkata. Politsei tõi kohale kõik oma reservid, sõjaväeosad seati lahinguvalmis.[285]

Eesti töölisklassi, eriti aga Tallinna proletariaadi streigivõitlus elavnes veelgi 1929. aastal. Ametlike andmete järgi tõusis streikide arv 16-ni ja neist võttis osa 1915 töötajat. Kolm korda streikisid Tartu—Petseri raudtee ehitajad, kes nõudsid palgalisa. Augustis puhkes «Kreenholmis» puuvillavabriku tööliste streik. Tallinnas streikisid telliskivitehase, aktsiaseltsi «Tekstiil» ja kõigi leivatööstuste töölised. Ulatuselt suurimaks kujunes streik Türi paberi- ja puupapivabrikus.[286] Legaalne töölisajakirjandus püüdis leida abinõusid, kuidas parandada streigiliikumise juhtimist ja tõsta ametiühingute osatähtsust. «Tarvis on uusi abinõusid leida, kuidas võimalik oleks töölisorganisatsioonidel lähemal seista tööliste igapäevasele võitlusele, kuidas nad kiiremalt teateid saaks kõige mahajäänumast nurgast ja teaks, mis ühes või teises kohas sünnib, missugune võitlus ühes või teises tööstusharus valmib. Meil on asi nii, et ametiühingud saavad streigi puhkemisest teada alles siis, kui see möödas või kuulevad sellest kodanlisest ajalehest,»[287] kirjutas ajaleht «Töölised Edasi».

Pahempoolsete ametiühingute arv oli kõige suurem Tallinnas. 1929. aasta lõpul kuulus neisse enamik organiseeritud töölistest. 17 ametiühinguorganisatsioonist allusid ainult 4 parempoolsele kesknõukogule.[288] Ka Narva kiutööliste 100-liikmelises ametiühingus pooldas enamik revolutsioonilisi seisukohti. Üsna suur mõju oli pahempoolsetel ametiühingutel Pärnus ja Viljandis ning Türi ja Kohila paberivabrikus.[289]

---

[285] «Edasi» nr. 71, 21. septembril 1929.

[286] «Eesti Statistika» nr. 114, 1931, lk. 320; vt. Õ. Elango, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), lk. 148.

[287] «Töölised Edasi» nr. 2, 28. septembril 1928.

[288] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 212, l. 24.

[289] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 236, l. 14.

Et aga maatööraḥva ühingud, samuti Üle-eestimaaline Meremeeste Liit, Tallinna Metallitööliste Ametiühing ja rida teisi ühinguid seisid peaaegu täielikult sotside mõju all, moodustasid reformistlike ühingute liikmed organiseeritud töötajate üldarvust siiski ligemale poole. 1930. aastal ilmunud teose «Maailma revolutsiooniline ametiühinguliikumine Profinterni IV ja V kongressi vahelisel perioodil» andmeil kuulus 1929. aasta lõpul Eestis ametiühingutesse umbes 7110 liiget, neist 3920 pahempoolseisse ja 3190 parempoolseisse ühinguisse.[290]

Võitlus töölisklassi massiorganisatsioonide ühtsuse eest püsis endiselt päevakorras. 16. oktoobril võttis pahempoolse kesknõukogu juhatus vastu otsuse soovitada ka neil ametiühingutel astuda Eestimaa Töölisühingute Keskliidu liikmeks, kes sinna seni ei kuulunud.[291] Detsembrikuu esimestel päevadel pöördus Ametiühingute Kesknõukogu juhatus veel kord Tõnismäel asuva kesknõukogu poole ettepanekuga ühendada mõlemad keskused.[292] Kuid Tõnismäel asuv kesknõukogu ei reageerinudki sellele.[293] Aga ka pahempoolsete ametiühingute keskuse võitlus ühinemise eest polnud enam nii energiline kui varem. Tema ettepanek oli rohkem deklaratiivset laadi, praktiliselt ei usutud 1929. aastal enam ühinemise võimalikkusse.

1930. aasta märtsis ja aprillis tabas revolutsioonilist töölisliikumist uus terrorilaine. 13. märtsil tapeti EKP Keskkomitee liige ja Tallinna organisaator Johannes Jürna. Areteeriti rida EKP aktiviste, konspiratiivkorterite pidajaid ja legaalse töölisliikumise tegelasi. Areteerimisest pääsemiseks olid sunnitud Eestist lahkuma Eesti Tööliste Partei tegelased V. Kaaver ja L. Käär, kes etendasid tähtsat osa ka revolutsiooniliste ametiühingute tegevuses. 5. aprillil suleti kohtu- ja siseministri otsusega Eesti Tööliste Partei koos kõigi osakondadega ning tühistati ETP linna-, maakonna- ja alevivolikogude saadikute volitused. 26. aprillil aga suleti Ametiühingute Kesknõukogu ja «Tööliste Klubi» Tallinnas ühes Kiltsi osakon-

---

[290] Мировое революционное профдвижение от IV до V конгресса Профинтерна. 1928—1930; Материалы к отчету Исполбюро V конгрессу Профинтерна, III выпуск, Москва 1930, стр. 159.

[291] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 68.

[292] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 72.

[293] ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, s.-ü. 1, l. 73.

naga. Ühtlasi sekvestreeriti uuesti Tööliste Maja; see anti koos siin tegutsenud töölisühingute varandusega Tallinna linnavalitsuse valdusse kuni «kaitseseisukorra lõpetamiseni». [294] Pahempoolsetel ametiühingutel lubati kasutada mõnda teise korruse tuba. Kõik see oli raskeks löögiks revolutsioonilisele töölisliikumisele. Ametiühingute Kesknõukogu sulgemine aga takistas tunduvalt pahempoolsete ametiühingute tegevust.

Repressioonide suhtes asusid sotside liidrid kodanluse poolele. Nii kirjutas «Tööliste Hääl» Ametiühingute Kesknõukogu sulgemise puhul, et «peale kahju eesti töölisklonnale pole sellest Kesknõukogust midagi olnud».[295] Oportunistid lootsid, et nüüd avaneb neil võimalus oma mõju töölisorganisatsioonides tugevdada.

Lõhe likvideerimisele ametiühinguliikumises mõjus takistavalt ka see, et EKP Keskkomitee suhtus 1929. aasta lõpul ja 1930. aasta algul vääralt Eesti Tööliste Partei tegelastesse, kellest paljud, nagu eespool nägime, olid juhtivatel kohtadel pahempoolsetes ametiühingutes.

1929. aastal (pärast oma III kongressi ja sotslike elementide parteist väljaheitmist) tegutses Eesti Tööliste Partei legaalse parteina EKP juhtimisel. Eesti Tööliste Partei Keskkomitee liikmetel V. Kaaveril, A. Kirikalil, L. Kääril jt. oli kontakt EKP Keskkomiteega; tegutsemiseks legaalsetes organisatsioonides said nad materjali ja juhtnööre EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo liikmetelt. Kuid Eesti Tööliste Partei tegevuses oli ka mitmeid ekslikke seisukohti põhimõttelistes küsimustes ja küündimatust organisatsioonilises töös. Algul suhtus Illegaalne Büroo Eesti Tööliste Partei tegelastesse heatahtlikult, püüdes juhtida neid revolutsioonilise taktika õigete meetodite rakendamisele. Ent seoses ulatusliku kampaaniaga parempoolse kallaku vastu 1929. aasta lõpul ja 1930. aasta algul[296] ei püüdnud EKP Keskkomitee enam järjekindla selgitustöö ja seltsimeheliku kriitika abil suunata legaalselt tegutsevate kommunistide ja parteile lähedaste

---

[294] TLA, f. 82, nim. 1, s.-ü. 750, l. 89; «Rahva Sõna» 27. aprillil 1930.

[295] «Tööliste Hääl», 1930, nr. 5, lk. 69—70.

[296] Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963, lk. 203—206.

seltsimeeste tööd, vaid hakkas illegaalses kommunistlikus ajakirjanduses põhjendamatult süüdistama kõiki Eesti Tööliste Partei tegelasi töörahva huvide reetmises.

*

Kapitalismi suhtelise stabiliseerumise perioodi lõpuni ei suutnud revolutsioonilised töölised EKP juhtimisel taastada töölisliikumise ühtsust, võita uuesti enda poole töölisklassi enamust ega likvideerida sotsidest liidrite töörahva-vaenuliku poliitika tagajärjel Eesti ametiühinguliikumises tekkinud lõhet.

Töölisliikumise kogenud juhtide süstemaatiline hävitamine, 1. detsembri ülestõusu verine mahasurumine ja sellele järgnenud terror, sotside mõju suurenemine paljudele töölistele, kes liikumisse astusid alles pärast 1. detsembrit ning kellel puudusid praktilised võitluskogemused, — need olid peamised takistused Eestimaa Kommunistliku Partei võitluses töölisklassi enamuse toetuse eest. Oportunistlike juhtide mõju töölismassidele soodustas asjaolu, et ülestõusu verine mahasurumine ja sellele järgnenud terror andsid ränga hoobi EKP-le, sotside liidrid aga spekuleerisid Eesti proletariaadi traditsioonidega ja kasutasid laialdaselt «pahempoolset» fraseoloogiat.

Neis tingimusis oli esmajärgulise tähtsusega ühisrinde taktika õige rakendamine — proletariaadi koondamine Kommunistliku Partei ümber, selleks et kindlustada töölisklassi jõudude ühendamist revolutsiooniliseks võitluseks kodanluse vastu ja reformistlike liidrite isoleerimiseks rahvahulkadest. Eelmisel perioodil, s. o. sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail, oli EKP tegevuses esikohal töötajate laiade hulkade otsene organiseerimine ühisrindesse kapitali vastu. Sotside partei mõju organiseeritud tööliste hulgas oli sel ajal väike ja seepärast ei olnud esikohal koostöö ettepanekud ESDTP liidritele (paaril korral EKP siiski tegi selliseid ettepanekuid). Eesti olukord erines tol ajal paljudest Lääne-Euroopa maadest. Seal oli enamik organiseeritud töölisi sotsiaaldemokraatide ja reformistlike töölisorganisatsioonide juhtkonna mõju all. Seepärast oli Lääne-Euroopa kommunistlike parteide taktikas tähtis koht ühisrinde ettepanekutel reformistlike parteide ja töölisorganisatsioonide juhtidele, s. o.

ühisrinne ülalt. Eestis aga andis aastail 1922—1924 häid tulemusi just ühisrinne alt.

1. detsembri ülestõusule järgnenud perioodil muutus, nagu eespool nägime, olukord tunduvalt. ESTP sai oma mõju alla mitte ainult organiseerimata, vaid ka palju organiseeritud töötajaid. Sotside partei ideelise juhtimise all oli suur osa töölisorganisatsioone. Nende parteisse astus tol ajal küllaltki suur hulk noori, pahempoolsete vaadetega töölisi, kes lootsid, et ESTP ridades on võimalik kaitsta töörahva huve. Valgest terrorist nõrgestatud ja sügaval põranda all oleva Eestimaa Kommunistliku Partei mõju ei olnud nendeni veel jõudnud.

Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli vaja kõiki neid muudatusi arvestada ja välja töötada uus taktika võitluses töölisklassi enamuse eest. Ilmselt oli nüüd vaja hakata tegema katseid ühisrinde loomiseks ka ülalt. Neid katseid aga raskendas Eesti kommunistide õigustatud viha ESTP oportunistlike liidrite vastu. Olid ju sotside tegelased aktiivselt osa võtnud nõukogude võimu mahasurumisest Eestis aastail 1918—1919 ja loonud kodanlusega kontrrevolutsioonilise rinde töölisliikumise vastu pärast 1924. aasta 1. detsembrit. Rahvusvahelises töölisliikumises oli ESTP tuntud kui «üks müüdavamaid ja reeturlikumaid II Internatsionaali kuuluvatest parteidest».[297] Oma väljaannetes ja esinemistes ründasid sotside liidrid pidevalt marksistlik-leninlikku õpetust proletaarsest revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist ning laimasid esimest sotsialismimaad — Nõukogude Liitu. Teiselt poolt ei olnud ka ESTP liidrid tol ajal nõus mingisuguseks koostööks kommunistidega või viimaste mõju all olevate pahempoolsete töölisorganisatsioonidega.

Siiski oli ühisrinde ettepanekute tegemisel ESTP-le ning koostöö taotlusel reformistlike töölisorganisatsioonidega oma mõte. See aitas paljastada ESTP liidreid töörahva hulkade silmis ning ühtlasi võimaldas luua revolutsioonilistel töölistel kontakte nende ESTP liikmete ja aktivistidega, kes ausalt püüdsid proletariaadi huve kaitsta ja seega kasutada tekkivaid vastuolusid Eesti Sotsialistlikus Tööliste Parteis klassivõitluse huvides.

Esialgu hakkaski EKP sellist taktikat rakendama. 1926. aasta veebruaris teatas EKP Keskkomitee ESTP Keskko-

[297] «Красный Интернационал Профсоюзов», 1928, февраль, стр. 222.

miteele ametlikult, et kommunistlik partei toetab eelseisvatel III Riigikogu valimistel ESTP nimekirja, kui see partei nõustub lülitama oma valimiskampaaniasse mõned EKP ettepanekud.[298] Sotside partei liidrid ei reageerinudki EKP Keskkomitee ettepanekule. Et Eesti Tööliste Partei Keskkomitee, kus 1926. aasta kevadel olid ülekaalus endised sotslikud tegelased, oli EKP Keskkomitee ettepanekutega nõus, toetasid kommunistid III Riigikogu valimistel aktiivselt seda parteid.

Järgnevatel aastatel ei teinud EKP Keskkomitee enam ESTP Keskkomiteele ettepanekuid ühisteks väljaastumisteks. Samuti ei teinud kommunistid ega nende juhtimise all tegutsevad pahempoolsed töölisorganisatsioonid märkimisväärseid katseid kaasa tõmmata kohalikke ESTP organisatsioone ühisteks üritusteks. Küll aga püüdis Eestimaa Kommunistlik Partei ametiühingute suhtes rakendada kuni 1928. aasta sügiseni ühisrinde taktikat nii «alt» kui ka «ülalt». Eestimaa Kommunistlik Partei õhutas töölisi astuma ametiühingutesse, hoolimata sellest, kes neid juhivad. Kommunistide juhtimisel töötav pahempoolne Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegi, nagu eespool näidatud, sotslikule töölisühingute keskorganile korduvalt ettepanekuid taastada Eestis ametiühinguliikumise ühtsus. Ka kritiseeris EKP Keskkomitee sel etapil väga teravalt revolutsiooniliste töölisaktivistide A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste «pahempoolseid» vigu ametiühingute ühtsuse küsimuses.

Kuigi reformistlike ametiühingute sotslikud liidrid lükkasid kommunistide ja pahempoolsete tööliste ühisrinde ettepanekud kõik tagasi, aitasid need siiski sotside mõju all olevate tööliste keskel levitada arusaamist töölisklassi tegevusühtsuse vajalikkusest.

1928. aasta lõpust alates toimus EKP taktikas tõsine muutus. Siitpeale hakati eitama igasuguse koostöö võimalust reformistlike ametiühingute juhtkonna ja aktiiviga. Selle muudatuse üheks põhjuseks võib pidada asjaolu, et A. Rei tegevus peaministrina veelkordselt näitas sotside liidrite tõelist palet ning suurendas revolutsiooniliste tööliste seas vaenu sotsiaaldemokraatia vastu üldse. Kahtlemata avaldasid oma mõju ka rahvusvahelises kommunistlikus liikumises toimunud nihked.

---

[293] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 818, l. 229; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 167, l. 1.

Kahekümnendate aastate esimesel poolel asusid Kominтern ja Profintern seisukohal, et vastavalt konkreetsele olukorrale ühel või teisel maal tuleb tööliskласsi ühisrinnet luua kas «altpoolt» või «ülaltpoolt». Aastakümne teisel poolel ei arvestatud Kominterni ja Profinterni ametlikes dokumentides ja otsustes enam alati sellise nõtke taktika vajadust. Rõhutati: «Peamine loosung peab olema altpoolt loodav ühisrinne!»

Oma ettekandes Kominterni Täitevkomitee Presiidiumis 1928. aasta lõpul pooldas J. V. Stalin ametiühingute organisatsiooniliste raamide lõhkumist mitmel maal ja kommunistide poolt juhitavate paralleelsete ametiühingute loomist.[299] See idee leidis pooldamist, sest paljud kommunistid olid arvamusel, et otsustavad revolutsioonilised lahingud on juba lähenemas ja sel juhul on parem omada olgugi väikseid, kuid omaette ametiühinguid. 1930. aastal võttis Profinterni V kongress vastu otsuse rea maade revolutsiooniliste ametiühingu liikmete lahkulöömise kohta reformistlikest ametiühingutest ja omaette organisatsioonide moodustamisest.[300] Sellega lahutati revolutsioonilisi töölisi organisatsiooniliselt reformistlikest ametiühingutest ja kitsendati nende mõjutamise võimalusi. Revolutsiooniliste ametiühinguorganisatsioonide töö raskuspunkt kandus seega üle oma siseasjadele või paremal juhul tööle organiseerimata tööliste hulgas, mitte aga aktiivsele tegevusele reformistlikes ametiühingutes. Revolutsioonilised ametiühingud kordasid sageli mitte ainult kommunistlike parteide loosungeid ja terminoloogiat, vaid ka nende töövorme ja -meetodeid. Praktiliselt kujunes tihti nii, nagu oleksid revolutsioonilised ametiühingud vaid kommunistide jaoks. «Sektantlus» ametiühingutes omandas paljudes kohtades ohtlikke vorme. See oli ka põhjuseks, miks Kominterni VII kongressil mitte ükski teine töölõik ei saanud nii terava kriitika osaliseks kui just kommunistide ametiühingupoliitika.[301]

Tõsi, kommunistide tegevus ametiühingutes oli seotud äärmiselt suurte raskustega: pidevalt jälitas neid politsei, neil tuli taluda reformistlike liidrite solvanguid ja provo-

---

[299] Vt. J. V. Stalin, Teosed, 11. kd., lk. 295.

[300] К новым боям. Резолюции и постановления V конгресса Профинтерна, Москва 1931, стр. 38—39.

[301] Vt. lähemalt: Б. М. Леибзон, К. К. Шириня, Поворот в политике Коминтерна, Москва 1965, стр. 167—198.

katsioone. Kuid kommunistlikud parteid ei leidnud raskuste ületamiseks alati kõige paremaid teid. Reformismivastase löögi teravdamise orientatsioon tungis ka kommunistide ametiühingutöö taktikasse. Kui näiteks varematel aastatel nähti reformistlikes töölis- ja ametiühingutes oportunistide mõju alla sattunud töölisorganisatsioone, kelle pärast revolutsioonilistel töölistel tuli pidada võitlust, siis 20-ndate aastate lõpul hakati neid pidama «kapitalismi kooliks». Selline proletaarlaste hulki ühendavatele organisatsioonidele antud sektantlik hinnang mõjutas neil aastail ka revolutsiooniliste ametiühingute tegevust Eestis ja takistas siin kõigi töötajate ühisrinde loomist.

Teatavasti õpetas V. I. Lenin, et tuleb otsida teid tegevusühtsuse loomiseks väikekodanlike parteidega, jätkates seejuures ideoloogilist võitlust nende vastu. J. V. Stalin aga kuulutas väikekodanlikud parteid «pealöögi objektiks». Juba 1924. aastal esitas ta teesi selle kohta, et sotsiaaldemokraatia ja fašism on kaksikud.[302] Sellise määrangu andmisega ning edaspidi Kominterni ja Profinterni, kommunistlike ning töölisparteide dokumentides termini «sotsiaalfašism» käibelelaskmisega eitati sisuliselt igasugust tegevusühtsust sotsiaaldemokraatiaga.

Sotsiaaldemokraatiale hinnangu andmisel ei arvestatud seda, et tal on äärmiselt reaktsioonilise imperialistliku kodanlusega võrreldes erinev sotsiaalne baas ja erinevad eesmärgid. Kajastades töölisaristokraatia ja väikekodanluse huve, ei pooldanud sotsiaaldemokraatide valdav enamik fašismi, vaid kodanlikku parlamentarismi säilitamist.

Sotsiaaldemokraatia samastamine fašismiga takistas tegevusühtsuse loomist kommunistide ja sotsiaaldemokraatia vahel, raskendas parempoolsete reformistlike liidrite isoleerimist ja koostöö saavutamist pahempoolsete sotsialistidega. Sotsiaaldemokraatia hindamine sotsiaalfašismina nõrgendas kommunistlike parteide positsioone hulkades ja kergendas parempoolsete sotsiaaldemokraatide lõhestustegevust töölisliikumises.

Termini «sotsiaalfašism» ilmumine oli seotud töölisklassi avangardi pahameelega parempoolsete sotsiaaldemokraatide juhtkonna tegevuse üle 20-ndatel aastatel. Viimased ajasid kõikjal kodanlusega klassikoostöö poliitikat. Nad võtsid aktiivselt osa kodanlike valitsuste reakt-

[302] Vt. J. V. Stalin, Teosed, 6. kd. lk. 277.

sioonilise, antidemokraatlike abinõude elluviimisest, aitasid kaasa töölisklassi revolutsioonilise võitluse mahasurumisel, tasandades objektiivselt teed fašismile. Õigesti kirjutas 1959. aastal P. Togliatti artiklis «Mõningaid Kommunistliku Internatsionaali ajaloo probleeme», et mõiste «sotsiaalfašism» väljendas tolle osa töölisliikumise nõrdimust paljudes Euroopa riikides, «keda sotsiaaldemokraatia liidrite alatu ja halastamatu reeturlik tegevus oli tagasi löönud. Selline nõrdimus oli muidugi õigustatud ja mis puutub sotsiaaldemokraatlikele liidritele antud hinnangusse, siis olid paljud neist veel halvematki ära teeninud. Kuid poliitilisest seisukohast oli see viga. See seisnes oskamatuses tõmmata piiri ühtsuse vaenlaste ja nende jõudude vahel, kes hakkasid mõistma ühise ja otsustava antifašistliku võitluse vajalikkust.»[303]

20-ndate aastate lõpul hakati nii EKP kui ka pahempoolsete ametiühingute väljaannetes ESTP-d samuti nimetama «sotsiaalfašistlikuks» parteiks, samastades seega selle partei liikmeid või vähemalt kõiki aktiivseid tegelasi fašistidega.[304] Sealjuures kutsuti fašismi pealetungi tingimustes pealööki andma sotsiaaldemokraatia, eriti aga selle pahempoolse tiiva vastu. «Sotsid ja igasugused poolsotsid või «pahempoolsed» sotsid on revolutsioonilise tõusu ajal kõige kardetavamad vaenlased,» kirjutas 1929. aastal «Kommunist» artiklis «Ametiühisuste ülesannetest ja taktikast käesoleval ajal». «Kodanlusega koostöötamisega ja tööliste huvide tõusikutele mahasahkerdamisega surmavad nad töölisklassis igasuguse klassiteadvuse ja revolutsioonilisuse. Sotside paljastamine, nendega järjekindel võitlemine on üheks tarvilikumaks ja tähtsamaks osaks võitluses töörahva vabastamiseks kapitali ikke alt.»[305]

On muidugi õige, et suur osa ESTP liidreid (A. Rei, K. Ast jt.) olid juba ammu täielikult reetnud proletariaadi huvid ja teenisid usinasti eesti kodanlust. Hiljem läksid need tegelased kõhklemata üle K. Pätsi fašistliku diktatuuri teenistusse. Samuti piirdus mitmete nn. pahempoolsete sotsialistide «pahempoolsus» tõepoolest ainult demagoogiliste sõnakõlksudega.

Kuid ESTP-le hinnangu andmisel ei arvestanud EKP, et võrreldes Eesti kodanluse äärmiselt reaktsiooniliste

[303] Vt. «Проблемы мира и социализма», 1959. № 11, стр. 50.
[304] Vt. «Kommunist» nr. 1 (74), 25. aprillil 1929.
[305] «Kommunist» nr. 3 (76), 28. oktoobril 1929.

parteidega oli sellel parteil erinev sotsiaalne baas ja erinevad eesmärgid.

Seoses fašismi pealetungiga süvenesid pahempoolsed meeleolud nii ESTP lihtliikmete kui ka aktivistide hulgas. Seda võis märgata ka sotside mõju all olevates töölisühingutes. EKP märkis oma otsustes küll korduvalt, et tuleb astuda ka sotslikesse ametiühingutesse, et muuta neid revolutsioonilisteks.[306] Kuid kogu ESTP võrdsustamine fašistliku parteiga ja selle liikmetele diferentseeritud lähenemise puudumine viis praktiliselt selleni, et paljud revolutsioonilise meelsusega töölised ei tahtnud sotside parteisse või selle partei mõju all olevatesse ametiühingutesse kuuluvate töölistega isegi rääkida, kõnelemata ühisest võitlusest ühistes organisatsioonides. Eesti kommunistide hulgas oli tendents koos töötada vaid nende pahempoolsete sotsiaaldemokraatidega, kes olid lõplikult lahku löönud oportunistlikust ideoloogiast. Seetõttu ei osutanud EKP küllaldaselt tähelepanu tegevusühtsuse saavutamisele nende sotsiaaldemokraatidega, kes ei olnud veel lõplikult vabanenud reformistlikest vaadetest, kuid kes paljudes küsimustes jagasid kommunistide seisukohti. Kommunistide lähenemist nendele pahempoolsetele sotsiaaldemokraatidele, kes ei olnud veel lahti saanud oma poliitilisest ebajärjekindlusest, segas sageli diferentseeritud lähenemise puudumine erinevatele gruppidele ESTP-s.

Kommunistide täiesti õigustatud viha sotside liidrite vastu, kes reetsid proletariaadi huvid, kanti sageli põhjendamatult üle ka ausalt eksinud sotsiaaldemokraatidele ja nende pooldajatele-töölistele, kes püüdsid kaitsta ekspluateeritavate huve, kuid kes polnud veel jõudnud arusaamisele reformistliku tee viljatusest ja revolutsiooniliste võitlusmeetodite vajalikkusest. Arvates eranditult kõik sotsiaaldemokraadid kodanluse agentide ja reeturite kilda, tõukasid kommunistid endast eemale ka sotsiaaldemokraatlikke töölisi, selle asemel et aidata viimastel vabaneda oma eksivaadetest.

Tuleb aga tähendada, et mõningatest tõsistest vigadest hoolimata oli EKP taktika ESTP ja reformistlike ametiühingute suhtes kuni 20-ndate aastate lõpuni üldiselt õige.

---

[306] «Kommunist» nr. 3 (76), 28. oktoobril 1929.

20-ndate aastate lõpul ja 30-ndate aastate algul tugevnesid sektantlikud tendentsid Eestimaa Kommunistlikus Parteis.

Klassivõitluse ja antifašistliku liikumise hoogustumine Euroopas 1930-ndatel aastatel ja Kominterni VII kongressi otsused aitasid kommunistidel ja revolutsioonilistel ametiühingutel nii Eestis kui ka paljudes teistes maades üle saada «pahempoolsetest» vigadest ja sektantlikest tendentsidest.

NELJAS PEATÜKK

REAKTSIOONI PEALETUNG

(1930—1934)

1. Ametiühinguliikumise ühtsuse eest

1930. aasta kevad. Raske oli see Eesti proletariaadile. Hakkasid tunda andma majanduskriisi pitsitused. Samal ajal tugevnes poliitiline surve. Paljude Eestimaa Kommunistliku Partei ja ametiühingutegelaste areteerimine ning töölisklassi revolutsioonilise võitluse keskuste (Ametiühingute Kesknõukogu, Eesti Tööliste Partei) sulgemine nõrgendas tunduvalt proletariaadi jõudusid. Kõik see avaldas mõju ka 1930. a. 1. mai tähistamisele. Politsei keelas pahempoolsetel ametiühingutel demonstratsiooni korraldamise. Kommunistidel tuli piirduda ainult kodanluse terrorit paljastavate lendlehtede levitamisega. Sotsidele anti demonstratsiooniks luba. Nende rongkäik kujunes aga veel hõredamaks kui eelmisel aastal — sellest võttis osa ainult mõnisada inimest.[1] Ka paljud reformistlikesse ametiühingutesse kuuluvad töölised ei võtnud osa sotside 1. mai demonstratsioonist.

Kodanluse repressioonide tagajärjel tugevnesid väliselt sotside positsioonid töölisliikumises. Ikka ahtamaks muutusid pahempoolsete ametiühingute tegutsemisvõimalused. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli nendes tingimustes lahendada küsimus, kuidas juhtida edasi ametiühingute võitlust.

[1] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 243, l. 3.

6. mail 1930 kirjutas EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretär Konstantin Männikson selles küsimuses Poliitbüroole: «... Tallinna Kesknõukogu likvideerimisega tahavad kodanlus ja sotsid Tallinna ametiühingud sotside Keskliitu ajada, et neid sõnakuulelikuks teha. Nähtavasti uue Tallinna keskorganisatsiooni loomiseks luba ei anta... Kas ei oleks otstarbekohane lasta ametiühingud üle minna Keskliitu, kus punased kollastega tihedamalt kokku puutuksid ja võimalus avaneks tööpiiri laiemale nihutada. Sest nagu 1. mai näitas, on meie poolehoid sotslistes ühingutes suur...» [2] EKP Keskkomitee Poliitbüroo oli aga kategooriliselt pahempoolsete ametiühingute Keskliitu astumise vastu. 25. mail 1930. aastal võttis Poliitbüroo vastu spetsiaalse otsuse Eesti ametiühinguliikumise organisatsioonilise korralduse kohta. Selles otsuses rõhutatakse: «Kui sotslik Keskliidu juhatus ka lahti ütleks eriliste tingimuste (Amsterdami Internatsionaali tunnistamine, revolutsioonilisest kihutustööst lahti ütlemine jne.) ette panemisest pahempoolsetele ametiühingutele, tähendaks sotslikku Keskliitu astumine tegelikult samasugust ühinemist Amsterdami Internatsionaaliga kui tingimuste vastuvõtminegi. See tähendaks Amsterdami mõju kindlustamist ja sotsfašistide võitu Eesti ametiühinguliikumises, tähendaks punaste ametiühingute ja revolutsiooniliste tööliste jõudude killustamist ja lüüasaamist... Seda silmas pidades otsustab Poliitbüroo illbüroole ette panna leida teid uue pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu loomiseks...» [3] Ühtlasi pidas Poliitbüroo vajalikuks paralleelselt pahempoolsete ametiühingute tugevdamisega elustada tööd ka sotslikes ühingutes.

Seega lootis EKP Keskkomitee Poliitbüroo saavutada ametiühinguliikumise ühtsust järgmisel teel: 1) koondada partei põhijõud pahempoolsetesse ametiühingutesse ja muuta need juba lähemas tulevikus suurteks massiorganisatsioonideks; 2) rööbiti sellega tugevdada tööd ka reformistlikes ametiühingutes, kukutada seal sotslikud liidrid ja ühendada siis kõik töölisorganisatsioonid revolutsioonilise klassivõitluse lipu alla.

See Poliitbüroo seisukoht näitas selgesti, et Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli täielikult välja kujunenud

---

[2] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 243, l. 3.
[3] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 231, l. 27.

uus taktika ametiühinguliikumises. Kahe ametiühingukeskuse ühendamist ei peetud enam võimalikuks. Nagu näitasid järgnevate aastate kogemused, ei olnud Poliitbüroo uue taktika väljatöötamisel arvestanud reaalset olukorda ja klassijõudude vahekorda. Pahempoolsetest ametiühingutest ei kujunenud laiu hulki haaravaid massiorganisatsioone. Seda kõigepealt ränkade repressioonide, aga samuti vigade tõttu ametiühingute juhtimisel. Samal ajal ei jätkunud parteil jõudu, et organiseerida sotslike ametiühingute ülevõtmist. Väära taktika tagajärjel süvenes lõhe ametiühingutes veelgi. Seega oli EKP Keskkomitee Poliitbüroo otsus oma olemuselt «pahempoolne» viga.

1930. aasta sügisel tugevnes mõningal määral EKP illegaalne organisatsioon. EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretäriks oli sel ajal noor, heade organisaatorivõimetega kommunist Osvald Tuul. Tema juhtimisel tihenesid sidemed partei ja pahempoolsete ametiühingute vahel. 1931. aasta kevadeks olid Illegaalsel Bürool Tallinnas vahetud sidemed transpordi-, kiu-, ehitus-, rätsepa- ja nahatööliste ning trammiteenijate ametiühinguga.[4] Kiutööliste ametiühingus töötas mõnda aega kommunistlik fraktsioon; tehti ettevalmistusi fraktsioonide loomiseks ka teistes ametiühingutes. Seoses parteiorganisatsiooni loomisega Tartus 1931. aasta algul tugevnes partei mõju Tartu ametiühingutes. 1931. aasta mai algul kirjutas Illegaalse Büroo sekretär O. Tuul Keskkomiteele Tartu ametiühingute kohta järgmiselt: «Siin oleme lühikese ajaga palju tööd ära teinud. Teoksil on kõigi pahempoolsete ühisuste koondamine ühise väerinna nõudmiste ümber... Väljatöötamisel platvorm ja tegevuskomitee loomine viiest ühisusest.»[5] Kindlalt püsisid revolutsioonilise klassivõitluse platvormil ka Narva ametiühingud, kuigi Illegaalsel Bürool 1931. aasta kevadel side Narvaga katkes.

Vastavalt Kommunistliku Partei juhtnööridele esitasid Tallinna Transporditööliste Ametiühing ja Eesti Kiutööliste Ametiühing Kohtu- ja Siseministeeriumile 16. mail 1931. a. taotluse registreerida Tallinna ja Harjumaa Ametiühingute Kesknõukogu. See pidi kujunema uueks pahempoolsete ametiühingute keskuseks. Kohtu- ja sise-

---

[4] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 33—36, 47—48.
[5] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 36.

minister lükkas aga selle taotluse tagasi, tuues ettekäändeks mõningaid vormilisi pisipuudusi põhikirjas.[6]

Pahempoolsete ametiühingute tegevuse elavnemise üheks tunnistajaks oli 1931. aasta 1. mai demonstratsioon Tallinnas. Pahempoolsed ametiühingud korraldasid oma demonstratsiooni lahus sotside demonstratsioonist. Seejuures võttis revolutsiooniliste ametiühingute demonstratsioonist osa ka palju organiseerimata töölisi suurematest vabrikutest («Krull», «Luther», Balti Puuvillavabrik jt.). Osavõtjate arv ulatus ligi 10 000-ni, ületades tunduvalt sotside demonstratsiooni.[7] Tartus ja Narvas korraldasid pahempoolsed ametiühingud suured maikoosolekud. Üldse tugevnes poliitiline kasvatustöö pahempoolsetes ametiühingutes. Sageli korraldasid nad ettekandeid poliitilistel teemadel, revolutsioonilisi tähtpäevi tähistati kontsertmiitingutega.

Siiski jäi pahempoolsete ametiühingute mõju laiades töölishulkades veel võrdlemisi nõrgaks. Vähe tegelesid nad töölisklassi majandusliku võitluse juhtimisega.

Reformistlikes ametiühingutes ei õnnestunud Kommunistlikul Parteil sel ajal ulatuslikumat tegevust organiseerida. Ühelt poolt pidurdasid seda vead partei taktikas, teiselt poolt sotside aktiivne vastutöö. Sotsid püüdsid igati nõrgendada revolutsioonilisi jõude Keskliidus ja töölisliikumises üldse. 10. aprillil 1931. aastal, s. o. vahetult enne Eestimaa Töölisühingute Keskliidu kongressi, heideti Tallinna Puutööliste Ühing Keskliidust välja.[8] See ametiühing oli aga üks revolutsioonilise opositsiooni kindlamaid esindajaid Keskliidus. Varsti organiseerisid sotsid paralleelorganisatsioonina reformistliku Tallinna Puutööliste Üldühingu. 1931. aasta septembris moodustati ka revolutsioonilisele kiutööliste ühingule Tallinnas paralleelne reformistlik organisatsioon — Tallinna Tekstiilitööliste Ühing.[9] Nii püüdsid sotside liidrid süvendada lõhet töölisklassis.

11. ja 12. aprillil 1931. aastal toimus Tallinnas Eestimaa Töölisühingute Keskliidu III (Eesti ametiühingute V) kongress. Keskliitu kuulus 1931. aasta alguseks 27 ameti-

---

[6] ENSV ORKA, f. 14, nim. 11, s.-ü. 218, l. 3, 6, 7.
[7] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 37—38.
[8] «Rahva Sõna» nr. 79, 12. aprillil 1931.
[9] «Tööliste Hääl», 1931, nr. 3, lk. 47—48.

ühingut 5275 liikmega.[10] Enamik neist olid mõnekümneliikmelised pisiorganisatsioonid. Suuremaid ametiühinguid oli ainult viis: Üle-eestimaaline Meremeeste Liit, Üleriiklik Maatöörahva Ühing, Eesti Raudteetööliste Ühing, Eestimaa Rätsepatööliste Liit ja Eesti Trükitööliste Liit. Nagu eelmisedki, nii ka see Keskliidu kongress ei kujutanud endast Eesti organiseeritud proletariaadi täielikku esindust. Rida pahempoolseid ametiühinguid (Tallinna Transporditööliste Ametiühing, Eesti Kiutööliste Ametiühing, Eestimaa Ehitustööliste Liit jt.) ei olnud esindatud, kuna nad ei kuulunud Keskliitu. Kongressil olid kindlas enamuses reformistid. Seetõttu ei mobiliseerinud kongress ka proletariaati aktiivsele võitlusele oma huvide eest. Enamuse poolt vastuvõetud tegevuskava sisaldas ainult ebamääraseid oportunistlikke fraase: «Iga soodsa poliitilise ja majandusliku olukorra ärakasutamine võitluse ettevalmistamiseks töölisklassi töö- ja elamistingimuste parandamise eest»; «Üldise riigi- ja rahvamajanduse arendamisele mõju avaldamine Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu majanduspoliitilise programmi vaimus, et luua ka eesti töölisklassile soodsamaid eeldusi oma majanduslike sihtide saavutamiseks», jne.[11]

Siiski kritiseerisid üksikud delegaadid kongressil Keskliidu juhatust ja üldse sotside liidrite kodanlusega koostöötamise poliitikat. Tallinna ja Narva rätsepatööliste esindajad rõhutasid, et Keskliidu juhtivad tegelased pole küllaldaselt võidelnud töölisklassi olukorra parandamise eest.[12] Rida delegaate tegi teravaid etteheiteid Keskliidu Nõukogule selle eest, et just kongressi eelõhtul heideti Keskliidust välja Tallinna Puutööliste Ühing. Selle kohta ütles Narva delegaat Rudolf Liivoja: «Hüüdsõna «kõigi maade töölised, ühinege!» on saanud ainult sõnakõlksuks, sest ühe käega kutsutakse töölisi ühinema, teise käega paisatakse nad laiali. Või tuleb see sellest, et sotsialistid istuvad koos kodanlastega riigitüüril? Kodanlased teostavad riigiasutuste koondamist, selle eeskujul on ka Keskliit asunud ennast koondama.»[13] See opositsioon jäi aga suhteliselt nõrgaks ning Eestimaa Töölisühingute Kesk-

[10] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 47.
[11] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 7, l. 24.
[12] «Esmaspäev» nr. 15, 13. aprillil 1931.
[13] «Vaba Maa» nr. 85, 12. aprillil 1931.

liidu juhatusse jäid endiselt püsima parempoolsete sotside tegelased.

1931. aasta juunis õnnestus poliitilisel politseil reeturi abiga anda ränk löök Eestimaa Kommunistlikule Parteile. Areteeriti suur osa partei aktiivist eesotsas Illegaalse Büroo sekretäri O. Tuulega. Rüüstati mõlemad partei trükikojad. See avaldas rasket mõju kogu proletariaadi võitlusele Eestis. Ajutiselt katkesid sidemed partei ja pahempoolsete ametiühingute vahel. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee suunas sel ajal ametiühingute tegevust peamiselt lendlehtede ja üleskutsete kaudu. Samal ajal õnnestus pahempoolsetesse ametiühingutesse pugeda üksikutel avantüristidel ja isegi kodanliku politsei agentidel. EKP Keskkomitee organiseeris pärast 1931. aasta sissekukkumist ulatuslikku võitlust provokaatorite vastu. Partei väljaannetes tutvustati konspiratsioonireegleid ja toodi ära ka provokaatorite nimekirju. Kahtlemata aitas see kampaania tõsta tööliste valvsust ja puhastada ametiühinguid provokaatoritest. Kahjuks tehti aga seejuures tõsiseid vigu. Nimelt koostati provokaatorite nimekirju sageli juhuslike ja kontrollimata andmete alusel.[14] Seetõttu sattus neisse nimekirjadesse ka mitmeid ausaid töölisaktiviste. Sellised vead aga tekitasid pahempoolsetes ametiühingutes ebatervet vastastikuse kahtlustamise õhkkonda ning aitasid süveneda sektantlikel meeleoludel.

Kõigist neist puudustest hoolimata etendasid pahempoolsed ametiühingud ka järgnevatel aastatel positiivset osa töölisklassi poliitilisel kasvatamisel.

22. juulil 1931. aastal õnnestus lõpuks registreerida uus pahempoolsete ametiühingute keskus — Tallinna ja Harjumaa Ametiühingute Kesknõukogu.[15] Uue kesknõukogu tööst võtsid aktiivselt osa Tallinna Transporditööliste Ametiühing, Eesti Kiutööliste Ametiühing, Eestimaa Ehitustööliste Liit ja Tallinna Puutööliste Ühing. Pahempoolsed ametiühingud tegutsesid edasi ka Tartus ja Narvas. Eriti hoogsaks muutus aastail 1931—1933 Eesti Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonna tegevus. Tavaliselt kaks korda kuus korraldas see ametiühing puhkeõhtuid, kus peeti nii eesti kui ka vene keeles ettekandeid mitmesugustel poliitilistel teemadel.[16] Õhtulauas lauldi revolutsiooni-

[14] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 632, l. 12.
[15] ENSV ORKA, f. 14, nim. 11, s.-ü. 218, l. 14.
[16] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 291, l. 1—2.

lisi ja usuvastaseid laule. Suurt tööd tegi Kiutööliste Ametiühingu Narva osakond venekeelse poliitilise kirjanduse («Pravda», «SSSR na stroike» jt.) ja EKP Keskkomitee väljaannete («Klassivõitlus», «Kommunist») levitamisel Narva tööliste keskel ja ümbruse külades.[17] Seda kirjandust said Narva töölised osalt oma NSV Liidus elavate sugulaste ja tuttavate kaudu, samuti organiseeris EKP Keskkomitee poliitilise kirjanduse saatmist revolutsioonilistele töölistele. Iseloomulik Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonnale oli eesti ja vene rahvusest tööliste üksmeelne võitlus kodanluse vastu. Osakonna juhatusse kuulusid revolutsioonilised töölised Voldemar Mölder, Aleksander Kiidelmann jt. Kuigi Narvas ei olnud tol ajal EKP organisatsiooni, oli Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonnas Kommunistliku Partei ideeline mõju küllalt suur. See mõju tugevnes veelgi 1933. aastal, kui Narvas teenis kodanlikus armees aega kommunist Alfred Taalman. Ta külastas sageli kiutööliste ametiühingut ja andis näpunäiteid ametiühingu tegevuse juhtimiseks.

Sotside mõju Narva tööliste hulgas oli võrdlemisi väike. 1932. aasta veebruaris asutati küll Eesti Töölisühingute Keskliidu oportunistlike liidrite initsiatiivil Narva Tekstiilitööliste Ühing vastukaaluks Eesti Kiutööliste Ühingu Narva osakonnale.[18] Kuid uus ühing ei täitnud töölisliikumise lõhestajate lootusi. Pahempoolsed töölised astusid ka uue ühingu liikmeks ja saavutasid seal enamuse. Nüüd otsustati Narva Tekstiilitööliste Ühing nii-öelda konserveerida, s. t. tema tegevus praktiliselt lõpetati ja ta jäi eksisteerima ainult paberil.[19]

Tartus muutus pahempoolsete ametiühingute tegevus elavamaks alates 1932. aasta sügisest. Sel ajal asusid Tartusse elama endine poliitvang kommunist Arnold Kriisemann ja Tallinnast väljasaadetud noor revolutsioonilise töölisliikumise tegelane Oskar Cher. Tartus võeti O. Cher 1933. a. jaanuaris vastu EKP ridadesse. Kriisemanni ja Cheri kaudu said Tartu pahempoolsed töölisorganisatsioonid otsese sideme Kommunistliku Parteiga.[20] See andis

[17] A. Kiidelmaa mälestused. PAI käsikirjafond.
[18] «Tööliste Hääl», 1932, nr. 2, lk. 31.
[19] A. Kiidelmaa mälestused. PAI käsikirjafond.
[20] Olemasolevate andmete kohaselt Tartus tol ajal suuremat parteiorganisatsiooni ei olnud. Mõnda aega täitis Tartu parteiorganisaatori ülesandeid Eduard Vassil, kes pidas ühendust EKP Kesk-

Arnold Kriisemann.

Oskar Cher.

nende tööle ka sihikindlama poliitilise joone. Eriti paistsid oma aktiivse tegevuse poolest silma Tartu Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tartu Naiskäsitööliste Ühing ja Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakond. Sageli korraldasid need organisatsioonid kõnekoosolekuid poliitilistel teemadel. Nii tähistas Tartu Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 15. aastapäeva 7. novembril 1932. aastal avaliku kõnekoosolekuga. Sellel koosolekul esines 1932. aasta kevadel töölisdelegatsiooniga NSV Liitu külastanud töölisaktivist August Hint oma tähelepanekutest Nõukogude Liidus. Ta rõhutas, et Nõukogude Liidus tehakse hiiglaslikku ülesehitustööd, et Nõukogudemaa on kõigi tööliste lootuste maailm. Sõna võtsid ka O. Cher ja A. Kriisemann, kes selgitasid proletariaadi klassivõitluse ülesandeid. 18. detsembril 1932. a. korraldas sama ametiühing jällegi avaliku kõnekoosoleku, kus esines revolutsioonilise

komiteega. Tema võttis parteisse vastu ka O. Cheri. E. Vassil ise legaalsete töölisorganisatsioonide tööst kuigi aktiivselt osa ei võtnud.

töölisliikumise aktivist Erhard Lepik teemal «Majanduskriis ja sõjahädaoht». Ettekandes paljastati kodanlike riikide sõjaplaane NSV Liidu vastu. Teise ettekande — ametiühingulise liikumise ülesannetest — esitas O. Cher. Ta kutsus töölisi kaitsma oma huve visas streigivõitluses. Ühtlasi rõhutas ta, et ametiühingud peavad astuma välja NSV Liidu kaitseks.[21]

Pärnus asutati 1932. aasta kevadel endise poliitvangi kommunist Erich Tarkpea juhtimisel uus pahempoolne ametiühing — Pärnu Ehitustööliste Ühing. Uus ühing võttis juba oma asutamiskoosolekul eitava seisukoha Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu suhtes ja kaitses ka edaspidi revolutsioonilise klassivõitluse põhimõtteid.[22]

1932.—1933. a. tugevnesid opositsioonilised meeleolud reformistlikes ametiühingutes. Fašismi pealetungi tugevnemine nii Eestis kui ka rahvusvahelises ulatuses pani paljusid seni sotsiaaldemokraatide mõju all olnud töölisi kahtlema parempoolsete sotsialistide liidrite poliitika õigsuses. Seoses sellega laienes 1932. aastal tunduvalt pahempoolne opositsioon Eesti Sotsialistlikus Tööliste Parteis. Eriti rida ESTP maaosakondi (Vana-Kariste, Vana-Vändra, Vana-Kuuste jt.) avaldasid ühel või teisel viisil oma protesti sotside liidrite poliitika vastu. Suurt mõju avaldas eesti sotsialistidele fašismi võit Saksamaal 1933. aasta algul. Nähes, et saksa sotsiaaldemokraatide reformistlik taktika tasandas teed fašismile, hakkasid paljud ESTP liikmed mõistma, kuhu võib viia eesti sotside liidrite oportunistlik poliitika.

Pahempoolse opositsiooni tugevnemisega ESTP-s oli tihedalt seotud revolutsiooniliste meeleolude kasv Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvates reformistlikes ametiühingutes — olid ju nendes juhtivatel kohtadel peamiselt ESTP liikmed. Üheks suuremaks Keskliidu organisatsiooniks oli Üleriiklik Maatöörahva Ühing. Reas selle ühingu osakondades saavutasid revolutsioonilised maatöölised 1932.—1933. aastal ülekaalu. Nii läks 1932. aasta lõpul Maatöörahva Ühingu Suure-Kõpu osakonna juhatus revolutsiooniliste tööliste kätte. Nende tegevust suunas siin kommunist Alfred Taalman.[23] Vana-Kariste vallas

---

[21] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 119, s.-ü. 147, l. 656 ja 659.
[22] ENSV ORKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1.
[23] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 831, l. 27 jj.; «Tööliste Võitlus» nr. 9,

tegi maatööliste seas poliitilist selgitustööd endine poliitvang kommunist Jaan Pärn.[24] 1931.—1932. aastal töötas Üleriikliku Maatöörahva Ühingu organisaatorina Pärnumaal pahempoolne sotsialist Aleksander Aben,[25] kes juhtis kohalike ühingute tegevust pahempoolses suunas. Seepärast vallandati ta parempoolsete sotside nõudel 1932. aasta kevadel, kuid ta jätkas selgitustöö tegemist maatööliste keskel. Üleriikliku Maatöörahva Ühingu IV kongressil (22. aprillil 1933. aastal), kus olid kõige arvukamalt esindatud revolutsiooniliselt meelestatud Pärnumaa maatööliste ühingud, saavutas enamuse pahempoolne tiib. Ka kongressil valitud uues juhatuses oli ülekaal pahempoolsetel sotsialistidel (A. Aben, A. Jõeäär, O. Pärn jt.). Juhatuse esimeheks valiti A. Aben.[26] Seega oli parempoolsete sotside võim selles ametiühingus murtud. Uue juhatuse energilise organiseerimistöö tulemusena kasvas kiiresti Üleriikliku Maatöörahva Ühingu liikmeskond. Ühtlasi suunas juhatus kohalikke ühinguid fašismivastasele võitlusele.

Ka Üle-eestimaalises Meremeeste Liidus, kuhu kuulus 1932. aastal 929 inimest,[27] süvenesid revolutsioonilised meeleolud. Suurt osa etendasid seejuures Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali Eesti sektsiooni liikmed. Revolutsiooniliste meremeeste rahvusvaheline organisatsioon — Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaal (tuntud ingliskeelse lühendi järgi — ISH) — asutati 1930. aastal. Järgmisel aastal pandi Eestimaa Kommunistliku Partei vahetul osavõtul alus Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali Eesti sektsioonile,[28] mille tööd juhtisid ka edaspidi kommunistid (Anton Vahtmann-Vaarandi, Johannes Peet jt.). Sektsiooni juhtkonnast asus esialgu osa Leningradis, osa Hamburgis. Alates 1933. aasta teisest poolest koondus aga Eesti sektsiooni juhtimine Kopenhaagenisse. ISH Eesti sektsioonil ei olnud võimalik Eestis avalikult tegutseda. Tema liikmed kuulusid Üle-eestimaalisse Meremeeste Liitu, moodustades seal pahem-

5. novembril 1932 ja nr. 10, 12. novembril 1932; E. Petersoni mälestused. PAI käsikirjafond.

[24] J. Pärna mälestused. PAI käsikirjafond.

[25] EKPA, f. 2, nim. 36, s.-ü. 1, l. 52—53.

[26] EKPA, f. 2, nim. 36, s.-ü. 1, l. 53; «Rahva Sõna» nr. 80, 26. aprill 1933. a.

[27] «Tööliste Hääl», 1933, nr. 2, lk. 19.

[28] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 20, l. 2.

poolse opositsiooni. Nad tegid ulatuslikku poliitilist selgitustööd meremeeste keskel, paljastades Meremeeste Liidu sotslike juhtide töörahvavaenulikku tegevust. Silmapaistvat osa revolutsioonilise opositsiooni organiseerimisel Meremeeste Liidus etendas ISH liige Kaalep Niit. 1933. aasta jaanuaris avaldas Meremeeste Liidu erakorraline peakoosolek liidu oportunistlikule juhatusele umbusaldust.[29]

12. veebruaril 1933 toimus Meremeeste Liidu peakoosolek, mille päevakorras oli uue juhatuse valimine. Seni liidu eesotsas olnud paadunud oportunistid (A. Tiitus jt.) püüdsid sel koosolekul pahempoolse opositsiooni organisaatoreid Meremeeste Liidust välja heita. Enamik meremehi toetas aga opositsiooni. Selle asemel et opositsiooni juhti K. Niitu liidust välja visata, valiti ta hoopis juhatuse aseesimeheks. Tekkis reaalne võimalus vabastada peatselt kogu Meremeeste Liit oportunistide küüsist ja juhtida ta revolutsioonilise klassivõitluse teele. See tekitas suurt ärevust poliitilises politseis. Tallinna poliitilise politsei komissar kirjutas oma ettekandes:

«Praegu Ü. E. Meremeeste Liidu juhatuses olles on Niit aktiivne ja tooniandev isik, korraldab kõne- ja organiseerimiskoosolekuid, kus propageerib pahempoolse opositsiooni kasuks ja õhutab streigi meeleolu; on koostanud Liidu juhatuse jaoks oma poliitilise meelsuse kohaselt tegevuskava . . .

. . . Niisuguses olukorras on Niitil täiesti võimalik lähemal ajal uut erakorralist peakoosolekut uue juhatuse valimiseks kokku kutsuda ja tervet juhatuse koosseisu pahempoolse opositsiooni pooldajatest moodustada. Sellega oleks meremeeste organisatsioon kommunistlikule orientatsioonile viidud, missugune nähtus tooks paratamata soovimata rahutut meeleolu meremeeste hulgas . . .»[30]

Politsei võttis tarvitusele abinõud K. Niidu kõrvaldamiseks Meremeeste Liidust. Liidu järjekordse üldkoosoleku eel areteeriti K. Niit. Teda hoiti mõned päevad vahi all, et ta ei saaks koosolekust osa võtta. Varsti pärast koosolekut politsei küll vabastas Niidu, kuid juba 1933. aasta aprillis saatis sisekaitseülem tema kui kodanlikule korrale hädaohtliku isiku kaitseseisukorra piirkonnast välja.[31]

[29] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 111, l. 42.
[30] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 111, l. 45—46.
[31] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 111, l. 53, 60, 64.

Kuid oportunistide positsioonid Üle-eestimaalises Meremeeste Liidus olid kõikuma löönud. Sellepärast otsustasid nad asuda liidu likvideerimise teele.[32] Meremeeste Liidu asemele moodustati 1933. aasta kevadel kaks ametiühingut: Eesti Kaubalaevastiku Kütjate Ühing ja Eesti Kaubalaevastiku Dekimeeste Ühing. Selle manöövriga nõrgestati ajutiselt revolutsiooniliste meremeeste jõude.

Fašismi pealetungi tugevnemine nõudis kõigi maade kommunistidelt otsustavat tegutsemist: iga hinna eest oli vaja luua töölisklassi ühisrinne võitluseks fašismi vastu. 1933. aasta märtsi alguses avaldas Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee üleskutse, milles ta soovitas kommunistlikel parteidel, vastavalt oma maa olukorrale, pöörduda sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide poole ettepanekuga organiseerida ühine võitlusrinne.[33] Kominterni juhtnööride kohaselt muutis ka Eestimaa Kommunistlik Partei oma taktikat ühisrinde küsimuses. Kuni 1933. aasta märtsini pidas EKP töölisklassi ühtsuse saavutamise ainsaks teeks pahempoolsete töölisorganisatsioonide tugevdamist ja reformistlike ühingute ülevõtmist revolutsiooniliste tööliste poolt. Seejuures ei peetud võimalikuks kompromissi — kokkulepet reformistlike ja pahempoolsete töölisorganisatsioonide vahel ühiseks võitluseks fašismi vastu. 1933. aasta märtsis avaldatud Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee üleskutses läheneti ühisrinde küsimusele juba teisiti: nimelt tehti Eesti Sotsialistlikule Tööliste Parteile, Eestimaa Töölisühingute Keskliidule ja Vene Pahempoolsete Sotsialistide Parteile ettepanek ühisrinde loomiseks.[34] Üleskutses oli ette nähtud organiseerida ühist tegevust esmajoones kahes küsimuses: 1) võitluses sõjaseaduse tühistamise eest ja 2) võitluses töötute riikliku kindlustamise ning neile igakülgse abi andmise eest. Ühtlasi teatati üleskutses, et EKP on valmis vastastikusel alusel lõpetama ühise võitluse ajajärguks ESTP ja Eestimaa Töölisühingute Keskliidu arvustamise, kui viimased hakkavad ühisrindes tegelikult võitlema esitatud nõudmiste eest.

[32] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1186, l. 6; ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 5, l. 1.

[33] Üleskutse ilmus 5. märtsil 1922 ajalehes «Humanité», 6. märtsil «Pravdas», varsti andis Eestimaa Kommunistlik Partei selle eraldi lendlehena välja ka eesti keeles (vt. ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 78, l. 139).

[34] «Klassivõitlus», 1933, nr. 153, lk. 44—46.

Parempoolsete sotside liidrid vastasid sellele ettepanekule ESTP häälekandja «Rahva Sõna» veergudel sõimuga Kommunistliku Partei aadressil. Paadunud reformistid ei tahtnud kuuldagi koostööst pahempoolsete töölisorganisatsioonidega, rääkimata Kommunistlikust Parteist. Samal ajal aga kasvas töölishulkades kiiresti ühisrinde pooldajate arv.

Fašismi saab tagasi tõrjuda ainult kõigi tööliste ühise võitlusega — see mõte kõlas paljudes sõnavõttudes Eestimaa Töölisühingute Keskliidu IV (Eesti ametiühingute VI) kongressil (23. aprillil 1933. a.). Kongressist võttis osa 126 saadikut, kes esindasid 41 ametiühingut 5982 liikmega.[35] Üldse kuulus 1933. a. algul Keskliitu 47 ametiühingut 6129 liikmega.[36]

Seega oli Keskliitu kuuluvate ametiühingute liikmete arv eelmisest kongressist saadik mõnevõrra kasvanud, kuid ikkagi koondas ta oma ridadesse üksnes väikese osa Eesti proletariaadist. Keskliidu juhatus oli püüdnud luua sidemeid ka väljaspool Keskliitu tegutsevate kutseorganisatsioonidega. Nii asutati 1932. aastal Eestimaa Töölisühingute Keskliidu, Riigi- ja Omavalitsusteenijate Keskliidu, Eesti Õpetajate Liidu, Eesti Omavalitsuste Teenijate Liidu, Eesti Raudteelaste Keskühingu, Posti-, Telegraafi- ja Telefoniteenijate Kutseühingu, Eesti Metsateenijate Ühingu ning Riigi- ja Omavalitsusteenijate Tallinna Ühingu omavahelise kokkuleppe alusel Palgateenijate Organisatsioonide Aktsioontoimkond. Tolle toimkonna tegevus piirdus aga peamiselt mõnede deklaratsioonidega palkade kärpimise ja elukalliduse vastu.[37] Peale Töölisühingute Keskliidu olid kõik teised toimkonda kuuluvad organisatsioonid ametnike ühingud. Samal ajal hoidus Töölisühingute Keskliidu juhatus kramplikult eemale igasugusest koostööst pahempoolsete ametiühingutega.

Ka Keskliidu IV kongressil oli reformistlikel tegelastel veel ülekaal, kuid pahempoolse opositsiooni hääl kõlas juba palju jõulisemalt kui kaks aastat varem III kongressil. Rida sõnavõtjaid kritiseeris Keskliidu juhatust nõrga organiseerimistöö pärast, mitmed delegaadid ründasid aga teravalt ka oportunistliku juhatuse poliitilist joont. Nii

[35] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 246.
[36] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 47.
[37] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 47—48; «Tööliste Hääl», 1932, nr. 8, lk. 116 ja 1933, nr. 3, lk. 41.

ütles Tartu delegaat Arnold Stein otse välja: «Töölisühingute Keskliit on tegutsenud kui kodanlik organisatsioon, aga mitte kui marksistlik organisatsioon.»[38] Viljandi pahempoolsete tööliste esindaja Peeter Puis rõhutas: «Oleme kuulnud ilusaid sõnu ja neid oleme kaua kuulnud. Miks tõrjub ETK (Eestimaa Töölisühingute Keskliit) ühinguid tagasi ja vaadatakse mõnitavalt pahempoolsete ühingute peale . . .»[39] Mitmed sõnavõtjad märkisid, et Hitleri võimuletulekuks Saksamaal on kaasa aidanud sotsiaaldemokraadid ja Eestis tuleks kõigil töölisorganisatsioonidel ühiselt välja astuda fašismi vastu.

Ilmekalt peegeldasid töörahva meeleolusid Viljandi Töölisühingu üldkoosolekul vastuvõetud resolutsioonid, mis esitati Keskliidu IV kongressile. Need resolutsioonid sisaldasid järgmisi tähtsamaid nõudeid:

1. Töölisühingute Keskliidult nõuda, et kõik töölisühingud kuuluksid Keskliidu alla ja et Keskliit ei teeks mingisuguseid takistusi liitu astumise suhtes, poliitilise meelsuse peale vaatamata.
2. Keskliidul kategooriliselt nõuda ESTP riigikogurühmalt tööliste huvide kaitsmist.
3. Keskliidul tuleb astuda sammusid, et hädaabitööd praegusel kujul lõpetataks ja muretsetaks tööd kõikidele, kes seda vajavad. Tuleb ära kaotada juurdemaks peekonile, võile ja munadele ning rukkimonopol.
4. Keskliit peab võtma tarvitusele abinõud võitluseks vabadussõjalaste liikumise vastu, et Eestis ei korduks Saksamaa lugu.
5. Töölisühingute Keskliidule ülesandeks teha, et ta ESTP riigikogurühmalt nõuaks nende resolutsioonide täitmist. Kui ESTP riigikogurühm seda ei tee, tuleb ta tegevus hukka mõista ja tunnistada kolmandaks kodanlikuks parteiks.[40]

Parempoolsetest sotsidest koosnev juhatus ei lasknud Viljandi tööliste nõudmisi kongressil arutamisele panna. Need võeti ainult kongressi materjalide hulka.

Hoolimata paljudest kriitilistest sõnavõttudest oli kongressi enamus veel reformistide mõju all. Pahempoolne opositsioon ei esinenud ühtselt ja organiseeritult ning

---

[38] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 60.
[39] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 71.
[40] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 11, l. 108.

tema jõud ei ulatanud üle 20 protsendi kongressi delegaatidest. Seetõttu õnnestus parempoolsetel sotsidel säilitada ülekaal ka Keskliidu uues juhatuses, mille esimeheks jäi edasi paadunud oportunist B. Eilman.

Parempoolsete sotside vastuseisu tõttu ei õnnestunud esialgu ühisrinde loomine pahempoolsete ametiühingute ja Eestimaa Töölisühingute Keskliidu vahel. 1933. aasta kevadel hakkasid mitmed pahempoolsed töölisorganisatsioonid kommunistide juhtimisel looma ühisrinnet altpoolt, s. o. üksikute reformistlike ametiühingutega.

Esimesi samme sel alal astusid Tartu töölised. 9. aprillil 1933 tutvustas O. Cher Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakonna ja Tartu Naiskäsitööliste Ühingu koosolekutel EKP Keskkomitee üleskutset «Töörahva ühise väerinna eest» ja kutsus üles fašismi vastu ühisrinnet looma.[41] Mõlemad ametiühingud toetasid seda ettepanekut. Võitlusse ühisrinde eest liitusid ka teised Tartu pahempoolsed töölisorganisatsioonid: Tartu Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing, Tartu Töötute Komitee ja Tartus asuv Üle-eestimaaline Töötute Komitee. Nimetatud organisatsioonid töötasid oma ühistel nõupidamistel O. Cheri juhtimisel välja järgmised ühisrinde ülesanded: võitlus kindlustamise eest töötaoleku vastu, palkade alandamise vastu, põhiseaduse muutmise vastu, kaitseseisukorra kaotamise eest. Neid nõudmisi sisaldav ühisrinde ettepanek saadeti 1933. aasta aprilli lõpus Tartu Töölisühingute Keskliidule, sotside partei Tartu osakonnale ja noorsotside ühingule.[42] Samal ajal tegid Tartu revolutsioonilised töölised laialdast selgitustööd ühisrinde ja fašismivastase võitluse küsimustes. 11. aprillil 1933. aastal Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu poolt Tartus korraldatud avalikul kõnekoosolekul selgitas fašismivastase võitluse ülesandeid August Hint. Paar nädalat hiljem, 25. aprillil, esines O. Cher avalikul kõnekoosolekul teemal «Töölisklassi ühisrinne».[43] Vahetult enne 1. maid anti pahempoolsete töölisorganisatsioonide poolt välja «Üleskutse Tartu töörahvale 1. maiks», milles kutsuti kõiki Tartu töölisi osa võtma ühisest 1. mai

---

[41] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 119, s.-ü. 147, l. 640.

[42] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 271-a, l. 17; EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 323, l. 5.

[43] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 119, s.-ü. 147, l. 640.

Tartu töölisorganisatsioonide ühine maidemonstratsioon 1933. aastal.

demonstratsioonist. 1. mail toimuski ühisrinde üritusena kõigi töölisorganisatsioonide ühine rongkäik läbi linna Tähtvere parki, kus peeti vabaõhumiiting. Miitingust võttis osa ligi 6000 töölist. Töölisklassi ühisrinde tähtsust selgitasid seal O. Cher, A. Hint ja A. Stein. Miitingust osavõtjad tervitasid üksmeelselt nende ettepanekut luua võitluseks fašismi vastu töölisklassi ühisrinne.[44]

Tartu Töölisühingute Keskliidu, ESTP Keskkomitee ja ESTP Tartu osakonna juhatuse vastuseisu tõttu teisi ulatuslikumaid ühisrinde üritusi korraldada ei õnnestunud. Ühisrinde edasisi edusamme Tartus takistasid ka politsei repressioonid. 1933. a. mai lõpus areteeriti rida aktiivsemaid Tartu töölisliikumise tegelasi — O. Cher, A. Hint, E. Lepik, A. Stein jt. (A. Kriisemann oli areteeritud juba mõni kuu varem). 8. juunil 1933. a. suleti kohtu- ja siseministri otsusega Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing, Tartu Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tartu Naiskäsitööliste Ühing ning Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakond.[45] See oli Tartu revolutsioonilisele töölisliikumisele raskeks löögiks.

[44] «Võitlusrinne» nr. 2, 18. mail 1933.
[45] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 119, s.-ü. 147, l. 1020.

1933. aasta suvel tehti ka Tallinnas mõningaid katseid koondada kõiki ametiühinguid ühisesse fašismivastasesse võitlusse. 14. juulil saatis Tallinna ja Harjumaa Ametiühingute Kesknõukogu Eestimaa Töölisühingute Keskliidule ja Keskliitu kuuluvate Tallinna ametiühingute juhatustele ettepaneku võtta osa fašismivastase ühisrinde loomise koosolekust. Vastuseks sellele saatis Keskliidu juhatus 19. juulil kõigile Keskliitu kuuluvatele ametiühingutele ringkirja, kus keelati kategooriliselt igasugune osavõtt ühisrinde üritustest.[46] Kuigi mitmed Keskliitu kuuluvad ametiühingud (Tallinna Nahatööliste Ametiühing, Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing jt.) protesteerisid selle otsuse vastu, õnnestus Töölisühingute Keskliidu sotslikul juhatusel ühisrinne Tallinnas esialgu nurja ajada.

Mõnevõrra suuremat edu saavutati töölisklassi ühisrinde loomisel Pärnus. Tähtsamateks pahempoolseteks töölisorganisatsioonideks olid seal tol ajal Pärnu Ehitustööliste Ühing ja Tööliste Hariduse ja Kehakultuuriühing. Nemad algatasidki ühisrinde mõtte. 11. juunil 1933. a. võttis Pärnu Ehitustööliste Ühingu erakorraline üldkoosolek E. Tarkpea ettepanekul vastu otsuse pöörduda kõigi töölisühingute poole ringkirjaga ühisrinde moodustamiseks.[47] 2. juulil järgnes rea töölisühingute esindajate nõupidamine. Seal valiti tööliste ühisrinde Pärnu tegevuskomitee ja töötati välja ühisrinde platvorm, mis sisaldas hulga konkreetseid majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi: tööpuuduse vastu kindlustamine riigi, omavalitsuse ja ettevõtja kulul, palkade tõstmine, kehvtalunike võlgade kustutamine, parunitele tasu maksmise lõpetamine, sõjaseisukorra kaotamine, poliitvangide vabastamine jne.[48] Need nõudmised paljundati hiljem šapirograafil ja saadeti töölisühingutele laiali. Rahvusvahelise sõjavastase päeva — 1. augusti puhul andis tegevuskomitee välja antifašistliku lendlehe.[49]

Ka Pärnus segas politsei vahele tööliste ühisrinde tegevusele. 13. augustil ajas ta laiali järjekordse ühisrinde nõupidamise. E. Tarkpea areteeriti ja saadeti välja Kihnu

[46] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 14, l. 9—14.
[47] ENSV ORKA, f. 2121, nim. 1, s.-ü. 12014, l. 4; ENSV ORKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 2, l. 8—9.
[48] ENSV ORKA, f. 2121, nim. 1, s.-ü. 12014, l. 4—6.
[49] ENSV ORKA, f. 2121, nim. 1, s.-ü. 12014, l. 113.

saarele. Ühisrinde algatajad — Pärnu Ehitustööliste Ühing ning Tööliste Hariduse ja Kehakultuuri Ühing — suleti kohtu- ja siseministri otsusega.[50]

Seega ei jõutud töölisklassi ühisrinde loomisel 1933. aasta kevadel ja suvel kaugemale esimestest katsetest. Ühisrinde puudumine takistas töölisklassi võitlust fašismi vastu. Tõsi küll, ka Töölisühingute Keskliidu reformistlik juhatus korraldas mõningaid vapside vastu sihitud üritusi. Nii näiteks oli töölisvanemate II üleriiklikul konverentsil[51] 27. augustil 1933 eraldi küsimusena arutusel «Tööliskond ja fašism». Konverentsi organiseeris Keskliidu juhatus ja sellest võttis peale töölisvanemate osa ka rida aktiviste reformistlikest ametiühinguist. Konverents mõistis oma otsuses hukka fašismi ja kutsus üles looma «ühist fašismivastast fronti». Paraku ei olnud selle otsusega kooskõlas reformistide praktiline tegevus. Pahempoolsete ametiühingute esindajaid sellest konverentsist aga osa võtta ei lubatud. See asjaolu muidugi vähendas konverentsi mõjujõudu ja seda kritiseeriti ka mõnede konverentsist osavõtjate poolt.[52]

Lõhe töölisklassis kergendas fašistide tegevust. 14.—16. oktoobril 1933 toimus rahvahääletus vapside põhiseaduseelnõu kohta. Kuna vanade kodanlike parteide põhiseaduse muutmise projektid olid eelmistel rahvahääletustel (1932. aasta augustis ja 1933. aasta juunis) läbi kukkunud, siis asusid nüüd paljud nende parteide liidrid eesotsas K. Pätsiga toetama vapside projekti. Vapsid rakendasid rahvahääletuse eel raha säästmata käiku kõik propagandavahendid; ühelt poolt jagasid nad demagoogilisi lubadusi, teiselt poolt hirmutasid kättemaksuga kõiki, kes neid ei toeta. Vapside põhiseaduse muutmise kava saavutaski rahvahääletusel võidu. Fašismioht kasvas järsult.

Sellises olukorras esitas Eestimaa Kommunistlik Partei veel kord Eesti Sotsialistlikule Tööliste Parteile ja Eesti-

---

[50] ENSV ORKA, f. 2121, nim. 1, s.-ü. 12013, l. 46.

[51] 1931. aasta 1. oktoobrist kehtestati uus «Tööstuslikkude käitiste tööliskonna asutiste seadus». Selle järgi tuli ettevõtetes, kus oli vähemalt 25 töölist, valida töölisvanem, üle 100 töölisega ettevõtetes aga töölisnõukogu (vt. «Riigi Teataja» 1931. a., nr. 61, art. 488). Töölisvanemad ja -nõukogud pidid olema tööliste esindajateks igasugustel läbirääkimistel ettevõtjatega. Esialgu oli töölisvanemate keskel küllaltki suur mõju ESTP-l ja Töölisühingute Keskliidul.

[52] «Tööliste Hääl», 1933, nr. 9, lk. 124—126; «Võitluse Lipp» nr. 15, 9. septembril 1933; «Rahva Sõna» nr. 115, 30. augustil 1933.

maa Töölisühingute Keskliidule ettepaneku luua ühisrinne võitluseks fašismi vastu.[53] Kuid jällegi keeldusid sotside liidrid EKP ettepanekut vastu võtmast. Samal ajal tugevnesid repressioonid pahempoolsete töölisorganisatsioonide vastu. 1933. aasta juulis müüdi kodanliku valitsuse nõudel oksjonil maha Vaksali puiesteel asuv Tööliste Maja — pahempoolsete töölisorganisatsioonide asukoht.[54] Varsti pärast seda olid töölised sunnitud oma majast lahkuma. Pahempoolsed ametiühingud hankisid endale küll ajutiselt uued ruumid majas Pikkjalg nr. 2, kuid need olid Tööliste Majaga võrreldes väga väikesed ja viletsad ning raskendasid laiemat tegutsemist. 1933. aasta novembris suleti ka pahempoolsete ametiühingute ajaleht «Võitluse Lipp» ning ei antud luba uue ajalehe asutamiseks. Mitmed aktiivsemad pahempoolse töölisliikumise tegelased olid areteerimise ähvardusel sunnitud Eestist lahkuma. Kõik see vajutas oma pitseri pahempoolsete ametiühingute tegevusele.

1934. aasta alguses tegutses Pikajala tänavas neli pahempoolset ametiühingut: Tallinna Transporttööliste Ametiühing, Eestimaa Ehitustööliste Liit, Eesti Kiutööliste Ametiühing ja Tallinna Puutööliste Ühing. Liikmete arv neis kõigis kokku ulatus 500—600-ni (siin ei ole arvestatud Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonda).[55] Nad olid majanduslikult üsna nõrgad ja nende sidemed töölishulkadega polnud kuigi tihedad. Mõnevõrra tugevam ja aktiivsem oli Eesti Kiutööliste Ametiühingu Narva osakond. Pahempoolsed töölisorganisatsioonid Tartus ja Pärnus olid suletud. Seega oli pahempoolsete ametiühingute jõud ajavahemikul 1930—1934 tunduvalt nõrgenenud. Selle peamisteks põhjusteks olid kodanlike võimude süstemaatilised repressioonid, sotside liidrite lõhestustegevus (paralleelühingute asutamine jne.), samuti aga sektantlikud vead nende organisatsioonide juhtimises ja vastastikuste kahtlustuste õhkkond, mis oli tekkinud seoses provokaatorite-vastase kampaaniaga.

Samal ajal oli tunduvalt tugevnenud pahempoolne opositsioon Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvates ametiühingutes. Süvenes veendumus, et tuleb ühiselt välja astuda fašismi vastu. Selles suhtes on iseloomulik

[53] «Kommunist» nr. 5 (94), oktoober 1933.
[54] «Võitluse Lipp» nr. 6, 8. juulil 1933.
[55] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 321, l. 72.

Üleriikliku Maatöörahva Ühingu poolt 17. detsembril 1933 korraldatud Pärnumaa maatööliste, kalurite ja väikemaapidajate konverents. Seal esinesid A. Aben, A. Jõeäär, J. Post ning teised ÜMÜ juhtivad tegelased. Konverentsi otsuses on öeldud: «Nii kui kogu maailmas, nii peab ka Eestis töörahvas kogu oma jõu koondama võitluseks fašismi vastu... Me nõuame amnestiat süütult kinniistuvatele poliitilistele vangidele, kellelt on loota tuge fašismivastaseks võitluseks». Edasi järgnes rida majanduslikke nõudmisi maatöörahva olukorra parandamiseks. Seejuures on iseloomulik, et konverentsist osavõtjad ei looda, et kodanlik valitsus parandab töörahva olukorda. Otsuse lõpus on selgesti öeldud: «Nende nõudmiste elluviimist ei ole loota võimulolevalt kodanluselt, seepärast kutsub Pärnumaa maatööliste, kalurite ja töötalumeeste konverents kogu Eesti töörahvast ühinema ja organiseeritult (Üleriikliku Maatöörahva Ühingu osakondadesse) võitlusse astuma kodanlusega, selleks et saavutada, rahva enamuse toetusel, nende nõudmiste läbiviimiseks vajalikku võimu.» [56]

Ametiühingute tegevuses 1930-ndate aastate esimesel poolel ilmnes üha tugevamalt tööliste püüd ühtsusele. Rida aastaid varem kirjutas V. I. Lenin: «Töölised tahavad ühtsust oma tegevuses. Töölistel on õigus. Ilma tegevuse ühtsuseta ei ole töölistel pääsmist.» [57] See mõte omandas erilise kaalu fašismi pealetungi tingimustes.

2. Tööliste ja töötute majanduslike huvide kaitsel

Kogu ühiskondlikule elule kapitalistlikes maades vajutas 1930-ndate aastate alguses oma sünge pitseri majanduskriis. Ulatuse ja mõju poolest ületas see kriis kõik eelmised ning andis raske löögi kapitalistlikule süsteemile tervikuna. Rängalt kannatas kriisi all ka kodanlik Eesti. Kriis haaras peaaegu kõik tähtsamad tööstusharud. Selgesti näitavad seda lk. 308 toodud tabelis esitatud andmed.[58]

Tööstuse kogutoodang vähenes kriisi ajal umbes ühe kolmandiku võrra. Tunduvalt vähenes ka tööliste arv. Kui

---

[56] «Rahva Hääl» nr. 78, 29. detsembril 1933.

[57] V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 45.

[58] Eesti majandus 1934. a. Eesti Panga aastaraamat, Tallinn 1935, lk. 81.

Tööstusharu	Toodangu väärtus miljonites kroonides	
	1929. a.	1932. a.
Metallitööstus	7,16	5,08
Tekstiilitööstus	32,16	22,89
Nahatööstus	4,91	2,41
Puutööstus	11,08	5,61
Paberitööstus	18,56	10,14
Toidu- ja maitseainetetööstus	25,13	15,42

1929. aastal oli suurtööstuses (s. o. ettevõtted rohkem kui 20 töötajaga) 30 885 töölist, siis 1932. aastal oli see arv ainult 24 876.[59]

Kriisiga tööstuses kaasnes agraarkriis. Kiiresti langesid põllumajandussaaduste hinnad. Kuigi põllumajandussaaduste tootmise maht kriisiaastail ei vähenenud, vaid isegi suurenes pisut (talupojad püüdsid esialgu hindade langust kompenseerida toodangu tõstmisega), vähenes kogutoodangu rahaline väärtus peaaegu poole võrra. Kuna põllumajandussaaduste hinnad langesid tunduvalt rohkem kui tööstussaaduste hinnad, siis kahanesid kiiresti talude rahalised tulud, kasvas talurahva võlakoorem.

Tööstus- ja agraarkriis viis kriisiolukorda ka rahandus- ja krediidisüsteemi. Mitmed pangad — Diskontopank, Eesti Kommertspank jt. — läksid neil aastail pankrotti.

Kriisikoorma kõige raskemat osa tuli kanda linna- ja maaproletariaadil. Töölisklassi materiaalne olukord halvenes katastroofiliselt eelkõige erakordse ulatuse võtnud tööpuuduse ja reaalpalga languse tõttu. Tööpuudus oli kodanlikule Eestile iseloomulik ka majandusliku tõusu aastail. Kriisi ajal aga hakkas töötute armee kiiresti kasvama. 1932. aasta jaanuaris oli registreeritud 12 795 töötut, märtsis 14 866, detsembris 17 925, 1933. aasta jaanuaris 21 951 ja veebruaris juba 26 851 töötut.[60] Töötute tegelik arv oli aga veel palju suurem. Nimelt oli tööbörsidel ja vahenduskontorites registreerimine mitmesuguste takistustega piiratud ning osa töötuid oli lootuse kaotanud sel teel tööd leida, mistõttu paljud ei registreerunud üldse.

[59] Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 114.
[60] Eesti majandus 1934. a. Eesti Panga aastaraamat, lk. 36.

Maal elavate töötute kohta puudub statistika, kuid on teada, et tööpuudus maaproletariaadi keskel oli kohati veel suurem kui linnas. Peale selle olid kriisiaastail tuhanded töölised rakendatud lühendatud tööajaga ja said muidugi ka vastavalt vähem palka.

Ka nendel, kellel õnnestus kriisi ajal pidevalt töötada, halvenes materiaalne olukord tunduvalt. Kuigi elukallidus majanduskriisi ajal mõnevõrra langes, jõudis palkade langus sellest varsti ette. Suurtööstuse tööliste reaalpalk vähenes aastatel 1930—1932 rohkem kui 10 protsenti.[61] Põllutööliste reaalpalk ulatus aga 1933. aastal vaevalt 70 protsendini 1930. aasta tasemest.[62]

Massiliselt esines kriisi ajal töökaitseseaduste rikkumisi, palga maksmata jätmisi, omavolilisi mahaarvamisi palgast jne. Rohkesti andmeid selle kohta võib leida tööinspektorite aruannetest. Nii kirjutab 2. jaoskonna tööinspektor oma 1932. aasta aruandes: «Eelmise aastaga võrreldes on töötajate kirjalike kaebuste arv tõusnud 211 pealt 417 peale, s. o. ligi 100%. Kaebuste suur tõus oli tingitud üldisest majanduslikust kitsikusest, mille tagajärjel osa väiksemaid tööstusi sattus raskustesse ega suutnud töölistele korralikult palku maksta, samuti ka muid kohustusi tööliste vastu täita. Raskeid aegasid kasutavad ka üksikud ettevõtjad-petised töötajate kautsjonide ja töötasu omandamiseks. Võrdlemisi palju jätavad töölistele palgad maksmata igasugused ehituste ja kraavitööde ettevõtjad. Tundub, et need viimased võtavad tihti vähempakkumistel töid madala hinnaga, kalkuleerides ette igasuguseid kombinatsioone tööliste töötasu arvel . . .» [63]

Raske oli ametiühingutel kriisiaastail organiseerida võitlust töölisklassi majandusliku olukorra parandamiseks. Kapitalist võis hõlpsasti vallandada iga töölise, kes rahulolematust avaldas — ootasid ju vabrikuväravate taga tuhanded nälgivad töötud. Pealegi kuulus ametiühingutesse ainult väike osa töölistest ning needki ametiühingud olid lõhestunud. Sotside liidrid levitasid oportunistlikku

---

[61] G. Rekker, Proletariaadi olukord kodanlikus Eestis (aastatel 1920—1940), kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1963, lk. 171.

[62] O. Sepre, Madalapalgaliste tööliste reaalpalk kodanlikus Eestis, «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria» 1960, nr. 4, lk. 337.

[63] ENSV ORKA, f. 50, nim. 1, s.-ü. 664, l. 21.

teooriat, mille järgi kriisi ajal ei olevat streike üldse võimalik organiseerida või siis lõppevat nad paratamatult tööliste kaotusega. Seda «teooriat» järgisid paljud reformistlikud ametiühingutegelased ka praktikas.

Kõikidest neist takistustest ja «teooriatest» hoolimata pidasid töölised ka majanduskriisi ajal streigivõitlust. Seejuures on iseloomulik, et pärast ajutist langust kriisi algul muutus streigiliikumine 1931. ja 1932. aastal märksa intensiivsemaks.[64] 1932. aastal ulatus streikijate arv juba üle 5000. Streigid olid oma iseloomult majanduslikku laadi — võideldi korratu palgamaksmise, madalate palkade, palkade kärpimise ja tööliste vallandamise vastu. Valdavas enamikus olid streigid lühiajalised ja tekkisid stiihiliselt, s. o. ilma ametiühinguorganisatsiooni juhtimiseta. Siiski toimus ka majanduskriisi aastail rida hästi organiseeritud streike, millel oli töölisklassi võitluse seisukohalt laiem tähtsus. Neid juhtisid enamasti ametiühinguorganisatsioonid.

Oma visaduse ja organiseerituse poolest oli kahtlemata silmapaistvaim rätsepatööliste streik 1931. aastal. Rätsepad olid 1928. aasta streigi tulemusena saavutanud tööde kindlate hinnatariifide maksmapanemise. Majanduskriisi ajal hakkasid aga ettevõtjad töötasusid omavoliliselt vähendama. 1931. aasta algul oli rätsepatööliste tasu mõnel juhul kuni 50 protsenti väiksem kollektiivlepingus ettenähtust.

Rätsepatöölised olid töötingimuste tõttu väga killustatud — nad töötasid väikeste gruppidena või üksikult. Sellest hoolimata olid nad suhteliselt hästi organiseeritud. Tallinna Rätsepatööliste Ametiühingul oli 1931. aasta algul umbes 400 liiget, Tartu ühingul üle 150. Väikesed rätsepatööliste ühingud olid ka Narvas ja Pärnus. 1929. aasta veebruaris toimus Tallinnas Eestimaa Rätsepatööliste Liidu esimene kongress (liit oli ametlikult asutatud juba 1928. aastal), millest võtsid osa kõigi nelja eespoolnimetatud ühingu esindajad. 1930-ndate aastate alguses oli Tartu Rätsepatööliste Ametiühing poliitiliste seisukohtade poolest reformistlik. Tallinna ühing seisis aga põhiliselt revolutsioonilise klassivõitluse platvormil, kuigi kuulus Eestimaa Töölisühingute Keskliitu. Juhtivat osa Tallinna

[64] «Eesti Statistika», 1935, nr. 5 (162), lk. 234; «Klassivõitlus», 1933, nr. 154, lk. 21.

ühingus etendas liidu tolleaegne esimees revolutsiooniline tööline Mihkel Ligi. Juba 1930. aasta lõpul hakkas Tallinna ühing streiki ette valmistama. 1931. aasta algul sai Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing kontakti ka EKP Keskkomitee Illegaalse Bürooga, kellelt saadi juhtnööre streigi ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks.[65]

Streigi ettevalmistamisel võtsid nii Tallinna kui ka Tartu rätsepatööliste ametiühingud kasutusele tööliste omavaheliste streigikohustuse lepingute süsteemi. Lepingule allakirjutaja kohustas mitte tegema streigi või boikoti alla kuuluva ettevõtja tööd; lepingu rikkumise korral pidi ta maksma 150 krooni trahvi. Streigi alguseks oli Tallinnas sellele lepingule alla kirjutanud üle 400 rätsepa. 14. aprilli õhtul kuulutas streigikomitee välja streigi algusega kell 24.00. Streikijate põhiliseks nõudmiseks oli 1928. aasta hinnatariifide taastamine ja kollektiivlepingute sõlmimine. Seejuures on huvitav märkida, et üheks kollektiivlepingu punktiks oli nõue: ettevõtja võib tööd anda ainult ametiühingu liikmele. Tellitud tööde äride rätsepatöölised streikisid kaks nädalat ja saavutasid kollektiivlepingu kehtestamise. Vähem edu oli valmisriiete äridele töötavate laagritööliste võitlusel. Üksikute äride suhtes kestis streik kuni 5 kuud ja lõpuks sõlmis ainult 50% valmisriiete äridest kollektiivlepingud. Suhteliselt edukas streik tõstis tunduvalt ametiühingu autoriteeti tööliste silmis. Kasvas liikmeskond: kui enne streigi algust oli Tallinna Rätsepatööliste Ametiühingul 400 liiget, siis 1931. aasta lõpuks oli liikmete arv kasvanud 488-ni.[66]

20.—21. aprillil alustasid streiki Tartu rätsepatöölised. Streik kestis siin 8. juunini ja lõppes töölistele võrdlemisi väikeste tulemustega — saavutati ainult mõningaid väiksemaid parandusi hinnatariifides.[67]

Väiksema ulatusega, kuid väga edukas oli pottseppade streik 1931. aasta juuni algul. 1931. aasta kevadel asutati Eestimaa Savitööliste Ühing. Kohe oma tegevuse algul hakkas uus ametiühing võitlema tööliste palgaolude parandamise eest. Ta korraldas 17. mail 1931. aastal savitööliste

---

[65] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 33.

[66] «Tööliste Hääl», 1932, nr. 2, lk. 26; «Eesti Statistika», 1933, nr. 9 (142), lk. 451—453; «Rahva Sõna» nr. 77 (10. aprillil 1931), nr. 82 (16. aprillil 1931) ja nr. 83 (17. aprillil 1931).

[67] Tartu Rätsepatööliste Ametiühisus 1907—1937, Tartu 1937, lk. 156 jj.

üldkoosoleku, kus töötati välja uued, endistest umbes 10% võrra kõrgemad palgatariifid kõikide tööliikide kohta. Need esitati kollektiivlepinguna ettevõtjaile allakirjutamiseks. Ettevõtjad esialgu keeldusid. 1. juunil alustasid pottsepad Savitööliste Ühingu juhtimisel streiki. Et parajasti oli just ehitustööde hooaeg ja kvalifitseeritud pottseppade järele nõudmine suur, olid ettevõtjad sunnitud juba paari päeva pärast järele andma ning kirjutama alla ametiühingu poolt esitatud kollektiivlepingule. Aktiivne tegutsemine tööliste huvide kaitsel muutis Eestimaa Savitööliste Ühingu lühikese ajaga küllaltki suureks töölisorganisatsiooniks — 1931. aasta lõpul kuulus ühingusse juba 150 liiget.[68]

1932.—1933. aastal pidasid õige aktiivset palgavõitlust tekstiilitöölised. 1932. aasta novembris toimus üldstreik «Rauaniidis». Streigi põhjuseks oli vabriku juhatuse otsus vähendada alates 15. novembrist tunduvalt tööliste palkasid. Streik kestis 2. kuni 7. novembrini ja sellest võttis osa 400 töölist. Streikijaid toetasid ka teised ametiühingud, kuulutades boikoti «Rauaniidi» kaupadele. Tööliste üksmeelset väljaastumist kroonis võit — vabrikuvalitsus oli sunnitud säilitama endised palga- ja töötingimused.[69]

1933. aasta suvel tekitas proletariaadis tõsist rahulolematust krooni kursi kukutamine. Nimelt oli eelnenud aastatel rea maade rahakurss (Inglismaa, Skandinaaviamaad jt.) valuutakriisi tõttu kulla aluselt langetatud. Terava võitluse järel otsustas Riigikogu 1933. aasta juunis kukutada ka Eesti vääringu kulla aluselt ja viia naelsterlingi alusele. See tähendas krooni kursi langemist umbes 35 protsendi võrra. See samm aitas küll mõnevõrra elavdada väliskaubandust, kuid teiselt poolt oli ka üheks põhjuseks tarbeainete hindade tõusule siseturul. Selle tagajärjel kannatasid muidugi esmajoones töörahva hulgad.

Vastuseks krooni kursi kukutamisele hakkasid Sindi töölised 1933. aasta augustis võitlema palkade tõstmise eest. Streiki alustasid 3. augustil värvimiskoja töölised. Nendega ühinesid varsti mitme teisegi osakonna töölised.

---

[68] «Tööliste Hääl», 1931, nr. 3, lk. 47 ja nr. 4, lk. 60—61; «Rahva Sõna» nr. 108 (19. mail 1931), nr. 117 (2. juunil 1931) ja nr. 118 (3. juunil 1931).

[69] «Rahva Sõna» nr. 251 (4. novembril 1932) ja nr. 254 (8. novembril 1932); «Tööliste Võitlus» nr. 9, 5. novembril 1932.

7. augustil toimus vabriku tööliste üldkoosolek, kus otsustati nõuda palkade tõstmist 35 protsendi võrra. Enamik töölisi oli streigi jätkamise poolt. Siiski peeti vajalikuks enne üldstreigi alustamist läbi rääkida Tallinna ettevõtete tekstiilitöölistega, et ühiste jõududega palgavõitlust läbi viia.[70]

Olid olemas soodsad tingimused tekstiilitööliste — Eesti proletariaadi kõige arvukama osa üldstreigiks. Paraku oli pahempoolne Eesti Kiutööliste Ametiühing organisatsooniliselt üsna nõrk ja ühendas ainult väikese osa tekstiilitöölistest. Seetõttu õnnestus Eestimaa Töölisühingute Keskliidu oportunistlikel liidritel tekstiilitööliste palgavõitluse juhtimine enda kätte haarata. Selle võitluse edasine käik oli tüüpiline sotside poliitikale: palju kära, vähe tegusid. Kõigepealt esitas Keskliidu juhatus vabrikuomanikele ettepaneku tõsta tekstiilitööliste palku alates 15. septembrist 30% võrra. Samal ajal anti välja tekstiilikäitiste tööliskonnale adresseeritud üleskutse, milles räägiti palju kõlavaid sõnu tööliste rõhumisest ja palkade tõstmise tähtsusest. Vabrikandid aga keeldusid palku tõstmast. Nüüd palus Keskliidu juhatus haridus- ja sotsiaalministrit seadusandlikul teel kehtestada palga alammäära tekstiilitööstuses. Kodanlik minister muidugi keeldus samuti. Seejärel otsustas Keskliidu juhatus taotleda palgaolude korraldamise arutamist Riigikogus, kuid ka see abinõu ei andnud töölistele midagi. Streiki kuulutada Keskliidu reformistlikud juhid aga ei julgenud. Nii müüsid sotsid järjekordselt tööliskassi huvid maha.[71]

Teravalt kritiseeris sotsidest ametiühingutegelaste sahkerdamispoliitikat Eesti Kiutööliste Ametiühingu peakoosolek 29. oktoobril 1933. Koosolek leidis, et palgavõitluse juhtimise andmine sotsliku Keskliidu kätte oli tõsine viga. Otsustati, et edaspidi tuleb igal soodsal juhul igas ettevõttes alustada streigivõitlust ning püüda seda siis üle kanda ka teistesse ettevõtetesse.[72]

Mõnevõrra analoogiliselt tekstiilitöölistega toimus pal-

---

[70] «Rahva Sõna» nr. 109, 9. augustil 1933; «Võitluse Lipp» nr. 11, 12. augustil 1933.

[71] «Kommunist» nr. 6 (95), november 1933; «Rahva Sõna» nr. 117 (6. septembril 1933), nr. 118 (9. septembril 1933) ja nr. 119 (13. septembril 1933); «Tööliste Hääl», 1933, nr. 10, lk. 146; ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 78, l. 61.

[72] «Võitluse Lipp» nr. 22, 4. novembril 1933.

gavõitlus 1933. aastal ka meremeeste keskel. Juba 1933. aasta kevadel ähvardasid laevaomanikud meremeeste palku kärpida. Esialgu ei julgenud nad seda aga üldises ulatuses läbi viia — nad kartsid, et meremehed alustavad oma soome ja läti kutsekaaslaste eeskujul streiki. Üksikutel laevadel kärbiti palku siiski. Raskeks löögiks meremeestele oli krooni kursi kukutamine. Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali Eesti sektsioon andis sel puhul välja lendlehe, milles kutsuti eesti meremehi üles järgima läti meremeeste eeskuju ning streigiga kaitsma oma huvisid.[73] Enamik meremehi pooldas streiki. Juba kevadel saatsid paljude laevade meeskonnad meremeeste ühingutele kirju, milles teatasid oma valmisolekust streigi alustamiseks. Nii kirjutas «Hilda» meeskond: «Olgu tervitatud üldine Eesti meremeeste streik palgakärpimise vastu. Loodame, et see ka ühisel koostööl läbiviidav on. Meil on mehed kõik streigi poolt ja usume, et ka teistes laevades sellest samuti aru saavad . . .» [74] Paraku ei olnud meremeeste organisatsioonide reformistlikud juhid samal arvamusel. Streigi väljakuulutamise asemel esitasid nad 11. juulil 1933 palvekirja riigivanemale.[75] Riigivanem meremehi muidugi ei aidanud, streigi aga ajasid ka siin sotslikud tegelinskid nurja. Ainult aurulaeval «Mai» toimus lühiajaline streik.[76]

Nii tekstiilitööliste kui ka meremeeste palgavõitluses ilmnes selgesti, et pahempoolsed ametiühingud olid organisatsiooniliselt liiga nõrgad ulatuslikumate streikide juhtimiseks, reformistlike ühingute juhid aga kartsid streike nagu tuld.

Rida andmeid on olemas ka maaproletariaadi streigivõitlusest majanduskriisi aastail. Eriti aktiivsed olid selles suhtes kraavitöölised. Enamik neist streikidest olid stiihilised ja lühiajalised. Üksikutel juhtudel võtsid aga kraavitööliste võitluse organiseerimisest osa ka ametiühingud. 1933. aasta algul organiseeris Jaan Kreuksi nim. parteiorganisatsiooniga ühenduses olev revolutsiooniline tööline Oskar Poobus Pärnu Ehitustööliste Ühingu Sauga-Suigu

[73] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 20, l. 10.

[74] ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 7, l. 5; vt. ka: ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 7, l. 1, 3, 12 jj.

[75] ENSV ORKA, f. 2221, nim. 1, s.-ü. 1, l. 31.

[76] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 293, l. 310; f. 27, nim. 7, s.-ü. 20, l. 9, 13.

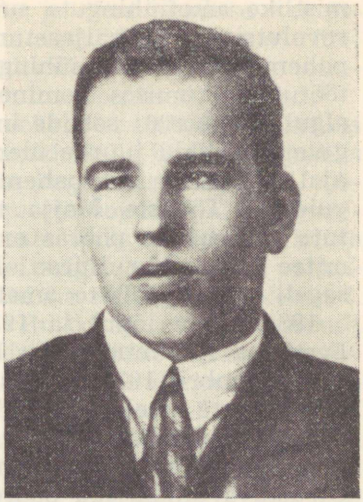

Eduard Säremat.

osakonna. Selle osakonna liikmeteks olid enamasti kraavitöölised. Ühing korraldas oma liikmetele loenguid ja juhtis 1933. aastal paari streiki.[77] Kraavitööliste streike organiseerisid mitmed teisedki Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni liikmed. Nii juhtis Eduard Säremat 1934. aasta kevadel streike Raasikul ja Kehras.[78]

Eriline koht proletariaadi klassivõitluses majanduskriisi aastail oli töötute liikumisel. Suur enamik töölisi oli majanduskriisi ajal lühemat või pikemat aega tööta. Sageli moodustasid töötud ametiühinguliikmete seas küllaltki suure protsendi. Nii oli 1933. aastal 6373-st Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvast ametiühinguliikmest 1800 töötut, s. o. ligi 30 protsenti.[79] Seetõttu oli loomulik, et ametiühingute tegevus oli kriisi ajal töötute võitlusega tihedalt seotud.

Töötute liikumise juhtimise pärast toimus äge võitlus pahempoolsete ja reformistlike ametiühingute vahel. Küsimus seisnes liikumise suunas: kas piirduda palvekirjade saatmisega kodanlikule valitsusele (see oli sotside ja refor-

[77] O. Poobuse mälestused. PAI käsikirjafond.
[78] EKPA, f. 1, nim. 1-a, s.-ü. 2501, l. 12.
[79] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 23, l. 68.

mistlike ametiühingute suund) või organiseerida töötute revolutsioonilisi väljaastumisi (see oli kommunistide ja pahempoolsete ametiühingute suund). Esialgu etendasid töötute liikumises domineerivat osa sotsid. 1930. aasta algul moodustati sotside initsiatiivil Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juurde üleriiklik töötute toimkond. Samal ajal organiseerisid pahempoolsed ametiühingud Vaksali puiestee Tööliste Majja teise töötute toimkonna. Töötute liikumisele pööras erilist tähelepanu EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo, kasutades võitluse suunamisel sageli pahempoolsete ametiühingute abi.

1930. aasta lõpul ja 1931. aasta algul kasvas järsult Eestimaa Kommunistliku Partei mõju töötute liikumises. 25. novembril 1930 toimus kommunistide juhtimisel suurem töötute meeleavaldus Tallinnas.[80] 7. detsembril kihutati Tartus sotsid töötute komiteest välja ja valiti uus komitee, kus olid ülekaalus revolutsioonilised töölised.[81] Otsustava tähtsusega pöördepunktiks kujunes aga I ülemaaline töötute kongress. Tundes oma mõju nõrgenemist töötute keskel, kiirustasid sotsid kongressi kokkukutsumisega. See aga neid ei päästnud. Kongress toimus 3.—4. veebruaril 1931. aastal Tallinnas. Pealinna töötud olid esindatud kuue, Tartu nelja, Narva kahe ja Pärnu ühe saadikuga. Peale selle võtsid kongressist osa ka rea ametiühingute esindajaid, kusjuures kogu kongressi koosseisus olid enamuses revolutsioonilised töölised. Sotslike tegelaste esinemised võeti vastu vile ja vahelehüüetega. Kongress kiitis heaks nõudmised kodanlikule valitsusele; nende seas oli esimesel kohal nõue kehtestada sotsiaalkindlustuse seadus, mis näeks ette riiklikku toetust ka töötuile. Edasi nõuti töötute vabastamist maksudest ja üürist, neile tasuta arstiabi andmist, tööliste kontrolli tööbörside tegevuse üle, töötingimuste parandamist hädaabitöödel jne. Raha töötute toetamiseks soovitas kongress võtta sõjalisteks kulutusteks ja «Kaitseliidu» toetamiseks määratud summadest ning kapitalistide maksude suurendamise teel saadavatest tuludest. Kuigi otsustes oli pearõhk töötute majandusliku olukorra kergendamisel, nõuti

---

[80] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 231, l. 154; «Rahva Sõna» nr. 268, 27. novembril 1930.

[81] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 227, l. 37; ENSV ORKA, f. 1715, nim. 1, s.-ü. 1, l. 27, 32.

ka koosolekute, meeleavalduste ja sõnavabaduse kehtestamist. Kongress otsustas kuulutada 25. veebruari ülemaaliseks töötute päevaks ja valis ülemaalise töötute toimkonna, kus enamuses olid revolutsioonilised töölised.[82]

Töötute I kongress näitas ilmekalt, et töötute liikumises oli võitnud revolutsiooniline suund. Selle üheks põhjuseks oli kahtlemata see, et kibedate kogemuste najal oli töötute enamik jõudnud veendumusele sotside palvekirjadepoliitika kahjulikkuses. Tõhusalt aitas seejuures kaasa Eestimaa Kommunistliku Partei selgitustöö — nii rohkearvuliste lendlehtede kaudu kui ka töötute koosolekutel. EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo korraldas vahetult enne kongressi algust kommunistliku fraktsiooni nõupidamise, kus töötati välja põhiseisukohad, millega kongressil esineda.[83] Need seisukohad leidsid ka heakskiitmist kongressi otsustes. Omapoolse panuse revolutsioonilise liini võidusse andsid pahempoolsed ametiühingud. Korduvalt arutati nende koosolekutel töötute võitluse küsimusi. Nii pidas 1. veebruaril (s. o. kaks päeva enne töötute kongressi) Eesti Kiutööliste Ametiühing oma üldkoosoleku, kus kuulati ära töötute aruanded. Üksmeelselt mõisteti koosolekul hukka saatkondade läkitamise ja palvekirjade esitamise meetod, millega sotsid juba 13 aastat olid töötuid petnud.[84]

Kiitva hinnangu Eesti töötute I kongressile andis Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee Poola ja Baltimaade Sekretariaat oma kirjas Poola ja Baltimaade kommunistlikele parteidele: «... 3.—4. veebruaril toimus Tallinnas töötute kongress. Selle kutsusid kokku sotsiaalfašistid, kuid revolutsioonilistel töölistel õnnestus see täielikult üle võtta, valida revolutsiooniline Üle-Eestimaaline töötute komitee ja läbi viia töötute revolutsioonilised nõudmised.» [85]

Kodanlikud võimud püüdsid töötute võitlust pidurdada rohkearvuliste repressioonidega: sageli keelati koosolekud, aktiivsemaid töötute tegelasi areteeriti. Kõigest hoolimata jätkasid töötud revolutsioonilise klassivõitluse joont. Peaaegu kõigil suurematel töötute koosolekutel 1931.

---

[82] «Tööliste Aeg» nr. 5, 8. veebruaril 1931.
[83] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 19—20.
[84] «Tööliste Aeg» nr. 5, 8. veebruaril 1931.
[85] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 414, l. 32.

aasta sügisel võeti vastu resolutsioone sotside tegevuse hukkamõistmiseks. Nii võttis näiteks Tallinna töötute üldkoosolek 17. novembril 1931 vastu järgmise otsuse: «Töötute koosolek, arutanud tööpuuduse küsimust ja leidnud, et Eestis tööpuudus on kõige suurem ja valitsusest võtab osa ka Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei, kes aitab kaasa kodanlusele teostada tööliste näljutamise poliitikat, mõistab häbistavalt hukka Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei tegevuse Eesti töörahva ja kogu rahvusvahelise proletariaadi palge ees.» [86]

13. ja 14. detsembril 1931 viidi Tartus läbi II ülemaaline töötute kongress. Siin olid jälle esindatud Tallinna, Tartu, Narva ja Pärnu töötud ning pahempoolsed kiu-, transpordi-, ehitus-, keemia- ja paberitööliste ametiühingud.

Aruandjad kohtadelt jutustasid sellest, et kõikjal kasvab tööpuudus kiiresti. II kongressil võeti vastu rida täiendavaid nõudmisi: vabastada kõik poliitvangid, maksma panna elatusmiinimumile vastav palga alammäära seadus, vallandada riigi-, omavalitsus- ja eraasutustest kõik isikud, kellel on elukallidusele vastav sissetulek nende omandist, jne. Otsustavalt mõisteti hukka sotside reeturlik poliitika. Resolutsioonis rõhutatakse: «Töötute kongress tunnistab ja toetab töörahva revolutsioonilist klassivõitlust ja tunnistab, et töörahva vabastamine kapitalismi ikkest on töörahva oma asi.» [87]

Töötute II kongressi ajal ei olnud pahempoolsetel ametiühingutel ega töötute organisatsioonidelgi otsest sidet Eestimaa Kommunistliku Parteiga. EKP aktiivi massiline areteerimine 1931. aasta kevadel ja suvel oli suure osa illegaalseid parteiorganisatsioone rivist välja viinud, sidemed partei ja töörahvahulkade vahel olid ajutiselt nõrgenenud. Sellest hoolimata jätkas töötute liikumine revolutsioonilist rada. Partei oli suutnud kasvatada nii pahempoolsetes ametiühingutes kui ka töötute organisatsioonides revolutsioonilise kaadri, kes jätkas tegutsemist ka siis, kui side parteiga ajutiselt katkes. Peale selle näitasid majanduskriisi ränkades tingimustes praktilised kogemused ise tööliste ja töötute hulkadele üsna kiiresti kodanluse ja sotside poliitika rahvavaenulikkust.

---

[86] ENSV ORKA, f. 1861, nim. 1, s.-ü. 1, l. 34.
[87] «Võitluse Aeg» nr. 9, 23. detsembril 1931.

Veel suurema hoo ja poliitilise teravuse saavutas töötute võitlus 1932.—1933. aasta talvel. Sel ajal lülitusid töötute liikumisse ka äsja vanglast vabanenud poliitvangid — kommunistid E. Tarkpea, A. Taalman, A. Kriisemann jt. Küllaltki suurt osa etendas töötute organiseerimisel pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu rühm.

Tallinna ja Tartu töötud korraldasid 1932. aasta sügisel ja 1933. aasta algul peaaegu iga paari nädala järel suuri koosolekuid, kus alati valitses terav võitlusvaim.

Töötute liikumise keskuseks kujunes sel ajal Tartu. Nimelt tulid Tartusse mitmed revolutsioonilise töölisliikumise tegelased, kellele kodanlikud võimud ei andnud luba Tallinnas elamiseks (A. Kriisemann, O. Cher jt.). Nende suunamisel peeti töötute koosolekutel peale majanduslikku olukorda puudutavate ka mitmeid puhtpoliitilisi ettekandeid. Nii rääkis 25. septembril 1932. aastal Tartu töötute komitee poolt korraldatud kõnekoosolekul revolutsiooniline tööline August Hint oma muljetest reisilt Nõukogude Liitu. Samal koosolekul võttis sõna ka A. Kriisemann, kes kutsus üles võitlema kodanluse sõjasepitsuste vastu ja kaitsma Nõukogude Liitu. 30. oktoobril kõneles O. Cher töötuile teise viisaastaku tähtsusest Nõukogude Liidus. 4. detsembril esines O. Cher teemal «Poliitiline silmapilk ja Nõukogude Liit».[88] Sotsialismimaa saavutuste tutvustamine aitas töötuil jõuda veendumusele, et kapitalistliku korra kukutamine parandab põhjalikult nende olukorda.

Aastaile 1932—1933 oli iseloomulik töötute liikumise laienemine. Kui eelmistel aastatel tegutsesid töötute komiteed peamiselt suuremates linnades (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu), siis nüüd hakati neid moodustama ka väiksemates linnades ja maal. Nii peeti 19. detsembril 1932 Valgas esmakordselt suur töötute koosolek 700 osavõtjaga. Koosolekul valiti kohalik töötute komitee.[89] 27. novembril esines Viljandis suurel töötute koosolekul kommunist A. Taalman.[90] 8. jaanuaril 1933 toimus aga Viljandis juba maakonna töötute konverents, kuhu peale Viljandi linna esindajate olid ilmunud ka seitsme valla

---

[88] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 119, s.-ü. 147, l. 648—658.
[89] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 1 (3), 7. jaanuaril 1933.
[90] «Rahva Sõna» nr. 272, 29. novembril 1932.

töötute delegaadid. Konverents valis maakonna töötute komitee koosseisu ka A. Taalmani.[91]

Pärnus juhtis töötute liikumist 1931. aasta lõpust peale endine poliitvang kommunist E. Tarkpea. 12. märtsil 1933. aastal toimus Pärnu maakonna töötute konverents. Kuigi politsei areteeris mõned aktiivsemad töötute liikumise tegelased, ei suutnud ta konverentsi nurja ajada. Konverentsile olid saatnud oma delegaadid peale Pärnu linna ka Tõstamaa, Kilingi-Nõmme ja Vana-Kariste töötute komitee. Konverentsist võtsid osa veel järgmiste pahempoolsete töölisorganisatsioonide esindajad: Tööliste Hariduse ja Kehakultuuri Ühing, Pärnu Ehitustööliste Ühing, Pärnu Riietustööliste Ühing, Sindi Töölisühing, Vana-Kariste Maatööliste Ühing. Konverents näitas selgesti, et Pärnumaa revolutsioonilised töölised võitlevad koos töötutega otsustavalt kodanliku kurnamiskorra vastu. Teravalt kritiseeriti sotse, nõuti kõigi poliitvangide vabastamist ning avaldati protesti osa delegaatide areteerimise vastu politsei poolt.[92]

22. ja 23. jaanuaril 1933 oli Tartus III ülemaaline töötute kongress. Kohale oli tulnud 73 töötute komiteede ja töölisühingute esindajat, peale selle rohkesti külalisi Tartu tööliste ja töötute hulgast. Kokku ulatus kongressist osavõtjate arv peaaegu tuhandeni. Istungi algul mälestasid töölised leinamarsiga V. I. Leninit seoses tema 9. surmaaastapäevaga. Kongressil kuulati ära ülemaalise töötute komitee aruanne ja informatsioonid kohtadelt. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu-rühma liige P. Kroos esines ettekandega poliitilisest olukorrast ja töölisklassi organiseerimise vajalikkusest.[93]

Politsei püüdis töötute foorumit igati takistada. Enne kongressi algust areteeriti delegaadid O. Cher ja V. Soo, kongressi juhatusest kõrvaldas politsei A. Taalmani. Peale selle konfiskeeriti kaks kongressi dokumenti (majanduslikud nõudmised ja resolutsioon sotside kohta). Kõigest sellest hoolimata kulges kongress revolutsioonilise klassivõitluse vaimus. Ilmekalt näitab seal valitsenud meeleolu otsuses antud hinnang kapitalistliku süsteemi kohta:

---

[91] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 3 (5), 21. jaanuaril 1933.

[92] ENSV ORKA, f. 306, nim. 1, s.-ü. 4, l. 3—8.

[93] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 271-a, l. 15; «Teine Tööliste Võitlus» nr. 4 (6), 28. jaanuaril 1933.

Erhard Lepik.

Villem Soo.

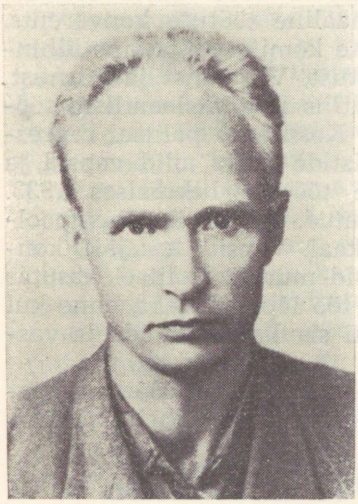

Erich Tarkpea.

Alfred Taalman.

«III üleriikline töötute kongress, läbi arutades majanduslikku ja töötaoleku küsimust, leiab, et majanduskriisi ja tööpuudust ei lahenda kodanlus ja sotsfašistid, vaid et see lahendatakse põhjaliku töörahva revolutsioonilise ülestõusu läbi kõigis kapitalistlikes maades. Ainult töörahva valitsus on suuteline lahendama neid küsimusi kodanluse purustamisega ja põhjaliku majanduselu ümberkorraldamisega...»[94] Kongress valis 15-liikmelise Üle-Eestimaalise Töötute Komitee, kus valdava enamiku moodustasid järjekindlad revolutsionäärid. Komitee koosseisu kuulus ka kaks EKP liiget — O. Cher ja E. Tarkpea. Üle-Eestimaalise Töötute Komitee asukohaks valiti Tartu.[95]

Kongressi otsused kiideti heaks paljudel töötute koosolekutel. Töötute organisatsioonid võtsid 1933. aasta kevadel aktiivselt osa ka ühisrinde organiseerimisest (eriti just Tartu Töötute Komitee ja Üle-Eestimaaline Töötute Komitee). Raskeks löögiks töötute liikumisele oli mitmete ülemaalise komitee aktiivsemate liikmete areteerimine 1933. aastal (O. Cher, E. Lepik, A. Hint, V. Soo, E. Tarkpea). Ühelt poolt repressioonid, teiselt poolt aga ka tööpuuduse mõningane vähenemine kärpisid töötute liikumise hoogu järgnevatel aastatel. Siiski esines väljaastumisi ka 1933.—1934. aasta talvel. Nii korraldasid Tallinna töötud 1933. aasta novembris mitu näljamarssi. 1934. aasta 20.—21. jaanuaril toimus Pärnus ülemaaline töötute konverents. Konverentsist võtsid osa töötute komiteede ja ametiühingute esindajad Tallinnast, Tartust, Viljandist ja Pärnust. Konverentsil puhkes terav võitlus revolutsiooniliste tööliste, sotside ja vapside vahel. Kasutades politsei repressioone töötute liikumise aktivistide vastu, olid vapsid ja sotsid nimelt oma positsioone töötute liikumises 1933. aasta lõpul mõnevõrra tugevdanud. Siiski oli pahempoolsetel töölistel konverentsil ülekaal. Vapsid, kes jäid konverentsil vähemusse, korraldasid mürgli. Politsei kasutas seda ettekäändena konverentsi töö lõpetamiseks, enne kui jõuti töötute liikumise küsimusi sisuliselt arutada ja vastavaid otsuseid vastu võtta.[96]

Peale mitmesuguste koosolekute, kongresside ja näljamarsside kasutasid töötud ühe võitlusvormina ka streike.

[94] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 6 (8), 11. veebruaril 1933.
[95] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 4 (6), 28. jaanuaril 1933.
[96] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 321, l. 72—73; «Rahva Sõna» nr. 7, 24. jaanuaril 1934.

Kasvava rahulolematuse vaigistamiseks organiseeris kodanlik valitsus nn. hädaabitöid, kus osa töötuid leidis ajutiselt rakendust. Hädaabitööde korras teostati mitmeid riiklikke ehitusi (teed, melioratsioonitööd, sõjalised objektid jne.). Töötingimused olid äärmiselt rasked, palk tunduvalt madalam kui tavalistel töölistel. Paremaid tingimusi hädaabitöödel püüdsidki saavutada mitmed streigid. Nii streikisid 1931. aasta aprillis Raadi kruusaaugus hädaabitöölised palga kärpimise kavade vastu. Streigi tulemusena jäid töötasud esialgu endiseks.[97] Eriti hoogustus hädaabitööliste streigivõitlus 1932. aastal, kui toimusid lühiajalised streigid Elvas, Viljandis, Rakveres, Tallinna Kalarannas, Petseris jm.[98]

Muidugi ei suutnud hädaabitööliste streigid ega töötute koosolekud ja kongressid oluliselt parandada töötute olukorda kodanlikus Eestis. Samuti ei suutnud ka tööliste streigivõitlus tol ajal kuigi suuri tulemusi anda. Peamine oli aga see, et revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ja töötute ühine võitlus majanduskriisi aastail andis Eesti proletariaadile rikkalikult võitluskogemusi ja karastas teda edaspidisteks otsustavateks lahinguteks.

3. Proletariaadi poliitiliseks kasvatamiseks

Pahempoolsete ametiühingute, samuti töötute organisatsioonide tegevuses oli töörahva majandusliku olukorra parandamise kõrval tähtsal kohal proletariaadi poliitiline kasvatamine, tema klassiteadlikkuse tõstmine. Seda eesmärki teenisid ka kõnekoosolekud, puhkeõhtud, demonstratsioonid ja miitingud, millest oli juttu juba eespool. Kuid revolutsiooniliste ametiühingute osavõtt poliitilisest võitlusest ei piirdunud ainult sellega. 1932. aasta kevadel, V Riigikogu valimiste eel seadsid pahempoolsed ametiühingud üles ka oma kandidaadid. Revolutsiooniliste tööliste saadikud moodustasid Riigikogus pahempoolsete tööliste ja kehvikute rühma. See rühm koosnes just ametiühinguaktivistidest ja tegi märkimisväärset poliitilist selgitustööd töörahva hulkades nii Riigikogu kõnetoolilt kui ka rahvakoosolekutel üle kogu maa. 1930.—1933. a.

---

[97] «Rahva Sõna» nr. 92 (28. aprillil 1931) ja nr. 94 (30. aprillil 1931).

[98] «Klassivõitlus», 1933, nr. 154, lk. 21—22.

oli ainsaks legaalseks revolutsiooniliseks töölisajaleheks pahempoolsete ametiühingute ajaleht. Hoolimata mitmesugustest puudustest ja vigadest selle ajalehe sisus, samuti suurtest raskustest väljaandmisel, etendas ta majanduskriisi aastail küllaltki olulist osa linna- ja maatöörahva maailmavaate kujundamisel. Ka varajasemal perioodil tegelesid poliitilise selgitustööga tööliste keskel mitmesugused kultuuriorganisatsioonid. 1930-ndate aastate alguses kasvas nende osatähtsus ja tegevuse ulatus tunduvalt. Sellele perioodile oli iseloomulik mitmete kultuuriorganisatsioonide tihe koostöö pahempoolsete ametiühingutega. Alljärgnevalt vaatlemegi, millist osa proletariaadi poliitilisel kasvatamisel etendasid pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu rühm, ametiühingute ajaleht ja revolutsioonilised kultuuriorganisatsioonid.

Riigikogu V koosseisu valimised toimusid 1932. aasta 21.—23. mail. Pahempoolsed ametiühingud moodustasid sel puhul Tallinnas Valimiste Peakomitee, kellel olid sidemed revolutsiooniliste töölisorganisatsioonidega ka teistes kohtades. 2. aprillil 1932 avaldas Valimiste Peakomitee pahempoolsete ametiühingute ajalehes «Meie Võitluse Aeg» pikema artikli, kus selgitas proletariaadi osavõtu vajalikkust kodanliku parlamendi valimistest. Artiklis rõhutati: «Teadlik tööliskond läheb valimistele selle teadmisega, et kodanlise parlamendi kaudu ei saa töörahvas parandada oma olukorda, kuid parlamenti tuleb kasutada kui üht klassivõitluse abinõu.»[99] Edasi näidatakse, kuidas valimisvõitluse ajal on võimalik teha intensiivsemat poliitilist selgitustööd ning kuidas Riigikogu kõnetooli saab kasutada kodanluse ja sotside poliitika paljastamiseks. Neid probleeme selgitasid revolutsioonilised töölisorganisatsioonid valimiste eel korduvalt nii rahvakoosolekutel kui ka oma ajalehe veergudel.

Pahempoolsed töölisorganisatsioonid seadsid oma kandidaadid üles kõigis valimisringkondades peale Järvamaa. Kes siis olid töörahva saadikud? Tallinnas oli nimekirjas esikohal Priidik Kroos — Tallinna Transporditööliste Ametiühingu ja Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse juhatuse liige. Kroos oli tuntud ka aktiivse esinejana paljudel tööliskoosolekutel. Tallinna nimekirjas olid veel ehitustööliste ametiühingu juhatuse liikmed August Rattas

[99] «Meie Võitluse Aeg» nr. 8, 2. aprillil 1932.

ja Aleksander Välisson, rätsepatööliste liidu juhatuse kauaaegne liige Mihkel Ligi ning rida teisi ametiühinguaktiviste. Viljandimaa nimekirjas oli esikohal revolutsiooniline töölistegelane Peeter Puis, Virumaal Narva pahempoolsetes töölisorganisatsioonides hästi tuntud transporditööline Aleksander Silverstov. Saaremaa nimekirjas oli rida kommuniste ja Kommunistlikule Parteile lähedasi töölisi ja kehvikuid (E. Kitt, A. Mui, G. Mölder, A. Roes jt.).[100] Ränk valge terror oli paljud proletariaadi juhid rivist välja viinud, seepärast ei olnud enamikul töörahva kandidaatidest kuigi palju poliitilise võitluse kogemusi, kuid oma valdavas osas olid nad ausad proletaarlased. Ilmekalt iseloomustas olukorda «Meie Võitluse Aeg»:

«Meile heidetakse ette, et meie nimekirjades pole hiilgavaid kõnemehi, diplomeeritud seltskonnategelasi ega elukutselisi riigikogu sotslikke pirukanärijaid advokaate. Tõsi, neid meil ei ole... Sotsid armastavad selle üle ironiseerida, halvakspanevalt naerda. Te peaks nägema nende täissöönud nägudelt seda mõnitavat muhelemist. Sotsid peaksid ometi teadma, kus meie paremad seltsimehed on. Kuid sots ei tunne demokraatlise vabariigi vangimaju... Töörahva esindajail on töö teha nii riigikogus kui ka väljaspool riigikogu. Sellepärast on meil tublisid töömehi vaja. Tööliste hulgast saame ka töömehi. Kuigi vast kõik korraga targad pole, kuigi veel õppida tuleb — see ei tohi meid sugugi kohutada. Meie ei karda tööd, meie ei karda vigu. Sündides ei ole keegi tark. Kuid meie teame seda, et need seltsimehed, keda meie nimekirjades esitame, tahavad töötada nii, kuidas tarvis...»[101]

See iseloomustus oli maksev suure enamiku kandidaatide kohta pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjades. Paraku sattus nimekirjadesse ka üksikuid juhuslikke inimesi. Kuna pahempoolsed töölisorganisatsioonid olid tol ajal üsna nõrgad, ei suutnud nad kõiki esitatavaid kandidaate küllalt põhjalikult kontrollida. Seetõttu õnnestuski mõnedel aferistidel, kes olid rea «ülirevolutsiooniliste» esinemistega tööliskoosolekutel suutnud tähelepanu võita, end valimisnimekirjadesse sokutada. Üheks selliseks, kes tööliste häältega isegi Riigikokku pääses, oli Roman Laes.

---

[100] «Meie Võitluse Aeg» nr. 14, 14. mail 1932.
[101] «Meie Võitluse Aeg» nr. 12, 30. aprillil 1932.

Valimiste eel avaldati ajalehes «Meie Võitluse Aeg» pahempoolsete tööliste ja kehvikute nõudmised V Riigikogu valimistel. Esiplaanil olid neis poliitilised nõudmised: sõna-, trüki-, koosolekute-, organiseerimise ja streigivabaduse andmine, sõjaseaduse ja sõjakohtute kaotamine, poliitiliste vangide vabastamine. Eraldi punkt oli sihitud põhiseaduse fašiseerimise plaanide vastu: «Maha igasugused põhiseaduse muutmise kavad, mis taotlevad tagurlise võimu tugevnemist, nagu presidendi instituudi maksmapanek, valitsuse võimupiiride suurendamine jne.» Rida nõudmisi oli pühendatud proletariaadi ja maakehvikute olukorra parandamisele: palga alammäära kehtestamine vastavalt elukallidusele, kõigi tööliste ja teenistujate kindlustamine ettevõtjate ja riigi kulul haiguste, vigastuste, vanaduse, töövõimetuse ja töötaoleku vastu, tööliste ja kehvikute vabastamine maksudest. Seejuures oli üks sedalaadi nõue suunatud ametiühingute osatähtsuse tõstmisele: «Panna maksma sunduslikud kollektiivlepingud tööliste ja peremeeste vahel. Töölised tulevad tööle võtta ametiühingute kaudu.»[102] Põhiliselt vastas pahempoolsete tööliste ja kehvikute valimisplatvorm revolutsioonilise klassivõitluse seisukohtadele. Oli küll ka üksikuid küsitava väärtusega nõudeid (näiteks võis nõue «maksuta õigusteaduslik abi kõigile töölistele ja kehvikutele» tekitada asjatuid illusioone, nagu võiks kodanlik kohus ka töörahva huve õiglaselt kaitsta), kuid need ei muutnud valimisplatvormi revolutsioonilist olemust.

Valimistel said pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjad 25 966 häält.[103] Valdava osa sellest moodustasid Tallinna, Narva, Tartu ja Pärnu proletariaadi hääled. Just nendes linnades suutsid revolutsioonilised organisatsioonid kõige laialdasemalt teha valimiseelset selgitustööd. IV Riigikogu valimistel sai pahempoolseid töölisi esindav Eesti Tööliste Partei teatavasti üle 5000 hääle rohkem. Revolutsiooniliste tööliste nimekirjade poolt antud häälte arvu vähenemise peapõhjuseks oli töölisklassi revolutsiooniliste organisatsioonide ja aktiivi nõrgenemine 1931. aasta areteerimiste tagajärjel.

Pahempoolsed töölised said V Riigikogus 5 kohta (3 Tallinnast, 1 Virumaalt, 1 Tartust). Töölissaadikud moo-

[102] «Meie Võitluse Aeg» nr. 14, 14. mail 1932.
[103] ENSV ORKA, f. 80, nim. 5, s.-ü. 1, l. 45—46.

dustasid Riigikogus pahempoolsete tööliste ja kehvikute rühma. Varsti heideti sellest välja R. Laes kui EKP lendlehtedes paljastatud avantürist ja provokaator. Seejärel langes välja ka J. Tamson, kes oli asunud R. Laesi kaitsma. Seega jäi revolutsiooniliste tööliste esindusse Riigikogus ainult kolm saadikut: P. Kroos, A. Silverstov ja A. Rattas. Need olid järjekindlad võitlejad proletariaadi klassihuvide eest. Nad tegutsesid tihedas kontaktis pahempoolsete ametiühingutega, kelle esindajateks nad tegelikult olidki. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu rühmal õnnestus luua kontakt ka EKP Keskkomiteega.[104] Rühma liikmed arvestasid igati partei seisukohti ja püüdsid neid ellu viia.

Riigikogu istungitel tegid pahempoolsete tööliste ja kehvikute rühma liikmed korduvalt ettepanekuid töörahva majandusliku olukorra parandamiseks: palga alammäära kehtestamine, töötutele abiraha, tasuta arstiabi, kohustuslikud kollektiivlepingud, väikemaapidajate laenude kustutamine jne. Samal ajal võitlesid rühma liikmed ka töörahva poliitiliste õiguste ja vabaduste eest. Nii esitas P. Kroos spetsiaalse seaduseelnõu poliitilise politsei likvideerimise kohta. Ühtlasi tegi ta ettepaneku kaotada sõjaseadus, vabastada poliitilised vangid, anda Kommunistlikule Parteile samasugused õigused kui teistel parteidel, ära võtta «Kaitseliidult» sõjariistad, vabastada töölismajad sekvestri alt ning anda töölisorganisatsioonidele tagasi neilt konfiskeeritud varandused.[105] Seega võitlesid proletariaadi esindajad ausalt valimisplatvormis esitatud nõudmiste elluviimise eest. Muidugi ei olnud töörahva olukorda radikaalselt parandavate seaduste vastuvõtmine tolleaegses Eesti Riigikogus võimalik. Seda mõistsid väga hästi ka töölissaadikud ise. Oma esinemistes rõhutasid nad, et ükski kodanlik valitsus ei anna töölistele muud peale tühjade lubaduste. Iseloomulik on selles suhtes P. Kroosi esinemine valitsuse deklaratsiooni puhul: «Jälle on tulnud praegune valitsus suure pika kavaga selle kohta, mis tahetakse maksma panna. Ei saa vaikides mööda minna, vaid peab siin meelde tuletama seda, mis ennem on kavatsetud teha, mis on lubatud töötavatele hulkadele,

---

[104] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 283, l. 11—15.

[105] Riigikogu V koosseis, täielikud protokollid, II istungjärk, lk. 176.

Priidik Kroos.

Aleksander Silverstov.

ja mis nendele selle asemel antud on. Kui mäletame Eesti alguspäevi, kus isegi lubati anda kõiksuguseid häid soodustusi, käima panna kõik vabrikud, niipalju kui neid pidi olema, nööpnõelast kuni suure masinani pidi Eestis saama valmistatud, lubati töölistele kõrget palka ja inimväärilist elu ülevalpidamist, põllumehele tema saaduste eest hästi kõrget hinda, maatöölistele maad jne., siis sellest on aga möödunud aastaid, ja kõik need lubadused on nüüd näha, eriti töölisteklassi suhtes on need osutunud täiesti pettuseks... Meie, pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogurühm, praeguselt valitsuselt ei oota muud midagi, kui ainult majandusliku olukorra halvendamist, tööliste palkade allaviimist ja suuremat vallandamist, töötaolekut, tööliste hulkade vangimajja toppimist ja tinaube — see on kõik, mis töölisklass praeguselt valitsuselt üldse oodata võib.»[106] Ainsa pääseteena näitasid proletariaadi saadikud kapitalistliku korra kukutamist ja sotsialismi kehtestamist. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute rühma saadi-

[106] Riigikogu V koosseis, täielikud protokollid, I istungjärk, lk. 55—56.

kute kõnesid Riigikogus tutvustas töörahvale pahempoolsete ametiühingute ajaleht. Kuigi nendes kõnedes oli ka üksikuid teoreetilisi komistusi, etendasid nad siiski märkimisväärset osa linna- ja maaproletariaadi revolutsioonilise klassiteadlikkuse kasvatamisel.

Veelgi suurema tähtsusega olid töölissaadikute rohkearvulised esinemised väljaspool parlamenti, tööliskoosolekutel. Ainuüksi ajavahemikul 1932. aasta juunist novembrini esinesid rühma liikmed 30 tööliskoosolekul Tallinnas, Narvas, Tartus, Pärnus, Saaremaal, Petserimaal ja mujal.[107] Töölised tervitasid igal pool oma saadikute esinemisi; nende aruandekoosolekutel oli tavaliselt arvukalt osavõtjaid ja need kulgesid revolutsioonilises vaimus. Töölised mitte ainult toetasid oma saadikuid, vaid esitasid neile ka omapoolseid nõudmisi. Iseloomulik on selles suhtes näiteks Tartu töötute koosoleku otsus 1932. aasta 4. detsembrist: «Tartu töötute koosolek leiab, et pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma iga liige peab iga nädal vähemalt ühest töörahva koosolekust osa võtma või iga nädal vähemalt ühe väljasõidu tegema organiseerimise otstarbel. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogu rühm peab võimaldama töölislehe ilmumise vähemalt 4 korda kuus ja on täielikult vastutav töölislehe korratu ilmumise eest (muidugi mitte sulgemise korral)...»[108]

Olnud juba enne Riigikogusse valimist ametiühinguaktivistid, jätkasid rühma liikmed töölissaadikutena aktiivset tegevust pahempoolsetes ametiühingutes. A. Silverstov andis koos arst B. Pšenitšnikoviga välja venekeelset töölisajalehte «Rabotšaja Pravda» Narvas.[109] P. Kroos oli mitu kuud Tallinna pahempoolsete ametiühingute ajalehe «Võitluse Lipp» toimetajaks. Rühma liikmed andsid ka töölisorganisatsioonidele ja ajalehtedele materiaalset toetust oma riigikoguliikme palga arvel.

Politsei jälgis pidevalt töölissaadikute tegevust ning kogus «materjali» nende areteerimiseks. Selliseks süüdistusmaterjaliks olid Riigikogu saadikute kodanlikku võimu paljastavad esinemised tööliskoosolekutel, kriitilised artiklid nende poolt väljaantavates ajalehtedes jne. 1933. aasta

---

[107] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 283, l. 14.
[108] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 1, 17. detsembril 1932.
[109] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 283, l. 14—15.

detsembris võttis Riigikogu vastu otsuse jätta Kroos ja Silverstov ilma «saadiku puutumatuse» õigusest. Nad olid sunnitud end areteerimise eest päästma Eestist lahkumisega, kusjuures Silverstov põgenemisel uppus. 1934. aasta alguses lahkus Eestist ka A. Rattas. 1. märtsist 1934 arvati Riigikogu liikmeks P. Kroosi asemele A. Välisson, kes jäi mõneks kuuks (kuni Riigikogu tegevuse lõpetamiseni fašistliku diktaatori K. Pätsi poolt 1934. aasta sügisel) ainsaks pahempoolsete tööliste ja kehvikute esindajaks parlamendis.

Rohkem kui poolteise aasta vältel oli kolmeliikmeline revolutsiooniliste ametiühingute esindus pidanud fašismiteed sammuva kodanluse parlamendis mehist võitlust töörahva huvide eest.

Aastatel 1930—1933 oli Eesti töölisliikumises eriline koht pahempoolsete ametiühingute ajalehel. Sel raskel perioodil kaitses ta peaaegu ainsana legaalse trükisõna vallas revolutsioonilise klassivõitluse liini. Valdava osa sellest ajast oli ajaleht seotud Eestimaa Kommunistliku Parteiga ja täitis väiksemal või suuremal määral partei legaalse häälekandja ülesandeid.

1930. a. jaanuaris sulgesid kodanlikud võimud Eesti Tööliste Partei ajalehe (ilmus viimati «Tööliste Elu» nime all). EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo hakkas kohe ette valmistama uue legaalse häälekandja väljaandmist. Seekord otsustati revolutsioonilist töölisajalehte kirjastada Ametiühingute Kesknõukogu kaudu. EKP aktiivi ja revolutsioonilise töölisliikumise tegelaste massiline areteerimine 1930. aasta märtsis ja aprillis ning Ametiühingute Kesknõukogu sulgemine takistasid seda. 1930. aasta esimesel poolel õnnestus välja anda ainult kaks numbrit töölisnaiste ajakirja: «Naistööline» nr. 1 jaanuaris ja «Naisproletaarlane» nr. 1 märtsis. «Naistöölise» esimene number pandi politsei poolt kohe ilmumisel aresti alla, nii et levitada õnnestus ainult vähem kui viissada eksemplari.[110] Ajakirja vastutav toimetaja Alma Didvi taheti kohtu alla anda ja üksnes põgenemine Eestist päästis ta vanglakaristusest. Politseid ärritas see, et «Naistööline» julges teravalt kritiseerida kodanliku Eesti härrasriiki ning seada töörahvale eeskujuks NSV Liitu. Kaugemale esimesest numbrist ei jõudnud ka märtsist ilmunud «Nais-

[110] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 103, l. 3-a, 5.

proletaarlane». Selle ajakirja vastutav toimetaja Eesti Tööliste Partei Riigikogu rühma liige Leonhard Käär pidi vangistamisest pääsemiseks samuti lahkuma Eestist.

Samasse perioodi kuuluvad veel kahe proletaarse ajakirja loomise katsed. Helene Ingo taotles nimelt luba naistööliste ajakirja «Naised Edasi» asutamiseks, Martin Kitsing ja Richard Ehrlich tegid aga katset välja anda töölisnoorte ajakirja «Võitlev Noorus». Mõlemale algatusele tõmbas politsei kriipsu peale juba enne, kui ajakirjad ilmavalgust nägid. Töölisi, kellel oli julgust taotleda luba revolutsiooniliste ajakirjade väljaandmiseks, karistas kodanlik kohus rängalt. H. Ingo mõisteti 6 aastaks vangi, M. Kitsing 8 aastaks ning R. Ehrlich 5 aastaks ja 4 kuuks sunnitööle.[111]

1930. aasta augustis õnnestus lõpuks registreerida ametiühingute ajaleht «Uus Aeg». Selle esimene number ilmus 13. septembril. Toimetuseartiklis on julgelt püstitatud uue revolutsioonilise ajalehe ülesanded: ««Uus Aeg» tahab kõrgel hoida proletariaadi järjekindla klassivõitluse lippu ja hindab kõrgelt proletaarse ajakirjanduse kogemusi. Ta tahab julgelt sammuda oma eelkäijate jälgedes.

«Uus Aeg» tahab olla tõeliselt töölisklassi kollektiivseks valgustajaks ja organisaatoriks... «Uus Aeg» tahab järjekindlalt võidelda töölisklassi ja kogu töörahva näljutamise poliitika, kapitalistliku kurnamise süsteemi vastu ja sotsialismi eest...»[112]

Ajalehe vastutavaks toimetajaks ja väljaandjaks oli Saaremaalt pärit tööline August Vakker. Ta oli kaastööd teinud juba Eesti Tööliste Partei ajalehele «Uus Edasi». «Uue Aja» toimetajana tegutses ta tihedas kontaktis EKP Keskkomitee Illegaalse Bürooga ja täitis viimase juhtnööre. Partei illegaalsed töötajad tegid sageli kaastööd revolutsiooniliste ametiühingute ajalehele. Partei pidas väga tähtsaks kasutada legaalset ajalehte töörahva võitluse suunamisel. 1930. aasta novembris võttis EKP Keskkomitee Poliitbüroo vastu otsuse ajalehe «Uus Aeg» kohta. Otsuses analüüsiti lehe senist tööd ja juhiti tähelepanu puudustele. Ühtlasi rõhutati: «... Lugeda võimalikuks ja

---

[111] ENSV ORKA, f. 927, aasta 1930, s.-ü. 89 — I, l. 10—13, 130; «Päevaleht» nr. 249, 13. septembril 1930.

[112] «Uus Aeg» nr. 1, 13. septembril 1930.

eriti tarvilikuks «Uut Aega» kui ainukest legaalset tööliste lehte Eestis legaalseks propagandaks ja agitatsiooniks ära kasutada ning temale kaastööd teha, Illbüroole kohuseks teha «Uue Aja» juhtimist kõvendada...» [113]

Kodanlikud võimud kontrollisid valvsalt revolutsioonilise ametiühingute häälekandja tegevust. Kuigi politseil ei olnud esialgu andmeid ajalehe sidemetest Eestimaa Kommunistliku Parteiga, oli «Uue Aja» revolutsiooniline iseloom algusest peale selge. Ajalehe seitsmes number, mis pidi ilmuma 29. novembril 1930. a., pandi juba 28. novembril trükikojas aresti alla. Ettekäändeks oli artikkel, mis paljastas imperialistlike riikide sõjaplaane NSV Liidu suhtes ja näitas eesti kodanluse osa nendes plaanides.[114] Ajalehe toimetaja areteeriti ja mõisteti sõjaringkonnakohtu otsusel 4 aastaks sunnitööle.

Kuid töölisi see ei kohutanud. Kuu aja jooksul õnnestus organiseerida uue ajalehe väljaandmine — 22. detsembril 1930. aastal ilmus ajalehe «Tööliste Aeg» esimene number. Paari kuu pärast suleti ka see. Jälle tuli muuta nime, otsida uusi inimesi, kes võtaksid enda peale raske ja hädaohtliku töö — anda välja revolutsioonilist töölisajalehte kodanlikus Eestis. Pisut rohkem kui kolme aasta jooksul suleti proletariaadi häälekandja 8 korda, kusjuures alati kaasnesid sulgemisega repressioonid toimetaja ja väljaandja vastu. Revolutsiooniliste ametiühingute ajaleht ilmus neil aastail järgmiste nimetuste all: «Uus Aeg» (7 numbrit), «Tööliste Aeg» (6), «Võitluse Aeg» (10), «Meie Võitluse Aeg» (23), «Uus Võitluse Aeg» (2), «Tööliste Võitlus» (11), «Teine Tööliste Võitlus» (16), «Võitluse Lipp» (25). Iga nimetatud ajalehe viimane number konfiskeeriti politsei poolt juba trükikojas ja levitada sai neist ainult üksikuid tööliste poolt salaja kõrvalepandud eksemplare.

Kõik nimetatud ajalehed olid pahempoolsete ametiühingute häälekandjad. Ainult «Võitluse Lipp» nimetas ennast pahempoolsete tööliste ja kehvikute häälekandjaks — samanimelise Riigikogu-rühma järgi. Tema toimetajaks ja väljaandjaks oli Priidik Kroos. Sisuliselt ei erinenud «Võitluse Lipp» oma eelkäijatest. 1932. aasta juulis hak-

---

[113] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 231, l. 147.
[114] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1289, l. 6.

Üksiknumber 5 senti.
Ilmuh igal laupäeval.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!
Proletoj de ĉiuj landoj, unuiĝu!
Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Tööliste Võitlus

Ametiühingute häälekandja.

Nr. 9 Tallinnas, laupäeval, 5. novembril 1932. a. 1. aastakäik.

Oktoobrirevolutsiooni 15. aastapäev — 7. november.

«Tööliste Võitlus».

kas Narvas ilmuma venekeelne tööliste ajaleht «Rabotšaja Pravda», mille vastutavaks toimetajaks oli pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu-rühma liige Aleksander Silverstov. Tähtsat osa «Rabotšaja Pravda» väljaandmisel ja levitamisel etendas Eesti Kiutööliste Ametiühingu Narva osakond. «Rabotšaja Pravdat» ilmus 15 numbrit (neist 3 viimast «Pravda» nime all).

Peale selle võtsid pahempoolsed ametiühingud osa veel kahe väikese ajakirja väljaandmisest. Nimelt ilmus 1932. aastal 5 numbrit ateistlikku ajakirja «Usk ja Tõde». Seda andis välja ametiühingutega tihedalt seotud Tööliste Kultuurhariduslik Ühing. 1933. aasta mais aga õnnestus välja anda 2 numbrit revolutsiooniliste töölisnoorte ajakirja «Võitlusrinne». Viimane ilmus just sel ajal, kui üks ametiühingute ajaleht («Teine Tööliste Võitlus») oli politsei poolt suletud ja järgmine («Võitluse Lipp») polnud veel saanud ilmumisluba. «Võitlusrindes» avaldati mitmeid olulisi artikleid ühisrinde küsimuses.

1930-ndate aastate alguse töölisajalehed ei olnud ainult nime poolest ametiühingute ajalehed: pahempoolsed ametiühingud tegid nende väljaandmisel ka suurt tööd. Kõigepealt oli selleks vaja raha. Kuigi revolutsioonilised organisatsioonid kannatasid alatasa rahapuuduse all, ohverdasid nad oma kasinatest summadest osa töölislehele. Sageli korraldasid ametiühingud korjandusi oma lehe jaoks või organiseerisid peoõhtuid, mille sissetulek läks ajalehe toetamiseks. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogu-rühma liikmed andsid tunduva osa oma deputaadipalgast ametiühingute ajalehele. Nende ajalehtede toimetajad ja kaastöölised olid enamasti ametiühinguaktivistid. Samuti lasus ametiühingutel töölislehe levitamise ülesanne. Ei olnud sugugi kerge levitada ajalehte, mille iga numbrit ähvardas aresti alla panemise oht. Kui oli karta, et uus number võidakse konfiskeerida, tulid töölised juba varakult trükikotta ja võtsid osa ajalehenumbreid otse trükimasina alt ja peitsid need ära. Seetõttu saadi osaliselt levitada ka aresti alla pandud ajalehenumbreid.[115] Pahempoolsete ametiühingute ajalehtede ühekordne tiraaž kõikus tavaliselt 2000—5000 eksemplari vahel. Levisid nad peamiselt suuremates tööliskeskustes (Tallinnas, Narvas, Tartus, Pärnus). Teistes linnades, eriti aga maal, oli töölisajalehtede levik vähene (välja arvatud Saaremaa).[116]

EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo suunas töölislehtede tegevust vahetult kuni 1931. aasta suveni. EKP aktiivi ulatuslik areteerimine 1931. a. suvel katkestas aga otsese sideme illegaalse parteiorganisatsiooni ja pahempoolsete ametiühingute vahel, mistõttu ka ajaleht jäi ajutiselt ilma parteilise juhtimiseta, mis tõi kaasa lehe poliitilise taseme tunduva languse. Olukord paranes 1932. aasta lõpul, kui mitmed vabanenud poliitvangid hakkasid töölislehte abistama. 1933. a. suvel organiseeris EKP Keskkomitee ülesandel legaalse töö parteilist juhtimist Eestis kommunist Richard Mikker. Ta andis mitmele kommunistile — endisele poliitvangile (Hugo Rätsep, Johannes Ellmann, Adolf Stamm, Jaan Tross jt.) ülesande teha töölisajalehele kaastööd. H. Rätsepa otseseks parteiliseks ülesandeks sai

---

[115] Vt. A. Leinkase mälestused. PAI käsikirjafond.

[116] E. Aring. Pahempoolsete ametiühingute ajalehed Eestis aastail 1930—1933 (diplomitöö käsikiri), Tartu 1965, lk. 39—40.

ajalehe töö juhtimine.[117] Ka tol ajal osutas ajalehele tõhusat abi pahempoolsete tööliste ja kehvikute Riigikogurühm. Selle kõige tulemusena tugevnes 1933. aastal ajalehe sihikindel võitlushoiak.

Pahempoolsete ametiühingute ajalehe põhisuunaks oli võitlus «kapitalistliku kurnamissüsteemi vastu ja sotsialismi eest» (nagu rõhutas eespool tsiteeritud ajaleht «Uus Aeg»). Avaldati artikleid töörahva raskest elust kodanlikus Eestis, kritiseeriti kodanlikku valitsust ja kodanluse sabarakke — sotside liidreid, jutustati Nõukogude Liidu saavutustest ja rahvusvahelise töölisliikumise probleemidest. Palju tähelepanu pühendati töölisorganisatsioonide tegevusele. Sageli ilmus teateid ametiühingute ja tööliste kultuuriorganisatsioonide üksikute ürituste kohta. Samal ajal avaldati tihti kirjutisi ka ametiühingute võitluse põhimõttelistest küsimustest. Nii ilmusid «Uue Aja» esimestes numbrites artiklid «Ametiühisuste lähematest ülesannetest», «Mis on pahempoolsete ametiühingute tähtsamad ülesanded?», «Mis teha?» jne. Seega jätkasid pahempoolsete ametiühingute ajalehed 1930-ndail aastail oma sisu poolest varasemate revolutsiooniliste töölisajalehtede suunda. Kuid üha süvenev majanduskriis ja kasvav fašismioht tõid ametiühingute häälekandja veergudele ka rea uusi küsimusi.

Rohkesti ruumi eraldati ajalehes nüüd töötute liikumisele. Pidevalt ilmus ülevaateid töötute koosolekutest, kongressidest ja meeleavaldustest. Toodi ära töötute nõudmisi ja märgukirju ning anti omapoolseid juhtnööre võitluse organiseerimiseks. 1932.—1933. aastal kujunes üheks tähtsamaks küsimuseks võitlus fašismi vastu, töölisklassi ühisrinde eest. Järjekindlalt paljastati lehe veergudel põhiseaduse «parandamise» (s. o. fašiseerimise) mitmesuguseid kavasid, mida kodanlikud rühmitused üksteise võidu esitasid. Ajalehes «Võitluse Lipp» fašismile antud iseloomustus vastab täielikult kommunistlike parteide seisukohale selles küsimuses:

«Fašism on sarnane kodanluse valitsuse vorm, kus kapitalistid oma võimuvalitsuse varjatult vormilt lähevad üle otsekohesele vägivallavalitsusele töörahva üle. Fašism on kodanluse asumine avalikule ja karmile tööliste ja töötavate talupoegade vabadusliikumise allasurumisele. Kapi-

[117] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 298, l. 3.

talism kõduneb, ta on näidanud oma pankrotti, kuid ta ei taha lahkuda, ilma et prooviks oma võimu säilitada soomustatud rusikaga, maha surudes töörahva vabadusliikumist. Fašism, see on maailma kapitali viimane trump, mille ta heidab ajaloo lauale.» [118]

«Võitluse Lipp» käsitles üsna põhjalikult ka töölisklassi ühisrinde probleemi. Ajalehe kolmes esimeses numbris leiame ulatusliku artikli «Ühine väerind». Selles analüüsiti muudatusi rahvusvahelises töölisliikumises seoses majanduskriisi ja fašismi pealetungiga ning anti juhtnööre proletariaadi ühise võitluse organiseerimiseks Eestis. Sama ajalehe järgmistes numbrites avaldati teateid ühisrinde esimestest edusammudest Pärnus ning kritiseeriti teravalt sotside parempoolseid liidreid nende lõhestustegevuse pärast.

Fašismiteele asunud kodanlik valitsus otsustas teha lõpu fašismi paljastavale ajalehele. 25. novembril 1933. aastal pidi ilmuma «Võitluse Lipu» 25. number. Selle juhtkirjas «Kes ehitab — kes lõhub» oli toodud rohkesti faktilisi andmeid NSV Liidu majanduse edusammudest ja ühtlasi näidatud kapitalistlike maade allakäiku seoses majanduskriisiga. Töölisi kutsuti üles kaitsma Nõukogude Liitu ja tema eeskujul võitlema sotsialismi eest. Number oli 24. novembril juba valmis trükitud, kui saabus sisekaitse ülema otsus: «... Võtnud arvesse, et selle kirjutusega (jutt on juhtkirjast «Kes ehitab — kes lõhub» — Autorid.) õhutatakse Eesti Vabariigis maksva riigikorra vägivaldsele kukutamisele ja pannud tähele, et sarnase sisulisi artikleid on «Võitluse Lipus» avaldatud ka varem... otsustasin: ajalehe «Võitluse Lipu» nr. 25 — 25. novembrist 1933. a. konfiskeerida ja nimetatud ajalehe ilmumine panna seisma kuni kaitseseisukorra kestvuseni.» [119] See tähendas legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse lõppu kodanlikus Eestis, sest uute töölisajalehtede asutamiseks kodanlikud võimud enam luba ei andnud.

Ilmumist jätkas aga veel ühe ametiühingu revolutsiooniline ajakiri — Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali Eesti sektsiooni häälekandja «Majakas». Tema väljaandmiseks polnud vaja taotleda Eesti kodanliku valitsuse luba, sest teda trükiti Kopenhaagenis. Eestisse toi-

[118] «Võitluse Lipp» nr. 12, 19. augustil 1933.
[119] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1383, l. 12.

Üksiknumber 1 sent.
Ainult läti keeles!

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!
Proletaarlased ja kõigi kaastöö, ühinege!
Proletarieten kaikki maat, yhtykäät!

Võitluse Lipp

Pahempoolsete tööliste ja kehvikute häälekandja.

Nr. 19 Tallinnas, laupäeval, 7. oktoobril 1933. a. 1 aastakäik

Järgmine „Võitluse Lipp" (nr. 20) ilmub (valimiste tõttu üks päev varem) 13. okt., seega jõuavad kõik posti- ja raudtee-saadetised varem kohale. Toimetus palub kuulutõid ja-ostuti ära saata.

Fashismi vastu —

töörahva vabastamise eest!

„Võitluse Lipp" on ainus ajaleht, mida peab lugema

Töölinebäälete

Wastu

«Võitluse Lipp».

metati «Majaka» numbrid illegaalselt. ISH Eesti sektsioon hakkas juba 1931. aastal välja andma oma ajakirja «Tormi Eel» (ilmus üldse 7 numbrit).[120] 1932. aastal muudeti ajakirja nimetust. «Majaka» nime all ilmus ISH Eesti sektsiooni häälekandja kuni 1937. aastani (kokku 34 numbrit).[121] Nii «Tormi Eel» kui ka «Majakas» ilmusid EKP Keskkomitee vahetul juhtimisel ja olid oma sisult Kommunistliku Partei väljaanded. «Majaka» toimetajaks oli endine poliitvang kommunist Anton Vahtmann (Vaarandi).

Peatähelepanu oli nendes ajakirjades pööratud Eesti meremeeste olukorra ja võitluse valgustamisele. Kuid selle kõrval ilmus seal üsna rohkesti materjale ka teiste riikide meremeeste elust ja võitlusest, Nõukogude Liidu saavutustest sotsialismi ehitamisel, tähtsamatest poliitilistest sündmustest rahvusvahelises elus ning Eestis.

ISH Eesti sektsiooni väljaandeid levitati rahvusvahelistes meremeeste klubides, mis tegutsesid kõigis suuremates

---

[120] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 111, l. 13, 44.

[121] A. Vaarandi, Raja tagant, Kogumik «Eesliinil», Tallinn 1962, lk. 287.

sadamalinnades. Illegaalselt Eestisse toodud ajakirjanumbrid jõudsid ka tööstustööliste kätte ja aitasid kaasa nende poliitilisele kasvatamisele.

Paralleelselt revolutsiooniliste ametiühingute ajalehtede ja ajakirjadega ilmus Eestis 1930-ndate aastate esimesel poolel ka mõningaid reformistlikke töölisajakirju. Neist tähtsaim oli Eestimaa Töölisühingute Keskliidu ajakiri «Tööliste Hääl» (ilmus alates 1928. aastast kord kuus, erandiks oli 1931. aasta — siis anti «Tööliste Häält» välja ainult kord kvartalis). Ka selles ajakirjas toodi teateid tööliste olukorrast ja töölisorganisatsioonide tegevusest, kuid kõik need olid läbi imbunud sotslikust vaimust, mis oli tol ajal Töölisühingute Keskliidu juhtkonnas valitsev. «Tööliste Hääle» veergudel propageeriti agaralt seisukohta, et ametiühingud pidavat hoiduma igasugusest poliitikast ja tegelema ainult tööliste majandusliku olukorra parandamisega. Samal ajal avati «Tööliste Hääles» roheline tee artiklitele, kus sõimati kommuniste ja pahempoolseid töölisorganisatsioone ja levitati alatut laimu Nõukogude Liidu aadressil. Sotside suuvoodrina täitis «Tööliste Hääl» seega kodanluse kannupoisi funktsioone. Alles 1930-ndate aastate keskpaiku, seoses pahempoolsete jõudude tugevnemisega Eestimaa Töölisühingute Keskliidus, muutus ajutiselt mõnevõrra ka «Tööliste Hääle» sisu.

Peale «Tööliste Hääle» ilmus veel üksikute reformistlike ametiühingute häälekandjaid (Eesti Trükitööliste Liidu ajakiri «Trükitööline» jt.), kuid neil ei olnud Eesti proletariaadi klassivõitluse seisukohalt kuigi suurt tähtsust.

Töölisklassi võitluse tõelisteks juhtijateks olid ikkagi pahempoolsete ametiühingute häälekandjad. Muidugi esines nendeski komistusi ja eksimusi. Ühelt poolt maksid nad lõivu tol ajal partei taktikas esinenud «pahempoolsetele» vigadele (näiteks ühisrinde küsimuses), teiselt poolt esines neis puudusi, mis olid tingitud toimetajate ja kaastööliste vähestest teadmistest. Nende väljaannete põhisuund jäi aga õigeks ja seetõttu oli ka nende panus Eesti töölisklassi poliitilisse kasvatamisse arvestatav. Jõudumööda aitasid nad kaasa ka pahempoolsete ametiühingute organisatsiooniliseks tugevdamiseks.

Laialdast ja tõhusat poliitilist kasvatustööd proletariaadi keskel tegid 1930-ndate aastate esimesel poolel mitmesugused kultuuri- ja esperantoühingud, mis tegutsesid käsikäes pahempoolsete ametiühingutega. Nende töös

oli esiplaanil marksistliku ideoloogia propageerimine ja NSV Liidu saavutuste tutvustamine.

Üsna populaarne oli töölisringkondades tol ajal esperanto õppimine. Esperanto kui väga kergesti õpitava keele vahendusel oli võimalik luua tihedamaid sidemeid teiste maade töölistega. Seepärast korraldasid paljud kultuuriühingud ka esperantokursusi ning tegutses mitu spetsiaalset tööliste esperantoühingut.

Kuid esperanto omandamine ei olnud siiski tööliste kultuuriühingute ja esperantoseltside peaeesmärgiks. Väga paljudel juhtudel kasutati neid ringe ja kursusi marksismi põhitõdede tutvustamiseks. Et tol ajal tegutses küllaltki palju kodanlikke esperantoseltse ja osa esperantoühinguid oli sotside mõju all, ei olnud politsei esialgu väga valvas uute töölis-esperantoühingute suhtes. Samuti ei kontrollinud politsei kuigi süstemaatiliselt Eestisse saabuvaid esperantokeelseid väljaandeid. Sel viisil oli võimalik võrdlemisi kergesti hankida mitmesugust revolutsioonilist kirjandust.

1930. aasta aprillis sulgesid kodanlikud võimud koos pahempoolsete ametiühingute kesknõukoguga ka suurima tolleaegse tööliste kultuuriorganisatsiooni — Tööliste Klubi. Ent pahempoolsed ametiühingud hakkasid kohe tegema ettevalmistusi uue kultuuriühingu loomiseks. 3. oktoobril 1930. aastal esitas grupp ametiühinguaktiviste registreerimiseks Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu põhikirja. Paari vormilise pisipuuduse pärast venitasid kodanlikud võimud ühingu registreerimist üle kahe kuu.[122] Alles 23. detsembril 1930 registreeriti Tööliste Kultuurhariduslik Ühing ning järgmise aasta jaanuaris võidi pidada esimene koosolek.[123]

Põhikirjas oli Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu eesmärk sõnastatud võrdlemisi tagasihoidlikult (teisiti ei olnud see kodanlikus Eestis legaalseks tegutsemiseks luba taotleval töölisorganisatsioonil mõeldavgi): «Ühingu siht on: tööliste koondamine kultuurhariduslise tasapinna tõstmiseks ja usuvastase materialistliku ilmavaate arendamiseks.» [124]

Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu juurde asutati hulk

---

[122] ENSV ORKA, f. 14, nim. 3, s.-ü. 1088, l. 1—12.
[123] «Tööliste Aeg» nr. 4, 31. jaanuaril 1931.
[124] ENSV ORKA, f. 14, nim. 3, s.-ü. 1088, l. 9.

ringe — poliithariduslik, usuvastane, kirjandus-, näite-, spordi-, muusika- jt. ringid. Paralleelselt tööga ringides korraldas ühing sageli avalikke kultuuripäevi, mille kavas isetegevusettekannete kõrval oli ka poliitilisi loenguid. Nii kultuuriüritused kui ka usuvastane selgitustöö seoti tihedalt proletariaadi klassivõitluse ülesannete selgitamisega. Iseloomulik on selles suhtes Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu usuvastase ringi poolt 1933. aasta kevadel nn. ülestõusmispühade puhul väljaantud lendleht «Ülestõusmine». Lendlehe lõpposa kõlab järgmiselt:

«Ärka üles, sa usulisse unne suikunud rahvas, pööra selg ja vaata põlgusega oma pimestajatele, petjatele, «õpetajatele». Naelutame nad ajaloo häbiposti, et nad ei julgeks rahva hulgas liikuda.

Koondume ühisväerinda usuvastaste ja töölisorganisatsioonide ümber ja lööme tagasi igasuguse usulise ja tagurluse pealetungi. Asutame kõikjal usuvastaseid rakukesi, levitame kirjandust, teeme selgitustööd ja astume vastu organiseeritult kui ka üksikult igal pool, kus usulist pimestamist märkame. Usuvastane võitlus saagu massiliseks. Maha loidus ja ükskõiksus, mis viib hävinemisele. Elagu ühisväerind ja töörahva ülestõusmine.

Nüüd üles, keda orjus rõhub . . .»[125]

Tööliste Kultuurhariduslik Ühing oli esialgu tihedalt seotud Eestimaa Kommunistliku Parteiga. EKP KK Illegaalne Büroo andis juhtnööre ühingu üritusteks, juhatusse kuulusid kommunistid Leopold Eisen ja Voldemar Rootsi.[126] EKP aktiivi areteerimine 1931. aasta juunis katkestas ühingu sidemed Kommunistliku Parteiga. Sellest hoolimata jätkas ta oma tegevust revolutsioonilise klassivõitluse vaimus.

Huvitav on märkida, et Tööliste Kultuurhariduslik Ühing võttis osa ka töölislaste poliitilisest kasvatamisest (nii nagu varem Tööliste Klubi). 1930-ndate aastate alguses jätkas Tööliste Majas tegutsemist lastegrupp (pioneerirühm). Kultuurharidusliku Ühingu iga ring pidi tegema midagi laste heaks. Mõned lapsed töötasid isegi täiskasvanute ringides ja said sealt juhtnööre rühma tegevuseks. 1932. aasta suvel korraldas Tööliste Kultuurhariduslik

---

[125] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 78, l. 157.

[126] «Võitluse Aeg» nr. 1, 20. mail 1931; «Päevaleht» nr. 165, 21. juunil 1931.

Ühing Rannamõisas pioneeridele väikese suvelaagri.[127] Lastegrupi tegevus Nõukogude Liidu pioneeride eeskujul aitas kaasa proletariaadi võitlusjõudude uue vahetuse ettevalmistamisele.

Tööliste Kultuurhariduslik Ühing laiendas oma tegevust varsti ka väljapoole Tallinna piire. Asutati osakonnad Valgas, Pärnus ja mitmel pool mujal. 1932. aasta sügisel organiseeris A. Silverstov koos B. Pšenitšnikoviga Kultuurharidusliku Ühingu osakondi Narva-tagustes valdades. Need osakonnad hankisid nii legaalsel kui illegaalsel teel nõukogude kirjandust, tutvustasid seda ümbruskonna töötajatele ning organiseerisid sageli vaidlusõhtuid Nõukogude Liidu saavutuste ja revolutsiooniliste ideede tutvustamiseks.[128] Umbes samal ajal asutati Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu osakond ka Pärnus. Selle suunamises etendas tähtsat osa kommunist E. Tarkpea. Osakond tegutses tihedas koostöös ja ühistes ruumides teiste revolutsiooniliste töölisorganisatsioonidega, Pärnu Ehitustööliste Ühingu ja töötute komiteega. Iga nädal korraldas Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu Pärnu osakond referaat- ja vaidlusõhtuid. Samuti organiseeriti esperantokursused.[129] 1933. aasta jaanuaris reorganiseeriti see osakond iseseisvaks Tööliste Hariduse ja Kehakultuuri Ühinguks.

Peale Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu tegutses 1930-ndate aastate esimesel poolel teisigi revolutsioonilisi kultuuriorganisatsioone. 1931. aasta sügisel asutati Tartus revolutsiooniliselt meelestatud tööliste ja haritlaste eestvõttel Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing. Ühingu juhatuse esimeheks valiti silmapaistev teadlane ja aktiivne ühiskonnategelane Aleksander Audova, esimehe abiks nahavabriku tööline August Hint, sekretäriks üliõpilane Erhard Lepik.[130] Mitmed ühingu liikmed kuulusid Eesti Noorsotsialistide Liitu, moodustades seal pahempoolse opositsiooni. Sotside poliitikas pettununa püüdsid nad luua sellist organisatsiooni, mis seisaks revolutsioonilise klassivõitluse positsioonil. Uus ühing korraldas referaat-

---

[127] B. Nedzvetski, Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis (kandidaadidissertatsiooni käsikiri), Tartu 1965, lk. 210 ja 214.

[128] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 108, l. 90; sealsamas, s.-ü. 110, l. 19.

[129] «Tööliste Võitlus» nr. 10, 12. novembril 1932.

[130] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 110, s.-ü. 147, l. 1141.

ja vaidluskoosolekuid poliitilistel ja usuvastastel teemadel, organiseeris esperantokursuse ning andis välja seinalehte. Noorsotsialistide osavõtt revolutsioonilise suunaga kultuuriühingust tekitas tõsist ärevust sotside liidrite hulgas. Varsti võttiski Eesti Noorsotsialistliku Liidu juhatus vastu otsuse: «Keelata noorsotsialistidel osavõtt Tartus asuvast Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingust kui poolkommunistlikust katteorganisatsioonist, mis tekitab tahtlikult segadusi meie liikumisse...»[131] Umbes paarkümmend noorsotsialisti aga ei arvestanud seda keeldu ja nad heideti Noorsotsialistlikust Liidust välja.[132]

Erilise hoo ja poliitilise teravuse omandas Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu töö 1932. aasta lõpul ja 1933. aasta algul. Sel ajal olid ühingul ka sidemed Eestimaa Kommunistliku Parteiga (A. Kriisemani ja O. Cheri kaudu). Paralleelselt ühingu liikmete omavaheliste referaatkoosolekutega hakati süstemaatiliselt korraldama ka avalikke kõnekoosolekuid. Ühingu töö intensiivsust näitab kas või üksnes 1933. aasta märtsikuus korraldatud ürituste loetelu.

2. märtsil toimus omavaheline referaatkoosolek, kus esines O. Cher teemal «Desarmeerimisest». 7. märtsil rääkis O. Cher avalikul kõnekoosolekul kodanluse poolt tehtavast Nõukogude Liidu vastasest kihutustööst. Omavahelisel koosolekul 9. märtsil kuulati E. Lepiku ettekannet «Karl Marxist ja tema õpetusest». 14. märtsil organiseeris Tööliste Esperanto ja Kultuuriühing koos Tartu Töölisühingute Keskliiduga K. Marxi 50. surma-aastapäeva tähistamiseks suure rahvakoosoleku vastavate referaatide ja muusikaliste ettekannetega. 16. märtsil omavahelisel koosolekul rääkis A. Prink kõneoskusest. 21. märtsil avalikul referaat-vaidluskoosolekul esines E. Lepik «Marksismi tõlgendusist tänapäeval». 28. märtsil oli järjekordse avaliku koosoleku päevakorras O. Cheri kõne «Desarmeerimisest ja sõjahädaohust».[133]

Oma esinemistes kaitsesid Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu liikmed Marxi revolutsioonilist õpetust nii välismaa kui ka eesti revisionistide eest. Nad näitasid, et ainult III Internatsionaal on Marxi võitluse ja tema õpe-

[131] «Igapäevane Rünnak» nr. 1 (6), jaanuar 1932.

[132] EKPA, f. 1, nim. 1a, s.-ü. 1178, l. 12—13; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 271a, l. 7.

[133] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 110, s.-ü. 147, l. 778, 779, 1145.

Narva Tööliste Esperantoseltsi «Batalo» juhatus 1932. aastal.

tuse jätkajaks.[134] Kultuuriühingu liikmed olid ühtlasi pahempoolsete ametiühingute aktivistid ja sammusid esireas ühisrinde loomisel Tartus. Seepärast suleti koos Tartu pahempoolsete ametiühingutega 1933. aastal ka Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing.

Mõnevõrra kitsama tegevusega, kuid samuti revolutsioonilise suunaga ning ametiühingute tegevusega tihedalt seotud olid Tööliste Esperanto Selts Tallinnas (asutatud juba 1923. a.), Narva Tööliste Esperanto Selts «Batalo» (asutatud 1932. aasta aprillis) ja Tööliste Esperanto Selts «Plue» Rakveres (asutatud 1933. aasta jaanuaris). «Batalo» töötas käsikäes Eesti Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonnaga, «Plue» aga Virumaa Tööliste Üldühinguga. Kõiki neid tabas ühine saatus: kommunistlikus tegevuses süüdistatuna suleti 1935. aasta mais «Plue» ja Virumaa Tööliste Üldühing[135], 1936. aasta märtsis aga «Batalo» koos Eesti Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonnaga.[136]

*

[134] ENSV RAKA, f. 2121, nim. 110, s.-ü. 147, l. 661.
[135] ENSV ORKA, f. 14, nim. 3, s.-ü. 1967, l. 9.
[136] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 2297, l. 1 ja 2.

Ränki kaotusi tuli Eesti revolutsioonilistel ametiühingutel kanda majanduskriisi perioodil: paljud ühingud suleti, aktiivsemad tegelased areteeriti. Sotside liidrite vastuseisu tõttu ei õnnestunud sel ajal saavutada ametiühinguliikumise ühtsust. Samal ajal aga süvenes Eesti proletariaadis arusaamine ühise võitluse vajalikkusest. Selleks aitasid kaasa tööliste endi kogemused. Suure töö tegid selles suunas revolutsioonilised ametiühingud Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel.

VIIES PEATÜKK

VAIKIVAST OLEKUST REVOLUTSIOONINI

(1934—1940)

1. Uued tingimused — uus taktika

1934. aasta 12. märtsi riigipööre tähistas fašistliku diktatuuri algust kodanlikus Eestis. Tõsi küll, võimu haaranud Pätsi-Laidoneri klikk hoidus enda suhtes kasutamast terminit «fašistlik diktatuur». Selle asemel püüti end kujutada demokraatia kaitsjatena vapside eest. Varsti sai aga täiesti selgeks, et Pätsi valitsus ei piirdu kaugeltki oma konkurentide — vapside kõrvaletõrjumisega riigipiruka juurest, vaid hakkab järk-järgult likvideerima ka kodanliku demokraatia jäänuseid. Igasuguste poliitiliste parteide ja organisatsioonide tegevus pandi esialgu seisma, 1935. aasta märtsis saadeti nad aga laiali. Nende asemele asutati fašistlik ainupartei — «Isamaaliit». Riigikogu saadeti juba 1934. aasta aprillikuus «suvepuhkusele» ja sama aasta sügisel lõpetati tema tegevus hoopis. Mitme aasta vältel ei valitud ka uut Riigikogu. «Kaitseseisukorra» seadus, mis pandi üle kogu maa maksma 12. märtsil 1934. a. ja mille kehtivust iga aasta pikendati, andis valitsusele vabad käed arvete õiendamiseks opositsioonivaimu avaldavate organisatsioonide ja isikutega.

Ametiühinguid fašistliku diktatuuri ajal ei likvideeritud, kuid nende tegevusvõimalusi piirati tunduvalt. Kõigepealt muutus politsei järelevalve ametiühingute suhtes palju tugevamaks. Vähegi aktiivsem tegevus tööliste huvide kaitsmisel tõi tavaliselt kaasa vastava ühingu juhtivate

tegelaste väljasaatmise oma elukohast kuhugi kõrvalisse kolkasse või ühingu sulgemise. Teiselt poolt piiras fašistlik diktaator Päts oma dekreetidega ka n.-ö. seadusandlikul teel ametiühingute õigusi. Selles suhtes olid eriti iseloomulikud nn. töötülide seadused. Esimene töötülide seadus anti välja riigivanema dekreediga 25. oktoobril 1935. a.[1] Vastavalt sellele pidid tööliste esindajad vähemalt 6 päeva enne streigi algust teatama ettevõtjale, et töölised kavatsevad hakata streikima. Seejärel pidi tööinspektor püüdma töölisi ja ettevõtjat «lepitada». Kui see aga ei õnnestunud, hakkas «lepitamist» organiseerima teedeminister (hiljem läksid need funktsioonid üle sotsiaalministrile). Kui ministrihärra seda vajalikuks pidas, andis ta «töötüli» lahendamiseks vastavasse komisjoni. Selles komisjonis moodustasid kaks kolmandikku ettevõtjate ja kodanliku riigivõimu esindajad ja seetõttu oli komisjoni tegevus muidugi igati soodne kapitalistidele. Komisjonile oli otsuse tegemiseks aega antud neli nädalat. Töölised pidid selle aja vaikselt ootama ja hiljem komisjoni otsusele kuulekalt alistuma. Streikida võidi ainult siis, kui ministrihärra andis selleks loa või kui töötülide komisjon ei viitsinud õigel ajal oma otsust töölistele teatavaks teha. Muudel tingimustel «vaatavad ametiasutused töölistele mitte kui streikijatele, vaid kui omal soovil töölepingu lõpetanuile».

Streigivabadus oli sellega sisuliselt likvideeritud. Kuna aga töölised ikkagi edasi streikisid, siis pidasid fašistlikud võimud vajalikuks 1937. aastal anda uue, veel drakoonilisema seaduse. Selles oli määratud ka karistus (arest kuni 6 kuud või rahatrahv kuni 500 krooni) nendele isikutele, kes julgevad «seadusevastaselt» streiki õhutada.[2]

1938. aasta aprillis andis Päts spetsiaalse seaduse, mis pidi ametiühingutele lõplikult «päitsed pähe» panema. Isegi nimetus «ametiühing» tundus fašistlikele võimumeestele liiga revolutsioonilisena. Selle asemel hakati kasutama uut nime — «töövõtjate kutseühing». Seega said ka töölised uue nime — «töövõtjad». Ettevõtjaid-kapitaliste aga nimetati juba varem kodanlikes seadustes «tööandjateks». Ilmekas näide sellest, kuidas ka terminoloogiat püüti rakendada klassivastuolude kinnimätsimise teenistusse.

---

[1] «Riigi Teataja», 1935. a., nr. 93, art. 766.
[2] «Riigi Teataja», 1937. a., nr. 21, art. 174.

Toome mõned iseloomulikud punktid sellest seadusest:

«Töövõtjate kutseühingute ja nende liitude tegevus peab arenema riiklikus vaimus ja süvendama austust ja kohusetunnet töö vastu . . .

Töövõtjate kutseühinguil ja nende liitudel on keelatud arendada tegevust:

1) mis riivab Eesti riigi ja rahvuse au;

2) mis väärhindab, õõnestab või eitab kehtivat riigikorda;

3) mis kõigutab lugupidamist riigi juhtivate võimukandjate ja riigi ning omavalitsusasutiste vastu;

4) mis halvab riigikaitset või rikub riigi välispoliitilisi suhteid;

5) mis õhutab vaenu või tekitab vastuolusid üksikute rahvakihtide või muude ühiskondlike rühmitiste vahel või muul viisil kahjustab ühiselulise solidariteedi või rahva ühtsuse kujunemist . . .» [3]

Seega taheti ametiühinguid muuta fašistliku diktatuuri truudeks sulasteks. Ent kõikidest piiramistest ja repressioonidest hoolimata jäid ametiühingud tööliskassi tähtsaimateks legaalseteks organisatsioonideks, mida oli võimalik kasutada proletariaadi klassivõitluse suunamiseks. Seda tuli aga uues olukorras teha uut moodi.

1934. ja 1935. aastal kujundas Eestimaa Kommunistlik Partei pingeliselt uut, fašistliku diktatuuri tingimustes sobivat taktikat ametiühingutöös.

Suurt mõju avaldasid sellele tööle rahvusvahelise töölisliikumise sündmused. Maailma proletariaadi võitluskroonika oli 1934. aastal eriti rikkalik: Austria proletariaadi veebruarilahingud oma õiguste kaitseks, prantsuse tööliste massilised fašismivastased miitingud ja demonstratsioonid, ühisrinde lepingute sõlmimine kommunistide ja sotsialistide vahel Prantsusmaal (juulis) ning Itaalias (augustis), Hispaania tööliste üldstreik ja relvastatud võitlus (oktoobris). Need on ainult mõned tähtsamad momendid sellest kroonikast. Kõik need tõestasid, et ilma tööliskassi ühisrindeta ja julge ning otsustava võitluseta ei saa tagasi tõrjuda pealetungivat fašismi. 1934. aastal algasid ka ettevalmistused Kommunistliku Internatsionaali VII kongressiks. Nende ettevalmistuste käigus võitles G. Dimitrov teravalt dogmatismi ja skematismi vastu, mis

[3] «Riigi Teataja», 1938. a., nr. 42, art. 398.

mõnelgi juhul oli asendanud tegeliku olukorra marksistliku analüüsimise kommunistlike parteide poolt.[4]

Kommunistliku Internatsionaali juhtivad organid andsid Eestimaa Kommunistlikule Parteile ka otseseid juhtnööre tööks ametiühingutes. Nii võttis Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaat 1934. aasta juunis vastu spetsiaalse otsuse EKP töö kohta ametiühingutes.[5] Selles otsuses märgiti õigesti, et Eesti kommunistid töötavad veel nõrgalt reformistlikes ametiühingutes, kuhu kuulub organiseeritud tööliste enamik. Eestimaa Kommunistliku Partei üheks peamiseks ülesandeks pidas Poliitsekretariaat tööd suuremates reformistlikes ametiühingutes (metallitööliste, raudteelaste, meremeeste ametiüh ing), võitlust nende ühingute juhtimise ülevõtmise eest.

Paralleelselt tegevusega reformistlikes ametiühingutes peeti vajalikuks ka olemasolevate pahempoolsete ametiühingute kindlustamist, nende muutmist massilisteks võitlusorganisatsioonideks. Seejuures rõhutati, et partei taktika peab olema diferentseeritud: niisugustes tööstusharudes, kus reformistlikke ametiühinguid ei ole või kus nad on nõrgad, tuleb kogu tähelepanu pöörata pahempoolsete ametiühingute tugevdamisele; seal aga, kus pahempoolne ametiüh ing puudub, tuleb kogu jõud suunata reformistlike ametiühingute enda kätte võitmisele. Nendel aladel, kus pahempoolne ametiüh ing on nõrk, tuleb üles seada küsimus selle ühingu liikmete üleviimisest reformistlikku ametiühingusse.

Poliitsekretariaadi otsuses nõuti veel, et kõik kommunistid oleksid aktiivsed ametiühinguliikmed ja et ametiühingute tähelepanu keskpunktis oleks streigivõitluse arendamine.

Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsus oli aluseks ametiühingutöö küsimuse arutamisele Eestimaa Kommunistliku Partei konverentsil 1934. aasta augustis. Sellel konverentsil oli suur tähtsus EKP taktika väljatöötamisel fašistliku diktatuuri tingimustes. Kuigi konverents toimus Nõukogude Liidus, võttis sellest J. Anveldi, H. Pöögelmani, R. Meeringu (Mirring) jt. kõrval osa ka rida koha-

---

[4] Б. М. Лейбзон, К. К. Шириня, Поворот в политике Коминтерна, Москва 1965, стр. 77.

[5] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 311, l. 5—7.

Veera Hunt (Veber).

Hilda Lepp.

like parteiorganisatsioonide esindajaid (A. Sakkart, A. Põdra, H. Lepp, V. Hunt, Fr. Hunt, A. Meius jt.). Seejuures olid mitmed delegaadid ühtlasi aktiivsed ametiühingute tööst osavõtjad. Nii oli EKP Tallinna organisatsiooni delegaat Hilda Lepp kiutööliste ametiühingu juhatuse liige, Sindi esindajad Veera ja Friedrich Hunt kohaliku töölisühingu aktivistid, Aleksander Meius aga meremeeste ametiühingu liige.[6]

Ettekande ametiühingute tööst esitas EKP Keskkomitee töötaja Eduard Alas (Silm). Nii ettekandes kui ka sõnavõttudes rõhutati vajadust tugevdada tööd reformistlikes ametiühingutes, võidelda sektantlike meeleolude vastu pahempoolsetes ametiühingutes, haarata ametiühinguorganisatsioonidesse ikka laiemaid töölishulki (eriti maatöölisi), suunata ametiühingud streigivõitluse teele. Augustikonverentsi otsus nägi ette nii reformistlike ametiühingute ülevõtmise kui ka pahempoolsete ametiühingute tugevdamise taotlemist.[7]

Eespooltoodust on näha, et Eesti kommunistid otsisid

[6] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 313, l. 93—110.
[7] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 315, l. 30—35.

visalt uut paindlikumat taktikat töölishulkadele lähenemiseks ja said järk-järgult lahti eelmistel aastatel juurdunud sektantlikest seisukohtadest. Tõhusat abi andis seejuures oma otsusega Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee. Augustikonverentsi poolt väljatöötatud taktikaliste seisukohtade põhiliseks puuduseks oli pahempoolsete ametiühingute tegeliku jõu ja võitlusvõimaluste ülehindamine. 1934. aasta sügiseks olid pahempoolsed ametiühingud veelgi nõrgenenud. Peale Eesti Kiutööliste Ühingu Narva osakonna ei olnud enam ükski neist võimeline töölisliikumises olulist osa etendama. Samal ajal olid tugevnenud pahempoolsed, töölisklassi ühisrinnet pooldavad seisukohad Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvates ametiühingutes. Seepärast oleks olnud tol ajal juba õigem suunata kõik jõud — nii kommunistid kui ka neid toetavad pahempoolsed töölised — reformistlikesse ametiühingutesse. Paraku jõudis Eestimaa Kommunistlik Partei sellele seisukohale alles aasta hiljem.

Märgatavat mõju avaldas ametiühingutele (eriti reformistlikele) Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei lagunemine. Vastuolud ESTP parempoolsete liidrite kodanluse ümmardamise poliitika ning paljude partei lihtliikmete ja aktivistide taotluste vahel olid esinenud ka juba varem. 1934. aasta alguses kasvasid need vastuolud aga nii suureks, et ESTP VIII kongress (3.—4. veebruaril 1934. a.) ei suutnud enam oma tööd lõpule viia. Seejärel heitis ESTP Keskkomitee (seal olid enamuses paadunud oportunistid) mitmed pahempoolsed sotsialistid parteist välja. Parempoolsed sotsid (A. Rei, K. Ast, K. Freiberg jt.), kes olid tasandanud teed K. Pätsi fašistlikule diktatuurile, toetasid seda ka edaspidi ja andsid oma õnnistuse kaasa isegi oma partei likvideerimisele (koos teiste poliitiliste parteidega). Mitmed parempoolsete sotside liidrid läksid otseselt fašistliku valitsuse teenistusse.

Pahempoolsed sotsialistid püüdsid aga jätkata võitlust fašismi vastu. Seejuures süvenes nende hulgas veendumus töölisklassi ühisrinde vajalikkuses. Pahempoolsete sotsialistide keskuseks kujunes 1934. aasta juunis moodustatud Riigikogu rühm — Marksistlik Töörahva Ühendus (MTÜ). Küllaltki suur oli pahempoolsete sotsialistide mõju ametiühingutes. 1934. aasta sügisel astus EKP Keskkomitee vastavalt augustikonverentsi otsustele kontakti

Marksistliku Töörahva Ühenduse rühmaga ja sai viimaselt põhimõttelise nõusoleku ühisrinde loomiseks.

Samal ajal kasvas hoogsalt ühisrinde idee populaarsus töölishulkades. Ilmekaks näiteks oli selles suhtes Pärnu sadamatööliste streik 1934. aasta suvel.[8] Pärnu Sadamatööliste Ühingu eesotsas olid mitmed pahempoolsed sotsialistid. Ühingu liikmete seas oli aga ka kommunistide seisukohtade toetajaid. Laialdaselt levis Pärnu sadamatööliste keskel illegaalne kommunistlik ajakirjandus (eriti «Majakas»). Mitmed kommunistlikes lendlehtedes püstitatud võitlusülesanded olid aluseks Pärnu Sadamatööliste Ühingu nõudmistele (palga tõstmine, kollektiivlepingute sõlmimine). Nende eest võitlesid 300 sadamatöölist streigi abil (29. juunist—4. juulini). Kuna fašistlik valitsus segas end vahele ja areteeris osa streigijuhte, olid töölised sunnitud oma esialgsetest nõudmistest veidi taganema. Kuid streiki maha suruda kodanlus siiski ei suutnud. Ka ettevõtjad pidid tegema järeleandmisi: tõstma tükitööhindeid 10—14 protsenti ja sõlmima töölistega lepingu kehtivusega kuni sadamatööde hooaja lõpuni. Üksmeelne võitlus andis tulemusi.

Ühisrinde pooldajate kiire rohkenemine Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvates ametiühingutes tekitas parempoolsetes sotsides suurt ärevust. 1935. aasta veebruaris avaldas E. Joonas «Rahva Sõnas» pikema artikli pealkirjaga «Ametiühingud saatuslikul teelahkmel».[9]

Pahameelega oli autor sunnitud konstateerima, et kommunistide selgitustöö ühisrinde eest on mitmetes ametiühingutes vilja kandnud. Ta kutsus Keskliidu juhatust otsustavalt võitlema kommunistide ja pahempoolsete tööliste vastu. Ametiühingud võtsid Joonase üleskutse vastu terava protestiga. Nii saatis Tallinna Tekstiilitööliste Ühingu juhatus sel puhul Keskliidu juhatusele kirja, kus märgiti, et Joonase artiklis «on toodud alatuid ja põhjendamatuid kahtlustusi ametiühingute ja nende juhtide kohta» ning deklareeriti: «TTÜ juhatus avaldab valjult protesti niisuguste provokatsiooniliste kallaletungide kohta, mille sihiks ei ole muud kui meid, vabaametiühinguid, laostada ja mida ei juhi mingi muu mõte kui mannetu viha, et ametiühingute juhtimine pole kallaletungijate käes...»[10] Ehi-

[8] ENSV ORKA, f. 2121, nim. 1, s.-ü. 12 013, l. 89 jj.
[9] «Rahva Sõna», nr. 16, 23. veebruaril 1935.
[10] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 17, l. 82.

tustööliste arvamus oli aga järgmine: «Eesti Ehitustööliste Ametiühingu üldkoosolek leiab, et kui kod. E. Joonas peaks tõesti veel kuuluma mingisse ET Keskliitu liitunud ametiühingusse, siis see on häbiks kogu vabaametiühingulisele liikumisele, et tema hulgas on E. Joona taolisi isikuid. Eesti Ehitustööliste Ametiühingu üldkoosolek tahab loota, et niisugustel liigetel pole edaspidi enam kohta meie hulgas.» [11] Analoogilisi proteste saatsid 14 ametiühingut, kusjuures E. Joonase kirjutise kaitseks ei astunud välja ükski ametiühing. See näitas, et parempoolsete sotside peremehetsemise aeg Töölisühingute Keskliidus läheneb lõpule.

1935. aasta kevadel astus Eestimaa Kommunistlik Partei juba mõningaid samme pahempoolsete ja reformistlike ametiühingute ühendamiseks. Partei ülesandel pidas 1935. a. aprillis selles küsimuses pahempoolsete ametiühingutegelastega läbirääkimisi endine poliitvang Ado Bergmann.[12] Umbkaudu samal ajal soovitas pahempoolse Eesti Kiutööliste Ametiühingu juhatus Tallinna osakonna liikmetel astuda Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvasse Tallinna Tekstiilitööliste Ühingusse.[13] Kiutööliste Ametiühingu Tallinna osakonna tegevus oli nimelt alaliste repressioonide ja materiaalsete raskuste tõttu soikunud. Tallinna Tekstiilitööliste Ühing oli aga pärast paari-kolmeaastast varjusurma 1934. aasta lõpul ning 1935. aasta algul aktiviseerunud. Ühingu juhatusse valiti 1935. aasta veebruaris rida pahempoolseid, ühisrinnet pooldavaid töölisi — Heinrich Roog, Arnold Jaanus jt.[14] Pahempoolsete tööliste massiline astumine reformistlikesse ametiühingutesse oli viimaste kiire kasvu üheks põhjuseks 1935. aastal.[15] Nii hakkas praktiliselt kujunema ametiühinguliikumise ühtsus.

Pahempoolsete tööliste juurdevool, samuti aga fašismivastaste meeleolude kasv seni reformistlikult häälestatud tööliste keskel, avaldas mõju Eestimaa Töölisühingute Keskliidu kogu tegevusele. Eriti selgesti ilmnes see Keskliidu V kongressil.

---

[11] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 17, l. 88.
[12] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 747, l. 25, 26.
[13] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 2297, l. 76.
[14] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 2, lk. 30.
[15] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 20, l. 9.

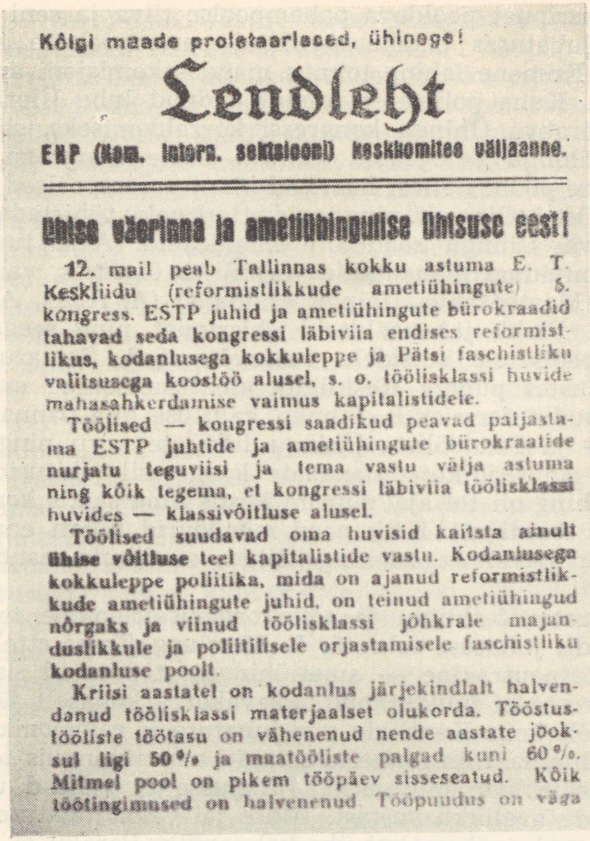

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Lendleht

EKP (Kom. Intern. sektsioon) keskkomitee väljaanne.

Ühise võerinna ja ametiühingulise ühtsuse eest!

12. mail peab Tallinnas kokku astuma E. T. Keskliidu (reformistlikkude ametiühingute) 5. kongress. ESTP juhid ja ametiühingute bürokraadid tahavad seda kongressi läbiviia endises reformistlikus, kodanlusega kokkuleppe ja Pätsi faschistliku valitsusega koostöö alusel, s. o. tööliskiassi huvide mahasahkerdamise vaimus kapitalistidele.

Töölised — kongressi saadikud peavad paljastama ESTP juhtide ja ametiühingute bürokraatide nurjatu teguviisi ja tema vastu välja astuma ning kõik tegema, et kongressi läbiviia tööliskiassi huvides — klassivõitluse alusel.

Töölised suudavad oma huvisid kaitsta ainult ühise võitluse teel kapitalistide vastu. Kodanlusega kokkuleppe poliitika, mida on ajanud reformistlikkude ametiühingute juhid, on teinud ametiühingud nõrgaks ja viinud tööliskiassi jõhkrale majandusliikkule ja poliitilisele orjastamisele faschistliku kodanluse poolt.

Kriisi aastatel on kodanlus järjekindlalt halvendanud tööliskiassi materjaalset olukorda. Tööstustööliste töötasu on vähenenud nende aastate jooksul ligi 50 % ja maatööliste palgad kuni 60 %. Mitmel pool on pikem tööpäev sisseseatud. Kõik töötingimused on halvenenud. Tööpuudus on väga

Eestimaa Töölisühingute Keskliidu V kongressi eel välja antud EKP lendleht.

12. mail 1935 kogunes 113 ametiühingute delegaati Eestimaa Töölisühingute Keskliidu V (Eesti ametiühingute VII) kongressile. Esindatud oli 34 ühingut. Keskliitu kuuluvate organisatsioonide liikmete koguarv kongressi ajaks ei ole täpselt teada. 1934. aasta lõpul oli Keskliidus 41 ametiühingut kokku üle 6500 liikmega, nendest üle 1700 töötu.[16] Kongressi algusest peale puhkes terav võit-

[16] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 20, l. 8; sealsamas, s.-ü. 23, l. 68.

lus ühisrinnet pooldava pahempoolse tiiva ja seni Keskliidu juhatuses enamuses olnud parempoolsete sotside vahel. Esimene lahing toimus mandaatkomisjoni aruande ümber. Kuna politsei ei olnud andnud luba Üleriikliku Maatöörahva Ühingu kongressi korraldamiseks, siis olid selle ühingu delegaadid valitud mitte kongressi, vaid juhatuse poolt. Sellest haarasid kinni parempoolsed sotsid Alma Ostra-Oinas jt. ning tegid ettepaneku tühistada Maatöörahva Ühingu saadikute mandaadid. Asja tuum ei olnud muidugi mandaatide vormilises õigsuses, vaid selles, et Maatöörahva Ühingu esindajad (A. Aben, A. Jõeäär, E. Plakk jt.) pooldasid ühisrinnet ning seega olid parempoolsetele sotsidele vastuvõtmatud. Samasugustel kaalutlustel püüdis Keskliidu juhatuse senine esimees, paadunud reformist B. Eilman kahtluse alla panna Eesti Ehitus- ja Puutööliste Ühingu liikmete arvu ning koos sellega ka saadikute mandaate kongressil (ehitustööliste ametiühing oli tol ajal suurim Eestis ning saatis kongressile 16 esindajat). Kõik need manöövrid lükati enamuse poolt otsutavalt tagasi ning kõikide saadikute mandaadid kinnitati.[17]

Ülevaate Keskliidu ja selle organisatsioonide tegevusest andis juhatuse sekretär L. Metslang. Tema ettekanne oli n.-ö. neutraalne — ametiühinguis toimunud sisemist võitlust see ei puudutanud. Päevakorra kohaselt järgnes aruandele kohe Keskliidu uue juhatuse ja revisjonikomisjoni valimine. Siin ilmnesid selgesti ametiühinguis toimunud meeleolude muutused. Juhatusse ei valitud ühtegi ühisrinde avalikku vastast. Üldse jäi vana juhatuse liikmetest uude vähem kui üks kolmandik. Paraku ei olnud ka uus juhatus oma koosseisult kaugeltki veel ühtne. Kindlate ühisrinde pooldajate (A. Aben, N. Andresen, A. Jõeäär, H. Roog) kõrval oli siin küllaltki suur mõju L. Metslangi grupil. L. Metslang oli mitme aasta vältel Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuse palgaline sekretär ja seetõttu etendas teatavat osa töölisorganisatsioonide tegevuse praktilisel suunamisel. Mõjustatuna fašismivastaste meeleolude üldisest kasvust tööliste keskel, lõi Metslang sel ajal kaasa võitluses parempoolsete sotside vastu ning aitas juhtiva ametiühingutegelasena töölisi organiseerida. Ometi oli Metslangi ja tema mõtte-

[17] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 20, l. 6—8.

osaliste «revolutsioonilisus» üsna pinnapealne, kommunismivaenulikud meeleolud nende keskel hoopis tugevamad. Seetõttu läksid nii L. Metslang kui ka mõned teised temataolised üsna varsti Pätsi diktatuuri teenistusse. Sellest hoolimata tähendas Kesklliidu uue juhatuse valimine ühisrinde pooldajate märkimisväärset edusammu.

Juhatuse valimisele järgnesid läbirääkimised. Valdav osa delegaatidest toetas töölisklassi ühise võitluse ideed. See ei tähenda muidugi veel, et järjekindlad ühisrinde võitlejad oleksid olnud kongressil enamuses. Fašistliku diktatuuri oludes ei olnud legaalsel ametiühingute kongressil võimalikki otseselt kõnelda ühisrindest kommunistidega. Seda võis öelda ainult n.-ö. läbi lillede. Sõnavõtjad rääkisid ühelt poolt vajadusest lõpetada võitlus töölisklassi eri voolude vahel, teiselt poolt aga rõhutasid, et Kesklliidu senised juhid — parempoolsed sotsid — on kaotanud igasuguse usalduse tööliste keskel. Paar paadunud oportunisti (senini Kesklliidu juhatuse esimees B. Eilman ja majateenijate ametiühingu esindaja K. Tulp) püüdsid küll hädakella lüüa ja kutsuda võitlema «kommunistide õõnestustöö» vastu, kuid nende kutsed tõrjuti kindlalt tagasi. K. Tulbi ühisrinde vastu sihitud resolutsiooni poolt anti ainult 4 häält.[18]

Järgmiseks tähtsaks sammuks võitluses ametiühinguliikumise ühtsuse eest oli kokkuleppe sõlmimine Eestimaa Kommunistliku Partei ja Marksistliku Töörahva Ühenduse vahel. 9. juulil 1935. aastal toimusid Soomes EKP ja MTÜ esindajate põhjalikumad läbirääkimised, mille tulemuseks oligi esmakordne konkreetne kokkulepe ühisrinde kohta.[19] Üks selle kokkuleppe punkte kõlab järgmiselt: «Võitlus ametiühingute ühtsuse eest klassivõitluse poliitika alusel ja kaasatöötamine ametiühingute ühtsusele rahvusvahelises ulatuses.» Kokkuleppes püstitatakse rida majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi, muu hulgas ka võitlus ametiühingute tegevusvabaduse eest. Võitlusvahenditena nähti ette streike, koosolekuid ja igasuguseid muid töölisklassi võitlusvorme. Kokkuleppe tekstist on näha, et pahempoolsed sotsialistid ühinesid kommunistide iseloomustusega Pätsi valitsuse kohta: «Hinnata Pätsi valitsust kui Eesti omapärast fašismi.» Samuti

[18] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 20, l. 22—23.
[19] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 337a, l. 1—2.

tunnistasid nad, et «ESTP tervitas terve aasta vältel Pätsi diktatuuri kui demokraatia kaitsjat ja süvendas töölisklassis lõhet ässitustega kommunistide ja marksistide vastu» (marksistideks nimetati Marksistliku Töörahva Ühenduse ümber koondunud pahempoolseid sotsialiste — Autorid). Kuna paljud pahempoolsed sotsialistid olid juhtivatel kohtadel ametiühingutes, siis tähendas ühisrinde kokkulepe Eestimaa Kommunistliku Partei mõju tundu-vat kasvu ametiühingutes.

Eriline koht võitluses töölisklassi ühtsuse eest oli Kommunistliku Internatsionaali VII kongressil (juuli—august 1935). Sellel kongressil analüüsiti põhjalikult rahvusvahelise töölisliikumise kogemusi võitluses pealetungiva fašismi vastu. Nende kogemuste alusel töötas kongress välja töölisklassi ühisrinde ja fašismivastase rahvarinde taktika põhialused. Töölisklassi ühisrinde moodustamine oli vahetult seotud ametiühinguliikumise ühtsuse saavutamisega. Kominterni VII kongress pidas vajalikuks ühendada revolutsiooniliste ja reformistlike ametiühingute tegevus ühiseks võitluseks kapitalismi pealetungi, fašismi ja sõjaohu vastu. Ametiühingute organisatsioonilisel ühendamisel tuli muidugi silmas pidada üksikute riikide erinevaid olukordi. Nendes maades, kus revolutsioonilised ametiühingud olid väikesed ja nõrgad, tuli taotleda nende astumist suurtesse reformistlikesse ametiühingutesse, nõudes ühtlasi oma vaadete kaitsmise vabadust. Sellistes maades aga, kus tegutsesid paralleelselt suured revolutsioonilised ja reformistlikud ametiühingud, tuli taotleda nende ühendamist võrdsetel tingimustel.[20]

Kominterni VII kongressi otsuseid arutas EKP Keskkomitee pleenum 1935. aasta oktoobris. Eriti suurt tähelepanu pöörati pleenumil ametiühingutööle. «Põhiorganisatsioon, kus praegu on vaja meie partei arendamiseks ja kõvendamiseks tööd teha, on ametiühingud. Et parteid laiade tööliste hulkadega siduda, on tarvilik meie olemasolevaid jõude reformistlikesse ametiühingutese viia.»[21] Seega hindas oktoobripleenum olukorda ametiühingutes õigesti ning suunas Kominterni

[20] Резолюции VII всемирного конгресса Коммунистического Интернационала, Партиздат ЦК ВКП(б), 1935, стр. 13; Георгий Димитров, Избранные произведения, т. I (1910—1937 годы), Москва 1957, стр. 424—425.

[21] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 328, l. 49.

kongressi otsuseid aluseks võttes kõik kommunistid ja revolutsioonilised töölised Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvatesse ametiühingutesse.

Pleenum nägi ette pahempoolsete sotsialistidega sõlmitud ühisrinde lepingu elluviimist just ühise tegevuse kaudu ametiühingutes. Ühtlasi esitati järgmine konkreetsete nõudmiste programm, mille alusel tuli organiseerida ühist võitlust: palkade tõstmise eest ühenduses elukalliduse tõusuga; kollektiivlepingute eest kõikide tööstusharude töölistele; sotsiaalkindlustuse eest ametiühingute Keskliidu poolt esitatud kava alusel; ametiühingute tegevusvabaduse eest; sõna-, koosoleku-, streigi- ning ühinemisvabaduse eest jne.

EKP Keskkomitee oktoobripleenumi seisukohad olid aluseks partei tegevusele ametiühingutes järgneval perioodil. EKP Keskkomitee Orgbüroo koosolekul 1936. aasta jaanuaris kritiseeriti näiteks teravalt neid pahempoolsete ametiühingute tegelasi, kes ei tahtnud astuda Eestimaa Töölisühingute Keskliitu. Orgbüroo otsustas: «Pöörata kõikide ausate pahempoolsete tööliste poole pahempoolsetes ametiühingutes ja kutsuda neid üksikult Keskliidu ametiühingutesse astuma, sest see on vajalik pahempoolse tiiva kõvendamiseks Keskliidu ametiühingutes ning klassivõitluse poliitika alusel seisvate ametiühingute liikmete seisukohtade kindlustamiseks Keskliidu ametiühingutes.» [22]

Seega kujunes Eestimaa Kommunistlikul Parteil 1934.—1935. aasta jooksul välja uus taktika ametiühingutöös, taktika, mis vastas uutele tingimustele ja ametiühingutes valitsevale tegelikule olukorrale. Seda taktikat hakati 1935. aastal ka edukalt ellu viima. Tänu sellele kasvas tunduvalt ametiühinguliikmete arv ja suurenes ametiühingute aktiivsus proletariaadi huvide kaitsmisel.

Tallinna Tekstiilitööliste Ühingus oli 1935. aasta algul 153, aasta lõpuks aga 323 liiget.[23] 1936. aasta algul asutati juba üleriiklik organisatsioon — Eesti Tekstiilitööliste Ühing osakondadega Tallinnas, Narvas ja Sindis. Teatavasti püsis pahempoolsetest ametiühingutest kõige kauem elujõulisena Eesti Kiutööliste Ühingu Narva osakond. 1936. aasta märtsis sulgesid aga fašistlikud võimud Eesti Kiutööliste Ühingu koos Narva osakonnaga. Politsei oli

[22] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 342, l. 8.
[23] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 23, l. 59.

juba pikemat aega jälginud Narva tööliste revolutsioonilise ametiühingu tegevust. 5. juunil 1935 saadeti selle ühingu juhatuse liikmed Ivan Sorokin ja Aleksander Kiidelmann (Kiidelmaa) Narvast välja. Süüdistus: tegid kommunistlikku selgitustööd tööliste keskel.[24] 1935. aasta sügisel organiseeris Eesti Kiutööliste Ühingu Narva osakond koos esperantoseltsiga «Batalo» Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 18. aastapäeva tähistamist.[25] Seda kasutaski politsei ettekäändena mõlema organisatsiooni sulgemiseks (1936. a.). Fašistlik valitsus lootis selle sammuga nõrgendada Narva proletariaadi revolutsioonilist võitlust. Tegelikult seda aga ei saavutatud. Suletud ühingu asemele organiseerisid töölised Eesti Tekstiilitööliste Ühingu Narva osakonna, mis kuulus ka Eestimaa Töölisühingute Keskliitu. Revolutsiooniliselt meelestatud Narva tööliste astumine Keskliitu aitas seal veelgi tugevdada pahempoolset tiiba.

Oma majandusliku olukorra parandamise eest võitlesid 1935. aastal aktiivselt Sindi tekstiilitöölised. Juba märtsikuus esitasid kirjakudumise vabriku töölised palgatõstmise nõude. Vabrikuvalitsus venitas vastusega üle kahe kuu ja teatas lõpuks, et tööliste nõudmisi ei rahuldata. Sellele reageerisid kirjakudumise vabriku töölised 14. juuni hommikul streigi alustamisega. 17. juunil kuulutas vabrikuvalitsus, et kõik töölised on vallandatud. Nüüd astusid välja ka kalevivabriku töölised (kirjakudumise vabrikus oli umbes 120 töölist, kalevivabrikus aga 900). 18. juunil streikisid juba kõik Sindi tekstiilitöölised. Vabrikuvalitsus oli sunnitud järele andma. Kõik streikijad võeti tööle tagasi ja pisut tõsteti ka kirjakudumise vabriku tööliste palka. Streik, mille ettevalmistamisel ja juhtimisel etendasid tähtsat osa Sindi kommunistid J. Pärn, J. Nessler jt., lõppes 21. juunil tööliste osalise võiduga.[26]

Silmapaistvaid edusamme saavutati eesti meremeeste organiseerimisel. Tähtsaks sündmuseks oli 1935. aasta algul uue meremeeste organisatsiooni — Eesti Meremeeste Ühingu asutamine Eesti Kaubalaevastiku Kütjate Ühingu initsiatiivil.[27] Uue ühinguga liitus Eesti Kaubalaevastiku

---

[24] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 375, l. 1.
[25] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 2297, l. 6—10.
[26] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 7, lk. 114 ja nr. 8, lk. 131; EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 747, l. 38—40.
[27] ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 5, l. 9.

Tekimeeste Ühing. Rohkesti astus Meremeeste Ühingusse ka seni organiseerimata meremehi. Selle tulemusena muutus uus organisatsioon 1935. aasta lõpuks üheks suuremaks Eesti ametiühinguks, mis ühendas kaugelt üle 1000 liikme.

Meremeeste suhtumist oma uude organisatsiooni näitab ilmekalt New Yorgi eesti meremeeste kiri Eesti Meremeeste Ühingule. Rõhutanud, et uue ühingu rajamine näitab «ühiselt võitluse vajadusest arusaamist ja klassivõitluse arenemise tõusu eesti meremeeste seas», jätkavad kirja saatjad: «Soovime edu ning jõudu teie ühingule, et see jõuaks kord ära kaotada eesti meremeeste «kuli» kuulsuse ja viia eesti meremehed välisriikide meremeestega võrdsele klassiteadlikkuse tasemele. Loodame, et juhatus klassivõitluse õiget liini peab ja tõsiselt ning ennastsalgavalt saab töötama eesti meremeeste viletsa seisukorra parandamiseks . . .»[28]

Tegevust jätkas ISH Eesti sektsioon. Endiselt andis ta välja revolutsiooniliste meremeeste ajakirja «Majakas». Sektsiooni liikmed aga, kuuludes Eesti Meremeeste Ühingu ridadesse, püüdsid uut ühingut suunata järjekindla klassivõitluse teele.

Oluliseks sündmuseks Eesti proletariaadi võitluses 1935. aastal oli meremeeste üldstreik. Eesti laevadel olid meremeeste palgad palju madalamad kui valdaval enamikul välisriikide laevadel. See oli juba pikemat aega tekitanud suurt rahulolematust Eesti meremeeste keskel. 1935. aasta suvel esitas Eesti Meremeeste Ühingu juhatus kahel korral laevaomanikele oma kollektiivlepingu kavad. Põhinõudmised olid järgmised: laevasöök (s. o. toitlustamine laevaomanike kulul); normeeritud tööaeg (s. o. 8-tunniline tööpäev ja kõrgem tasu ületundide eest); uued, kõrgemad palgaalammäärad; järjekorras töölevõtmine (s. o. meremeeste kodus registreeritute järjekorras töölevõtmine, kusjuures eelistatakse organiseeritud meremehi).[29]

Suur osa neist nõudmistest oli esinenud juba 1932—1933. aastal ISH Eesti sektsiooni lendlehtedes ja välja töötatud EKP juhtimisel.

Laevaomanikud keeldusid ettepanekuid vastu võtmast.

---

[28] ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 18, l. 42.

[29] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 9, lk. 138. «Päevaleht» nr. 224, 15. augustil 1935.

Nüüd kuulutas Eesti Meremeeste Ühing ööl vastu 1935. aasta 15. augustit välja meremeeste üldstreigi. Streigi algusest teatati laevadele telegraafi teel. Üksmeelselt lõpetasid meremehed töö Eesti laevadel nii välis- kui ka kodusadamates. Ainult üksikud laevad, kus meremehed ei saanud kapteni vahelesegamise tõttu õigeaegselt teada streigi algusest, jäid streigist kõrvale.

ISH Eesti sektsioon aitas streigile aktiivselt kaasa. Sektsiooni juhtimisel koostati streigi alguses Kopenhaageni sadamas seisva kaheksa Eesti laeva streigikomiteede ühine lendleht, milles on öeldud: «Meie otsustasime, et keegi ei lähe enne tööle, kui streigi nõudmised rahuldamist leiavad. Streikijad ei lahku laevast, vaid streigivad laevale jäädes. Juhul kui vägivallaga sunnitakse maha minema, tuleb vastu panna. Sel teel takistame streigimurdjatel peale tulemast. Samal ajal taani seltsimehed teevad kõik, et ühtegi streigimurdjat siit peale ei võetaks... Meie pöördume kõigi eesti meremeeste poole: Järgnege meie eeskujule ja alake streiki. Meie pöördume mehaanikute ja tüürimeeste poole: Olge solidaarsed meiega! Ütelge ära streikijate asemel töötamast või streigimurdjatega koos töötamast! Meie pöördume sadamatööliste poole: Ärge laadige ega lossige streigi ajal eesti laevu!... Kõik võitlusele!»[30]

ISH Täitevkomitee andis inglise, saksa, prantsuse ja taani keeles välja erilendlehe, milles kutsuti kõigi maade sadamatöölisi toetama eesti meremehi.[31] Mitmetes sadamates järgnesidki sadamatöölised sellele üleskutsele. Nii on teada, et inglise sadamatöölised keeldusid Eesti laevade laadimisest ja lossimisest ning ei tulnud isegi mitmel päeval pärast streigi ametlikku lõppu Eesti laevade lähedalegi.[32]

Kui teiste maade proletariaat toetas eesti meremehi, siis laevaomanikud leidsid endale ustava abimehe Eesti fašistlikus valitsuses. 15. augusti õhtupoolikul kutsus teedeminister enda juurde laevaomanike ja Meremeeste Ühingu esindajad. Minister ähvardas sulgeda meremeeste organisatsiooni ja vangi panna juhatuse liikmed, kui nad meremeeste ja laevaomanike läbirääkimiste ajaks streiki ei katkesta. Eesti Meremeeste Ühingu eesotsas ei olnud

[30] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 20, l. 23.
[31] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 20, l. 20, 21, 22, 60.
[32] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 9, lk. 138.

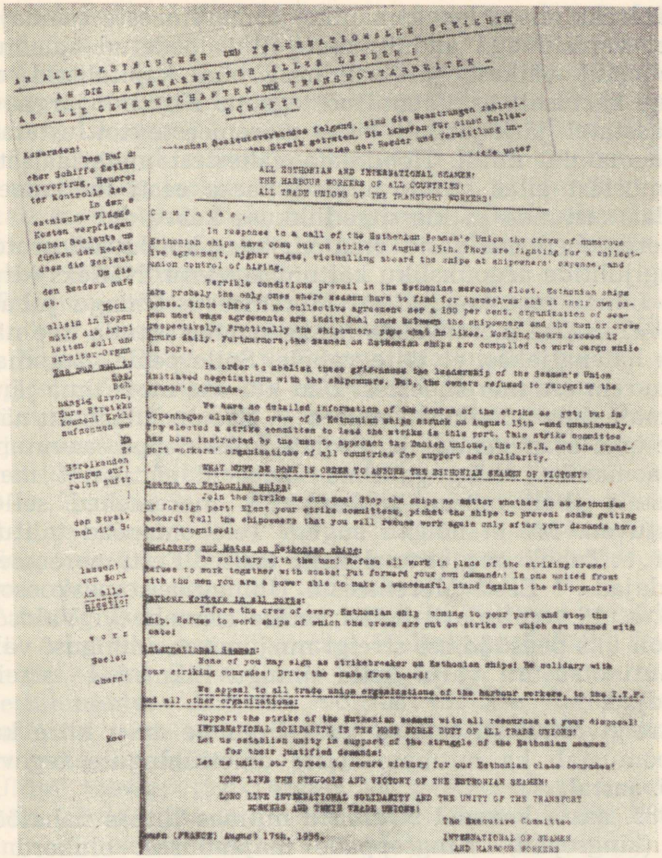

ALL ESTHONIAN AND INTERNATIONAL SEAMEN!
THE HARBOUR WORKERS OF ALL COUNTRIES!
ALL TRADE UNIONS OF THE TRANSPORT WORKERS!

Comrades,

In response to a call of the Esthonian Seamen's Union the crews of numerous Esthonian ships have come out on strike on August 15th. They are fighting for a collective agreement, higher wages, victualling aboard the ships at shipowners' expense, and union control of hiring.

Terrible conditions prevail in the Esthonian merchant fleet. Esthonian ships are probably the only ones where seamen have to find for themselves and at their own expense most wage agreements are individual ones between the shipowners and the men or crews respectively. Practically the shipowners pays what he likes. Working hours exceed 12 hours daily. Furthermore, the seamen on Esthonian ships are compelled to work cargo while in port.

In order to abolish these grievances the leadership of the Seamen's Union initiated negotiations with the shipowners. But, the owners refused to recognise the seamen's demands.

We have no detailed information of the course of the strike as yet; but in Copenhagen alone the crew of 8 Esthonian ships struck on August 15th and unanimously they elected a strike committee to lead the strike in this port. This strike committee has been instructed by the men to approach the Danish unions, the I.S.H. and the transport workers' organisations of all countries for support and solidarity.

WHAT MUST BE DONE IN ORDER TO ASSURE THE ESTHONIAN SEAMEN OF VICTORY?

Seamen on Esthonian ships:

Join the strike as one man! Stop the ships no matter whether in an Esthonian or foreign port! Elect your strike committees, picket the ships to prevent scabs getting aboard! Tell the shipowners that you will resume work again only after your demands have been recognised!

Dockers and Mates on Esthonian ships:

Be solidary with the men! Refuse all work in place of the striking crews! Refuse to work together with scabs! Put forward your own demands! In one united front with the men you are a power able to make a successful stand against the shipowners!

Harbour Workers in all ports:

Before the crew of every Esthonian ship coming to your port and stop the ship. Refuse to work ships of which the crews are out on strike or which are manned with scabs!

International Seamen:

None of you may sign as strikebreaker on Esthonian ships! Be solidary with your striking comrades! Drive the scabs from board!

We appeal to all trade union organisations of the harbour workers, to the I.T.F. and all other organisations:

Support the strike of the Esthonian seamen with all resources at your disposal! INTERNATIONAL SOLIDARITY IS THE MOST SACRED DUTY OF ALL TRADE UNIONS! Let us establish unity in support of the struggle of the Esthonian seamen for their justified demands!

Let us unite our forces to secure victory for our Esthonian class comrades!

LONG LIVE THE STRUGGLE AND VICTORY OF THE ESTHONIAN SEAMEN!

LONG LIVE INTERNATIONAL SOLIDARITY AND THE UNITY OF THE TRANSPORT WORKERS AND THEIR TRADE UNIONS!

The Executive Committee
INTERNATIONAL OF SEAMEN AND HARBOUR WORKERS

Paris (FRANCE) August 17th, 1936.

ISH Täitevkomitee lendlehed eesti meremeeste streigi puhul.

tol ajal kindlad ja klassiteadlikud võitlejad. Ministri ähvardustest hirmutatuna teatasid nad juba 15. augusti õhtul, kui streik ei olnud veel kestnud 24 tundigi, laevade meeskondadele streigi katkestamisest. Sellele vaatamata kestis streik mõnel pool välissadamates veel mitu päeva. Paljude laevade meeskonnad ei uskunud lihtsalt teadet, pidades seda laevaomanike provokatsiooniks.[33]

[33] ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 19, l. 2, 3, 11, 27.

Läbirääkimised laevaomanike ja meremeeste esindajate vahel venisid ega andnud kaugeltki loodetud tulemusi. Mõningaid väikesi järeleandmisi olid kapitalistid uue streigi kartusel siiski sunnitud tegema. Nii viidi järgnevatel aastatel järk-järgult sisse meremeeste toitlustamine laevaomaniku kulul. Hoolimata vähestest materiaalsetest tulemustest aitas streik tublisti kaasa eesti meremeeste solidaarsustunde ja klassiteadlikkuse kasvule.

Meremehed avaldasid oma kirjades korduvalt protesti streigijuhtide argpüksliku käitumise vastu. Näiteks kirjutas «Liina» meeskond Eesti Meremeeste Ühingu juhatusele: «Tahtsite meremeeste heaks samme astuda, see näeb väga halenaljakas, et jäite vahele. Selle peale vaatamata, et suurem osa meremeestest olid kui üks mees ilma järele andmata oma nõudmiste juures... See on lubamatu nähe, et te oma äranägemise järgi olete kokkuleppe saavutanud laevaomanike ühinguga ilma laevadel sõitvatelt meremeestelt järele pärimata, kas kõik meremehed sellega nõustuvad. Me ei nõustu sugugi Teie omapead talituste järgi... Tahaksime, et te oleksite tõsised Eesti meremeeste esindajad.»[34] Eesti Meremeeste Ühingu aastapeakoosolek 1936. a. 16. veebruaril heitis endise esimehe V. Valdsoni, kes oli üks peasüüdlasi streigi nurjumises, ühingust välja. Samuti otsustati välja heita ühingu liikmed — streigimurdjad.

Streigivõitlus ja sellega koos liikmete arvu kiire kasv iseloomustab ka mitmete teiste ametiühingute tegevust 1935. aastal.

1935. aasta kevadel streikisid mitmes linnas nahatööolised (kingsepad). Kingseppade majanduslik olukord oli kodanlikus Eestis väga vilets. Jalatsikaupluste omanikud püüdsid igati nende töötasu alla suruda. Tartu Nahatööliste Ühingu poolt 1935. aastal korraldatud ankeet näitas, et kingsepp teenis Tartus keskmiselt 381,5 krooni aastas, s. o. ainult pisut üle 30 krooni kuus.[35] Seetõttu leidis streigimõte kingseppade seas igal pool aktiivset toetamist.

Kõige paremini oli streik korraldatud Tallinnas. Streigiküsimust arutati nii Tallinna Nahatööliste Ametiühingu peakoosolekul kui ka ülelinnalisel kingseppade koosolekul. Ametiühingu juhatuse poolt moodustatud palgavõit-

[34] ENSV ORKA, f. 1680, nim. 1, s.-ü. 21, l. 59.
[35] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 10, lk. 156.

luse toimkond esitas äridele ja ettevõtjatele nõudmised kingseppade palkade tõstmiseks ja kollektiivlepingute sõlmimiseks. Osa suuremaid ärisid nõustus esitatud tingimustega ja sõlmis kollektiivlepingud. Teiste äride suhtes alustati 13. aprillil 1935 streiki. Paarinädalase võitluse järel oli enamik ettevõtjaid sunnitud järele andma. Kuigi ka ametiühing loobus osaliselt esitatud nõudmistest, saavutati streigi abil siiski kingseppade palkade tõus ja sõlmiti kollektiivlepingud. Streigist Tallinnas võttis osa umbes 1200 kingseppa.[36]

Tallinna eeskuju andis hoogu ka provintsile. Mai- ja juunikuu jooksul streikisid nahatöölised Tartus, Viljandis, Narvas, Rakveres ja Pärnus, saavutades kõikjal ettevõtjatelt väiksemaid või suuremaid järeleandmisi.[37] Edukas streigivõitlus aitas kaasa nahatööliste ametiühingute mõju suurenemisele. Nii kasvas Tallinna Nahatööliste Ametiühingu liikmete arv 1935. aasta jooksul 162-lt 400-le. Tartus tõusis organiseeritud nahatööliste arv 83-lt 120-le ja Pärnus 50-lt 100-le. Viljandi Jalanõudetööliste Ühing, mis asutati alles 1934. aasta lõpus, ühendas aasta pärast oma ridades juba 100 nahatöölist.[38]

Analoogilised muudatused toimusid Tallinna Maalritööliste Ametiühingus, Tallinna Kullassepatööliste Ametiühingus, Eesti Savitööliste Ühingus ja mitmetes teistes ametiühingutes. Aktiivne võitlus tööliste majanduslike nõudmiste eest tõstis nende organisatsioonide liikmete arvu mitmekordseks.

Üldse toimus 1935. aastal 25 palgavõitlust, neist 17 streiki. Palgavõitlusest võttis osa umbes 10 000 töölist. Kümnel kutsealal (kokku 4000 töölisele) võideti kätte kollektiivlepingud. Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvate ametiühingute liikmete arv kasvas rohkem kui 2000 võrra.[39]

Ühisrinde taktika esimesed edusammud 1935. aastal ei tähendanud muidugi kaugeltki seda, et kõik ametiühingud oleksid juba tol ajal asunud revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidel. Mitmed ametiühingutegelased kaitsesid veel kramplikult ametiühingute «apoliitilisust», üksi-

[36] ENSV ORKA, f. 3846, nim. 1, s.-ü. 3, l. 15—30; f. 949, nim. 3, s.-ü. 6, l. 1.
[37] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 5, lk. 68; nr. 7, lk. 115.
[38] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 23, l. 59.
[39] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 23, l. 68—69.

kute ametiühingute eesotsas püsisid ka parempoolsed sotsialistid, kes suhtusid äärmiselt vaenulikult kommunistidesse ja lipitsesid Pätsi diktatuuri ees. Töölisklassi enamiku võitmine revolutsioonilise ühisrinde poolele nõudis veel visa tööd.

2. Proletariaadi ühisrinne tugevneb

Eesti töölisliikumise ajaloos iseloomustab 1936. aastat ühelt poolt ametiühingute jõu ja aktiivsuse kasv, teiselt poolt aga fašistliku valitsuse repressioonide suurenemine töölisorganisatsioonide suhtes. Eestimaa Töölisühingute Keskliitu kuuluvate ametiühingute liikmete arv kasvas 1936. aasta jooksul rohkem kui 5000 võrra, ulatudes 1936. aasta lõpuks umbes 12 500-ni.[40] Streikide ja streikijate arv oli küll mõnevõrra väiksem kui 1935. aastal, kuid selle eest paistsid mitmed 1936. aasta streigid silma oma suurema visaduse ja poliitilise kaalu poolest.

Tihedat koostööd arendas Eestimaa Töölisühingute Keskliit töölisvanematega. Kuna enamasti valiti töölisvanemateks ametiühinguaktiviste, siis kajastusid muudatused ametiühingutes ka töölisvanemate juures. 9. veebruaril 1936. a. toimus Tallinnas töölisvanemate IV üleriiklik konverents, millest võttis osa 130 inimest. Konverentsil kritiseeriti valitsuse vahelesegamist töölisorganisatsioonide tegevusse, tööinspektorite loidust ja ebaobjektiivsust. Üksmeelselt võeti vastu otsus nõuda palgavõitluse vabadust, üldist vanadus-, invaliidsus- ja haiguskindlustuse seadust, tööliste elutaseme tõusu eest võitlemist.[41]

Paraku ei olnud veel paljudel töölisvanematel, samuti nagu Töölisühingute Keskliidu mitmetel juhtivatel tegelastelgi kadunud illusioonid, et fašistlikult valitsuselt võib ka ilma võitluseta järeleandmisi loota. Seetõttu läksid töölisvanemad pärast konverentsi riigivanem K. Pätsi juurde oma seisukohti teatavaks tegema. Fašistlik diktaator vastas töölisvanematele, et nõudmised tulevad teostamisele «võimaluse piirides». «Võimalust» tööliste

---

[40] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 23, l. 59; s.-ü. 28, l. 1. Nii 1935. kui ka 1936. aastal on arvestatud ainult liikmemaksu tasunud liikmeid.

[41] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 2, lk. 19—27.

huvide arvestamiseks fašistlikud võimumehed muidugi kunagi ei leidnud. Töölisvanemate IV konverentsi tulemusi arutas EKP Keskkomitee Orgbüroo ja selle kohta avaldati ajalehes «Kommunist» vastav artikkel.[42] Orgbüroo rõhutas, et konverents oli sammuks edasi ja näitas pahempoolse tiiva tugevnemist töölisvanemate seas. Samal ajal kritiseeriti aga Orgbürool ja «Kommunisti» veergudel töölisvanemate illusioone Pätsi valitsuse suhtes.

Nii oma suuruse kui ka järjekindla revolutsioonilise klassivõitluse mõttes sammus ametiühingute esireas Eesti Tekstiilitööliste Ühing. 1936. aasta mais toimus Eesti tekstiilitööliste esimene kongress. Selleks ajaks oli organiseeritud tekstiilitööliste arv kasvanud 2400-ni. Narva osakonnas oli 1100 liiget, Tallinnas ja Sindis kummaski 600, Tartus 100. Ettekandega esines H. Roog. Kongress protestis streigivabaduse kitsendamise vastu ja seadis ülesandeks viia Eesti Tekstiilitööliste Ühingu liikmete arv 5000-ni, organiseerida võitlust palkade kõrgendamise ning kollektiivlepingute sõlmimise eest. Ühingu juhatuses said enamuse kindlad ühisrinde pooldajad (H. Roog, A. Jaanus, V. Mölder jt.).[43]

Tekstiilitöölised olid 1936. aastal ka streigivõitluses esimeste seas. Eriline tähtsus oli kahel suurel streigil: Sindis ja Tallinna «Rauaniidis».

Sindi töölised olid juba eelmistel aastatel pidanud võitlust töötingimuste parandamise ja palga tõstmise eest. 18. märtsil 1936. aastal alustasid aktsiaseltsi «Kreenbalt» kirjakudumise osakonnas Sindis jällegi ligi 150 töölist streiki. Seekord oli streigi põhjus aga teine: töölised nõudsid ühe ebaõigesti vallandatud töölise tagasivõtmist ja kahe meistri, kes töölistega solvavalt ümber käisid, vallandamist. Hiljem tõsteti veel uus nõue — streigimurdjad tuleb vallandada. Vabrikuvalitsus ei tahtnud tööliste nõudmisi rahuldada. 21. aprillil ühinesid kirjakudumise osakonna töölistega ka teised Sindi tekstiilivabrikute töölised. Ametiühingud ja töölisnõukogud teistest ettevõtetest saatsid Sindi töölistele toetuseks 2000 krooni. Vabrikandid olid sunnitud tööliste üksmeelse väljaastumise ees

---

[42] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 342, l. 10; «Kommunist» nr. 2 (126), veebruar 1936.

[43] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 5, lk. 71—75.

Heinrich Roog.

taanduma. Vallandatud tööline võeti tagasi, meistrid, kelle vallandamist töölised olid nõudnud, lahkusid vabrikust, vallandati ka streigimurdjate juht.[44]

Sindi streigiga analoogiline oli oma iseloomult «Rauaniidi» kangrute võitlus 1936. aasta suvel. Kangrud nõudsid palkade tõstmist juba 1936. aasta alguses ning saavutasidki mõningaid tulemusi. Vabrikuvalitsus aga hakkas töölistega sõlmitud kokkuleppest mitmesuguste võtetega mööda hiilima. Lõpuks teatas vabrikuvalitsus, et ta vallandab tööpuuduse tõttu öövahetuse kangrud. Seejuures võeti vallandatute nimekirja kõik aktiivsemad töölised ja ametiühingu usaldusmehed. Töölised said teada, et vallandatute nimekirja koostamisel oli peaosa etendanud kangrusaali meister Bergmann, kes oli kurikuulus oma ülbuse ja tooruse poolest. Nüüd alustasid kõik kahe kangrusaali 130 kangrut streiki, nõudes meister Bergmanni vallandamist ja tööliste arvu vähendamise puhul töölisnõukogu seisukoha arvestamist. Vastuseks saatis vabrikuvalitsus kõigile kangrutele lõpparve ja vallandas 26. juunil veel ilma mingi põhjenduseta «Rauaniidi» töölisnõu-

[44] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 4, lk. 63.

kogu liikme Eesti Tekstiilitööliste Ühingu esimehe H. Roogi.[45]

Streigi toetuseks kuulutas Eesti Tekstiilitööliste Ühingu juhatus välja boikoti «Rauaniidi» kaupadele. Seda toetasid ka teised ametiühingud. 9. juulil 1936. aastal toimus Tallinna ametiühingute ja käitisvanemate koosolek, millest osavõtjad kuulutasid ennast solidaarseks «Rauaniidi» kangrutega. Koosolek otsustas süvendada boikotti «Rauaniidi» kaupade suhtes ja korraldada protestikoosolekuid kangrute kaitseks.[46] Ametiühingud ja töölisnõukogud kogusid streikijate toetamiseks ligi 1100 krooni. Nüüd hakkas ka vabrikuvalitsus järk-järgult järele andma. Üle 6 nädala kestnud streik lõppes järgmise kokkuleppega: enamik kangruid võeti tööle tagasi (osa neist oli vahepeal juba teise töö leidnud), meister Bergmann lahkus «Rauaniidist», H. Roogile maksis vabrikuvalitsus 466 krooni kahjutasu. Huvitav oli just viimane kokkuleppe punkt: ettevõtjad olid valmis maksma küllaltki suurt rahalist kompensatsiooni, keeldusid aga kategooriliselt tagasi võtmast aktiivset töölistegelast. «Rauaniidi» streik lõppes seega tööliste osalise võiduga.

Uut tegevushoogu võis märgata paljude teistegi ametiühingute juures. Vahepeal varjusurmas olnud Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu liikmete arv kasvas 1936. aasta jooksul 18-lt 202-le. Tunduvalt laiendas oma tegevust Eesti Toidu- ja Maitseainete Tööliste Ametiühing. Kuni 1936. aastani olid sellesse ühingusse kuulunud põhiliselt pagari-, kondiitri- ja leivatööstuste töölised. Nüüd aga organiseeriti ametiühingu juures eraldi grupid ka teiste toiduainetetööstuse kutsealade jaoks. Tulemuseks oli ametiühinguliikmete arvu kasv rohkem kui kolmekordseks.[47]

1935. aasta streigivõitluses saavutatud tulemuste kaitsmisele oli suunatud nahatööliste organisatsioonide peatähelepanu. 22. märtsil 1936. a. toimus Tallinnas Eesti Nahatööliste Liidu I kongress. Sellest võttis osa 24 delegaati, kes esindasid umbes 1000 organiseeritud töölist Tallinnast, Tartust, Pärnust, Viljandist, Narvast, Rakverest. Kongressil kõneldi, kuidas ettevõtjad püüavad kõr-

---

[45] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 24, l. 83.
[46] «Rahva Sõna» nr. 26, 10. juulil 1936.
[47] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 5, lk. 75.

vale hiilida eelmisel aastal sõlmitud kollektiivlepingutest. Edasise võitluse huvides otsustas kongress asutada streikide toetamise kassad nii vabariiklikus ulatuses kui ka kohalike ühingute juures.[48]

1936. aastat iseloomustas kiire areng ka Tartu ametiühingutes. 1935. aasta lõpul kuulus Tartu Töölisühingute Keskliitu 10 ametiühingut. Enamikus nendest domineeris revolutsioonilise klassivõitluse vaim. Fašistliku valitsuse survevahendid töölisorganisatsioonide suhtes leidsid Tartu ametiühingute poolt kindlat vastuseisu. Märkimisväärne oli selles suhtes Tartu Töölisühingute Keskliidu otsus ametiühinguvabaduse kohta (võeti vastu Keskliidu nõukogu laiendatud koosolekul 10. oktoobril 1935. a.): «Kõikide demokraatlikkude riikide kogemused näitavad, et ainus õige tee tööliste olukorra parandamiseks on vabaametiühingute tee. Vabaametiühinguline põhimõte tähendab seda, et ettevõtjatel ei tohi olla võimalusi töölisorganisatsioonide mõjutamisel. Organisatsioonides ja nende keskkohas jäägu peremeesteks ainult töölised ise. Töölised peavad kujundama oma organisatsioonid ja nende keskkoha ja korraldama nende tööd nii, nagu nad ise loevad paremaks oma huvide seisukohast. Ükski ametlik asutus, olgu tema nimi ja korraldus mistahes, ei suuda anda töölistele seda, mis neile annab nende isetegevus.»[49]

Tartu Töölisühingute Keskliidu juhatuse esimees vana kivitööline Kristjan Jalak astus juba Eesti Töölisühingute Keskliidu V kongressil teravalt välja parempoolsete sotside vastu ning kaitses kindlalt töölisklassi revolutsioonilist ühisrinnet. Ka Tartu Keskliidu juhatuse tolleaegne abiesimees pahempoolne sotsialist Osvald Hirsch pooldas ühisrinnet. Nende mõju oli Tartu ametiühingutes 1930-ndate aastate teisel poolel küllaltki kaalukas.

1936. aasta jaanuaris arutati Tartu Töölisühingute Keskliidu nõukogu koosolekul organiseerimise küsimust. Siin püstitati nõue: iga ametiühinglane peab aasta jooksul vähemalt ühe liikme juurde tooma.[50] Seda eesmärki hakatigi nüüd taotlema. 3—4 kuu jooksul kasvas Keskliitu kuuluvate ametiühingute liikmete arv rohkem kui kahekordseks, ulatudes 30. aprilliks 1936. a. juba 1200-ni. Eriti

---

[48] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 3, lk. 46—47.
[49] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 10, lk. 158.
[50] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 2, lk. 30—31.

hoogsalt kasvasid kivi-, metalli- ja nahatööliste ametiühing.[51]

Ametiühingute tegevus elavnes ka väiksemates linnades. 1936. aasta esimese poole jooksul kahekordistasid oma liikmete arvu Pärnu Tööliste Ühing, Türi Tööliste Ühing ja Viljandi Töölisühing.[52]

Uue jõuna kerkis 1936. aastal esile Kaevandustööliste Ühing. Tõsi, ta asutati küll juba 1930. aastal, kuid rea aastate vältel ei saadud tegevusele õiget hoogu sisse. Takistuseks olid vapside lõhestustegevus, ametiühingutegelaste vallandamine töölt ja Pätsi diktatuurivalitsuse repressioonid. 1935. aasta kevadest kuni 1936. aasta veebruarini ei andnud politsei ühingule ja tema osakondadele luba koosolekuid pidada. Samal ajal küpses kaevandustöölistes veendumus, et on vaja organiseeritult tegutseda. Niipea, kui koosolekute keeld tühistati, algas hoogne töö.[53] Uuesti alustasid tegevust osakonnad Kohtlas, Kiviõlis, Küttejõus, Kohtla-Järvel ja Vaivaras. 24. mail 1936 toimus Kohtla-Järvel Kaevandustööliste Ühingu esimene kongress. Esindatud olid kõik osakonnad kokku 788 liikmega. Suurim neist oli Kiviõlis 450 liikmega. Kongressil rõhutati vajadust kollektiivlepingute kaudu võidelda töö- ja palgaolude parandamise eest. Samuti peeti vajalikuks nõuda 40-tunnist töönädalat, vanadus- ja invaliidsuskindlustust. Ühingu juhatusse valiti revolutsioonilised töölised Julius Koort, Elmar Plakk, Oskar Raus jt.[54] Seni olid ettevõtjad igati takistanud seaduses ettenähtud töölisnõukogude valimist. Üha tugevneva ametiühingu initsiatiivil õnnestus 1936. aasta suvel läbi viia töölisnõukogude valimine Küttejõus ja Kiviõlis. Käsikäes töölisnõukogudega asus ametiühing ette valmistama suuremat palgavõitlust.

Kiviõli kaevurite ja õlivabriku tööliste streik 1936. aasta augustis-septembris kujunes tõeliseks suursündmuseks Eesti proletariaadi klassivõitluses 1930-ndail aastail. Kiiresti arenevast põlevkivitööstusest oli lõviosa väliskapitali käes. Just fašistliku diktatuuri aastail kujunes Eesti põlevkivitööstus tähtsaks strateegilise tooraine allikaks

---

[51] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 5, lk. 80 ja nr. 6, lk. 96.
[52] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 23, l. 59.
[53] Kaevandustööliste aastaraamat 1937. a., lk. 22—24.
[54] «Tööliste Hääl», 1936, nr. 5, lk. 75—76.

hitlerliku Saksamaa kasvavale sõjamasinale. Eesti fašistlik valitsus andis saksa kapitalile igakülgseid soodustusi eesti tööliste ekspluateerimiseks ja tohutute kasumite kokkukühveldamiseks.[55] Kõige selle tõttu oli kaevandustööliste streigil sügav poliitiline tähendus.

Kaevandustööliste Ühing töötas välja konkreetsed nõudmised: uued palgatariifid (kuni 25% kõrgemad senisest), kollektiivleping ja ametiühingu esindajate tunnustamine ettevõtjate poolt. 15. juulil esitati need kaevanduste juhatustele. Kapitalistid keeldusid kollektiivlepingu sõlmimisest. Fašistliku valitsuse majandusminister Selter sõitis isiklikult kohale töölisi manitsema. Tööliste nõudmised anti töötülide komisjoni. Selle kurikuulsa komisjoni töö aga venis ja ei olnud loota, et nõudmised seal toetust leiavad. 13. augustil alustasid Kiviõlis umbes 1000 kaevandustöölist streiki. Järgmisel päeval algas streik ka inglise kapitalile kuuluvas Goldfieldsi õlivabrikus. Streik lõppes halva organiseerimise tõttu juba paari nädala pärast tööliste kaotusega. Kiviõli töölised aga jätkasid visa võitlust.[56]

Suurstreik Kiviõlis oli järjekordne näide proletariaadi internatsionaalsest võitlusest rahvusvahelise kapitali jõudude vastu. Kiviõlis oli eestlaste kõrval küllaltki palju vene rahvusest töölisi; streigi ajal võitlesid nad üksmeelselt. Kiviõli streikijate heaks organiseeris Eestimaa Töölisühingute Keskliit ulatusliku toetuste kogumise üle kogu Eesti. Politsei püüdis seda igati takistada: konfiskeeris korjanduslehti, kuulas üle organiseerijaid. Toetuste laekumine streikijaile jätkus sellest hoolimata. Abi saabus ka Rootsi ametiühingutelt. Kokku said streikijad teistelt ametiühingutelt ja töölistelt toetust üle 6000 krooni.[57]

Valitsus püüdis takistada informatsiooni levikut Kiviõli streigist. Ajalehtedele lubati avaldada ainult ametlikke valitsuse teadaandeid, mis tegelikku olukorda moonutasid. Töölisorganisatsioonide õigeks informeerimiseks saatis Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatus korduvalt välja ringkirju Kiviõli streigi küsimuses. Revolutsiooni-

---

[55] M. Pesti, Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all, Tallinn 1960, lk. 107—108.

[56] Kaevandustööliste aastaraamat 1937. a., lk. 25—33. ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 26, l. 14.

[57] Kaevandustööliste aastaraamat 1937. a., lk. 41. ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 24, l. 116.

liste tööliste poolt anti välja paar illegaalset lendlehte, mis kutsusid üles streikijaid toetama ja ka teistes kaevandustes streiki alustama. Nii kirjutatakse 28. augustil 1936. aastal Küttejõus levitatud lendlehes: «... Elagu võidukas üldstreik! Nõuame 25% palgakõrgendust, kollektiivlepingu sõlmimist ning ametiühingute tunnustamist. Need seltsimehed, kes töölt vallandatud, tagasi võtta. Maha töötülide lahendamise komisjonid ja nende sundotsused. Maha fašistlikud dekreedid, mis hävitavad ära streikide vabaduse. Kõik võitlusele!»[58]

Ettevõtjate ja fašistliku valitsuse ühisrinne võttis appi ka hirmutamistaktika: ähvardati töölisi välja tõsta vabriku korteritest, väljastpoolt toodi sisse streigimurdjaid, arreteeriti streigikomitee liikmeid ja kuulati politseis üle. Lõpuks surutigi streik politsei toore vahelesegamisega maha. Sellega aga paljastas fašistlik valitsus end tööliste silmis veelgi enam. Oli ju Kiviõli streik isegi 1935. aasta töötülide seaduse järgi igati seaduslik — töötülide lahendamise komisjon ei olnud oma otsust teinud seaduses ettenähtud nelja nädala jooksul. Seega murdis fašistlik valitsus ka omaenda fašistlikke seadusi, kui oli vaja välismaa kapitalistide ees kannuseid teenida. Kaevandustööliste visa võitluse tulemusena saavutati siiski mõningane palkade tõus, kuigi palju väiksemas ulatuses, kui töölised esialgu nõudsid. Hoolimata Kiviõli streigi väikestest puhtmajanduslikest tulemustest, oli sellel suur poliitiline tähtsus kogu Eesti proletariaadi ühistunde ja klassiteadlikkuse kasvatamisel.

Töölisklassi revolutsioonilise ühisrinde tugevnemine, mis eriti selgesti ilmnes tekstiili- ja kaevandustööliste streikides, tekitas fašistlikule valitsusele tõsist muret. 1936. aasta sügisel hakati rakendama laialdaselt repressioone töölisorganisatsioonide suhtes. Esimeseks suuremaks löögiks oli sisekaitseülema 1936. a. 22. septembri otsus, millega tagandati Eestimaa Töölisühingute Keskliidu V kongressi poolt valitud juhatus terves koosseisus ja asendati valitsuse agentidest koosneva ajutise juhatusega. Oma otsust motiveerib sisekaitseülem, paadunud fašist K. Eenpalu järgmiselt: «... Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatus ja tema poolt moodustatud sekretariaat on vastavalt Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee 1935. a. oktoobri-

[58] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 493, l. 116.

istungi seisukohtadele asunud eesti tööliskonna organiseerimisele kommunistliku ühisväerindliku suuna ja ühise hulgalise tööliste partei ning ühise frondi loomise alustel... Keskliidu juhatus on selle saavutamiseks arendanud salajast poliitilist tegevust... propageerinud marksistlikku võitlusviisi ja taktikat, süvendanud ülalnäidatud ühisväerindlust, väljudes seisukohast, et märgitud sihtide saavutamiseks on vaja luua teadvustatud ja aktiviseeritud suurearvulisi massiorganisatsioone... Keskliidu juhatuse osa liikmeid ja kaastöölisi on massiorganisatsioonide loomiseks ja klassivõitluse ning marksistliku ilmavaate süvendamiseks arendanud suulist propagandat töökohtades, tööliste kodudes, ametiühingutes ja viimaste õpperingides ning avaldanud kirjutisi, mis sisult ühtuvad Eestimaa Kommunistliku Partei ülalnäidatud seisukohtadega ja viimase poolt illegaalselt väljaantud trükitoodetes avaldatud juhistega...»[59]

See otsus näitab ilmekalt fašistlike võimumeeste hirmu töölisorganisatsioonide jõu kasvu ees. Ja peab ütlema, et hirm viis fašist Eenpalu kommunistide tegeliku mõju ülehindamisele. Tol ajal ei olnud ju Keskliidu juhatuses ühtki Eestimaa Kommunistliku Partei liiget ja järjekindlad ühisrinde pooldajad moodustasid vaid ühe kolmandiku juhatusest. On iseloomulik, et poliitiline politsei oma süüdistustes Töölisühingute Keskliidu juhatuse vastu toetus muuhulgas ka ajalehele «Rahva Sõna», kus korduvalt kritiseeriti ametiühinguid ühisrinde pärast kommunistidega.[60] Parempoolsete sotside juudasetöö järjekordne näide!

Keskliidu juhatuse tagandamine kutsus esile suure pahameeletormi ametiühingutes. Tööliste rahustamiseks kutsus uus juhatus oktoobri algul kokku ametiühingute juhtivate tegelaste konverentsi. Fašistlik valitsus saatis konverentsile oma «rasked kahurid» siseministri K. Eenpalu, sotsiaalministri O. Kase ja propagandajuhi A. Oidermaa näol. Eenpalu püüdis oma pikas kõnes töölisi meelitada kapitalistidega sõbralikult koos töötama «rahvusliku ühtsuse» nimel ning hoiatas «võõra ideoloogia» (nii armastasid kodanlikud tegelinskid nimetada kommunistlikku maailmavaadet) mõju eest. O. Kask ja uus Keskliidu juhatuse esimees K. Kadak jagasid petlikke lubadusi fašist-

[59] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 25, l. 212.
[60] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 118, l. 237—239.

liku valitsuse kavatsetavate sotsiaalsete reformide ning ametiühingute edaspidise tegevusvabaduse suhtes.

Ametiühinguaktivistid mõistsid aga repressioonid ametiühingute juhtkonna suhtes hukka ning nõudsid töölisorganisatsioonidele vaba tegutsemise võimaldamist. Irooniliselt suhtusid töölistegelased kõigi klasside koostöö ja «rahvusterviku» «teooriatesse». Viljandi revolutsioonilise tööliste kauaaegne juht Peeter Puis ütles selle kohta: «Kaunis rõõmustav oli kuulda ministrite kõnes seda soovi, et tahetakse kõik inimesed ühesugusteks teha ja neid ühiselt ühes vaimus tööle rakendada. Aga teie ei leia terves riigis, ka rikkas Abjas mitte üht peremeest ega perenaist, kes ütleks, et tema teener on sama, mis peremees.»[61] Tekstiilitööliste esindaja Erich Kadakas rõhutas: «Aga ideoloogia jääb ka paratamata ikkagi võitluse alusele. Ühelt poolt tööandja, teiselt poolt tööline, kes võitlevad oma huvides. Tööline oma palga huvides, tööandja oma suuremate kasude huvides.»[62] Valitsuse poolt määratud Keskliidu juhatuse kohta öeldi konverentsil otse välja, et need viis härrat pole kellegi ametiühinglased ega ole neil ka tööliste usaldust.

Varsti järgnesid uued sammud tööliste «vaoshoidmiseks». Esmajoones tabasid repressioonid Eesti Tekstiilitööliste Ühingut. 30. oktoobril 1936. a. otsustas politseivalitsuse direktor saata Tekstiilitööliste Ühingu palgalise organisaatori Arnold Jaanuse Tallinnast välja. Tal lubati elama asuda ainult kas Võru-, Valga-, Petseri- või Saaremaale (s. o. sellistesse kohtadesse, kus ei olnud tekstiilitöölisi). Põhjenduseks oli see, et A. Jaanus oli julgenud kritiseerida valitsuse otsust Keskliidu juhatuse tagandamise kohta.[63] Samal põhjusel saadeti Tallinnast välja ka Eesti Tööliste Haridusliidu asjaajaja Johanna Veeberman.

Areteerimisest pääsemiseks pidi Eestist lahkuma Tekstiilitööliste Ühingu esimees Heinrich Roog. Ta asus elama Rootsi. Järgmisel aastal sõitis H. Roog Hispaaniasse, kus võttis osa rahva vabadusvõitlusest fašistlike interventide vastu. 4. detsembril 1936. a. tagandas siseminister Eesti Tekstiilitööliste Ühingu juhatuse ja revisjonikomisjoni

---

[61] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 30, l. 50.
[62] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 30, l. 62.
[63] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1104, l. 1.

terves koosseisus ning määras asemele fašistlikule valitsusele kuulekad tegelased.[64]

Kõik need abinõud ei suutnud aga murda tekstiilitööliste revolutsioonilist vaimu. 1937. aasta veebruaris toimus Eesti Tekstiilitööliste Ühingu järjekordne kongress. Uude juhatusse valiti enamjaolt tagasi eelmisel aastal tagandatud juhatuse liikmed, valitsuse poolt vahepeal juhatusse määratud tegelased otsustati ametiühingust hoopis välja heita.

Fašistlik valitsus ei piirdunud üksnes repressioonidega. Töölisliikumise jõudu püüti nõrgendada ka mitmesuguste manöövritega. Üheks selliseks oli 1935. aasta sügisel asutatud Eesti Rahvuslik Tööliit. Selle organisatsiooni juhtivaks jõuks oli tööinspektori abi A. Lill, eesmärgiks — lõhestada ametiühinguid ja levitada tööliste keskel natsionalismiuima. See fašistlikku tüüpi ametiühingute aseaine ei leidnud tööliste keskel aga mingit toetust. Irooniliselt nimetasid töölised Rahvuslikku Tööliitu «Lilleliiduks» ja hoidusid temast võimalikult kaugele.[65] Ei aidanud ka Tööliidu tegelaste suuresõnalised lubadused oma organisatsiooni liikmetele sooje kohti hankida. Eesti proletariaat oli selleks liiga klassiteadlik, et lasta end vabatahtlikult meelitada fašistlikku organisatsiooni. «Lilleliit» suri pärast mõningat virelemist vaikselt välja.

Tunduvalt suurem mõju oli aga valitsuse poolt asutatud Tööliskojal. Juba 1930-ndate aastate alguses tõsteti mõnede parempoolsete sotsialistide (J. Klesment, J. Piiskar jt.) poolt üles Tööliskoja loomise idee. Hoolimata ESTP juhtkonna jõupingutustest ei saanud sellest tol korral veel asja. Üritust ei toetanud töölised ja ka kodanluse liidrid ei pidanud siis koja ellukutsumist otstarbekaks. Uuesti kerkis küsimus päevakorda pärast fašistliku diktatuuri kehtestamist Eestis. Diktaator Päts haaras nüüd kinni sotside vanast ideest. Tööliskoja asutamine oli üheks osaks fašistlike võimude kodade kampaanias. Paari-kolme aasta vältel loodi inseneride, arstide, agronoomide, meistrite, õpetajate ja paljude teiste kutsealade esindajate kojad. Nende ülesandeks oli kõigi elanikkonna kihtide allutamine valitseva kildkonna kontrollile.

---

[64] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1118, l. 1.

[65] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 11, lk. 191—192 ja nr. 12, lk. 203—204; ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 26, l. 12.

Ametiühingud astusid ka nüüd kindlalt valitsuse plaani vastu. Nii näiteks pidas Tartu Töölisühingute Keskliidu nõukogu koos linna ametiühingute juhatustega 1934. aasta detsembris spetsiaalse koosoleku Tööliskoja küsimuses. Kõik sõnavõtjad astusid üksmeelselt välja selle koja vastu, nimetades seda töölistele mittetarvilikuks ja kahjulikuks asutuseks.[66] Fašistlik valitsus aga ei arvestanud tööliste arvamust.

Pikema ettevalmistuse järel andis Päts 1936. aasta kevadel oma dekreetidena välja Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja seaduse ning Tööliskoja seaduse. Kui varasemates projektides oli olnud kavatsus moodustada ühine tööliskoda, kuhu oleksid kuulunud tööstustöölised, kaubandustöötajad, majateenijad, põllutöölised, väikemaapidajad ja kalurid, siis nüüd loodi kaks koda. Peale selle kuulus osa töölisi veel teiste kodade alla (Käsitööstuskoda, Eraettevõtete Ametnikkude Koda). Tööliskoja seaduse teine paragrahv deklareerib, et «Koja ülesandeks on tööstustööliste esindamine ja kaitse majanduslikkude, sotsiaalsete ja kultuuriliste huvide alal.»[67] Tööliskoja tegelikud eesmärgid olid aga hoopis teised. Seda tunnistasid isegi mõned avameelsemad fašistlikud tegelased. Nii kirjutas Pätsi «õuelaulik» Fr. Toomus, et Tööliskoja loomine «osutus kogu meie iseseisvuse ajal kestnud kommunismi ja internatsionaalse sotsialismi vastase võitluse järjeks . . . Tööliskoda taotles internatsionaalse sotsialismi mõju murdmist, ettevalmistust meie tööliskonna oma maailmavaate ja riikitoetava hoiaku kujunemisele . . .»[68] Samasuguseid ülesandeid pidi maatööliste ja kehvikute seas täitma Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda.

Mõlemate kodade asutamise seadused, samuti nende valimiste määrused olid suunatud sellele, et muuta nad fašistliku riigi tugedeks võitluses «kommunismi ja internatsionaalse sotsialismi» vastu (või teisiti öeldes: proletariaadi revolutsioonilise ühisrinde vastu). Kõigepealt olid kojad, eriti aga nende juhatused, täielikult sõltuvad fašistlikust valitsusest. Tööliskoda tegutses sotsiaalministri, Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda põllutööministri

---

[66] «Tööliste Hääl», 1935, nr. 1, lk. 12, 13.

[67] «Riigi Teataja», 1936. a., nr. 40, art. 310.

[68] Fr. Toomus, Konstantin Päts ja riigireformi aastad, Tallinn 1938, lk. 205.

järelevalve all. Minister võis tagandada koja juhatuse liikmeid või ametnikke, samuti määrata uusi. Ministri ettepanekul võis valitsus koja laiali saata.[69]

Mõlema koja valimised olid kaheastmelised. Vabrikutes valis tööliste üldkoosolek valijamehed, kes omakorda valisid tööliskoja liikmed (arvult 30). Nendes ettevõtetes, kus olid olemas töölisnõukogu või -vanemad, täitsid nemad valijameeste ülesandeid. Väiksematel ettevõtetel (kuni 25 töölist) ei olnud üldse õigust koja valimistest osa võtta.

Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimistel moodustati 36 valimisringkonda ja igas ringkonnas vastavalt valdade arvule valimisjaoskonnad. Iga jaoskonna põllutöölised ja väikemaapidajad (isikud, kellel oli alla 10 ha suurune talu, kusjuures põllumaad oli vähem kui 2 ha) valisid kaks esindajat, kes ringkonna esindajate koosolekul valisid ühe koja liikme. Maatööliste praktiline osavõtt koja valimistest oli üsna piiratud. Nii nägi valimismäärus ette, et valijate nimekirja kantakse «maatöölistena need isikud, kes esinevad vallavalitsusele sooviga, et nad kantaks valijate nimekirja ja kelle kohta on vallavalitsusele esitatud avaldus kirjalikult nii töölise enda kui ka tööandja poolt, et tööline on pidevalt kuni valijate nimekirja koostamiseni vähemalt ühe aasta jooksul töötanud avalduse esitaja tööandja juures maatulundusliku töö alal, või et tööline on tööandja poolt palgatud maatulundusliku töö teostamiseks vähemalt kuueks kuuks . . .»[70] Valimiste läbiviimist kohapeal korraldas vallavanem. On selge, et hallparunitel olid sellise korra juures head võimalused endale ebasobivaid põllutöölisi koja valimistelt kõrvale tõrjuda. Peale 36 valitud liikme määras põllutööminister veel enda poolt 4 Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja liiget, kusjuures kaks neist tuli valida ka koja juhatusse (üldse oli juhatuses 5 liiget).

Nii Tööliskoja kui ka Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja liikmete üldkoosolekud (täiskogud) toimusid harva. Praktiline töö jäi fašistliku valitsuse ministri suvast täielikult sõltuvale juhatusele ja palgalistele ametnikele.

Tööliskoja ning Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimised määrati 1936. aasta sügisele. Ametiühingutel oli vaja nüüd otsustada, kas võtta valimistest osa või boiko-

[69] «Riigi Teataja», 1936. a., nr. 34, art. 248 ja nr. 40, art. 310.
[70] «Riigi Teataja», 1936. a., nr. 46, art. 368.

Aleksander Aben.

teerida neid. Eestimaa Töölisühingute Keskliidu sotsiaalpoliitiline toimkond (sellesse kuulusid ka aktiivsed ühisrinde tegelased H. Roog ja A. Aben) arutas seda küsimust 5. juunil 1936. a. ja otsustas nii Tööliskoja kui ka Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimistest osa võtta ja taotleda klassiteadlikumate tööliste valimist vastavate kodade liikmeks.[71] Seda seisukohta toetas ka enamik ametiühinguid.

Üldriikliku Maatöörahva Ühingu esimees A. Aben saatis enne Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimisi ühingu aktivistidele spetsiaalse ringkirja. Selles selgitati Üleriikliku Maatöörahva Ühingu olukorda (ühingu tegevus oli teatavasti 1934. aasta kevadest peale politsei poolt seisma pandud) ning soovitati osa võtta Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimistest.[72]

20. septembril 1936. a. toimusidki Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimised. Maatöörahva Ühingu aktiivi energilise tegevuse tulemusel valiti koja koosseisu kümmekond pahempoolset sulast ja kehvikut, kes toetasid

[71] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 24, l. 24.
[72] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1093, l-d 5, 7, 12—13.

ühisrinde seisukohti. Mõned neist (Georg Taalman, Johan-Friedrich Post) valiti isegi koja juhatusse. Koja esimeheks upitas põllutööminister aga enda poolt määratud tegelase H. Maandi, kes oli fašistliku valitsuse kuulekas käsutäitja. Koja pahempoolsed liikmed jätkasid võitlust. Nende tegevust suunas A. Aben, kelle korteris toimus tavaliselt koja üldkoosolekute ja juhatusekoosolekute eel ja järel ühisrindegrupi instrueerimine. Revolutsiooniliselt meelestatud maatöölised ja kehvikud esinesid koja koosolekutel korduvalt teravate sõnavõttudega, nõudes eriti maatööliste ametiühinguile tegevusvabadust.[73]

Tööliskoja valimised korraldati 25.—28. septembrini. Ka siin õnnestus läbi viia mitu revolutsioonilist töölist — ühisrinde pooldajat (Voldemar Jaanus, Voldemar Mölder, Jaan Lage, Nadežda Tihhanova jt.). Koja esimehe valimisel puhkes võitlus revolutsioonilise ja reformistliku tiiva vahel. Reformistidel õnnestus enda poole tõmmata suurem osa poliitiliselt väheteadlikke Tööliskoja liikmeid ning tänu sellele valiti esimeheks Pätsi valitsusele kuulekas tegelane — Eesti Trükitööliste Liidu esimees J. Kurvits. Võitlus Tööliskoja seinte vahel aga jätkus.

Järgmisel Tööliskoja koosolekul (see toimus mõni nädal hiljem) esinesid Tööliskoja esimees J. Kurvits, peasekretär I. Rebane ja teised reformistide tuusad ettekannetega koja tegevuskava kohta. Nad rõhutasid, et Tööliskojal ei tule rohkem nõuda, kui on võimalik saavutada. Sisuliselt tähendas see, et tuleb leppida sellega, mida valitsev klikk suvatseb töölistele anda. Reformistide olukorrale alistumise programmi kritiseeris sel koosolekul teravalt ühisrinde tegelane V. Jaanus. Ta näitas, et töölisel ja kapitalistil on näiteks palga tõstmise «võimalikkusest» hoopis erinevad arusaamad ning nõudis Tööliskojalt tööliste huvide järjekindlat kaitsmist. Samal koosolekul kerkis üles ka küsimus, keda soovitab Tööliskoda saata oma esindajaks Rahvuskogusse (see asutus pidi välja töötama uue põhiseaduse). Seekord sai kõige enam hääli V. Jaanuse kandidatuur. See tähendas, et ühisrinde jõudude mõju Tööliskojas oli juba mõnevõrra kasvanud. Fašistlik valitsus asus nüüd omakorda vastupealetungile. V. Jaanus töötas tol ajal sadamas laohoidja abina. Paar päeva pärast eespool käsitletud koosolekut paigutati ta üle teise lattu,

[73] EKPA, f. 2, nim. 36, s.-ü. 1, l. 70, 71.

kusjuures nii palk kui ka kohustused jäid uuel kohal endisteks. Mõni päev hiljem sai aga V. Jaanus oma suureks üllatuseks sotsiaalministrilt O. Kaselt kirja. Selles teatati, et V. Jaanus on Tööliskoja koosseisust välja arvatud, kuna ta ei olevat nüüd enam tööline, vaid ametnik. Tema protestid sel puhul jäid muidugi tagajärjetuks.[74]

V. Jaanuse kõrvaldamisega nõrgenesid ühisrinde jõud Tööliskojas, kuigi koja pahempoolsed liikmed ka hiljem esinesid kriitikaga koja juhatuse ja fašistliku valitsuse poliitika kohta. Tööliskoja edasises tegevuses hakkas aga ikka suuremat osa etendama esimees, kellele olid seadusega antud küllaltki suured volitused, ja palgalised ametnikud. Viimastele maksti üsna kõrget palka ja nad teenisid usinalt oma leivaisa — fašistlikku valitsust. Enamvähem samasugune olukord kujunes välja ka Maatööliste ja Väikemaapidajate Kojas. Kuigi revolutsioonilisel ühisrindel õnnestus kodasid mõningal määral kasutada valitsuse ja tema sabarakkude kriitikaks, ei suutnud ta neid siiski üle võtta. Nii Tööliskoja kui ka Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja edasises tegevuses jäi domineerivaks fašistlike võimude toetamise ja töölisklassi lõhestamise poliitika. See oli ka paratamatu, sest mõlemad kojad olid juba oma moodustamise seaduse järgi valitsusest täielikult sõltuvad.

1936. aasta lõpul kujunes Eesti ametiühingute elus välja küllaltki keeruline olukord. Ametiühingute tegevust suunavas ja koordineerivas keskuses (Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuses) istusid fašistliku valitsuse agendid. Teiselt poolt püüdsid töölisliikumist valitsusele meelepärases liinis suunata ka Tööliskoja juhid ja ametnikud. Seejuures valitses Keskliidu määratud juhatuse ning Tööliskoja juhtkonna vahel lakkamatu nääklemine: olid ju Tööliskoja ja Töölisühingute Keskliidu funktsioonid mitmes suhtes ühtelangevad. Tööliskoda oli küll kõige enam seotud töölisnõukogude ja -vanematega, kuid tema tegevus ei piirdunud kaugeltki ainult nende töö juhtimisega võimumeestele sobivas suunas. Juba Tööliskoja seaduse järgi olid ta volitused tunduvalt laiemad. Muuhulgas pidi ta kaasa aitama «töölisorganisatsioonide töö ühtlus-

---

[74] V. Jaanuse mälestused. PAI käsikirjafond. N. Veimer-Tihhanova suulised andmed.

tamiseks».[75] Sellest lähtudes püüdsid Tööliskoja tegelased sageli etendada juhtija osa ka ametiühingute suhtes. See ei meeldinud aga Keskliidu ametimeestele, kes tahtsid ise esineda «Eesti tööliskonna juhtidena». Samal ajal ähvardasid iga vähegi revolutsioonilisemalt esinevat ametiühingut või ametiühinguaktivisti repressioonid valitsuse poolt (seda näitas Eesti Tekstiilitööliste Ühingu juhatuse tagandamine ja A. Jaanuse väljasaatmine).

Varsti pärast Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuse tagandamist avaldati illegaalses «Kommunistis» EKP Keskkomitee seisukohad ametiühingute taktika suhtes uutes tingimustes. «Kommunist» paljastas Keskliidu määratud juhatuse liikmete kui fašistliku valitsuse agentide poliitilise palge ja rõhutas seejuures: «Sarnase juhatuse suhtes saab ametiühingutel ja ametiühingute liikmetel ainult üks seisukoht olla: a m e t i ü h i n g u d e i t u n n i s t a s a r n a s t j u h a t u s t! Ametiühingud peavad boikoteerima Pätsi poolt määratud juhatust. Peavad nõudma kõrvaldatud juhatusele tegevuse jätkamise vabadust. Peavad nõudma demokraatlikul alusel valitud ametiühingute kongressi kokkukutsumist, et seisukorda arutada ja uut juhatust valida. Ametiühingud ei pea täitma ühtegi juhatuse korraldust. Juhatusele ei tule saata mingisuguseid aruandeid ega maksta liikmemakse.

Kuid ametiühingud ei tohi lasta ennast selle juures mehaaniliselt välja suretada. Ei tohi lasta liikmeid laiali minna. Ei tohi lasta ühinguid laguneda. Vastupidi, just nüüd on vaja võtta kõiki jõude tarvitusele, et ametiühinguid kindlustada, kõvendada ja suurendada.»[76]

See boikotitaktika leidis ametiühingute poolt aktiivset toetamist.[77]

Ühtlasi organiseeris Eestimaa Kommunistlik Partei Eesti fašistliku valitsuse repressioonide paljastamist rahvusvahelises ulatuses. EKP Keskkomitee saatis seisukorra kohta Eestis kirja ja materjalid Inglismaa, Hollandi, Belgia, Prantsusmaa, Norra, Taani, Rootsi, Soome ja Tšehhoslovakkia ametiühingute kesknõukogudele, sotsiaaldemokraatlikele ja kommunistlikele parteidele. Oma kir-

[75] «Riigi Teataja», 1936. a., nr. 40, art. 310.

[76] «Kommunist» nr. 7, oktoober 1936.

[77] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 354, l. 14; ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 32a, l. 131; Kaevandustööliste aastaraamat 1937. a., lk. 46.

jas kutsus EKP Keskkomitee teiste maade töölisorganisatsioone korraldama laialdast protestiliikumist Eesti fašistliku valitsuse tegevuse vastu ning nõudma tegevusvabadust Eesti ametiühingutele ja teistele töölisorganisatsioonidele.[78]

Mitme suurema Eesti ametiühingu esindajad pöördusid omakorda Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu poole protestikirjadega ja nõudmistega taastada ametiühingute tegevusvabadus.[79] Üleriikliku Maatöörahva Ühingu esimees A. Aben saatis kaebuse Genfis asuva Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni haldusorganile — Rahvusvahelisele Tööbüroole. Selles kaebuses näidati, et Pätsi valitsus ei anna maatööliste ametiühingule võimalust tegutsemiseks ja rikub sellega «Maatööliste ühinemisvabaduse konventsiooni». Samuti kirjutas A. Aben selles küsimuses artikleid Soome ja Skandinaavia ajalehtedesse.[80]

Kõik see aitas Pätsi valitsuse fašistlikku poliitikat paljastada rahvusvahelises ulatuses ja sundis Eesti fašistlikke võimumehi manööverdama.

Keskliidu ajutine juhatus püüdis endale mingit autoriteeti võita sellega, et koopteeris juhatuse koosseisu üksikuid ametiühingutegelasi. Üks sellistest koopteeritud juhatuseliikmetest, parempoolne sots J. Voiman pandi varsti juhatuse esimehe kohale. Polnud ju valitsuse poolt esialgu määratud esimees Kadak kunagi olnud ametiühingutes tegev ja seetõttu oli tema kui valitsuse käsilase positsioon eriti läbipaistev. Muidugi oli ka Voiman igati kuulekas Pätsi võimu teener, ent kuna ta kuulus valitsuse poolt seismapandud Üleriikliku Maatöörahva Ühingu juhatusse, ei olnud tema tegelik pale kõigile töölistele otsekohe nii arusaadav.

Teiselt poolt katsus ajutine juhatus oma vähe kadestamisväärset olukorda parandada mõningate näiliselt tööliste huvides astutud sammudega. Pärast Kiviõli streigi mahasurumist vallandati rida aktiivsemaid kaevandustöölisi. Samal ajal algatasid ettevõtjad plaani tuua kaevandustesse töölisi Poolast, kuna Eestis valitsevat töökäte puudus. Tööliste puudust tegelikult muidugi ei olnud, kuid selle manöövriga taheti lõhestada revolutsiooniliste kae-

[78] «Kommunist» nr. 1, jaanuar 1937.
[79] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 32, l. 232.
[80] ENSV ORKA, f. 957, nim. 14, s.-ü. 454, l. 2, 3; EKPA, f. 2, nim. 36, s.-ü. 1, l. 67—68.

vandustööliste ridu ja nende palku veelgi alla suruda. Kaevandustööliste Ühing astus teravalt välja välistööliste sissetoomise vastu. Teda toetasid teised ametiühingud. Sellises olukorras pidas ka Keskliidu ajutine juhatus otstarbekaks saata valitsusele alandlik kiri, kus paluti Poolast töölisi mitte tuua.[81]

Arvestades Keskliidu juhatuse selliseid manöövreid, pidas Eestimaa Kommunistlik Partei otstarbekaks loobuda senisest boikotitaktikast. 1937. aasta märtsi algul toimus järjekordne ühisrinde nõupidamine, kus arutati taktikat ametiühingute töös. Nõupidamine otsustas soovitada kohalikele ametiühingutele luua uuesti side Töölisühingute Keskliidu ajutise juhatusega, nõuda viimaselt ametiühingute õiguste kaitsmist ja materiaalset toetust töölisklassi majanduslikus võitluses. Samal ajal otsustati jätkata võitlust ametiühingute kongressi kokkukutsumise eest.[82] «Kommunisti» veergudel selgitati, et uus taktika — Keskliidu juhatusele surve avaldamine ametiühingute poolt — aitab paremini kaitsta tööliste huvisid ja paljastada valitsuse agentide manöövreid.[83]

Eestimaa Töölisühingute Keskliidu järjekordse kongressi kokkukutsumist nõudsid mitte ainult ametiühingud, vaid ka töölisvanemad. 23. mail 1937. a. toimus Tallinnas V üleriiklik töölisvanemate konverents. Sotsiaalminister Kask püüdis ka sel konverentsil igati õigustada Keskliidu juhatuse tagandamist ning väitis, et Keskliidu kongressi ei saavat enne kokku kutsuda, kui ametiühingud reorganiseeritakse. Sellest hoolimata võttis konverents üksmeelselt vastu järgmise resolutsiooni tööliste organiseerimise kohta:

«1. Tööliskonnale tuleb võimaldada organiseerimist demokraatliku omavalitsuse alusel. Mingit hooldamist tööliskond oma kutseühinguis ei vaja, vaid soovib demokraatlike põhimõtete säilitamist kutseühingulises elus. Kutseühingute Keskliidus peab jalule seatama tööliste omavalitsus, selleks on edasilükkamatult vajalik Keskliidu põhikirjapärase kongressi kokkukutsumine.

2. Tööliskonna huvide ja omavalitsuse põhimõtte seisukohalt puudub vajadus erilise kutseühingute seaduse kehtimapanekuks.

---

[81] ENSV ORKA, f. 50, nim. 1, s.-ü. 643, l. 104—105.
[82] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 352, l. 8—9.
[83] «Kommunist» nr. 3, märts 1937.

3. Konverents konstateerib rahuldusega, et hoolimata kõigist raskusist tööliskond saavutas viimastel aastatel palju edu oma kutseühingulise organiseerimise ja aktiivsuse suhtes. Selle edu põhjuseks oli see, et tööliskond asus ühisele võitlusele oma seisukohtade eest.»[84]

Fašistliku valitsuse hirm organiseeritud tööliste ees oli aga nii suur, et ametiühingute kongressi kokkukutsumiseks ei antud luba ei 1937. ega järgmistelgi aastatel.

Kasutades ära Töölisühingute Keskliidu määratud juhatuse äärmist ebapopulaarsust, õnnestus Tööliskojal oma tegevuse algperioodil leida tööliste keskel teatavat toetust. Oma autoriteedi tõstmiseks tegid Tööliskoja juhid suurt kära oma ettepanekutega mitmesuguste töölisi puudutavate seaduste osas (haiguskindlustuse seadus, palgalise puhkeaja seadus jt.), kuid peale kära ei tulnud nendest ettepanekutest midagi välja. Fašistlik valitsus ei pidanud vajalikuks isegi enda poolt moodustatud Tööliskoja ettepanekuid arvestada. Seepärast oli ka Tööliskoja esimees V üleriiklikul töölisvanemate konverentsil sunnitud konstateerima: «... Tööliskojale on antud küll palju ülesandeid, kuid pole antud mingit võimu, mingit otsustavat mõju küsimuste lahendamisel, mis tööliskonda puutuvad. Tööliskoja osa on nõuandev, kuid seni pole asi ka niikaugele jõudnud, et koja nõu oleks igakord küsitudki.»[85] Järk-järgult veendusid töölised, et Tööliskoda ei taha ega suuda kaitsta nende huvisid. Ka ametiühingud hakkasid koja tegevust ikka teravamalt kritiseerima. Tööliskojaga läksid kaasa ainult üksikud reformistlikud ametiühingutegelased (A. Offenbach, L. Metslang jt.).

Paralleelselt mitmesuguste manöövritega jätkas fašistlik valitsus otseste repressioonide rakendamist töölisorganisatsioonide vastu. 1937. aastal oli Pätsi klikil endiselt üheks valusamaks pinnaks silmas Kaevandustööliste Ühing. Kiviõli streigi mahasurumisele järgnenud aktiivsemate tööliste vallandamine oli küll ühingut mõnevõrra nõrgendanud, aga mitte tema võitlusvaimu murdnud. 30. mail 1937. aastal toimus Kaevandustööliste Ühingu II kongress. Vastuseks valitsuse repressioonidele ja töölisklassi lõhestamise katsetele deklareeriti kongressi otsuses: «Ühing jätkab ja peab kindlalt vabaametiühingulist,

---

[84] «Tööliskoja Teataja», 1937, nr. 6, lk. 161.
[85] «Tööliskoja Teataja», 1937, nr. 6, lk. 154.

demokraatlikkudele printsiipidele rajatud tegevust ja joont, sõltumatult vastupidistest mõjutustest. Selleks võitleb igasuguse rahvuslikkudele vastuoludele rajatud vaenu-õhutamise vastu ja toetab kõiki püüdeid rajada lahkhelideta töölisliikumist ja töölisklassi ühtlust, töölisklassi enesemääramise alusel.»[86] Kongress otsustas samuti jätkata võitlust tööliste majandusliku olukorra parandamise eest ja heitis streigimurdjad ühingu ridadest välja.

Küllaltki olulist osa revolutsioonilise klassivõitluse liini kaitsmisel kaevandustööliste keskel etendas ühingu palgaline sekretär Elmar Plakk. Tema langeski järjekordse repressiooni ohvriks. 1937. aasta juulis ta areteeriti. Paari nädala jooksul kuulati teda üle Narva poliitilises politseis.[87] 7. augustil 1937. a. otsustas politseivalitsuse direktor E. Plaki saata välja elukohast ning keelas tal elamise Virumaal ja Tallinnas.[88] Ühingu tegevussuund sellega aga ei muutunud. Ühingu esimeheks oli 1937. aastal revolutsiooniline tööline Oskar Raus, palgaliseks instruktoriks sai aga Tallinnast väljasaadetud Johanna Veeberman.

1937. aasta teisel poolel oli Kaevandustööliste Ühingu tegevuses tähtsamateks sündmusteks «Kaevandustööliste aastaraamatu» väljaandmine ja III kongressi korraldamine. Muuhulgas andis aastaraamat põhjaliku ülevaate ka kaevandustööliste suurstreigist 1936. aastal. Legaalselt ilmunud väljaandes ei olnud võimalik otseselt kritiseerida fašistlikku valitsust. Aastaraamatus avaldati aga siiski omapärasel viisil protesti Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuse tagandamise ning koos sellega ka Keskliidu häälekandja «Tööliste Hääl» ülevõtmise vastu. Nimelt trükiti aastaraamatus leinakuulutus musta raamiga, mille sisse oli kirjutatud: «Eestimaa Töölisühingute Keskliit ja «Tööliste Hääl».» 1937. aasta detsembris toimunud Kaevandustööliste Ühingu III kongress toetas juhatuse senist tegevust. Ühel häälel võttis kongress vastu otsuse taotleda ühingu sekretäri Elmar Plaki väljasaatmise tühistamist. Politsei vastas sellele järjekordse juurdlusega ning rahatrahviga «süüdlastele».[89]

---

[86] Kaevandustööliste aastaraamat 1937. a., lk. 45.
[87] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 32, l. 263—265.
[88] ENSV ORKA, f. 852, nim.1, s.-ü. 1226, l. 1.
[89] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1284, l. 1a, 7, 8.

Kaevandustööliste aastaraamat 1937. a.

Rohkearvulised repressioonid ametiühingute ja streikijate suhtes põhjustasid streigiliikumise nõrgenemise 1937. aastal. Toimus ainult 5 võrdlemisi väikese ulatusega streiki. Seoses töötülide lahendamise seadustega (1935. ja 1937. a.) hakkas ikka laiemalt levima uus palgavõitluse vorm — töötüli, s. o. tööliste poolt kollektiivselt esitatud nõudmine palga- või tööolude parandamiseks. 1936. aastal oli töötülide lahendamise komisjonis 24 töötüli 13 930 osavõtjaga, 1937. aastal 31 töötüli 15 655 osavõtjaga. Umbes teist niipalju töötülisid lahendati tööinspektorite vahetali-

tusel.[90] Streikide osaline asendumine töötülidega näitas ühelt poolt seda, et fašistlikel võimumeestel oli õnnestunud töölisliikumist ajutiselt suruda n.-ö. seaduslikesse raamidesse. Teiselt poolt näitas aga töötülide ja neist osavõtjate suur arv proletariaadi rasket olukorda fašistliku režiimi ajal. Tööliste «seaduslik» võitlus töötülide näol muutus nii mõnigi kord «ebaseaduslikeks» streikideks. Ilmekaks näiteks on siin Krulli tööliste streik 1938. aasta algul.

Juba 1937. aastal olid Krulli töölised pidanud aktiivset palgavõitlust ja saavutanud väikese järeleandmise vabriku juhatuse poolt (palku tõsteti 1 sendi võrra tunnis). Elukalliduse kiire kasvu juures ei saanud see pisike järeleandmine aga töölisi rahuldada. 1938. aasta jaanuaris esitasid töölised nõudmise tõsta palku 5 sendi võrra tunnis. Vabriku juhtkond manööverdas ja viivitas vastamisega. Oma nõudmiste kaitseks viisid Krulli töölised 25. jaanuaril ja 2. veebruaril läbi kaks lühiajalist streiki. Kui vabriku juhatus tööliste nõudmistele siiski vastu ei tulnud, algas 12. veebruaril üldstreik. Valitsus kuulutas selle seadusevastaseks, vabrikantide käsilased eesotsas endise vapsi A. Toisiga püüdsid meelitada töölisi streiki lõpetama, kuid see ei andnud tulemusi. Siis kuulutas vabrikuvalitsus välja lokaudi — kõik töölised vallandati päevapealt. Poliitiline politsei aga hakkas areteerima aktiivsemaid töölisi. Streik suruti maha. 21 töölist eesotsas kauaaegse töölisvanema Voldemar Reininguga anti kohtu alla.[91] Kuigi Krulli tööliste streik lõppes kaotusega, oli sellel ometi suur poliitiline tähtsus. Just kodanliku riigi 20. aastapäeva eel, kui Pätsi diktatuuri kannupoisid pasundasid eesti rahva suurest üksmeelest, näitasid Krulli töölised, et nad on valmis võitlema, hoolimata fašistlikest streigikeeldudest. Metallitööliste ametiühing oli sel ajal veel väike töölishulkadest isoleeritud organisatsioon, kus peremehetses paadunud oportunist Eilman. Krulli streigist seisis see organisatsioon kõrval. Metallitööliste keskel kasvav revolutsiooniline meeleolu ennustas aga peatset pööret Tallinna Metallitööliste Ametiühingus.

Fašistliku diktatuuri ajal oli ametiühingutel kõige rangemalt keelatud tegelda poliitikaga. Seejuures oli poliitika

[90] «Eesti Statistika», 1938, lk. 176.
[91] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 126, l. 237—243.

mõiste politsei silmis õige lai — nagu me eespool nägime, paigutati selle alla sageli ka puhtmajanduslik võitlus. Siiski võtsid ametiühingud ka neil raskeil aastail osa poliitilisest võitlusest. Muidugi sai seda teha üksnes varjatult, salaja. Jätkus illegaalse kommunistliku ajakirjanduse ja kirjanduse levitamine paljudes ametiühinguis. Intensiivselt arendati ka suulist propagandat.

Üheks suuremaks poliitiliseks kampaaniaks, millest ametiühingud aktiivselt osa võtsid, olid Riigivolikogu valimised 1938. aasta veebruaris. Pärast pikemat aega kestnud «vaikivat olekut» tegi diktaator Päts demagoogilise manöövri. 1937. aastal töötati välja uus põhiseadus ja selle alusel viidigi läbi Riigivolikogu valimised. 1937. aasta põhiseaduse järgi pidi seadusandlikku võimu riigis esindama kahekojaline Riigikogu. Üks koda — Riiginõukogu — moodustati mitmesuguste ametiasutuste esindajatest ja vahetult diktaator Pätsi poolt määratud isikutest. Teine koda — Riigivolikogu — pidi valitama rahva poolt. Juba põhiseaduse järgi olid Riigikogu õigused väga piiratud. Ta võis arutada ainult seda, mida talle pani ette diktaator-president. Kui Riigikogu presidendile ei meeldinud, võis ta selle laiali saata. Isegi sellise, äärmiselt piiratud võimuga riigiorgani ühe koja valimised toimusid avaliku politseilise surve ja võltsimise tähe all.[92] Seetõttu ei saanud Riigivolikogu kujuneda mingil määral rahva tegelikuks esinduseks. Siiski sai valimisi mõningal määral ära kasutada poliitilise selgitustöö tegemiseks. Samuti võisid need üksikud tööliskandidaadid, kellel õnnestus pääseda Riigivolikogusse, kasutada seda fašistliku riigi organit fašismivastaseks selgitustööks.

Kõike seda arvestades otsustas Eestimaa Kommunistliku Partei poolt juhitav ühisrinne Riigivolikogu valimistest aktiivselt osa võtta. EKP Keskkomitee võttis 1937. aasta sügisel vastu spetsiaalse otsuse «Partei ülesannetest seoses eelseisvate parlamendivalimistega». Selles otsuses rõhutati, et väga tähtis osa eelseisvatel valimistel langeb ametiühingutele kui tähtsamatele legaalsetele töölisorganisatsioonidele.[93] Muidugi ei saanud ametiühingud kui organisatsioonid valimistel esineda avalikult — see oleks

---

[92] Selle kohta vt. lähemalt: P. Vihalem, Valimised kodanlikus Eestis, Tallinn 1963, lk. 106—115.

[93] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 362, l. 5.

kohe kaasa toonud nende sulgemise «riigivastase poliitilise tegevuse pärast». Ametiühingute osavõtt avaldus ühelt poolt selles, et enamik ühisrinde kandidaate olid rahvale tuntud kui agarad ametiühingutegelased (A. Aben, N. Andresen, V. Jaanus, K. Jalak, A. Jõeäär, V. Mölder, N. Ruus, A. Pirson jt.). Teiselt poolt tegi suure osa valimiseelsest selgitustööst ära just ametiühinguaktiiv: andis välja vastavaid lendlehti ja korraldas koosolekuid (niipalju kui politsei selleks võimalusi andis) ning mis peamine — tegi ulatuslikku suulist propagandat töölishulkades.

Valimiskampaania organiseerimisest Tartu ametiühingute poolt kõneleb August Prink oma mälestustes järgmist: «Kuulusin Tartu Töölisühingute Keskliidu poolt moodustatud aktivistide gruppi, kes organiseeris valimiskampaaniat Kristjan Jalaka kasuks. Andsime välja ühe trükitud lendlehe, varustatud ka K. Jalaka pildiga, mis algas nii: «46-nda valimisringkonna valijaile! Professor ja tööline! Õpetaja ja teenija! Ametnik ja väikemajaomanik! Kõik vaimsel ja kehalisel alal töötajad! Kõik demokraatiat pooldavad kodanikud! Teie ühiskandidaat on Kristjan Jalak.» Lendlehel oli 15 haritlase ja töölise soovitusallkiri. Levitasime seda lendlehte igasse perekonda agitaatorite laialdase võrgu abil. Organiseerisime ka rea avalikke koosolekuid, kus kõneles kandidaat K. Jalak teemal «Milleks lähen riigivolikokku?»»[94]

Oma valimiseelsetes kõnedes püstitasid ühisrinde kandidaadid järgmisi põhinõudmisi: kõigile kodanikele tööd, streigi- ja organiseerimisvabadus, sõna-, trüki- ja koosolekuvabadus, palkade tõstmine vastavalt elukalliduse kasvule, välispoliitikas eemaldumine fašistlikest riikidest ja lähenemine demokraatlikele maadele.[95]

Eestimaa Kommunistlik Partei taotles valimiste eel ühisrinde laiendamist ja kõikide antifašistlike jõudude ühendamist. 1938. aasta veebruari alguses toimus ühisrinde nõupidamine valimiste küsimuses. Vahetult enne valimisi andis EKP Keskkomitee välja illegaalse lendlehe, kus kutsuti üles hääletama fašismivastaste kandidaatide poolt.[96] Kokkuleppe selle kohta, et valimiste ajal ei hakata omavahel konkureerima, saavutas ühisrinne rahvusliku kesk-

---

[94] A. Pringi mälestused. PAI käsikirjafond.
[95] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 38, l. 370—372.
[96] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 12, l. 174-a.

erakonna tegelastega. Mõnevõrra tihedam koostöö loodi grupi parempoolsete sotsialistidega (E. Joonas jt.). See rühm, mis alles paar aastat varem oli vihaselt rünnanud kommuniste ja ühisrinnet, oli nüüd oma taktikat muutnud. Kartes kaotada viimastki poolehoidu töölisringkondades, loobus ta rünnakutest Nõukogude Liidu ja kommunistide vastu ning lähenes ajutiselt ühisrindele. Sellega tekkis lõhe otse Pätsi teenistusse läinud parempoolsete sotsialistide (A. Rei rühma) ning Pätsi diktatuuri suhtes teatud opositsiooni asunud E. Joonase rühma vahel. Viimasega lepitigi kokku, millised kandidaadid seatakse üles ühes või teises valimisringkonnas. Ajaleht «Rahva Sõna», mida toimetas E. Joonas, soovitas hääletada nii parempoolsete sotsialistide kui ka ühisrinde kandidaatide poolt. Lõplikult paljastasid end töölisklassi lõhestajatena Tööliskoja tegelased eesotsas L. Metslangi ja L. Johansoniga. Nad keeldusid igasugusest koostööst ühisrindega ning seadsid oma kandidaate üles mitmetes valimisringkondades, kus olid juba esitatud teised tööliskandidaadid. Selle tagajärjel tööliste hääled lõhenesid ja võitsid fašistlikud tegelased.

Kõikidest takistustest hoolimata õnnestus Riigivolikogusse saata neli töölisklassi ühisrinde ja kaks ühisrindega koos tegutsenud parempoolsete sotsialistide kandidaati (O. Gustavson ja J. Vain). Tööliskoja rühm sai kaks kohta. Valiti ka üksikuid esindajaid kodanlikest opositsioonilistest rühmitustest. Kuigi opositsiooni kandidaatide kasuks agiteerimise võimalused olid äärmiselt piiratud, said nad niisama palju hääli kui fašistliku valitsuse kandidaadid.[97] Tänu kurikuulsale enamusvalimise süsteemile ja mõnede opositsiooni esindajate üleminekule said valitsuse tegelased siiski Riigivolikogus suure enamuse.

Tööliste saadikud fašistlikus Riigivolikogus (A. Aben, K. Jalak, N. Ruus) kasutasid järgneval perioodil kõiki neid piiratud võimalusi, mida parlamendiliikme koht pakkus, võitluseks proletariaadi huvide eest.

3. Enne otsustavat rünnakut

1938. aastal hakkasid Eestis ilmnema uue revolutsioonilise tõusu esimesed tundemärgid. Rahvahulkades süvenes vaen Pätsi kliki pururealtsioonilise sisepoliitika ja hitler-

[97] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1341, l. 20—25.

liku Saksamaa sõiduvette tüüriva välispoliitika suhtes. Fašismi pealetung rahvusvahelises ulatuses ja sõjaohu kiire kasv pani tõsiselt mõtlema ka aktiivsest poliitilisest elust seni kõrval seisnud elanikkonnakihid.

Revolutsioonilise liikumise elavnemine avaldus kõigepealt mitmesuguste legaalsete ja poollegaalsete fašismivastaste organisatsioonide tegevuse aktiviseerumises ning Kommunistliku Partei mõju tugevnemises töötajate hulgas. Tunduvalt tõusis 1938.—1939. aastal ametiühingute osa partei lähemate abilistena rahvahulkade poliitilises kasvatamises.

Eestimaa Kommunistliku Partei tugevnemisele ja tema mõju suurenemisele ametiühingutes aitasid tublisti kaasa 1938. a. mais vanglast vabanenud kommunistid. Nimelt anti 1938. aasta kevadel välja üsna ulatuslik amnestiaseadus. Selle alusel vabanesid Pätsi kliki endised konkurendid vapsid, kelle poliitika Päts oli suurelt osalt üle võtnud. Vabastati ka pisut üle saja kommunistliku poliitvangi, kes olid süüdi mõistetud nendesamade paragrahvide alusel kui vapsid. Paljudel kommunistidel oli karistusaeg juba niikuinii lõpukorral. Mõned kommunistid, kes olid osa võtnud 1924. aasta 1. detsembri ülestõusust, amnestiaseaduse alla ei kuulunud. Vapside vabastamine oli mõeldud kannuste teenimiseks fašistliku Saksamaa ees — olid ju vapsid olnud hitlerlaste otsesteks agentideks Eestis. Kogu amnestiaseadust reklaamiti aga laialdaselt kui Pätsi võimu kindluse tõendit. Mis puutub kommunistidesse, siis ilmselt arvas valitsus, et nad on pikaajalisest vangipõlvest (paljud kommunistlikud poliitvangid olid viibinud kodanlikus türmis 14—15 aastat) füüsiliselt ja vaimselt niivõrd murtud, et ei suuda enam töölisliikumises etendada olulist osa. Selles suhtes aga fašistlikud võimumehed eksisid — paljude kommunistide tervise oli küll vanglaelu ruineerinud, kuid valdaval enamikul neist oli võitlusvaim jäänud murdmatuks. Vangla oli olnud neile poliitilise karastuse ja kasvatuse kooliks.

7. mail 1938 vabanesid poliitvangid. 8. mail korraldas EKP Tallinna organisatsioon koos Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse ja Tööliste Esperanto Seltsiga vabanenud kommunistidele vastuvõtu Töölisvõimlas. Sellest võtsid osa ka paljud ametiühingutegelased. Vastuvõtt toimus ilma ametlike kõnedeta koosviibimisena söögilaua ääres. Siiski oli endistel poliitvangidel siin hea võimalus

luua isiklikke kontakte töölisliikumise aktivistidega ja nii kiiremini uuesti lülituda proletariaadi võitlusse. Otsekui koosviibimisest osavõtjate võitlussuuna sümbolina asetati söögilauale klaaskaanega valgest puust kast, milles oli kompvekkidest kujundatud NSV Liidu vapp. Selle kasti oli kümmekond aastat tagasi saanud Tööliste Maja NSV Liidust. Vana ametiühingutegelane Gustav Mollart oli seda hoolikalt hoidnud ka pärast Tööliste Maja sulgemist. [98] Politsei korraldas selle koosviibimise järel suure juurdluse ning kaks peamist organisaatorit — Dimitri Kuzmin ja Oskar Abori — saadeti Tallinnast välja Viljandimaale.[99]

1938. aasta maikuu lõpus toimus Riigivolikogu töölisrühma liikme N. Ruusi korteris laiem ühisrinde nõupidamine. Sellest võtsid osa EKP Illegaalse Büroo sekretär H. Allik, büroo liige J. Lauristin, kommunist J. Pärn ning rida ametiühingutegelasi (A. Aben, N. Andresen, A. Jaanus, V. Jaanus, O. Pärn jt.). Nõupidamisel arutati peamiselt seda, kuidas organiseerida tegevust legaalsetes töölisorganisatsioonides: ametiühingutes, haigekassades, Riigivolikogu töölisrühmas.[100] Pätsi fašistliku diktatuuri ajal ei olnud võimalik organiseerida massilisi rahvakoosolekuid poliitiliste küsimuste selgitamiseks, samuti ei saanud välja anda legaalset revolutsioonilist töölisajakirjandust. Seepärast pidas Eestimaa Kommunistlik Partei vajalikuks ära kasutada iga ametiühingukoosolekut, töölisvanemate nõupidamist, haigekassade aruande- ja valimiskoosolekut, töölisorganisatsioonide poolt korraldatud loengut jne. poliitilise selgitustöö tegemiseks. Võimalust mööda tuli levitada NSV Liidust saadud poliitilist kirjandust, tõlkides sellest tähtsamaid osi eesti keelde (vene keele valdajaid oli kodanlikus Eestis üleskasvanud noorte seas vähe). Peamine tähelepanu tuli aga pöörata individuaalsele selgitustööle tööliste keskel. Eestimaa Kommunistliku Partei juhtnöörid said aluseks ametiühingute tegevusele järgneval perioodil. Ametiühingute juhtimisel etendasid ka sel ajal suurt osa EKP ühisrindeliitlased. EKP liikmed olid enamasti endised poliitvangid, kes olid ilma

---

[98] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1362, l. 60, 61.
[99] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1362, l. 1a.
[100] H. Alliku mälestused. PAI käsikirjafond.

jäetud poliitilistest õigustest, ja seetõttu ei saadud neid valida juhtivatele kohtadele töölisorganisatsioonides.

Nagu juba eespool märgitud, kehtestas diktaator Päts 1938. aasta aprillis uue «Töövõtjate kutseühingute ja nende liitude seaduse». Järgneva paari aasta jooksul toimuski ametiühingute reorganiseerimine selle seaduse kohaselt. Seejuures jäi endiselt võimule valitsuse agentidest koosnev Keskliidu ajutine juhatus. Ametiühingute kongressi kokkukutsumise loa andmisest keeldus valitsus kategooriliselt. Ametiühingud pidasid visa võitlust oma õiguste piiramise vastu ja nõudsid töölisorganisatsioonidele demokraatlikke vabadusi.

Töövõtjate kutseühingute seaduse alusel töötas Eestimaa Töölisühingute Keskliidu määratud juhatus välja ametiühingute uute põhikirjade kavandid ning saatis need 1938. aasta juunis ametiühingutele tutvumiseks. Oma vastustes kritiseerisid ametiühingud nii kutseühingute seadust kui ka Keskliidu juhatuse projekte. Nii tegid Tartu ametiühingud oma kollektiivses kirjas rea parandusi Keskliidu projekti juurde. Oma ettepanekuid iseloomustasid nad ise järgmiselt: «... Paranduste ettepanekute tegijad on väljunud seisukohast, et ametiühinguis jäägu demokraatlik põhimõte, nii et nende juhtimisel suurim võim oleks liigetel enestel. Valitud juhatuste võim peaks piirduma sellega, kuipalju seda on usaldanud ühingute koosolekud ja kongressid... Põhikirjades peaks alles jääma sõna «ametiühing» ja «tööline». Neid mõisteid ei tohiks asendada sõnadega «kutseühing» ja «töövõtja».»[101] Eesti Nahatööliste Liit nõudis ametiühinguile palgavõitluse juhtimise vabadust. Paljud ametiühingud (Eesti Tekstiilitööliste Ühing, Eesti Ehitus- ja Puutööliste Ametiühing, Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing, Eesti Toidu- ja Maitseainetetööliste Ametiühing, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Eesti Meremeeste Ühing, Pärnu Tööliste Ühing ja rida teisi) saatsid omavahel kooskõlastatud parandusettepanekud, kus nad avaldasid seisukoha, et kutseühingute seadust tuleks muuta või ta hoopis tühistada.[102]

Korduvalt esitasid ametiühingud nõudmise kutsuda kokku ametiühingute kongress. Uue suure kampaania

[101] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 36, l. 359.
[102] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 36, l. 348—455.

kongressi kokkukutsumise eest alustas 1939. aasta aprillis Tartu Töölisühingute Keskliit oma kirjaga presidendile ja valitsusele. Kirjas näidati, et valitsus on korduvalt andnud lubadusi taastada normaalne olukord ametiühingute juhtimisel, aga pole nendest lubadustest kinni pidanud. Ühtlasi rõhutati, et Keskliidu ajutine juhatus ei kaitse tööliskonna huve. Lõpuks tehti ettepanek kutsuda ametiühingute kongress kokku veel 1939. aasta kevadel. Sellest kirjast saadeti ärakirjad Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatusele, Tööliskoja juhatusele ja kõigile ametiühinguile.[103] Teised ametiühingud toetasid aktiivselt Tartu Töölisühingute Keskliidu seisukohti.

Kõik need nõudmised ei andnud otseselt praktilisi tulemusi. Fašistlik valitsus ei arvestanud ametiühingute ettepanekuid kutseühingute seaduse rakendamisel ega lubanud kokku kutsuda ametiühingute kongressi. Kirjade ja nõudmiste koostamine ning arutamine andis aga häid võimalusi ametiühinguliikmete poliitiliseks kasvatamiseks. Ametiühingute ettepanekute tagasilükkamisega paljastas valitsus veelgi oma rahvavaenulikku olemust.

Tugevnes ka ametiühingute võitlus Tööliskoja vastu. Tööliskoja tegelaste autoriteedi langust näitas ilmekalt Tallinna Äri-, Kontori-, Kantselei- ja Kooperatiivteenijate Kutseühingu koosolek 5. aprillil 1938. a. See suhteliselt väikesearvuline ametiühing oli rea aastate vältel olnud L. Metslangi mõju all. Koosolekule tuli Metslang koos teiste Tööliskoja tuusadega (L. Johanson, I. Rebane, A. Renning). Sellest hoolimata ei suutnud Metslang end enam maksma panna. Ametiühinguliikmete enamik toetas A. Abenit ja teisi ühisrinde pooldajaid. Viimased valiti ka uude juhatusse.[104]

Tööliskoja tegelaste positsioonide kõikumisest andis tunnistust ka üleriiklik töölisvanemate, Tööliskoja valijameeste ja ametiühingute esindajate VI konverents, mis peeti Tallinnas 15. mail 1938. Kahjuks ei ole seni leitud selle konverentsi originaalprotokolli (nagu paljusid teisigi Tööliskoja dokumente). Kuid ka «Tööliskoja Teatajas» avaldatud materjalid näitavad tööliste rahulolematust Tööliskoja tegevusega ja otsustavust kaitsta oma ameti-

---

[103] ENSV ORKA, f. 2511, nim. 1, s.-ü. 6, l. 2—3.
[104] «Rahva Sõna» nr. 13, 8. aprillil 1938.

Kreenholmi töölisvanemad 1938. aastal.

ühinguid.[105] Tartu Töölisühingute Keskliidu juhatuse sekretär O. Hirsch ütles otse välja, et Tööliskoja ja kutseühingute vahel pole usalduslikku vahekorda ning Tööliskoja esindajad töötülide lahendamise komisjonis ei kaitse tööliste huve. Teine Tartu esindaja A. Stein nõudis, et Tööliskoda jääks ametiühingutele ainult nõuandvaks organiks.

Tööliskoja ettepanekuid ning tema liidrite tegevust kritiseeriti teravalt Eesti Tekstiilitööliste Ühingu juhatuse koosolekul 7. augustil 1938. a. Juhatus võttis vastu spetsiaalse otsuse ühe Tööliskoja tegelase, endise ESTP liidri Leopold Johansoni kohta: «Arvestades Leopold Johansoni viimaseaegset lugupidamatust-avaldavat tegevust ametiühingute vastu, otsustatakse teha töölisnõukogudele ja töölisvanematele teatavaks, et Ühing ei pea soovitavaks L. Johansoni kõnelema kutsumist ühelegi tekstiilitööliste koosolekule.»[106] Korduvalt avaldas oma eitavat suhtu-

[105] «Tööliskoja Teataja», 1938, nr. 6, lk. 136—152.
[106] ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 2, l. 23.

mist Tööliskoja tegevusse ja tegelastesse Eesti Ehitus- ja Puutööliste Ametiühing.[107]

Omapärases olukorras oli osa töölisi, nimelt kodustöötajad (siia kuulus enamus rätsepatest ja kingseppadest). Kuigi nad olid palgatöölised, kes töötasid ettevõtjatele ja kauplustele, kuulusid nad mitte Tööliskoja alla, vaid Käsitööstuskotta koos iseseisvate käsitööliste ja väikeettevõtjatega. Käsitööstuskoda ei kaitsnud muidugi mitte mingil määral palgatööliste huvisid, sest jäme ots oli seal väikeettevõtjate käes. Sellise olukorra vastu astus teravalt välja Tartu Töölisühingute Keskliit. Ta saatis selles küsimuses 16. veebruaril 1939. aastal kirja presidendile ja valitsusele ning ärakirjad Tööliskoja juhatusele, Käsitööstuskoja juhatusele ning kõigile ametiühinguile. Oma kirjas nõuab Tartu ametiühingute esindus kodutööliste esindajate viimist Tööliskotta. Ühtlasi näitab ta aga, et ka Tööliskoda praegusel kujul ei kaitse tööliste huvisid. Tõelisteks võitlejateks tööliste vajaduste ja nõudmiste eest on ametiühingud. Tartu Töölisühingute Keskliit nõudis oma kirjas, et Tööliskoja seadust muudetaks nii, et koja valimistest saaksid osa võtta ametiühingud ja et need valimised oleksid otsesed, mitte kaheastmelised.[108] Nende ettepanekutega ühines poolteise kuu jooksul 34 ametiühingut üle maa.[109]

Suhtumist Käsitööstuskotta arutati Eestimaa Rätsepatööliste Liidu 4. kongressil (19. märtsil 1939) ja ka siin langes see asutus üldise hukkamõistu alla.[110] Kongressi otsuses on märgitud: «... oma kodus töötavate riietustööliste sotsiaalne, majanduslik ja õiguslik seisukord on viimastel aastatel halvenenud, mida põhjustanud ametiühingute piiratud tegevus ja Käsitööstuskoja ellu kutsumine ning käsitööliste arvamine nimetatud koja alla... Kongress peab tarvilikuks: a) et tööliste ametiühingute ja nende liitude suhtes normaalne olukord saaks jalule seatud; b) kaotada olevad takistused palgaolude parandamiseks; c) Käsitööstuskoja alt vabastada kõik kodu töötavad käsitöölised...»

1939. aasta suvel, Tööliskoja uue koosseisu valimiste eel,

---

[107] «Rahva Sõna» nr. 33, 26. augustil 1938; ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 12, l. 37.

[108] ENSV ORKA, f. 2511, nim. 1, s.-ü. 3, l. 37.

[109] ENSV ORKA, f. 2311, nim. 1, s.-ü. 5, l. 23.

[110] ENSV ORKA, f. 1974, nim. 1, s.-ü. 6, l. 2—5.

organiseeris ametiühingute võitlust koja juhtide vastu Eesti Tekstiilitööliste Ühing. Nimelt pöördusid mitmed ametiühingud Tekstiilitööliste Ühingu kui suurima Eesti ametiühingu poole ettepanekuga võtta enda peale ametiühingute seisukohtade ühtlustamine ja nende tegevuse suunamine Tööliskoja valimistel. Tekstiilitööliste Ühing nõustuski sellega ja 20. augustil 1939. a. saatis ta ringkirja kõigile ametiühinguile, töölisvanematele ja Tööliskoja valijameestele. Selles kirjas selgitati lähemalt lõhe põhjusi Tööliskoja ja ametiühingute vahel: «... Eesti töölisliikumisele on seniajani olnud vastuvõetavateks kõigis teistes Euroopa demokraatlikkudes maades väljakujunenud seisukohad. Tööliskoda on Eesti tööliskonda püüdnud neilt seisukohtadelt kõrvale nihutada. Eeskätt Koja ametnikud on hakanud juba varjamatult eitama vaba palgavõitluse süsteemi, streigivabadust, mis on kõigi demokraatlike maade töölisorganisatsioonide esimeseks ja tähtsamaks nõudmiseks. Teiseks on Tööliskoja praegune koosseis võimaldanud Koja juures tekkida säärastel ametnikel-juhtidel, kelle sarnaseid Eesti ametiühinguline liikumine senini ei tunne. Juba seegi asjaolu, et Tööliskoja palgaliste tasud ületavad mitmekordselt seni ametiühingute teenistuses seisvate isikute tasud, näitab, et Kojas on vähe öelda valitud töölistel ja võim on tegelikult läinud ametnike kätte...» [111]

Eesti Tekstiilitööliste Ühing kujunes 1930-ndate aastate lõpus üldse juhtivaks jõuks Eesti ametiühingute hulgas. Tema tegevus ei piirdunud üksnes tekstiilitööliste organiseerimisega, nende majanduslike huvide eest võitlemise ja poliitilise kasvatamisega, vaid avaldas ulatuslikku mõju ka teiste ametiühingute võitlusele. Seepärast tasub Tekstiilitööliste Ühingu juures peatuda mõnevõrra lähemalt.

Kui Tekstiilitööliste Ühingu liikmete arv valitsuse repressioonide tagajärjel 1937. aastal mõnevõrra vähenes, siis 1938.—1939. a. ulatus see jällegi 2500-ni.[112] Lisaks Tallinna, Narva, Sindi ja Tartu osakonnale asutati 1938. aasta mais ühingu osakond Pärnus ning 1939. aasta juunis Kärdlas.[113] Eriti järjekindlalt tegutses oma ridade laiendamisel

---

[111] ENSV ORKA, f. 2511, nim. 1, s.-ü. 9, l. 66.

[112] ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 13, l. 92.

[113] «Rahva Sõna» nr. 18, 13. mail 1938; ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 13, l. 45.

Tallinna osakond. Tallinnas oli palju tekstiilikäitisi, kuid enamik neist olid üsna väikesed. Väikekäitiste tööliste olukord oli tavaliselt halvem, nende organiseerimine aga tunduvalt raskem. 29. jaanuaril 1939. a. organiseeris Tekstiilitööliste Ühingu Tallinna osakond selgituskoosoleku just väikekäitiste töölistele.[114] Tallinna suurematest tekstiilikäitistest olid pikemat aega ametiühingust kõrvale jäänud O. Kilgase vabriku töölised. Visa selgitustööga suudeti 1938. aasta lõpul ka paarsada selle vabriku töölist liita ametiühinguga.[115] Niiviisi kasvas ETÜ Tallinna osakonna liikmete arv poole aasta jooksul (1. okt. 1938 — 1. aprill 1939) 1056-lt 1292-le.[116]

1937.—1938. aastal alanud majanduskriis tabas valusalt Eesti tekstiilitööstust. Ulatuslike vallandamiste tagajärjel vähenes tekstiilitööliste arv 1938. aastal 1937. aastaga võrreldes tuhande võrra.[117] Rasketes tingimustes pidas Eesti Tekstiilitööliste Ühing visa võitlust tööliste majanduslike huvide kaitsmiseks. Ühingu osakonnad astusid välja tööliste vallandamise vastu ning esitasid nõudmisi palkade tõstmiseks vastavalt elukalliduse kasvule. Eesti Tekstiilitööliste Ühingu IV (3. aprillil 1938) ja V (26. märtsil 1939) kongress kutsusid üles võitlema 40-tunnise töönädala eest.[118] Teravalt kritiseeriti V kongressi resolutsioonides kapitalistlikku ratsionaliseerimist: «Töölised ei suhtu eitavalt ratsionaliseerimisse, mis taotleb tööviiside hõlbustamist ja tööviljakuse tõstmist. Töölised on eitaval seisukohal ratsionaliseerimise teostamise meetodite suhtes. Tööstur püüavad ratsionaliseerimist teostada lihtsalt töö koormatuse tõstmisega, ilma masinateparki moderniseerimata; samuti omastavad nad ainuüksi endale ratsionaliseerimisest saadavad tulud. Kongress ei saa leppida sellega, et tööline asetatakse suurendatud tööpingega tööle, ilma et temalt või ametiühingult küsitakse nende arvamust. Senikaua, kui ratsionaliseerimist ei teostata kokkuleppel ametiühinguga, peavad ühingu ja osakondade juha-

---

[114] ENSV ORKA, f. 1996, nim. 1, s.-ü. 5, l. 6.

[115] ENSV ORKA, f. 1996, nim. 1, s.-ü. 5, l. 4; ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7.

[116] ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 4, l. 9 ja 32.

[117] Eesti Majandus 1938. a., Eesti Panga aastaraamat, Tallinn 1939, lk. 105.

[118] «Rahva Sõna» nr. 13, 8. aprillil 1938; ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 13, l. 73.

tused asuma ratsionaliseerimise küsimuses järsult eitaval seisukohal...»[119]

Sageli korraldasid Tekstiilitööliste Ühingu osakondade juhatused ametiühinguaktiivi ja töölisvanemate ühiseid koosolekuid, kus ametiühingute tegevusülesannete kõrval selgitati võimalust mööda ka poliitilisi probleeme. Tööliste poliitilise ja kultuuritaseme tõstmiseks organiseerisid Tekstiilitööliste Ühingu osakonnad mitmesuguseid ringe (töölisküsimuste, kõneoskuse, esperanto-, näite-, käsitöö-, vene keele ringid, koorid jne.).[120]

Aktiivses ja mitmekülgses tegevuses kasvas tekstiilitööliste ametiühingus üles palju revolutsioonilise töölisliikumise tegelasi — kommuniste (H. Roog, E. Kadakas, A. Jaanus, N. Tihhanova-Veimer, A. Treiberg, A. Põlts, M. Kõmmus jt.).

Kõige suuremate töölisorganisatsioonide hulka kuulus 1938. aastal ka Eesti Ehitus- ja Puutööliste Ametiühing. 9 kuu jooksul suurenes ta liikmete arv ligi kahekordseks, ulatudes 1938. aasta oktoobris juba 1271-ni.[121] Kiire kasvu põhjusi tuleb otsida ametiühingu aktiivsest tegevusest ja tööliste huvidele vastavast poliitilisest joonest. Viidi läbi organiseerimis- ja selgituskoosolekuid ja anti välja ametiühingut tutvustav brošüür («Ehitustöölised, puutöölised ja nende ametiühing», Tallinn 1938). Selles brošüüris selgitati lihtsalt ja arusaadavalt, kuidas ametiühing saab kaitsta tööliste huvisid. Raamatukese lõpus toodi ära ametiühingu poolt vastuvõetud ehitustööde hinded ning kutsuti üles võitlema kollektiivlepingute eest nende hinnete alusel. Ühtlasi esitati siin ka poliitilised põhiseisukohad: «Ja eriti teavad ametiühinguisse organiseerunud töölised: ei ole ükskõik, kas meie ühiskondlik kord on demokraatlik, kus ka töölistel on oma õigused, või fašistlik, kus töölistel ei ole õigusi. Ei ole ükskõik, kas on demokraatlikult valitsetud iseseisev Eesti või saab ta mõne fašistliku maa osaks... Ametiühing ei piira aga muidu kellegi meelsust. Ametiühinguisse kuuluvad sõbralike liikmetena mitmesuguste poliitiliste voolude pooldajad, usklikud ja uskumatud, eestlased ja venelased. Eriti rahvuslik solidaarsus ja mitmesuguste rahvaste sõprus, mis seob kõigil

---

[119] ENSV ORKA, f. 1977, nim. 1, s.-ü. 13, l. 73.
[120] ENSV ORKA, f. 1996, nim. 1, s.-ü. 2, l. 75; s.-ü. 5, l. 35.
[121] ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, s.-ü. 35, l. 11.

maadel vabaametiühingulist liikumist, on ka meie ametiühingu aluseks.» [122]

Organisatsiooni tugevnemine andis võimaluse ka edukaks palgavõitluseks.[123] Suurt osa selle ametiühingu tegevuse suunamisel ühisrinde vaimus etendasid tema juhatuse liikmed A. Piht, A. Veeberman jt. 1938.—1939. a. astus ehitustööliste ametiühingusse rida kommuniste (Herman Arbon, Paul Bauman, Johannes Lauristin, Jaan Pärn jt.), kelle kaudu tugevnes EKP mõju ehitustööliste keskel. Ka Ehitus- ja Puutööliste Ametiühingu reorganiseerimine vastavalt kutseühingute seadusele ei nõrgendanud seal revolutsioonilisi jõudusid. 1940. a. kevadel kuulus Ehitustööliste Liitu 9 ühingut kokku 2106 liikmega. Liidu esimeheks oli siis Kristjan Jalak.[124]

Hoolimata arvukatest repressioonidest püsis endiselt revolutsioonilise klassivõitluse positsioonil Kaevandustööliste Ühing, mille eesotsas seisis EKP-le lähedane tööline Oskar Raus. Ühingu aktiiv tegi tööliste keskel ulatuslikku selgitustööd fašistliku valitsuse ja tema tegevuse paljastamiseks ning valmistas ette uut kaevandustööliste suurstreiki.[125] 14. septembril 1939 otsustas sisekaitseülem Kaevandustööliste Ühingu sulgeda, tuues järgmise põhjenduse: «Ühing on kõrvale kaldunud oma otsestest ülesannetest ja põhikirjast, laskudes klassivaenu õhutamisele oma liikmeskonnas ja avaldades oma tegevuses poliitilist tendentsi, millega on tekitanud lahkhelisid, rahulolematust ja ärevat meeleolu Ühingu liikmete keskel.» [126] Rahulolematust fašistliku kliki tegevusega see samm ühingu liikmete keskel muidugi ei vähendanud. Kaevandustööliste Ühingu asemele organiseeriti Kaevandustööliste Kutseühingute Liit, mis koosnes reast kohalikest osakondadest. Kuigi kodanlus püüdis uue organisatsiooni etteotsa sokutada «leplikumaid» mehi, ei läinud see tal enamikul juhtudel korda. Revolutsiooniline meeleolu kaevandustööliste seas kasvas järjest.

Eespool on toodud näiteid selle kohta, kuidas Tartu Töölisühingute Keskliit astus töölisklassi huvides välja

---

[122] Ehitustöölised, puutöölised ja nende ametiühing, Tallinn 1938, lk. 10—11.
[123] «Rahva Sõna» nr. 18, 13. mail 1938.
[124] «Tööliskoja Teataja» nr. 5, mai 1940, lk. 119.
[125] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1490, l. 5.
[126] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1490, l. 1.

fašistliku poliitika vastu. 1938. aastal asus Tartusse elama rida suurte kogemustega kommuniste — endisi poliitvange (Paul Keerdo, Voldemar Sassi jt.). Nende mõjul tugevnesid revolutsioonilised meeleolud Tartu ametiühingutes veelgi. Kindlalt juhtis ametiühinguid fašismivastase võitluse teel Tartu Töölisühingute Keskliidu esimees, Riigivolikogu töölissaadik Kristjan Jalak. Kuigi ta ei kuulunud tol ajal veel Kommunistliku Partei ridadesse, töötas ta tihedas kontaktis parteiga ja täitis tema juhtnööre.

Kommunistliku Partei mõju tugevnes sel ajal ka mitmes teises kohalikus ametiühingus (Pärnus, Viljandis).

Revolutsioonilise töölisliikumise märkimisväärseks võiduks 1939. aastal oli kodanluse sabarakkude — parempoolsete sotside minemakihutamine metallitööliste ametiühingu eesotsast. Tallinna Metallitööliste Ametiühingus oli üle kümne aasta peremehetsenud B. Eilman, keda iseloomustas pime vaen kommunistide vastu ja suur hirm tööliste ees. Tema eestvõttel muudeti metallitööliste ametiühingusse sisseastumine äärmiselt raskeks ja uutele liikmetele ei antud hääleõigust tervelt kahe aasta vältel. Selle tagajärjel kujunes Tallinna Metallitööliste Ametiühing töölisliikumisest eraldatud kitsaks sektiks, kuhu 1935. aastal kuulus ainult 90 inimest.[127] Töölisliikumise uue tõusulaine eest ei suutnud aga Eilman oma tsunfti siiski kaitsta. Järk-järgult suurenes revolutsiooniliste tööliste arv selleski ametiühingus. 1939. aasta aprillis toimunud aastapeakoosolekul kukutati Eilmani ja tema kamba võim. Koosolekust võttis osa 249 töölist, Eilmani juhatusse valimise poolt hääletas aga ainult 24.[128] Moodustati uus juhatus, kes võttis suuna metallitööliste ulatuslikuks organiseerimiseks. Ainuüksi ajavahemikul 19. juulist kuni 27. septembrini 1939 võeti ametiühingusse vastu 249 uut liiget.[129] Kui 1939. aasta oktoobris seoses ametiühingute üleminekuga uutele põhikirjadele toimusid uued juhatuse valimised, siis saavutasid ülekaalu juba kommunistid ja Eestimaa Kommunistlikule Parteile lähedased seltsimehed (J. Pruul, E. Lepp, A. Päss, A. Kiidelmaa, E. Paulson jt.).[130] Suurt tööd metallitööliste ametiühingu suunamisel tegi

---

[127] ENSV ORKA, f. 3841, nim. 1, s.-ü. 2, l. 55—57.
[128] ENSV ORKA, f. 3841, nim. 1, s.-ü. 2, l. 80—82.
[129] ENSV ORKA, f. 3841, nim. 1, s.-ü. 5, l. 1—8.
[130] ENSV ORKA, f. 3841, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1—4.

EKP Illegaalse Büroo liige, vana Krulli tööline Peeter Pedrae (Petree). Vahetult revolutsiooni eel, 1940. aasta mais kihutati ühingu asjaajaja kohalt minema sots E. Joonas ja tema asemele võeti kommunist V. Jaanus.[131]

Ametiühingute kõrval on töölisklassi võitluses kaalukas koht ka mitmesugustel teistel töölisorganisatsioonidel, mille tegevus on sageli väga tihedalt seotud ametiühingutega. Eriti kasvas selliste organisatsioonide osatähtsus Eestis 1930-ndate aastate lõpul.

Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisus asutati kodusõja ajal (1919. a.) revolutsiooniliste ametiühingutegelaste initsiatiivil. 1920-ndate aastate teisel poolel elas ühisus üle mõõnaperioodi. 1930-ndail aastail kasvas aga nii läbimüük kui ka liikmete arv. 1939. aastal kuulusid ühisusse peaaegu kõik suuremad Tallinna ametiühingud. Peale selle oli tal veel umbes 450 individuaalliiget.[132] Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse põhiülesandeks oli varustada töölisi soodsatel tingimustel vajalike kaupadega. Tema tegevus ei piirdunud aga ainult sellega. Eriti 1930-ndate aastate lõpul oli Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisus üheks Eestimaa Kommunistliku Partei legaalseks sidelüliks rahvahulkadega. Ühisuses oli palgalisteks töötajateks rida kommuniste (H. Allik, A. Hansen, J. Leuman (Leiman), E. Vinter jt.). Ühisuse juhatuse esimeheks oli Voldemar Jaanus.

Mõnevõrra analoogiline oli Tallinna Ühise Haigekassa seisund. See oli Eesti suurim töölisorganisatsioon — 1939. aastal kuulus tema liikmeskonda 54 235 töölist ja teenistujat (koos perekonnaliikmetega).[133] 1938. aastaks olid ühisrinde pooldajad saavutanud haigekassa juhatuses enamuse. Juhatuse esimeheks oli ühisrinde aktivist A. Pirson, revidendiks A. Aben. Haigekassa juhatuse kaasabil said siin endale töökoha mitmed 1938. a. amnestiaga vabanenud poliitvangid-kommunistid (H. Arbon, L. Ausman, O. Künnapuu-Lauristin, J. Lauristin, A. Resev, L. Vels-Resev, O. Sepre, J. Telman).[134] 1940. aasta kevadel töötas haige-

---

[131] ENSV ORKA, f. 3841, nim. 1, s.-ü. 6, l. 38.

[132] Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühisus 1919—1939, Tallinn 1939, lk. 3—9.

[133] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 864, l. 24.

[134] S. Ahelik, Arstiabist ja sotsiaalkindlustusest kodanlikus Eestis, Tallinn 1964, lk. 84.

Aleksander Pirson.

kassas 16 kommunisti, kes moodustasid omaette parteiorganisatsiooni. Selle sekretäriks oli O. Lauristin.[135] Haigekassa töötajatel oli häid võimalusi sidepidamiseks peaaegu kõigi Tallinna vabrikute ja tehaste töölistega.

Suurt osa proletariaadi poliitilisel kasvatamisel etendasid ka 1930-ndate aastate lõpul mitmesugused kultuuriühingud. Revolutsioonilise suunaga tööliste kultuuriühingute tegevust 30-ndate aastate algul vaatlesime eelmises peatükis. 1930-ndate aastate keskpaiku nende osa mõnevõrra vähenes: rida aktiivsemaid ühinguid oli fašismi teele asunud valitsuse poolt suletud, allesjäänud aga olid enamasti väikesearvulised ja sageli pooleldi varjusurmas. Üks mõjukamaid oli sel perioodil Eesti Tööliste Haridusliit. See organisatsioon asutati Eesti Töölisühingute Keskliidu ja Tallinna Töölisteatri Ühingu esindajate poolt 1931. aastal. Järgmisel aastal võeti haridusliitu vastu Eesti Töölisspordi Liit ja Pärnu Töölisteatri Ühing.[136] Haridusliidu ülesandeks oli mitmesuguste loengute, kursuste ja õpiringide

[135] EKPA, f. 5, nim. 2, s.-ü. 352, l. 4.
[136] ENSV ORKA, f. 127, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1—4.

organiseerimine poliitilistel ja kultuurilistel teemadel. Seejuures pandi suurt rõhku ametiühinguliikumist, sotsiaalkindlustust, töökaitseseadusi, sotsialismi ajalugu jms. käsitlevatele ettekannetele. Esimestel tegutsemisaastatel olid Tööliste Haridusliidus ülekaalus parempoolsed sotsid ja seetõttu ka liidu töö sisu kaugel revolutsioonilisest klassivõitlusest. 1935. aastal saavutasid liidu juhatuses ülekaalu ühisrinde pooldajad (A. Aben, A. Pirson, N. Andresen jt.). 1936. aasta sügisel tõrjuti ühisrinde vastased juhatusest täielikult välja, juhatuse esimeheks sai revolutsiooniline töölistegelane A. Aben.[137] Seoses sellega muutus muidugi ka töö sisu. Eesti Tööliste Haridusliit kujunes omamoodi keskuseks fašismivastase ühisrinde ideede propageerimisel ametiühingutes. Eesti Töölisühingute Keskliit oli olnud Tööliste Haridusliidu kollektiivseks liikmeks selle algusest peale. Pärast seda, kui Keskliidu juhatusse 1936. aasta sügisel pandi ametisse valitsuse agendid, hakkas Eesti Tööliste Haridusliit toetuma vahetult üksikutele ametiühingutele. Mitmed ametiühingud (Eesti Ehitus- ja Puutööliste Ametiühing, Tallinna Äri-, Kontori-, Kantselei- ja Kooperatiivteenijate Kutseühing, Kaevandustööliste Ühing, Pärnu Tööliste Ühing, Eesti Rätsepatööliste Liit) astusid 1937. aastal Tööliste Haridusliidu liikmeks.[138] 25. oktoobril 1937 sulges sisekaitseülem Eesti Tööliste Haridusliidu.

1938.—1940. aastal etendasid proletariaadi poliitilisel kasvatamisel eriti suurt osa kultuuriühing «Idee» Tallinnas ning Tartu Töölisteatri Ühing ja Tartu Alkoholismivastane Kultuuriühing Tartus.

Juba 1921. aasta lõpul oli Tallinnas asutatud karskusselts «Idee». Selle seltsi tegevus oli rea aastate vältel hoopis soikunud ja ta eksisteeris praktiliselt ainult paberil. 1938. aastal reorganiseeriti karskusselts «Idee» N. Ruusi initsiatiivil kultuuriühinguks «Idee».[139] Põhikirja järgi oli kultuuriühingu «Idee» eesmärk üsna üldsõnaline ja apoliitiline: «... üldise kultuuritaseme tõstmine, rahva huvi äratamine enesearendamise, teaduse ja kunsti vastu, vabahariduslikule isetegevusele õhutamine, hariduse levitamine, ühiskondliku elu edendamine, karskuspõhimõtete

---

[137] ENSV ORKA, f. 127, nim. 1, s.-ü. 1, l. 30—38.
[138] ENSV ORKA, f. 127, nim. 1, s.-ü. 1, l. 41—42.
[139] ENSV ORKA, f. 14, nim. 3, s.-ü. 1125, l. 1, 9, 43, 44, 48.

levitamine, rahva kehalise kasvatuse eest hoolitsemine ja oma liikmete igakülgne arendamine.»[140] Tegelikult hakkas «Idee» pärast reorganiseerimist tegema päris konkreetset poliitilist kasvatustööd nii oma liikmete hulgas kui ka tööliste ja intelligentsi keskel üldse. Jätkates suletud Eesti Tööliste Haridusliidu traditsioone, korraldas «Idee» sageli loenguid just ametiühinguaktiivile. Neil loengutel räägiti ametiühingute ja töölisvanemate ülesannetest, Eesti proletariaadi raskest olukorrast, Nõukogude Liidu saavutustest sotsialismi ülesehitamisel jne. Kultuuriühingu lugemistoas oli võrdlemisi suur valik nõukogude kirjandust ja ajakirjandust. Avalike loengute kõrval korraldati ühingu liikmetele marksismi põhjalikumat tundmaõppimist ka illegaalsetes ringides.

Kultuuriühingu «Idee» liikmete arv ulatus varsti ligi 300-ni. Liikmete seas oli palju väljapaistvaid ametiühingutegelasi (A. Jaanus, V. Jaanus, E. Kadakas, A. Kiidelmaa, A. Pirson, O. Pärn, A. Päss jt.). Ühingusse astus üle 20 endise poliitvangi-kommunisti (H. Arbon, K. Hansson, J. Lauristin, O. Lauristin, J. Pärn, J. Telman, S. Telman, E. Toming jt.), kelle kaudu Eestimaa Kommunistlik Partei suunas ühingu tegevust. Kultuuriühingu «Idee» esimeheks valiti 1939. aasta kevadel A. Aben. Väga aktiivselt töötas ühingu juhatuse liige N. Ruus — organiseeris loenguid, esines ise sageli lektorina.[141]

Tartu Töölisteatri Ühingu kujunemine revolutsioonilise proletariaadi klassivõitluse organisatsiooniks oli mõnevõrra analoogiline kultuuriühingu «Idee» arenguga. Tartu Töölisteatri Ühing asutati 1927. aastal. Pärast mõneaastast tegevust jäi ta varjusurma ja ärkas uuesti ellu 1937. aasta sügisel. 1938. aastal võeti Töölisteatri Ühing revolutsiooniliste tööliste ja haritlaste poolt üle, kusjuures siin etendasid tähtsat osa Tartu ametiühingutegelased — O. Hirsch, A. Hint, A. Prink jt. 1938. aasta suvest peale suunas Töölisteatri tegevust Tartu kommunistide juht EKP Illegaalse Büroo liige P. Keerdo.[142] Tartu ametiühingud ja üldse linna proletariaat ja progressiivsem osa haritlastest suhtusid Töölisteatrisse kui oma teatrisse.

---

[140] Kultuuriühing «Idee» põhikiri, Tallinn 1939, lk. 3.
[141] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 136, l. 178—279.
[142] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 2312, l. 10—16; M. Lepiku mälestused. PAI käsikirjafond.

1938. aasta lõpul andis Töölisteatri Ühing välja brošüüri «Tartu Töölisteater, hooaeg 1938/39». Selle sissejuhatavas artiklis kirjutasid Tartu Töölisühingute Keskliidu esimees K. Jalak ja sekretär O. Hirsch, et töölisklassil on vaja oma kultuuri, oma teatrit, mis kaitseks ta klassihuvisid, ning konstateerisid: «Tartu Töölisteater on m e i e teater, tema töö on meie töö, tema saavutised muutuvad meie kõikide saavutisteks.»[143] Töölisteater sai eksisteerida ja tegutseda ainult tänu ametiühingute aktiivsele abile ja toetusele. 1939. aasta algul organiseeriti teatri toetuseks loterii. Tartu ametiühingud levitasid lühikese ajaga 30 000 loteriipiletit. Teater sai sellest loteriist umbes 1600 krooni puhastulu. Oma revolutsioonilisest vaimust kantud lavastustega (S. Tretjakovi «Möirga, Hiina!», E. Tammlaane «Raudne kodu» jt.) andis teater suure panuse Tartu proletariaadi klassiteadlikkuse kujunemisse. Ühing ei piirdunud ainult teatritööga, vaid lõi aktiivselt kaasa ka mitmes poliitilises ürituses (näiteks 1938. aasta Riigivolikogu valimiskampaanias).[144] Tartu Töölisteatri tegevusele tegi lõpu sisekaitseülema sulgemisotsus 27. juulil 1939. a.

1939. aasta aprillis asutati Tartus veel teinegi revolutsiooniline töölisorganisatsioon — Tartu Tööliste Alkoholismivastane Kultuuriühing. Nagu Tartu Töölisteatris, nii ka uues ühingus tegutsesid kõrvuti töölistega haritlased. Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel töötaval revolutsioonilisel ametiühinguaktiivil oli selles organisatsioonis kandev osa. Tartu Alkoholismivastase Kultuuriühingu esimees oli Kristjan Jalak, abiesimees Osvald Hirsch. Kuna nii Jalak kui Hirsch olid koormatud rohkearvuliste muude ülesannetega, langes suur osa ühingu töö praktilisel organiseerimisel juhatuse liikmele L. Illissonile. Ühingu tegevus oli mitmekülgne: loengud, ekskursioonid, õpperingid. Väliselt süütute teemade all paljastati kodanlik-fašistlikku korda ning tutvustati marksismi põhitõdesid ja sotsialismi saavutusi NSV Liidus. Mõne kuu jooksul kasvas ühingu liikmete arv poolteisesajani.[145]

Proletariaadi huvisid ja ametiühingute õigusi kaitses fašistlikus Riigivolikogus mehiselt väike grupp proleta-

---

[143] K. I r d, Tartu Töölisteater, Tallinn 1966, lk. 72.
[144] A. Pringi mälestused. PAI käsikirjafond.
[145] ENSV ORKA, f. 3282, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1—44.

riaadi esindajaid — töötava rahva ühtlusrühm. Kui Riigivolikogus arutati uut põllutööliste seadust, esinesid pikemate sõnavõttudega ühtlusrühma liikmed A. Aben ja K. Jalak. Nad näitasid konkreetsete faktide najal põllutööliste ränka olukorda fašistlikus Eestis ning paljastasid uut seadust, mis kaitses ainult kulakute huvisid ja muutis sulaste olukorra veelgi raskemaks.[146] Ühtlasi rõhutas A. Aben, et maatöölistele on vaja anda võimalus uuesti oma ametiühingud luua. Fašistlikule valitsusele oli iseloomulik suurte lubaduste jagamine ja nende täitmatajätmine. Seda paljastas ühes oma sõnavõtus N. Ruus:

«Möödunud kevadel härra Peaminister esinedes oma teadaandega Riigivolikogus, märkis, et peale jooksvailmelise seadusandluse kavatseb Vabariigi Valitsus juba sügiseseks istungjärguks esitada Riigivolikogule teravalt 46 seaduseelnõu, nende hulgas ka vanaduse ja töövõimetuse vastu kindlustamise seaduse ja haiguskindlustuse laiendamise seaduse eelnõu. Sellejuures kõneles härra Peaminister ka väga ilusasti sellest, et on tarvis tööinimesi kindlustada neiks päeviks, kui ta langeb rivist välja ja ei ole võimeline tööd tegema.

Härra valitsuse juhi sõnad on jäänud sõnadeks ja lubadused lubadusteks. Sügisene Riigivolikogu istungjärk on meil ammu läbi ja kevadine käes. Lubatud 46 seaduse eelnõust on Riigivolikogule arutamiseks esitatud ainult 2... Sotsiaalseadustest ei ole esitatud aga mitte ainsatki.

Meie töötavad kihid, niihästi kehalist kui ka vaimlist tööd tegijad, ei saa aga leppida ainult ilukõnede ja lubadustega.»[147]

Muidugi ei saanud väike tööliste esindajate grupp Riigivolikogus läbi viia ühtki seadust proletariaadi huvides. Nende kõned ja küsimused valitsusele aitasid aga rahva ees paljastada fašistlike võimumeeste tegelikku nägu. Selle kohta veel üks näide. 1939. aasta alguses plaanitses valitsus tööpäeva pikendamist mitmetel tööaladel. Vastuseks sellele organiseerisid ametiühingud arvukalt protestikoosolekuid. Valitsus püüdis töörahva protestilainet vaikimisega summutada. 16. märtsil 1939. aastal esines aga

---

[146] Riigivolikogu stenograafilised aruanded, I koosseis, I ja II istungjärk, 1938. a., lk. 281—284 ja 330—338.

[147] Riigivolikogu stenograafilised aruanded, I koosseis, III ja IV istungjärk, 1939. a., lk. 181.

A. Aben Riigivolikogus järgmiste küsimustega: «1. Kas vastab tõele, et riiklik propagandatalitus on ajalehtede toimetustel keelanud ära avaldada ajalehtedes käitiste üldkogu koosolekutel kavatsetava tööstustööliste tööaja seaduse muutmise vastu vastuvõetud seisukohad ja resolutsioonid? 2. Kas vastab tõele, et riiklik propagandatalitus on ajalehtede toimetustel keelanud ära artiklite avaldamise tööaja küsimuste kohta? . . .»[148] Propagandatalituse juhataja A. Oidermaa püüdis küll oma vastuses keerutada ja tõsiasju vassida, kuid oli lõpuks siiski sunnitud tunnistama, et niisugune korraldus on tõepoolest antud.

Aleksander Abeni, Neeme Ruusi ja Kristjan Jalaka tegevusest töölisorganisatsioonide juhtimisel väljaspool Riigivolikogu on juba eespool korduvalt juttu olnud. Kuigi nad ei olnud tol ajal EKP liikmed, tegutsesid nad EKP Illegaalse Büroo juhtimisel ja täitsid partei ülesandeid mitte ainult legaalse töö raamides. Üheks illegaalseks ülesandeks oli antifašistliku lendlehe väljaandmine 1939. aasta veebruaris. Tol ajal puudusid praktiliselt igasugused võimalused legaalse ajakirjanduse kaudu fašistlike võimumeeste tegusid kritiseerida ja tööliste huve kaitsta. 1938. aasta sügiseni sai veel mingil määral kasutada opositsiooniliste parempoolsete sotsialistide ajalehte «Rahva Sõna». 29. septembril 1938 sulges aga sisekaitseülem «Rahva Sõna», süüdistades viimast «Eesti Vabariigis kehtiva demokraatliku riigikorra» vastu lugupidamatuse õhutamises, «rahvaühtsuse» lõhkumises ning Eesti suhete rikkumises välisriikidega.[149] Viimase süüdistuse tuum oli selles, et «Rahva Sõna» oli julgenud kritiseerida Pätsi kliki parimate sõprade — hitlerlaste tegevust Saksamaal.

Illegaalse lendlehe valmistamist ja levitamist organiseeris Eestimaa Kommunistliku Partei ülesandel Töötava Rahva Ühtlusrühma esimees A. Aben. Lendlehes paljastati fašistliku valitsuse välispoliitilist kurssi — Eesti sokutamist hitlerliku Saksamaa tiiva alla, ning näidati, kuidas võimulolev klikk rahva varaga sahkerdab. Lendlehte levitati esmajoones ametiühingute ja töölisaktiivi keskel.[150] Politseil õnnestus lendlehe valmistajaile jälile saada.

---

[148] Riigivolikogu stenograafilised aruanded, I koosseis, III ja IV istungjärk, lk. 630.

[149] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 2569, l. 1.

[150] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 27—30.

A. Aben mõisteti 5 aastaks, üks tema abilisi J. Veeberman 4 aastaks sunnitööle.[151]

Suurt mõju avaldasid Eesti töölisliikumisele 1939. aasta sügise välispoliitilised sündmused. 1. septembril 1939 tungis fašistlik Saksamaa kallale Poolale. Sõtta astusid ka Inglismaa ja Prantsusmaa. Sõja tõttu katkesid peaaegu täielikult Eesti sidemed ja kaubavahetus Lääne imperialistlike suurriikidega. Mõnevõrra nõrgenesid ka Saksa imperialismi positsioonid Eestis. Seda põhjustas ühelt poolt asjaolu, et Saksamaa oli seotud sõjaga läänes, teiselt poolt aga takistas hitlerlaste avalikke sõjalisi ettevalmistusi Baltimaadel NSV Liidu ja Saksamaa vahel 1939. aasta augustikuu lõpul sõlmitud mittekallaletungi leping.

Septembri lõpul tegi Nõukogude Liidu valitsus Eesti valitsusele ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise pakt. Selle eesmärgiks oli tagada Eestile julgeolek ja ühtlasi kindlustada ka NSV Liidu piire Balti mere ääres. Selline leping vastas täielikult eesti rahva huvidele. Võimulolev fašistlik klikk suhtus aga Nõukogude ettepanekusse vaenulikult. Kiiresti pöörduti hitlerliku Saksamaa poole järelepärimisega, kas ei saaks sealt abi Nõukogude Liidu vastaseks sõjaks.[152] Tolleaegses olukorras ei olnud hitlerlastel aga võimalik toetada oma kannupoisse Eestis. Oma välismaistest peremeestest isoleerituna oli Eesti fašistlik valitsus rahvahulkade survel sunnitud 28. septembril 1939. a. alla kirjutama lepingule Nõukogude Liiduga. Selle lepingu järgi paigutati Eesti territooriumile mõningaid Nõukogude sõjaväebaase vägede piiratud kontingendiga. Samal ajal kirjutati alla ka uuele NSV Liidu ja Eesti kaubanduskokkuleppele, mis nägi ette kaubavahetuse suurenemise 4,5-kordseks.

Eesti töörahvas tervitas vaimustusega pakti Nõukogude Liiduga. 4. oktoobril saatsid rea ametiühingute esindajad kirja presidendile, milles nad Eesti töölisklassi nimel tervitasid Eesti ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud vastastikuse abistamise pakti.[153] 9. oktoobril võttis Tallinna

---

[151] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 50—52. A. Abenil õnnestus Eestist Rootsi põgenemisega karistusest pääseda.

[152] M. P e s t i, Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all, lk. 173—177.

[153] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 64.

töölisvanemate ja ametiühingute esindajate koosolek üksmeelselt vastu Neeme Ruusi poolt esitatud resolutsiooni:

«Tallinna töölisvanemad ja ametiühingute esindajad konstateerivad, et Tallinna tööliskond on suurimas häämeeles vastu võtnud teated Eesti ja NSV Liidu vahel laiaulatusliku kaubanduslepingu ja vastastikuse abistamispakti sõlmimisest. Tööliskond usub, et need lepingud kindlustavad Eesti tööliskonnale pidevat tööd, et sellega koos kaob tööpuuduse oht ja paraneb tööliskonna majanduslik olukord.

Tööliskond soovib, et Eesti ja NSV Liidu vahel sõlmitud vastastikuse abistamispakti vaimus toimuks edaspidi veelgi suuremas ulatuses mõlema maa tööliskonna lähenemine.

Eesti tööliskond on tundnud alati suurt sümpaatiat NSV Liidu tööliskonnale, kuid eesti tööliskonnal ei ole surve tõttu olnud võimalik senini neid omi seisukohti avalikkusele teatavaks teha . . .»[154]

Analoogilise sisuga otsuseid, kirju ja telegramme saabus valitsusasutustele rohkesti. Fašistlik klikk aga ei mõelnudki hakata ausalt täitma Nõukogude Liiduga sõlmitud lepingut. Igati venitati abistamispaktis ettenähtud abinõude elluviimist ja levitati Nõukogude-vastast laimu. Politsei jälitas neid töölistegelasi, kes avaldasid sümpaatiat Nõukogudemaa suhtes. Samal ajal tihendasid fašistlikud võimud veelgi majanduslikke sidemeid hitlerliku Saksamaaga, sõlmides täiendavaid kaubanduslikke kokkuleppeid Saksamaale väga soodsatel ja Eestile ebasoodsatel tingimustel.[155]

1939/40. aasta talvel halvenes märksa töörahva majanduslik olukord. Varsti pärast sõja algust tekkis puudus mitmetest tarbeainetest, nende hinnad tõusid kiiresti. Seoses sellega vähenes tunduvalt tööliste reaalpalk. Eriti masendavalt mõjus aga proletariaadi olukorrale kasvav tööpuudus. Juba oktoobris-novembris algas tööliste massiline vallandamine, mis laienes iga kuuga. Paljud vabrikud läksid üle lühendatud (3—5-päevasele) töönädalale. Väga ulatuslikuks kujunes tööpuudus tekstiili- ja ehitustööliste hulgas. Üksnes Kreenholmi manufaktuuris vallandati

---

[154] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 65—66.

[155] Lähemalt vt. M. Pesti, Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all, lk. 185 jj.

1939. aasta augusti lõpust detsembri keskpaigani 880 töölist.[156] Hiiu-Kärdla Kalevivabrik läks novembris 1939 üle 4-päevasele töönädalale. Seejuures vallandati veel 43 töölist. Neljapäevane töönädal seati sisse ka Sindi Kalevivabrikus.[157] Ehitustöölistest olid aga 1940. aasta jaanuaris 75 protsenti töötud. Töötute üldarv ulatus 1940. aasta algul 20 000-ni.[158]

Majandusliku olukorra raskenemist süvendas veelgi Eesti valitsuse Nõukogude-vastane poliitika. Nimelt laiendas fašistlik valitsus kaubavahetust Nõukogude Liiduga palju vähem, kui selleks võimalusi oleks olnud. Ulatuslikumad kaubandussidemed Nõukogude Liiduga oleksid aga aidanud mitmel alal üle saada toorainekriisist. Samuti pidurdati igati Nõukogude sõjaväebaaside ehitamist Eestis. Seal aga oleksid võinud leida rakendust tuhanded töölised.

Ametiühingute võitlus tööliste majanduslike nõudmiste ja poliitiliste vabaduste eest muutus üha intensiivsemaks. Tähtsat osa etendas siin 1939. aasta sügisel EKP Illegaalse Büroo otsuse kohaselt moodustatud ametiühingute kontaktkomisjon. Seda juhtis Illegaalse Büroo liige J. Lauristin ja tema koosseisu kuulusid veel N. Ruus, J. Pärn, P. Uusman, V. Jaanus. Komisjon töötas nii-öelda poollegaalselt. Väliselt toimus töö selliselt, et aeg-ajalt said nimetatud ametiühingutegelased kokku ning vahetasid mõtteid ametiühingute töös üleskerkinud küsimuste üle. Sisuliselt täitis kontaktkomisjon aga ametiühingute illegaalse keskuse ülesandeid.[159]

Üheks laialdaselt levinud poliitilise võitluse vormiks oli 1939. aasta sügisel mitmesuguste protestikirjade saatmine valitsusele. 4. oktoobril 1939. a. saatsid suuremad ametiühingud presidendile pikema kirja, kus kritiseeriti ametiühingute tegevusvabaduse piiramist ja esitati järgmised nõudmised: 1) kutsuda kokku Keskliidu kongress ja lasta ametiühingutel vabalt valida Keskliidu juhatus; 2) tühistada töövõtjaskonna kutseühingute ja nende liitude seadus ning jätta ametiühingute ümberkorraldamine nende

---

[156] «Tööliskoja Teataja», 1939, nr. 12, lk. 317.

[157] «Tööliskoja Teataja», 1940, nr. 1, lk. 18, 21.

[158] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963, lk. 328.

[159] H. Allik, Mälestusi 1940. aasta 21. juuni ettevalmistamisest. Kogumikus «Saabus päev», Tallinn 1960, lk. 55; V. Jaanuse mälestused, PAI käsikirjafond.

Johannes Lauristin.

Neeme Ruus.

Voldemar Jaanus.

Jaan Pärn.

Paul Uusman.

endi hooleks; 3) tühistada Kaevandustööliste Ühingu sulgemise otsus ja võimaldada maatöölistele oma ametiühingu asutamine; 4) anda ametiühingutele tagasi õigus töölisi esindada töötülide puhul; 5) lõpetada töölisliikumise tegelaste väljasaatmine ja lubada kõigil seni väljasaadetud töölisliikumise tegelastel tulla tagasi oma alalisse elukohta. Koos sellega nõuti sõna-, trüki-, ühinemis- ja streigivabaduse kehtestamist. Kirja lõpus rõhutati: «Kui Vabariigi Valitsus ei pea võimalikuks nende meie minimaalsete soovide rahuldamist, siis oleme sunnitud veenduma selles, et Valitsus ei soovi tunnustada tööliskonda üheväärseks teiste Eesti ühiskondlike rühmitustega. Niisugusel korral ei saa meie kui ametiühingute juhtivad tegelased kindlustada, et tööliskond ei asuks otsima iseseisvat teed oma õiguste teostamiseks.»[160] Märgukirjale kirjutasid alla 24 juhtivat ametiühingutegelast enamikust suurematest ametiühingutest (Eesti Tekstiilitööliste Ühing, Ehitus- ja Puutööliste Ametiühing, Tallinna Metallitööliste Ametiühing, Eesti Rätsepatööliste Liit, Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Toidu- ja Maitseainetetööliste Ametiühing, Pärnu Töölisühing jt.), kes esindasid valdavat osa Eesti organi-

[160] ENSV ORKA, f. 1989, nim. 1, s.-ü. 20, l. 7.

seeritud töölisklassist. Samasugune märgukiri saadeti pisut hiljem ka peaministrile.[161]

1939. aasta oktoobrikuu lõpul algas Töötava Rahva Ühtlusrühma ja ametiühingute initsiatiivil allkirjade kogumise kampaania peaministrile adresseeritud märgukirjale, kus nõuti poliitilisi vabadusi ja töörahva materiaalse olukorra parandamist.[162] Märgukirjale kirjutasid alla tuhanded kodanikud. Samasuguseid kirju koostasid veel mitmed töölisorganisatsioonid ja üksikisikud. Need märgukirjad näitasid laiades rahvahulkades süvenevat rahulolematust fašistliku režiimi vastu. Nende koostamisel ja allkirjade kogumisel tegid ametiühingud Kommunistliku Partei juhtimisel ulatuslikku poliitilist selgitustööd.

Fašistlik valitsus vastas märgukirjadele uute repressioonidega. Peaministrile saadetud kirjale allkirjade kogujad — ametiühingutegelased P. Uusman, E. Hiiemets, M. Mälk, V. Mölder ja O. Hirsch — saadeti oma elukohast välja.[163] 1939. aasta novembri algul tagandati teistkordselt Eesti Tekstiilitööliste Ühingu juhatus.

Sellega anti teatav löök revolutsiooniliste tekstiilitööliste võitlusele. Tekstiilitööliste ametiühingu etteotsa upitasid fašistlikud võimud nüüd politseiagendi ja provokaatori O. Ruusi. Viimane ei kohkunud tagasi isegi ametiühingu dokumentide otsesest võltsimisest, et näidata oma poolehoidjate arvu tegelikust mitu korda suuremana.[164] Siiski suutsid ühingu endise juhatuse liikmed säilitada sidemeid töölistega, sest mitmed neist kuulusid oma käitise töölisnõukogusse. Kaasa aitas siin ka ühingu asjaajaja Valter Korb, kes toetas revolutsioonilisi töölisi. Samuti jäid mitmete kohalike ühingute etteotsa püsima töölisklassi võitlusele ustavad inimesed. Nii oli 1939. aasta lõpul ja 1940. aasta esimesel poolel Narva tekstiilitööliste ühingu esimeheks kommunist August Põlts, Sindi ühingut juhtisid revolutsioonilised töölised Nikolai Lembit, Jaan Kammer, Linda Soovik jt.

Ametiühingud võtsid aktiivselt osa ka Riigivolikogu täiendavatest valimistest ja linnavolikogude valimistest.

---

[161] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 71—73.

[162] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 76—77.

[163] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 137, l. 146; f. 1989, nim. 1, s.-ü. 20, l. 15.

[164] «Päevaleht» nr. 120, 6. mail 1940; V. Korbilt saadud andmed.

Kuna A. Aben oli sunnitud 1939. aasta suvel Eestist lahkuma, toimusid oktoobri algul vastavas ringkonnas uued valimised. Võitis jällegi revolutsioonilise ühisrinde kandidaat — A. Jõeäär.

15. ja 16. oktoobril viidi läbi linnavolikogude valimised. Hoolimata valitsuse survevahenditest said valimistel enamuse töölised ja valitsusega opositsioonis olevad haritlased. Ametiühingud olid neil valimistel väga aktiivsed ja viisid linnavolikogudesse rea oma kandidaate. Nii valiti Tallinna linnavolikokku juhtivad ametiühingutegelased E. Kadakas, H. Liiva, J. Pruul, N. Andresen, A. Piht, A. Jõeäär jt., Narvas A. Roode, V. Mölder, A. Treiberg.[165] Tartus esinesid revolutsioonilised ametiühingutegelased valimistel tihedas koostöös antifašistliku intelligentsiga. Järjekindel fašismi vastu võitleja tuntud arst Viktor Hion ütles Tartus valimiseelsel koosolekul esinedes, et ta tahab volikogus kaitsta esmajoones nende huvisid, kes ülalpidamist teenivad vaimse või füüsilise tööjõu müümisega.[166] Tartu linnavolikokku valitigi mitmeid töölistegelasi ja revolutsioonilisi haritlasi (K. Jalak, E. Solba, V. Hion jt.). Ka väiksemates linnades saavutasid revolutsioonilised töölised märkimisväärset edu. Nii viisid Kunda töölised valimistel linnavolikokku nii tugeva esinduse, et abilinnavanemaks sai Kunda tsemendivabriku töölisnõukogu esimees ja Kunda-Ubja tööliste ametiühingu esimees Rudolf Jurtom.[167] Nimetatud ametiühingu tegevus kujunes eriti elavaks 1940. aasta algul. Tähtsat osa etendas seejuures Riigivolikogu liige Neeme Ruus, kes käis korduvalt Kundas ja oli 1940. aasta kevadel paar kuud isegi ühingu organisaatoriks.

Märkimisväärset osa etendasid Kunda töölised ka Riigivolikogu täiendavatel valimistel Rakvere valimisringkonnas (siia kuulusid Rakvere, Kunda ja Jõhvi linn) 1940. aasta jaanuaris. EKP Illegaalse Büroo ettepanekul kandideeris siin ametiühingutegelane kommunist V. Jaanus. Töölised hääletasid o m a kandidaadi poolt ja V. Jaanus võitis valimistel oma konkurendid — vaps O. Luiga ja Rakvere linnapea isamaaliitlase H. Aaviksoo.[168] Seejuures

---

[165] «Päevaleht» nr. 282, 17. oktoobril 1939.

[166] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1545, l. 18—19.

[167] EKPA, f. 1, nim. 1[a], s.-ü. 546, l. 5—6.

[168] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 99; J. Jaanuse mälestused, PAI käsikirjafond.

Rudolf Jurtom.

oli V. Jaanuse võit eriti ülekaalukas just Kundas. Siin anti tema poolt 617 häält, samal ajal kui kaks vastaskandidaati said kokku 276 häält. Proletariaadi esindus Riigivolikogus tugevnes.

Poliitilist selgitustööd aktiviseerisid 1939. aasta lõpul ja 1940. aasta algul eespool juba nimetatud revolutsioonilised kultuuriühingud — «Idee» ja Tartu Alkoholismivastane Kultuuriühing. Eriti suurt rõhku pandi nüüd Nõukogude Liidu saavutuste propageerimisele, seda nii loengute teel kui ka nõukogude kirjanduse ja ajakirjanduse levitamise kaudu. Sotsialismi eeliste selgitamine oli ideoloogiliseks ettevalmistuseks sotsialistlikule revolutsioonile. Sageli kõneldi nende ühingute poolt korraldatud loengutel ametiühingute ülesannetest ideoloogilisel rindel. Nii pidas N. Ruus 1940. aasta veebruari algul kultuuriühingu «Idee» koosolekul loengu «Kutseühingute juhatuste ja usaldusmeeste ülesanded». Ta kõneles töölisklassi raskest olukorrast Eestis ja kutsus üles võitlema laimujuttude vastu NSV Liidu kohta. Paar nädalat hiljem kõneles N. Ruus teemal «Kutseühinguline kasvatustöö». Selle teema all vastandati töölisklassi pimestamise kodanlikku poliitikat ja proletariaadi ideoloogiat — marksismi.[169]

[169] ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 136, lk. 253—257.

Paraku ei saanud nimetatud ühingud tegutseda kuigi kaua. Fašistlikud võimud sulgesid 15. märtsil 1940 Tartu Alkoholismivastase Kultuuriühingu ja 20. märtsil kultuuriühingu «Idee». Poliitilise selgitustöö raskuspunkt tuli nüüd kanda rohkem illegaalsetesse ringidesse.

Võimuloleva kliki pürureaktsiooniline sisepoliitika ja Nõukogude-vaenulik välispoliitika jõudis täieliku ummikuni. Rahulolematus fašistliku režiimiga süvenes kõige laiemates rahvahulkades. Proletariaadi ridades kasvas valmisolek otsustavaks võitluseks. Oli tunda revolutsiooni lähenemist. Selles olukorras otsustas EKP Illegaalne Büroo kutsuda kokku partei konverentsi. Enne konverentsi trükiti illegaalselt 1000 eksemplari ajalehte «Kommunist» nr. 1. Selles avaldati Illegaalse Büroo hinnang olukorrale ja põhiseisukohad partei taktika suhtes.

Konverents korraldati illegaalselt Tallinna Ühise Haigekassa majas asuvas H. Arboni korteris. Ta algas 31. märtsi õhtul ja lõppes ööl vastu 1. aprilli 1940. Konverentsist võttis osa üle 20 delegaadi. EKP Illegaalse Büroo sekretär H. Allik rääkis poliitilisest olukorrast ja partei lähematest ülesannetest. J. Lauristin käsitles partei organisatsioonilist tööd ja tema tegevust legaalsetes organisatsioonides, esmajoones ametiühingutes. Just ametiühingute kaudu oli vaja töölishulki valmistada otsustavaks revolutsiooniliseks väljaastumiseks. Konverents kiitis heaks Illegaalse Büroo seisukohad partei taktika suhtes ning võttis kursi fašistliku diktatuuri kukutamise vahetule ettevalmistamisele.[170] Delegaadid võtsid kaasa ka valmistrükitud «Kommunisti» numbrid ning levitasid neid üle kogu maa. «Kommunistis» püstitati selgelt võitlusülesanne: «Meil ei ole vaja sarnast demokraatiat, kus kodanlus hoides oma käes kõik majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised võimuvahendid teostab oma diktatuuri töörahva üle. Meie sihiks on sarnane demokraatia, kus suurkodanluse majanduslik ja poliitiline võim on murtud ja kus kogu töötav rahvas, töölised, töötavad talupojad, käsitöölised, omast tööst elavad haritlased võivad vabalt otsustada, kuidas oma elu korraldada... See tähendab Pätsi-Laidoneri-Uluotsa reaktsioonilise valitsuse kukutamist ja tema asendamist tõelise rahvavalitsusega.»[171]

---

[170] Saabus päev, lk. 63—65.

[171] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 121.

Nii vahetult delegaatide käest kui ka «Kommunisti» lugemisel sai ametiühinguaktiiv teada, et Eestimaa Kommunistlik Partei kutsub rahvast üles fašistliku valitsuse kukutamisele. Ametiühinguaktiiv viis selle mõtte edasi laiadesse töölishulkadesse. Püüdes kramplikult säilitada oma võimu, suurendas fašistlik klikk veelgi repressioone töölisorganisatsioonide ja iga üksiku töölise suhtes, kes julges mingil määral kritiseerida valitsust. Ainuüksi ajavahemikul 2. aprillist 29. maini 1940 karistas politseitalituse direktor poliitilistel põhjustel 29 inimest trahvi, aresti või elukohast väljasaatmisega.[172] Nende inimeste «süü» seisnes tavaliselt selles, et nad olid avaldanud «lugupidamatust» valitsuse vastu või sümpaatiat Nõukogude riigi ja Punaarmee suhtes. Tallinna Metallitööliste Kutseühingu esimees A. Päss saadeti Tallinnast välja, sest ta oli astunud kontakti Nõukogude Liidu Kaubandusesindusega Eestis, et järele pärida, millised võimalused on töötutel metallitöölistel pääseda Nõukogude Liidu baasidesse ehitustöödele. 16. aprillil 1940. a. tagandas sisekaitseülem Sadamatööliste Üleriigilise Kutseühingu juhatuse, 6. juunil sulges aga Pärnu Ehitustööliste Kutseühingu.[173] Need repressioonid aga ei hirmutanud töölisi.

19. mail 1940. aastal toimus Tööliskoja korraldusel 8. üleriigiline töölisvanemate, Tööliskoja valijameeste ja kutseühingute esindajate konverents. Pikema ettekandega esines sotsiaalminister Kask, kes püüdis igati ilustada riigi tegelikku majanduslikku olukorda. Ühtlasi rõhutas ta, et streigivabaduse andmine ei tule kõne allagi. Sõnavõtjad aga kritiseerisid valitsust täitmata jäetud lubaduste eest ja repressioonide pärast ametiühingute vastu. Ka vastuvõetud resolutsioonis nõuti ametiühingutele täielikku tegevusvabadust.[174]

Eestimaa Kommunistliku Partei poolt juhitava ühisrinde suurt populaarsust näitas ilmekalt Tallinna Ühise Haigekassa uue juhatuse valimine 15. juunil 1940. Vanast juhatusest valiti tagasi selle revolutsiooniline osa eesotsas juhatuse esimehe A. Pirsoni ja aseesimehe G. Toompuuga. Neid, kes olid pooldanud kompromissipoliitikat Pätsi diktatuuriga, enam juhatusse ei valitud. Nende ase-

---

[172] ENSV ORKA, f. 949, nim. 3, s.-ü. 59, l. 1—23.
[173] ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 2323, l. 1; s.-ü. 2328, l. 1.
[174] «Päevaleht» nr. 132, 20. mail 1940.

Siin valmistati ette 21. juuni 1940. aasta väljaastumist (Tööliste Maja Tallinnas Pärnu mnt. 41).

mele valiti kommunist A. Reinson ja tuntud revolutsioonilised ametiühingutegelased E. Kadakas, E. Lepp, B. Sürje, N. Tihhanova.[175] Kõik nad võtsid mõni päev hiljem aktiivselt osa revolutsioonisündmustest.

Ametiühingutesse koondunud tööliste arv ei olnud 1940. aasta revolutsiooni eel kuigi suur. Repressioonid ja reorganiseerimine olid ametiühingute ridade kasvu pidurdanud, mõne ühingu osas isegi tagurpidi viinud. 1940. aasta mais oli Keskliitu kuuluvatel ametiühingutel kokku 11 637 liiget. Rida küllaltki suuri ametiühinguid ei olnud aga pärast reorganiseerimist astunud Keskliidu koosseisu (metallitööliste, ehitustööliste, puutööliste, trükitööliste, meremeeste, kullasepatööliste ühingud). Keskliidu juhtkond hindas nende ametiühingute liikmete arvu umbes 5000-le.[176] Tegelikult kuulus aga neisse ühinguisse vähe-

[175] «Uus Eesti» nr. 160, 17. juunil 1940. G. Toompuult saadud andmed.

[176] «Päevaleht» nr. 130, 18. mail 1940, ja nr. 135, 23. mail 1940.

malt 6500—7000 liiget.[177] Seega ulatus ametiühinguliikmete koguarv revolutsiooni lävel umbes 18—19 tuhandeni. Peale selle leidus veel mitmeid teenistujate kutsealaseid organisatsioone.

Ametiühingute liikmed olid oma valdavas osas klassiteadlikud võitlejad ja nende järele joondusid ka organiseerimata proletariaadi hulgad. Enamiku ametiühingute eesotsas oli Kommunistliku Partei juhtimisel tegutsev aktiiv. Selle aktiivi suurusest annab ligikaudse ettekujutuse 1940. aasta revolutsiooni käigus Eestimaa Kommunistlikku Parteisse vastuvõetud liikmete arv. Teatavasti astus EKP ridadesse 1940. aasta juulis ja augusti esimesel poolel lihtsustatud korras (ilma kandidaadistaažita) üle 1000 töötaja. Kaugelt üle poole nendest moodustasid revolutsioonieelses võitluses ja revolutsiooni käigus läbiproovitud aktivistid ametiühingutest ja viimastega tihedalt seotud kultuuriorganisatsioonidest.

Ei politsei ega valitsuse agendid Keskliidu juhatuses ja Tööliskojas suutnud vältida Kommunistliku Partei mõju kasvu ametiühingutes. 1940. aasta kevadel oli enamik ametiühinguid, samuti enamik kogu proletariaadist valmis sobival hetkel otsustavalt välja astuma.

4. Võit

Sobiv moment Eesti töörahva otsustavaks väljaastumiseks saabus 1940. aasta juunis. Oma nootides Balti riikide valitsustele (14. juunil Leedule ja 16. juunil Lätile ja Eestile) paljastas Nõukogude Liidu valitsus vastastikuse abistamise pakti jämeda rikkumise Balti riikide fašistlike võimumeeste poolt. Nõukogude noodid avasid Baltikumi rahvaste ees täielikult võimuloleva kliki poliitika rahvavaenuliku, avantüristliku olemuse. Rahvahulkade meelepaha kasvas äärmuseni.

Nõukogude noodi alusel saavutatud kokkuleppe kohaselt saabusid alates 17. juunist Eestisse Punaarmee täiendavad väeüksused. Töörahvas tervitas maailma esimese proletariaadi riigi sõdureid vaimustatult. Kuigi Nõukogude väed ei sekkunud Eesti siseasjadesse, andis nende kohalviibimine eesti töölistele julgust ja võitlushoogu.

---

[177] Vt. «Tööliskoja Teataja» 1940, nr. 1, lk. 25, ja nr. 4, lk. 118—122; ENSV ORKA, f. 3841, nim. 1, s.-ü. 6, l. 44.

Algas otsustav rünnak fašistlikule diktatuurile. Ametiühinguaktivistide ja ühisrinde tegelaste abil hakkas EKP Illegaalne Büroo organiseerima tööliste koosolekuid, kus võeti vastu resolutsioonid järgmiste põhiliste nõudmistega: kujundada niisugune valitsus, kes suhtuks sõbralikult Nõukogude Liitu ja täidaks ausalt abistamispakti; välja juurida riigiaparaadist sõjaprovokaatorid ja laiali saata «Kaitseliit»; kindlustada täielik sõna-, mõtte-, trüki-, koosoleku- ja ühinemisvabadus töötavale rahvale ning lubada töölistel asutada oma poliitiline partei ja anda välja töölisajakirjandust; lõpetada töölisliikumise tagakiusamine, amnesteerida poliitvangid, lubada suletud töölisorganisatsioonidel uuesti alustada tegevust, likvideerida politseilised «töölisorganisatsioonid»; otsustavalt võidelda liigkasuvõtjate ja spekulantide vastu.[178]

Esimestena saatsid need nõudmised presidendile riidevabriku «Vennad Toferid» töölised (17. juunil).[179] Töölisnõukogu esimeheks selles vabrikus oli tuntud ametiühingutegelane E. Kadakas. Järgmistel päevadel (18.—20. juunini) võeti need resolutsioonid vastu Põhja Paberi- ja Puupapivabriku tööliste, Tallinna trammitööliste, Telliskivitehaste, Besprosvanny vabriku, «Eesti Siidi», Krulli, Kreenholmi, Narva Kalevivabriku, Narva Linavabriku tööliste poolt. Resolutsioonidega ühinesid Narva Nahatööliste Kutseühingu, Narva Tekstiilitööliste Kutseühingu ning mitmete teiste töölisorganisatsioonide juhatused.[180] Mõnes eespoolnimetatud ettevõttes ei olnud politsei vahelesegamise tõttu võimalik korraldada tööliste üldkoosolekuid ning resolutsioonid arutati läbi ning võeti vastu töölisnõukogude poolt. «Volta» tehases konfiskeeris politsei töölistele etteloetud resolutsioonid enne, kui neid jõuti saata presidendile.[181] Ka Krulli tehasesse saabus rühm politseinikke tööliskoosolekut takistama, kuid töölistel õnnestus siin politseid petta, resolutsioonid läbi arutada osakondade kaupa ning need ka ära saata.[182]

19. juuni õhtul korraldas EKP Illegaalne Büroo Tõnismäel ehitustööliste ametiühingu ruumes töölisaktiivi nõu-

---

[178] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 130—132.
[179] ENSV ORKA, f. 989, nim. 1, s.-ü. 1799, l. 91—93.
[180] ENSV ORKA, f. 989, nim. 1, s.-ü. 1799, l. 78—124.
[181] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 135—136.
[182] Edgar Lepp, Krulli töölispere kindlates ridades. Kogumikus «Saabus päev», lk. 178.

pidamise, kus arutati edasise tegevuse kavasid ning otsustati järgmisel õhtul läbi viia laialdane töölisesindajate koosolek. Kuigi politsei areteeris mõned nõupidamisest osavõtjad, organiseeris partei ametiühinguaktiivi abiga 20. juuni õhtul Töölisvõimlas suure koosoleku, millest võttis osa umbes 1000 Tallinna tööliste esindajat. Koosolekul esinesid kõnedega tuntud töölistegelased — Riigivolikogu liikmed N. Ruus, A. Jõeäär ja V. Jaanus ning EKP Illegaalse Büroo liige O. Sepre. Vaimustatult ja üksmeelselt kiitsid koosolekust osavõtjad heaks eelmistel päevadel üksikutes ettevõtetes vastuvõetud töörahva nõudmised. Töölisvõimla koosolek näitas, et proletariaat toetab kindlalt Eestimaa Kommunistlikku Parteid.

Pärast koosolekut otsustas EKP Illegaalne Büroo korraldada 21. juunil kõigis Eesti tähtsamates keskustes tööliste streigid ja demonstratsioonid fašistliku valitsuse kukutamise nõudmisega. Kogu väljaastumise ettevalmistamise keskus asus Tõnismäel Tööliste Majas. Kuigi nende ruumide ametlikuks peremeheks oli Keskliidu määratud juhatus eesotsas Pätsi truu kannupoisi Voimaniga, ei julgenud need tegelased sellel ööl ega edaspidi enam selles majas oma nägu näidata. Fašistlike võimude poolt määratud ametiühingukeskuse juhtkond kukutati revolutsiooni ettevalmistamise käigus.[183] Seesama saatus tabas ka Eesti Tekstiilitööliste Liidu määratud juhatust. Pätsi kliki poolt nimetatud tegelased, kellel polnud mingit autoriteeti töölisklassis, jäeti lihtsalt kõrvale, nende asemel hakkasid tegutsema tööliste poolt usaldatud tõelised ametiühingujuhid.

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel koostati ööl vastu 21. juunit üleskutse, mida levitati Tallinna tööliste hulgas. Üleskutses on öeldud:

«Täna ilmuvad kõik Tallinna töölised tänavale, et nõuda praeguse valitsuse lahkumist ja selle asendamist uuega! Kõik vabrikud seisavad. Politsei meid ei takista. Ilmume kohe kõik Vabadusväljakule. Esitame oma nõudmised ja nõuame nende elluviimist. 1. Maha praegune sõjaprovokaatorite valitsus. 2. Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab Nõukogude Liiduga sõlmitud pakti. 3. Nõuame töötavale rahvale tööd, leiba ja vabadust.»[184]

[183] «Rahva Hääl» nr. 2, 22. juunil 1940; O. Sepre, Ajalooline pöördepunkt. Kogumikus «Saabus päev», lk. 111.

[184] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 141.

Üleskutsele olid alla kirjutanud kõik suuremad ametiühingud ja teised tähtsamad legaalsed töölisorganisatsioonid. Teiste seas oli ka kaks järgmist allkirja: Üleriiklik Kutseühingute Keskliit (üle võetud ametiühingute poolt) ja Eesti Tekstiilitööliste Liit (üle võetud). See oli ametiühingute juhtkonna revolutsioonilise ümberkujundamise fakti kinnituseks.

21. juunil astus Eesti proletariaat üksmeelselt välja. Tööliste demonstratsioonid ja miitingud toimusid Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus, Viljandis, Türil ja mitmetes teistes asulates. Igal pool olid nende organiseerimisel Kommunistliku Partei lähemateks abilisteks ametiühingud. Koos kommunistidega levitasid ametiühinguaktivistid üleskutset, valmistasid loosungeid, juhtisid tööliskolonne tehastest demonstratsioonile, esinesid miitingutel kõnedega.

Revolutsioonilisest väljaastumisest võtsid aktiivselt osa ka paljud vanad ametiühingutegelased. Üks selliseid oli Krulli vabriku tööline Hans Eisen, ametiühingu liige 1907. aastast. Ta oli olnud ka Eesti ametiühingute I kongressi delegaat. Nüüd aitas ta üles otsida tööliste vanad võitluslipud ja võttis 21. juuni demonstratsioonist osa oma vabriku tööliste kolonni esiridades.

21. juuni miiting Tallinnas Võiduväljakul. EKP Illegaalse Büroo ülesandel esineb kõnega riietustööliste ametiühingu sekretär Oskar Pärn. Ta paljastab Uluotsa-Jürima fašistliku valitsuse rahvavaenulikku poliitikat ja sõjaprovokatsioone NSV Liidu vastu. Ühtlasi selgitab ta, kuidas Nõukogude Liidu tark välispoliitika on taganenud eesti rahvale julgeoleku.[185]

Tallinna töörahva demonstratsioon jõuab Kadriorgu presidendi lossi juurde. Presidendile tööliste nõudmisi esitava grupi koosseisu kuuluvad nii EKP Illegaalse Büroo liige vana kommunist Herman Arbon kui ka tekstiilitööliste ametiühingu juht Erich Kadakas.

21. juuni Tartus. Tuhanded töölised kogunevad Tartu Töölisühingute Keskliidu maja juurde. Edasi suundutakse võimsa kolonnina raekoja ette. Siin toimub miiting. Selle avab Tartu Töölisühingute Keskliidu esimees Kristjan Jalak. Kõnelevad Riigivolikogu töölisrühma liige Neeme Ruus, EKP Tartu organisatsiooni juht Paul Keerdo, Tartu Töölisühingute Keskliidu sekretär Osvald Hirsch.

---

[185] «Rahva Hääl» nr. 1, 22. juunil 1940.

Töörahva miiting Võidu väljakul 21. juunil 1940.

Narva parteiorganisatsioonil aitasid tööliste meeleavaldust korraldada tekstiilitööliste ametiühingu juhid Arnold Treiberg, Valentin Volkov, Alfred Roode jt.[186] Samasugune oli asjade käik ka teistes linnades.

21. juuni sündmused näitasid täie selgusega, et väikesearvuline illegaalne parteiorganisatsioon oli suutnud kasvatada endale laialdase aktiivi. Ametiühingud olid peamisteks hoorihmadeks, mille kaudu partei suutis mõne tunni jooksul panna liikuma kümned tuhanded töölised üle kogu maa.

Eesti töörahva üksmeelne väljaastumine pühkis minema fašistliku kliki valitsuse. 21. juuni õhtul moodustati revolutsiooniline rahvavalitsus. Selle tuumikuks olid EKP ühisrindeliitlased ametiühingutest ja antifašistliku intelligentsi esindajad (J. Vares, N. Ruus, A. Jõeäär, N. Andresen, J. Semper, H. Kruus).[187]

---

[186] «Rahva Hääl» nr. 1, 22. juunil 1940; A. Treiberg, Läbi võitluse võidule. Kogumikus «Saabus päev», lk. 167—170.

[187] Lähemalt 21. juuni 1940. aasta sündmuste kohta vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, lk. 351—360.

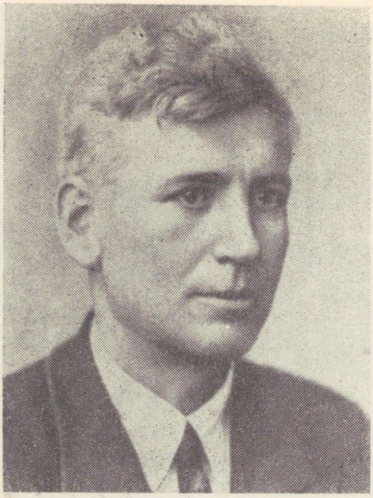

Herman Arbon.

22. juuni õhtul toimus Eestimaa Töölisühingute Keskliidu uue juhatuse esimene ametlik koosolek. Juhatuse koosseisu kuulusid kogenud ja autoriteetsed ametiühingutegelased. Eestimaa Kommunistlik Partei suunas siia Illegaalse Büroo liikme Herman Arboni ja kommunist Aleksander Reinsoni. Lühikest aega (juunikuu lõpuni) töötas uues juhatuses sekretäri ülesannetes veel kolmas suure staažiga kommunist — Aleksander Resev. Juhatuse esimeheks valiti Üleriikliku Maatöörahva Ühingu endine esimees Aleksander Aben. Juhatusse kuulusid mitme suurema ametiühingu esimehed: Erich Kadakas (tekstiilitööliste ametiühing), Adolf Päss (metallitööliste ametiühing), Hans Liiva (keemia- ja paberitööliste ametiühing), Martin Kurg (ehitustööliste ametiühing), Andrei Oja (rõivastustööliste ametiühing), Boris Sürje (toidu- ja maitseainetetööliste ametiühing). Juhatuse koosseisus oli esialgu ka kolm rahvavalitsuse ministrit, kes olid aktiivselt osa võtnud ametiühingute võitlusest fašistliku diktatuuri ajal: Aleksander Jõeäär, Neeme Ruus ja Nigol Andresen.[188]

[188] «Rahva Hääl» nr. 2, 22. juunil 1940; ENSV ORKA, f. R-1040, nim. 2, s.-ü. 1, l. 1—6. Uue juhatuse esimees A. Aben viibis sel ajal veel Rootsis. Eestisse jõudis ta tagasi 27. juunil. Ta täitis juha-

Juhatuse esimesel koosolekul lahendati rida põhimõttelisi, ametiühingute töö suunda puudutavaid küsimusi. Kõigepealt otsustati, et tuleb tegutseda põhikirja alusel, mis kehtis enne kutseühingute seaduse jõustumist. Seega kaotas faktiliselt oma kehtivuse fašistliku kliki poolt ametiühingutele pealesurutud «Töövõtjate kutseühingute seadus». Edasi otsustati tunnustada uue valitsuse töökava ja igati toetada tema tegevust. Ühtlasi nõuti valitsuselt, et ta asuks kiiresti puhastama riigiaparaati töörahvale vaenulikest elementidest. Üheks tähtsamaks ülesandeks pidas uus juhatus rahvakoosolekute korraldamist, kus selgitatakse töötajatele uue valitsuse tegevuskava ja tööliste ülesandeid. Esimene selline rahvakoosolek otsustati korraldada 24. juunil Koplis.[189]

Suurel tööliskoosolekul Kopli rahvamajas 24. juunil esinesid pikemate kõnedega ja vastasid rohkearvulistele küsimustele rahvavalitsuse välisminister ja Töölisühingute Keskliidu juhatuse liige N. Andresen ning endine poliitvang kommunist A. Veimer. Nad selgitasid lähemalt rahvavalitsuse tegevussuundi ja ka ametiühingute ülesandeid. Nii ütles A. Veimer: «Töölisühingute Keskliidu juhatus pole enam see kollane-must Voimani jõuk, vaid siia on etteotsa valitud tööliste usaldusega inimesed. Aga sellest kaugeltki pole veel küllalt, kui üksnes latvades ja nii ka Keskliidu juhatuses istuvad sobivad inimesed. On tähtsam kõigest, et töölisorganisatsioonid oleksid kõiki töötajaid haaravad massiorganisatsioonid, et tööliste asja eest võitlemine poleks nagu õletuli... Sellepärast on meie ülesanne — iga tööline ametiühingu liikmeks. Töölisühingute Keskliit kujunegu Eestis meie töölisliikumise keskuseks.»[190]

Kümneid koosolekuid organiseerisid neil päevil Töölisühingute Keskliit ja kohapealsed ametiühingud. 25.—26. juunil toimusid tööliste koosolekud terves reas Tallinna ettevõtetes — elektrijaamas, riigi sadamatehases, «Põh-

---

tuse esimehe ülesandeid 1. augustini. Seejärel töötas sel kohal kuni 1941. aasta märtsini H. Arbon. Mõningaid muudatusi toimus ka teiste juhatuseliikmete osas — revolutsiooni hoogsa arengu käigus tuli sageli ette kaadri ümberpaigutusi ühelt vastutavalt lõigult teisele. Muutus ka ametiühingute keskuse nimi — juba varsti pärast 21. juunit hakati kasutama nimetust «Eestimaa Ametiühingute Keskliit».

[189] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 149—150.

[190] «Rahva Hääl» nr. 3, 25. juunil 1940.

jalas», Krullis, korraldati meremeeste ja trammitööliste koosolekud jne. Töölisklassi ülesannetest uues olukorras kõnelesid Töölisühingute Keskliidu esindajad E. Kadakas, V. Jaanus, A. Päss, O. Pärn, A. Jaanus jt.[191] Mõnevõrra omapäraseks kujunes olukord elektrijaama tööliste koosolekul. Peale Töölisühingute Keskliidu juhatuse liikme E. Kadaka oli koosolekule tulnud ka Tööliskoja peasekretär L. Metslang. Viimasel ei õnnestunud aga töölisi enam meelitada Tööliskoja rüppe. Koosolek mõistis hukka Tööliskoja ja tema juhtide tegevuse töölisklassi lõhestamisel. Tööliskoja tegelaste poliitikat kritiseeriti ja nõuti Tööliskoja sulgemist ka teistel tööliskoosolekutel.[192] Teatavasti tuligi sellel fašistliku võimu nurisünnitusel oma uksed kinni panna juba 5. juulil 1940.[193]

Narvas organiseeris selgituskoosolekuid Tekstiilitööliste Ühingu Narva osakond. 23. juunil peeti osakonna ruumides kuus koosolekut. Koosolekud algasid juba hommikul varakult ja kestsid õhtuni. Asi oli selles, et osakonna ruumid olid suhteliselt väikesed ega mahutanud korraga kõiki asjahuvilisi. Koosolekutel kõnelesid Keskliidu esindajad V. Jaanus ja K. Vitsut, Tekstiilitööliste Ühingu Narva osakonna üks juhte A. Treiberg ja EKP Narva komitee liige K. Paas.[194] 25. juunil selgitas Kreenholmi turbatööliste koosolekutel uue valitsuse töökava Tekstiilitööliste Ühingu Narva osakonna juhatuse liige V. Volkov.[195]

Viljandis võttis tööliste organiseerimisest aktiivselt osa V. Mölder — Tekstiilitööliste Ühingu Narva osakonna kauaaegne esimees, kes oli 1939. a. sügisel fašistliku valitsuse poolt Narvast välja saadetud. 25. juunil esines ta Viljandi linavabrikus tööliste koosolekul, 26. juunil aga kõneles uuest olukorrast Viljandi tuletikuvabrikus ning linnavalitsuse ehitustööliste koosolekul.[196]

Mitmekülgselt organiseeris selgitustööd Tartu Töölisühingute Keskliidu juhatus. Peale tööliskoosolekute korraldamise asutati 25. juunil Keskliidu juurde informatsioonibüroo, mille juhatajaks sai L. Illisson.[197] Informat-

[191] «Rahva Hääl» nr. 4 (26. juunil 1940) ja nr. 5 (27. juunil 1940).
[192] ENSV ORKA, f. 50, nim. 1, s.-ü. 2584, l. 157; «Rahva Hääl» nr. 9, 1. juulil 1940.
[193] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 187.
[194] «Rahva Hääl» nr. 3, 25. juunil 1940.
[195] «Rahva Hääl» nr. 5, 27. juunil 1940.
[196] «Rahva Hääl» nr. 4 (26. juunil 1940) ja nr. 5 (27. juunil 1940).
[197] «Rahva Hääl» nr. 5, 27. juunil 1940.

sioonibürood külastas rohkesti töölisi mitte ainult Tartu linnast, vaid ka maakonnast. Kõiki huvitas küsimus, kuidas edasi tegutseda. Kogenud ametiühingutegelane kommunist L. Illisson selgitas neile poliitilist olukorda ja andis nõu, kuidas organiseerida uusi töölishulki ametiühingutesse. Suurt tähelepanu pöörati Tartus poliitilise selgitustöö tegemisele töötavate naiste keskel. 26. juunil korraldas Tartu Alkoholismivastase Kultuuriühingu naisosakond Tartu töölismajas naiste üldkoosoleku.[198] Kohale tuli nii palju osavõtjaid, et töölismajas enam ruumi ei jätkunud ja koosolek tuli läbi viia maja aias. Kõnelesid mitmed Tartu revolutsioonilised naistöölised ja haritlased (E. Solba, A. Selge, L. Priks, A. Kaal, S. Kalmet, T. Pihlak). Pikema kõnega esines Viktor Hion, kes teravalt paljastas kodanlikku natsionalismi. Ta ütles: «Meile kõneldi, et meie oleme vabad, et meie peame rahvusterviklust teenima. Orjastatud töölisel pole rahvusterviklust olemas — see on vaid sõnakõlks. Tõeline rahvusterviklus tekib alles siis, kui hävitada klassivahed. Seda toimetab proletariaat.»

Need on ainult mõned näited ametiühingute poolt organiseeritud poliitilisest selgitustööst paari-kolme päeva vältel. Niisuguseid koosolekuid korraldati samal ajal veel paljudes teistes linnades ja maal. Seejuures muutus selgitustöö iga päevaga ikka ulatuslikumaks, haarates üha laiemaid rahvakihte. Kuid juba ülaltoodud näidetestki võime teha kindla järelduse: revolutsiooni esimestest päevadest peale etendasid ametiühingud Kommunistliku Partei abilistena tähtsat osa poliitilise kasvatustöö tegemisel laialdastes rahvahulkades.

Paralleelselt poliitilise selgitustööga lülitusid ametiühingud aktiivselt ka tööliste majandusliku olukorra parandamisse. Kohe revolutsiooni esimestel päevadel nõudsid töölised peaaegu kõigil koosolekuil palkade tõstmist. Ametiühingud suunasid seda majanduslikku võitlust. Ametiühingute Keskliidu juhatus soovitas palganõudmiste küsimust lahendada ametiühingute kaudu ületööstusharulises ulatuses kollektiivlepingute sõlmimise teel.[199] Kui

[198] «Rahva Hääl» nr. 5, 27. juunil 1940. Pärast fašistliku valitsuse kukutamist alustas Tartu Alkoholismivastane Kultuuriühing uuesti tööd.

[199] ENSV ORKA, f. R-1040, nim. 2, s.-ü. 1, l. 4; «Kommunist» nr. 17, 20. juulil 1940.

algas majanduse sotsialistlik ümberkorraldamine, toetas Ametiühingute Keskliit partei ja valitsuse samme palkade üldise tõstmise osas, kusjuures esmajoones paranes väikesepalgaliste olukord.

Oma koosolekutel tõstsid töölised teravalt üles küsimuse rahvavaenulike elementide väljatõrjumisest riigiaparaadist. Ametiühingute Keskliit oma üleskutses 4. juulist pöördus ametiühingute, töölisnõukogude ja teiste töörahva organisatsioonide poole, et need aitaksid kaasa riigiaparaadi puhastamisel. Ühelt poolt oli vaja, et töölised aitaksid paljastada kodanlike riigiametnike mahhinatsioone, teiselt poolt tuli just ametiühingutel aidata kaasa uue kaadri valimisele töörahva keskelt.[200] Riigiaparaadi puhastamine oli sisuliselt kodanliku riigimasina lammutamise alguseks.

Suurt osa etendasid ametiühingud Rahva Omakaitse kui proletariaadi võimu relvastatud kaitseorganisatsiooni loomisel. Teatavasti tekkisid esimesed Rahva Omakaitse salgad 21. juuni pöörde käigus. Mõne nädala jooksul kujunes Rahva Omakaitse küllaltki tugevaks jõuks. Ametiühingud võtsid selle organisatsiooni loomisest algusest peale osa. Paljudel juhtudel toimus Rahva Omakaitse liikmete vastuvõtmine just ametiühingu kaudu. Nii otsustas Tartu Töölisühingute Keskliidu juhatus 25. juunil, ühel oma esimestest koosolekutest pärast fašistliku diktatuuri kukutamist, vastu võtta tööliste omakaitsesse 89 inimest.[201] Oma esimeses päevakäsus (27. juunil) teatas RO üldjuht K. Hansson, et Rahva Omakaitse organiseerijatel tuleb tegutseda kontaktis kohapealsete ametiühingutega.[202] Maal jäi RO rühmade organiseerimine praktiliselt täiesti Üleriikliku Maatöörahva Ühingu osakondade hooleks.[203]

Sageli nõuti tööliskoosolekutel paljude inseneride ja meistrite vallandamist, sest nad olid töölisi halvasti kohelnud. Mõnel juhul olid need nõudmised täiesti põhjendatud, teinekord aga esitati selliseid taotlusi ka ilma küllaldase aluseta. Seepärast nõudis Ametiühingute Keskliidu juhatus, et säärastest kaebustest teatataks Keskliidule, kes

---

[200] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 168—169.
[201] «Rahva Hääl» nr. 5, 27. juunil 1940.
[202] «Rahva Hääl» nr. 6, 28. juunil 1940.
[203] ENSV ORKA, f. R-35, nim. 1, s.-ü. 7, l. 11.

kontrollib ja kaalub läbi süüdistuse põhjendatuse ja vastavalt sellele lahendab küsimuse.[204]

Ametiühingutel tuli otsustavalt välja astuda kapitalistide manöövrite vastu, kes mõningate majanduslike järeleandmiste abil tahtsid pidurdada töölisklassi võitlust. Nii pakkusid Balti puuvillavabriku peremehed töölistele 12 miljonit senti käitise tulust, tingimusel, et loobutaks teistest nõudmistest. Töölised võtsid küll raha vastu, kuid otsustasid jääda oma endiste nõudmiste juurde: «Käitis puhastada rahvavaenulikest elementidest.»[205] Parketitööettevõtte Lebeck & Pabstel omanikud pakkusid Tallinna ehitustööliste ametiühingule 500 krooni «kultuuritöö arendamiseks». Seejuures seati aga tingimuseks, et ametiühing lõpetaks kõik ettevõtja vastu sihitud kohtuprotsessid, mis olid tekkinud kollektiivlepingu rikkumise pärast. Ametiühingu juhatus ei nõustunud selle tingimusega ja nii jäigi seekord «kultuuritöö toetus» saamata.[206]

Ametiühingute aktiivne tegevus aitas kaasa nende autoriteedi erakordsele tõusule ja oli põhjuseks liikmete arvu hoogsale kasvule. Mõne päeva jooksul astus näiteks Kaevandustööliste Ühingu Kohtla-Järve osakonda 800 ja Kiviõli osakonda 600 uut liiget.[207] Tallinna sadamatööliste ametiühing võttis juulikuu kolme nädala jooksul vastu üle 400 uue liikme.[208] Samasugune pilt oli ka enamikus teistes ametiühingutes. Umbkaudu kolme revolutsioonieelse nädala vältel kasvas ametiühingute liikmete arv kahekordseks.[209]

Asutati ka rida uusi ametiühinguid. Väiksemates linnades ja asulates moodustati tööliste üldühingud, mis jagunesid kutsealade järgi sektsioonideks. Eriline koht oli revolutsiooni käigus Üleriikliku Maatöörahva Ühingu (ÜMÜ) taasorganiseerimisel. Teatavasti oli fašistliku diktatuuri aastail selle ühingu tegevus keelatud. Nüüd hakati aga ÜMÜ osakondi asutama üle kogu maa. Maatöörahva Ühingusse võeti esialgu peale maaproletariaadi ka kehvikuid ja keskmikke. Üleriikliku Maatöörahva Ühingu osakonnad olid Kommunistliku Partei tähtsamateks tugedeks

---

[204] ENSV ORKA, f. 1677, nim. 1, s.-ü. 6, l. 8.
[205] «Rahva Hääl» nr. 11, 3. juulil 1940.
[206] «Rahva Hääl» nr. 21, 13. juulil 1940.
[207] «Rahva Hääl» nr. 13, 5. juulil 1940.
[208] ENSV ORKA, f. 1769, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1—15.
[209] «Rahva Hääl» nr. 20, 12. juulil 1940.

maal, aitasid kindlustada töölisklassi ja talurahva liitu. Sellepärast pööras partei nende organiseerimisele eriti suurt tähelepanu. Mitmes maakonnas täitsid maakonna parteiorganisaatorid esialgu ka ÜMÜ organisaatori ülesandeid (O. Cher Läänemaal, E.Säremat Järvamaal, A. Mui Saaremaal, O. Abori Viljandimaal). Vaevalt poolteise kuu jooksul kujunes Üleriiklik Maatöörahva Ühing võimsaks organisatsiooniks, millel oli 60 000 liiget ja 700 osakonda üle kogu Eesti.[210]

Paljudel maatöörahva koosolekutel esitati nõue likvideerida fašistliku valitsuse poolt ellukutsutud Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda.[211] Koos arvukate teiste kodadega läkski see asutus varsti hingusele.

Mitmed ametnike ja intelligentsi kutseorganisatsioonid, kes seni olid seisnud eemal Eestimaa Ametiühingute Keskliidust, avaldasid pärast fašistliku diktatuuri kukutamist soovi ühineda Keskliiduga. Nii võeti 19. juulil Ametiühingute Keskliidu liikmeteks Riigiteenijate Keskliit, Eesti Omavalitsuste Teenijate Liit, Eesti Ajakirjanike Liit, Eesti Kujutavate Kunstnikkude Kesküh ing.[212]

Seoses ametiühingute hoogsa kasvuga kerkis eriti teravalt üles nende struktuuri probleem. Kodanliku diktatuuri lõpul olid ametiühingud organiseeritud kitsaste kutseühingutena. Revolutsiooni esimestel päevadel kasvas pisiametiühingute arv veelgi. Näiteks asutati Narvas juuni lõpul majateenijate ühing, tehti ettevalmistusi aiatööliste ühingu asutamiseks jne.[213] Keskliidu uus juhatus asus aga juba oma 28. juuni koosolekul seisukohale, et ametiühingud tuleb organiseerida tootmisharude järgi.[214] Sedasama seisukohta jagas ka suur osa ametiühinguliikmetest. Raudteelased olid kodanlikus Eestis jagunenud rohkem kui 30 kutsealasesse ühingusse. 2. juulil 1940. aastal toimus raudteelaste kutseorganisatsioonide esindajate nõupidamine, kus üksmeelselt otsustati, et tuleb moodustada üks, kõigile

---

[210] «Talurahva Hääl» nr. 37 (93), 26. märtsil 1941, ÜMÜ tegevuse kohta vt. lähemalt A. T o l k, Eestimaa Kommunistliku Partei taktikast 1940. a. revolutsioonis. Kogumikus «Töid NLKP ajaloo alalt III», Tartu 1965, lk. 18—45.

[211] «Rahva Hääl» nr. 10 (2. juulil 1940), nr. 14 (6. juulil 1940), nr. 16 (8. juulil 1940).

[212] ENSV ORKA, f. R-1040, nim. 2, s.-ü. 1, l. 3.

[213] «Rahva Hääl» nr. 16, 8. juulil 1940.

[214] ENSV ORKA, f. R-1040, nim. 2, s.-ü. 1, l. 2.

raudteelastele ühine ühing.[215] Ka meremehed pooldasid seni tegutsenud viie ühingu koondamist ühisesse meremeeste liitu.[216] Ametiühingute struktuuri küsimust arutati Keskliidu juhatuse koosolekul ka 18. juulil.[217] Siiski ei jõutud revolutsiooni esimesel kuul veel lõplikult üle minna tootmisharustruktuurile. Pearõhk langes sel ajal võimalikult laiade töörahvahulkade organiseerimisele ametiühingutesse. Struktuuri lõplik väljakujunemine toimus alles pärast nõukogude võimu taaskehtestamist.

Suureks tuleprooviks olid ametiühingutele Riigivolikogu uue koosseisu valimised 14. ja 15. juulil. Valimised kuulutati välja 5. juulil. 9 päeva jooksul tuli läbi viia agitatsioonikampaania ja ühtlasi valmistada ette ka organisatsiooniliselt. Valimiste ettevalmistamiseks asutati rea töörahva organisatsioonide poolt Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel Eesti Töötava Rahva Liit. Põhilise osa Töötava Rahva Liiduks ühinenud organisatsioonidest moodustasid ametiühingud. Valimiskampaania juhtimiseks loodi Üle-Eestimaaline Eesti Töötava Rahva Liidu valimistoimkond, mille esimeheks oli Eestimaa Ametiühingute Keskliidu esimees A. Aben.[218] Eesti Töötava Rahva Liidu valimisplatvormis olid kokku võetud tööliste, töötava talurahva ja intelligentsi soovid ja taotlused: töörahvale demokraatlike vabaduste andmine, tema materiaalse olukorra parandamine, laialdase sotsiaalkindlustuse organiseerimine, maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamine, talurahva võlakoorma kergendamine, hariduse, kultuuri ja kunsti laialdane arendamine, rahvuste võrdõiguslikkuse tagamine, tiheda sõpruse ja liidu loomine NSV Liiduga.[219]

Ulatuslik valimiskampaania algas suurte töörahva koosolekute, miitingute ja demonstratsioonidega 6. juulil. Tallinnas avas töörahva miitingu Ametiühingute Keskliidu esimees A. Aben, kes ütles: «Tänane suur meeleavaldus on korraldatud Eestimaa Kommunistliku Partei, Eesti Ametiühingute Keskliidu ja teiste töölisorganisatsioonide poolt, et demonstreerida töötava rahva ühist tahet ja ter-

---

[215] «Rahva Hääl» nr. 12, 4. juulil 1940.
[216] «Rahva Hääl» nr. 4, 26. juunil 1940.
[217] ENSV ORKA, f. R-1040, nim. 2, s.-ü. 1, l. 4.
[218] «Kommunist» nr. 5, 8. juunil 1940.
[219] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 176.

vitada Vabariigi Valitsuse samme!»[220] Tartus esinesid samal päeval miitingul kõnedega Tartu Ametiühingute Keskliidu esimees K. Jalak ja Keskliidu sekretär O. Hirsch.

7. juulil toimus Tartumaal 34 valimiseelset koosolekut, kus kõnelesid Tartu Ametiühingute Keskliidu esindajad. 6. ja 7. juulil peeti üle kümne rahvakoosoleku Valgamaal. Saaremaal võttis valimiseelsetest koosolekutest esimese paari-kolme päeva jooksul osa 15 000 töötajat. Ja nii igal pool üle kogu maa. Kõikjal tervitas rahvas Eesti Töötava Rahva Liidu valimisplatvormi. Mitmel pool asutati valimiseelsetel selgituskoosolekutel ka Üleriikliku Maatöörahva Ühingu uusi osakondi.[221]

8. juulil algas kandidaatide esitamine Riigivolikokku. Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadid esitati kõigis valimisringkondades. Paljudes ringkondades tulid oma kandidatuuridega välja ka kodanlikud tegelased. Valimiskampaania toimus terava klassivõitluse õhkkonnas. Ametiühingud andsid parteile suurt abi nii poliitilises selgitustöös kui ka valimiste organisatsioonilises ettevalmistamises. Ametiühingute esindajad võtsid osa Valimiste Peakomitee tööst. Ametiühinguaktiiv moodustas kaaluka osa ringkonnakomiteede ja jaoskonnakomisjonide koosseisust. 10. juulil arutasid kõik ringkonnakomiteed kandidaatide valimisplatvorme. Lähtudes sellest, et kodanlike tegelaste valimisplatvormid ei olnud kooskõlas nende tegelaste senise poliitikaga ja olid ilmselt mõeldud rahva petmiseks, tühistasid ringkonnakomiteed kodanlike kandidaatide esitamiskirjad. Kodanlus jäi passiivsest valimisõigusest praktiliselt ilma.

Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadid olid tõelised rahva huvide eest võitlejad. Seepärast kuulus neile ka rahva valdava enamiku toetus ja seepärast hääletas nende poolt üle 90 protsendi hääletamisest osavõtnutest. 14. ja 15. juulil 1940. aastal valitud Riigivolikogu teine koosseis oli esimeseks tõeliseks töörahva parlamendiks Eestis. Riigivolikogusse valiti tööliste, töötava talurahva ja intelligentsi parimad esindajad. Riigivolikogu saadikute seas oli palju karastatud revolutsionääre — suure parteistaažiga kommuniste: Johannes Lauristin, Olga Lauristin, Herman

[220] «Rahva Hääl» nr. 15, 6. juulil 1940.
[221] «Rahva Hääl» nr. 17, 9. juulil 1940.

Arbon, Aleksander Resev, Voldemar Sassi, Paul Keerdo, Aleksander Mui, Oskar Sepre, Arnold Veimer, Juliana Telman, Adolf Pauk, Vladimir Rea, Georg Abels jt. Mitmed nendest (J. ja O. Lauristin, A. Resev, V. Sassi, P. Keerdo, A. Pauk, G. Abels, V. Rea jt.) olid juba 1920-ndate aastate alguses olnud aktiivsed ametiühingutegelased. Veelgi rohkem oli aga neid töölistegelasi, kes oma võitluskogemused omandasid 1930-ndail aastail Kommunistliku Partei juhtimisel töölisorganisatsioonides tegutsedes. Umbes ühte kolmandikku Riigivolikogu koosseisust võime pidada 1930-ndate aastate ametiühingute kasvandikeks. Nende hulka kuulusid Eestimaa Ametiühingute Keskliidu esimees Aleksander Aben, Eesti Tekstiilitööliste Ühingu esimees Erich Kadakas, sama ühingu aktiivsed tegelased Nadežda Tihhanova ja Paul Uusman, Tartu Ametiühingute Keskliidu esimees Kristjan Jalak ja sekretär Osvald Hirsch, Tallinna Metallitööliste Ametiühingu esimees Adolf Päss, Eesti Tekstiilitööliste Ühingu Narva osakonna juhatuse liikmed August Põlts ja Valentin Volkov, Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse esimees Voldemar Jaanus, Tartu Alkoholismivastase Kultuuriühingu juhte Leonhard Illisson ja palju teisi. Mõned neist olid EKP ridadesse vastu võetud veel fašistliku diktatuuri lõpupäevil (A. Põlts, V. Jaanus, L. Illisson), enamik aga astus Eestimaa Kommunistlikku Parteisse 1940. aasta revolutsiooni käigus.

Riigivolikogu tuli kokku oma ajaloolisele istungjärgule 21. juulil 1940. Riigivolikogu tööst võtsid peale saadikute aktiivselt osa ka rohkearvulised töörahva delegatsioonid, kes avaldasid oma arvamust Riigivolikogus arutatavate küsimuste üle. Tallinna tööliskonna delegatsiooni nimel esines juba Riigivolikogu istungjärgu algul Krulli vabriku kauaaegne töölisvanem, kuulsa Krulli streigi (1938. a.) üks juhte V. Reining. Ta ütles: «Vaatamata kõigile surveabinõudele, mille osaliseks endiste valitsuste ajal on saanud Tallinna tööstustööliskond, on ta alati sammunud esiridades töölisklassi võitluses oma parima tuleviku eest. Nüüd on saabunud aeg, kus Tallinna töölised ütlevad oma otsustava sõna. Kõik võim Eestis peab kuuluma tööliste ja talurahva nõukogudele. Meie nõuame, et Eesti liituks Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liiduga...»[222]

[222] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 207—208.

Erich Kadakas.

Samal seisukohal olid ka kõik töörahva saadikud Riigivolikogus. Üksmeelselt võeti vastu otsused: taaskehtestada nõukogude kord Eestis ja paluda Nõukogude Liidu Ülemnõukogu Eesti vastu võtta Nõukogude vennasrahvaste perre võrdõigusliku liiduvabariigina. Järgmisena oli päevakorras maa kuulutamine kogu rahva omanduseks ning suurtööstuse ja pankade natsionaliseerimine. Nende küsimuste lahendamine oli aluseks majanduse sotsialistlikule ümberkorraldamisele. Oma sõnavõtus Riigivolikogus rõhutas E. Kadakas: «Me oleme nüüd sotsialismi teele asunud, ent sotsialism ei ole sõnakõlks, vaid praktiline tegevus. Töötav rahvas, kes seni ainult kapitalistide heaks töötanud, hakkab nüüdsest peale ainult enda heaks töötama. Maailm ei kuulu kapitalistidele, vaid töötavale rahvale, kes ta üles on ehitanud ja oma õlgadel kandnud. Seepärast on meie järgmiseks otsuseks: pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimine. Siit algame meie peale, et kapitalistlikku kurnamist lõplikult hävitada ... Meie ülesanded on tohutu suured, ent meie ei kohku raskuste ees, sest nüüdsest peale ehitame endile ja ainult endile ...»[223]

[223] Riigivolikogu II koosseis, I istungjärk, 1.—13. koosolek, stenograafilised aruanded, Tallinn 1940, lk. 112.

Riigivolikogu istungjärk lõppes. Põhiülesandena kerkis nüüd ametiühingute ette sotsialistliku ühiskonna majanduslike aluste rajamine. Ametiühingud võtsid kõige aktiivsemalt osa tööstuse ja pankade natsionaliseerimisest, maareformi läbiviimisest, nõukogude riigiaparaadi väljakujundamisest. Mõne kuu vältel andsid ametiühingud üle 2000 inimese vastutavatele töölõikudele riigi- ja majandusaparaadis. Ametiühingud ise kujunesid lõplikult välja kogu töötajaskonda haaravateks massiorganisatsioonideks. 1941. aasta alguses ulatus ametiühinguliikmete arv Nõukogude Eestis 158 860-ni.[224]

Aastakümneid võitlesid Eesti ametiühingud Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel töörahva oma riigi eest. Lõpuks oli see saavutatud. Suure vaimustusega asus töörahvas nüüd oma riigis rajama endale õnnelikku tulevikku — sotsialistlikku ühiskonda.

---

[224] EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 166, l. 190—191.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Aaviksoo, Heinrich — 414.
Abels, Georg — 92, 433.
Aben, Aleksander — 297, 307, 354, 377, 378, 381, 388, 389, 391, 393, 401, 403, 404, 406, 407, 408, 414, 424, 431, 433.
Abori, Oskar — 391, 430.
Alas, Eduard — vt. Silm, Eduard.
Allik, Hendrik — 115, 116, 119, 127, 128, 130, 133, 136, 138, 139, 145, 146, 152, 153, 157, 391, 401, 416.
Allik, Johannes — 13, 14, 18, 40, 41, 44, 50.
Allikso, Johannes — 56, 59, 60, 61, 69, 71, 74
Alton, Aliide — 135, 138, 159, 161.
Alver, Eduard — 32.
Ambos, Eduard — 57, 69, 81, 110, 168, 169.
Andevei — 152.
Andrejev, Sergei — 81, 110, 111, 113, 119, 128.
Andresen, Johanna — 100, 102, 138, 157, 414.
Andresen, Nigol — 354, 388, 391, 403, 423, 424, 425.
Annus, Aleksander — vt. Hannus, Aleksander.
Anvelt, Jaan — 48, 110, 185, 221, 246, 253, 348.
Arbon, Aleksander — 161, 169.
Arbon, Herman — 399, 401, 404, 416, 422, 424, 425, 433.
Asson, Emma — 176.
Ast, Karl — 28, 46, 50, 145, 172, 174, 180, 205, 260, 285, 350.
Audova, Aleksander — 341.
Augervald, Johannes — 12, 18, 39.
Augervalt, Heinrich — 110.
Ausman, Ludmilla — 100, 102, 157, 401.

Barbarus, Johannes — vt. Vares, Johannes.
Bauman, Paul-Rudolf — 399.
Bergmann, Ado — 352.
Bergmann — 366, 367.
Betlem, Elisabeth — 161.
Bogdanov, Vladimir — 61, 63, 64.

Cher, Oskar — 294, 295, 302, 303, 319, 320, 322, 342, 430.

Didvi (Sipria), Alma — 205, 252, 273, 330.
Dimitrov, Georgi — 347.

Eenpalu (Einbund), Kaarel — 371, 372.
Ehrlich, Richard-Elmar — 25, 331.
Eilman, Bernhard — 57, 176, 194, 202, 203, 207, 216, 217, 230, 239, 269, 272, 302, 354, 355, 386, 400.
Einbund, Karl — vt. Eenpalu, Kaarel.
Eindorf, Rudolf — 59.
Eisen, Hans — 422.
Eisen, Leopold — 340.

Ellis, Karl — 57.
Ellmann, Elfriede — 252.
Ellmann, Erich — 252.
Ellmann, Johannes — 334.
Engels, Friedrich — 276.

Freiberg, Karl — 173, 350.

Gordon, Pirie — 43.
Grimpel, Arnold — 176, 184, 193, 195, 205, 218, 219, 220, 222, 240, 254, 282.
Gustavson, Oskar — 216, 389.
Gutmann, Pauline — 50.

Habenichts, Elmar — 231.
Hammer, Edmund — 34, 39, 40, 41, 44, 50.
Hannus (Jürgenson, Annus), Aleksander-Johannes-Eduard — 28, 34, 37, 39, 40, 41, 43, 50.
Hansen, August — 92, 94, 95, 98, 113, 116, 117, 119, 144, 152, 153, 157, 401.
Hansson, Karl — 404, 428.
Heidemann, Hans — 97, 107, 130, 133, 144, 145, 148, 149, 150, 167.
Hellat, Aleksander — 40, 44, 45, 46, 50, 52, 63, 192.
Hiiemets, Evald — 413.
Hiion, Helene — 163.
Hiis, Konstantin — vt. Veiss, Konstantin.
Hilferding, Rudolf — 259.
Hint, August — 295, 302, 303, 322, 341, 404.
Hion, Viktor — 414, 427.
Hirsch, Osvald — 368, 394, 404, 405, 413, 422, 432, 433.
Hone, Aira — vt. Kaal, Aira.
Hunt, Friedrich — 349.
Hunt (Veber), Veera — 349.

Illisson, Leonhard-Friedrich — 405, 426, 427, 433.
Ilves, Ferdinand — 161.
Ingo, Helene — 331.

Jaakson, Artur — 82, 105, 161, 162.
Jaanus, Arnold — 352, 365, 373, 380, 391, 398, 404, 426.
Jaanus, Voldemar — 378, 379, 388, 391, 401, 404, 410, 411, 414, 415, 426, 433.
Jalak, Kristjan — 368, 388, 389, 399, 400, 405, 406, 407, 414, 422, 432.
Jankus — 276.
Jans, Johan — 260.
Janson, Aleksander — 96, 97, 117, 144.
Jeršov, Leonid — 276.
Johanson, Leopold — 134, 192, 259, 262, 268, 389, 393, 394.
Jokela, E. — 214.
Joonas, Erich — 39, 45, 120, 145, 173, 192, 193, 210, 212, 213, 215, 259, 262, 351, 352, 389, 401.
Jurkmann, Jaan — 159.
Jurtom, Rudolf — 414, 415.
Jõeäär, Aleksander — 297, 307, 354, 388, 414, 421, 423, 424.
Järv, Paula — 71, 193.
Järvepera, Hilda — 252.
Jääger, Aleksander — 50.
Jürna, Johannes — 92, 116, 161, 162, 165, 167, 169, 182, 183, 185, 278.

Kaal (Hone), Aira — 427.
Kaaver, Valter — 229, 263, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 278, 279.
Kaaver (Verro), Hilda — 272.
Kadak, K. — 372.
Kadakas, Erich — 373, 398, 404, 414, 418, 420, 422, 424, 426, 433, 434.
Kaev, Albert — 82, 83.
Kalinin, Mihhail Ivanovitš — 249.
Kalmet, Stefanida — 427.
Kamberg, Jaan — 18, 116.
Kammer, Jaan — 413.
Kangur, Vladimir (Mart) — 96, 97, 113, 114, 119, 144, 145.
Karu, Anna — 11.
Karu (Teng), Ella — 66, 75, 76, 80, 82, 110.
Kask, Oskar — 372, 379, 382, 417.
Kaur, Feliks — 161, 162, 164, 165.
Kautsky, Karl — 259.
Keerdo, Paul — 39, 93, 94, 95, 113, 116, 119, 129, 130, 134, 136, 141, 144, 145, 153, 157, 400, 404, 422, 433.

Kiidelmaa (Kiidelmann), Aleksander — 294, 358, 400, 404.
Kingissepp, Viktor — 16, 32, 34, 35, 54, 71, 109, 116, 243.
Kirikal, Aleksander — 228, 229, 241, 263, 273, 274, 279.
Kirov, Sergei Mironovitš — 256.
Kirschbaum, Nikolai — 167.
Kitsing, Martin — 331.
Kitt, Eduard — 325.
Klaaser, Leonhard — 205.
Klementi, Vilhelmine — 98, 140, 274.
Klesment, Johannes — 374.
Kokla, Leena — 82.
Koljal, Marie — 176, 241.
Koolmeister, Mihkel — 25, 30, 37, 39, 40, 41, 44, 50.
Koort, Julius — 369.
Korb, Valter — 413.
Kozlova, N. — 159.
Krais, Aleksander — 23.
Kreuks, Georg — 61, 63, 64.
Kreuks, Jaan — 18, 41, 68, 110, 131, 132.
Kriisemann, Arnold — 211, 213, 214, 294, 295, 303, 319, 342.
Kroos, Priidik — 266, 274, 320, 324, 327, 328, 329, 330, 332.
Krupskaja, Nadežda Konstantinovna — 164.
Kruus, Hans — 423.
Kuibõšev, Valerian Vladimirovitš — 249.
Kulka, Aleksander — 224, 240.
Kumm, Boris — 124, 157.
Kummer, Johannes — 50.
Kuppar, Johannes (mõrvatud 1919. a.) — 31.
Kuppar, Johannes — 153, 157.
Kurg, Martin — 424.
Kurvits, Aleksander — 39.
Kurvits, Johannes — 378.
Kuzmin, Dimitri — 176, 391.
Kutnik, Johannes — 41, 50.
Kuusk, Anette — 159, 161.
Kuusk, Karl — 77, 81, 141, 157.
Kõrgemaa, Aleksander — 94, 95.
Kõmmus, Madis — 398.
Kõvamees, Aleksander — 119, 138, 159.
Kägu, Eduard — 69, 71, 92, 105, 110, 111, 113, 169.
Käär, Leonhard — 176, 268, 269, 276, 278, 279, 330.
Käärid, Anastasia — vt. Mui, Anastasia.
Künnapuu, Olga — vt. Lauristin, Olga.
Kütt, Voldemar — 211, 241.
Küttmann, Johannes — 211, 273, 274.

Laes, Roman — 325, 327.
Lage, Jaan — 378.
Laidoner, Johan — 256, 345, 416.
Lass, Johannes — 15, 23, 34.
Laur, August — 14, 15, 40.
Lauristin, Hans — 12, 14, 41.
Lauristin, Johannes — 92, 94, 95, 98, 113, 116, 119, 127, 129, 130, 132, 391, 399, 401, 404, 410, 411, 416, 432.
Lauristin (Künnapuu), Olga — 99, 101, 116, 135, 136, 137, 138, 152, 157, 401, 402, 404, 432.
Leerima, Aleksander — 157.
Leeto (Leito), Anna — 12.
Leiman, Helene — 11.
Leiman (Leuman), Johannes — 119, 129, 153, 157, 401.
Leinberg, Anna — vt. Mosel, Anna.
Lehtmets, Herman — 213, 229.
Leist, Jüri — 65, 68.
Lembit, Nikolai — 413.
Lenin, Vladimir Iljitš — 53, 57, 69, 74, 89, 158, 164, 189, 195, 219, 220, 222, 225, 246, 262, 284, 307, 320.
Lepik, Erhard — 296, 303, 321, 322, 341, 342.
Lepp, Aliide — 159, 165.
Lepp, Edgar — 400, 418.
Lepp, Hilda — 252, 349.
Leuman, Johannes — vt. Leiman, Johannes.
Liedermann, Johannes — 273.
Ligi, Mihkel — 205, 206, 207, 213, 214, 216, 274, 311, 325.
Liiva, Hans — 414, 424.
Liivas, Jüri — 57, 71, 81.
Liivoja, Rudolf — 211, 213, 271, 292.
Likemets, Martin — 32, 68.
Lill, A. — 374.

Limberg, Helene — 161.
Lindau, Peeter — 66, 116, 185.
Lindeman, Julie — 11.
Linnas, Karl — 163, 168, 169.
Linzman, Jaan — 105, 119.
Looper, Kristjan — 81.
Lozovski, Abram Solomovitš — 250.
Luiga, Oskar — 414.
Luik, Aleksander — 176, 184.
Luik, Valter — 202, 203.
Lunt, Villem — 235, 273, 274.

Maandi, H. — 378.
Maasik, Villem — 31, 40, 44, 50.
Mahlberg, Aleksander — 82, 105, 113, 119, 129, 130, 134, 135.
Mahoni, Johannes — 11, 14, 50.
Malmberg, Otto — 150.
Mangman, Anton — 119, 120, 131, 150.
Martinson, Hans — 180, 181, 184, 205, 216, 262, 272.
Martna, Mihkel — 180.
Marx, Karl — 38, 219, 270, 276, 342.
Maurer (Prei), Arnold — 185.
Maurer, Theodor — 262.
Meering, Richard — vt. Mirring, Richard.
Meister, Mihkel — 212.
Meius, Aleksander — 349.
Metslang, Louis — 354, 355, 383, 389, 393, 426.
Metstalu, J. — 212.
Michelson, Peeter — 150, 157.
Miger, O. — 135.
Mikker, Richard — 334.
Minter, Hilda — 159.
Mirring (Meering), Richard — 348.
Mitt, Eva — 163.
Mollart, Gustav — 205, 391.
Morgenson, Elfriede — 99, 101, 116, 135, 136, 138, 157.
Mosel (Leinberg), Anna — 202, 203, 204, 205, 234, 252, 266.
Mui, Aleksander — 430, 433.
Mui (Käärid), Anastasia — 325.
Muld, J. — 119.
Murro, Andrei — 115, 116, 122, 123, 139, 157.
Must, Karl — 216, 269.
Must — 214.

Mägi, Johannes — 235, 236, 242, 273.
Mälk, Magnus — 413.
Männikson, Konstantin — 289.
Mölder, Glafiira — 325.
Mölder, Voldemar — 294, 365, 378, 388, 413, 414, 426.

Nadson, Robert — vt. Tuberik, Voldemar.
Neiardi, Marie — 240.
Neps, Aleksander — vt. Sarnet, Aleksander.
Nessler, Jaak — 358.
Netse, Meinhard — 191, 193, 241.
Niit, Kaalep — 298.
Norman, Johannes — 216.

Offenbach, Alfred — 383.
Oidermaa, Ants — 372, 407.
Oinas, Aleksander — 216, 260.
Oja, Andrei — 424.
Orlov-Saar, Aleksander — 185, 223.
Ostra-Oinas, Alma — 173, 176, 180, 181, 182, 192, 193, 194, 210, 354.
Oudegeest, Jan — 178, 179, 180, 181, 187.

Paas, Kaarel — vt. Pauk, Karl.
Pais, J. — 159.
Paju, Helene — vt. Veidenbaum, Helene.
Palm, Johan — 40.
Palm, Julius — 45, 46.
Palvadre, Aleksander — 28.
Pank, A. — 212.
Pauk, Adolf — 433.
Pauk, Karl (Paas, Kaarel) — 139, 141, 157, 426.
Paulmann, Johannes — 161, 266.
Paulson, Erik — 400.
Pedrae (Petree), Peeter — 82, 401.
Peet, Johannes — 297.
Pekkala — 180, 181.
Peskmann, Johannes — 30, 34, 40, 50.
Pesur, Eduard — 184, 205, 216, 262, 268, 272.
Petree, Peeter — vt. Pedrae, Peeter.
Pihlak, Tatjana — 427.
Piht, Artur — 399, 414.

Piir, Osvald — 98, 116, 119, 168, 169.
Piiskar, Jaan — 145, 159, 173, 191, 192, 193, 194, 210, 216, 259, 262, 269, 272, 374.
Piispea, L. — 159.
Pikka, Ralf — 252.
Pikkandi, Eduard — 191.
Pirson, Aleksander — 388, 401, 402, 403, 404, 417.
Plakk, Elmar — 354, 369, 384.
Poobus, Bernhard — 159.
Poobus, Oskar — 314.
Poska, Jaan — 49.
Post, Johan-Friedrich — 307, 378.
Potter, Ida — 161, 162.
Prass, Aleksander — 57.
Prei, Arnold — vt. Maurer, Arnold.
Priks, Eliise (Liisa) — 138, 149, 157, 427.
Prink, August — 342, 388, 404.
Pruul, Aleksander — 25, 31, 50.
Pruul, Johannes — 400, 414.
Pšenitšnikov, Boris — 329, 341.
Puis, Peeter — 66, 71, 75, 76, 80, 82, 166, 301, 325, 373.
Purri, Andres — 64.
Põdra, Albert — 349.
Põlenik, Johan — 81.
Põlts, August — 398, 413, 433.
Pälson, Rudolf — 107, 130, 134, 139, 144, 149, 150, 169.
Pärn, Jaan — 297, 358, 391, 399, 404, 410, 411.
Pärn, Oskar — 297, 391, 404, 422, 426.
Pärtel, Ado — 12, 23, 34, 50.
Päss, Adolf — 400, 404, 417, 424, 426, 433.
Päts, Konstantin — 47, 285, 305, 330, 345, 346, 350, 355, 356, 364, 365, 369, 374, 375, 380, 381, 387, 389, 391, 392, 407, 416, 417.
Pöögelmann, Hans — 65, 246, 348.

Raekson, Liidia — 252.
Raekson, Voldemar — 98, 117.
Rattas, August — 324, 327, 330.
Raudsepp, Paul — 77, 81.
Raus, Oskar — 369, 384, 399.
Rea, Jaan — 115, 134.
Rea, Vladimir — 122, 123, 157, 433.
Rebane, Jaak — 135.
Rebane, Ilmar — 378, 393.
Rebane, Jüri — 50.
Reesen, Johannes — 75, 83, 129, 134, 138, 139, 140.
Rei, August — 258, 261, 282, 285, 350, 389.
Reinberg, J. — 74.
Reining, Voldemar — 386, 433.
Reinson, Aleksander — 65, 105, 115, 116, 119, 123, 128, 129, 134, 135, 144, 153, 157, 158, 166, 418, 424.
Reinson, Harri — 187, 191, 193, 194, 213, 214, 241, 246.
Reinstein, Robert — 253.
Remmelgas, Kristjan — 65, 224, 234, 263, 266, 268, 269, 271, 273, 275.
Renning, Anatol — 393.
Resev, Aleksander — 122, 139, 140, 152, 157, 171, 401, 424, 433.
Resev (Vels), Leontine — 401.
Reva, Eduard — 98.
Riismann, August — 184.
Riismann, Johannes — 25, 41, 50.
Roes, Aleksander — 325.
Rooberg, Jüri — 71.
Roode, Alfred — 414, 423.
Roog, Heinrich — 352, 354, 365, 366, 367, 373, 377, 398.
Rootsi, Voldemar — 234, 240, 340.
Rosenberg, Tõnis — 163.
Rosenthal, August — 163.
Rossi, Jaan — 135.
Rukki, Joosep — 254, 255, 256.
Ruus, Neeme — 388, 389, 403, 404, 406, 407, 409, 410, 411, 414, 415, 421, 422, 423, 424.
Ruus, O. — 413.
Rõngelepp, Eduard — 98, 140.
Rõuk, Theodor — 45.
Rõõmus, Joosep — 11.
Rästas, Jüri — 32.
Rästas, Otto — 48, 68, 71, 110, 221, 246, 264, 266.
Rätsep, Hugo — 184, 205, 206, 218, 220, 225, 241, 242, 254, 334.
Rätsepp, Juhan — 50.

Saarits, Aleksander — 27, 34.
Saat, Joosep — 116.
Sakkart, Albert — 349.
Sammler, G. — 214.
Samra, Johannes — 57, 71, 81.
Sandström, Eduard — 57.
Santa, Jaan — 57, 71, 74, 75.
Sarnet (Neps), Aleksander — 59.
Sassenbach, J. — 269.
Sassi, Voldemar — 149, 150, 157, 400, 433.
Schmidt, Martin — 12, 18, 34, 41, 50.
Schüts, Julius — 26, 31.
Seckendorf, Adolf von — 30.
Selge, Alma — 427.
Selge, Ernst — 184.
Selter, Karl — 370.
Semjonov, Georg — 166.
Semper, Johannes — 423.
Sepp, Johannes — 161.
Sepre, Oskar — 401, 421, 433.
September, H. — 159.
Siimovart, J. — 159.
Silm (Alas), Eduard — 92, 94, 96, 116, 119, 120, 131, 150, 349.
Silverstov, Aleksander — 325, 327, 328, 329, 330, 333, 341.
Sipelgin, Amanda — 161.
Sipria, Alma — vt. Didvi, Alma.
Sirro, August — 176, 194, 216, 239.
Soans, Johannes — 57, 69, 71, 74.
Solba, Emilie — 414, 427.
Sommerling, Arnold — 65, 69, 70, 71, 81, 109, 169.
Sonin, Johannes — 210.
Soo, Villem — 320, 321, 322.
Soovik, Linda — 413.
Sorokin, Ivan — 358.
Sprenk, August — 176, 184.
Stalin, Jossif Vissarionovitš — 249, 283, 284.
Stamm, Adolf — 334.
Stein, Arnold — 301, 303, 394.
Strandman, Otto — 23, 28, 52.
Suuster, Emilie — 159.
Suuster, Johannes — 97, 119, 125.
Säremat, Eduard — 315, 430.
Sürje, Boris — 418, 424.

Taalman, Alfred — 294, 296, 319, 320, 321.
Taalman, Georg — 378.
Taling, Artur — 39.
Tamm, Mihkel — 163, 167.
Tammik, Anete — 235, 242, 252.
Tammlaan, Evald — 405.
Tamson (Tammsoo), Johannes — 327.
Tanshindrek, Johan — 57.
Tarkpea, Erich — 163, 296, 304, 319, 320, 321, 322, 341.
Teemant, Jaan — 179, 180.
Telman, Juliana — 401, 404, 433.
Telman, Salomonia — 404.
Teng, Ella — vt. Karu, Ella.
Teng (Volin), Ivan — 76, 80, 82.
Thomas, Albert — 211.
Tihhanova (Veimer), Nadežda — 378, 398, 418, 433.
Tiimann, Eduard — 150, 157.
Tiitus, August — 298.
Tilla, Marie — 163.
Tippo, Juhan — 37, 41, 50.
Toban, Johan — 161.
Togliatti, Palmiro — 285.
Tois, A. — 386.
Toming, Emmeline — 404.
Tomp, Jaan — 67, 80, 82, 111, 116, 119, 127, 128, 129, 134, 153, 156, 169.
Toompuu, Georg — 417.
Toomus, Friido — 375.
Treiberg, Arnold — 398, 414, 423, 426.
Treiberg, Erich — 224, 241.
Tretjakov, S. — 405.
Tross, Jaan — 334.
Tšitšerin, Georgi Vassiljevitš — 49.
Tuberg, Gustav — 66.
Tuberik, Voldemar (Nadson, Robert) — 83.
Tulp, Aleksander — 194, 210, 216.
Tulp, Heinrich — 273.
Tulp, Karoline — 194, 355.
Tuuder, August — 25, 28, 50.
Tuul, Osvald — 139, 290, 293.
Tuulik, Eduard — 161.
Tõldsepp, Jüri — 57.
Tõnisson, Julius — 98, 138, 157.
Tüürmann, Jakob — 82, 105, 119.

Uluots, Jüri — 416.
Umberg, Alfred — 50.

Umberg, Marta — 50.
Umbleja, Karl — 165.
Uusman, Paul — 410, 412, 413, 433.
Vaarandi, Anton — vt. Vahtmann, Anton.
Vaarman, Alma — 98, 99, 101, 116, 132, 135.
Vahtmann (Vaarandi), Anton — 297, 337.
Vain, Jaan — 75, 92, 210, 269, 270, 389.
Vakker, August — 331.
Vakker, Jakob — 68.
Vakmann, Rudolf — 246.
Valdek, Karl — 59, 61.
Valdson, V. — 362.
Valtin, Aleksander — 15.
Vanja, Johannes — 69, 70, 71, 74, 75, 77, 81, 82, 92, 94, 105, 110.
Vares (Barbarus), Johannes — 423.
Varfolomejev, Paul — 34.
Vassil, Eduard — 294, 295.
Veber, Veera — vt. Hunt, Veera.
Veeberman, Artur — 399.
Veeberman, Johanna — 373, 384, 408.
Vegner, Aleksander — 57, 60, 61.
Vei, Eduard — 105.
Veidenbaum (Paju), Helene — 136, 137, 138, 184.
Veimer, Arnold — 425, 433.
Veimer, Nadežda — vt. Tihhanova, Nadežda.
Veimer, Rudolf — 161.
Veiram, Rudolf — 96, 97, 105, 122.
Veiss (Hiis), Konstantin — 202, 203, 205, 234, 235, 236, 252, 263, 265, 271, 273, 274.
Veissmann, Johannes — 50.
Vels, Leontine — vt. Resev, Leontine.
Velt, Jaan — 92, 116, 145.
Veltson, Rosalie — 99, 101, 135, 136, 138, 157.
Vennikas, Harald — 50, 51.
Verro, Hilda — vt. Kaaver, Hilda.
Wezkaln — 214.
Vinter, Ernst — 401.
Virkus, Juhan — 81.
Virma, Karl — 210.
Vitsut, Konstantin — 426.
Voiman, Jüri — 210, 381, 421, 425.
Volan, Elias — 180.
Volbrück, Karl — 18, 50.
Volin, Ivan — vt. Teng, Ivan.
Volkov, Valentin — 423, 426, 433.
Vollmann, August — 18, 23, 50.
Vulfeldt, August — 41, 53, 60, 61, 66, 68.
Väli, Vassili — 206, 273.
Välis(s)on, Aleksander — 325, 330.

Õun, Martin — 18, 23, 34, 40, 41, 50.

OSUNDATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

I

V. I. Lenini teosed. NLKP, Kominterni ja Profinterni kongresside, konverentside ning pleenumite otsused ja dokumendid.

V. I. Lenin, Mis teha? Teosed, 5. kd.
V. I. Lenin, Ametiühingute neutraalsus, Teosed, 13. kd.
V. I. Lenin, Mõnda tulemustest ja faktidest, Teosed, 19. kd.
V. I. Lenin, Töölisliikumise vormidest, Teosed, 20. kd.
V. I. Lenin, Ettekanne II ülevenemaalisel ametiühingute kongressil 20. jaanuaril 1919, Teosed, 28. kd.
V. I. Lenin, Kõne Basmannõi, Leforti, Aleksejevi ja Sokolniki rajooni tööliste ja punaarmeelaste parteitul konverentsil 3. septembril 1919, Teosed, 30. kd.
V. I. Lenin, «Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis, Teosed, 31. kd.
V. I. Lenin, Kommunistliku Internatsionaali vastuvõtmise tingimused, Teosed, 31. kd.
V. I. Lenin, VIII Ülevenemaaline Nõukogude Kongress 22.—29. detsembril 1920, Teosed, 31. kd.
V. I. Lenin, Kommunistliku Internatsionaali III kongress 22. juunil — 12. juulil 1921, Teosed, 32. kd.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956.

К новым боям. Резолюции и постановления V конгресса профинтерна, Москва 1931.
Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания конгрессов коминтерна и пленумов ИККИ 1919—1932, Москва 1933.
Международное профдвижение. 1924—1927, Москва 1928.
Мировое революционное профдвижение от IV до V конгресса профинтерна (1928—1930). Материалы и отчеты исполбюро V конгрессу профинтерна, III выпуск, Москва 1930.
Резолюция VII всемирного конгресса Коммунистического Интернационала, Москва 1935.

Пятнадцатый съезд ВКП(б), декабрь 1927 года. Стенографический отчет, Москва 1961.
XIV съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет, Москва-Ленинград 1926.

II

Arhiivifondid.

1. NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv (MLI PAI)
   Fond 78 — M. I. Kalinin

2. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (EKPA)
   Fond 1 — EKP Keskkomitee
   Fond 2 — EKP Keskkomitee Parteikomisjon
   Fond 24 — Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa büroo
   Fond 25 — Kominterni Eesti sektsioon
   Fond 26 — Viktor Kingissepp
   Fond 27 — Eestimaa Kommunistliku Partei Ajaloo Komisjon
   Fond 137 — Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei
   Fond 6495 — Kominterni Eesti sektsioon
   Fond 7387 — Eesti Tööliste Partei
   EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond (PAI käsikirjafond)
   EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi mikrofilmide fond

3. Lätimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (LKPA)
   Fond 240 — Lätimaa Kommunistliku Partei Välismaa Büroo.

4. Leningradi oblasti Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Arhiiv (Leningradi oblasti ORKA)
   Fond 6276 — Ametiühingute Kesknõukogu

5. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORKA)
   Fond 1 — Siseministeeriumi Politsei Talitus
   Fond 14 — Siseministeerium
   Fond 15 — Asutav Kogu
   Fond 31 — Riigikantselei
   Fond 41 — Viljandi-Pärnu Prefektuur
   Fond 50 — Haridus- ja sotsiaalministeerium
   Fond 70 — Tallinna-Haapsalu Rahukogu Prokuratuur
   Fond 80 — Riigikogu I—V koosseis
   Fond 127 — Eesti Tööliste Haridusliit
   Fond 306 — Pärnu Ehitustööliste Ühing
   Fond 852 — Sisekaitse Ülem
   Fond 927 — Kõrgem Sõjakohus
   Fond 947 — Poliitilise Politsei Komissar Petseris
   Fond 949 — Poliitilise Politsei Komissar Tallinnas
   Fond 950 — Poliitilise Politsei Vanem Assistent Tapal

Fond 957 — Välisministeerium
Fond 989 — Presidendi kantselei
Fond 994 — Eestimaa Töölisühingute Keskliit
Fond 1357 — Tallinna-Haapsalu Rahukogu
Fond 1564 — Üle-eestimaaline Meremeeste Liit
Fond 1677 — Töövõtjate Kutseühingute Keskliit
Fond 1680 — Eesti Meremeeste Ühing
Fond 1712 — Narva Rajooni Töölisühingute Liit
Fond 1715 — Tartu Töötatööliste Komitee
Fond 1722 — Harju(maa) Maatööliste Liit
Fond 1727 — Puiatu Tööliste Ühing
Fond 1745 — Järvamaa Maatööliste Ühingute Liit
Fond 1746 — Eestimaa Töölisühingute Üldliit
Fond 1749 — Tartu Töölisühingute Kesknõukogu
Fond 1753 — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu
Fond 1754 — Ametiühingute Kesknõukogu
Fond 1755 — Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu
Fond 1756 — Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing
Fond 1760 — Hallinga valla Tööliste Ametiühing
Fond 1761 — Narva Kiutööliste Ametiühing
Fond 1763 — Eestimaa Kiutööliste Ametiühingute Liit
Fond 1764 — Viljandimaa Maatööliste Liit
Fond 1765 — Üleriiklik Maatööliste Ametiühingute Liit
Fond 1766 — Tallinna Metallitööliste Ametiühing
Fond 1768 — Tartu Kojameeste Ametiühing
Fond 1769 — Tallinna Sadamatööliste Ametiühing
Fond 1771 — Tallinna Puutööliste Ametiühing
Fond 1772 — Tartumaa Maatööliste Ametiühingute Liit
Fond 1831 — Riigi Statistika Keskbüroo
Fond 1861 — Tallinna Töötatööliste Komitee
Fond 1910 — Kohtupalati prokuröri vanem abi Tallinna-Haapsalu Rahukogu juures
Fond 1974 — Eesti Rätsepatööliste Liit
Fond 1977 — Eesti Tekstiilitööliste Ühing
Fond 1987 — Eesti Trükitööliste Liit
Fond 1989 — Äri- ja Kontoriametnikkude Kutseühingute Keskliit
Fond 1996 — Eesti Tekstiilitööliste Ühingu Tallinna osakond
Fond 2000 — Töö- ja Hoolekandeministeerium
Fond 2121 — Viljandi-Pärnu Rahukogu
Fond 2221 — Eesti Kaubalaevastiku Dekimeeste Ühing
Fond 2511 — Töövõtjate Kutseühingute Keskliit
Fond 3282 — Tartu Alkoholismivastane Kultuuriühing
Fond 3841 — Tallinna Metallitööliste Ametiühing
Fond 3846 — Tallinna Nahatööliste Ametiühing
Fond R-35 — Rahva Omakaitse
Fond R-1040 — Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu

6. Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (ENSV RAKA)
Fond 2121 — Tartu-Võru Rahukogu

7. Eesti NSV Tallinna Linna Riiklik Arhiiv (TLA)
Fond 82 — Tallinna Linnavalitsus

Uurimused, artiklid, dokumentide ja mälestuste kogumikud.

A. Revolutsioonilised, antifašistlikud tegelased ja nõukogude autorid.

1) Trükis ilmunud

Ahelik, S., Arstiabist ja sotsiaalkindlustusest kodanlikus Eestis, Tallinn 1964.

Дело трудящихся всего мира. Факты солидарности, отчеты о братской помощи и солидарности трудящихся зарубежных стран с народами Советского Союза, Москва 1957.

Димитров Г., Избранные произведения, т. I, Москва 1957.

Eesliinil. 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi, Tallinn 1962.

Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960.

Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1920. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962.

Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn 1958.

Elango, Õ., Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), Tallinn 1958.

Фостер У. З., Очерки мирового профсоюзного движения, Москва 1956.

Ird, K., Tartu Töölisteater, Tallinn 1966.

История профсоюзного движения за рубежом, Москва 1962.

Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist, Tallinn 1965.

Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn 1958.

Kingissepp, V., Iseseisvuse ikke all, Tallinn 1953.

Киров С. М., Избранные статьи и речи 1912—1934, Москва 1954.

Краткая энциклопедия международного профсоюзного движения (перевод с чешского), Москва 1963.

Kuuli, O., Ühise võitluslipu alla, Tallinn 1961.

Lebbin, A., Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), Tallinn 1961.

Лейбсон Б. М., Шириня К. К., Поворот в политике Коминтерна, Москва 1965.

Liebman, A., Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920 — aprill 1922), Tallinn 1960.

Nõukogude Liit. Reisimuljed, Tallinn 1928.

Pesti, M., Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all (Kodanliku Eesti välispoliitikast aastail 1934—1940), Tallinn 1960.

Rästas, O., Klassivõitluse väerinnalt, Leningrad 1931.

Rästas, O., Lühikene ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest, Moskva-Leningrad 1935.
Saabus päev. 1940. aasta revolutsioonilistest sündmustest osavõtjad jutustavad, Tallinn 1960.
Sepre, O., Madalapalgaliste tööliste reaalpalk kodanlikus Eestis, «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria», 1960, nr. 4.
Siilivask, K., Eesti töölisklassi streigivõitlus 1918. aasta lõpul ja 1919. aastal, «Eesti NSV ajaloo küsimusi» II, Tartu 1961.
Soidra, I., Krinal, V., Reformistlike majandusteooriate reaktsiooniline olemus kodanlikus Eestis. Vabariikliku majandusteadusliku konverentsi materjalid. Tallinn 1962.
Stalin, J. V., Rahvusvahelisest olukorrast, Teosed, 6. kd.
Stalin, J. V., Jutuajamine välismaiste töölisdelegatsioonidega, Teosed, 10. kd.
Stalin, J. V., Parempoolsuse hädaohust Saksamaa Kommunistlikus Parteis, Teosed, 11. kd.
Sunila, A., Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all, Tallinn 1961.
Sunila, A., Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924, Tallinn 1961.
Tolk, A., Eestimaa Kommunistliku Partei taktikast 1940. a. revolutsioonis, «Töid NLKP ajaloo alalt» III, Tartu 1965.
Trellide taga. Mälestusi ja dokumente Eesti kommunistide võitlusest kodanlikus vanglas, Tallinn 1962.
1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960.
Vihalem, P., Eesti kodanlus imperialistide teenistuses, Tallinn 1960.
Vihalem, P., Valimised kodanlikus Eestis, Tallinn 1963.
Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost,
I osa, Tallinn 1961
II osa, Tallinn 1963

2) Käsikirjad

Nedzvetski, B., Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1965.
Rekker, G., Proletariaadi olukord kodanlikus Eestis aastatel 1920—1940, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1963.

B. Kodanlikud autorid.

Ametiühingulise liikumise üldajalugu. Koostanud E. Joonas, Tallinn 1939.
Joonas, E., Ametiühingud, nende ülesanded ja võitlusvahendid, Tallinn 1927.
Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. II kd. (1918—1920), Tallinn 1930.
Toomus, F., Konstantin Päts ja riigireformi aastad, Tallinn 1938.

IV

Ametiühingute ja kultuuriühingute aastaraamatud, kogumikud ja põhikirjad.

Ehitustööliste, puutööliste ja nende ametiühing, Tallinn 1938.
Kaevandustööliste Aastaraamat 1937. a., Tartu 1937.
Kultuuriühing «Idee» põhikiri, Tallinn 1939.
Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühisus 1919—1939, Tallinn 1939.
Tartu Rätsepatööliste Ametiühisus 1907—1937, Tartu 1937.

V

Teatmelis-statistilised teosed. Seadusandlike asutuste protokollid.

Asutava Kogu II istungjärk. Protokollid, Tallinn 1919.
Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937.
Eesti 1920—1930, Tallinn 1931.
Eesti majandus 1934, Eesti Panga aastaraamat, Tallinn 1935.
Eesti majandus 1938, Eesti Panga aastaraamat, Tallinn 1939.
«Eesti Statistika» 1928, 1929, 1931, 1933, 1935, 1938.
I Riigikogu 1. istungjärgu protokollid, Tallinn 1921.
II Riigikogu valimised 5.—7. mail 1923, Tallinn 1923.
II Riigikogu 3. istungjärgu protokollid, Tallinn 1924.
Riigikogu V koosseis. Täielikud protokollid. I istungjärk, Tallinn 1932.
Riigivolikogu I koosseis. Stenograafilised aruanded. I—IV istungjärk, Tallinn 1939.
Riigivolikogu II koosseis. I istungjärk, 1.—10. koosolek. Stenograafilised aruanded. Tallinn 1940.
«Riigi Teataja» 1923, 1924, 1935—1938.
Tartu. Tartu Linna-uurimise toimkonna korraldatud ja toimetatud, Tartu 1927.

VI

Perioodika.

A. Ajalehed

1. Kommunistlikud ja proletaarsed

«Edasi» (Leningrad) 1928—1929
«Edasi» (Tallinn) 1928—1929
«Известия» 1927
«Kansan Työ» 1919
«Kiir» 1927
«Kommunist» 1921, 1926—1929, 1933, 1936, 1937, 1940
«Kommunisti» lendlehed 1919, 1928
«Meie Edasi» 1929
«Meie Hääl» 1922

«Meie Kiir» 1927
«Meie Leht» 1924
«Meie Sõna» 1924
«Meie Võitluse Aeg» 1932
«Oktoobri Kiir» 1927
«Петроградская правда» 1919
«Punane Edasi» 1929
«Punane Kiir» 1927
«Punane Täht» 1922
«Северная правда» 1927
«Sõna» 1924
«Säde» 1924
«Tallinna Kiir» 1927
«Tallinna Tööline» 1922
«Talurahva Hääl» 1941
«Teadete Leht» 1924
«Teine Tööliste Võitlus» 1933
«Tööline» 1922—1923
«Töölised Edasi» 1929
«Tööliste Aeg» 1931
«Töölise Elu» 1929—1930
«Tööliste Kiir» 1927
«Tööliste Lipp» 1923—1924
«Tööliste Võitlus» 1932
«Töö Lipp» 1923
«Töö Täht» 1922—1923
«Töörahva Kiir» 1928
«Uus Edasi» 1929
«Uus Kiir» 1929
«Uus Meie Hääl» 1922
«Võitluse Aeg» 1931
«Võitluse Lipp» 1933

2. Muud

«Kaja» 1923, 1925, 1927
«Postimees» 1927
«Päevaleht» 1923, 1924, 1930, 1931, 1935, 1939, 1940
«Rahva Hääl» (Kuressaare) 1933
«Rahva Sõna» 1927—1938
«Sotsiaaldemokraat» 1918—1920
«Tööliste Leht» 1921
«Uus Eesti» 1940
«Vaba Maa» 1919, 1931

B. Ajakirjad

1. Kommunistlikud ja proletaarsed

«Klassivõitlus» 1919, 1921, 1927, 1933, 1934
«Коммунистический Интернационал» 1920
«Красный Интернационал профсоюзов» 1927, 1928
«Meie Noor Tööline» 1923
«Noor Tööline» 1922, 1923

«Проблемы мира и социализма» 1959
«Rõhutute Hääl» 1920, 1921
«Töö» 1921, 1922, 1923
«Töö Hääl» 1919
«Võitlusrinne» 1931

2. Muud

«Ametiühisusline kuukiri» 1925—1927
«Igapäevane rünnak» 1932
«Töö ja Tervis» 1928, 1929
«Töö ja Võitlus» 1920
«Tööliskoja Teataja» 1937—1940
«Tööliste Hääl» 1928—1936

SISUKORD

Sissejuhatus 3

Esimene peatükk

KODUSÕJA TINGIMUSTES (november 1918 — veebruar 1920) 9
1. Majandusliku ja poliitilise võitluse eesotsas 9
2. «Vaikigu tapariistad!» 36

Teine peatükk

REVOLUTSIOONILISE KRIISI AASTAD (1920—1924) . . . 56
1. EKP mõju tugevnemine ametiühingutes 56
2. Töörahva Ühise Väerinde loomine 84
3. Võitlus ühisrinde kindlustamise ja laiendamise eest . . 120
A. Töölisühingute edusammud 1923. aastal 120
B. Töölisühingute rüüstamine ja nende võitlus 1924. aastal 155

Kolmas peatükk

VÕITLUSES REFORMISMI VASTU (1925—1929) 170
1. Sotsid ametiühingute eesotsas 170
2. Lõhenemine 201
3. Ametiühingute delegatsioonid Nõukogude Liidus . . . 237
4. Lõhe süveneb 256

Neljas peatükk

REAKTSIOONI PEALETUNG (1930—1934) 288
1. Ametiühinguliikumise ühtsuse eest 288
2. Tööliste ja töötute majanduslike huvide kaitsel 307
3. Proletariaadi poliitiliseks kasvatamiseks 323

Viies peatükk

VAIKIVAST OLEKUST REVOLUTSIOONINI (1934—1940) . 345
1. Uued tingimused — uus taktika 345
2. Proletariaadi ühisrinne tugevneb 364
3. Enne otsustavat rünnakut 389
4. Võit . . . . . , 419

Isikunimede register 436

Osundatud allikad ja kirjandus 443

Куули Олаф Хансович, Либман Абэ Бенцович,
Саарнийт Харальд Карлович

ЗА ГОСУДАРСТВО ТРУДОВОГО НАРОДА

О борьбе эстонских профсоюзов
в 1918—1940 гг.

На эстонском языке

Оформление: Р. Пангсепп
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja O. Utt
Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa
Tehniline toimetaja A. Krebstein
Korrektorid V. Tikk ja Õ. Kajando

Ladumisele antud 19. IX 1966. Trükkimisele antud 10. II 1967. Paber 54 × 84, 1/16. Trükipoognaid 28,25. Tingtrükipoognaid 23,7. Arvestuspoognaid 26,25. Trükiarv 1200. MB-01435. Tellimise nr. 6838. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV

Hind rbl. 1.83

1—6—5

Rbl. 1.83

A
28452

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00522825 1